

El llarg camí a Europa

Cinquanta anys del Cercle d'Economia

L'edició d'aquest llibre ha estat possible gràcies a la col·laboració de Caixa Catalunya i és una nova mostra del seu compromís de sempre amb el Cercle d'Economia.

© Cercle d'Economia, 2008

Realització editorial
Centro Editor PDA S.L.

Edició
Rosa Fragua

Redacció del text *El llarg camí a Europa. Cinquanta anys del Cercle d'Economia*
Jordi Maluquer de Motes

Redacció de peus de foto
Cercle d'Economia, Centro Editor PDA S.L

Traducció al català
Ramon Torrents, Neus Prunes, Albert Ollé
i **Centro Editor PDA S.L.**

Disseny gràfic i maquetació
El Taller Interactivo, S.L.

Edició gràfica
Cercle d'Economia i Centro Editor PDA S.L.

Crèdits fotogràfics
ACI Editorial: 52; AISA: 58, 73; Arxiu Cercle d'Economia: 97, 103, 121, 141, 147, 153, 159, 166a, 166b, 173, 181, 185, 188, 189, 191, 194, 197, 201, 205, 208, 209, 214, 231, 239, 245, 247, 251, 253, 258, 261, 265, 276, 291, 295, 299, 301, 311, 316, 319, 331, 339, 379, 387a y b, 391, 397, 405, 409, 417, 421, 429, 435, 437, 438, 439; Arxiu Espasa: 30, 31; Arxiu Planeta: 33, 41, 46, 51, 55, 67, 68; Corbis: 35b, 40, 44, 47, 60, 80; DeAPicture Library: 29; EFE: 34, 35a, 37, 50, 71, 78; Fototeca.cat-G.Serra: 88.

Cortesies: fons fotogràfic de la família Güell: 23; fons fotogràfic de la família Corominas: 32.

ISBN: 978-84-96538-67-2
Dipòsit legal: B-23161-2008

Impremta
Grafos Arte sobre Papel S.A.

Imprés a Espanya—Printed in Spain

El llarg camí a Europa

Cinquanta anys del Cercle d'Economia

Sumari

ELS PRIMERS 50 ANYS DEL CERCLE	13
PRÒLEG DE L'AUTOR	17
CAPÍTOL I. «Los males de la patria»	21
El mal francès i la pauta llatina de modernització	24
La malaltia holandesa de l'economia espanyola	27
La santa intransigència	36
De la decadència a l'aïllament internacional	40
CAPÍTOL II. Els anys de la fam (1939-1951)	49
El naixement d'una llarga dictadura	51
L'estat de guerra després de la guerra	52
La construcció del <i>Nuevo Estado</i>	54

La captura del botí de guerra	55
L'ideal d'autarquia.....	57
Un escenari internacional hostil.....	58
La Segona Guerra Mundial	59
Un nou ordre econòmic internacional	61
La reconstrucció europea.....	61
La Guerra Freda.....	62
Una economia de guerra	63
El dirigisme franquista	65
Franco, aïllat	65
El boicot de l'ONU.....	67
La retirada dels ambaixadors i l'ajuda argentina	69
Una economia sotmesa a l'aïllament	71
La regulació de la penúria	72
Evolució del comerç exterior	74
Una prolongada depressió.....	75
Caiguda del consum de les famílies.....	76
L'estancament de la producció agrària.....	79
Els estrangulaments energètics	82
Una infraestructura molt precària	83
Una indústria allunyada del mercat.....	85
Inflació i acumulació	87
CAPÍTOL III. Un creixement entrebancat (1951-1960)	89
La consolidació de la dictadura	91
Una primera temptativa de reforma	93
Cap a l'estabilització.....	98
La crisi del model autàrquic.....	99
Europa contra l'autarquia	100
Un món estructurat en blocs	102
La construcció europea	105
«El més gran i savi dels genis»	106
Cap a la coexistència pacífica	109
Nous actors: els no alineats.....	109
El final de l'aïllament internacional	112
El retorn dels ambaixadors	113
L'entrada a l'ONU.....	115
Incorporació a altres organitzacions internacionals	117
<i>¡Bienvenido Mr. Eisenhower!</i>	119
El mannà americà	123
De l'aïllament a l'arraconament	127

Els límits del creixement autàrquic	129
Espanya no convergia amb Europa occidental	129
Industrialització i urbanització	134
El retorn a la modernització estructural.....	137
Un teixit productiu extremament intervingut	137
Viure de caritat.....	139
L'autofàgia del franquisme.....	145
La reforma econòmica del 1959	150

CAPÍTOL IV. El «miracle» espanyol (1960-1973)..... 155

Una gran onada de creixement	157
La limitada <i>pax americana</i>	161
L'arrencada de la construcció europea	163
La continuïtat de la dictadura	167
Les negociacions amb la CEE	168
La modernització social	170
Una intensa mobilització de la població	175

La reforma econòmica	176
Obertura i liberalització	179
Els plans de desenvolupament	186
Polítiques sectorials	190
Les noves funcions de l'Estat.....	195

L'expansió del sector exterior	196
Les exportacions.....	200
El <i>boom</i> del turisme internacional	203
Els rèdits de l'emigració.....	206
La inversió estrangera directa	210

Canvis en l'estructura productiva	211
La societat de consum.....	212
La darrera crisi de l'agricultura tradicional.....	216
La transformació industrial.....	220
La modernització dels serveis	221

CAPÍTOL V. L'economia de la transició a la democràcia (1973-1985)..... 223

La crisi del petroli	227
Un món en estanflació.....	232
La revitalització de la CEE.....	234
El procés de la transició política.....	236
Espanya a la CEE.....	240

La política econòmica de la crisi	243
Política compensatòria i permissiva	244
Els Pactes de la Moncloa	246
L'estratègia de la concertació	252
L'estabilització socialista	252
L'impacte dels dos xocs petroliers	256
L'adaptació del sistema energètic	259
El desequilibri dels comptes exteriors	263
La doble crisi econòmica	268
La població en crisi	273
Un mercat de treball problemàtic	277
L'atonía del consum de les famílies	281
Inflació i dèficit públic	282
Caiguda de la inversió i de l'activitat empresarial	285
CAPÍTOL VI. La integració a la Comunitat Econòmica Europea (1986-1996)	289
El final de la Guerra Freda	292
Temps de globalització	296
La Comunitat Econòmica Europea	298
Espanya en la Comunitat Econòmica Europea	300
Les reformes institucionals de la integració	305
Les balances fiscals d'Espanya amb la CEE	306
La política econòmica de la integració	309
Despesa i dèficit públics	313
La privatització d'empreses públiques	317
La integració: el sector exterior	322
L'ampliació del dèficit comercial	328
Diversitat de les pautes d'internacionalització	332
El suport del turisme internacional	336
Les transferències públiques	337
La internacionalització passiva	340
La crisi canviària	342
Un cicle econòmic complet	345
La recuperació de la inversió	350
El dinamisme del consum intern	354
La trajectòria de l'ocupació i de l'atur	357
Una agricultura fortament auxiliada	358
Una indústria sotmesa a grans pressions	360
L'adaptació del terciari públic i privat	363
La trajectòria de la productivitat	364

CAPÍTOL VII. Espanya hipotecada (1996-2008)	367
Un nou escenari internacional	370
Un riu gens tranquil: la nova Unió Europea	373
Pel camí de l'estabilitat	376
L'euro sobirà	377
La consolidació fiscal	381
La liquidació del sector públic empresarial.....	384
El tercer xoc petroler.....	388
L'aplicació del Protocol de Kyoto.....	390
Una llarga etapa de relativa bonança	393
L'allau migratori.....	396
Un gran dinamisme laboral.....	400
La factura de les pensions	406
La dècada d'or de la construcció	407
La feblesa del model de creixement	411
El repte de la productivitat	415
Un immens desequilibri exterior	419
El forat de la balança comercial	423
Canvis del perfil del fenomen turístic.....	427
L'explosió de les remeses d'emigrants	428
El saldo financer amb la Unió Europea.....	431
La internacionalització activa.....	433
EPÍLEG	441
ÍNDIX DE FINESTRES	447
ÍNDIX DE GRÀFICS	451
ÍNDIX DE TAULES	453

Els primers 50 anys del Cercle

Per a una institució com la nostra, per al Cercle d'Economia, arribar als seus primers 50 anys de vida obliga a fer una anàlisi del seu passat, al mateix temps que aconsella realitzar un esforç per mirar, millor dit, entreveure el seu futur, les seves possibilitats i els seus riscos.

Hem estat capaços d'adaptar la nostra línia d'acció a les circumstàncies acceleradament canviant de la nostra època? Hem mantingut realment la nostra característica independència? Han estat les nostres opinions elaborades com a resultat d'un debat intern obert, tot recollint el sentiment majoritari dels nostres socis? Hem intentat en cada moment ser útils a la societat proposant temes i solucions més enllà de l'oportunitat i els interessos immediats?

Aquestes i altres preguntes han de ser plantejades en profunditat i fugint de l'autocomplaença.

Creiem que les successives juntes directives, que són moltes com a conseqüència del nostre obligat sistema de mandat trianual, han sabut adaptar la institució, mantenint l'esperit fundacional, a les variables circumstàncies de cada període, orientant les activitats amb coherència i decisió, de forma que el prestigi de l'entitat i el seu pes específic dins la societat han estat incrementats progressivament. En tot cas, les futures generacions jutjaran amb esperit crític i exigent el nostre recorregut institucional.

Hem viscut 50 anys de constant evolució en tots els camps, l'espectacular desenvolupament de la tecnologia ha variat completament la nostra manera de viure, fins i tot la visió que tenim del nostre món. Al nostre país aquest canvi ha estat àdhuc més intens a causa de l'especial aïllament que va patir durant bona part de l'època que comentem. Les distàncies, els temps, la comprensió de la globalitat són espectacularment distints.

Com haurà de ser el Cercle d'aquí a 50 anys? Cap a on anem?

En tot cas, hem de seguir vius, presents en la societat, atents a un món globalitzat i canviant que, sense cap mena de dubte, es mourà cada dia més ràpidament. Esperem que l'obert esperit fundacional segueixi tenint vigència. Que les seves opinions facin referència a carències i necessitats reals, que les seves propostes i solucions despertin l'interès dels ciutadans, siguin objecte de debat i aportin idees per construir un futur millor. En definitiva, que el Cercle segueixi essent útil. No ens atrevim a dir que necessari perquè podria semblar excessiu, però sí volem deixar constància de quin seria el nostre desig. Aquest és el missatge que transmetem als que ens seguiran. És aquest el repte que han de mantenir viu.

Dins del conjunt d'activitats del 50 Aniversari, d'entre les quals cal destacar l'acte central presidit per Sa Majestat Joan Carles I, hem volgut editar un llibre commemoratiu i mantenir d'aquesta forma una presència perdurable.

El llibre que presentem ha estat elaborat amb paciència, il·lusió i esforç. Es va decidir d'encarregar a un autèntic professional, un historiador econòmic, una anàlisi rigorosa i independent de l'ampli període que contemplem. No li vàrem demanar que fes un relat de la història del Cercle, sinó una descripció de l'entorn dins el qual s'ha desenvolupat la seva vida durant aquests 50 anys.

Per tal d'analitzar la pròpia història hem triat un altre camí, que naturalment enllaçarem amb el llibre de fons. Després d'un intens debat, definim una sèrie de fets i circumstàncies destacades que marquen la nostra trajectòria com a institució. Hem seleccionat persones que, per la seva relació amb el Cercle i la seva important presència en la vida econòmica, acadèmica o política, hagin estat influents en la vida de la nostra entitat i puguin aportar avui la visió personal i diversa d'esdeveniments de la nostra història.

En aquest treball participen, naturalment, tots els presidents i secretaris generals. D'aquesta manera hem aconseguit aplegar 74 col·laboracions que hem volgut anomenar «finestres», que, introduïdes dins el text global, en el lloc on hem considerat més adequat, sovint amb fotografies de referència, formen un conjunt d'aportacions de gran diversitat que donen vida pròpia i complementària al text bàsic.

L'historiador a qui encarregàrem la feina, Jordi Maluquer de Motes, catedràtic d'Història i Institucions de la Universitat Autònoma de Barcelona, ha assolit amb escreix la confiança que li vàrem dipositar. Li vàrem demanar rigor i independència i així ha estat.

Als col·laboradors de les «finestres», se'ls va demanar que diguessin en poques paraules el que portaven dins, els seus records i impressions de les seves vivències

al Cercle. Creiem que en conjunt representen una aportació inestimable que dona agilitat a la publicació i que l'acosta, de forma original, a la vida real del Cercle. El nostre màxim agraïment a tots els redactors de finestres; sense ells, el llibre seria diferent, li mancaria l'enorme proximitat que la seva feina aporta.

Com dèiem al principi, aquest treball ha requerit esforç, tenacitat, i per això és obligat deixar constància expressa de l'agraïment del Cercle a tots els col·laboradors interns de l'organització i molt especialment al nostre director, Jordi Alberich, als seus més directes col·laboradors, especialment actius en l'edició d'aquest llibre, Marta Angeri i Joan-Ramon Borrell, que amb gran eficàcia i il·lusió han treballat durant mesos, sense limitacions ni horaris, amb una extraordinària professionalitat, i al nostre gerent, Albert Salvador, que amb la seva discreta i eficaç tasca ha permès que gran part dels esforços de l'entitat poguessin centrar-se en l'edició d'aquest llibre.

Moltes gràcies.

Carles Güell de Sentmenat
President de la Comissió del cinquantenari

Pròleg de l'autor

El volum que s'obre amb aquestes pàgines presenta els trets principals del procés de creixement econòmic o, si es vol, de la modernització econòmica d'Espanya des del final de la Guerra Civil fins als primers anys del segle XXI. És obvi que el territori espanyol, tal com està delimitat actualment, ha pertangut i pertany al continent europeu. El títol *El llarg camí a Europa* fa referència, doncs, no a la ubicació geogràfica del país sinó al procés d'assimilació d'una determinada concepció de l'existència col·lectiva que els espanyols han relacionat generalment amb els patrons vigents durant l'era moderna als països de l'Europa occidental. Els elements d'identificació més genuïns d'aquests patrons són l'Estat de dret, un règim polític de democràcia parlamentària i un sistema d'economia de mercat.

Aquestes realitats diverses són inseparables i constitueixen, de fet, expressions diferents d'una mateixa estructura institucional, que es fonamenta principalment en el respecte escrupulós per les llibertats individuals. No pot haver llibertat si no existeix la possibilitat de posseir, disposar, comprar, invertir o estalviar, en un marc legal que garanteixi l'exercici dels drets de propietat, garanties del compliment dels contractes entre individus, entre ells i les societats mercantils i entre tots ells i l'Estat, i, finalment, la seguretat jurídica que proporciona un sistema judicial independent, eficaç, ràpid i previsible.

El model predominant a l'Europa occidental hi ha afegit, durant la segona meitat del segle xx, dos nous components fonamentals. D'una banda, l'ampliació i consolidació d'un sistema de benestar general, basat en la sanitat, l'educació, la protecció per atur i la jubilació amb caràcter universal i de naturalesa pública. D'altra, el desenvolupament d'un procés de cooperació i, més encara, d'integració econòmica d'abast continental, que ha estat materialitzat en la Unió Europea.

Estudiar la trajectòria seguida pel país cap a aquest referent europeu demana, doncs, una exploració d'història econòmica, en el sentit que cal fer atenció al comportament de l'economia des de la perspectiva de la seva evolució en el temps. La realitat social completa, sense excepció, té un rerefons econòmic, per la qual cosa tots els seus aspectes, des de la producció de béns i serveis a les activitats d'oci i des de les finances a les manifestacions culturals, poden ser interpretats des d'aquest punt de vista. No obstant, sembla que no té sentit, més enllà de l'erudició de la simple curiositat retrospectiva, l'observació de la realitat econòmica del passat sense límits temàtics. D'altra banda, la història econòmica com a disciplina científica i acadèmica es proposa, com va fer ja en el seu moment Adam Smith, l'anàlisi de la riquesa de les nacions. De la riquesa i de la manca d'aquesta, o, el que és el mateix, de la pobresa. És a dir, dels factors de creixement, dels processos de canvi al llarg del temps i, especialment, del desenvolupament econòmic modern.

La interpretació dels canvis en l'economia espanyola contemporània que es fa en aquest volum parteix d'una concepció àmplia, no limitada als recursos metodològics d'una disciplina acadèmica. Efectivament, a diferència d'altres enfocaments que es recolzen de forma gairebé exclusiva en l'observació de les variacions interanuals dels agregats macroeconòmics bàsics, la meua anàlisi assumeix que els factors institucionals, i en particular les decisions dels governants, incideixen de forma determinant sobre l'evolució econòmica. Conseqüentment, les grans línies de la política econòmica són considerades com a element fonamental en la conformació del camí de creixement pel qual ha anat el país. D'això, se'n desprèn que atribueixo una gran transcendència als posicionaments de la societat civil i de les institucions pel que fa a demandar programes i decisions dels poders públics i a promoure actuacions de persones i entitats privades que afavoreixin el creixement econòmic, el benestar material, l'equitat i el desenvolupament intel·lectual de la població. L'obra s'allunya, així mateix, del estudis històrics de l'economia espanyola que existeixen per donar més presència i una importància molt superior al context internacional i, particularment, als fenòmens de cooperació internacional i d'integració europea que han tingut lloc en la segona meitat del segle xx, així com a les relacions exteriors d'Espanya.

El volum s'obre amb un capítol introductor que enumera de forma molt resumida algunes de les característiques estructurals que apareixen més sòlidament instal·lades en l'esdevenir de les societats hispàniques en l'horitzó temporal del molt llarg termini abans de la seva modernització efectiva. De tota manera, he situat el punt d'inici de l'anàlisi sistemàtica de la història de l'economia espanyola a partir del segon capítol, en la conclusió de les hostilitats que van donar forma a la guerra civil de 1936-1939 perquè, tant si agrada admetre-ho com si no, les seves conseqüències en l'ordre demogràfic, econòmic, polític, social o cultural modelaren d'una

forma particular, molt diferent de la de qualsevol època anterior, tot el país. De manera que no podem precisar, però sí valorar com a molt important, Espanya s'allunyà de les pautes que hauria adoptat en el cas de no haver-se produït aquella catàstrofe o bé d'haver tingut un final diferent. La imposició d'una dictadura personal, amb el recolzament actiu de l'Exèrcit i de tots aquells que van prendre partit pel nou règim en benefici seu, va suposar un aïllament de molts anys i un allunyament radical de les formes de convivència adoptades per les societats desenvolupades del món occidental. En molts sentits, les conseqüències de tot allò han marcat la vida dels espanyols amb trets peculiars.

Del 1940 ençà, l'anàlisi ha estat estructurada en sis capítols que cobreixen el mateix nombre de períodes consecutius. La periodització històrica és un instrument fonamental del qual es val la història econòmica per tal d'aprofundir en les característiques de diverses etapes al llarg del temps, lluny de les formes convencionals d'altres tipus d'anàlisi que recorren a trams temporals de mateixa durada, com ara segles o dècades, o de significat totalment aliè a l'economia mateixa, com les etapes de govern dels reis, sota règims monàrquics, o dels diversos partits polítics, en èpoques de caràcter parlamentari. La meua periodització es val d'etapes amb significació identificada, fonamentalment, en funció dels models de creixement vigents i de les reformes polítiques i econòmiques realitzades però de forma combinada amb fenòmens diversos que han incidit d'una manera crucial en les fases del creixement econòmic, com el començament de la crisi internacional del petroli el 1973 o la integració d'Espanya i Portugal dins la CEE l'any 1986.

La proposta de realitzar aquest assaig em va arribar del Cercle d'Economia, amb el propòsit de contribuir a la celebració dels cinquanta anys de la fundació de l'entitat. El volum final conté clares mostres d'aquest objectiu. El Cercle ha desenvolupat una tasca important d'incorporació, en forma de quadres o finestres inserits dins del text, d'una sèrie de testimonis sobre diversos moments de l'evolució econòmica espanyola del període, com també d'alguns esdeveniments fonamentals en l'existència de la institució mateixa. Aquests textos breus constitueixen aportacions originals, i de vegades de gran relleu, a la memòria del passat. El volum guanya, amb això, interès i singularitat.

Vull concloure aquesta breu introducció amb l'expressió del meu agraïment als directius i al personal executiu del Cercle per la mostra de confiança que suposa l'encàrrec d'aquest estudi. No ha calgut que fes cap esforç en cap moment per tal d'acostar-me als punts de vista del Cercle i als objectius que ha perseguit al llarg de la seva ja dilatada trajectòria perquè m'hi identifico plenament, sense ni tan sols proposar-m'ho. Aquest aspecte no excusaria oblidar-hi un reconeixement explícit d'un fet que el lector, sens dubte, coneix perfectament. Vull referir-me a l'absència total i absoluta de condicionaments respecte de la meua tasca per part del Cercle, com correspon a una institució que fa gala d'una aposta sense reserves per la llibertat intel·lectual. No he rebut ni una sola indicació o suggeriment pel que fa a l'enfocament o punts de vista que he anat mantenint al llarg del volum.

Malgrat que és cert que aquest llibre no existiria sense la decisió del Cercle, també ho és que els errors o interpretacions polèmiques que pugui contenir són de la meua exclusiva responsabilitat.

«*Los males de la patria*»¹

Què és Espanya? L'hispanista francès Carlos Serrano solia dir que no és possible trobar en cap altre país res que es pugui comparar a la immensa quantitat d'escrits que s'han dedicat a explicar l'ésser d'Espanya, la identitat nacional. «Tret dels mateixos espanyols» –afegia–, «tothom sap perfectament què és Espanya». Potser aquesta pregunta, i també d'altres que s'hi poden relacionar, ja procedeix d'un error de partida. Un país no és –«una unitat de destí en l'universal?»–, segons la retòrica a l'ús en uns temps afortunadament ja molt llunyans–, sinó que un país *es fa*. Allò que importa probablement no és el caràcter nacional, simple mite al servei d'interessos molt concrets, com es va encarregar d'assenyalar Julio Caro Baroja. La cosa realment remarcable seria el conjunt de projectes de futur i el debat entre ells, la política en el sentit més ampli del terme. I dins de la política amb majúscules, amb un protagonisme indiscutible, la política econòmica; o, dit en altres paraules, la manera d'ampliar el benestar material dels ciutadans.

També des d'aquest tipus de qüestionament, no tan essencialista i molt més pragmàtic, hi ha hagut reflexions abundants en el passat. Des dels arbitristes de l'Escola de Salamanca dels segles XVI i XVII, amb els seus plans per l'estat presump-

1. *Los males de la patria y la futura revolución española*, 1890. Obra del regeneracionista Lucas Mallada.

tament ruïnós de l'Imperi, la imatge d'endarreriment i de trajectòria negativa ha estat un element molt permanent en les valoracions sobre l'evolució de l'Espanya antiga. L'economia mateixa i la informació estadística tenien mala premsa, com si fossin l'averany de tota mena de desgràcies. La *por estadística*, en expressió de Jean Vilar, ja estava en plena circulació al segle XVII: valia més tenir poques dades, o no tenir-ne, si després havien de resultar font de pessimisme i de crítiques. Amb tot, el títol de la famosa obra del regeneracionista aragonès Lucas Mallada amb què obrim aquest capítol introductor serveix per recordar que la reflexió sobre els problemes econòmics, de la mena que siguin, a què el país s'ha hagut d'enfrontar, ja ve de lluny.

Si més no pel que fa als segles XIX i XX, la informació procedent de sèries retrospectives de comptabilitat nacional permet comprovar amb un acceptable grau de rigor la base real de semblants aprensions. Les sèries històriques de l'economia mundial, compilades i processades per Angus Maddison, ofereixen un material quantitatiu molt útil per al contrast. La Taula 1.1 reuneix, en dues columnes diferents, els valors del PIB per càpita espanyol en relació amb els dels vint-i-nou països de l'Europa occidental, en el primer cas, i amb els de tot el món, en el segon, calculats sobre la base de les dades de Maddison. Dues observacions salten a la vista: a Espanya, la producció total de béns i serveis per habitant ha estat sempre inferior a la mitjana europea i, en canvi, ha superat sempre la mitjana mundial. No cal dir que, d'aquesta segona observació, se'n segueix que Espanya no ha estat mai un país subdesenvolupat i que, per tant, tractar la seva economia de qualsevol època amb esquemes construïts per a aquest tipus de situacions manca de tota utilitat analítica.

Taula 1.1. Nivells relatius del PIB per càpita d'Espanya

	Índexs del PIB per habitant d'Espanya (Europa occidental = 100)	Índexs del PIB per habitant d'Espanya (Món = 100)
1820	83,7	147,1
1850	68,6	-
1870	61,6	138,0
1890	65,2	-
1900	61,7	141,5
1913	59,5	134,8
1929	66,6	-
1950	47,8	103,7
1960	44,6	110,6
1975	72,4	203,9
1986	69,1	206,2
2001	81,3	328,3

De totes maneres, és igualment evident que a l'Europa occidental, el context natural d'Espanya, la comparació és sempre desfavorable. En aquests termes, de contrast amb l'àrea del continent de què forma part, sí que trobem motius per fer una lectura no gaire optimista en relació amb la pràctica totalitat dels segles XIX i XX. Després d'uns canvis profunds i de costoses adaptacions, l'any 2001 només s'hauria assolit retallar la distància amb el punt de partida de la sèrie, de l'any 1820. Finalment, el creixement dels primers anys del segle XXI hauria permès recuperar i superar els nivells relatius del 1820.

A les dues columnes de la Taula 1.1, el punt més baix del PIB per càpita espanyol, en termes relatius al conjunt de l'Europa occidental i al món sencer, el trobem durant unes dates tan avançades com 1950 i 1960. En canvi, a partir d'aleshores els progressos relatius semblen haver estat molt grans. Hi ha base, doncs, per demanar-se quines són les causes del continu retard espanyol respecte a l'Europa occidental, la nostra àrea natural de referència.

Una exploració de l'economia espanyola en el molt llarg termini, a vista d'ocell, suggereix la persistència d'algunes xacres estructurals –«los males de la patria», que diria Mallada– que n'han obstaculitzat la trajectòria i que semblen molt difícils de desarrelar. A les seccions que segueixen, tracto de presentar allò que em sembla que són els problemes més importants que ha patit l'economia espanyola, en la perspectiva de frenar els canvis qualitius imprescindibles per tal de conferir solidesa i sostenibilitat al creixement econòmic del país.

1 de novembre del 1909. Sa Majestat el rei Alfons XIII inaugura la fàbrica de ciment Asland de Castellar de N'Hug, acompanyat d'Eusebi Güell, comte de Güell, i diversos directius.

EL MAL FRANCÈS I LA PAUTA LLATINA DE MODERNITZACIÓ

El «mal francès»²: així s'ha batejat la confiança incondicional, fins a dates molt recents, de l'opinió pública francesa en l'Estat. En efecte, la mentalitat burocràtica i ordenancista, que atribueix a l'Estat funcions molt superiors al paper que hom reserva al mercat, no sembla pas exclusiva d'Espanya. Des de fa més d'un segle que es denuncia a França una inclinació excessiva pel cantó de l'Estat, tot restant protagonisme econòmic al mercat, l'únic garant possible de la competència i, amb aquesta, de la productivitat. Un text famós en aquests termes va ser escrit per Edmond Demolins després de la *débâcle* francesa de Sedan, que influí tant en l'imaginari espanyol en ocasió del *desastre* de Santiago de Cuba i de Cavite el 1898. La traducció espanyola, no pas per casualitat, va ser feta el 1899, immediatament després de la derrota en la guerra Hispanonord-americana, amb un títol ben significatiu: *En qué consiste la superioridad de los anglosajones*. Anava precedida d'un interessant pròleg de Santiago Alba, en el qual formulava precises crítiques de l'*empleomania* instal·lada a Espanya per aquella època.

En una obra de gran impacte en el seu temps, publicada l'any 1975, l'antic ministre Alain Peyrefitte recuperava aquell argument, però hi va afegir que la famosa malaltia francesa era, de fet, un mal llatí. L'excessiva burocratització, la incomprensió per part de l'opinió pública del paper del mercat i la desconfiança general envers aquesta institució, serien patrimoni conjunt de les nacions llatines, rebut per herència de l'etapa final de l'imperi Romà. Peyrefitte reclamava del seu país una aposta decidida per les forces espontànies del mercat i per l'abandó de la disciplina rígida i paralitzadora de l'Estat.

Des d'una altra perspectiva, Gabriel Tortella agrupà el 1992 les experiències d'Itàlia, Espanya i Portugal al segle XIX, per adduir l'existència d'una pauta llatina de modernització, sense incloure-hi el cas francès. De totes maneres, considerant les dificultats d'aquells països mediterranis per a la industrialització, va incorporar a l'argument el cas de França. La proposta de Tortella és suggeridora i apunta a la molt probable existència d'un fons comú en els retards dels països llatins enfront d'altres àrees de l'Europa occidental, si bé el grau d'endarreriment varia en tots quatre països. Potser la seva visió és massa limitada a la incidència d'un sol factor –alfabetització i educació–, que, d'altra banda, obligaria a afegir els països de l'Europa oriental dins el mateix grup. En canvi, és possible de detectar altres semblances i paral·lelismes entre els tres països mediterranis peninsulars.

Amb tot, si es tracta de perfilar un model llatí de creixement, França hi ha de ser incorporada, i a més a més amb un relleu molt especial, entre altres motius perquè la seva influència sobre els altres tres països ha estat molt gran. D'altra banda, molts altres elements de caràcter institucional, des del dret que regula la propietat i l'intercanvi fins a la influència de l'Església catòlica, acosten les trajectòries dels països llatins a unes fórmules comparables. Entre aquests elements d'inèrcia en les mentalitats i l'opinió pública sobresurten la profunda desconfiança i el rebuig a la

2. *Le mal français*, 1975. Alain Peyrefitte.

racionalitat del mercat i l'assignació de tota classe de virtuts a la màquina de l'Estat. Les esperances de la població entera es xifren en l'Estat, i les frustracions procedeixen del fet que l'Estat no satisfà les expectatives, desmesurades, que hom hi ha posat. L'aspiració màxima de la classe mitjana d'aquests països és entrar al seu servei.

Es diria que el mal francès s'ha transformat, pel camí de l'ampliació, en una veritable «plaga espanyola». Aquesta si més no és la conclusió que podríem obtenir d'una observació d'Albert Rühl, del 1928, citat per Fabián Estapé, sobre aquest tema: «La tendència a obtenir una feina de l'Estat, el desig de tenir uns ingressos petits però segurs, s'ha desenvolupat aquí [a Espanya] molt més que no a França, posem per cas, que sempre sol ser posada com a exemple en aquest sentit, i com menys feina porti el càrrec, encara més desitjable». Amb una agudesia indubtable, Rühl advertia la incomprensió general dels costos del parasitisme de la burocràcia: «Aquesta *empleomania* és un mal molt antic i a quasi tot el poble li falta totalment la comprensió que això representa una minva considerable dels béns públics».

El pas del temps no ha suavitzat pas aquesta fixació estatalista de la classe mitjana espanyola que ja s'observà fa vuitanta anys, sinó que, potser, l'ha accentuada i tot. El risc de l'atur i l'amenaça creada per un excedent estructural de treball van ser durant moltes dècades uns motius prou sòlids de la preferència per la seguretat que revela la inclinació estatalista de la població. L'obtenció d'un racó confortable dins l'Administració pública també es veia com una alternativa enfront de l'arbitrarietat del mateix intervencionisme estatal. Potser, en fi, a causa de la inseguretat jurídica característica de les nostres societats, l'Estat s'ha dotat de tota mena de fórmules de blindatge, i la condició de funcionari públic resulta perfectament immune a qualsevol problema de l'economia real.

El comportament del sector públic ha tingut un «efecte demostració» d'enorme importància sobre la societat civil i, especialment, sobre els treballadors. D'exemples, no en falten: l'any 1931, en plena Gran Depressió, el primer govern de la II República va decretar importants augments de salaris als funcionaris, que, naturalment, van suscitar una onada reivindicativa en el sector privat i estengueren l'alça al conjunt de l'economia. Les conseqüències principals d'aquella mesura van ser les creixents dificultats empresarials i el ràpid augment de la desocupació.

Des del final de la Guerra Civil, la creació de grans empreses de titularitat estatal va dur el burocratisme de l'Administració fins a l'economia productiva. Darrere la funció pública, les empreses públiques van aconseguir en la pràctica uns avantatges semblants: finançament privilegiat, preferència sobre les altres empreses quant a llicències d'importació, accés a divises o contingents de matèries primeres, irresponsabilitat, absentisme laboral, absència de criteris de productivitat i rendibilitat, impossibilitat efectiva d'ajustos i acomiadaments en situacions de crisi. Naturalment, aquestes condicions van obligar els sindicats, tant quan operaven en la il·legalitat com quan van ser legalitzats, a aproximar al màxim les relacions laborals del sector privat al model de mercat de treball sense riscos i amb pocs controls, mimetitzant les formes dels funcionaris públics.

En tot cas, el «mal francès» ve a ser l'altra cara de l'«aversió al risc» que el mateix Tortella ha identificat com una constant de la història econòmica espanyola contemporània. La penúria de capacitat empresarial hauria estat un altre element per-

manent en el nostre passat, associat al burocratisme i a l'enorme pesantor d'una Administració pública ineficient o bé, modernament, convertida en una feixuga maquinària d'assistència social universal. Davant els riscos reals i l'escàs prestigi social de l'empresari, molts espanyols van optar pel refugi de l'ocupació pública. L'experiència d'inestabilitat i de costoses reestructuracions en el sector privat, així com el greu augment de l'atur durant diferents fases del període democràtic, d'ençà 1975, semblen demostrar que la prioritat assignada a la seguretat de l'ocupació pública no és una mala elecció en el pla individual.

Un mercat de treball poc flexible comporta grans dificultats i elevats costos d'ajust quan cal modificar les condicions o l'escala de la producció per causa de la competència exterior. Enfront de les noves situacions que contínuament implica la globalització de l'economia, les empreses es troben agrupades en dos escenaris diferents, que les inclouen en el sector *exposat* i en el sector *protegit*, respectivament. El sector exposat es defineix per la seva dedicació a la producció de béns sotmesos a la competència internacional i destinats al mercat mundial. Aquest sector inclou principalment la producció industrial i, concretament, els subsectors manufacturers, i també certes branques dels serveis a les empreses. En contrapartida, el sector protegit agrupa les activitats productives que tenen autonomia respecte a l'exterior: hi són compresos els serveis personals, la construcció, l'energia i totes aquelles activitats que, d'una manera franca o encoberta, estan sotmeses a monopoli. La seva producció es distribueix totalment, o molt preferentment, en el mercat interior i no ha de competir amb béns o serveis substitutius procedents de l'exterior.

El marge de maniobra d'un tipus d'empresa i de l'altre és diferent. Enfront d'una alça dels costos de producció, el sector exposat ha d'enfrontar-se a uns ajustos que li permetin de mantenir-se en el mercat, mentre que el sector protegit pot traslladar aquest increment als preus de venda. Les diferències en la reacció de tots dos sectors produeixen una evolució francament desigual en els preus de l'un i l'altre. Però la dinàmica inflacionista del sector protegit repercuteix inexorablement en un increment de preus dels inputs de què se serveix el sector exposat, amb la qual cosa compromet la seva competitivitat i la seva viabilitat.

En si mateixes, la seguretat en la feina i la remuneració més elevada possible són negatives. En un sistema econòmic secularment mantingut en l'aïllament, les conseqüències de l'encarcament del mercat laboral sobre la competitivitat exterior de les empreses no eren gaire importants, perquè totes operaven bàsicament en un mercat interior inaccessible a la competència internacional.

L'obertura que es va anar produint l'últim quart del segle xx i l'augment de la competència en una economia globalitzada han canviat, finalment, les regles del joc d'una manera dràstica. Tot i amb això, l'equilibri entre el sector exposat i el sector protegit es decanta decididament, en el cas espanyol, cap al segon. Les actituds dels treballadors i els sindicats, però també de l'opinió pública, i les disposicions dels governants, creen un entorn econòmic molt poc sensible als problemes del baix rendiment laboral, al desmesurat absentisme i a l'excés de volum de les plantilles en moltes empreses quan la desacceleració o, directament, la depressió exigeixen ajustos. Aquest clima econòmic, a més a més, aporta menys creació d'empreses, menys fusions i menys ampliacions de capital que no es produïrien en

un entorn més competitiu. L'estructura productiva es ressent greument d'aquesta baixa competitivitat.

Les causes que fan que a llarg termini perdurin les dificultats de comprensió sobre el funcionament d'una economia de mercat, i la resistència a la seva acceptació, enfonsen les arrels en el descabdellament històric de la societat espanyola. Les seves conseqüències es troben profundament arrelades en les mentalitats. Ja fa prop de cent anys, el famós científic espanyol Santiago Ramón y Cajal va poder escriure que l'ideal de l'espanyol mitjà és «jubilar-se després de no gaires anys de treball i, si pot ser, abans de treballar». Una aproximació indirecta a aquesta mateixa realitat la proporcionen les xifres de pensions de la Seguretat Social per invalidesa total per a qualsevol mena de treball, que creixeren a un ritme vertiginós entre 1976 i 1985, moment en què es van aturar en sec quan una llei va venir a difi-cultar aquests abusos.

Els historiadors han subratllat fonamentalment dos elements que expliquen l'arrelament de l'estatalisme i del desinterès per l'esperit empresarial i, directament, pel treball: en primer lloc, l'herència de l'Imperi, manifesta en el distanciament de l'Administració respecte dels sectors productius de l'economia, com han observat Leandro Prados de la Escosura o Albert Carreras; i, en segon lloc, la posició subordinada de la burgesia industrial en la direcció de l'Estat, com ha insistit a remarcar Jordi Nadal. Totes dues coses van tenir una influència indubtable, probablement però, no s'haurien pogut mantenir de manera indefinida en una economia estanca. No obstant això, tot i la debilitat de les activitats productives del sector exposat, es va poder registrar una indubtable modernització econòmica, lenta i afeblida per les malalties cròniques del sistema, que va permetre la supervivència de tals mentalitats i hàbits. D'altra banda, del 1960 ençà, el turisme internacional i altres expedients quasi miraculosos van permetre accelerar el creixement sense emprendre la transformació en profunditat que el sistema demanava.

LA MALALTIA HOLANDESA DE L'ECONOMIA ESPANYOLA

Una gran part dels problemes de l'economia espanyola i de les actituds col·lectives que hi han contribuït i els van mantenir, tenen relació amb una situació de falta de competitivitat exterior del teixit productiu, ben visible en un dèficit comercial crònic. Una bibliografia molt abundant sobre aquesta qüestió coincideix a afirmar que la fragilitat de la dimensió internacional de l'economia ha estat, històricament, la causa principal de l'escàs desenvolupament econòmic espanyol. Com va escriure Carlos Sebastián el 1978, el sector exterior «constitueix la restricció fonamental per al creixement i la generació d'ocupació de l'economia espanyola».

La causa principal del desequilibri permanent de la balança mercantil, origen directe dels desequilibris en la balança per compte corrent, és la feblesa exportadora. Les dades mostren l'escassa entitat relativa d'aquesta variable en el llarg termini: abans del 1980, pràcticament no havia sobrepassat mai el 10% del producte total de l'economia. No fou sinó més endavant, malgrat la caiguda relativa de 1986-1991, que va adquirir més importància. Aquest escàs relleu de les exportacions –i la

baixa competitivitat exterior que revela— constitueix la causa bàsica de la més gran de les restriccions al creixement econòmic del país des d'una perspectiva històrica.

Fins ja entrada la dècada dels anys seixanta, el gros de les exportacions va ser format per productes en els quals Espanya tenia avantatges competitius absoluts en el mercat mundial, per la dotació de recursos del subsòl o bé per les condicions especialment favorables que troben els conreus arbustius a les regions mediterrànies. En efecte, quasi totes les vendes exteriors eren formades per minerals i metalls —ferro, plom, pirites ferrocupríferes, sals potàssiques— o per fruita i altres productes de l'arboricultura —vi, oli, taronges, fruita seca, suro—. El mèrit de la penetració en els mercats exteriors no radicava pròpiament en una estructura de costos gaire competitiva, sinó en la col·laboració de la naturalesa.

Una altra manera d'abordar el problema de la baixa competitivitat exterior del sistema productiu consisteix a observar la persistència i la important magnitud del dèficit comercial. Aquesta dada contrasta amb les equivalents de les economies considerades més pròximes a l'espanyola, com són ara la francesa i la italiana, amb saldos sovint equilibrats, o favorables fins i tot, a llarg termini.

Es tracta d'un tret estructural de l'economia espanyola que l'aparta del cas general dels països de la Unió Europea, amb la sola excepció de Portugal. Al costat de la realitat del dèficit comercial, és possible de descobrir en el passat una política comercial orientada, d'una manera persistent i paradoxal alhora, contra el comerç d'exportació. «La discriminació de la mateixa política comercial espanyola contra les exportacions» —ha argumentat Jürgen Donges— «constitueix una *constant històrica* en el país i explica, en part, la moderada *orientació exportadora de la indústria*.»

Durant el segle XIX i gran part del XX, Espanya va mantenir un règim de protecció aranzelària elevat i poc discriminador. En aquestes condicions, segons puntualitza Donges, els exportadors sofreixen un deteriorament en els seus marges de benefici: la protecció encareix els inputs materials i fa sostenible una situació de sobrevaloració de la pesseta, sense capacitat de traslladar aquests efectes a l'usuari incrementant els preus de venda en els mercats exteriors.

Aquests mateixos mecanismes actuaren contra l'exportació durant més de cent anys. L'evident precarietat dels esforços de l'Administració pública per impulsar l'exportació és igualment comprovable en la desatenció a les connexions navals amb els mercats exteriors, tan diferent, per exemple, de la tradicional política italiana, de subvenció a les companyies navilieres.

Una interpretació idèntica es pot donar a la inexistència, o insignificança, dels mecanismes de suport al comerç d'exportació i a la creació de xarxes comercials: «Espanya ha tardat més que la majoria de països» —informa el famós estudi sobre l'economia espanyola del Banc Mundial de l'any 1962— «a donar als seus exportadors les facilitats necessàries per concedir crèdit a mitjà i a llarg termini als seus clients estrangers. Molt sovint, l'organització de l'exportació és inexistent».

Una política comercial indiferent a les necessitats de l'exportació i un dèficit comercial crònic són característiques intimament associades al que proposo qualificar de «síndrome holandesa» de l'economia espanyola. Amb aquest terme es coneix el procés detectat a Holanda de resultes del descobriment i exportació de jaciments de gas natural a la regió nord-oriental del país. L'augment de les expor-

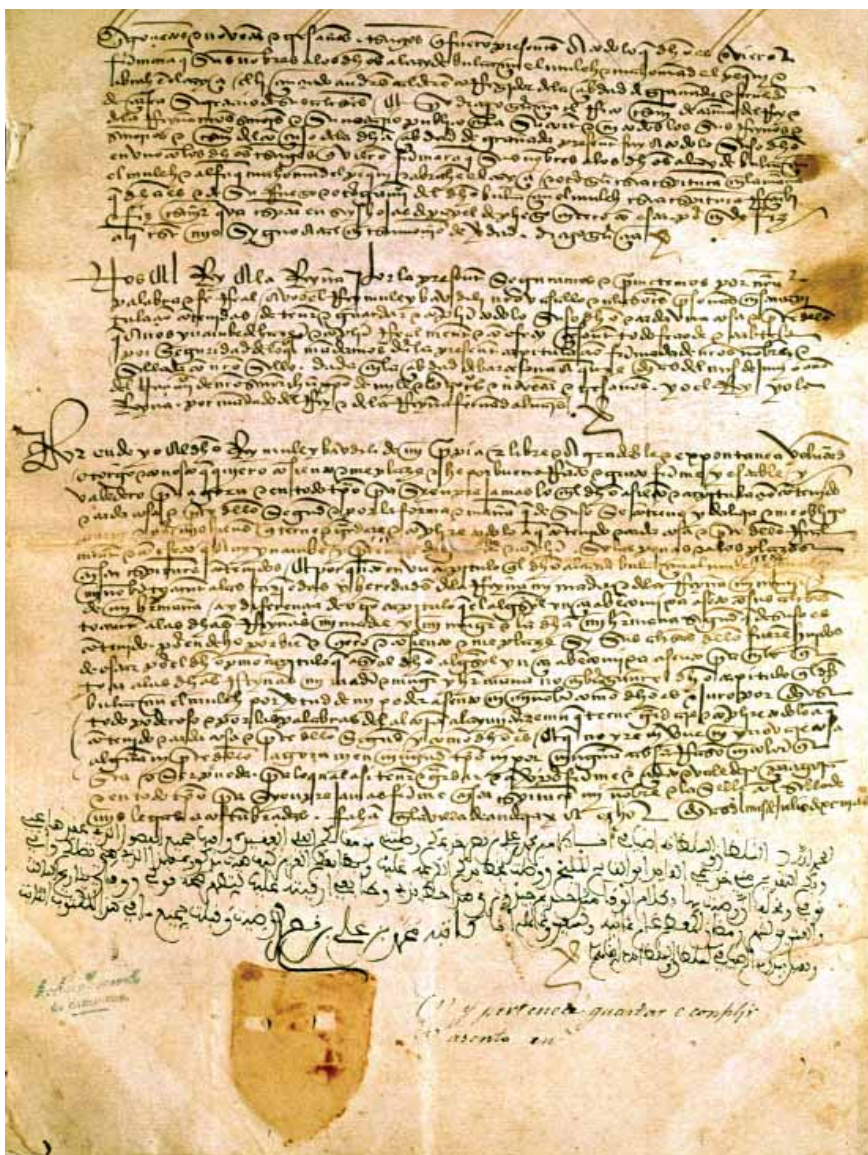
tacions d'aquest bé anà acompanyat de la caiguda de les vendes exteriors dels altres productes de l'economia holandesa.

L'increment sobtat en el flux d'entrada de divises, a conseqüència del dinamisme de les vendes exteriors d'un producte o servei, produeix una elevació del tipus de canvi i una apreciació de la moneda. La competitivitat dels altres béns, per la mateixa raó, s'afebleix en el mercat mundial. Poder disposar d'un determinat bé exportable a gran escala, com és ara el petroli, ha mantingut molts dels països productors en una situació d'autèntica economia rendista a causa d'aquest mecanisme. I també, per aquest mateix motiu, ha mantingut els grans exportadors de petroli en la pobresa, quan els preus internacionals descendeixen, provocant la paradoxal misèria dels països rics en determinats recursos naturals estratègics.

La síndrome holandesa de l'economia espanyola, des de la formació d'Espanya com a país, ha estat el volum de les transferències. Fa mil anys que Espanya importa mercaderies de l'exterior, molt per damunt del que permetria la capacitat de compra que li proporcionen les exportacions dels seus propis productes. Els pagaments sense contrapartida mercantil que es reben de l'exterior per diferents conceptes produeixen l'aparent miracle d'equilibrar els comptes exteriors, amb la conseqüència de pèrdua d'activitat interior i, per tant, d'empreses i d'ocupació. La precarietat exportadora, a més a més, comporta la debilitat dels efectes d'estímul sobre la resta de l'economia, per mitjà de les relacions interindustrials, i de demanda de béns i serveis per a altres activitats productives.

El rei Boabdil deixa Granada i dona les claus de la ciutat als Reis Catòlics el 1492. Detall en relleu del retaule major de la Capella Reial de la catedral de Granada, obra de l'escultor Felipe Birgany.

Fragment del tractat entre Boabdil El Chico (1460-1527) i els Reis Catòlics, que va posar fi a la Reconquesta (1493). Signat a la vila d'Andarax i actualment a l'Archivo General de Simancas, Valladolid.

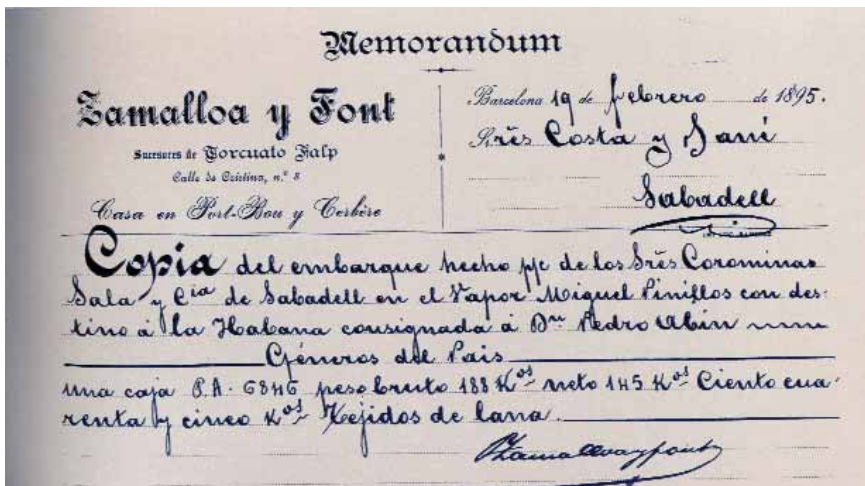
Així doncs, el negoci de les transferències té dues cares de signe oposat, segons que es tracti dels que se'n beneficien, especialment l'Estat i els seus servidors directes i indirectes, o del sector exposat de l'activitat productiva. El servei a l'Estat, o el fet de ser-hi a prop, ha estat històricament, per aquest motiu, la font principal de benestar material i de seguretat econòmica.

L'arribada de l'or de les Índies va produir una enorme inflació a la Península i arruinà sens dubte la indústria castellana. A la imatge, Vasco Núñez de Balboa, conqueridor, rep del rei Panchiaco una gran quantitat d'or. Gravats de T. de Bry de l'obra *Americae pars* IV.

La procedència de les transferències cap a Espanya és diferent segons les diverses èpoques històriques. Entre els segles XI i XV aquesta funció la van fer les *parias Hispaniae*, és a dir, els pagaments anuals –i de vegades mensuals– que efectuaven els estats sarraïns als regnes i comtats cristians com a reconeixement de domini o com a indemnitzacions de guerra. El tresor arquitectònic monumental, romànic i gòtic, dels estats cristians es va finançar bàsicament a càrrec de l'or del Sudan, procedent dels regnes de taifes, tal com ha explicat Pierre Vilar. La impossibilitat de complir amb aquests tributs per part del desgraciat Boabdil va condemnar a la desaparició el regne de Granada l'any 1492, pràcticament en el mateix moment que començava l'aventura americana.

La coincidència de dates és carregada de simbolisme: les colònies de l'Imperi van prendre el relleu a Al-Andalus com a font de recursos per atendre els dèficits comercials creixents de l'època moderna, de la mateixa manera que, com ha observat Carlos Bosch García, la conquesta d'Amèrica assenyalava una perfecta continuïtat respecte de la Reconquesta a la Península. Els *caudales de Indias*, constituïts pels impostos americans i per les remeses dels emigrants i les rendes d'inversió, van formar un ininterromput flux de plata i or que va produir una notable inflació interior i, a més a més, va tancar la bretxa del dèficit de la balança comercial a costa de la indústria castellana. Com ha escrit Rodolfo Puiggrós, en relació amb les aventures

Embarcament de Teixits Corominas cap a l'Havana el 19 de febrer del 1895.

imperials del segle XVI, «la riquesa fàcil va ser funesta per a Espanya i li va portar la realitat de la seva misèria».

Aquestes transferències, públiques i privades, permetien als grups socials dominants, i a la burocràcia de l'Imperi, d'arribar a uns elevats nivells de renda i de benestar material, mentre que, alhora, deixaven les classes populars i els sectors productius en unes condicions de gran deterioració a causa de la inflació, la pressió fiscal, la precarietat de les activitats productives i la desocupació.

Al segle XIX, després de la independència de les colònies continentals americanes, les restes de l'Imperi, a Cuba, Puerto Rico i Filipines, van fer créixer les seves contribucions fiscals i, molt més, les transferències privades associades a l'ocupació dels càrrecs públics de l'Administració espanyola en aquelles illes per peninsulars i a l'emigració dels treballadors espanyols que hi anaven. D'altra banda, el comerç colonial proporcionava, de manera forçada, un superàvit permanent amb el qual pal·liar el desequilibri dels intercanvis amb la resta del món. Més que no pas l'explotació d'uns mercats captius, les partides compensatòries del dèficit comercial eren integrades pels estalvis que els familiars enviaven i per les transferències de capital acumulat per funcionaris i emigrants.

El *desastre* del 1898, amb la pèrdua de les Antilles i de les Filipines, hauria pogut posar fi a aquells mecanismes compensadors d'un dèficit permanent de gairebé mil anys. Antonio Flores de Lemus o Joaquín Sánchez de Toca, i molts economistes i polítics de final del segle XIX, van pensar que Espanya, finalment, s'hauria d'enfrontar al seu destí sense les ajudes miraculoses de l'exterior (transferències) i que l'única fórmula consistia a incrementar productivitat i competitivitat i guanyar mercats a l'exterior.

Tanmateix, des de llavors i fins al 1929, les remeses i altres transferències privades generades per una emigració de mà d'obra creixent cap a l'Amèrica Llatina i França, alimentada per l'atur estructural i per la subocupació, es van elevar d'una

La derrota a la Guerra de Cuba va suposar la pèrdua de les darreres colònies i, amb elles, del que quedava de l'Imperi heretat dels Àustries. A la imatge, els creuers cuirassats Vizcaya i Infanta María Teresa (vaixell insígnia comandat per l'almirall Cervera), abans de la batalla naval del 3 de juliol del 1898.

manera important. La Guerra Civil (1936-1939) i l'autarquia postbèlica van ofegar les transferències i, amb aquestes, el dèficit comercial, les importacions i el mateix creixement econòmic en l'etapa 1939-1951. L'impuls de la dècada dels anys cinquanta es deu, una altra vegada, a les transferències públiques, ara en forma d'ajuda americana després de la represa de relacions amb els Estats Units d'Amèrica i els Pactes de Madrid del 1953.

El 1950, les primeres concessions de crèdits nord-americans van coincidir amb el començament de la guerra de Corea i la fi del bloqueig diplomàtic contra l'Espanya de Franco, iniciat el 1946 des de les Nacions Unides. La firma dels acords de defensa i ajut econòmic amb els Estats Units de l'any 1953 va restablir les condicions per importar i impulsar-ne el creixement. L'ajut americà, que només entre el 1954 i el 1957 va superar els 500 milions de dòlars, va tenir com resultat la fi del racionament d'aliments i matèries primeres i de les restriccions d'electricitat i de la penúria de petroli, i amb això va permetre la represa del procés industrialitzador. Però aviat van faltar els recursos i les importacions van quedar col·lapsades, amenaçant sense remei la continuïtat del creixement.

La devaluació i l'estabilització del 1959, com també les mesures d'obertura exterior, van tornar a estimular l'emigració, que ara s'adreçava molt predominantment a Europa, i van afavorir altres fluxos de remeses i transferències privades. Al mateix temps, començà el fenomen del turisme de masses, que va contribuir, en una mesura encara més gran, a finançar el dèficit comercial, i deixant marge per acumular reserves de divises en quantitats creixents. Amb això, el dèficit comercial es va fer més i més voluminós. L'economia espanyola va créixer molt intensament entre el 1961 i el 1973, gràcies a l'enorme dimensió del finançament exterior assolit amb el turisme, les remeses dels emigrants i, així mateix, la inversió estrangera directa.

Llavors, i després també, es va fer ben evident la forta dependència de les importacions que presenta el creixement econòmic a Espanya. Alhora, quedà demostra-

El 1956 es va iniciar un nou flux d'emigrants espanyols cap a Europa. A la imatge es veu la sortida del primer contingent de treballadors espanyols cap a Bèlgica, el 25 de març del 1957.

da la debilitat relativa de les exportacions: el seu creixement va anar sempre acompanyat, i tot sovint superat, per una expansió importadora incontenible. Des del començament de la crisi del 1974 i tot d'un plegat, el fenomen de l'emigració es va interrompre. La inèrcia en els comportaments d'una població resident a l'exterior, encara abundant, si bé decreixent, va mantenir un flux actiu d'entrada de divises. Tot i amb això, al turisme li va correspondre la part principal de la feina. A partir de l'1 de gener del 1986, el turisme i les transferències comunitàries, després de la incorporació a la Unió Europea, encara van continuar complint aquella funció finançadora del dèficit comercial.

La restricció exterior al creixement econòmic ha estat una amenaça permanent i en certes ocasions s'ha expressat per mitjà de greus desequilibris exteriors. En aquests casos, la política canviària s'encarregava de guanyar competitivitat per als productes i serveis propis, mitjançant la devaluació monetària i el consegüent empobriment en termes internacionals. L'economia tornava a créixer, fins que va ensopegar de nou amb la mateixa paret: l'atonía exportadora i la incapacitat de resoldre-la eficaçment.

Amb la integració a la Unió Econòmica i Monetària, aquestes màgies devaluadores s'han convertit en un record del passat. Tampoc no es pot confiar en les remeses dels emigrants, perquè el saldo d'aquests fluxos ja ha canviat de signe. Això mateix es pot dir, en un termini relativament breu, de les transferències públiques. Ni tan sols es pot esperar que els guanys del turisme internacional vagin creixent indefinidament.

Cent anys després del desastre del 1898, sembla que, finalment, caldrà enfrontar-se amb la realitat: només invertint, produint i exportant serà possible mantenir una dinàmica de reducció de l'atur i evitar que es torni a disparar a l'alça tan bon punt apunti una altra crisi. La condició principal per permetre aquesta trajectòria

El turisme internacional seria una altra de les fonts de finançament exterior que permetria durant els anys cinquanta i seixanta l'equilibri de la balança de pagaments. Transformà tant la societat com el paisatge espanyols. Un exemple típic d'aquesta transformació és la vila de Benidorm, que a la imatge superior, el 1960, ja havia començat a créixer com a conseqüència dels fluxos turístics però que encara era una tranquil·la localitat costanera. A la imatge inferior, el Benidorm actual, més de quaranta anys després, completament envaït pels gratacels.

necessària no és altra que la definitiva acceptació del mercat i les seves exigències, en tots els ordres. Seria desitjable que, per una vegada, aquesta línia de reformes no hagués d'esperar que es produís un nou «estat de necessitat», com han escrit agudament José María Serrano y Sanz i Antón Costas Comesaña.

LA SANTA INTRANSIGÈNCIA

L'historiador nord-americà Douglass C. North va assenyalar la importància decisiva de les institucions per al desenvolupament econòmic. Per a North, premi Nobel d'Economia del 1993, les institucions formen les regles del joc d'una societat, i sense aquestes normes no hi ha ni ordre ni civilització. Amb la tecnologia, les institucions determinen els costos de producció i de transacció del sistema. Es tracta tant de les regles formals –com són ara les disposicions de les constitucions i altres lleis fonamentals dels estats– com també, a més a més, del conjunt de les lleis, normes, decrets i reglaments imposats per les autoritats i entitats públiques, de compliment obligatori en tots els casos. Però, així mateix, comprèn aquelles altres regles de caràcter no oficial incorporades per les normes de comportament, els codis de conducta, els acords i les convencions, que incideixen decisivament sobre una gran part de les relacions humanes en tota societat.

Institucions públiques i privades, organitzacions, associacions, entitats, empreses i individus, la totalitat dels agents socials combinen regles formals i informals i resulten afectats pels sistemes d'aplicació coercitiva i per les garanties d'aquest complex entramat que dona forma a l'estructura d'incentius i reconeixements d'una societat. Quan els incentius porten les persones a actuar productivament, les economies aconsegueixen impulsar el creixement econòmic i el benestar material de la població. L'existència d'un sistema judicial imparcial i eficient, que assegura el compliment dels contractes i sanciona el frau, ha estat condició necessària i peça clau del desenvolupament econòmic de les societats avançades.

L'acumulació de capital i l'increment de la força de treball no són, per si mateixos, prous elements per explicar les variacions en les taxes de creixement econòmic de les diferents societats. Moses Abramovitz va encunyar el 1986 l'expressió «capacitat social» per descriure aquest intangible format pel que ja fa a les habilitats d'un país per promoure acords, emprendre reformes institucionals i efectuar les adaptacions necessàries a cada moment, que semblaria haver estat el motiu principal de les divergències en l'aprofitament de les oportunitats. En aquesta mateixa línia, Angus Maddison sosté que la qualitat de les institucions constitueix la «causa última del creixement econòmic».

La prosperitat de les economies depèn de la qualitat institucional: els països rics són aquells on els inversors tenen una absoluta seguretat en relació amb els seus propis béns, on el dret preval, on les polítiques aplicades per les autoritats econòmiques són previsibles i consistents i es basen en institucions sòlides, els països on els riscos de conflicte social són atenuats pel sistema públic de benestar, on les decisions fonamentals són compartides en un alt grau pels qui exerceixen el poder i els que els el disputen, d'acord amb les regles de la democràcia, on els ciutadans

Madrid, 26 de setembre de 1953. Signatura dels convenis defensiu i d'ajut militar i econòmic entre Espanya i els Estats Units. Signaren Alberto Martín Artajo, a l'esquerra de la imatge, ministre d'Exteriors de l'època, i l'ambaixador dels Estats Units, James Clement Dunn, que a la imatge saluda el tinent general Juan Vigón.

disposen de llibertats civils i de la representació política i on hi ha un cert control dels poders públics per part d'uns mitjans de comunicació independents.

La història d'Espanya, vista des d'aquesta perspectiva, no es relaciona fàcilment amb la idea de transacció i de cerca d'acords, sinó amb l'evidència d'un estat de conflicte permanent i, tot sovint, en termes d'autèntica ferotgia. El ministre d'Afers Exteriors dels anys 1945-1957, Alberto Martín Artajo, no va tenir gaires escrúpols per referir-se a la «santa intransigència» com la «creu i corona» d'Espanya. «En el gran teatre del món de l'esperit, a algun poble havia de correspondre el dur paper de la intransigència» –va escriure, en un passatge citat per Florentino Portero–, «i, històricament, aquest paper havia tocat a Espanya, zeladora sempre, al costat de Roma, de l'ortodòxia religiosa, i custòdia, tantes vegades tota sola, de la tradició filosòfica i jurídica [...]. Perquè aquesta santa intransigència és alhora la nostra creu i la nostra corona. Ella és –en gran part ho ha estat sempre– la causa de les nostres dificultats exteriors, perquè tan bon punt l'autèntic pensament espanyol traspasa les fronteres, desferma l'hostilitat dels enemics, topa amb la incomprensió dels afins i provoca encara –quantes i quantes vegades!– l'escàndol dels correligionaris.»

Independentment que la intransigència fos santa o no ho fos, en el sentit de ser motivada per conviccions religioses i filosòfiques, la veritat és que sembla haver protagonitzat no solament les relacions exteriors d'Espanya sinó també l'ambient polític, social, religiós i cultural interior durant una gran part de la història del país. La intransigència, expressada amb la condemna, amb l'exclusió, i fins i tot la persecució de qualsevol diferència, prengué cos en moltíssims esdeveniments de la història del país. L'expulsió dels jueus i la dels moriscos i l'odi o el menyspreu cap als qui no comparteixen les mateixes idees, són actituds molt significatives en aquest sentit.

És útil, en aquest punt, atendre's a les observacions que van formular Stanley L. Engerman i Kenneth L. Sokoloff el 1994, quan assenyalaven que l'agricultura de latifundis –el predomini de la gran propietat–, a diferència dels sistemes de propietat de la terra basats en la propietat petita, ha afavorit històricament l'aparició de grans desigualtats i d'institucions autocràtiques repressives amb els grups socials exclosos o mal situats en l'escala social.

La base d'aquest plantejament és la mateixa de l'anàlisi que va fer fa més de cinquanta anys el sociòleg Lynn Smith i que Gómez Ayán utilitza en el seu estudi sobre l'estructura social agrària del sud d'Espanya. Segons el diagnòstic del sociòleg nord-americà, la concentració de la propietat i el control de la terra en mans d'uns quants, i la consegüent reducció de la gran massa de la població a la categoria de jornalers, s'ha traduït, sempre i pertot arreu, en una sèrie de característiques socials molt accentuades: primer, en un nivell mitjà de vida molt baix per al conjunt de la població, ni que els membres de l'elit propietària visquessin amb un luxe exagerat; segon, en una profunda separació social entre els privilegiats, en el vèrtex de la piràmide social, i les masses, privades del dret a l'ús del sòl i de mitjans de vida; tercer, en una molt escassa mobilitat en sentit ascendent, perquè l'esperit de castes és molt fort, per l'absència d'oportunitats en els febles estrats intermedis de la societat i perquè l'abisme que separa la classe alta de la massa és tan gran que les possibilitats de saltar-lo, fins i tot per a aquells que estan dotats de facultats excepcionals, són francament escasses, si no nul·les; quart, en una cultura mitjana molt baixa, conseqüència de les circumstàncies anteriors, i en l'imperi de l'analfabetisme; cinquè, en uns nivells d'habilitat tècnica molt poc desenvolupats, que es redueix a determinats treballs manuals d'una gamma molt limitada de pràctiques agràries; falta gairebé completament la capacitat necessària per dirigir les pròpies activitats des d'un plantejament empresarial i racional; i, finalment, sisè, en una societat en què es premia la rutina, l'excessiva reglamentació i l'ordre establert, molt més que la innovació i el progrés.

Una societat polaritzada entre una minoria de molt grans propietaris i una immensa majoria de treballadors sense terra no és capaç de crear un gran mercat de béns de consum de massa, imprescindible per iniciar el procés de la industrialització moderna, per la reduïda capacitat adquisitiva de la massa de consumidors. Així ho va comprovar Pierre Vilar analitzant la meitat meridional de la Península a mitjan del segle XVIII. Afegim-hi, encara, que l'exclusió de la majoria de ciutadans genera intransigència, conflicte i inestabilitat.

La incapacitat d'arribar a acords, quan els interessos i les posicions resulten extremament distants, confereix a la violència un protagonisme dramàtic en la vida social. La «santa intransigència», exterior i interna, és a la base de la proliferació d'enfrontaments de tota mena i també de les dificultats per trobar-hi un final negociat. El balanç que va fer els anys quaranta Juan de la Cosa, pseudònim que usava l'almirall Luis Carrero Blanco, no resulta pas gens sorprenent: «Espanya, entre els segles XIX i el XX, ha conegut quatre guerres civils, dues repúbliques, dues dictadures, tres enderrocaments monàrquics, tres dinasties i, en la dels Borbó, tres restauracions». Si els determinants de la producció i de l'ocupació són les expectatives, com assenyalava John Maynard Keynes, l'Espanya moderna, amb la seva profunda inestabilitat política i la incertesa en primer pla, en va haver de pagar un preu molt alt en termes d'endarreriment i atur.

Podríem afegir-hi la centralitat de la violència en les lluites polítiques. En tenim un exemple en els magnicidis: Joan Prim va ser assassinat el 1870; Antonio Cánovas del Castillo, el 1897; José Canalejas, el 1912, i Eduardo Dato, el 1921. El líder de l'oposició, José Calvo Sotelo, va ser assassinat per servidors de la República el 13 de juliol del 1936. La falta de condemna del crim per part de les autoritats legals va acabar de provocar l'alçament de l'exèrcit i el començament de la Guerra Civil al cap de cinc dies. El màxim dirigent d'Unió Democràtica, Raimon Carrasco i Formiguera, i el de l'Esquerra Republicana de Catalunya i president de la Generalitat, Lluís Companys, van ser afusellats per Franco.

La inestabilitat apareix en tots els ordres de la cosa pública. Fins al 1931, hi va haver nou constitucions en tan sols 120 anys. Les guerres van proliferar, no tan sols a l'interior, sinó també a Amèrica, a l'Àsia i a l'Àfrica. Al tancament del segle XIX, una estadística publicada en la premsa internacional atribuïa a Espanya, i amb molta diferència, el nombre més alt de dies en guerra del món durant la centúria. En aquelles mateixes dates, les pèrdues per defunció als camps de batalla es van estimar en no pas menys de dos milions d'homes al llarg del segle. El cost d'aquestes guerres fou valorat en uns 25.000 milions de pessetes d'aquell moment, prop de tres anys complets del PIB espanyol de l'última dècada del segle. Com han anotat Juan Pablo Fusi i Jordi Palafox, entre el 1840 i el 1868 hi va haver trenta-dos governs. La vida dels espanyols era marcada pels pronunciaments militars, diversos i decisius. En paraules seves, l'Exèrcit, i no pas la mecànica electoral i parlamentària, es va constituir en l'element essencial del canvi polític, en la institució fonamental de l'Estat.

La contrapartida més clara de l'alta despesa militar d'un Estat amb recursos molt limitats no podia ser més que l'endeutament i la bancarrota. La causa de la liquidació de la monarquia absoluta, segons ha demostrat Josep Fontana, va ser la seva mateixa fallida. Les guerres, la inestabilitat política i la lentitud del creixement econòmic motivaren els permanents desequilibris pressupostaris. Els dèficits pressupostaris endèmics provocaven un elevat endeutament que, amb les seves càrregues, augmentava la despesa i alimentava un dèficit encara superior. L'endeutament erosionava el crèdit de l'Estat i l'obligava a pagar-ne interessos elevats, que tornaven a agreujar la càrrega del deute. La impossibilitat de satisfer els compromisos de pagament va conduir, en més d'una ocasió a impagaments, o *repudis*, i a conversions unilaterals, amb més descrèdit. L'Estat havia de recórrer, a trobar mitjans extraordinaris a través de l'alienació de patrimoni, de desamortitzacions, de concessions mineres i monopolis públics.

La magnitud de l'endeutament de l'Estat al llarg del segle XIX i la primera meitat del XX apareix com una de les causes principals de la feblesa del creixement econòmic d'Espanya i dels retards de la modernització. L'exèrcit, la guerra i el deute desviaven uns recursos públics ja prou escassos de la inversió en infraestructures físiques i de la creació de serveis públics de qualitat. Elevat analfabetisme, baixos nivells culturals, mediocritat dels sistemes de salut i higiene pública, precarietat de les xarxes de comunicacions i transport, absència o debilitat dels serveis econòmics bàsics, heus aquí alguns dels resultats de l'incompliment per part de l'Administració pública de les funcions que li corresponen.

DE LA DECADÈNCIA A L'ÀILLAMENT INTERNACIONAL

El naixement de l'Imperi basat en la corona de Castella també significà l'inici dels enfrontaments permanents amb els altres països d'Europa. La partició del nou món entre les dues monarquies ibèriques, sancionada per dues butlles pontificies d'Alexandre VI, de l'any 1493, i acordada per l'acord de Tordesillas del 1494, no va ser mai reconeguda per les altres potències. Anglesos, holandesos o francesos van crear els seus propis dominis colonials a l'Amèrica del Nord, les Antilles, l'Àsia i l'Àfrica, en guerra permanent amb Castella. Pel que fa a les colònies, el sistema de domini, amb exclusió dels estrangers, ni que fossin ciutadans dels altres Estats de l'Imperi mateix, convertia en enemics tots els governs europeus que poguessin aspirar a tenir alguna presència a l'Amèrica castellana.

La captura de l'or i la plata colonials pels castellans va convertir tots els altres europeus en candidats a apoderar-se del «tresor americà» pel camí que fos. La incapacitat econòmica de Castella per respondre al flux dels pagaments americans amb les mercaderies i els serveis corresponents resultà complicada, encara més, per una inflació superior a la de les altres potències europees, que procedia de l'augment dels mitjans de pagament per les arribades de metalls preciosos. No únicament el mercat colonial, sinó fins i tot el mateix mercat interior espanyol resultaven inundats de mercaderies estrangeres, més competitives i de qualitat superior. La gran paradoxa va consistir que l'Imperi no deixava guanys a ningú, tret de l'aristocràcia governant, i només provocava l'erosió de l'economia productiva interior i la misèria dels castellans.

Les potències europees mai van estar d'acord amb el repartiment del Nou Món acordat per Portugal i Castella. Qualsevol mitjà, doncs, era bo per tal de fer-se amb l'or americà o les col·lònies. A la imatge, monedes i anell espanyols, recuperats del vaixell pirata *Whydah*. La pirateria fou un mitjà habitual utilitzat per altres Estats europeus per tal d'aconseguir les riqueses que sortien des d'Amèrica carregades en vaixells espanyols.

A les colònies, el tracte reservat als indígenes es presentava moltes vegades inspirat per la famosa «santa intransigència». Les crítiques i el rebuig des de l'exterior, suport de la «llegenda negra», van difondre una visió molt negativa de la presència espanyola a Amèrica. El monopoli en l'explotació de l'Imperi, finalment, no va servir gaire més que per provocar l'enemistat de les altres potències d'Europa, úniques, d'altra banda, a beneficiar-se efectivament de les seves riqueses.

Segons les frases de Martín Artajo citades més amunt, la «santa intransigència» hauria estat causa de dificultats, incomprensió i hostilitat a l'exterior. Però, a més a més, les fetes dels terços de la infanteria i el domini imperial sobre molts territoris europeus, com els Països Baixos o Itàlia, tampoc no suscitaven adhesions o aliances. El mateix es pot dir de les intervencions de l'Imperi en les guerres que en temps moderns van assolir Europa.

Al començament del segle XIX, les guerres d'independència de les colònies continentals americanes provocaren la pèrdua de quasi la totalitat de l'Imperi d'ultramar, com també que es perdés presència i influència a Europa. La ficció d'un immens Imperi deixava pas a un país modest, en vies d'empobriment relatiu i escindit en sectors polítics feroçment enfrontats, sobretot per la causa suprema de l'accés al poder i els càrrecs i privilegis que hi van associats.

La lliçó no fou pas aprofitada per gestionar d'una manera més acceptable per als nadius els territoris que, durant la resta del segle XIX, van quedar en mans del govern espanyol. Cuba, Puerto Rico i les Filipines van haver de combatre en diverses guerres d'independència perquè les autoritats espanyoles, un cop més, no sabent cedir en res, ho perdessin tot. La humiliant derrota militar en la guerra con-

Pèrdua de les colònies de l'antic Imperi espanyol.

tra els Estats Units, el 1898, posava una fi no gens brillant a quatre segles d'Imperi. La retirada de les illes del Carib i del Pacífic es produïa, justament, quan altres països europeus pugnaven per la construcció de nous Imperis i pel repartiment de l'Àfrica.

Per aquests motius, i també per la persistència de les dificultats econòmiques, l'Estat espanyol, com la majoria de les forces socials i polítiques en què se sustentava, va mantenir actituds de recel, si no de rebuig, cap a l'intens moviment que es produí a Europa, al llarg del segle XIX i de la primera meitat del XX, de gestació d'acords entre els països i de creació d'una densa xarxa d'organismes internacionals.

Des del començament de la Revolució Industrial, els països europeus es van haver d'encarar amb uns problemes nous, i per resoldre'ls resultava gairebé imperatiu d'operar coordinadament. L'existència de grans imperis, o de països de dimensions diferents, no permetia resoldre d'una manera prou eficient alguns problemes per als quals les noves societats democràtiques reclamaven solucions. El progrés tecnològic va donar forma a nous recursos que eren de mal reconciliar amb els límits dels territoris nacionals. Per aquest motiu el segle XIX coneix un salt qualitatiu en el terreny de les relacions internacionals més enllà de les fórmules tradicionals d'aliances diplomàtiques entre Estats.

La lluita contra les malalties epidèmiques, la necessitat d'integrar els transports i les comunicacions transfrontereres, la cooperació econòmica o la coordinació monetària i estadística van ser alguns dels espais en els quals, ben d'hora i amb una considerable intensitat, es forjaren les noves relacions entre països. D'aquestes formes de col·laboració ocasional, en van sorgir equips estables que formaven els nuclis embrionaris de l'administració internacional emergent.

Els primers exemples d'assumpció de la dimensió internacional per part de la societat civil europea s'han de relacionar amb l'objectiu de lluitar contra la propagació internacional de les malalties, especialment a causa de les epidèmies del còlera que envaïren el continent entre 1832 i 1847. En general, la fase inicial va consistir a nomenar comissionats perquè estudiessin els problemes en altres països. Un bon exemple dels resultats d'una de les primeres iniciatives d'aquest tipus és l'Informe General de la Comissió Facultativa, enviada pel Govern espanyol per tal d'observar el còlera morb en països estrangers, tramès el 31 de maig del 1833 des de Berlín i publicat per la Imprenta Real de Madrid l'any 1834; n'eren autors Lorenzo Sánchez Núñez, P. M. Rubio i Francisco de Paula y Folch.

De resultes de la proliferació d'aquesta mena d'activitats va sorgir l'exigència de debats amplis i d'acords entre els professionals del camp de la salut pública. El 1851, es va celebrar a París la primera Conferència Sanitària Internacional. Des d'aquest any fins al final del segle es van celebrar deu conferències i es van acordar vuit convencions sobre la lluita contra la propagació transfronterera de les malalties transmissibles. Les pandèmies de còlera van esperonar realment la cooperació internacional i van provocar la convocatòria de les conferències sanitàries internacionals de Constantinoble (1866), Viena (1874) i Brussel·les (1875).

Com que el contagi no respectava les fronteres, els països van tractar de plantarhi cara en comú, si bé se seguia desconeixent la causa de la malaltia i no hi havia bases científiques sobre les quals emprendre una acció organitzada i efectiva. A la

Conferència Sanitària Internacional de Viena (1874) ja es va plantejar la conveniència de crear un organisme permanent dedicat a la vigilància dels problemes de salut en el món. Ben bé d'una altra naturalesa, però amb autèntica vocació internacional, el 1863 un grup de personalitats suïsses va promoure la constitució del Comitè de la Creu Roja. A la conferència fundacional corresponent, reunida a Ginebra, hi participaren representants de setze països europeus.

Va ser potser en el nivell dels acords tècnics en què es van materialitzar els casos més concrets de cooperació entre països, particularment en matèria de transports. La regulació dels diferents usos de les xarxes fluvials, sota la pressió dels avenços tecnològics, va inspirar la creació de les comissions internacionals del Rhin, del 1815, i del Danubi, el 1856. La construcció del ferrocarril va crear noves exigències de coordinació, perquè les xarxes internes dels països continentals aviat van arribar a les fronteres i les van traspasar. L'amplada de via adoptada per George Stephenson, d'1,435 metres, es va convertir en l'estàndard europeu i internacional. L'extensió de les xarxes de comunicacions postals i telegràfiques va confluïr en aquesta mateixa direcció. Altres esdeveniments que per definició desbordaven les fronteres dels estats van ser les exposicions internacionals. Diversos esdeveniments en l'ordre de la gestió econòmica, com els acords monetaris que donaren naixement a la Unió Monetària Llatina el 1865, en la qual es van integrar França, Bèlgica, Suïssa, Itàlia i Grècia, constituïen avanços molt consistents en el camí de l'acostament i de la cooperació econòmica.

L'administració espanyola va participar en congressos, conferències i organismes multilaterals o internacionals, encara que d'una manera poc activa i, pràcticament sempre, sense cap mena de protagonisme. Espanya va ser un dels països fundadors de la Unió Telegràfica de l'Europa occidental, el 29 de desembre de l'any 1855, amb Bèlgica, França, Portugal i Suïssa. Va intervenir, així mateix, en la reunió preparatòria de la creació de la Creu Roja, el 1863, i signà el Conveni de Ginebra, que va procedir a confirmar-la. El 6 de juliol del 1864, el govern espanyol va promulgar una reial ordre per la qual reconeixia aquesta institució com a societat d'utilitat pública. Els primers estatuts de la Creu Roja espanyola es van aprovar el 1868. Espanya es va adherir a la Unió Postal Universal el dia 1 de juliol del 1875, i aquesta és la primera organització universal a què s'integrà.

Tot amb tot, el grau de participació espanyola en l'ampli procés de coordinació i aproximació entre els països europeus va ser molt baix. Algunes decisions van contribuir a allunyar Espanya d'Europa. A proposta del general Seoane, i d'acord amb criteris militars, s'acordà de rebutjar l'ample de via europeu a les línies de ferrocarril que es construïrien a territori espanyol i es decidí d'adoptar l'amplada de sis peus castellans, d'1,674 metres. L'argument decisiu va ser que la diferència d'amplada evitaria les facilitats perquè l'exèrcit francès envaís el país, amb la finalitat d'evitar la repetició del que s'havia esdevingut amb la carretera d'Irun. Des de mitjan segle XIX, de xarxes de ferrocarril, se n'estengueren en tot de països, a tot el món. Espanya quedava, en la pràctica, fora d'Europa.

Com van assenyalar Joan Navarro i Reverter i Josep Maria Cornet i Mas al cap de gairebé cinquanta anys, «només Espanya, per motius bastant difícils de justificar, i Rússia, per preocupacions estratègiques d'una inutilitat que el temps ha demos-

Interior de l'estació de Portbou, al peu dels Pirineus, a la frontera amb França. A causa dels controls fronterers i a la diferència d'amplada de via, l'estació de Portbou va ser i encara és el punt de transbordament de mercaderies i viatgers entre Espanya i França. La connexió transfronterera amb amplada de via europea no ha arribat encara.

trat, han construït les seves xarxes amb vies d'una amplada diferent de la general, i el trànsit universal s'atura a les seves fronteres, on s'imposen els transbordaments, amb les despeses, molèsties i pèrdues de temps consegüents». La diferència de l'ample de via manté Espanya aïllada de la xarxa europea des de fa més d'un segle i mig, sense que, incomprensiblement, cap govern hagi projectat eliminar aquesta enorme barrera a les exportacions i al creixement econòmic.

Els progressos del procés d'industrialització i la seva difusió cap a altres països van produir canvis transcendents en els sistemes de transport i comunicacions que, al seu torn, exigiren noves formes de cooperació i coordinació internacional. A partir de la dècada dels anys seixanta, una sèrie d'innovacions tecnològiques crucials van revolucionar els transports marítims i les comunicacions. La construcció de vaixells de dimensions molt superiors i molt més veloços, amb el buc d'acer, calderes de vapor i grans hèlixs submergides, va permetre un enorme estalvi quant al temps de navegació necessari per a cada viatge. La travessia de l'Atlàntic, des d'Europa als Estats Units d'Amèrica, va passar d'un mes i mig a poc més d'una setmana.

Amb l'obertura del canal de Suez el 1869, els temps de viatge des d'Europa a l'Àsia es van escurçar extraordinàriament. Al seu torn, el telègraf va permetre reduir la comunicació d'informació, des d'unes setmanes a qüestió de pocs minuts. El desplaçament de persones i mercaderies va passar a ser molt més barat i, pel mateix motiu, molt més abundant. El món es feia cada vegada més petit.

En les dècades finals del segle XIX, i fins a l'any 1913, es van produir avanços importants en la configuració de les primeres formes de cooperació internacional. Per la seva transcendència, el terreny sanitari va ser probablement el més actiu a construir un entramat d'organitzacions internacionals. La Conferència Sanitària Internacional, reunida a Venècia l'any 1892, adoptà la Convenció Sanitària Internacional, restringida al còlera, que obligava a notificar tot brot epidèmic per actuar preventivament al punt d'origen sobre passatgers i mercaderies. El 1897 s'adoptà una altra convenció sanitària internacional que tractava sobre mesures preventives contra la pesta.

La primera institució internacional en l'àmbit de la salut va ser el Pan American Sanitary Bureau (posteriorment Pan American Health Organization, PAHO), creat per dotze països d'Amèrica l'any 1902, poc després de ser descoberta la via de transmissió de la febre groga, que provocava greus problemes de salut en aquell continent. El 9 de desembre del 1907 se signà a Roma l'acord de creació de l'Office International d'Hygiène Publique, amb seu a París, primer organisme sanitari amb competències universals, antecessor de l'OMS. Hi representà Espanya Francisco Murillo, que el 1910 va presentar un informe sobre la situació sanitària del país.

Això no obstant, Espanya va tenir una intervenció molt curta en tot aquest procés de cooperació internacional. Encara que la creació de la pesseta, decidida per Laureà Figuerola el 1868, significava un alineament absolut amb les altres monedes de la Unió Monetària Llatina, que s'havia creat el 1865, Espanya no s'hi arribà a adherir ni a participar mai en les seves conferències. Va ser pràcticament l'únic país d'Europa que no va adoptar en cap moment el patró or i, pel mateix motiu, tampoc no va intervenir en les conferències internacionals relatives al funcionament del sistema. L'Exposició Universal de Barcelona, l'any 1888, pot ser adduïda com a prova de la voluntat d'una inserció més gran en la societat internacional per part d'amplis sectors d'opinió, que els governs i altres òrgans de l'Administració pública notòriament no solien compartir.

En termes generals, la presència d'Espanya en tot l'ampli moviment de creació d'institucions internacionals fou molt escassa. La temptació d'explicar aquest baix relleu de la projecció exterior pel baix nivell de renda per càpita i per la posició perifèrica del país en relació amb Europa hi és, però és fàcil advertir que altres països amb condicions pitjors en tots dos aspectes, com és ara Portugal, van mantenir permanentment una vocació europeïsta i internacionalista molt superiors.

Potser el tractat de pau de París entre Espanya i els Estats Units, després de la derrota militar del 1898, podria ser pres com un moment de canvi d'orientació. Finalment, havia de ser acceptada la fi de l'Imperi i calia encarar el futur des d'una perspectiva nova, de canvi profund en la posició d'Espanya en el concert internacional. Ja no quedava cap mena de fonament per mantenir les pretensions de potència colonial enfront d'una Europa que, en canvi, ampliava el cens de metròpolis amb Holanda, Bèlgica, Alemanya o Itàlia. Mostra d'aquesta nova actitud, molt més positiva respecte a l'exterior, va ser la creació i l'activitat de la Junta d'Ampliació d'Estudis el 1907.

La gran catàstrofe de la Primera Guerra Mundial va donar motiu, un cop acabat el conflicte, al màxim esforç per organitzar la societat internacional que s'hagués conegut mai, amb l'engegada de la Societat de Nacions, antecessora directa de

Societat de Nacions. Reunió a Ginebra el 1932, durant la qual més de cinquanta països tractaren el tema del desarmament.

l'ONU. La seva constitució va venir immediatament després de la conferència de pau i la signatura del Tractat de Versalles, el 28 de juny del 1919. Els objectius essencials de la nova organització, que establí la seva seu a Ginebra, van ser la garantia del manteniment de la pau i la cooperació internacionals.

A Espanya, que havia observat una posició de neutralitat en la guerra, el debat sobre la creació de la Societat de Nacions va ser relativament tardà. La posició oficial fou adoptada a través de la comissió creada durant el Govern liberal del comte de Romanones, el 9 de desembre del 1918, per estudiar la qüestió des de la perspectiva dels «interessos i les conveniències nacionals». El seu dictamen va resultar molt positiu i ràpid. Amb tot, els posicionaments públics resultaren molt contrastats. Liberals, republicans i socialistes, com es féu explícit per mitjà del manifest de la Unió Democràtica Espanyola para la Liga de la Sociedad de Naciones Libres, eren totalment favorables al projecte. El Partit Conservador, amb Dato i Maura, es va definir a favor de l'adhesió, però amb un gran èmfasi en la neutralitat espanyola i la defensa de la sobirania nacional. Les forces tradicionalistes i reaccionàries, com el Partit Carlí, i la més gran part de l'Exèrcit s'hi van pronunciar obertament contraris.

L'acceptació espanyola de la iniciativa va ser pràcticament immediata. En paraules de Gabriel Hanotaux, delegat de França a l'Assemblea de la Societat de Nacions, «entre les potències que de bon començament van aportar el seu concurs a la Societat de les Nacions, Espanya va ser la primera». Espanya es va integrar al Consell com a membre electe o no permanent. L'ambaixador a París, José María Quiñones de

Punt de control i oficina del Comitè de No-Intervenció a Cerb re, durant la Guerra Civil (1937).

León, va exercir la representació del Govern espanyol en el Consell. Alguns espanyols van participar d'una manera destacada en la Secretaria Permanent, l'òrgan de gestió de la Societat, com Salvador de Madariaga, a la Secció de Desarmament, i Pablo de Azcárate, a la de Minories. Perduda la possibilitat d'aconseguir una plaça permanent en el Consell, per causa de la incorporació d'Alemanya, el dictador Primo de Rivera va decidir d'abandonar-la temporalment el 1926, tot i que el 1928 va decidir tornar-hi.

Barcelona va ser escenari de la primera gran reunió de la Societat de Nacions, després de l'Assemblea constitutiva de Ginebra, amb la Conferència Internacional de Comunicacions i Trànsit. Dos dies abans de la inauguració, que tingué lloc el 10 de març del 1921, el president del consell de ministres, Eduardo Dato, va morir víctima d'un atemptat terrorista perpetrat per la barbàrie anarquista que aquells anys assolava la Catalunya industrial. L'Espanya m s obscurantista i reaccionària tornava a servir-se del terror contra el progrés. El vicepresident de la Conferència, Vicente de Pini s, va deixar les sessions a causa d'haver estat designat ministre de Gr cia i Justícia. Tanmateix, la Conferència pogu  celebrar les sessions previstes i, al cap de quaranta dies, el 20 d'abril del 1921, es van signar els quatre tractats de Barcelona, encara en gran part en vigor, relatius a la llibertat de trànsit, el règim internacional sobre ferrocarrils, les vies navegables, el reconeixement del pavelló marítim dels Estats i el règim internacional dels ports.

La complexa situació política i militar d'Europa després de la crisi del 1929 va posar punt final a aquesta iniciativa orientada a preservar la pau. Sobre el paper,

l'existència de la Societat de Nacions garantia la seguretat col·lectiva a Europa, especialment pel fet que gairebé tots els països membres s'adheriren al pacte de Briand-Kellog del 1928, que declarava fora de la llei la pràctica de la guerra. D'altra banda, la situació bèl·lica que es va produir a Espanya arran de l'alçament militar del 18 de juliol del 1936 no responia al tipus d'enfrontaments entre països que s'havia intentat d'evitar. La Societat de Nacions va declinar de prendre cap decisió i va cedir la iniciativa als governs de França i la Gran Bretanya. Un episodi important que va contribuir a definir les posicions posteriors havia estat la negativa del cap del Govern republicà, Manuel Azaña, a subscriure un acord d'aliança amb França, que li va ser sol·licitat pel president del Consell, Édouard Herriot, desplaçat expressament a Madrid el novembre del 1932, en previsió d'una guerra amb Alemanya.

Després de l'alçament del 18 de juliol del 1936, els governs francès i britànic van coincidir en l'opinió que una actitud de suport a la República desembocaria ràpidament en una guerra mundial. A més a més, Londres entenia que el govern republicà de Madrid era una amenaça greu a la democràcia i la pau, condicionat com estava pels comunistes espanyols, que obeïen directament Stalin. Per això, el govern francès demanà i obtingué l'acord de neutralitat de la Gran Bretanya, Portugal, Alemanya, Itàlia i l'URSS. L'acord de No-Intervenció, del 25 d'agost del 1936, va rebre l'adhesió de fins a vint-i-set Estats europeus, la pràctica totalitat dels quals formaven llavors el continent. Tot i amb això, ni ho complien ni tenien la menor intenció de fer-ho, Alemanya i Itàlia, d'una banda, i l'URSS de l'altra.

El Comitè de No-Intervenció, constituït a Londres, no aconseguí el compliment de l'acord per part d'aquests països, que es limitaven a guanyar temps i mantenir la seva participació de suport als rebels. Davant l'evidència dels fets, el 25 de setembre del 1936, el govern republicà va sol·licitar la intervenció de la Societat de Nacions, i això conduí que s'aprovés una declaració en la qual es recordava als estats membres l'obligació de no intervenir en els afers interns d'Espanya i es recaptava del comitè de Londres la mediació francobritànica. Els Estats Units, que no formaven part de la Societat de Nacions ni tampoc del Comitè de No-Intervenció, mantenien una actitud de neutralitat favorable, en la pràctica, a l'Espanya nacionalista, que continuava rebent homes i armament d'Alemanya i Itàlia i fins i tot petroli de la mateixa Standard Oil. La política europea davant de la guerra va ser dominada pel propòsit d'arribar a un acord de pau amb Alemanya i Itàlia. La Guerra Civil espanyola va arruïnar totalment el projecte d'una organització mundial per a la pau i la cooperació. També va arruïnar la pau a Espanya, i el país va quedar enfonsat en un llarg període de foscor i en un aïllament molt més gran.

Els anys de la fam (1939-1951)

Des de l'acabament de la Guerra Civil fins ben entrat l'any 1951, durant la postguerra, la societat espanyola va patir un llarg període d'extraordinària penúria. En la memòria popular hi ha restat ben arrelat, per a aquella llarga dècada de dificultats, el qualificatiu de «els anys de la fam». Es tracta d'una autèntica descripció que resumeix molt gràficament el signe més característic de l'època: un temps d'escassetat i de privacions molt generals de les quals gairebé no es va escapar ningú. Va ésser una època de dificultats i de problemes per a tots els europeus sense excepció, però els espanyols en varen resultar molt especialment afectats.

N'hi ha prou, de moment, amb assenyalar que la producció total de béns i serveis, mesurada en moneda constant, no va recuperar el volum dels anys 1929 o 1935 fins al tancament de l'exercici del 1951. La renda o el producte interior brut (PIB) per càpita dels espanyols, atès el creixement simultani de la població, no va assolir el nivell, per altra banda gens extraordinari, de l'any 1929 fins al 1955. Entremig havien passat més de vint-i-cinc anys de misèria i de desesperança. La història econòmica de l'Espanya moderna no coneix cap altre període tan fosc.

Una part d'aquesta trajectòria tan negativa s'explica per la Gran Depressió de l'economia mundial del 1929-1935, malgrat que la incidència d'aquest fenomen a Espanya no havia estat pas extraordinàriament problemàtica, sobretot per la tràgica

Després de la Guerra Civil arribarien l'escassetat i el racionament. Tot i el lema franquista «Cap llar sense foc i cap espanyol sense pa», la realitat es tradueix en cues de ciutadans afamats, com aquesta de Barcelona, a pocs mesos del final de la guerra (1939).

Guerra Civil de 1936-1939. El mateix conflicte, amb les destruccions físiques i la pèrdua de capital humà que comportava, havia de minvar severament el potencial productiu del país. Però, a partir de la darrera d'aquelles dates, de l'any 1939 endavant, els membres del govern sorgit dels guanyadors de la guerra disposaren de la totalitat del poder i els correspon, per tant, la totalitat de la responsabilitat del desastre.

L'explicació oficial sobre el període feia recaure les causes de la mala evolució de l'economia i dels enormes problemes que afectaren els espanyols a una sèrie de circumstàncies perfectament allunyades de l'acció de govern: les destruccions de la Guerra Civil haurien deixat el país exhaust i, després, l'aïllament exterior imposat pels dirigents del món occidental i el bloqueig propiciat per l'Organització de les Nacions Unides tancaren totes les portes a l'imprescindible accés a matèries primeres, carburants, béns d'equipament i altres elements necessaris per a la reconstrucció econòmica i el relleu del creixement.

És clar que aquestes circumstàncies varen ésser molt determinants del conjunt de les dificultats que va travessar el país durant tant de temps. Però no ho és menys que l'aïllament internacional d'Espanya es devia precisament al règim polític instaurat pel general Franco i a la manca de qualsevol voluntat de transitar cap a un mínim sistema de llibertats per als ciutadans. I tampoc no hi ha cap dubte que, dins dels marges estrets d'actuació que li quedaven al règim de Franco per raó de la seva pròpia naturalesa dictatorial i totalitària, no es va saber o no es va voler emprar adequadament el conjunt dels mitjans que ofería la política econòmica. L'obra del franquisme i les seves conseqüències en la primera postguerra varen ésser, ben bé, responsabilitat enterament seva.

EL NAIXEMENT D'UNA LLARGA DICTADURA

De la situació de guerra, el país en va sortir sotmès a una dictadura que s'estendria gairebé quaranta anys més. Un cop que l'aixecament militar del 18 de juliol del 1936 es va haver transformat en una autèntica guerra, per la força dels fets i pel fracàs en controlar el poder real al conjunt del territori peninsular de forma ràpida, calia organitzar jeràrquicament el comandament dels exèrcits per desenvolupar una acció que es preveia difícil i llarga. La mort del general José Sanjurjo a Estoril el 20 de juliol, en estavellar-se l'avió que l'havia de conduir a Espanya per posar-se al front de l'aixecament militar, deixava el general Francisco Franco en una posició preeminent. La Junta de Defensa Nacional, presidida pel general Miguel Cabanellas, va decidir, el 29 de setembre a Burgos, promoure Franco al comandament suprem dels exèrcits. El primer dia d'octubre de l'any 1936, era designat generalíssim de l'Exèrcit i cap de l'estat. Al seu entorn es constituïa, a més, una Junta Técnica del Estado, òrgan suprem de govern. Es formaren set comissions que, a la pràctica, exercien les funcions pròpies dels ministeris.

Els principals dirigents polítics de conviccions feixistes havien estat morts pels republicans. Ramiro Ledesma Ramos, ingressat a la presó de Ventas, va ésser dut, juntament amb Ramiro de Maeztu, a Paracuellos del Jarama el 29 de octubre del 1936. Ambdós, amb molts altres empresonats, foren afusellats sense cap simulacre de judici. José Antonio Primo de Rivera, igualment detingut en els primers moments de la sublevació militar, també va ésser afusellat a Alacant el 20 de novembre. El feixisme espanyol restava escapçat i sense líders de prestigi.

Primera reunió del nou govern de la dictadura franquista, 1939.

D'acord amb la concepció jeràrquica típica dels militars, en gran part exigida per les prioritats de guerra, semblava el moment d'imposar el comandament únic. Però Franco va decidir instaurar-lo més enllà de l'esfera militar. El 19 d'abril del 1937 va decretar la unificació de Falange Española y de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista (FET y de las JONS) amb la Comunió Tradicionalista i se'n va nomenar màxim responsable. La nova organització política, el Movimiento Nacional, quedava convertida en partit únic i sotmesa a la mateixa direcció suprema de l'Estat. Els primers dies de juny del mateix any 1937 moria el general tradicionalista Emilio Mola, en un nou accident d'avió a la província de Burgos.

Un decret del 30 de gener del 1938 culminava el procés d'acaparament del poder per part de Franco: ell mateix quedava confirmat com a cap de l'estat i del govern, comandant suprem dels exèrcits i màxim dirigent del partit únic i s'adoptava oficialment la designació de *Caudillo de España*. En la mateixa data, es procedia a la reorganització de les estructures de l'Administració general de l'Estat d'acord amb el sistema de departaments ministerials i es designava el primer govern.

L'estat de guerra després de la guerra

Restablerta formalment la pau, Espanya va viure una situació de guerra ben bé deu anys més. No és pas una afirmació metafòrica, ja que la situació real, àdhuc formal, era a Espanya molt lluny de qualsevol aparença de normalitat. Les preocupacions bàsiques del nou règim de Franco passaven per la repressió general dels partidaris de la República o, simplement, dels que s'haurien inclinat per la instauració d'un sistema de llibertats ciutadanes, per la lluita contra els guerrillers repu-

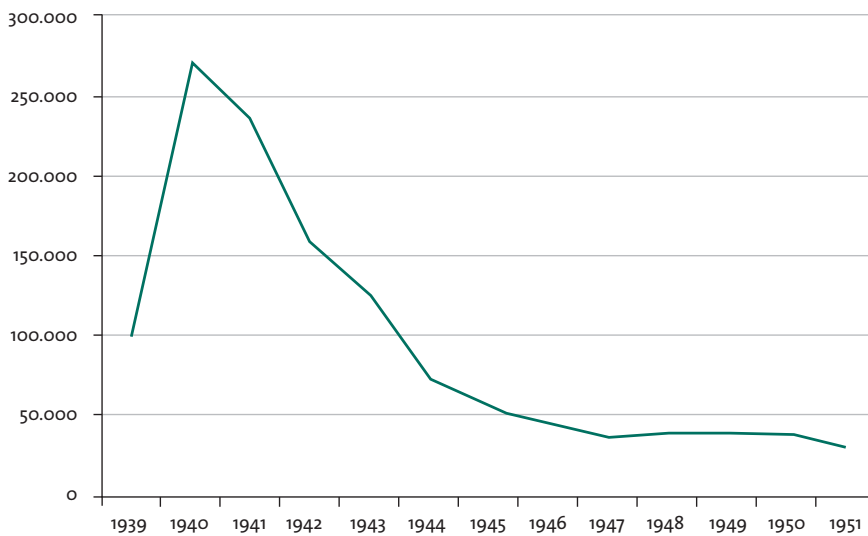

Després de la Guerra Civil, les presons espanyoles estaven plenes, com es veu en aquesta imatge parcial de la presó de Montjuïc, 1939.

blicans del *maquis* a l'interior i les actuacions dels exiliats republicans a l'exterior o pel dilema de la participació en la Segona Guerra Mundial. Aquests són alguns dels elements que configuraven una autèntica situació de terror per a tots aquells que no estiguessin plenament d'acord amb el nou estat de coses. Però, a més, com ha fet notar Manuel Ballbé, l'estat de guerra a tot el territori nacional no va ésser revocat pel govern de Franco fins a l'any 1948. Formalment, l'excepcionalitat de la guerra s'havia mantingut durant dotze anys (1936-1948).

En els primers anys de la postguerra, mentre Europa es destruïa amb un acarnissament desconegut fins aleshores, la repressió i les desventures de presoners, represaliats i exiliats dominaren la vida espanyola. A més de l'acció dels tribunals militars, el règim de Franco es va dotar d'instruments específics per a la intervenció repressora, com el Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo, creat per disposició publicada al BOE del 5 de octubre del 1940.

Des de l'1 d'abril del 1939 fins a l'acabament del mateix any, malgrat el molt elevat nombre d'execucions de combatents republicans i opositors polítics, el total dels detinguts a les presons va augmentar en més de 70.000. En començar l'any 1940, la xifra de reclusos a les presons espanyoles era de 270.719. Deu anys després, el nombre de presoners s'havia reduït de 240.000 fins a poc més de 30.000. El Gràfic 2.1 mostra l'evolució de la població penada a Espanya a 1 de gener de cada any i evidencia la gran reducció que es va produir durant els anys de la guerra europea. La darrera xifra de la sèrie, corresponent al 1951, era encara un màxim històric, però ja no s'allunyava gaire, en relació amb el nombre total d'habitants, dels nivells normals de població penada a Espanya d'abans de la guerra. Havien transcorregut pràcticament quinze inacabables anys d'anormalitat i de sofriments.

Gràfic 2.1. Reclusos a les presons espanyoles a 1 de gener de cada any

El règim de dictadura perduraria encara per diversos decennis, però en cap altre moment va arribar a la situació d'hegemonia absoluta del poder militar com en aquesta fase històrica del primer franquisme. A més dels elements ja referits, altres factors col·laboraven a reforçar les conviccions autoritàries dels governants. La caiguda dels règims aliats d'Itàlia i, més tard, d'Alemanya no constituïa pas una garantia de continuïtat en el poder. Davant del món, el règim de Franco era un residu poc acceptable dels moviments feixistes derrotats arreu. El context exterior més aviat anunciava una possible intervenció per acabar amb la dictadura i instaurar un règim homologat amb les democràcies occidentals. Des de l'exili, els moviments per promoure una acció internacional contra el franquisme foren també molt insistents. Restava encara, però, un evident risc a l'interior: les precàries condicions de vida de la població podien donar peu a moviments de protesta popular generalitzats.

LA CONSTRUCCIÓ DEL NUEVO ESTADO

El final de les accions militars, quan l'exèrcit franquista va haver dominat la totalitat del territori, no va implicar per a res el restabliment de la pau i de la normalitat. Es tractava, ben simplement, d'assegurar les condicions per dominar el país de forma absoluta. La prioritat va ésser, en realitat, la instauració d'una nova carcassa d'institucions, sota l'anunciada finalitat de la construcció d'un *Nuevo Estado*. En realitat, d'autènticament nou no hi havia res de res llevat de la voluntat de Franco d'exercir el poder absolut. Es pretenia, ben simplement, recollir el profit de la victòria, capturar el botí de guerra.

En l'ordre polític, es mantenia l'absoluta concentració del poder executiu i legislatiu en el mateix Franco i els òrgans de govern que en depenien directament, acompanyats de la total centralització de l'administració de l'Estat. El partit únic, o *Movimiento Nacional*, no seria gaire cosa més que un instrument de transmissió dels dissenys de l'autoritat superior, sense pràcticament cap mena d'autonomia política. Les *Cortes*, creades per llei el 17 de juliol del 1942, eren un parlament sense cap pretensió de representativitat i sense altra funció que escoltar i aplaudir els discursos del dictador i dels altres jerarques del règim.

Les idees subjacents a l'acció de govern eren d'una simplicitat extrema: l'autoritat dels que havien conquerit el poder, unitat i uniformitat d'Espanya, amb prohibició de tota manifestació aliena a la cultura castellana, convertida en base única de la nació; estricta repressió de tota activitat política, cultural i sindical independent, i supressió de totes les llibertats individuals. Això sí, tot plegat revestit d'una retòrica ultranacionalista i d'exaltació de l'Espanya imperial que, a més, implicava desterrar qualsevol signe de nefanda estrangeria. Un detall, no pas insignificant, d'aquesta cobertura es desvetlla en l'ordre governamental del 15 de maig del 1940 per la qual «*se prohibían en los rótulos, muestras y lugares y ocasiones análogas el empleo de vocablos extranjeros, dando de término un mes para que desapareciesen aquellas palabras incursas en la prohibición*».

L'organització bàsica de l'Estat i de la societat es fonamentava en l'esquema corporativista, que associava els grups d'empresaris a l'exercici puntual del poder i

Desfilada a Barcelona del Frente del Trabajo, el 18 de juny del 1942.

introduïa a l'empresa un rígid principi de l'autoritat patronal. En compensació, el règim de treball adoptaria les vestidures paternalistes, de pretesa inspiració cristiana, en què resulta prohibit l'acomiadament dels treballadors i s'acompanya de mesures de protecció a la família, a través de subsidis ja introduïts el 1938 en plena Guerra Civil, i d'un primer conjunt de mesures de protecció social. La reconstrucció econòmica del país i el restabliment d'un funcionament mínimament eficient del sistema productiu eren per a les autoritats del règim franquista, tan sols un objectiu possible entre d'altres i, en cap cas, el més important.

L'organització del món del treball es basava en el *Fuero del Trabajo*, decretat pel govern de Franco el 9 de març de l'any 1938, que establia la concepció corporativa de la producció. Prohibia les organitzacions empresarials i els sindicats de treballadors i instaurava el paper de l'Estat com a regulador únic i absolut del règim jurídic i econòmic del treball. S'instauraven els *Sindicatos verticales*, organització mixta que agrupava obligatòriament tots els elements d'una determinada branca de la producció, ordenada jeràrquicament sota la direcció de l'Estat. Tota l'estructura sindical estava controlada per falangistes membres del *Movimiento*, sota els principis d'*unidad, totalidad y jerarquía*, i quedava enquadrada en la *Central Nacional Sindicalista (CNS)*. Es fixaven salaris mínims i màxims i es criminalitzava el dret d'associació i la vaga.

LA CAPTURA DEL BOTÍ DE GUERRA

Per una altra banda, a mesura que anaren imposant el control sobre les zones que conquerien, els càrrecs polítics i les funcions administratives, judicials, docents i moltes altres foren ocupades per militars de carrera, falangistes, *alféreces provisionales* –oficials de complement sense formació militar, promoguts al comanda-

ment per la manca de professionals– i persones addictes a l'*Alzamiento*. Als centres d'ensenyament superior i mitjà, per exemple, una nova fornada de docents, amb «mèrits de guerra», substituï els professors morts, exiliats o represaliats.

Un dels conflictes poc menys que permanents a l'Espanya contemporània, que havia fet molt difícil la convivència i l'equilibri social al món rural, fou la lluita entre terratinents i camperols per la propietat de la terra. El començament de l'etapa republicana els primers anys trenta va anar acompanyat de l'agreujament d'aquells conflictes i l'anunci de la realització d'una reforma agrària acabava de posar el tema al centre dels enfrontaments socials en aquella etapa històrica. No seria segurament gens exagerada l'afirmació que l'anomenada «qüestió agrària» va ésser una de les més importants entre les causes immediates de l'esclat de la Guerra Civil. Després del 18 de juliol del 1936, la qüestió va adquirir una virulència encara més gran amb la radicalització dels partidaris de la reforma agrària i, més tard, amb les accions de col·lectivització de terres a bona part dels pobles de la zona republicana.

Una de les primeres mesures de les autoritats franquistes, ja durant la mateixa guerra, va ésser la creació del Servicio Nacional de Reforma Social de la Tierra amb la funció de procedir a la devolució de les terres afectades per les disposicions dels republicans als seus antics propietaris o als descendents. Tal com ha exposat José Antonio Biescas, va tenir lloc una autèntica i immediata contrarreforma agrària. Durant els anys de la primera postguerra, es desenvolupà una segona gran transformació al món rural, silenciosa i gairebé invisible, a través de la difusió general de l'explotació directa del sòl per part dels terratinents després d'executar el desnonament generalitzat d'uns arrendataris que, en una gran majoria, havien estat decididament al costat de les reformes republicanes. Els elevats preus que es podien aconseguir en el mercat negre pels productes alimentaris i els molt baixos costos laborals, a causa dels baixos salaris, asseguraven guanys extraordinaris.

En la indústria i els serveis tampoc no faltaren actuacions interessades, lluny de la propaganda del règim, sobre els objectius de servei a la nació i a tots els espanyols. Joan Sardà ho va denunciar, amb gran valentia, ja l'any 1948. Era inevitable que en una economia de guerra el funcionament del sistema econòmic fos sotmès a l'ordre dictat per les necessitats militars, ja que l'objectiu superior no podia ésser altre que la victòria i a això quedaven fàcilment supeditades totes les actuacions. En canvi, segons Sardà, *«la planificación autoritaria, y, como consecuencia, la ordenación y atribución de recursos mediante cupos, licencias, etc., en una economía de paz es mucho más difícil, puesto que falta el principio orientador y la fuerte disciplina moral de la guerra. Por lo general, y especialmente cuando se combina la planificación autoritaria con la empresa privada, surge, en lugar del automatismo económico, la pura arbitrariedad administrativa, cuando no las formas más graves de la corrupción y del favoritismo»*. En la pràctica, totes les formes de l'intervencionisme governamental acaben per afavorir alguns i això poques vegades és realment neutral. Molt menys encara en temps excepcionals i quan certes persones creuen tenir mèrits i drets superiors als de la resta dels homes.

L'ideal d'autarquia

Tot el període del primer franquisme suposa, des de la perspectiva del creixement econòmic, un temps enterament perdut per al benestar dels espanyols. Com ha escrit un dels especialistes en l'anàlisi de l'economia del període, Carlos Barciela, «*la primera década franquista, de autarquía, cosechó un fracaso sin paliativos en su intento de convertir a España en una potencia imperial y militar, ignorando la lamentable situación real del país y adoptando un modelo económico con el Estado como protagonista y sumiendo al país en una prolongada depresión*». Fracàs sense pal·liatius és el balanç d'aquest especialista, que modernament comparteix tothom. És probable que els governants d'aleshores, en canvi, ho interpretessin d'una forma molt distinta, atès que els seus objectius, la consolidació del poder i la permanència de les noves institucions, es varen aconseguir a bastament.

El signe principal de l'acció econòmica del primer franquisme es resumeix en la paraula *autarquia*, que significa alguna cosa així com un règim econòmic d'auto-suficiència nacional. La doctrina autàrquica, associada als règims totalitaris d'Alemanya i Itàlia, pretenia conservar l'estructura econòmica i social de la nació lluny de tota influència estrangera i donar resposta a les necessitats interiors a partir exclusivament dels recursos i de l'esforç productiu nacional.

Es tractava de reduir al mínim les importacions de l'exterior per tal de no dependre gens d'altres països. L'autosuficiència econòmica assegurava la doble funció de garantir la independència política i impedir l'expoli dels propis recursos suposadament practicat per economies més avançades. Impedir l'entrada d'inversió exterior i nacionalitzar les empreses de capital estranger havia de reforçar la dignitat nacional, la sobirania i la grandesa d'Espanya. D'aquesta manera, la influència dels grups financers i industrials estrangers quedaria anorreada. Per aquest camí, els intercanvis amb l'exterior es reduïrien als mínims imprescindibles i la nació seria plenament sobirana de la seva pròpia economia. D'aquests somnis, se n'havia de derivar, inexorablement, el malson d'una economia tancada i rígidament reglamentada.

Un dels economistes de la primera hora del règim franquista, Higinio Paris Eguilaz, secretari del Consejo de Economía Nacional des de l'any 1940, tenia ben clar a què responia aquesta opció: «[...] *la autarquía debe considerarse como una política de preparación para la guerra; en realidad, es una fase de la economía de guerra*». En efecte, una economia autàrquica, com tota economia de guerra, es basa en una estructura sotmesa a objectius militars, polítics i policials i organitzada jeràrquicament des del poder. La lògica del consum dels ciutadans condueix de forma natural a elegir els millors productes i als preus més baixos, sense distingir orígens ni nacionalitats. Per tal motiu, la voluntat dels consumidors ha d'ésser substituïda per una lògica dirigista que estableixi quantitats produïdes i preus al marge de les preferències dels consumidors.

«*Hay una razón de orden moral, quizá la más importante, que justifica el forzamiento de los medios defensivos nacionales*» –argumentava Paris Eguilaz en un escrit del 1943–, «*y es la absoluta necesidad de crear y mantener a todo trance un clima heroico, sin el cual es muy difícil que la población en masa no caiga en las aberraciones materialistas, creyendo que no hay más finalidades que el aumento en el*

L'autarquia imposava l'exaltació de tot el propi i nacional. Davant de la manca de recursos per importar, la propaganda política i social de l'època destacà el valor de consumir allò que es produïa al país.

disfrute de los bienes materiales, error fatal y que según demuestra la Historia, conduce siempre a la disolución nacional y a ser víctima de invasiones extranjeras.» En conseqüència, es feien necessàries tota mena d'intervencions governamentals, regles, normes, controls i, en suma, l'exercici de la violència a tots els nivells sobre els ciutadans.

Un escenari internacional hostil

Els tràgics fets esdevinguts a Espanya durant la segona meitat dels anys trenta, i l'inici del nou règim dictatorial, varen tenir lloc en un context internacional molt complex que modificava dràsticament les opcions existents fins aleshores. L'Europa occidental havia interromput el molt notable desenvolupament econòmic del període 1850-1913 amb una llarga etapa de baix creixement que s'estengué des del 1914 fins al 1945. La Primera Guerra Mundial va suposar el final definitiu d'aquell món d'estabilitat i d'equilibri característics del segle XIX. La recuperació de postguerra i l'expansió dels anys vint varen ésser breus i restaren tallades per la Gran Depressió que seguiria a la crisi del 1929.

Amb la primera guerra, la postguerra i, especialment, la crisi, es varen generalitzar les polítiques defensives a través d'una marcada tendència a l'aïllament de cada país, que volia evitar, tant com fos possible, les repercussions internes de les crisis

dels altres països. Els governs optaren per accentuar el proteccionisme aranzelari i es varen aplicar quotes o contingents a la importació. El comerç internacional restà bàsicament regulat per mitjà d'acords bilaterals, que en la pràctica incorporaven grans restriccions. Va generalitzar-se el control dels canvis i, a conseqüència d'això, s'afebliren dramàticament les relacions comercials entre els països.

La Gran Depressió i les actituds dels governs europeus anunciaven tota mena d'altres dificultats i anaven fent cada cop més propera l'amenaça d'un conflicte bèl·lic generalitzat. Des de plantejaments inspirats en els riscos d'una situació de guerra, s'entenia que la dependència de l'exterior per als proveïments estratègics afeblia la posició de les nacions per la inseguretat en la disponibilitat de recursos essencials, la qual cosa, en una conjuntura de guerra, conduiria inexorablement a la derrota.

Això també va contribuir a una virada aïllacionista general, que, per altra banda, influïa en la reducció dels fluxos de capital d'uns països als altres i en la paràlisi de la difusió de les noves tecnologies, amb el resultat d'accentuar els factors depressius i limitar encara més el creixement econòmic. La concepció autàrquica de l'Estat es corresponia amb l'exaltació dels nacionalismes agressius i implicava la subordinació de l'economia als objectius polítics d'independència i grandesa nacional, no pas lliure de manipulació dels sentiments populars.

La Segona Guerra Mundial

Durant la complexa dècada dels trenta, en plena depressió, s'havien consolidat en l'escenari internacional tres sistemes polítics en conflicte obert: la democràcia parlamentària, el comunisme soviètic i el totalitarisme nazi i feixista. La convivència entre els tres era, a mig i llarg termini, perfectament impossible. La primera oportunitat de l'enfrontament entre ells va ésser la pròpia guerra civil espanyola del 1936. La paradoxa, com ha escrit Chris Ealham, consisteix en el fet que el fracassat cop d'estat militar del 18 de juliol del 1936 justament va estimular la revolució social de gran abast que volia evitar.

A la zona republicana, gravíssims conflictes interns dificultaren l'organització econòmica i militar per lluitar contra l'exèrcit de Franco, fins al punt que s'ha assenyalat l'existència d'una altra guerra civil no declarada al territori del govern de la República. Ben aviat, la guerra d'Espanya esdevingué un enfrontament contra el comunisme, a ulls dels governs occidentals i de gran part de l'opinió pública internacional. Això, i la voluntat de retardar el conflicte amb Alemanya i Itàlia, va inspirar el distanciament de la causa de la República per part de les potències occidentals a través d'una política de No-Intervenció. En aquest sentit, ha estat afirmat sovint que la guerra civil espanyola va ésser la primera batalla de la Segona Guerra Mundial.

Entre tant, Hitler ja havia incorporat Àustria i els districtes de majoria alemanya de Txecoslovàquia al Reich i envaïa els Sudets a l'octubre del 1938. El 15 de març, Alemanya i Hongria es repartien Txecoslovàquia. El 8 d'abril, Itàlia s'emparava d'Albània. L'acord Ribbentrop-Molotov del 23 d'agost del 1939 entre nazis i soviètics, que estipulava un pacte de no-agressió i el repartiment territorial del continent,

anunciava el conflicte generalitzat a Europa, poques setmanes després del final de les operacions militars a territori espanyol. El dia 1 de setembre del 1939 l'exèrcit alemany va envair Polònia sense declaració de guerra i, tot seguit, els soviètics ocuparen les províncies orientals poloneses. A penes dos dies després, França i el Regne Unit declaraven la guerra a Hitler. Començava la Segona Guerra Mundial. El 30 de novembre del 1939, la Rússia soviètica atacava Finlàndia.

Europa havia viscut durant sis anys a la vora de la catàstrofe sense haver pogut, finalment, evitar-la. El conflicte ben aviat va convertir-se efectivament en europeu i mundial. Alemanya ocupava Dinamarca, Noruega, Holanda, Bèlgica i França entre abril i maig del 1940; més tard, Romania i, durant el 1941, Bulgària, Iugoslàvia i Grècia, mentre que Itàlia i el Japó entraven en la guerra al seu costat i la Unió Soviètica s'incorporava els països bàltics d'Estònia, Letònia i Lituània. Els alemanys no aconseguiren derrotar, però, la Reial Força Aèria britànica en la batalla d'Anglaterra, durant els mesos de juliol a octubre del 1940, amb la qual cosa es creava una situació diferent.

La guerra adquiria, finalment, una altra direcció amb la invasió de la Unió Soviètica per l'exèrcit alemany, el 22 de juny del 1941, i especialment amb l'entrada en la guerra dels Estats Units d'Amèrica, pel desembre del 1941. L'afusellament de Mussolini el 28 d'abril del 1945 i el suïcidi d'Hitler, el 30 d'abril, anunciaven el final d'aquella immensa tragèdia. Les bombes atòmiques llençades pels nord-americans sobre les ciutats japoneses d'Hiroshima i Nagasaki, els dies 6 i 9 d'agost, posaven al mateix temps un tràgic punt final al conflicte i una amenaça gravíssima de solució final per a la humanitat.

La relació del franquisme amb els governs feixistes de l'època era evident. Hitler i Franco es van reunir i es van recolzar mútuament.

Un nou ordre econòmic internacional

Ja en el curs de la mateixa guerra, els governs dels països aliats rebutjaren la possibilitat d'exigir reparacions als derrotats, conscients de les conseqüències que això havia tingut en la preparació del clima bèl·lic durant el període d'entreguerres. Optaren decididament per consolidar la pau a través de la construcció d'un nou ordre econòmic internacional, que pogués resultar funcional d'acord amb la nova situació i, sobretot, capaç d'evitar una tercera guerra mundial que amenaçava amb provocar la destrucció de la humanitat. El nou sistema econòmic internacional estaria fonamentat en la cooperació internacional, l'estabilitat macroeconòmica i la liberalització comercial, principis estrictament contraris als que havien estat introduïts arran de la Gran Depressió dels anys trenta i que havien conduït a la guerra.

Pel juny del 1944, se celebrà la Conferència de Bretton Woods, amb participació de quaranta-quatre països compromesos contra les potències de l'Eix, per tal de donar forma al nou sistema econòmic internacional. S'hi va acordar la creació d'una sèrie d'organitzacions per a la cooperació econòmica, concebudes com a defensa i garantia d'aquells nous elements del sistema mundial. Es tractaria, per una banda, del Fons Monetari Internacional (FMI), que seria responsable del control de l'ordre monetari, i del Banc Internacional per a la Reconstrucció i el Desenvolupament (BIRD) o Banc Mundial, associat als problemes de finançament internacional i ajuda al desenvolupament, especialment per a la reconstrucció posterior a diversos conflictes arreu del món.

La posada en marxa efectiva dels organismes de Bretton Woods va retardar-se fins al desembre del 1945, un cop que tots i cadascun dels quaranta-quatre països que hi havien participat n'hagueren ratificat els acords. França, amb una economia necessitada de finançament internacional per a la reconstrucció, va ésser el receptor del primer préstec del Banc Mundial l'any 1947.

Simultàniament, s'acordava la creació de l'Organització de les Nacions Unides (ONU), responsable de l'ordre institucional, amb un ampli ventall d'organismes dependents. Al mateix temps, es posaria en marxa el procés de fundació d'una organització internacional del comerç per a la regulació dels intercanvis comercials en una direcció de liberalització i impuls. Aquesta iniciativa va quedar limitada, finalment, a la preparació de l'Acord General sobre el Comerç i les Tarifes (GATT), encarregat de la regulació i vigilància de l'ordre comercial i de promoure la reducció de les tarifes duaneres i dels obstacles no aranzelaris.

La reconstrucció europea

El restabliment de la pau el 1945 posava en primer pla la necessitat de procedir immediatament a una molt costosa reconstrucció. El món havia patit la major de les tragèdies i hi posava fi amb la derrota i l'esfondrament del III Reich, l'Estat nacional socialista en aliança amb els Estats imperialistes d'Itàlia i el Japó. En resultaren més de 50 milions de morts i unes destruccions materials enormes, a més d'una economia completament desballestada. El final de la guerra va donar lloc a una autènti-

ca febre de projectes per a la reconstrucció de postguerra. Era evident que Europa, com Espanya mateixa, necessitava vitalment recórrer a l'exterior per reequipar-se i reconstruir-se i solament els Estats Units podien cobrir aquesta funció vital.

El secretari d'estat dels Estats Units, George Marshall, va anunciar en un acte de graduació a la Universitat de Harvard, el 5 de juny del 1947, la preparació d'un Programa de Recuperació Europea (*European Recovery Program*), que és universalment conegut com el Pla Marshall. El pla implicava una ajuda econòmica massiva, sense antecedents en la història, durant cinc anys per tal d'aconseguir-ne la reconstrucció i una ràpida recuperació.

Però el pla contenia moltes altres disposicions, que han assolit una importància crucial al món durant la segona meitat del segle xx. Bàsicament, l'exigència de cooperació entre els països i de liberalització dels intercanvis, així com la prioritat per a l'estabilitat macroeconòmica. El Pla Marshall també implicava, addicionalment, passos decisius cap a la integració econòmica al continent europeu. Per tal de gestionar aquest programa complex, va ésser fundada l'Organització Europea per a la Cooperació Econòmica (OECE). El Pla Marshall va resultar un èxit evident, ja que la recuperació dels nivells macroeconòmics de preguerra havia estat assolida a bastament l'any 1950 i les economies occidentals encetaven una etapa de creixement econòmic molt intens.

La Guerra Freda

La derrota dels sistemes totalitaris, a Alemanya, Itàlia i el Japó, deixava únicament dempeus els altres dos sistemes polítics, les democràcies parlamentàries i les dictadures comunistes. Roosevelt, Churchill i Stalin, reunits a la costa ucraïnesa de Crimea del 4 a l'11 de febrer del 1945, acordaren la divisió d'Alemanya i la distribució de zones d'influència a tot el continent, així com a Corea. Sota l'amenaça d'una tercera guerra mundial i d'una hecatombe nuclear, establiren, a més, les condicions de la pau i la celebració d'una conferència a San Francisco per preparar la quasi-resurrecció de la vella Societat de Nacions en una nova i més potent organització internacional de nacions.

Els acords de Ialta comportaren sacrificis immensos per a molts pobles europeus, que restaven lliurats a la Unió Soviètica en un règim d'ocupació que pretenia ésser perpètua, amb l'acceptació, forçosa de les democràcies occidentals. No és menys cert que el principal objectiu, evitar un nou conflicte armat que hauria pogut ésser el definitiu, va ésser enterament aconseguit. La dualitat establerta, en la impossibilitat d'organitzar el món sota un mateix ordre polític, va ésser entesa per totes dues parts com una fórmula provisional fins que es produís la caiguda del sistema contrari, com efectivament ha acabat succeint amb el fracàs definitiu de la ideologia i dels règims comunistes.

Passada la més immediata postguerra, l'antagonisme frontal entre els països democràtics, encapçalats pels Estats Units d'Amèrica, i els Estats totalitaris d'orientació comunista, liderats per la Unió Soviètica, va conduir a la Guerra Freda l'any 1947. A Europa, es trencaren un darrere l'altre els governs de coalició. El 1947,

els comunistes varen sortir del govern a Bèlgica durant el mes de març, a Itàlia i a França, el maig i a Àustria, el novembre. El triomf de la revolució comunista a la Xina encapçalada per Mao-Tse-tung, amb la proclamació a Pequín de la República Popular el 1949, accentuava els riscos d'una nova guerra. Finalment, el 25 de juny del 1950, amb la invasió per cinc divisions nord-coreanes del sud de la península i la captura de Seül, començava la guerra de Corea, ara entre els països lliures i el bloc comunista però de forma localitzada.

Davant de la nova situació, l'estratègia dels governs democràtics europeus va orientar-se a la formació d'un sistema de seguretat comú. L'any 1948, Gran Bretanya, França, els Països Baixos, Bèlgica i Luxemburg signaren a Brussel·les un tractat de suport mutu en cas d'atac militar de la Unió Soviètica. El 1949 s'hi varen afegir els Estats Units d'Amèrica, el Canadà, Itàlia, Dinamarca, Noruega, Portugal i Islàndia i procediren a la signatura del pacte fundacional de l'Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord (OTAN). Aquest desplegament va anar seguit de la signatura d'una sèrie de pactes d'aliança militar dels Estats Units amb Austràlia, Nova Zelanda i el Japó el 1951, amb la finalitat d'aïllar el bloc totalitari. Varen establir-se més d'un centenar de bases militars per tal de donar cobertura i suport logístic per terra, mar i aire a les forces que havien de controlar els límits del territori sotmès a domini soviètic.

UNA ECONOMIA DE GUERRA

Com ha estat explicat més amunt, l'economia espanyola va ésser gestionada, tant per la naturalesa del règim instaurat en acabar-se la guerra com per les circumstàncies d'aïllament internacional que varen caracteritzar-la en aquells anys, com una economia de guerra. Convé afegir ara que també va ésser aquest el signe de l'actuació governamental per la voluntat del dictador. Disposem d'un testimoni excel·lent per valorar allò que podríem anomenar, amb una mica d'indulgència, el pensament econòmic de Franco. Es tracta de la relació detallada de l'entrevista que hi va tenir l'economista José Larraz, primer ministre d'Hisenda, en ésser cridat pel general el 6 d'agost del 1939 amb la finalitat d'encomanar-li aquesta cartera ministerial: *«Creí que iba a pedirme opinión sobre los problemas de Hacienda, pero, con sorpresa mía y, eso sí, sin perder el tono humilde y hasta balbuciente, comenzó a trazar su parecer y a dibujar las líneas de la política económica y financiera. Hizo una amplia declaración concerniente a la balanza de nuestro comercio exterior y a la permanencia de su déficit; examinó las partidas desfavorables; se manifestó entusiasta de una política autárquica a outrance; atacó la economía liberal; defendió con entusiasmo la economía dirigida; no recató sus íntimas preferencias por una revolución desde arriba impregnada de sentido social y anticapitalista; recriminó al paro obrero, con el que era preciso acabar; afirmó que España podía engrandecerse en dos lustros y pasar a ser una gran potencia europea; me expuso planes de obras, trabajos públicos, mecanización del ejército y dotación de grandes armadas aéreas y navales; creyó, rotundamente, que todo aquello podía financiarse con una leva sobre el capital y, en lo que fuera necesario, con creaciones de dinero, con billetes, porque*

eso –dijo– no era inflación. El nuevo dinero anima la vida económica y aumenta prodigiosamente la recaudación, revierte al Estado. Hay que dar muchas vueltas al dinero –me arguyó. La historia del siglo XIX, según él, fue una historia de montañas de papel en continuo movimiento e incremento. En torno a todas estas ideas, el general estuvo discurrendo dos horas, con un consumo casi total de mi paciencia. En ocasiones hablaba de la «depreciación» del dinero. Al fin calló y me miró de modo profundo, sin duda convencido de que me había impresionado fuertemente. Y, en parte, era verdad. ¿Cómo precisaría yo la clase de cultura económica de mi ilustre interlocutor? Aquello no tenía sabor universitario, ni siquiera de Escuela de Comercio; tampoco era la visión experimental de un banquero, o de un hombre de negocios, o de un funcionario. Aquello era la cultura económica de un bizarro capitán de Estado Mayor, recién salido de la Escuela de Guerra... Con algo más, quizá algunas referencias o influencias de las economías totalitarias».

Amb el to de respecte de qui en va ésser un dels primers col·laboradors, Larraz deixa molt clara la perplexitat que li provocà la ignorància de Franco i les seves pretensions intel·lectuals. Tota l'acció econòmica del període és inspirada, en algun grau, en aquelles poques i ben primàries idees que el *Generalísimo* explicava a Larraz. És inútil cercar cap mena d'originalitat: les preteses particularitats del règim de Franco, com ara el racionament dels aliments bàsics, els sistemes de cupos, les nacionalitzacions o el sistema de tipus de canvi especials, foren comunes a l'Europa del seu temps com a fórmules d'emergència per fer front a dificultats i problemes derivats de la guerra. L'única particularitat del franquisme va ésser la de voler convertir en permanents moltes de les actuacions que, a fora d'Espanya, en mans de governs democràtics, no tenien altra finalitat que superar entrebancs puntuals. Tot plegat, per tal d'assegurar el reforçament del seu poder personal i de l'exèrcit que el servia.

Allò que defineix millor la naturalesa de l'Estat i el tipus d'actuacions a què dona preferència és la classe de despeses que executa i la seva composició. L'Estat del primer franquisme es va distingir de les etapes històriques precedents pel fet d'haver augmentat la despesa en béns públics directament associats al mateix Govern, tals com serveis generals i de defensa, i d'haver reduït la provisió de béns preferents, com ara capital social fix, sanitat i educació, que són en benefici dels ciutadans, o despeses socials lligades a les pensions o a l'habitatge.

Com ha mostrat Francisco Comín, la despesa governamental en defensa no va baixar ni un sol any del llarg primer decenni de postguerra d'un elevadíssim 32% del total dels pagaments efectivament realitzats per l'Estat, havent arribat en anys concrets gairebé al 45%. No cal dir que es tracta dels màxims històrics a Espanya i al món occidental en temps sense guerra declarada: mai abans ni després la despesa militar no ha arribat a acostar-se a aquestes desaforades proporcions. Això és especialment sorprenent si es recorda que el país havia de procedir a la reconstrucció de la infraestructura bàsica, parc d'habitatges i equipament productiu després de les destruccions provocades per la Guerra Civil i que mancaven recursos de forma dramàtica per a tota mena d'atencions socials i sanitàries.

El dirigisme franquista

L'autarquia o autosuficiència com a fórmula per recolzar la defensa i la grandesa del país exigeix sempre una societat totalitària i dirigista per obligar els ciutadans a fer, o bé a acceptar, tot allò que lliurement mai no voldrien assumir. Els governants hauran d'imposar contínuament les seves pretensions, justament perquè no són les dels ciutadans. En aquest context, un permanent i asfixiant intervencionisme desplaça el mercat –és a dir, l'exercici lliure i espontani de la sobirania del consumidor–, que es veu substituït per la imposició sistemàtica d'una orientació econòmica rebutjada en els fets pels ciutadans.

Tampoc l'intervencionisme, fins i tot en versió radical, no era pas enterament nou: la Gran Depressió de l'economia mundial dels anys trenta ja havia desvetllat els límits del mercat en l'assignació de recursos i havia mostrat la necessitat de la regulació per part de les autoritats econòmiques. Però no és acceptable, en aquest sentit, interpretar el dirigisme franquista com una continuació, una mica modificada, del proteccionisme aranzelari que tradicionalment havia dominat la política comercial espanyola. La universalitat i la intensitat d'aquest intervencionisme, en efecte, sí resultava qualitativament nou en la història econòmica del país.

Les pautes del dirigisme franquista es fonamentaren en els comportaments clàssics d'una economia de guerra: racionament dels aliments bàsics, distribució centralitzada de matèries primeres i altres recursos productius, fixació autoritària de preus i salaris, règim d'autoritacions administratives per a la inversió i les activitats productives, concessió controlada de llicències d'importació, divises i crèdits oficials. Tot havia de passar per l'aquiescència de l'Administració pública, que exercia un poder sense restriccions. Òbviament, era impossible per a cap empresa sobreviure en el mercat i per a qualsevol empresari mantenir-se actiu sense aconseguir, si més no, la tolerància dels jerarques del franquisme.

Les escassetats i el poder omnímode de la burocràcia franquista convertia en empresaris competitiu i reeixits tots aquells que gaudien de favors en el tràfic de divises o tenien accés preferent a llicències d'importació, *cupos* o crèdit. Això va conduir a tota mena de pràctiques monopolistes i a la generació de rendes a favor de persones, empreses i grups que aconseguien mantenir relacions privilegiades amb el poder. Els controls administratius sobre l'aparell productiu gairebé sempre comporten conseqüències negatives en augmentar els costos d'informació, incrementar el poder arbitrari de la burocràcia i facilitar la corrupció. L'altra cara de la moneda de la intervenció va ésser l'escassetat i, amb aquesta, l'augment creixent del mercat negre. El sistema premiava els estraperlistas i no pas els empresaris innovadors i capaços.

Franco, aïllat

Els primers moments per al govern de Franco durant l'any 1939 no foren pas gaire complicats des de la perspectiva internacional. Ja cap al mes de febrer, ben abans de la fi de la Guerra Civil, França i el Regne Unit reconegueren el seu govern. Però el dictador estava convençut que el curs dels fets immediats li seria favorable. El 27 de

març s'associava al Pacte Antikomintern signat per Alemanya i el Japó el 25 de novembre del 1936, al qual s'havia afegit Itàlia l'any 1937. Justament al final de la Guerra Civil, el 31 de març del 1939, el govern de Burgos va signar un tractat hispanoalemany d'amistat i no-agressió. En part per seguidisme de l'Alemanya nazi i en part per la influència que mantenien alguns republicans exiliats en una Societat de Nacions, d'altra banda ja ferida de mort, el Govern va decidir la retirada d'Espanya d'aquest organisme durant el mes de maig del mateix any 1939. Sense pressions exteriors ni «conspiracions judeomaçòniques», s'havia fet un pas decidit cap a l'aïllament internacional.

Davant la nova situació de postguerra, les potències de l'Eix, que havien donat a Franco un suport decisiu durant la guerra, haurien volgut que Espanya es declarés bel·ligerant. No obstant, el 1939 el Govern decidia la posició de neutralitat d'un país que no disposava de recursos per a cap altra cosa per causa de les destruccions i pèrdues dels anys anteriors i de les mancances de tot tipus. Durant bona part del 1940, Franco considerà la possibilitat d'entrar en la Segona Guerra Mundial al costat de les potències de l'Eix. El 14 de juny del 1940 ocupava la zona internacional de Tànger. El 17 de setembre del mateix any, Ramón Serrano Suñer, cunyat de Franco i ministre d'Afers Exteriors, s'entrevistava amb Hitler per preparar l'ocupació militar de la plaça britànica de Gibraltar. El 23 d'octubre del 1940 era el mateix Franco qui s'entrevistava amb Hitler a Hendaia, on el *Führer* no aconseguia vèncer la declaració de neutralitat del *Caudillo*. Però el 18 de desembre del 1941, aquest modificava la posició de neutralitat per la de no-bel·ligerància, que en el llenguatge i l'experiència de l'època significava definir-se com a aliat en espera d'una incorporació posterior a la guerra.

La possible oposició interna i exterior resultaria ben aviat molt afeblida. Durant el primer trimestre del 1939, entre 450.000 i poc més de 500.000 republicans travessaren la frontera amb França per refugiar-s'hi. Les autoritats franceses els concentraren en camps d'internament improvisats a les platges de Sant Cebrià i Argelers i els mantingueren tancats en condicions de difícil supervivència. Però no gaires mesos després, començava la Segona Guerra Mundial i França era envaïda per l'exèrcit alemany.

Els refugiats espanyols, si decidien restar a França, eren assignats a les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE) militaritzades. A més, podien caure en mans dels alemanys. La gran majoria va decidir repatriar-se i va tornar a passar la frontera per acabar a les presons franquistes. A la signatura de l'armistici entre els comandaments alemanys i el govern del general Pétain, el 22 d'abril del 1940, quedaven solament uns 100.000 refugiats sota control de les autoritats franceses. A molts dels que tornaven els esperava un judici sumaríssim i, de vegades, una condemna a mort i l'execució. El mateix president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, lliurat per les autoritats col·laboracionistes belgues, fou afusellat al castell de Montjuïc el 15 d'octubre del 1940.

El suport franquista a Hitler no quedaria simplement en paraules. Durant la primavera de l'any 1941, es va formar un cos de tropes presumptament voluntàries sota la denominació de División Azul, el color de les camises dels falangistes, per lluitar dins de l'exèrcit alemany. Estava integrat molt principalment per militars i soldats de recluta. Pel mes de juliol, quatre regiments d'infanteria, sota el comandament del

Entrevista del general Franco amb Adolf Hitler a Hendaia, l'any 1940.

general Agustín Muñoz Grandes, marxaven cap a Alemanya, des d'on foren enviats a territori rus per contribuir al setge de Leningrad. Posteriorment, hi foren tramesos nous contingents d'efectius. Entre 50.000 i 60.000 espanyols participaren, doncs, en la guerra al costat dels nazis i al voltant d'uns 5.000 hi deixaren la vida.

Des del final del 1943, Espanya retornava de la situació de no-bel·ligerància a la de neutralitat, sens dubte davant les expectatives de victòria dels Aliats. Al desembre d'aquell any és decidida la retirada de la División Azul i, pel març del 1944, començaren a ésser repatriats els seus membres. L'Espanya de Franco no havia participat directament en la guerra però sí, per tant, de forma indirecta. Va ésser, a més, clarament aliada política de l'Eix Berlín-Roma i hi va mantenir una actitud de no-intervenció que es podria qualificar, com a molt, de més que dubtosa imparcialitat.

El boicot de l'ONU

El començament de la Segona Guerra Mundial ho havia cagpirat tot, de formes que han estat analitzades amb criteris no pas coincidents. Per a Juan Velarde, Espanya va patir una situació d'economia de guerra des del 1939 a causa dels perills reals del moment. Segons ell, hauria existit una amenaça clara d'invasió alemanya, una altra d'ocupació britànica de les Canàries i una tercera d'ocupació dels territoris colonials de Fernando Poo i Río Muni per part dels anglesos i de les forces de la França lliure,

que seguïen el general Charles de Gaulle. L'actitud del govern de França esdevingué, encara, clarament amenaçadora des del 1944 fins al 1947. Els Estats Units empraren distintes fórmules de guerra econòmica, com ara un embargament de petroli contra Espanya l'estiu de l'any 1940 i un segon embargament de petroli durant els primers mesos de l'any 1944.

El govern espanyol, sempre allunyat dels Aliats durant la Segona Guerra Mundial, no va ésser convidat a participar en les Conferències de Bretton Woods, de l'1 al 22 de juliol del 1944, i de San Francisco, del 25 d'abril fins al 26 de juny, en les quals es va procedir a la fundació del FMI i del Banc Mundial, i de l'ONU respectivament. La Conferència de Postdam, celebrada als mesos de juliol i agost del 1945 per representants dels Estats Units, el Regne Unit i l'URSS, com a vencedors de la guerra, recomanava l'ingrés a l'ONU d'Itàlia, Bulgària, Finlàndia, Hongria i Romania. En canvi, suggeria la no-admissió d'Espanya mentre tingués un govern imposat amb el suport dels Estats totalitaris.

Com ha explicat Michael Richards, la recepció a Espanya de les notícies sobre l'execució de Mussolini i altres dirigents feixistes i sobre les vexacions realitzades als cadàvers, penjats pels peus al sostre d'una benzineria en exposició pública a la Plaça Loreto de Milà i després salvatgement trepitjats i maltractats, varen confirmar la negativa de Franco a cedir la més minúscula parcel·la de poder. Però amb el seu pragmatisme proverbial, va tractar d'adaptar-se ràpidament a les noves circumstàncies. Va decidir un canvi de govern, amb la substitució dels sectors més radicals del falangisme i la incorporació de persones procedents del catolicisme políticament actiu. Alberto Martín Artajo, dirigent d'Acció Catòlica, va rebre l'encàrrec fonamental d'assajar l'acostament cap als vencedors com a ministre d'Afers Exteriors. Per tal d'aconseguir una certa aparença de constitucionalitat, es va promulgar el *Fuero de los españoles*, una llei fonamental nominalment definidora de drets i deures dels ciutadans.

Serrano Súñer, cunyat del general Franco, va ser l'impulsor de la División Azul. A la imatge, s'acomia de Von Ribbentrop després de signar la pròrroga del Pacte Antikomintern, el 29 de novembre del 1941.

Acabada la Segona Guerra Mundial, no es va produir la invasió d'Espanya que els governants franquistes temien i que bona part de la població esperava. Solament algunes dotzenes de guerrillers vinculats al Partit Comunista d'Espanya travessaren la frontera, amb el convenciment que aconseguirien precipitar el moviment per part dels aliats. La invasió de la Vall d'Aran, pel mes de setembre del 1945, va acabar amb la desfeta absoluta dels *maquis*. El Govern va ordenar l'execució d'alguns guerrillers antifranquistes capturats, la qual cosa va decidir França al tancament de la frontera el dia 1 de març del 1946 i va provocar una onada internacional de protestes.

A instància d'Austràlia i de Mèxic, l'ONU va posar a discussió la «qüestió espanyola» en el seu primer període de sessions. El delegat de Polònia, l'economista Oskar Lange, va denunciar que el règim de Franco havia acollit criminals de guerra i científics nazis, que investigaven temes de guerra nuclear, i donava cobertura a col·laboracionistes francesos i feixistes d'altres països. La permanència del règim constituiria una amenaça per a la pau. Finalment, a proposta de Mèxic, l'Assemblea General de l'ONU rebutjava la incorporació d'Espanya.

La principal resolució adoptada per Nacions Unides contra el govern de Franco era la número 39, del 12 de desembre del 1946, que, segons ha transcrit Lleonart Ansélem, contenia tres recomanacions de condemna. En primer lloc, l'ONU «*recomienda que se excluya al gobierno español de Franco como miembro de los organismos internacionales establecidos por las Naciones Unidas o que tengan nexos con ellas, y de la participación en conferencias u otras actividades que puedan ser emprendidas por las Naciones Unidas*». En segon lloc, «*recomienda que, si dentro de un tiempo razonable no se ha establecido un Gobierno cuya autoridad emane del consentimiento de los gobernados, que se comprometa a respetar la libertad de palabra, de culto y de reunión, y esté dispuesto a efectuar prontamente elecciones, en que el pueblo español, libre de intimidación y violencia y sin tener en cuenta los partidos, pueda expresar su voluntad, el Consejo de Seguridad estudie las medidas necesarias para remediar la situación*». En tercer lloc, «*recomienda que todos los Miembros de las Naciones Unidas retiren inmediatamente a sus embajadores y ministros plenipotenciarios acreditados en Madrid*». Era una condemna i una exclusió sense pal·liatius. Únicament l'Argentina, Costa Rica, República Dominicana, Equador, Perú i El Salvador votaren contra la moció.

La retirada dels ambaixadors i l'ajuda argentina

La condemna de l'ONU va anar seguida de la retirada dels ambaixadors de la majoria dels països membres amb molt poques excepcions, entre les quals l'Argentina i Portugal. El boicot de l'ONU al govern de Franco fou aplicat inicialment de forma estricta. Així, per exemple, a requeriment del secretari general de Nacions Unides, el govern francès va decidir no convidar el «Govern espanyol franquista» (*sic*) al Congrés de la Unió Postal Universal (UPU) que se celebrà a París l'any 1947. Aquest organisme, al qual Espanya pertanyia des de la fundació més de vuitanta anys abans, acabava d'integrar-se com a organització especialitzada a l'ONU. Això significava, en la pràctica, la primera expulsió d'un país membre.

Les mesures adoptades varen ésser d'aïllament diplomàtic i no pas sancions econòmiques directes. De fet, tanmateix, es va produir un embargament comercial internacional efectiu. L'exclusió de les mesures de suport a la reconstrucció de post-guerra en fou una conseqüència, si més no, indirecta. El mateix ministre Martín Artajo va entendre que l'exclusió de l'ONU hauria estat la causa principal d'altres mesures negatives per al règim, en especial de l'exclusió de les actuacions per a la reconstrucció d'Europa o Pla Marshall de l'any 1948. L'excepció entre els països no comunistes de l'Europa occidental va ésser l'Espanya de Franco, a la qual es negava l'ajuda per causa del caràcter feixista del règim polític.

Paradoxalment, en alguns ambients i sectors, la força dels fets i de l'enemiga exterior al règim consolidava ara l'opció autàrquica i els suports nacionalistes a Franco dins d'Espanya. Davant de la gravetat de la situació, Franco va optar per intensificar, tant al país com als representants i òrgans d'opinió dels països occidentals, el missatge que el seu règim constituïa una línia de defensa crucial a Europa contra l'agressivitat comunista i, complementàriament, va reforçar el discurs d'exaltació dels valors culturals i religiosos de la *Hispanidad*, per tal de cercar el suport dels països llatinoamericans. Una importància molt especial va assolir el reforçament de les relacions amb l'Argentina, proveïdor de blat de l'Espanya franquista des del 1941.

El govern franquista va aconseguir signar, per l'abril del 1946, un acord amb el govern del general Perón pel qual obtenia un primer crèdit per a l'adquisició de blat. L'octubre del mateix any, es tancava a Buenos Aires el Conveni Comercial i de Pagaments, mitjançant el qual el govern del general Perón concedia un crèdit força més gran per a la compra de blat i carn i per al finançament del deute acumulat per les compres realitzades per Espanya entre 1942 i 1946.

Durant l'any 1948 es va produir la signatura d'un protocol entre Franco i Perón, el 9 d'abril, amb una nova ampliació del crèdit per a l'adquisició d'aliments i matèries primeres en condicions molt favorables. No gaire més tard, el ministre Martín Artajo va viatjar a l'Argentina, on va signar distints acords, un dels quals suposava el restabliment del flux d'emigrants espanyols cap a aquella república. Al llarg del 1949, però, en plena crisi d'aquell país sud-americà, l'Argentina va suspendre tots els acords econòmics, la qual cosa tancava en la pràctica les relacions privilegiades que Franco havia reeixit a mantenir. Es calcula que l'Estat va adquirir durant els anys quaranta més de 35 milions de quintars de blat argentí. Atenent a les greus dificultats alimentàries d'aquells anys, i especialment durant el boicot de l'ONU, s'ha pogut afirmar que l'ajuda argentina va ésser absolutament decisiva per permetre la supervivència de la dictadura franquista durant tota la dècada dels anys quaranta.

En qualsevol cas, la situació internacional del govern de Franco havia començat a canviar de nou i ara en una direcció favorable. L'any 1948, el president Harry S. Truman va aprovar la proposta del Consell Nacional de Seguretat nord-americà de normalitzar les relacions dels Estats Units amb Espanya. França reobria la frontera i signava un acord comercial, al mateix temps que ho feien el Regne Unit i Itàlia. La segona Assemblea General de l'ONU ja no va renovar la condemna d'Espanya, que seguia vigent. El 16 de març del 1949, el Brasil, Bolívia, Colòmbia i Perú presentaren una moció en sol·licitud d'abrogació de la resolució del 1946 per la qual s'havia instat als països membres a retirar els ambaixadors. La votació va recomptar vint-i-sis

Madrid, 9 de desembre del 1946. Manifestació patriòtica a la plaça d'Oriente amb motiu de la retirada d'ambaixadors acreditats a Espanya, segons la decisió adoptada per Nacions Unides. Els manifestants demostraven així el seu recolzament al *Generalísimo*. A la foto, Franco i altres membres del seu govern saluden el públic.

vots favorables i setze abstencions, entre les quals les dels Estats Units i del Regne Unit, i solament quinze vots contraris, bàsicament del bloc comunista. Només faltaren quatre pronunciaments favorables per aprovar-la.

La Guerra Freda, al mateix temps, començava a transformar-se en un nou enfrontament amb el risc de generalitzar-se. El cop d'estat de Praga, amb la instal·lació d'un govern comunista a Txecoslovàquia i la deriva marxista de tota l'Europa oriental sota la pressió soviètica, el triomf de la revolució xinesa el 1949 i, finalment, el començament de la guerra de Corea foren els millors aliats per a la salvació del franquisme. El 4 d'octubre del 1950, l'ONU revocava la recomanació del 1946 i acceptava l'admissió d'Espanya als organismes especialitzats. El mateix any ja s'havia rebut un primer crèdit nord-americà. Les condicions per al final de l'aïllament eren, decididament, força sòlides.

Una economia sotmesa a l'aïllament

Les necessitats de recursos de tota mena per fer front a les destruccions de la Guerra Civil i, sobretot, per incrementar la inversió productiva i donar un impuls decidit al creixement econòmic, imprescindible per restablir els nivells macroeconòmics de preguerra, residia, com ha explicat Jordi Catalán, en el fet d'aconseguir de l'exterior els proveïments imprescindibles de matèries primeres, combustibles –molt especialment petroli–, maquinària i equips productius. Però l'Espanya de Franco sortia de la

Guerra Civil pràcticament sense reserves d'or i divises, enterament utilitzades pels republicans durant els primers mesos del conflicte per obtenir material de guerra a França, primer, i a la Unió Soviètica, més endavant. Existia, per tant, un greu problema per assegurar el pagament de les necessàries importacions que no es podrien cobrir, d'entrada, de cap altra manera que mitjançant l'obtenció de crèdit exterior.

Amb una Europa directament implicada en una altra guerra, encara més destructiva i més exigent d'armament i equips, solament els Estats Units d'Amèrica estaven en condicions econòmiques i tecnològiques de proporcionar el suport necessari. Així ho va entendre des del primer moment el nou ministre d'Hisenda, nomenat el mes d'agost del 1936, José Larraz. Per a perplexitat seva i de tothom que en va arribar a tenir coneixement, Larraz no va aconseguir de convèncer el dictador de la necessitat d'acceptar els crèdits que els eren oferts des dels Estats Units.

La incompetència en economia del *Generalísimo*, les seves obsessions nacionalistes, especialment amb relació a la presència de capital nord-americà a l'empresa Telefónica, que considerava incompatible amb la sobirania nacional, i els vincles amb les potències de l'Eix el dugueren a rebutjar l'ajuda americana. L'acceptació de la mà estesa nord-americana l'any 1939 hauria permès estalviar als espanyols dotze anys de privacions materials. Però Franco segurament recelava que les intencions d'aquell oferiment eren perilloses per a ell i que els nord-americans acabarien per exigir l'obertura i la democratització del país i la seva pròpia retirada del Govern, l'evitació de la qual va constituir la màxima prioritat del seu règim polític des del 1939 fins al 1975.

La debilitat exterior de l'economia espanyola era agreujada, encara, pels deutes contractats pel dictador amb els seus aliats alemanys i italians durant la guerra a compte del suport militar que n'havia rebut. El deute amb Itàlia va ésser consolidat en 5.000 milions de lires, sense garantia enfront de la desvalorització de la moneda, per conveni signat el mes de maig del 1940. El deute amb l'Alemanya nazi es va pagar fonamentalment amb mercaderies, especialment wolfram, la qual cosa significa que bona part de les exportacions d'una economia exhausta es realitzava sense contrapartida monetària. La càrrega del deute de guerra no era, però, especialment elevada. La política econòmica aplicada sistemàticament durant el període va tenir una responsabilitat molt més gran en el comportament negatiu del sector exterior.

La regulació de la penúria

Allò que millor defineix la política econòmica del primer franquisme en relació amb l'exterior és l'intervencionisme total, tant pel que fa al moviment de mercaderies i als invisibles de la balança de pagament com al tipus de canvi. El control absolut en qüestió de transaccions exteriors i de canvis va ésser assignat a l'Instituto Español de Moneda Extranjera (IEME), creat el mateix any 1939 com a dependència del Ministeri d'Indústria i Comerç. La concessió de llicències d'importació a les empreses i als particulars no es realitzava amb cap altre criteri que les relacions que poguessin tenir amb les autoritats de l'IEME, o altres organismes governamentals, i les preferències de l'Administració.

En base a un sistema d'aquestes característiques, és obvi que la utilització dels escassos recursos per importar no va respondre a altra cosa que a l'arbitrarietat, el favoritisme o els projectes, sovint desafortats i antieconòmics, de les pròpies autoritats del règim. De tota manera, el marge per actuar tampoc no era gaire gran. L'anàlisi de la composició de les importacions per a tot el període mostra, en relació amb els anys anteriors a la guerra, un dramàtic deteriorament de la balança agrària, patent en un gran augment absolut i relatiu de les compres d'aliments bàsics, especialment de blat, i una gran caiguda de les importacions de matèries primeres industrials i béns d'equipament.

També estava sotmesa a estricta regulació l'esfera canviària. El tipus oficial de canvi va restar per tot el període en la xifra de 10,95 pessetes per dòlar. El manteniment d'aquesta relació, sense atendre a les circumstàncies que es derivaven de la inflació, resultava ben aviat una situació perfectament irreal. Es va haver d'introduir, l'any 1946, un segon canvi preferencial de 25 pessetes per dòlar per a una bona quantitat d'operacions, sobretot el turisme i les remeses d'emigrants, perquè altrament aquests fluxos s'hagueren esvaït del tot.

Aquest règim canviari va ésser substituït el desembre del 1948 per un sistema de canvis múltiples, integrat per ben bé una trentena de tipus oficials segons la mena d'operacions que es volien realitzar o la classe de mercaderies objecte de transaccions d'importació i d'exportació, des de 10,95 a 21,90 pessetes per dòlar per a les exportacions i d'11,22 a 27,38 pessetes per dòlar per a les importacions. Entre agost del 1950 i novembre del 1951 es va introduir un tipus «lliure», controlat per les autoritats econòmiques, que de fet oscil·lava al voltant de 39 pessetes per dòlar, molt lluny dels tipus oficials. A l'arbitrarietat s'hi sumava una enorme complexitat que, lògicament, cobria tota mena de situacions irregulars.

El tradicional flux migratori cap a Amèrica va canviar de direcció. Van començar a sortir els emigrants cap a Europa. A la imatge, emigrants esperant el tren a Atocha, Madrid, 1945.

La sobrevaloració sistemàtica i creixent del tipus de canvi de la pesseta i l'enorme complexitat del sistema desincentivaren el sector exportador i estimularen la canalització de recursos cap a altres tipus d'activitats econòmiques al mercat interior. La política canviària, com la política comercial, no va contribuir a incrementar les relacions internacionals, ni a resoldre els problemes de la reconstrucció i del creixement econòmic, sinó que les va fer encara més difícils i més limitades.

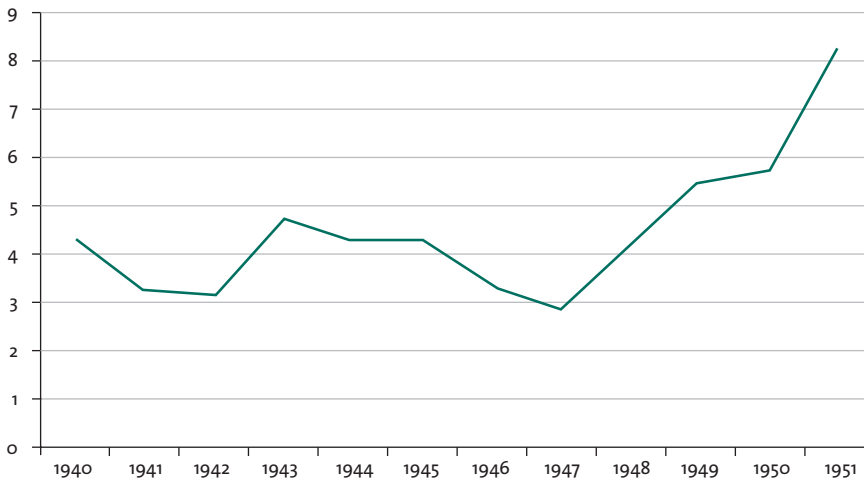
Altres mecanismes de relació amb l'exterior de gran importància tradicionalment a l'Espanya del període 1880-1929, com l'emigració de treballadors a l'exterior i la recepció, en contrapartida, d'un flux de remeses familiars, també s'havien reduït a la mínima expressió. No cal dir que l'entrada d'inversió estrangera directa durant tot el període va ésser extremament baixa, entre altres raons per causa de les mesures dictades directament per les autoritats polítiques en aquest sentit.

Quant a l'emigració exterior, les destinacions tradicionals dels treballadors espanyols a Europa eren tancades per als immigrants des de la crisi del 1929 i, encara més, des de la Segona Guerra Mundial. La guerra naval d'aquells anys també va impedir la sortida cap a l'Argentina, el Brasil o l'Uruguai, també absolutament tancades, d'altra banda, a l'entrada de treballadors estrangers. A penes els anys 1948 i 1949 començava a reprendre un corrent de sortida, principalment cap a Veneçuela i cap a l'Argentina i l'Uruguai, economies de sobte enriquides pel petroli i per l'alça de la demanda exterior de blat i carn respectivament.

Evolució del comerç exterior

L'evolució dels fluxos del comerç exterior en aquests anys és, de llarg, la pitjor de la història contemporània d'Espanya. Una forma convencional de mesurar la magnitud dels intercanvis internacionals d'una economia consisteix a calcular el coeficient d'obertura exterior que resulta d'obtenir el tant per cent del valor total de les importacions i de les exportacions sobre el PIB. A excepció de l'any 1951, en què les xifres començaven a incrementar-se, el grau d'obertura exterior de l'economia espanyola no va aconseguir arribar ni una sola vegada al ja baixíssim nivell del 6 % durant tot el període. Els valors d'aquest indicador es troben recollits al Gràfic 2.2. Crida l'atenció de forma molt marcada un fet aparentment no massa explicable: en comptes d'augmentar gradualment un cop acabada la guerra, el conjunt dels intercanvis d'Espanya amb l'exterior va seguir una trajectòria erràtica de forma que el valor més baix, un mínuscul 2,9 %, es troba en una data tan avançada com és l'any 1947.

Atesa la circumstància, ja comentada, del bloqueig acordat per Nacions Unides, la retirada dels ambaixadors i la ruptura de relacions, la dada troba una explicació fàcil. Així doncs, l'aïllament va ésser molt gran però, a més, va anar augmentant amb els anys. Tot i que l'economia espanyola no s'havia distingit mai per la magnitud del seu comerç internacional, els coeficients d'obertura exterior referits constituïen autèntics mínims històrics. Restaven àdhuc molt per sota de les dades del període de la Gran Depressió dels anys trenta, en què el comerç internacional ja s'havia reduït dramàticament a Espanya i a la resta del món.

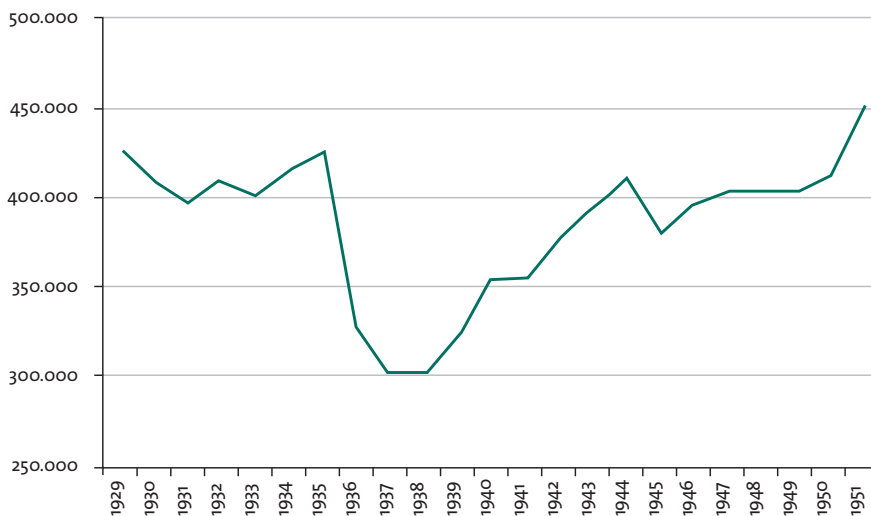
Gràfic 2.2. Coeficient d'obertura exterior de l'economia espanyola

No va ésser pas únicament una caiguda relativa. En pessetes constants, tant les importacions com les exportacions de tot el període 1939-1951 es mantingueren molt per sota dels valors anteriors a la Guerra Civil. En termes per càpita, la caiguda va ésser prou més gran, atès el creixement de la població. Les importacions haurien estat greument insuficients sense que existís una situació d'excepcionalitat. Les grans deficiències que afectaven el teixit productiu van fer encara molt més greu la falta de recursos materials. Per a tot el decenni, les compres exteriors es varen mantenir molt per sota de les necessitats bàsiques. La dramàtica reducció del comerç exterior va condicionar negativament la trajectòria econòmica general.

Una prolongada depressió

Mancada dels mitjans imprescindibles per restablir els nivells de preguerra i impulsar el creixement, l'economia espanyola va romandre instal·lada en una llarga depressió durant tota la dècada dels quaranta. El Gràfic 2.3 presenta l'evolució de la producció total de béns i serveis en moneda constant, és a dir, havent estat descomptada la variació dels preus per l'efecte de la inflació. Fins al darrer any de la sèrie, no es va aconseguir superar el PIB de 1929 o de 1935. Foren, doncs, més de dues dècades perdudes per al desenvolupament econòmic. Un autèntic desastre del qual no es coneix cap altre exemple entre els països de l'Europa occidental. La situació esdevingué especialment dramàtica a partir del 1945, perquè, simultàniament, els països que havien participat a la Segona Guerra Mundial aconseguiren èxits espectaculars en la seva reconstrucció econòmica malgrat haver patit destruccions materials molt més greus que no l'Espanya de 1936-1939.

L'autèntica dimensió d'aquesta trajectòria, però, només es pot captar amb precisió si s'incorpora a l'anàlisi la dimensió humana del fenomen. Malgrat la pèrdua

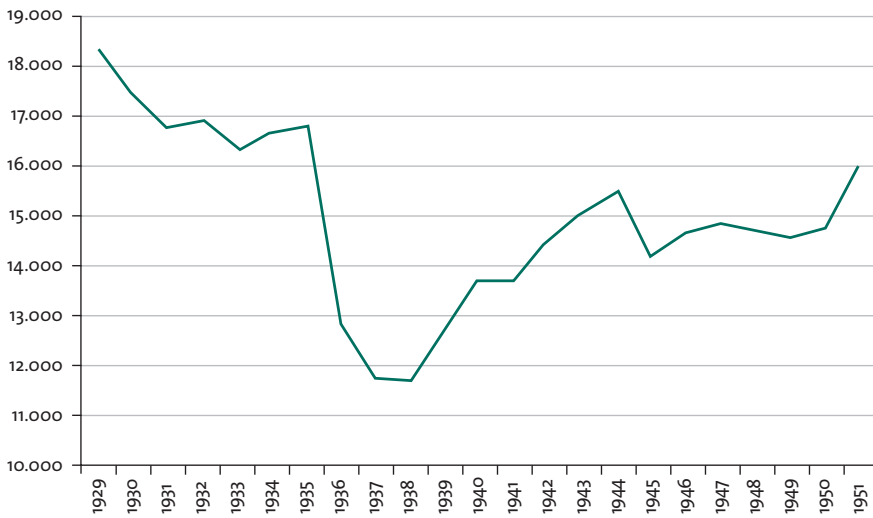
Gràfic 2.3. PIB d'Espanya, en milions de pessetes de l'any 1958

de vides provocada per la Guerra Civil i per l'exili, la població espanyola va assolir entre 1930 i 1950 un extraordinari augment proper als 5 milions de persones, des dels 23,3 milions del 1929 fins als 28,2 del 1951. Les causes principals d'aquest fenomen varen ésser el canvi de signe de la balança migratòria, amb la interrupció de les sortides i una important migració de retorn, i tota una sèrie de millores en els sistemes sanitaris i assistencials, les fites més visibles de les quals foren la introducció de la penicil·lina i de les sulfamides en la dècada dels quaranta.

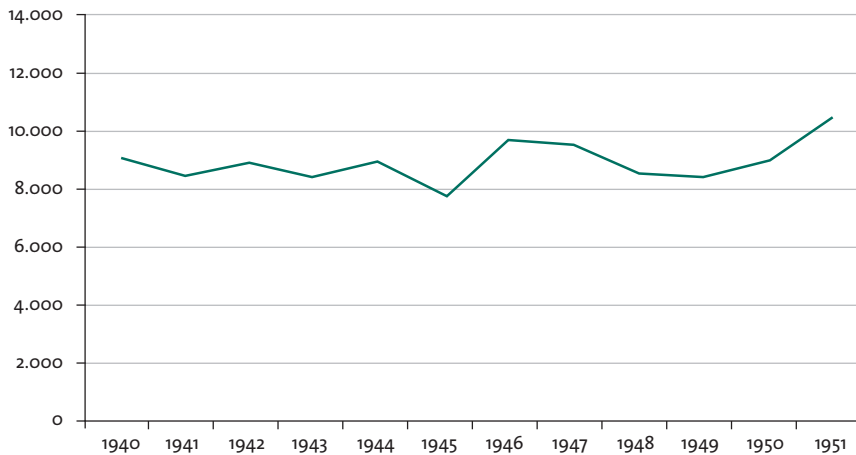
El Gràfic 2.4 combina les dades del PIB amb les de la població per presentar l'evolució del PIB per càpita, igualment en moneda constant. En aquest cas, la recuperació era encara ben lluny l'any 1951. En efecte, el PIB per càpita espanyol d'aquest darrer any només superava de poc el 87% del que havia estat assolit l'any 1929. Ni tan sols s'havia aconseguit la xifra, ja prou baixa, de l'any 1935. Sobretot a partir del 1945, la renda per càpita espanyola s'allunyava ràpidament de la mitjana europea.

Caiguda del consum de les famílies

Més que la renda per habitant, el millor indicador de l'evolució del nivell de vida material de la població és el consum privat per càpita. El consum privat per habitant, lògicament, havia caigut dramàticament durant la Guerra Civil, però després es va mantenir del tot estancat gairebé durant tot el període aquí considerat. El consum privat real per habitant de l'any 1931 només va ésser efectivament restablert el 1957, vint-i-sis anys més tard. El Gràfic 2.5 mostra l'evolució d'aquesta variable per als anys de la dècada analitzada i hi afegeix una recta de referència que correspon al nivell de l'any 1929 a efectes comparatius. Resulta realment

Gràfic 2.4. PIB per càpita d'Espanya, milions de pessetes de 1958

Gràfic 2.5. Consum privat per habitant, en pessetes constants de l'any 1958

espectacular, al gràfic, l'absència total de cap mena de millora fins a l'any 1951, en tancar-se el període.

El sacrifici dels nivells de consum dels espanyols per decisió del Govern semblava explicable a Alfonso Bosch Aymerich, l'any 1941, com a aportació transitòria a la grandesa nacional: «[...] no otro fin que el de aumentar la potencialidad de España fue lo que aconsejó al Gobierno nacional a introducir la limitación del número de platos que se podía comer en cada comida, así como la implantación del plato único

y del día sin postre, al igual que el racionar los artículos de primera necesidad». Però deu anys després les restriccions resultaven certament excessives.

A la fi de la Guerra Civil, pel maig del 1939, el govern de Franco va haver d'instaurar un règim de racionament dels aliments bàsics i del sabó per raó de l'extrema escassetat. Es van assignar unes *cartillas* o llibretes per tal que els ciutadans poguessin aconseguir cada setmana una determinada quantitat de productes, generalment de baixa qualitat, de la Comisaria de Abastos. A la tardor del 1940 es va haver de racionar així mateix el tabac mitjançant la creació de la «targeta del fumador» distribuïda als consumidors. Mancava el paper, la roba i la majoria dels béns de consum i serveis essencials. També hi havia extrema escassetat de carbó, petroli i altres matèries per a l'escalfament i la cuina. Durant distintes èpoques, faltava així mateix el fluid elèctric. Les privacions del període deixen prim encara el qualificatiu de «els anys de la fam».

A la fi del 1950, l'Institut Nacional d'Estadística enregistra 29.480.935 llibretes individuals efectives per a una població total que el mateix INE havia censat en 28.086.052 habitants. Així doncs, es distingien més consumidors que ciutadans. Alguns, probablement, desviaven productes del racionament cap al vigorós mercat negre que la necessitat alimentava. No és gaire probable que les persones que acaparaven distintes llibretes de racionament fossin opositors al règim franquista...

La postguerra va ser una de les etapes més fosques i difícils per a la població espanyola. L'escassetat de tot i la pobresa la van perjudicar notablement. A la imatge, l'ajut social proveeix d'abric i aliments la població del districte madrileny de Las Latas, 1941.

Els sistemes de racionament no foren pas privatis de l'Espanya dels anys quaranta. La majoria dels països europeus implicats en la Segona Guerra Mundial hi hagueren de recórrer en algun moment. Europa, de fet, va patir una crisi alimentària general durant la conflagració i els primers mesos de restabliment de la pau. Allò que resultava especialment singular quant al racionament d'aliments a l'Espanya de la postguerra era la seva extraordinària durada, ja que es va mantenir durant més de deu anys.

Alguns productes menys importants foren liberalitzats el 1949 (llard) i el 1950 (bacallà, patates, llenties, cigrons, mongetes, llet condensada, arròs i sabó). Els aliments principals (pa, oli i carn) romangueren racionats fins al mes d'abril de l'any 1952. Escassetat i baixa qualitat dels aliments, per una banda, i especulació, mercat negre i creació de fortunes a costa de les necessitats de la majoria, formaven una barreja potencialment explosiva. Malgrat la manca d'escrúpols del règim a l'hora d'aplicar mesures repressives, el 12 de març del 1951 esclatava una protesta general a Barcelona contra l'escassetat i l'augment del cost de la vida. La situació, fins i tot en l'àmbit polític i social, amenaçava molt seriosament el nou ordre sorgit de la guerra i del terror de postguerra.

L'estancament de la producció agrària

Des de la perspectiva humana, el sector agrari integrava una majoria d'espanyols al voltant de la Guerra Civil a causa del limitat desenvolupament econòmic. El volum dels actius agraris sobre la població activa total havia estat baixant durant el primer terç del segle xx, com a tota l'Europa occidental, a causa del transvassament de força de treball cap als sectors secundari i terciari. Aquest moviment, però, va resultar invertit a l'Espanya de la dècada dels anys trenta i quaranta en un fenomen de retrocés dels nivells relatius d'industrialització, insòlit en els països avançats. El nombre d'actius agraris de l'any 1950 superava els 5 milions, mig milió per damunt de l'any 1940 i 1,2 milions per sobre del 1930.

El gran augment del treball ocupat al sector amaga una enorme desocupació encoberta, que provoca la manca de dinamisme de la producció. La gran caiguda en la disponibilitat d'animals de treball, causada per la guerra, així com l'escassetat dramàtica de fertilitzants, productes fitosanitaris, tractors, petroli i maquinària agrícola expliquen la caiguda del producte per unitat de superfície conreada i per treballador. El problema no va conèixer cap mena de solució en tota la dècada llarga dels quaranta. A penes es començaren a fabricar alguns centenars de tractors durant els darrers anys. El sistema retornava a l'agricultura tradicional, bàsicament orgànica, i a fonamentar-se en el treball humà, cada cop més barat a causa de l'abundància de braços.

La política agrària del franquisme estava fortament condicionada per la manca de divises per importar de l'exterior tot allò que l'economia no era capaç de produir. També en el sector agrari les disposicions dels governants s'orientaven per objectius autàrquics, sempre sota la pressió d'evitar, tant com fos possible, els dèficits alimentaris. La prioritat va consistir a restablir la suficiència de la producció de blat, base de l'alimentació tradicional. Per aconseguir-ho, s'exercí un control abso-

Per a aquells que s'ho podien permetre, l'estraperlo era la manera de fugir del racionament. A la imatge, estraperlistes venen pa en un carrer. Barcelona, 1951.

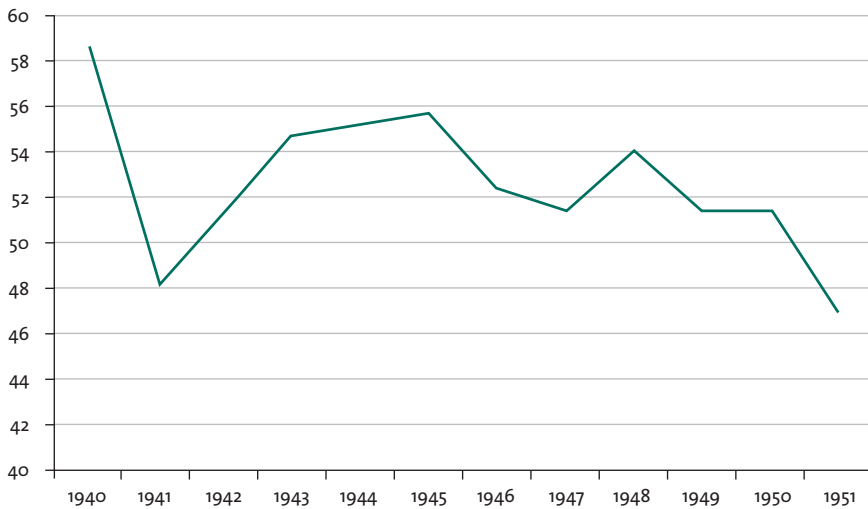

lut de la producció, la comercialització i els preus a través del Servicio Nacional del Trigo (SNT), creat l'any 1937, i de la Comisaría General de Abastecimientos y Transportes (CGAT), del 1938. Al mateix temps, per tal d'assolir el màxim grau possible d'autosuficiència nacional i reduir les importacions, es tractà d'estendre el cereal a través de la limitació de les plantacions de conreus arbustius com oliveres i cítrics, justament els tipus de productes exportables capaços d'equilibrar una balança comercial agrària molt desfavorable.

Les ineficiències de l'intervencionisme varen provocar el sorgiment d'un molt ampli mercat negre, en què es podien assolir preus molt elevats, de fins a deu vegades els oficials, amb guanys extraordinaris. A més, ocultar part de la producció i comercialitzar-la directament cap als consumidors finals, o cap als fabricants de farina i pasta de sopa, permetia estalviar el cànon comercial i els costos del transport des de les finques fins a les sitges del SNT i, d'aquestes, als compradors.

José María Sumpsi ha estimat per a alguns conreus durant la dècada dels quaranta una desviació cap al mercat negre del 30% de la producció i Carlos Barciela troba que el mercat il·legal del blat va superar el 50% de la collita comercialitzada, és a dir, un cop descomptades llavors per a sembra i autoconsum camperol. El resultat de la intervenció radical de les autoritats va ésser la insuficiència de la producció i la persistència del racionament durant més de dotze anys, la qual cosa obligava a dedicar una part molt gran de la magra capacitat d'importar a adquirir blat de l'exterior, sobretot de l'Argentina. El mercat negre va ésser provocat, en gran part, per la intervenció de l'Estat i és obvi que va deixar grans beneficiaris. Queda el dubte de si tot plegat podia ésser simplement casual.

La caiguda de la productivitat en el sector, provocada per l'estancament de la producció i l'augment de la força de treball agrària, havia de produir una reducció del valor afegit brut (VAB) per càpita. També, lògicament, la disminució dels salaris reals és a dir, la remuneració efectiva dels treballadors un cop descomptats els efectes de la inflació. El Gràfic 2.6 confirma el molt baix nivell de la remuneració del treball durant tot el període, ja que mai no va arribar al 60% d'allò que es percebia l'any 1935. Encara, des del 1945 i fins al 1951, el salari real agrari va patir una retallada de prop d'un 15%.

Gràfic 2.6. Salari real agrari mitjà (1935 = 100)

La caiguda dels salaris reals i l'augment de la població agrària expliquen l'enduriment de les condicions cap als arrendataris al camp durant la postguerra, així com els desnonaments generalitzats i la substitució per jornalers. Baixos salaris significa també baixos costos de producció, especialment en una època en què la remuneració del treball suposava prop de les tres quartes parts dels costos totals de l'agricultura.

Els principals beneficiaris d'aquesta evolució varen ésser, segons Josep Fontana i Jordi Nadal, els grans propietaris del sud de la Península que disposaven de major capacitat d'assolir rendiments elevats i d'accedir a fertilitzants, proporcionats pel Govern, i que havien donat suport al cop d'estat del 1936. Les seves explotacions eren també aquelles que dedicaven proporcions més baixes de la collita a l'autoconsum i que tenien majors excedents per desviar cap al mercat negre i més possibilitats d'aconseguir la benevolència o la complicitat de jerarques i funcionaris.

La pràctica impossibilitat d'incrementar la inversió, per manca de material i de productes químics al mercat, va fer dels guanys extraordinaris del sector agrari un volum important d'estalvi. Com ha explicat José Luis Leal, aquests recursos eren

transferits cap al finançament dels altres sectors de la producció a través del sistema bancari. L'ampliació de la renda de la terra de la primera etapa autàrquica, però, va ésser un element fonamental per a la definició de les característiques de l'economia espanyola del període.

Els estrangulaments energètics

L'escassetat de petroli, carbó i electricitat és la característica principal del sistema energètic del període. A partir del 1939, les necessitats de la reconstrucció i el creixement de la població provocaren un augment continuat i intens de la demanda interior d'energia. Però la producció, basada en el carbó i la hidroelectricitat, va augmentar lentament. La manca de mitjans de pagament internacionals i, en diversos moments, l'embargament exterior, varen limitar severament les importacions de petroli, la qual cosa afectava de forma molt greu la producció agrícola i industrial, el transport per carretera i la navegació. Malgrat tot, es comprova la paradoxa, en temps d'escassetat, que el consum d'energia augmentava per damunt del PIB i, per tant, s'incrementava el contingut energètic del producte.

El carbó espanyol és de molt baixa qualitat i d'extracció difícil. La localització geogràfica de les mines obligava a grans transports per ferrocarril fins a fer-lo arribar als consumidors finals. El predomini d'aquest combustible va imposar al teixit productiu uns costos energètics superiors que a la resta dels països de l'Europa occidental, cosa que va afectar negativament la competitivitat internacional i les exportacions. Les empreses no obtenien carbó lliurement en el mercat sinó a través dels organismes interventors de l'Estat, que assignaven *cupos* o quotes. La prioritat donada per la política oficial a la indústria bàsica, com ara la siderúrgia i la fabricació de ciment, va agreujar els problemes d'escassetat ja que aquests són sectors fortament consumidors d'energia.

La producció d'electricitat va augmentar molt lentament durant tot el període i, a més, va ésser força irregular a causa del predomini de la hidroelectricitat, afectada per la irregularitat de les pluges i de l'escassetat dels recursos tèrmics. En canvi, la potència instal·lada va créixer molt poc. Les causes principals foren la impossibilitat d'importar maquinària i l'escassetat d'acer, coure, plom i ciment. Però la raó última fou la baixa inversió de les companyies privades com a conseqüència de la política de preus del Govern.

Des del 1940, les tarifes elèctriques pagades pels consumidors foren congelades com a instrument de lluita contra la inflació i per estrangular les companyies elèctriques cara a justificar la seva ulterior nacionalització. Com a conseqüència de l'alça de l'índex de preus de consum (IPC), els preus de l'electricitat havien caigut el 1950 un 83% en termes reals. Les empreses enregistraren la consegüent reducció dels beneficis i aturaren totes les inversions, per a la qual cosa, d'altra banda, haurien necessitat unes divises ben escasses.

Ja l'any 1944 s'hagueren de realitzar talls en el proveïment de fluid durant nombrosos dies, que després es varen repetir durant la resta del període. En resultaren especialment perjudicades les economies més industrialitzades, especialment Catalunya i

el País Basc. Entre 1944 i 1950, els anys més difícils, les restriccions d'electricitat són responsables de la pèrdua d'un 8% de la producció industrial de mitjana. A més, per raó de les restriccions d'electricitat, la pròpia Administració va impedir la creació de noves empreses industrials i de serveis a través de la sistemàtica denegació o ajornament dels permisos.

El Govern va mantenir la mateixa política tarifària en el sector elèctric durant tot el període, confiant la solució del problema de les escassetats a algunes fórmules màgiques com la utilització de gasogens en els automòbils i, des del 1942, la destil·lació de pissarres bituminoses, amb tecnologia de l'Alemanya nazi, a l'Empresa Nacional Calvo Sotelo (ENCASO), a Puertollano. Fins al 1944 no es varen començar a cercar solucions practicables. La creació, aquell any, d'UNESA, unió de les empreses privades, va permetre la interconnexió de la xarxa elèctrica i, amb aquesta, la racionalització dels recursos, amb importants avantatges gràcies a l'explotació conjunta.

L'Estat va crear el mateix 1944 l'Empresa Nacional de Electricidad (ENDESA) i el 1946 l'Empresa Nacional Hidroelèctrica de la Ribagorçana (ENHER) i la Refineria de Petroli d'Escombreras (REPESA) i va promoure l'ampliació de l'equipament hidroelèctric. Però el sector energètic es caracteritza pel llarg període de maduració de les inversions. La superació d'aquest greu estrangulament de l'economia únicament es podria aconseguir, ja en el període següent, a través de l'augment de les importacions i d'una nova política tarifària capaç d'estimular la inversió.

Una infraestructura molt precària

A l'acabament de la Guerra Civil, un nombre important d'habitatges privats i d'edificis públics i una part de la infraestructura de transports i comunicacions estava destruïda o afectada. La política del Govern de congelació dels arrendaments de pisos, amb una pretesa vocació social per lluitar contra la inflació, va afavorir les classes mitjanes però va desincentivar la inversió en la construcció residencial i l'edificació de nous habitatges. La paràlisi del sector, combinada amb el creixement demogràfic, va crear un immens problema. Al tancament del període, el dèficit d'habitatges havia assolit un nivell mai abans conegut.

La xarxa de carreteres era precària i necessitada d'una intervenció reparadora d'urgència. A més, estava asfaltada en una proporció molt baixa. Per l'abril del 1939 es va aprovar un pla d'actuació a les dues zones en què la guerra havia dividit el país. Amb relació a les carreteres, el Pla Peña, com es va conèixer pel ministre d'Obres Públiques d'aquest cognom, disposava dos tipus d'accions. Un pla immediat, per als treballs més importants i més urgents, i un pla complementari, orientat a l'eixamplament de les carreteres existents i a la construcció de noves vies. Els resultats eren insignificants al final del període. La valoració de R. Gamonal, de l'any 1950, és clara: «[...] en el terreno de lo práctico ni aún el plan inmediato pudo llevarse a efecto. Algunas obras se hicieron hasta 1945 en que cesan los Presupuestos extraordinarios, y aunque, modestamente, sólo se aspiraba a poner los caminos en el estado en que se hallaban en 1936. Ni eso se consiguió».

Quant al ferrocarril, el deteriorament de la xarxa i dels edificis, així com del material mòbil tractor i de transport, exigia una intervenció pública ja que les empreses privades, amb les tarifes també congelades de dècades, no podien assumir aquesta despesa extraordinària. La pràctica impossibilitat d'importar materials i equipament, d'altra banda, no els deixava cap possibilitat d'actuació. El Govern va optar per nacionalitzar tota la xarxa de via ampla, mitjançant el pagament per anualitats als accionistes, i va unificar-la sota a la denominació de RENFE (Red Nacional de Ferrocarriles Españoles), per Llei de 24 de gener del 1941. Les inversions ferroviàries de la dècada, però, varen ésser les més baixes del segle xx. Els plans de reconstrucció de 1945 i 1949 no aconseguiren restablir un nivell de prestacions semblant al ja precari del 1935.

El volum de mercaderies transportades per via fèrria, en tones mètriques, no va arribar al d'abans de la guerra en cap moment. Tampoc no es va recuperar el tonatge de preguerra en el transport de mercaderies per via marítima. La mínima actuació real sobre la infraestructura, ben estratègica per recuperar el creixement econòmic i assolir els nivells anteriors a la guerra, es va justificar oficialment per l'escassetat dels materials bàsics, fonamentalment ferro, acer i ciment, així com maquinària.

Essent evidents aquestes mancances, no es pot oblidar el grandios i inútil esforç que va suposar la construcció d'una gran línia de defensa a tota la frontera amb França, a partir del 1944, per tal de combatre la temuda invasió de les tropes aliades després de la liberalització de França. La «línia Gutiérrez», com va ésser coneguda popularment, en al·lusió irònica a la línia Maginot, tancava l'espai pirinenc des de l'Atlàntic fins al Mediterrani amb centenars de búnquers defensius. S'hi varen aplicar quantitats ingents dels materials que faltaven per a altres atencions, com la reconstrucció de la infraestructura. També cal recordar, en aquest sentit, el sepulcre faraònic que el dictador es va fer construir al municipi d'El Escorial utilitzant el treball dels presoners polítics (el qual va batejar com a *Valle de los Caídos*).

La impossibilitat d'importar i la manca de benzina varen deixar el parc d'automòbils i altres vehicles de motor limitat a un nivell extremament baix. El Gràfic 2.7 presenta el nombre anual de vehicles de motor matriculats a Espanya des del 1929 fins al 1950. Per valorar la migradesa de les xifres de la postguerra que s'utilitzen al gràfic s'ha de tenir compte, encara, que les dels anys quaranta duïen inclosos els vehicles antics de matrícula rehabilitada. Tot i així, el màxim de 13.861 vehicles de l'any 1948 no arribava a la meitat de les xifres dels anys 1927-1929.

En tancar-se el període, l'índex de motorització, mesurat en habitants per vehicle, era el pitjor de l'Europa lliure. Personalment preocupat per l'immens problema dels transports, el *Caudillo* va tenir la idea d'implantar al país la utilització del gasogen, ja conegut en altres països en situacions d'emergència durant la guerra per manca de benzina. Per regular i incrementar l'aplicació de gasògens als automòbils, un decret de l'any 1940 creava l'organisme corresponent amb el nom d'Instituto Nacional de Gasógenos.

Una indústria allunyada del mercat

La indústria espanyola es va ajustar durant la primera postguerra a una nova política estrictament dirigista, els eixos principals de la qual foren una molt estricta intervenció de les empreses privades, la nacionalització d'empreses considerades estratègiques i la creació d'un sector públic empresarial. Tot plegat es presentava a l'opinió pública amb una retòrica nacionalista i amb una sistemàtica demostració de desconfiança cap a l'empresa privada i de descrèdit de l'economia de mercat.

Tot el sector industrial va quedar sotmès a l'absoluta direcció de l'Administració pública a través del control dels preus i dels salaris, el control de canvis i de les llicències d'importació, el sistema de *cupos* o quotes assignades de matèries primeres i carbó i el règim d'autorització administrativa prèvia de tota decisió d'inversió, ampliació o trasllat de les fàbriques.

Aquest darrer mecanisme va ésser l'instrument essencial del control de la indústria de la primera hora per part dels jerarques del règim, com ho prova la reiteració de les disposicions a l'efecte a través dels decrets del 20 d'agost del 1938 i del 8 de setembre del 1939 i la llei de 24 de novembre del 1939. No es podia constituir una empresa o negoci, ni ampliar-ne o traslladar-hi les instal·lacions, o introduir qualsevol innovació tecnològica, sense una autorització específica que exigia tràmits complexos i molt temps.

Com és evident, només persones reconegudament «addictes» podien aspirar a obtenir permisos d'una burocràcia dominada pels falangistes. Aquestes restriccions invalidaven la llibertat d'indústria i, combinades amb tota mena d'exigències burocràtiques, tancaven la porta a qualsevol procés de renovació i de modernització del teixit industrial.

Gràfic 2.7. Vehicles de motor matriculats a Espanya

El règim va associar a les seves decisions en aquest àmbit alguns grups empresarials implicats en les restriccions aplicades a la indústria, entre altres raons, per tal de conservar l'accés als *cupos*, llicències d'importació i proveïments molt escassos. Durant la major part del període, d'altra banda, la mateixa Administració pública va aturar sistemàticament l'atorgament d'autoritzacions mentre es mantenien les restriccions d'electricitat i l'escassetat de carbó i petroli. Mancat de la disciplina del mercat, el sistema resultava organitzat i gestionat per tota mena d'arbitrarietats.

En la mateixa línia dirigista i autoritària, la política industrial del règim resultava incompatible amb la presència de capital estranger, el qual, per definició, no podia sotmetre de forma absoluta. En una economia que necessitava crucialment de préstecs i inversions exteriors per fer front a la reconstrucció de postguerra, el govern de Franco va dictar un ventall de mesures per impedir-ne l'arribada. La Ley de Ordenación y Defensa de la Industria Nacional del 24 de novembre del 1939 fixava un límit a l'aportació de capital estranger del 25% del capital de l'empresa participada, per bé que preveia algunes excepcions amb la corresponent autorització superior i sempre amb una molt complexa tramitació. A més es dictaren tota mena d'obstacles a la transferència dels beneficis a l'exterior. En aquestes condicions, lògicament, les sol·licituds no podien ésser moltes.

Per completar l'actuació nacionalista en aquest àmbit, es varen emprendre diverses actuacions concretes per tal de transferir a l'Estat, o a empresaris addictes, el control de distintes empreses que es consideraven estratègiques per a la independència i la grandesa d'Espanya. Un exemple notori fou la Companyia Telefónica, de capital nord-americà, adquirida per l'Estat. Es va negociar la transformació de la filial ibèrica de l'alemanya Lufthansa en la nova companyia aèria espanyola Iberia. A través de distintes maniobres judicials de molt dubtosa natura, finalment, es va lliurar el hòlding elèctric Barcelona Traction al financer mallorquí Joan March.

La tercera línia de força en l'actuació industrial del primer franquisme va ésser la creació d'un sector públic empresarial, fins aleshores pràcticament inexistent a Espanya. El pas fonamental va tenir lloc a través de la fundació de l'Institut Nacional d'Indústria (INI), el 25 de setembre del 1941, sota la presidència de l'enginyer i ministre Juan Antonio Suanzes. El Decret-llei de fundació era en bona part copiat del que va servir per a la creació de l'IRI italià, però l'INI s'inspirava més aviat en el model de l'Alemanya nazi segons l'anàlisi realitzada per Elena San Román.

Es tractava d'un hòlding industrial i financer, que agrupava les empreses públiques de nova creació o aquelles altres que havien estat nacionalitzades, llevat de les participacions estatals en monopolis del tipus de CAMPSA, Telefónica i Tabacalera. Estava concebut com un instrument decisiu d'actuació d'un Estat fort i depenia directament de Presidència del Govern. Tenia assignades com a funcions principals servir a la defensa nacional i a altres objectius autàrquics i actuava principalment en la mineria, la indústria bàsica i distintos serveis públics, com energia elèctrica, telecomunicacions i transports.

Les empreses de l'INI disposaven de finançament sense restriccions, procedent del pressupost de l'Estat. Òbviament, gaudien de condicions privilegiades quant a l'accés a energia, matèries primeres i semi-manufactures o llicències d'importació i divises. Deslliurades de tota competència des del sector privat o des de l'exterior, en

una economia dirigida i aïllada, les empreses del sector públic responien més aviat a una mena d'arbitrisme que Velasco Murviedro ha qualificat d'«ingenierismo», en què la ineficiència i les pèrdues, que es podien suportar indefinidament, anaven de la mà del burocratisme i del favoritisme.

Inflació i acumulació

La política econòmica dins de l'àmbit monetari, financer i fiscal, dins d'un marc d'intervenció gairebé asfixiant, va mantenir una orientació molt conservadora però amb absoluta incúria cap a la inflació que ella mateixa provocava, com ja podia esperar-se a partir de les explicacions del mateix Franco a Larraz de l'any 1939 recollides més amunt. L'esgotament de l'or i les divises durant la guerra varen provocar que l'emissió de bitllets perdés tota relació amb les reserves centrals, particularment en deixar la peseta d'ésser convertible en plata a l'acabament de l'any 1939. Amb un sistema monetari plenament fiduciari, el volum de mitjans de pagament en circulació va multiplicar per un factor 6 entre l'inici i el final del període. El nivell general de preus ho va fer en una mesura semblant, cosa que apuntà la causa immediata principal del moviment inflacionista.

El Govern finançava la despesa pròpia i de les empreses de l'INI a través de l'emissió de deute públic, els títols del qual eren en gran part subscrits per la banca privada, que, gràcies a la clàusula de pignoració automàtica, acudia al Banc d'Espanya per recuperar la major part de la inversió amb un benefici addicional motivat pel diferencial entre el tipus d'interès del deute i el tipus de pignoració, amb el resultat d'una incontrolada creació de diner.

Al mateix temps, la banca resultava protegida en mantenir-se legalment congelada la situació existent, sense que poguessin ésser creades noves entitats. La competència restava restringida, així mateix, per la intervenció del Ministeri d'Hisenda, que aprovava els tipus d'interès, les comissions i altres pagaments per serveis. En vigor la situació de *statu quo* bancari, el sistema financer enregistrà un procés d'absorcions de la banca regional del qual resultarien molt reforçats els grans bancs privats: Banesto, Hispano Americano, Central, Bilbao Biscaia, Santander, Urquijo i Hispano-Colonial. Aquest darrer va ésser absorbit pel Central l'any 1950.

L'acumulació en l'agricultura, impedida d'orientar-se cap a la inversió en el mateix sector per manca d'oportunitats d'adquisició de maquinària i altre equipament, posava al servei de la banca més i més recursos en forma de dipòsits. Les mesures restrictives del crèdit i els obstacles al funcionament del mercat de valors, especialment durant els darrers anys del període, varen dificultar el finançament de les empreses i acabaren de reforçar el creixement del capital bancari i la inversió industrial d'aquest. Tot plegat realimentava la inflació i consolidava el control de la indústria per part de l'oligopoli bancari.

L'evolució dels preus de consum va ésser tributària en gran part de l'establiment dels preus oficials de béns i serveis, perfectament al marge de qualsevol criteri de mercat. La ironia de la situació fou que, en un entorn de preus totalment administrats, el Govern no va poder impedir que l'economia espanyola es transformés en la

Aldarulls a Barcelona durant la vaga de tramvies, primavera del 1951.

més inflacionista de l'Europa occidental. Hi va contribuir tal vegada la reforma tributària de Larraz, per llei del 16 de desembre del 1940, que tenia com a principal finalitat augmentar la recaptació per mitjà de la imposició indirecta sobre el consum.

Però, de llarg, el motiu fonamental de la inflació va ésser l'escassetat de productes bàsics, com aliments, roba i calçat, que va treure tot realisme al preus dictats per la burocràcia franquista. Els consumidors, forçats per la necessitat, recorrien a l'estraperlo, o mercat negre, en què els preus arribaven a ésser fins a deu vegades superiors als taxats. La descomposició de l'índex general de preus al consum (IPC) per agrupacions d'articles deixa ben clar que els béns de primera necessitat augmentaren molt més que les despeses de la llar o que les despeses generals, en què la congelació dels preus regulats, com ara els dels transports públics i l'electricitat o l'arrendament d'habitatges, frenava l'alça.

La remuneració real del treball va caure l'any 1939 al 65% dels nivells de preguerra a causa de les disposicions del Govern en el sentit de decretar l'any 1939 la consideració de legals als salaris del juliol del 1936, prescindint de la inflació de guerra. Sous i salarials restaren estrictament sotmesos a les Reglamentaciones de Trabajo, de caràcter nacional, regional i provincial, dictades per les autoritats franquistes a partir d'aquell moment.

Els tipus del salari conegueren increments francament més baixos que els preus de consum al llarg del període, la qual cosa significa que, en la majoria de casos, els treballadors no podien obtenir aliments pel camí de l'estraperlo i havien d'acceptar les restriccions del racionament amb poques possibilitats d'evitar la fam. D'aquí el signe d'aquella dècada. Cal reconèixer, de tota manera, que les privacions varen afectar, ni que sigui en grau divers, la pràctica totalitat de la població per la caiguda estrepitosa de la renda i el consum per càpita de la població.

Un creixement entrebancat (1951-1960)

Els deu anys que van del 1951 a 1960 formen una nova etapa en l'evolució de la societat i de l'economia espanyoles, força ben definida per la superació creixent de les enormes dificultats de tot ordre, fins i tot de simple supervivència, característiques de l'etapa de postguerra, gràcies a un procés de creixement de notable intensitat. Des de l'inici del període, la posició internacional de l'economia espanyola es caracteritza per una trajectòria gradual de trencament de l'aïllament exterior, tan negatiu, que havia patit fins aleshores.

Des del punt de vista de la gestió governamental dels interessos col·lectius, segurament el signe més remarcable d'aquests anys és el progressiu, alhora que parcial i vacil·lant, abandonament del dirigisme, així com una limitada obertura exterior i un incipient restabliment dels mecanismes propis d'una economia de mercat. Les mesures que començaren a adoptar-se l'estiu del 1959, amb un dràstic Pla d'Estabilització, i, molt més encara, les disposicions liberalitzadores paral·leles i posteriors varen donar pas a una etapa diferent durant els anys seixanta, ja d'un autèntic i molt intens desenvolupament econòmic.

Es tracta, doncs, d'un període intermig entre l'estancament en un nivell molt baix de l'etapa precedent i el remarcable dinamisme de «l'edat d'or», que seguiria a l'estabilització i la liberalització del 1960 endavant. Aquest caràcter d'etapa de tràns-

sit, des del règim de clausura dels anys quaranta fins al creixement dels seixanta i primers dels setanta, ha inspirat la gràfica denominació de «decenni frontissa» (*bisagra*), que ha estès un excel·lent analista del període com és José Luis García Delgado. La qualificació és justa, però pateix una mica de la dificultat d'ésser definida, sobretot, per allò que no va succeir aleshores, l'obertura efectiva del sistema, sinó immediatament després, en els anys del *desarrollismo*.

La recerca de Manuel-Jesús González sobre l'economia espanyola dels anys cinquanta emfasitza, per la seva banda, els aspectes relacionats amb la notable expansió industrial i amb la imposició de tota mena de barreres en el sector exterior per tal de reforçar el mercat i la demanda interna. D'aquesta interpretació, en sorgeix la denominació d'etapa d'«industrialització substitutiva d'importacions». Aurelio Martínez ha fet notar, en un altre sentit, la continuïtat bàsica de les polítiques autàrquiques durant aquest decenni, a penes alliberades de les imposicions de caràcter excepcional que l'havien modulada durant els anys quaranta per raó de la compromesa posició internacional del govern de Franco. Per tant, formarien part plenament de l'«economia autàrquica», fins que la temptativa de reforma de 1957-1958 assajava una virada autèntica cap a un model diferent i el Pla d'Estabilització del 1959 el concretava de manera ja definitiva.

Tots tres plantejaments són convinents i han estat ben rebuts en els debats sobre la naturalesa del període, a la caracterització del qual afegeixen elements de gran interès. Si ens situem en el terreny de la realitat econòmica d'aquells anys, més que no al dels propòsits dels governants i al de les adaptacions de la política econòmica, tal vegada allò més remarcable és, al costat del creixement econòmic que s'hi va produir, la presència permanent d'obstacles i impediments diversos que l'hipotecaven i que en feien un model inviable, mancat de possibilitats efectives de sostenibilitat en un horitzó de mig termini. La idea d'una constricció o hipoteca al creixement ajuda, així mateix, a situar millor la realitat del dinamisme econòmic del període, que, essent real, també toparia de seguida amb enormes limitacions.

Ha estat anotat, al capítol anterior, que la producció total de béns i serveis d'Espanya, mesurada en moneda constant, ja des del mateix any 1951 ultrapassava la xifra del 1929, bé que per primera vegada al llarg de més de vint anys. Però entre-mig el país era ben bé un altre, ja que la població havia crescut en més de cinc milions de persones. Per aquest motiu, traslladat a l'expressió en termes relatius al nombre d'habitants, el PIB espanyol, només l'any 1955, arribava a superar el nivell de l'any 1929.

En tancar-se el període, l'any 1960, el PIB o la renda per càpita dels ciutadans espanyols ultrapassava el nivell de l'any 1929 únicament en un modestíssim 15,3%. Aquestes dades, si més no, demanen posar cautela a la caracterització del decenni de 1951-1960 com un període de creixement, de manera que, en una anàlisi des de la perspectiva del molt llarg termini, resultaria segurament més adequat qualificar-lo com una etapa de recuperació.

Observada en forma comparativa, l'evolució econòmica del període no coneix cap mena de progressió quant a la convergència o aproximació als nivells mitjans de l'Europa occidental. Des d'una lectura que tingui en compte el context internacional, es comprova que tot allò que es va aconseguir a l'Espanya d'aquells anys no va ésser altra cosa, en darrera instància, que posar fi a la pèrdua sistemàtica de

nivells relatius de renda i benestar que s'havia estat patint fins aleshores. En altres paraules, es va anar assolint una millora de la producció i de la renda generada del mateix volum, i gairebé al mateix ritme, que en el conjunt del continent, la qual cosa, atesa la desastrosa evolució de l'etapa anterior i el baix punt de partença, no deixa d'ésser un balanç molt modest.

En qualsevol cas, el major problema que presentaria la trajectòria de l'economia de l'Espanya d'aleshores no procedia de les particularitats del procés de creixement en marxa sinó del fet que, molt aviat, es manifestaren dos grans desequilibris que evidenciaven la segura inviabilitat del model de creixement que el Govern –o, més aviat, el dictador i uns quants beneficiaris del sistema– s'entestava a mantenir operatiu. La inflació i, més encara, el dèficit exterior deixaven clar des de l'any 1957, i ja de forma insuperable al primer semestre de l'any 1959, que resultava impossible aconseguir la continuïtat del creixement sense una reforma institucional important. Altrament, l'economia espanyola s'abocava cap al col·lapse de nou. En aquesta situació d'autèntica emergència, les autoritats econòmiques varen saber prendre les opcions encertades, i a més –i fonamentalment–, foren capaces de convèncer el dictador de la necessitat d'adoptar-les.

LA CONSOLIDACIÓ DE LA DICTADURA

El període que comença el 1951 deixa enrere, per fi, les conseqüències més dramàtiques de la Guerra Civil i tanca l'autèntica postguerra a Espanya. Aquell any, el nombre de reclusos a les presons torna a ésser, a proporció del total d'habitants del país, el mateix, si fa no fa, que durant el període anterior a la conflagració. Les represàlies polítiques del règim de Franco sobre els vençuts es poden considerar acabades.

El 14 de desembre de l'any 1949 havia estat promulgat un indult parcial que beneficià unes 13.000 persones, unes 3.000 de les quals deixaren les presons. Un decret aprovat pel consell de ministres l'1 de maig del 1952, amb el propòsit anunciat de contribuir a una gran celebració catòlica a la ciutat de Barcelona, va concedir un indult de les condemnes de privació de llibertat més ampli que el del 1949. També es varen declarar extingides les sancions de relegació, confinament i d'esterament imposades pels tribunals especials a opositors polítics i persones tingudes per poc addictes al règim franquista.

Des d'aleshores la repressió i les sancions de diferent naturalesa no es varen dirigir a perseguir actuacions d'un passat que començava a ésser ja llunyà sinó, fonamentalment, a combatre la nova oposició interior i la lluita política plantejada des de la clandestinitat. Però, malgrat que es varen produir alguns canvis polítics d'indubtable transcendència, a diversos nivells, no es va modificar la privació de tota mena de llibertats per als ciutadans ni tampoc el sistema de dictadura totalitària. L'entrada d'Espanya a l'ONU no anà pas acompanyada d'una assumpció real de la Declaració Universal dels Drets Humans, l'article 21 de la qual estableix que «tota persona té dret a participar en el govern del seu país, directament o per mitjà de representants lliurement elegits», ni varen ésser acceptades les seves disposicions sobre llibertat de reunió, associació i expressió.

Quant a la posició internacional, la dècada dels anys cinquanta enregistra la normalització gradual de les relacions de l'Espanya de Franco amb la resta dels Estats i amb les noves organitzacions polítiques, i de cooperació, sense haver modificat gens ni mica les formulacions bàsiques del seu règim dictatorial. Paradoxalment, el comunisme internacional, principal enemic intern i exterior del franquisme, va reforçar la dictadura, en la mesura que va convèncer els governs democràtics i l'opinió pública del món lliure de la conveniència de transgir-hi a canvi de constituir-se en plataforma de suport logístic de l'exèrcit nord-americà en la lluita contra Stalin, el règim soviètic i els seus satèl·lits. La guerra freda i l'amenaça atòmica foren els millors aliats del règim de Franco.

El període va obrir-se amb la revocació de l'acord d'exclusió de l'Assemblea General de l'ONU del 4 de novembre del 1950, el retorn dels ambaixadors i l'ingrés als organismes especialitzats de Nacions Unides des del mes d'abril del 1951. El 22 de novembre del 1951 el nou president de la República a l'exili, Félix Gordón Ordás, va adreçar una petició de rebuig a les demandes d'adhesió a l'ONU del govern franquista, sense cap mena de resultat. Des d'aleshores, el govern republicà a l'exili i, de manera general, els polítics de l'exterior anaren perdent presència i sintonia de qualsevol tipus amb els problemes i els conflictes de l'interior.

L'acceptació internacional del règim de Franco i el distanciament de molts anys amb el país, i amb les noves generacions que formaven l'oposició emergent, deixaria els exiliats de la República privats de marges d'actuació i de capacitat d'influir sobre la situació interior a cap nivell. Gradualment, el pas del temps els va anar allunyant d'un país cada cop més diferent del que recordaven i en certa forma reivindicaven. El final de l'aïllament internacional del règim els acabava de deixar desarmats, al mateix temps que enfortia més i més la dictadura.

Internament, Franco va anar improvisant amb pragmatisme i encert una estratègia de limitada ampliació de la base política en què es recolzava i va maniobrar per tal de fer acceptar una fórmula de futur que li permetés perpetuar el seu poder personal mentre fos viu. La solució, a penes entrevista, era el restabliment de la monarquia en la persona del jove Joan Carles de Borbó, fill del successor legítim a la Corona Joan de Borbó i, per tant, hereu algun dia dels drets dinàstics. D'aquesta manera deixava força desarmat el pretendent, al qual resultaria difícil perjudicar les opcions del propi fill, i retardava la reinstauració de la monarquia l'endemà de la seva mort.

Si el comunisme internacional va reforçar la dictadura, la segona gran paradoxa del període consisteix en el fet que, de forma recíproca, el règim de Franco va reforçar els comunistes a l'interior. Tota acció política contra la dictadura era sempre imputada als comunistes per l'aparell propagandístic i la premsa del règim. Els darrers anys del període, al mateix temps que introduïa reformes econòmiques importants, el Govern incrementava els instruments al servei de la repressió sobre una oposició que s'anava estenent sobretot entre treballadors i estudiants joves, els grups d'edat menys traumatitzats pel gran desastre bèl·lic i la repressió de postguerra, perquè no havien intervingut a la Guerra Civil directament. Per a les noves generacions, comunista i antifranquista s'assimilaven cada cop més com una sola cosa.

En l'ordre material, les privacions d'aliments i de tota mena de béns i serveis que la població patia des del 1936 foren superades de manera creixent durant la nova

etapa que s'iniciava el 1951. Es va suprimir el sistema de racionament per a l'adquisició de queviures, per raó que l'oferta de productes agraris ja havia passat a ésser proporcionada a la demanda. Les restriccions elèctriques minvaren fins a desaparèixer del tot. L'imperi de l'escassetat va anar essent substituït lentament per una menor estretor. Dins d'un nivell ben modest, a comparació de la majoria dels països de l'Europa occidental, els consumidors començaven a accedir a una gamma més àmplia de béns manufacturats i de serveis.

Una primera temptativa de reforma

El trencament de l'aïllament internacional del règim franquista és el signe distintiu del nou període. És cert també, no obstant, que des de la perspectiva de la situació interior, Espanya comença l'any 1951 una etapa nova. El primer fet realment important del període va ésser la protesta general de Barcelona, el 12 de març d'aquell any, per la carestia de la vida i dels transports públics, manifesta a la «vaga de tramvies», i la vaga general a l'àrea industrial de Catalunya en la qual va derivar i que va anar seguida d'altres vagues i moviments de protesta a Madrid i el País Basc. Per primera vegada des de l'any 1939, tenia lloc un acte massiu de protesta ciutadana i a distintes zones del país, la qual cosa constituïa tot un avís per a la dictadura. Era més que evident que les privacions materials, i la manca de tota mena de drets, no podrien mantenir-se per gaire temps.

Aquests incidents són a l'origen de la crisi de govern decidida pel dictador, en el mes de juliol del mateix any. Potser la mesura més important de Franco, en aquell moment, va ésser l'ascens del marí Luis Carrero Blanco, subsecretari de la Presidència del Govern, a la categoria de ministre. Carrero ja ocupava el càrrec des del 1941 i havia estat promogut a vicepresident de les *Cortes* el 1953. Ara era reconegut, en la pràctica, com el número dos del règim de Franco i passava a exercir, com ho faria mentre va viure, durant trenta-dos anys més, les funcions d'un autèntic primer ministre, bé que sota el poder absolut de qui exercia una dictadura personal.

El gran ascendent de Carrero sobre el dictador procedia de la immediata postguerra. A la tardor del 1940 havia presentat un informe a Franco en què desaconsellava l'entrada d'Espanya a la Segona Guerra Mundial al costat dels alemanys perquè hauria implicat, a criteri seu, la immediata pèrdua de les illes Canàries, Sàhara, Ifni i Guinea, així com de l'oportunitat de rebre proveïments de l'altra banda de l'Atlàntic. Això havia provocat un enfrontament permanent amb el cunyat i home de confiança de Franco, Ramón Serrano Suñer, que encapçalava el lobby favorable a la màxima col·laboració amb els nazis, fins que aquest va sortir del Govern.

L'ascens de Carrero a ministre no li afegia noves responsabilitats formalment, però suposava la proclamació pública del seu paper crucial com a eminència gris o estrateg del règim. Al mateix temps, es procedia a una reforma administrativa amb la creació dels nous ministeris de Comerç i d'Informació i Turisme i se substituïen alguns ministres falangistes.

Un canvi important en un sentit d'obertura política fou la designació del demòcrata cristià i ambaixador al Vaticà Joaquín Ruiz-Giménez a la cartera d'Educació,

on va tractar de substituir les fórmules d'adoctrinament falangista per un nou clima de tolerància i de debat, especialment a les universitats. La creació del Ministeri d'Informació i Turisme suposava, a banda de mantenir el control de l'opinió pública, una aposta per la millora de la imatge exterior de l'Espanya franquista i per la promoció del turisme internacional.

En l'àrea econòmica, el ministre d'Indústria i Comerç i president de l'INI Juan Antonio Suanzes, era substituït a Indústria per Joaquim Planell Riera, també militar de carrera i vicepresident de l'INI amb el mateix Suanzes, la qual cosa suggereix un nomenament continuista. En canvi, la designació de Manuel Arburúa al front del Ministeri de Comerç s'orientava cap a una certa flexibilització de l'intervencionisme extrem d'anys anteriors i a un tímid restabliment de l'economia de mercat. El nou Ministeri de Comerç absorbia els serveis que corresponien fins aleshores a la Subsecretaria d'Economia Exterior i Comerç, a la Subsecretaria de la Marina Mercant i a la Comisaría General de Abastecimientos y Transportes. Arburúa era director del Banco Exterior de España i tenia una àmplia experiència de gestió en la política aranzelària i monetària des del 1931.

L'entrada de partidaris d'algunes reformes en el sistema econòmic es confirma amb el nomenament de Rafael Cavestany a Agricultura, i Francisco Gómez del Llano a Hisenda. La progressiva millora del sector agrari va ésser resultat de la liberalització i de la molt elevada importació de tractors i altre material agrícola durant els anys 1952 a 1956. Hi va contribuir, així mateix, la naturalesa, amb una molt bona collita de cereals l'any 1950 i una altra d'extraordinària el 1951.

La gestió de Gómez del Llano a Hisenda tenia com a principals objectius la persecució del frau, el control de la despesa pública i l'equilibri pressupostari. Una de les actuacions més importants va ésser la reducció de la despesa de Defensa, com corresponia al tancament de l'economia de guerra de l'etapa anterior, perquè permetia aplicacions més fructuoses en serveis econòmics i major inversió en infraestructures. Gómez del Llano va intentar la reforma del sistema fiscal, mitjançant una nova formulació de la contribució sobre la renda. Les discrepàncies entre els falangistes i el sector més preocupat per impulsar la inversió privada va donar lloc a la presentació successiva de dos projectes de llei d'orientació contrària i al bloqueig d'una autèntica reforma.

Una sèrie de mesures específiques adoptades pel Govern mostren el propòsit de liberalitzar i racionalitzar alguns aspectes del sistema econòmic: la posada en marxa del mercat lliure de divises el 1951, la llibertat de circulació i preus dels productes alimentaris el 1952, el nou sistema de tarifes elèctriques i els canvis de la política energètica del 1951 que s'aplicava des del 1953, l'inici de la concentració parcel·lària també del 1953, el primer Pla Nacional de l'Habitatge del 1955 o l'acord amb Bèlgica per a la promoció i l'assistència a l'emigració o la creació de l'Instituto Español de Emigración el 1956.

La celebració del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona, l'any 1952, va ésser una altra fita força important. Per una part, va permetre un bon nombre d'actes de caràcter multitudinari que no eren dedicats a l'exaltació del règim, braç en alt. En segon lloc, va suposar l'obertura d'una finestra al món i va convocar, per primera vegada a l'Espanya de clausura instaurada després del 1939, un nombre

EL CLUB COMODÍN

Joan Mas Cantí

Soci núm. 1 del Club Comodín.

President del Club Comodín (1951-1953)

A la nova seu del Cercle d'Economia hi ha exposada una col·lecció de petits i antics trofeus que, amb més propietat, podrien pertànyer a un club esportiu o recreatiu. Tots van ser atorgats pel Club Comodín.

Al costat d'aquests trofeus, al mateix prestatge, emmarcada i en un lloc preferent, figura una convocatòria a la conferència que hi va pronunciar el soci Rafael Sallent el desembre del 1953, en la qual dèiem: «[...] tenim l'honor de convidar-te a la nostra secció del Fòrum en què parlarem d'un tema de màxima actualitat: l'Unió Econòmica Europea. El tema és interessantíssim [...]». Aquí cal recordar que encara faltaven cinc anys perquè se signés el Tractat de Roma, i no es pot oblidar tampoc que érem en una Espanya completament aïllada i governada per un règim que per aquell temps, veia Europa com una amenaça. L'entitat convocant de la conferència per als seus socis era el Club Comodín.

La idea inicial de crear un club va néixer a Camprodon, al passeig Maristany, l'estiu de 1951, en una conversa amb Carles Ferrer Salat en la qual comentàvem la situació d'aïllament i manca de llibertats que vivíem i que acabàvem de tornar a comprovar: aquella tarda jo mateix feia tard a la cita amb ell perquè m'havia oblidat el salconduit de fronteres, obligatori per arribar a les poblacions frontereres. No es disposava de passaport, el retard econòmic i cultural era creixent i fins i tot la gran majoria de nosaltres érem incapaços d'escriure en la nostra pròpia llengua. Carles Ferrer, molt en el seu estil, em diu «Joan, hem de fer alguna cosa». I jo hi responc: «Sí, entesos... però... el que potser sí que podríem fer és agrupar en

un club, una mena de club anglès, els nostres amics que senten aquestes mateixes inquietuds». Vam creure que era el moment de fer-ho, perquè encara érem estudiants, la majoria amb poc més de 20 anys, passàvem moltes estones junts i sabíem que a la llarga això seria difícil de mantenir a causa de les nostres futures responsabilitats professionals i familiars.

Tal dit tal fet, en Carles Ferrer va parlar amb en Carles Güell –persona fonamental al llarg dels cinquanta anys del Cercle, com ho demostra que hagi estat elegit president de la Comissió del Cinquantenari–, i jo ho vaig fer amb els meus amics i companys d'estudis, els primers dels quals van ser Juan Alberto Valls Jové, soci número 2, Guillermo Casanovas, soci número 3, i el meu germà Albert, soci número 7. Tots plegats es van il·lusionar amb el projecte, però... crear una associació o club tampoc no era possible! Només se'n podien constituir en l'àmbit esportiu i dins de l'anomenada Delegación Nacional de Deportes. Posats, doncs, en això, ens vam decantar pels escacs, que ens van semblar l'«esport» que s'allunyava menys del tipus d'associació que volíem fundar. Vam tenir moltes reunions per anar consolidant el projecte, i en recordo especialment una, a la cafeteria Astòria, en la qual havíem de decidir el nom del nostre futur «club d'escacs». Carles Ferrer, conseqüent amb el que havíem parlat a Camprodon, va proposar el nom de Fòrum

Condal, que responia plenament a la visió que teníem del que havia de ser el futur club. Els altres, i ell mateix també, vam acabar considerant-lo no gaire adequat per obtenir-ne la legalització. Algú va proposar el nom de *Comodín*, que va ser acceptat per tots, ja que vam considerar que podia servir «per a tot», i és així que va ser. Es van celebrar conferències, això sí, en l'anomenada secció del Fòrum. Entre altres, i a part de la ja esmentada anteriorment sobre la Unió Econòmica Europea, n'hi hagué de Carles Güell, sobre educació; de Carles Ferrer, parlant d'un viatge a Londres i l'alt impacte que li va fer una visita al Parlament; de José María Cardona; d'Óscar Garriga sobre immigració; de Ricardo Opisso... Vam fer diferents activitats recreatives, concerts de música clàssica i moderna, obres de teatre, gimcanes, campionats de bridge, festes majors de colònies d'estiu a Barcelona... tot plegat per obtenir recursos amb què finançar el club i, és clar, per divertir-nos, perquè, com diu Joan Manel Serrat en la seva cançó, «teníem 20 anys». És per això que amb el temps se'ns van incorporar molts socis nous, atrets per aquestes activitats, de manera que, quan el 1958 es decideix impulsar en exclusiva la idea inicial del Fòrum Condal amb el nom de Cercle d'Economia del CC (Club Comodín), una part dels socis, els moguts per una inclinació recreativa, s'associen al Cercle Equestre, mentre que els partidaris d'una entitat amb vocació formativa creem el Cercle d'Economia. I no vam ser pocs els que ens incorporàrem a totes dues entitats, considerant que podien resultar complementàries. Per aquells anys, al final de la dècada dels cinquanta, va resultar fonamental establir contacte amb el doctor Jaume Vicens, que ens va animar a donar una orientació més definida a les nostres inquietuds. Sens dubte, Jaume Vicens es va adonar com ningú de la nostra preocupació pels grans reptes pendents després de la Guerra Civil. Jaume Vicens no tan sols ens va orientar de manera decisiva, sinó que va aproximar certes persones especialment vàlides al que encara era Club Comodín, com Rafael Calvo Serer, Florentino Pérez Embit, Jesús Pabón, Maurici Serrahima, Josep Benet, Josep Ferrater Mora o el doctor Josep Trueta.

Una conseqüència d'aquesta influència va ser la iniciativa de crear una revista d'economia que s'hauria dit *Nivel o Plan*, al capdavant de la qual, a proposta de Guillermo Casanovas i de Sebastià Salvadó, es va decidir que hi hauria el professor Fabián Estapé, que no coneixíem però amb el qual vam sintonitzar plenament. De la nova Facultat d'Econòmiques de Barcelona ens va acostar llicenciats del seu entorn, com Ernest Lluch, Eugeni Giral, Salvador Condeminas, Antonio Santillana, Juan María Martínez Alíer, Jacint Ros Hombravella, Joaquim de Nadal i Pere Vicens, i els seus grans amics, els professors Joan Sardà, Manuel Ballbé i Josep Lluís Sureda. I de la facultat de Madrid ens va posar en contacte especialment amb el professor Enrique Fuentes Quintana, que després havia de ser tan estimat i admirat per nosaltres. La no-autorització de la projectada revista no va fer més que reforçar allò que ens proposàvem de fer, i que Jaume Vicens va saber veure d'una manera tan clara que no era tant, de moment, crear opinió –que també ho volíem–, sinó tractar d'anar configurant la nostra opinió i formació, establint una estreta relació, que en molts casos es va convertir en una sòlida i molt sincera amistat, amb aquells que hi havien d'escriure, comentant els temes tractats i els que «no es podien tractar», suggerint-ne de nous, organitzant col·loquis o contrastant opinions. En definitiva, tractant d'anar-nos «enriquant» tots plegats, professors d'universitat, tècnics de l'Administració, joves empresaris i professionals de l'economia. Tots dos professors, Jaume Vicens i Fabián Estapé, van tenir un paper preminent en aquesta etapa en què el Club Comodín, sense deixar de ser Comodín fins que l'any 1968 va ser legalitzat el Cercle, es converteix en el Cercle d'Economia. Jaume Vicens va saber canalitzar en un projecte concret tot el potencial que havia vist en el nostre grup, format pels qui veníem del Comodín: Josep Pujadas, Ignasi Vidal Arderiu, Josep Maria Puig Planas, Guillermo Maristany, Federico Trías de Bes, i els ja esmentats Carles Ferrer, Carles Güell, Juan Alberto Valls Jové i Guillermo Casanovas, als quals es van incorporar compartint plenament el projecte Artur Suqué, que seria un dels puntals més fermes del Cercle,

Sopar del Club Comodín a final dels anys cinquanta. A l'esquerra Carles Güell de Sentmenat i a la dreta Joan Mas Cantí.

juntament amb Carlos Cuatrecasas, Enric Corominas i Vicenç Oller tots quatre presidents, Lluís Figa Faura, conferenciant assidu i molt documentat, Raimon Carrasco, Xavier Millet, Juan Antonio Borés, Josep Lluís Rivière, Jordi Estruga, Josep Lluís Francesch, José María García Planas, Joan Hortalà, Josep Pàmies, Manel Parés, Jordi Petit, Manuel Ribas Montobbio, Pere Viladomiu i Josep Vilarasau, que, amb Ernest Lluch i Fortunato Frías, excel·lents com a secretaris generals, tots ells sense excepció, van formar part de les primeres juntes del Cercle, legalment del Cercle d'Economia del Club Comodín. Als nombrosos i alhora molt interessants socis, el doctor Vicens estava convençut que se n'anirien afegint molts altres. Recordo l'interès que va posar perquè coneguéssim Jordi Pujol, llavors ja profundament compromès amb les seves idees, que es va fer soci, un dels primers, i que, més endavant, el 1973, va acceptar d'incorporar-se a la junta que vaig presidir. En poques paraules, es pot dir que amb Jaume Vicens vam veure com podíem fer allò que ens proposàvem, i amb el professor Estapé ho vam fer. Aquest darrer va ser el qui ens va connectar més amb aquells als

quals aconsellava aproximar-nos, de la Universitat i l'Administració, cosa que vam fer sempre, més per la seva vàlua que no pels càrrecs que hi ocupaven i que amb els anys van arribar a ocupar. I va contribuir en gran manera a crear un clima de confiança mútua, un grau tal de complicitat entre tots que, al cap de poc, no érem ni «ells» ni «nosaltres»; encara que cadascú al seu lloc, tots crèiem en el Cercle.

Les persones que vam fundar el Club Comodín, i les que amb el temps s'hi van incorporar, vam donar origen al Cercle d'Economia. Vaig ser el primer president del Club Comodín, per un període de dos anys, perquè, ja de bon començament, vam limitar els mandats presidencials, pràctica que es va fer seva el Cercle d'Economia i que ha resultat tan beneficiosa per al desenvolupament de l'entitat. Al cap de cinquanta anys, el Cercle és una realitat que, en molts moments i en certs aspectes, ha sobrepassat les expectatives més optimistes dels fundadors. A la vista dels resultats, podem sentir-nos satisfets de la nostra iniciativa. Però el mèrit i l'èxit mereixen ser plenament compartits amb totes aquelles persones que han sabut fer-se seu l'esperit fundacional i

que no l'han deixat de compartir amb les noves incorporacions. Crec no equivocarme que Jordi Alberich, el nostre director general, personifica aquestes paraules. Al capdavant, els fundadors vam fer el mateix: vam recollir els ensenyaments, el compromís i les esperances dels qui, en temps molt foscos, no van deixar de creure en aquest país.

No puc deixar d'escriure aquestes línies sense posar en relleu que fa deu anys en Carles Ferrer ens va deixar. Avui, i que això quedi com el meu més sincer i just testimoniatge d'homenatge i d'amistat, crec que, jo millor que ningú, puc afirmar que sense ell, sense en Carles, no haurien existit ni el Club Comodín ni el Cercle d'Economia.

molt elevat de visitants estrangers. Per últim, va constituir-se en un autèntic acte d'expiació de la persecució de l'Església i de la religió catòlica a l'Espanya republicana durant la Guerra Civil, que Jordi Albertí ha descrit, xifres en mà, com «la major persecució religiosa de la història». Un dels actes més simbòlics, en aquest sentit, va ésser la massiva ordenació sacerdotal de vuit-cents vint diaques pertanyents a les seixanta diòcesis espanyoles, a l'estadi de Montjuïc de la ciutat comtal, el dia 25 de maig d'aquell any del 1952.

Cap a l'estabilització

Els incidents i les expressions contra el règim a Madrid de l'octubre del 1955, amb motiu de l'enterrament del filòsof Ortega y Gasset, i les protestes del febrer del 1956 a la Universitat Complutense de Madrid, i a altres universitats, evidenciaren la creixent mobilització dels estudiants contra els mecanismes institucionals del règim, singularment el Sindicato Español Universitario (SEU).

La crisi universitària es va tancar, des del Govern, amb la destitució fulminant de Ruiz-Giménez i del ministre secretari general del Movimiento, Raimundo Fernández-Cuesta, substituït pel falangista radical José Luis Arrese. Un nomenament de segon nivell, suggerit per Carrero, tindria una transcendència gran en el futur, el de secretari general tècnic de la Presidència del Govern per a Laureà López i Rodó.

Al llarg d'un any sencer, del febrer del 1956 al mateix mes del 1957, la situació de crisi política i social es va mantenir per les noves protestes obreres i ciutadanes, en gran part relacionades amb la inflació i la caiguda dels salaris reals. Els jerarques de Falange tractaren de donar resposta a la situació en una doble direcció, des de la demagògia populista i la retòrica de la supeditació de l'economia a la política –a la seva política, naturalment– que varen practicar sempre.

Arrese, amb la col·laboració de l'Institut de Estudios Políticos, va promoure una reforma de les lleis fonamentals en un sentit totalitari. De la seva banda, el ministre de Treball, José Antonio Girón de Velasco, per tal d'evitar una vaga general com la de 1951, va fer aprovar pel consell de ministres el mes de febrer del 1956 un augment linial dels salaris del 23%, que aniria seguit, mesos després, per una segona i també intensa elevació de les remuneracions del treball.

El «*gironazo*», com es varen conèixer aquelles demagògiques decisions, va aguditzar de forma immediata les tensions inflacionistes i, amb l'erosió dels guanys a la capacitat adquisitiva del salari, també les protestes socials. El deteriorament general de la situació va fer decidir a Franco, pel febrer del 1957, provocar una nova crisi de govern i rebutjar el projecte d'Arrese, que passaria a un nou Ministeri de l'Habitatge. Girón va ésser cessat, però també els principals crítics de les dues iniciatives falangistes, Arburúa i Gómez del Llano.

El canvi de govern del 1957 va situar dos membres de l'institut religiós de l'Opus Dei, partidaris de conduir l'economia espanyola cap a l'estabilització i la liberalització, Mariano Navarro Rubio i Alberto Ullastres, als ministeris d'Hisenda i de Comerç respectivament. López i Rodó, també membre de l'Opus Dei, amb el recolzament directe de Carrero, inspirava una línia de reforma que tenia com a objectius una major eficiència i un retorn controlat a l'economia de mercat. Aquest grup, enfrontat amb els immobilitistes falangistes, seria popularment conegut amb el malnom dels «tecnocràtes».

El nou canvi de govern va anar seguit de diferents actuacions per tractar d'aconseguir una economia més estable i més capaç d'operar profitosament en el context del sistema de mercat i del món occidental. L'adopció d'un tipus de canvi únic, de quaranta-dues pessetes per dòlar, que suposava l'abandonament del règim de canvis múltiples, i la reforma fiscal del 1957, així com la regulació dels convenis col·lectius i una limitada liberalització del mercat de treball del 1958, constituïren algunes de les més remarcables decisions del paquet d'actuacions conegut com a «mesures preestabilitzadores». L'autèntic canvi, en el sentit de deixar enrere l'autarquia i les intervencions més asfixiants, no va arribar fins a l'estiu del 1959, amb l'adopció del Pla d'Estabilització i amb les mesures liberalitzadores que l'acompanyaven i el seguiren després del 1960, ja dins d'una etapa molt distinta de la història contemporània de l'economia espanyola.

La crisi del model autàrquic

Així doncs, per bé que varen realitzar-se passos concrets en la línia d'abandonar les formes més obsoletes del ja vell Estat totalitari del franquisme, allò que caracteritza el període és el manteniment, amb molt pocs retocs, de tota la pesada carcassa burocràtica muntada per manar els ciutadans i no pas per servir-los. L'encara mediocre comportament de l'economia espanyola durant l'etapa 1951-1960 ja no pot ésser explicat, com pretenien els franquistes, a la manera de l'etapa de postguerra, per circumstàncies exteriors i per la malevolència cap a Espanya –en realitat, contra el règim dictatorial i totalitari de Franco– dels països occidentals i de l'ONU, perquè les relacions internacionals del país es varen anar normalitzant, a mesura que les autoritats franquistes donaven els passos necessaris per trencar les diverses expressions de l'aïllament.

Més encara que durant els anys quaranta, determinats per una situació de guerra i de bloqueig, els resultats econòmics del decenni 1951-1960 depenien exclusivament de la política i de la gestió de les autoritats, sobretot si es recorda que seguia

essent un país governat amb mà de ferro i, per tant, del tot gestionat en funció dels criteris i de les decisions imposades des del poder. És ben cert que es varen dictar disposicions orientades a introduir racionalitat en el funcionament del sistema, en línia del restabliment dels mecanismes del mercat. Però, fins al final del període, varen ésser mesures puntuals i aïllades, sense voluntat explícita de modificar-lo en profunditat. A més, aquestes foren acompanyades del reforçament del sistema polític amb la Llei de Principis Fonamentals del Movimiento Nacional de 1958, la Llei d'Ordre Públic del 1959 i la Llei de Bandidatge i Terrorisme, del 1960.

Encara a l'acabament del període, els senyals de vigència del model autàrquic, visiblement insostenible per la crisi del sector exterior, eren molt presents. Com assenyalava José Luis Sampedro en aquells mateixos anys, subsistien mostres ben pintoresques de l'esperit que regnava a l'Administració pública. Escrivia aleshores Sampedro: *«Si el lector quiere divertirse –y, desde luego, también entristecerse– con una muestra de lo que puede brotar de la ideología intervencionista, le recomiendo la simple lectura de la orden dictada en época tan inexplicable ya como 1959 (28 de abril) para reglamentar la elaboración de la venta de churros con un artículo primero tan expresivo como el que sigue: “Los productos propios de la industria de churrería, con carácter enunciativo, son: churros y buñuelos, en sus diferentes variedades, y, por asimilación, patatas fritas, en tanto no tengan una reglamentación específica”. Es decir, que el casuismo interventor no desespera de contribuir a la felicidad y eficacia de los españoles con un reglamento particular para las patatas fritas».*

Europa contra l'autarquia

Probablement, la major amenaça per al manteniment del sistema instaurat en els anys 1936-1939 residia en la consolidació de la democràcia i en la prosperitat de l'Europa occidental, en els progressos de la construcció europea i en l'absència d'Espanya dels processos de cooperació econòmica al continent. Quedar-se'n al marge podria significar instal·lar el país en la indigència. Incorporar-s'hi havia de suposar transitar cap a la democràcia.

Dictadura i intervenció en la construcció d'Europa eren coses incompatibles. Els moviments en l'escenari de la cooperació i de la integració europea, i les característiques i els problemes de l'economia espanyola, passaven a constituir-se, per primera vegada en la història del país, en objecte preferent d'observació, d'anàlisi i de debat. Els espanyols eren cridats, per la força del curs de la història europea, a decidir sobre el futur des del descobriment del lloc central de l'economia, en una societat lliure. Una causa sempre condemnada per tots els totalitarismes, sense excepció.

Dins d'aquest nou ambient, mereix ésser destacada la iniciativa de creació d'una associació europeista per Jordi Prat i Ballester, Salvador Millet i Bel, Manuel Riera i Clavillé i Claudi Colomer i Marquès en data tan avançada com l'any 1947, que abocaria a la fundació de l'Institut d'Estudis Europeus, al qual acollia i donava cobertura Foment del Treball Nacional. L'any 1948 funcionava a Madrid també l'Asociación Española de Cooperación Europea, dirigida per Francisco de Luis Díaz, propera a la Asociación Nacional de Propagandistas.

Del 1950 data la fundació de la Societat d'Estudis Econòmics Espanyols i Europeus per part de la banca privada, amb la finalitat de «realitzar estudis sobre l'economia espanyola en relació amb l'europea». L'exministre José Larraz fou l'encarregat de dirigir la preparació dels treballs, publicats en nou volums amb el títol general d'*Estudios sobre la unidad económica de Europa*, editats entre 1951 i 1960, que constituïen, segurament, l'obra més ambiciosa i més important mai feta a Espanya fins aleshores dins l'àmbit de l'anàlisi de l'economia.

També es pot relacionar amb el clima al·ludit la instauració dels estudis superiors d'Economia amb la creació de la Facultat de Ciències Econòmiques a la Universitat de Barcelona el curs 1953-1954, a l'època de Ruiz-Giménez a Educació. Els dos grups esmentats, l'institut barceloní i la societat madrilenya, col·laboraren en la fundació del Comitè Espanyol de la Lliga Europea de Cooperació Econòmica (L.E.C.E.), en reunió celebrada a Barcelona, el 4 de juny del 1956, com han explicat Fages i López Mompó. Miquel Mateu i Pla, president de Foment, en va acceptar la presidència i en foren elegits vicepresidents Arturo G. Fierro i J. Prat Ballester.

Però potser el gran senyal d'atenció per als sectors més preocupats pel futur econòmic i polític del país va ésser la creació de la Comunitat Econòmica Europea (CEE). El 1957, l'any del Tractat de Roma, l'economista Manuel de Torres, promotor de la Comptabilitat Nacional a Espanya, explicava el convenciment que no existia altra fórmula practicable que prendre el camí d'Europa. A Espanya no li restava més opció que «*incorporarnos al nivel de vida europeo o constituir una isla con nivel de vida semiafricano*».

El servei d'estudis del Banc Urquijo va editar el text sencer del Tractat de Roma, el mateix any 1957, precedit d'una anàlisi històrica del procés que havia conduït a la creació de la CEE i d'una altra de valoració de l'impacte per a Espanya. Es mostrava decididament partidari de l'ingrés, però afegia que seria imprescindible procedir a una reestructuració total de l'economia. El diagnòstic era demolidor: «*Nuestro sistema continúa aún influido por teorías de autosuficiencia que tienen hoy escasa validez. No es necesario intentar demostrar que la insuficiencia de las diversas economías nacionales separadamente y la quiebra del principio de la soberanía absoluta no pueden encontrar más correctivo que una asociación económica con distintos países. De esta forma, aparte de ponerse en contacto con economías complementarias, se puede llegar a una especialización y a una racionalización de las producciones en beneficio tanto de la calidad como de la cantidad de las mismas. Nuestra legislación económica sigue, de todas formas, relacionada en parte con el principio autárquico, quizá influida por consideraciones no sólo de tipo económico, sino políticas o del orden de la defensa nacional, que constituyen en el plano económico una traba de importancia para nuestro desarrollo*».

L'opció europeïsta no podia evitar la condemna de la interferència de la política i la milícia –Falange i els militars franquistes– en la gestió de l'economia i de la cosa pública. Europeïsmes i alineació en favor de l'Estat de dret eren una sola i mateixa cosa. Es fa difícil pensar que no hi tinguessin, així mateix, una estreta relació amb aquest ambient de debat, que, inevitablement, posava en qüestió el règim polític, altres iniciatives que apareixen a Barcelona els anys 1957 i 1958, com ara la iniciativa d'un grup d'economistes de crear la secció de Barcelona del

Colegio Nacional de Doctores y Licenciados en Ciencias Económicas, que seria el nucli original del Col·legi d'Economistes de Catalunya, la creació de dos altres centres de formació en economia en la branca d'administració d'empreses, l'Escola Superior d'Administració d'Empreses (ESADE) i l'Institut d'Estudis Superiors de l'Empresa (IESE). En aquest clima de debat sobre l'obertura interior i la integració europea i d'atenció prioritària vers l'economia es va gestar també la fundació del Cercle d'Economia.

UN MÓN ESTRUCTURAT EN BLOCS

La ruptura definitiva de la coalició internacional que s'havia enfrontat al totalitarisme durant la Segona Guerra Mundial, amb la divisió creixent en dos blocs contraris, i l'esclat de la Guerra Freda l'any 1947, anunciaven la necessitat de la cooperació política i militar de l'Europa occidental i de la posada a punt d'un sistema de seguretat comú. Però l'economia europea era molt greument debilitada, una gran part dels seus equipaments productius i infraestructures destruïda, l'agricultura arruïnada i patia una crisi alimentària de molt difícil solució amb els recursos propis. El trauma de la guerra tampoc no feia fàcil l'acostament entre els pobles. La proposta d'una unió de caràcter polític, feta per una magna assemblea del moviment europeista tinguda a L'Haia l'any 1947, restava reduïda pels governs dels països democràtics a la creació del Consell d'Europa, entès com un òrgan conjunt per al desenvolupament de l'estabilitat democràtica dels pobles i per afavorir un espai jurídic comú.

La fórmula de l'aproximació política resultava manifestament inviable. L'any 1954, la temptativa de crear un espai de defensa compartit, a través d'una Comunitat Europea de Defensa (CED), va fracassar pel rebuig de l'Assemblea Nacional francesa. A l'estiu del mateix any de 1954, l'adhesió de la República Federal Alemanya a l'OTAN confirmava el liderat nord-americà a Occident dins del terreny militar i de la defensa. La integració política i militar europea s'havia mostrat com un camí impracticable. El món quedava estructurat en dos grans blocs o àrees d'influència sota l'hegemonia de dues grans potències, els Estats Units i la Unió Soviètica.

Europa havia de progressar prou decididament, en canvi, per la via de l'acostament de les economies del continent. El mateix Pla Marshall havia forçat els països europeus, reunits en la Conferència de Cooperació Econòmica Europea, celebrada a París el mes de juliol del 1947, a acordar la distribució de l'ajuda americana i a posar-se d'acord sobre la naturalesa i la magnitud de cadascuna de les actuacions. D'aquesta iniciativa i d'aquesta activitat en sorgiria la creació de l'Organització Europea de Cooperació Econòmica (OECE). Europa havia de rebre, en quatre anys, com a ajuda econòmica dels Estats Units, una suma total propera als 25.000 milions de dòlars. El 30 de setembre del 1951 es donava fi al Pla Marshall, del qual només es pot presentar un balanç extremament positiu.

L'aplicació del pla va resultar, en efecte, molt eficaç. Després de dos anys de funcionament i a cinc de l'acabament de la guerra, en començar la dècada dels anys cinquanta, la producció agrària europea recuperava els volums anteriors a la conflu-

LA REFORMA TRIBUTÀRIA DEL FRANQUISME

Sebastià Salvadó

President del RACC

Soci fundador del Cercle d'Economia

Durant els anys cinquanta els efectes financers de la guerra civil acabada l'any 1939 encara eren perfectament visibles en la situació de pobresa en què vivia el país. Difícilment les generacions actuals poden imaginar-se la penúria que suportaven la societat i l'Estat.

D'esquerra a dreta: Joan Sardà, Joan Mas Cantí i Fabián Estapé.

Els anys de la postguerra, sobretot els anys quaranta, van comportar que l'economia espanyola experimentés un llarg i fort retrocés; els nivells de PIB i de la pressió fiscal d'abans de la guerra no es van recuperar fins a la dècada dels anys cinquanta, concretament el de la pressió fiscal de l'any 59 i el PIB ho va fer uns anys abans. En aquell entorn, la política fiscal espanyola no tenia pràcticament cap contingut i no podia impulsar ni ajudar el progrés que el país necessitava urgentment.

En aquestes circumstàncies, una de les primeres conferències del Cercle d'Economia, aleshores acabat de fundar, a les quals vaig assistir, va ser la de Fabián Estapé, que va presentar el pla de reforma tributària de l'equip Mariano Navarro Rubio i Alberto Ullastres, com a ministres d'Hisenda i Comerç, respectivament, i impulsors, posteriorment, del Pla d'Estabilització, o com va dir Paul Preston, del final del falangisme econòmic. En la conferència, Fabián Estapé ens va

explicar com, l'any 1957, la situació reclamava una disminució de despeses públiques passives i un increment important en la recaptació d'impostos per suportar iniciatives creadores de riquesa. Esgotat el sistema d'emissió de Deute Públic i la seva consegüent pignoració en el Banc d'Espanya com a font tradicional per a l'obtenció de recursos públics, calia innovar.

Navarro Rubio i Ullastres es van mostrar certament innovadors en el seu objectiu d'adaptar el sistema tributari a la prioritat d'obtenir liquidacions positives del pressupost evitant les cròniques liquidacions deficitàries d'aquells anys, causa d'empobriment i d'inflació.

La gran novetat de la seva fórmula va ser l'oferta de complicitat als diferents sectors econòmics per assolir una suficiència financera que, encara que modesta en la seva magnitud, va resultar decisiva pel canvi de rumb que permetia.

La primera gran mesura a destacar va ser la creació d'un règim de conveni amb les agrupacions de contribuents dels diferents sectors productors que permetia concertar la base imposable pel conjunt d'una determinada activitat i el repartiment territorial de la recaptació, fet d'acord amb l'organització sindical de l'època i les empreses que assumien l'assignació

corresponent. El conveni establia també les quotes que es dedicarien a la mateixa activitat. La col·laboració activa de les empreses i l'administració promoguda per aquests convenis va funcionar satisfactòriament durant dècades.

La segona mesura a subratllar responia a la necessitat de renovació dels instruments per finançar l'adquisició de nous equips industrials i agrícoles, acció imprescindible per impulsar el creixement. Els fons d'amortització que es podien crear amb exempció d'impost (limitada la quantia a una xifra igual al cost primitiu de l'element que s'amortitzava) havien quedat obsolets com a conseqüència del fenomen mundial de l'alça de preus que s'estava vivint en aquells moments.

De les dues alternatives existents (autoritzar la revalorització dels actius, amb exempció d'impostos, o promoure la creació de fons per renovació i ampliació dels equips amb exempció total o parcial) es va optar per la segona opció. La creació de fons exempts d'impostos per una xifra il·limitada –sempre que fossin reinvertits posteriorment– i l'ampliació considerable del ventall d'elements susceptibles d'inversió van resultar eficaços.

Sembla, doncs, que cinquanta anys després, aquelles reformes mantenen tot el valor d'una aposta feta amb visió de futur.

gració i la fam havia deixat d'ésser un problema a tot el continent. Encara molt més clarament, el valor afegit brut dels altres sectors productius –indústria, construcció i serveis– ultrapassava els nivells macroeconòmics de preguerra.

El desequilibri exterior, suavitzat per les donacions nord-americanes, tendia a minvar de forma ràpida, també per un comerç intraeuropeu més intens que mai. Els objectius econòmics havien estat aconseguits a bastament i els objectius polítics, no explicitats, encara més. Pel desembre de l'any 1958, es va acordar la convertibilitat exterior de la major part de les divises de l'Europa occidental, la qual cosa culminava el nou ordre econòmic internacional. En alguna part, l'èxit de tota l'operació resultava de les formes de cooperació econòmica que s'havien practicat. Tot plegat va ésser un poderós estímul per a la posada en marxa del procés d'integració econòmica europea.

La construcció europea

La primera realització efectiva dels processos de cooperació econòmica iniciats a Europa després de la Segona Guerra Mundial va ésser la unió duanera i econòmica entre Bèlgica, Holanda i Luxemburg, el Benelux, a partir de l'entrada en vigor del tractat fundacional el dia 1 de gener del 1948. El Benelux va fer possible un remarcable increment del comerç entre tots tres països, gràcies a l'especialització productiva, i va facilitar augments considerables de la dimensió mitjana de les empreses i de la seva competitivitat internacional.

En certa manera, es pot valorar com un experiment força estimulants per assajar nous i més amplis intents d'integració, de moment amb poca fortuna. Altres iniciatives en la mateixa direcció, de moment, no arribaren a concretar-se. L'acord d'unio duanera entre França i Itàlia (Francital), de l'any 1949, quedava superat tan bon punt va ésser anunciat. Amb idèntic resultat va tancar-se el nou projecte, ampliat, d'unio duanera entre França, Itàlia i el mateix Benelux (Fritalux), molt poc després. En canvi, el 30 de gener del 1950, Suècia, Noruega, Dinamarca i la Gran Bretanya signaren acords per a la liberalització dels intercanvis comercials i financers i avançaren en la línia de la lliure mobilitat del treball entre els seus països.

La cooperació econòmica anava avançant entre els països europeus occidentals, no obstant, en àmbits com l'assignació de quotes de producció de carbó i d'acer o la integració dels transports continentals, principalment coordinats per la Comissió Econòmica Europea de les Nacions Unides. El 9 de maig del 1950, Robert Schuman, ministre francès d'Afers Exteriors, va fer la proposta de col·locar la producció francesa i alemanya de carbó i d'acer sota una autoritat comuna i va remarcar la necessitat d'una Europa organitzada. L'any següent, Schuman presentava un pla elaborat amb Jean Monnet per unificar la indústria europea del carbó i de l'acer.

El 18 d'abril de l'any 1951, pel Tractat de París, va ésser creada la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA), per França, Alemanya, Itàlia i el Benelux. La «Petita Europa» de sis membres n'establí la seu al Gran Ducat de Luxemburg. La creació de la CECA constituïa un pas molt important en el terreny conceptual, ja que implicava l'acceptació del principi de supranacionalitat en disposar que les decisions serien preses per vot majoritari, i no pas unànime, dels membres i en situar una alta autoritat per damunt dels governs dels estats. Totes les grans decisions relatives al carbó i a l'acer dels països membres en depenien.

A partir de les positives experiències pròpies i de les de l'àmbit del carbó i de l'acer, l'any 1955 el Benelux va proposar la creació d'una comunitat econòmica basada en l'Europa dels Sis. Tot seguit, un comitè intergovernamental presidit per Paul-Henri Spaak va enllestir un primer projecte de mercat comú europeu i una fórmula de cooperació en assumptes relatius a l'energia atòmica. Els treballs preparatoris de la Conferència de Messina, del 31 de maig al 2 de juny del 1955, la primera reunió de la Comissió de Brussel·les, el 20 de juny, i l'entrevista dels ministres d'Afers Exteriors de la CECA amb Spaak a Noordwijk, el 6 de setembre, definien les línies essencials de l'acord.

La Conferència de Venècia, dels dies 29 i 30 de maig del 1956, acceptava aquest primer projecte i acordava preparar la redacció dels tractats definitius. Noves

reunions dels ministres dels Sis a Brussel·les, a 26 de juny i 16 de novembre, anaven afinant diversos aspectes tècnics i avançant línies d'acord. La invasió soviètica d'Hongria i altres esdeveniments internacionals com la crisi de Suez reforçaven, mentrestant, el convenciment de la urgència d'una unió de l'Europa lliure.

Un seguit de reunions a diversos nivells, entre les quals la de Comissió d'Estudis de la Comunitat Europea, amb participació dels més destacats economistes dels països de la CECA i presidència de Jacques Rueff el 22 de novembre de 1956, la conferència dels ministres d'Afers Exteriors al palau de Val-Duchesse de Brussel·les, del 26 al 28 de gener de 1957, o la de caps de govern, a l'Hotel Matignon de París, els dies 19 i 20 de febrer, finalitzaven els treballs preparatoris.

Els dos tractats fundacionals de la Comunitat Econòmica Europea (CEE) i de la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (EURATOM) foren signats a Roma el 25 de març de 1957, a les 18.50 hores, a la sala dels Horacis i dels Curiacis del Campidoglio. Un cop ratificats pels parlaments nacionals de l'Europa dels Sis, (entraren en vigor l'1 de gener del 1958), s'inicia al període transitori per a la posada en funcionament de la Unió Duanera. L'any 1959, els països membres de la CEE realitzaren les primeres reduccions de les tarifes aranzelàries.

Per la seva banda, la Gran Bretanya, interessada a mantenir el sistema preferencial de la Commonwealth, s'inclinava per una iniciativa limitada a la creació d'una zona de lliure comerç. El rebuig francès del projecte, expressat pel ministre d'Informació Jacques Soustelle, va decidir el govern britànic a promoure converses que desembocaren en la constitució de l'Associació Europea de Lliure Comerç (European Free Trade Association, EFTA), una zona de lliure comerç per als productes industrials, amb l'adhesió de Noruega, Suècia, Dinamarca, Portugal, Àustria i Suïssa. El 4 de gener del 1960 es va signar la Convenció d'Estocolm, que ratificava la creació de l'EFTA.

«El més gran i savi dels genis»

La iniciativa nord-americana de desenvolupar un programa de reconstrucció europea, paradoxalment, havia estat un dels factors d'agudització de les tensions internacionals. L'aprovació i el desplegament del Pla Marshall, en efecte, va ésser interpretada pels dirigents soviètics com una provocació i també com una prova de l'imperialisme nord-americà. D'aquí, en sorgí la creació de l'Oficina d'Informació Comunista o Kominform l'octubre del 1947, amb la finalitat de coordinar les activitats dels partits comunistes per combatre l'actuació nord-americana a Europa, sota el guiatge d'«el Pare dels Pobles» i «el més gran i savi dels genis», Josif Stalin. El delegat soviètic, Andrei A. Jdànov, deixava ben clar que es tractava de donar rèplica general al «Pla Truman-Marshall», que es tractaria solament de «la part europea del pla general de la política expansionista mundial desenvolupada pels Estats Units arreu del món».

A Txecoslovàquia, a la vista del segur retrocés que eren a punt d'experimentar en les immediates eleccions, els dirigents comunistes van organitzar una vaga general el 24 de febrer del 1948, van ocupar el país sencer amb les seves «milícies

EL MOVIMENT EUROPEISTA I EL CERCLE D'ECONOMIA

Josep Borrell Fontelles

President del Parlament Europeu (2004-2007)

El moviment europeista va ser una de les manifestacions de la lluita per la democràcia a l'Espanya del tardofranquisme. En aquesta dinàmica s'inscriu clarament la creació del Consell Català del Moviment Europeu, el 1962, a la qual va contribuir activament el Cercle d'Economia, que hi ha donat suport al llarg de tota la seva trajectòria fins avui.

Per als espanyols, i especialment per als catalans, Europa va ser un far de llibertat, una meta a aconseguir, un model a imitar. Europa representava llavors el compendi de les llibertats polítiques, la protecció social i la prosperitat econòmica. D'Europa, ens n'arribava molta ajuda per a la lluita antifranquista i la referència europea va constituir un refugi o escut amb què poder funcionar en els estrets límits de l'associacionisme aleshores vigent. La història ve de lluny. Des del fracàs de la introducció de les idees de la il·lustració, perquè van venir en els furgons de l'exèrcit invasor francès, fins en aquell «Espanya és el problema, Europa és la solució», d'Ortega davant el desencantament d'haver perdut els últims vestigis colonials i haver descobert les nostres divisions internes, intuïnt que es podien resoldre si es dissolien en una entitat política superior. A tot això es va sumar l'ostracisme franquista, que va tornar a aixecar els Pirineus i ens va mantenir aïllats de la reconstrucció de la postguerra i de l'inici de la construcció de la unitat europea. Aquesta història explica l'europeisme un punt acrític que ens distingeix i que sorprèn molts dels qui no la coneixen. Creuen que som europeistes perquè hem obtingut de la UE moltes transferències de recursos que han impulsat la nostra modernitat. I sens dubte un punt del PIB rebut en transferències netes un any i un altre, des

del 1986, és una aportació molt important per a qualsevol economia. Però no crec pas que sigui aquesta l'autèntica causa del nostre entusiasme europeista. Si fos això sol, ens hauríem hagut d'oposar a l'ampliació a l'Est, que sabem que faria disminuir aquest manà de Brussel·les. Però no hi ha hagut cap oposició, sinó l'acceptació plena del dret històric d'altres pobles que van suportar altres dictadures que, com a nosaltres, els van impedir de contribuir des del començament a la unitat d'un espai al qual clarament pertanyien. No, la raó de l'europeisme que es va manifestar a través del Consell Català del Moviment Europeu i del compromís europeista del Cercle d'Economia és molt més fonda. Té relació amb la dimensió política del projecte europeu, que aquí vam assumir plenament mentre que en altres països no es va acceptar mai o bé s'ha afeblit davant la creixent heterogeneïtat de la UE. La transferència més important que ens ha fet Europa no són els diners dels seus fons, sinó la garantia d'estabilitat política i la credibilitat econòmica. El Cercle ho ha posat permanentment de manifest en els seus debats i posicions davant de les grans decisions que han anat marcant el procés. I especialment l'adopció de l'euro, que ha aportat costos

de finançament molt baixos i una gran protecció enfront de les turbulències financeres i enfront dels nostres crònics dèficits comercials. Avui ja no cal escudar-se en una denominació europeïsta per poder actuar políticament i evitar la represàlia de la

dictadura. Però la mobilització al voltant de la idea d'Europa continua essent una necessitat per encarar-nos als nous reptes del món globalitzat, i estic segur que el Cercle d'Economia hi continuarà contribuint eficaçment.

de treballadors» i obligaren el president Edvard Beneš a formar un nou govern amb majoria de membres del Partit. La mort misteriosa del ministre d'Afers Exteriors, Jan Masaryk, el 10 de maig, va precedir de pocs dies la dimissió de Beneš i la captura del control absolut del poder per part del Partit Comunista. El cop d'estat de Praga va fer evident, definitivament, la ruptura entre els aliats de la Segona Guerra Mundial i l'esclat de la Guerra Freda.

La mort de Stalin va conduir a una aparença de reducció de les tensions internacionals, particularment per la desestalinització promoguda pel nou dictador soviètic. El 7 de setembre del 1953, Nikita Jrushchov va ésser elegit primer secretari del Partit Comunista de la URSS i, tot seguit, va posar-se al front d'un corrent renovador. Jrushchov va forçar la destitució i immediata execució del ministre de l'Interior, Lavrenti P. Bèria (1953) i la dimissió, expulsió del PCUS i desterrament al Kazakhstan del primer ministre Georgij Malenkov (1955), els dos principals valors de la continuïtat de l'estalinisme.

El XX Congrés del Partit, celebrat el 1956, va denunciar els crims de l'època de Stalin i el culte a la personalitat. Dos mesos després decidia la dissolució de la Kominform. L'any següent, la seva denúncia del règim culminava amb l'expulsió dels principals dirigents estalinistes del Comitè Central. Finalment, el 1958 aconseguia, amb la dimissió del primer ministre Nikolai Bulganin, reunir en la seva persona els màxims càrrecs, l'Estat i el Partit, com els dictadors soviètics que l'havien precedit.

Però la renovació empresa no significava canvis en profunditat del règim soviètic sinó, principalment, la substitució al poder del grup proper a Stalin per un grup distint. El 14 de maig del 1955 se signava a Varsòvia el tractat de cooperació i aliança militar defensiva entre l'URSS i Polònia, Txecoslovàquia, Hongria, la República Democràtica Alemanya, Bulgària, Romania i Albània. La realitat de l'implacable domini soviètic, allà on li era possible manifestar-se, es va mantenir sense gaires retocs.

L'«Octubre polonès», que culminava l'escalada de protestes populars contra el règim comunista a Polònia, iniciada a Poznan el 28 de juny del 1956, es tancava amb la imposició de la línia més propera als soviètics, que encapçalava el secretari general del Partit Comunista W. Gomulka. La revolució anticomunista a Hongria, del 23 de octubre del 1956, va ésser tractada amb una intervenció militar russa, l'ocupació soviètica de Budapest i centenars d'execucions, entre les quals la del pri-

mer ministre Imre Nagy. Les condemes repetides de l'ONU, els anys 1957, 1958 i 1959, no varen modificar gens els plantejaments dels nous jerarques soviètics. Les rebel·lions de Polònia i d'Hongria de l'any 1956 i la consegüent intervenció de les forces armades del Pacte de Varsòvia posaren de manifest la total dependència d'aquest respecte de la política de l'URSS.

Cap a la coexistència pacífica

Si més no, els canvis a la cúpula de la dictadura soviètica després de la mort de Stalin, pel març del 1953, i de l'armistici entre Corea del Nord i Corea del Sud, el 27 de juliol del mateix any, varen fer possible la progressiva instauració d'un nou clima de distensió entre les dues grans potències. La nova forma de relació amb els Estats Units i la resta de països d'economia capitalista que defensava Jrushchov, orientada a la coexistència pacífica entre ambdós blocs, arribava en un moment crucial ja que l'enfrontament creixent entre les dues grans potències començava a presentar riscos d'una extrema perillositat.

Els Estats Units havien fet caure, en el mes d'agost del 1945, les bombes atòmiques *Little boy* i *Fat Man* sobre les ciutats japoneses d'Hiroshima i Nagasaki amb resultats definitivament devastadors. Posteriorment, malgrat els esforços nord-americans per monopolitzar els materials i la tecnologia nuclear, ben aviat altres països es varen incorporar al grup dels posseïdors d'armes nuclears. Just quatre anys més tard de les explosions esmentades, el 29 d'agost del 1949, la Unió Soviètica feia esclatar la seva primera bomba atòmica. No gaire després, el 3 d'octubre del 1952, el Regne Unit en seguia la traça i posteriorment ho feien altres països com França i la Xina.

Els perills de la proliferació d'armament nuclear constituïen una amenaça gravíssima per a la pau mundial, atès el clima de confrontació entre els dos blocs. En aquest context, el president Dwight D. Eisenhower llançà la iniciativa d'«àtoms per a la pau» i promogué la via de la cooperació per a la utilització de l'energia nuclear amb finalitats pacífiques per tal de reduir-ne els més grans perills.

Resultat de distintes iniciatives convergents en la direcció de frenar el desenvolupament de l'armament nuclear va ésser la creació de l'Organisme Internacional d'Energia Atòmica (OIEA), el 26 d'octubre del 1956, sota dependència de l'ONU. Dins d'Europa, aquesta línia orientada al control i la cooperació en el terreny de l'energia nuclear va donar lloc, de forma pràcticament simultània, a la gestació de dues organitzacions regionals: l'EURATOM i l'Agència d'Energia Nuclear de l'OCDE.

Nous actors: els no alineats

La Segona Guerra Mundial va sancionar la pèrdua de l'hegemonia europea i el debilitament de les velles potències colonials. La guerra mateixa, d'altra banda, havia creat determinats compromisos de les metròpolis com a resultat de la intervenció activa de les societats colonials. S'obria aleshores, forçosament, un procés

d'emancipació de les colònies, o descolonització, que comença a l'Orient Mitjà, amb Jordània, Síria i el Líban l'any 1946, i al sud i sud-oest asiàtic, on accedeixen a la independència les illes Filipines el mateix any 1946, l'Índia i Paquistán el 1947, Birmània i Ceilan o Sri Lanka el 1948 i, finalment, Laos i Indonèsia el 1949. L'un darrere l'altre, els grans imperis colonials anaren essent liquidats, amb l'única excepció del portuguès, que s'allargaria fins a 1974-1975.

El fracàs de l'ONU en la seva funció primera de mantenir la pau, definitivament evidenciat amb l'inici de la guerra de Corea, assenyalava l'escassa funcionalitat dels organismes internacionals davant dels enfrontaments entre els dos blocs. L'ONU trobaria un nou ventall de funcions en la descolonització i el suport al desenvolupament dels nous països. Des del 1951, el moviment emancipador reprenia amb força a través de la independència de Líbia i Cambodja el 1953, Vietnam el 1954, Egipte, Tunis i Marroc el 1956 i Malàisia el 1957. La descolonització de l'Àfrica negra comença amb la independència de Ghana el 1957 i prossegueix el 1958 amb l'emancipació de Guinea i el 1960 amb la de Nigèria, Somàlia, Benín, Burkina Faso, Camerun, Txad, República del Congo, Costa d'Ivori, Gabon, Mali, Senegal, Mauritània, Níger, Togo, República Centreafricana, Madagascar i República Democràtica del Congo.

França i Espanya varen reconèixer la independència del Marroc, sota el govern del soldà Muhamma V, els dies 3 de març i 7 d'abril del 1956 respectivament. Aquest pas, inevitable, va significar la liquidació d'allò que encara restava de la retòrica imperial de Falange i, en general, del règim de Franco. No obstant, l'acord de Rabat del 20 d'abril del 1956 acceptava la continuïtat del domini espanyol sobre el territori marroquí d'Ifrni. Pel novembre del 1957 s'hi varen produir atacs marroquins a posicions espanyoles de frontera, que foren rebutjats. Al principi de gener del 1958, es va decretar la conversió del territori en província espanyola, en un intent de conservar una situació insostenible, de manera que onze anys després Ifrni va reintegrar-se al Marroc.

El procés de liquidació dels imperis colonials va donar peu a l'aparició d'un seguit de països no compromesos en els enfrontaments entre els dos grans blocs. En plena guerra d'Indoxina, cinc Estats asiàtics d'independència recent –Sri Lanka, l'Índia, Paquistán, Indonèsia i Birmània– celebraren la Conferència de Colombo, el mes d'abril del 1954, i acordaren exigir la retirada de França, condemnar qualsevol intromissió en els assumptes interns dels països i expressar una posició de neutralisme amb relació al bloc occidental i al bloc comunista. Els «cinc de Colombo» varen decidir convocar una nova gran reunió d'Estats asiàtics i africans independents a Indonèsia.

Un any després, la Conferència de Bandung, celebrada entre el 18 i el 24 d'abril del 1955, va reunir vint-i-nou caps d'estat asiàtics i africans amb la finalitat de valorar la situació mundial i preparar plantejaments conjunts, tant pel que feia a la política internacional com a la cooperació econòmica i els intercanvis culturals, des d'un posicionament neutralista. Bandung certificava el naixement d'un nou bloc, compromès amb l'autodeterminació dels pobles, la cooperació i la pau i oposat al colonialisme i a les distintes formes de neocolonialisme, com també a l'hegemonia de les dues superpotències.

EL CERCLE I LA UNIVERSITAT

Josep Maria Bricall

Catedràtic d'Economia Política i rector
de la Universitat de Barcelona (1986-1992)

Al primer volum d'A History of the University in Europe, es reproduïx una citació de Peter Classen, que he esmentat en alguna ocasió:

«Les escoles del segle XII i les universitats del segle XIII mai es van arribar a plantejar l'objectiu de preparar experts especialistes per a la cort o els municipis. Tanmateix, el nou esquema social que va incorporar-se a la universitat havia estat configurat en part per la societat, perquè finalment fou l'interès dels majors grups socials el que feu possible que les escoles superiors esdevinguessin institucions durables i independents. Des d'un començament l'educació va ser objecte de tensions entre l'anhel fonamental i primari de cercar la veritat i el desig de molts de fer-se amb una preparació pràctica. I a la inversa, sense proposar-s'ho, les escoles formaren el nou personal acadèmic i canviaren tota l'estructura de la societat, que esdevingué llavors més complexa i d'una major qualitat».

Aquest text sintetitza una pràctica secular de relacions entre la universitat i la societat que l'envolta, que determina allò que la universitat fa –independentment de les seves intencions– i com influeix en la societat, fins i tot sense adonar-se'n. Potser es tracta d'un dels trets *geològics* de la història.

La Universitat de Barcelona va impartir estudis d'economia quan fou autònoma, estudis suprimits el 1939. Quinze anys després iniciava les seves activitats la nova facultat d'econòmiques de la Universitat de Barcelona. El seu cinquantenari coincideix gairebé amb el del Cercle d'Economia: són pràcticament de la mateixa època. Aviat, les reformes del Pla d'Estabilització havien d'estimular tant el que es proposava el Cercle, com les sortides professionals dels estudiants llavors graduats. Es prosseguia per tant una pràctica secular.

Tanmateix, de trenta anys ençà, les universitats han assumit arreu noves funcions o s'han vist empeses a revisar en part la formació impartida i la recerca promoguda. La conjunció de l'ensenyament i de la recerca –pròpia de les universitats– ha esdevingut inevitable per al desenvolupament social, fins i tot ha estat reclamada insistentment per sobreviure. Així mateix, el futur de les universitats ve segurament determinat per la seva capacitat d'adaptació, tot renovant la formació per oferir perspectives professionals i fertilitzant la recerca. Quan el 1983 entrava en vigor la Llei de Reforma Universitària –ben positiva per a la recerca a les universitats– es començaven just a descabdellar actuacions encaminades a estendre l'educació superior al llarg de tota la vida i s'establien estructures de transferència de recerca i tecnologia.

A la Universitat de Barcelona, ambdós aspectes foren encomanats a la Fundació Bosch i Gimpera, que naturalment va ampliar el seu patronat amb persones representatives de la vida social i econòmica i, per tant, amb membres destacats del Cercle d'Economia. Més en concret, per tal d'aproximar els estudiants a la pràctica professional es va organitzar a la Facultat d'Econòmiques el programa Empresa, Universitat i Societat (EUS), mitjançant un currículum molt acurat. El compromís actiu del Cercle va permetre comptar amb empreses que acollissin estudiants durant la carrera, amb un tutoria conjunta.

Però a la Universitat, el Cercle d'Economia hi aportava un valor addicional, gens

secundari; el Cercle ha estat especialment un lloc de reflexió d'empresaris i gestors econòmics i aquest medi apareixia idoni per organitzar des del 1988 unes jornades Universitat-Empresa conjuntament amb el Cercle i la Universitat de Barcelona a través del Consell Social i la Fundació Bosch i

Gimpera. Els temes tractats han anat de la «transferència de tecnologia, el mercat únic i la petita i mitjana empresa» al «govern i funcions de les universitats», passant pel «finançament privat en universitats públiques» o «les universitats i la creació d'empreses».

EL FINAL DE L'ÀILLAMENT INTERNACIONAL

La diferència més important de l'Espanya del decenni 1951-1960 respecte del període anterior consisteix, sens dubte, en la progressiva superació de l'aïllament internacional i el final de les condemnes que patia el règim de Franco, havent culminat amb la resolució d'exclusió de l'ONU del 1946. La causa evident d'aquells canvis a l'escenari exterior residia en l'agudització de les tensions internacionals i en l'assumpció per part dels Estats Units del liderat del món lliure i d'una estratègia de contenció de l'expansionisme comunista sota el guiatge de la Unió Soviètica. L'actitud decididament hostil cap al franquisme dels governs occidentals va anar essent modificada pels nous plantejaments adoptats pels Estats Units, la Gran Bretanya i França als darrers mesos del 1947 i primers del 1948.

Després d'anys d'exercir diversos tipus de pressions per posar fi a la dictadura del *Caudillo*, la posició nord-americana va començar a canviar de prioritats l'any 1947. El rerefons d'aquesta nova orientació residia en l'adopció de l'anomenada Doctrina Truman, per la qual els Estats Units acceptaven la responsabilitat de lluitar contra l'expansionisme soviètic, que constituïa una greu amenaça per a la pau mundial, davant la incapacitat econòmica i política de les antigues potències de l'Europa occidental. Els estratèges del Pentàgon consideraven Espanya una localització essencial per a la instal·lació de bases militars. La posició geogràfica de la Península i de les illes Canàries en feia una plataforma d'operacions al Mediterrani i de control de les línies cap al Pròxim i Mitjà Orient de gran importància estratègica en el context d'un possible enfrontament militar amb la Unió Soviètica i els seus satèl·lits.

Pel mes d'octubre d'aquell any de 1947, el diplomàtic i historiador George F. Kennan, al front del Policy Planning Staff, que tenia a càrrec la coordinació exterior de la política nord-americana, va adreçar un informe al president Harry S. Truman en el qual argumentava que les pressions per expulsar Franco i la condemna internacional només havien aconseguit reforçar-lo internament. Considerava molt preferible aturar noves actuacions hostils dels governs dels països democràtics, que només acabarien de reforçar el dictador, i, en canvi, promoure la recuperació econòmica del país, amb una intensificació del comerç i de les inversions nord-americanes. El secretari d'estat, George Marshall, va aprovar l'Informe Kennan el 24

d'octubre del 1947. La gran esperança del règim de Franco, aleshores passava a ésser aconseguir la inclusió d'Espanya entre els països receptors de l'ajuda americana per a la reconstrucció o Pla Marshall.

Inicialment, la maniobra per assolir aquest objectiu, dirigida per l'ambaixador José Félix de Lequerica, semblava ben encaminada. Pel març de l'any 1948, la cambra de representants dels Estats Units va aprovar per molt àmplia majoria l'esmena presentada pel representant catòlic de Wisconsin, i reconegut membre de l'Spanish lobby, Alvin E. O'Konski, que decidia la inclusió d'Espanya en el programa d'ajuda econòmica per a Europa. La intervenció personal de Truman, però, va frustrar l'operació en forçar una rectificació completa del Senat, condicionat per l'amenaça de vet del president. L'exclusió d'Espanya del Pla Marshall esdevenia definitiva. Això no va impedir, tanmateix, freqüents contactes directes amb l'Administració nord-americana, la concessió dels primers crèdits exteriors i, en fi, l'establiment d'un pacte militar i d'ajuda econòmica d'importància decisiva no massa temps més tard.

Es fa difícil imaginar què hauria succeït a l'interior d'Espanya, al llarg dels anys cinquanta, en el cas que hagués continuat el clima d'hostilitat i d'aïllament internacional dels anys precedents, especialment a falta de l'ajuda nord-americana. Les dificultats econòmiques no haurien estat fàcilment acceptades gaire més temps per una població, per altra banda, traumatitzada per la catàstrofe de la guerra i per la duresa de la repressió i de les privacions materials de postguerra.

No costa cap mena d'esforç, tanmateix, comprendre la decepció i l'amargor dels republicans de l'exili davant del canvi d'actitud generalitzat dels governs dels països occidentals i davant de la incorporació de l'Espanya del *Caudillo* a l'ONU i a les organitzacions internacionals, perfectament conscients que aquells processos reforçaven la dictadura i ajornaven *sine die* el restabliment de la democràcia.

Tres conjunts de fets marquen la dissolució gradual de l'aïllament internacional gairebé absolut que havia patit l'Espanya de Franco durant els anys posteriors a l'acabament de la Segona Guerra Mundial. Per una banda, la normalització de les relacions diplomàtiques amb la majoria dels governs dels països independents. Per un altre costat, la incorporació a un gran nombre d'organitzacions internacionals integrants d'un molt ampli ventall d'entitats de cooperació entre els països creat a mitjans del segle xx, i especialment a les Nacions Unides i als organismes sorgits de la Conferència de Bretton Woods. En darrer terme, l'establiment d'una estreta aliança militar amb el govern dels Estats Units i les derivacions polítiques i econòmiques del pacte corresponent. La darrera d'aquestes línies havia d'assolir una importància decisiva, tant per les seves conseqüències directes com per la violació sistemàtica executada per Franco dels compromisos que havia assumit i als quals havia donat la garantia del seu govern.

El retorn dels ambaixadors

La liquidació de l'aïllament diplomàtic del règim de Franco es va produir a través del restabliment, o de l'establiment de bell nou en alguns casos, de les relacions internacionals amb els altres Estats sobirans del món. Els primers passos pel camí

de la normalització exterior corresponen a l'obertura de la frontera de França després d'un acord diplomàtic entre els dos governs, signat el 10 de febrer del 1948. Uns mesos després, el 8 de maig, representants de tots dos països signaven un segon acord de caràcter comercial i financer. Dins del mateix any 1948, un altre moviment de la incipient reinserció en la societat internacional del règim de Franco era consumat per mitjà de la signatura amb representants del govern de la Gran Bretanya d'un acord comercial, el 23 de juny, i d'un conveni sobre pagaments, el 15 de desembre.

L'aproximació parcial a la dictadura espanyola realitzada pels governs francès i britànic era de gran abast perquè havia de fer possible l'acostament nord-americà posterior i també altres accions semblants per part de tercers països. Com reconeixia en aquelles dates el director d'Afers Europeus del govern nord-americà, Hickerson, segons ha recordat Portero, la principal prioritat a Europa no era pas Espanya: «Anglaterra i França són més importants per a nosaltres que Espanya i Espanya és més important per a ells que per a nosaltres. Espanya és encara un assumpte molt controvertit en la política interior d'Anglaterra, França, Holanda i els països escandinaus». Des de Washington, l'actitud dels aliats de l'Europa occidental seria considerada determinant.

Una segona via de normalització de les relacions exteriors de l'Espanya del *Caudillo* va tenir origen a l'Amèrica Llatina. Alguns països que recolzaven l'aspiració del govern espanyol de trencar l'aïllament diplomàtic i d'anul·lar la resolució 39, del 12 de desembre del 1946, de l'Assemblea General de l'ONU, per la qual s'havia acordat l'exclusió d'Espanya i es recomanava la retirada d'ambaixadors, varen actuar en sentit contrari abans, fins i tot, de la revocació d'aquell acord. El 8 de setembre del 1949, el govern del Brasil decidia nomenar ambaixador a Madrid, ignorant la recomanació de l'ONU. Més tard, encara dins del mateix any, ho farien també els governs de Veneçuela i Bolívia.

La normalització de les relacions diplomàtiques del govern de Franco, però, es va generalitzar solament després d'ésser aprovada la revocació d'aquell acord d'exclusió, mitjançant la Resolució 386 (V), del 4 de novembre del 1950, de l'Assemblea General. Una gran quantitat de governs, que havien limitat fins aleshores la seva representació de Madrid a un simple encarregat de negocis en el millor dels casos, procediren al nomenament d'ambaixadors, atès que ja no hi havia raons sòlides per mantenir-ne el boicot. Entre el 19 d'octubre del 1951 i el 17 de juliol del 1952, presentaren les credencials davant del govern espanyol els ministres plenipotenciaris de la Unió Sud-africana, Panamà, República Dominicana, França, Suïssa, Haití, Hondures, els Estats Units, Equador, Pakistan, Bolívia, Costa Rica, Libèria, Cuba, la Xina nacionalista i Aràbia Saudita.

Per bé que de naturalesa distinta, la renovació de les relacions amb el Vaticà per mitjà de la signatura d'un nou concordat, el 27 d'agost del 1953, entre el ministre d'Afers Exteriors, Alberto Martín Artajo, l'ambaixador al Vaticà, Fernando María Castiella, i monsenyor Domenico Tardini, prosecretari d'Estat per a Assumptes Extraordinaris de la Santa Seu, arrodonia la reinserció internacional de l'Espanya de Franco. El Nunci de Sa Santedat havia restat a dins d'Espanya en produir-se la retirada d'ambaixadors l'any 1946, però era notori que la Santa Seu s'oposava a l'immo-

bilisme del règim de Franco perquè temia el rebrot de situacions revolucionàries, molt negatives per a l'Església, i hauria volgut la restauració de la monarquia amb Joan de Borbó.

El canvi de govern de l'any 1951, amb una notable ampliació de la presència al consell de ministres de polítics molt afins a l'Església catòlica, l'èxit intern i internacional del Congrés Eucarístic de Barcelona del 1952 i l'indult i altres mesures de gràcia posteriors prepararen el terreny. El nou acord reforçava els vincles Església-Estat, mitjançant el reconeixement del catolicisme com a religió oficial, el finançament públic i la presència de la jerarquia eclesiàstica als òrgans de Govern (*Cortes* i *Consejo del Reino*). L'Estat mantenia el dret de presentació per proposar candidats a les seus episcopals, com ja estava fent des del 1941, i sobretot guanyava imatge i suports dins i fora del país.

Abans d'un mes de la signatura del concordat amb la Santa Seu, es procedia al tancament dels Acords de Madrid, amb un pacte militar i polític amb els Estats Units, que seria la peça clau de tot el procés. Pocs Estats restaren al marge de la tardana però ràpida recuperació de la normalitat exterior espanyola. Principalment, es tractava de la Unió Soviètica i dels països de la seva òrbita. El Govern de Mèxic va mantenir el reconeixement del govern republicà a l'exili i, per tant, seguia sense representació a Madrid. L'Estat d'Israel havia mantingut una posició molt hostil al govern de Franco, aliat dels responsables de l'Holocaust, però ja durant el mes de gener de l'any 1956, el consell de ministres del govern israelià acordava normalitzar les relacions amb el govern espanyol i intercanviar ambaixadors. En aquest cas, va ésser el govern de Franco que es va mostrar perfectament desinteressat, de manera que l'intercanvi d'ambaixadors encara es retardaria trenta anys.

L'entrada a l'ONU

Alhora que anava formalitzant el restabliment de relacions diplomàtiques amb cadascun dels països, la diplomàcia del règim franquista empenia una ràpida acció encaminada a tancar l'adhesió a un seguit d'organitzacions internacionals. En finalitzar la Segona Guerra Mundial, simultàniament a la creació de l'ONU, s'havia constituït un nombre elevat d'organismes especialitzats de les Nacions Unides i altres entitats d'abast internacional ja existents s'hi integraren. Es tracta d'una sèrie d'institucions independents, associades amb Nacions Unides per acords especials, que mantenen objectius específics i plena autonomia, tant en l'ordre pressupostari com en el de gestió.

L'Espanya de Franco havia restat al marge del desplegament de les noves organitzacions internacionals de postguerra, per raó de l'acord d'exclusió de l'ONU del 1946. També havia estat expulsada, pels mateixos motius, d'algun dels organismes que ja existien abans de la Guerra Civil. Tan bon punt es va haver modificat el clima hostil exterior per al règim, Madrid encetava el camí de l'accés a l'entramat internacional.

La iniciativa de la normalització del govern de Franco en aquest àmbit va començar per la via de les organitzacions de caràcter tècnic i va prosseguir per l'aproximi-

mació a aquelles altres que tenien un perfil polític més baix, conscients els governants espanyols que algunes institucions internacionals eren senzillament inaccessibles per a un sistema polític que rebutjava la democràcia i es negava al reconeixement dels drets humans.

El franquisme, però, tenia molta pressa per guanyar acceptació exterior i una certa assumpció de legitimitat davant de l'opinió pública nacional i internacional. A penes transcorregut un mes des del nou acord de l'Assemblea General de l'ONU del 4 de novembre del 1950, pel qual es revocava l'esmentada Resolució 39 d'exclusió de l'any 1946, el Govern ja va disposar la sol·licitud d'ingrés en l'Organització per a l'Alimentació i l'Agricultura (Food and Agriculture Organization, FAO) i des del 5 d'abril del 1951 Espanya en seria membre de ple dret. L'endemà, el 13 de desembre del 1950, va demanar també l'adhesió a l'Organització de l'Aviació Civil Internacional (OACI), amb seu a Mont-real, que s'ocupa de facilitar el transport aeri internacional i de vetllar per la seguretat.

Dins de l'any 1951, però encara a poques setmanes de la revocació de l'acord de Nacions Unides, el 27 de gener, Espanya es reintegrava a la Unió Postal Universal (UPU), organisme internacional, amb seu a Berna, encarregat de reglamentar i coordinar els diferents serveis postals nacionals. Malgrat que n'havia estat un dels països fundadors, més de setanta anys enrere, en integrar-se aquesta entitat a l'ONU, a l'acabament de la Segona Guerra Mundial, Espanya n'havia quedat expulsada de forma pràctica en no ésser convocada a la conferència de París del 1947.

També a menys de quatre mesos de l'acord de revocació, el 27 de febrer del 1951 es produïa la incorporació a l'Organització Meteorològica Mundial (OMM), que enllaça i coordina els serveis meteorològics nacionals, el secretariat general de la qual es troba instal·lat a Ginebra. El 16 de maig del 1951 s'acordava l'admissió a l'Organització Mundial de la Salut (OMS), igualment amb seu a Ginebra, que coordina la lluita internacional contra les malalties i promou el desenvolupament sanitari de totes les regions del món.

Encara pel mes de juny del mateix any 1951, el govern de Franco va ésser acceptat com a observador a la sisena conferència de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO) celebrada a París. Aquí les dificultats podien ésser importants, atès que prestigiosos intel·lectuals i científics espanyols exiliats hi mantenien presència i col·laboració activa des de la fundació.

Malgrat això, la setena conferència, també celebrada a París, va aprovar la sol·licitud espanyola el 19 de novembre del 1952. Solament quatre països –Birmània, Iugoslàvia, Mèxic i Uruguai– varen votar en contra i set més s'abstingueren –Dinamarca, Holanda, l'Índia, Israel, Luxemburg, Noruega i Suècia– enfront de quaranta-nou que s'expressaren a favor. L'entrada a la UNESCO es va formalitzar el 30 de gener del 1953, de manera que Espanya seria un dels primers països membres a ratificar, el 27 d'octubre del 1954, el primer dels seus instruments normatius en matèria cultural, la Convenció Universal sobre Drets d'Autor, del 1952.

El dia 2 de gener del mateix any de 1953, nou governs llatinoamericans –Costa Rica, Hondures, Nicaragua, Panamà, República Dominicana, Equador, Perú, Paraguai i El Salvador– instaren l'ambaixador espanyol a Washington que formalitzés la petició d'adhesió a l'ONU. El 4 de febrer del 1954 es va produir la integració d'Espanya al

Fons Internacional de les Nacions Unides per a la protecció de la infància (UNICEF), amb seu a Nova York, que té com a funció essencial l'assistència a la infància, especialment a les regions del món devastades per la guerra.

Amb tots aquests passos d'adhesió als organismes especialitzats, la incorporació a la pròpia ONU era segura i pròxima. El 22 d'abril del 1955 el govern espanyol va designar José Sebastián de Erice com a observador permanent a Nacions Unides. Erice va presentar oficialment la sol·licitud d'admissió el 23 de setembre del mateix any. La reunió del Consell de Seguretat del 14 de setembre del 1955, en procedir a votar la demanda espanyola, va oferir deu vots a favor, entre els quals el de la Unió Soviètica, després d'haver retirat el vet que havia estat mantenint, i una sola abstenció per part del representant del govern de Bèlgica.

La Resolució 109 de l'Assemblea General de l'ONU, el 14 de desembre del 1955, va aprovar l'admissió d'Espanya, juntament amb Itàlia, Portugal, Àustria i Finlàndia, així com onze països més (Albània, Jordània, Irlanda, Hongria, Romania, Bulgària, Ceilan o Sri Lanka, Nepal, Líbia, Cambodja i Laos). La candidatura d'Espanya va ésser votada a favor de forma unànime, amb la sola excepció de les abstencions dels representants de Bèlgica i Mèxic.

Aquestes incorporacions en bloc feien augmentar substancialment les dimensions de Nacions Unides i, sobretot, li permetien superar la condició d'organització dels països vencedors de la Segona Guerra Mundial, malgrat que l'URSS encara va mantenir el vet contra l'adhesió del Japó. El 28 de maig del 1956 es concretava el reingrés d'Espanya a l'Organització Internacional del Treball (OIT), que havia abandonat l'any 1939, en decidir Franco unilateralment la retirada espanyola de la Societat de Nacions.

Incorporació a altres organitzacions internacionals

La cooperació entre governs dins d'àmbits geogràfics regionals i en àrees específiques, especialment a Europa, també havia fet un salt quantitatiu i qualitatiu molt gran després del 1945. La inserció d'Espanya a la trama institucional internacional necessitava desenvolupar-se, així mateix, en aquestes noves direccions, dins del marc de l'Europa occidental i amb una particular importància en relació amb els organismes del sistema de Bretton Woods.

Quant a les organitzacions tècniques d'àmbit europeu, Espanya va ésser membre fundador de la Conferència Europea de Ministres de Transport (Brussel·les, 17 d'octubre del 1953), un organisme molt relacionat amb l'OECE, la qual cosa, més tard, afavoriria la vinculació del país a aquella institució. L'aproximació d'Espanya a l'Organització Europea de Cooperació Econòmica (OECE) va avançar per etapes successives. Pel juny del 1955 era acceptada, conjuntament amb Iugoslàvia, al Comitè d'Agricultura i Alimentació.

L'any 1957 es va ratificar l'estatut de l'Organització Internacional d'Energia Atòmica (OIEA), organisme intergovernamental autònom vinculat a les Nacions Unides i encarregat de les activitats internacionals relatives a la utilització de l'energia atòmica amb finalitats pacífiques. També es va participar en l'Organit-

zació Europea per a la Recerca Nuclear (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire, CERN), fundada el 1954, si bé la plena incorporació no seria formalitzada fins al dia 1 de gener del 1961.

En una altra direcció, a més, Espanya es va adherir el 4 de maig de 1956 al Comitè Intergovernamental per a les Migracions Europees (CIME), organisme continuador de l'Organització Internacional per als Refugiats (OIR), amb la finalitat de solucionar els problemes de població i de refugiats dels països europeus. Va participar encara a la Conferència Europea d'Aviació Civil d'Estrasburg, durant els mesos de novembre i desembre del 1955, malgrat que era promoguda pel Consell d'Europa, del qual no formava part, i a la Conferència Europea de Correus i Telecomunicacions de Montreux, el 26 de juny del 1959.

El desplegament de l'activitat normalitzadora realitzat en l'àmbit de les relacions internacionals durant la dècada dels anys cinquanta culminava amb la incorporació a les institucions de Bretton Woods. El primer pas formal correspon a la visita de Joan Sardà al Fons Monetari Internacional (FMI) pel juny del 1957, seguida per altres contactes personals de diferents membres de l'equip econòmic del Govern compromès amb l'estabilització i l'obertura exterior. El 21 de desembre del 1957, el secretari d'estat nord-americà, John Foster Dulles, va visitar Franco i li refermava el suport del seu govern a l'admissió d'Espanya en aquelles institucions, la qual cosa eliminava ja qualsevol incertesa.

Una carta de l'ambaixador José María de Areilza, de 18 de gener del 1958, tal com ha descrit Joaquim Muns, demanava l'ingrés l'FMI. Un decret de 4 de juliol del 1958 explicitava l'adhesió d'Espanya als convenis fundacionals de l'FMI i al Banc Mundial (BIRD) i seria seguit pel dipòsit de l'Instrument d'Acceptació espanyol, el 15 de setembre. El 6 d'octubre del mateix any, una delegació espanyola encapçalada per Alberto Ullastres i Mariano Navarro Rubio, ministres de Comerç i d'Hisenda i nous governadors espanyols del Fons i del Banc respectivament, va assistir, per primera vegada, a la reunió anual d'ambdues institucions celebrada a Nova Delhi. Finalment, el país ja pertanyia als deu organismes especialitzats de Nacions Unides que existien aleshores.

L'accés a l'Organització Europea per a la Cooperació Econòmica (OECE) va resultar una mica més complex, ja que havia de suposar no solament una peça més en la normalització política exterior d'Espanya sinó també la definitiva concreció d'un canvi de rumb en el sistema econòmic interior. El 10 de gener del 1958 es va procedir a la signatura d'un primer acord d'associació.

Des de l'acabament d'aquell any, una activitat poc menys que febril traduïa les dificultats del procés a través del qual s'acabaria posant punt i final al model autàrquic que havia enquadrat per vint anys l'economia espanyola. Calia determinació política per vèncer la resistència al canvi del mateix dictador i dels sectors polítics i socials més propers a Falange, dins d'una conjuntura econòmica, de forta deriva inflacionista i de gran desequilibri extern, que la feia urgent. Pel mes d'octubre del 1958 una missió del Banc Mundial visitava Espanya i certificava la necessitat d'una immediata i decidida acció estabilitzadora. Pel desembre del mateix 1958, una missió integrada per Raymond Bertrand i Cornélius Castoriadis, del secretariat de l'OECE, visitava Madrid sense concretar avenços remarcables. Pel febrer i març del 1959 arri-

bava a la capital de l'Estat la primera missió de l'FMI, encapçalada pel director del departament d'Europa Gabriel Ferras. A l'abril del 1959 coincidien a Madrid una nova missió de l'FMI, integrada per Ferras i Ugo Sacchetti, amb una altra de l'OECE, dirigida per J. D. Fay i C. Castoriadis. Del 22 al 25 de juny del 1959 era el director gerent de l'FMI, Per Jacobsson, qui visitava Madrid i s'entrevistava amb les autoritats econòmiques i amb el mateix general Franco. Alhora, una tercera missió de l'FMI, encapçalada per Ferras i integrada per A. Pfeifer i U. Sacchetti, coincidia amb una altra de l'OECE, dirigida per Hans-Carl von Mangoldt-Reiboldt.

El 20 de juliol del 1959 es concretava l'entrada de ple dret a l'OECE, quan era pròxima a transformar-se, amb la incorporació dels Estats Units i el Canadà, en l'Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic (OCDE), de la qual Espanya és un dels vint membres fundadors. L'any 1960, Espanya ingressava, per fi, a dues institucions del Banc Mundial: l'Associació Internacional per al Desenvolupament (AIF), des del moment de la seva fundació, i la Corporació Financera Internacional (CFI).

¡Bienvenido Mr. Eisenhower!

Com ha estat avançat més amunt, el factor decisiu de l'èxit de les operacions diplomàtiques de l'Espanya de Franco durant els anys cinquanta, per superar la marginació de la societat internacional que li havia estat imposada, és l'establiment de l'aliança militar amb els Estats Units. Però en aquest cas, a més, la relació que s'hi va establir tindria conseqüències de molt gran abast sobre l'economia i la societat espanyoles. L'ajuda econòmica nord-americana va ésser, si no absolutament decisiva, almenys molt important per a l'assoliment de la reconstrucció econòmica; és a dir, la recuperació del PIB per càpita i, en general, la superació dels nivells macroeconòmics de preguerra. Els canvis de política cap a l'obertura exterior i cap a la liberalització, preludi de la democratització *de facto* de la societat espanyola, tingueren el seu suport principal en la pressió i en la col·laboració nord-americanes. El procés de la modernització econòmica i social del país des de mitjan del segle xx, com també en el conjunt d'Europa occidental, ha tingut molt d'«americanització».

Malgrat haver estat exclòs del Programa de Reconstrucció Europea, promogut per Truman i Marshall l'any 1948, el govern espanyol va rebre repetides mostres de l'interès de sectors molt importants de l'Administració nord-americana, especialment després de l'inici de la guerra de Corea. El principal defensor als Estats Units de la causa del règim era la pressió del Pentàgon i de l'Spanish lobby, integrat per grups dels dos grans partits i reforçat pel clima de pànic al «perill comunista», del qual va ésser mostra i producte el maccarthysme d'aquells anys.

Per l'agost del 1950 prosperava el propòsit de facilitar ajuda econòmica per 100 milions de dòlars a Espanya per mitjà de l'esmena presentada pel senador Pat McCarran. L'«esmena McCarran» va ésser aprovada en sessió conjunta del Congrés l'any 1951, però rebaixada a 62,5 milions de dòlars, que es facilitarien a Espanya mitjançant una operació de crèdit de l'Export-Import Bank. El crèdit estava condicionat a l'establiment de bases nord-americanes a Espanya i restaria bloquejat durant molts mesos per la resistència a acceptar-ho del president Truman. Varen assolir

LA CONFERÈNCIA DE VICENS VIVES EL 1958

Jordi Pujol

President de la Generalitat de Catalunya
(1980-2003).

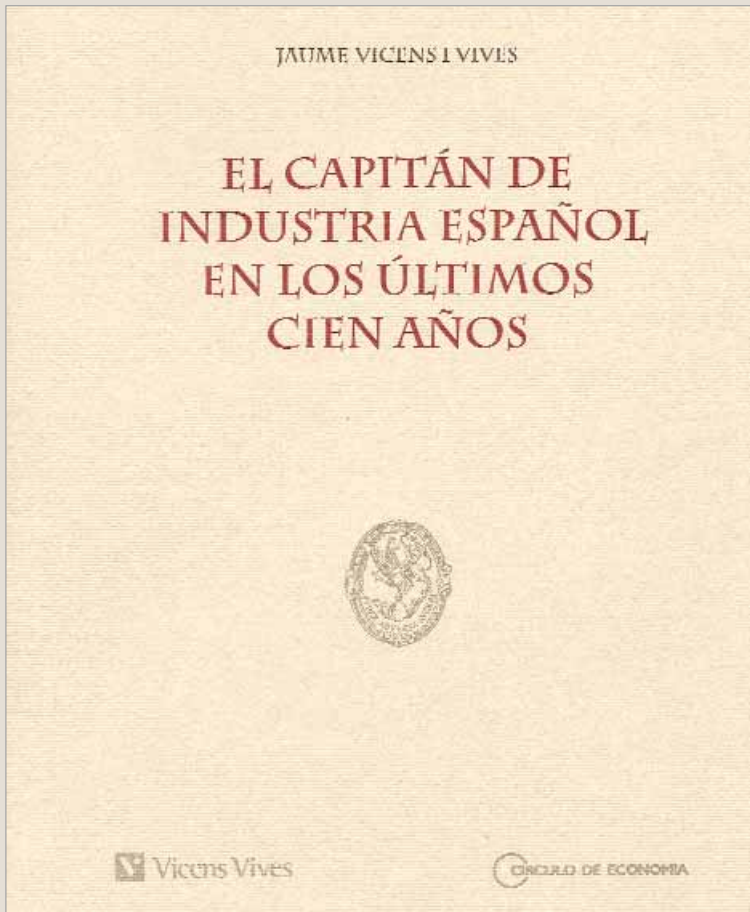
Soci fundador del Cercle d'Economia

Aquesta conferència de Jaume Vicens Vives del 1958 s'ha d'entendre com un toc d'alerta i com una consigna dirigida al naixent Cercle d'Economia i als seus fundadors, la majoria d'ells joves. Per tant té un cert caràcter de crida generacional. Ho diu ben clar: «[...] són vostès, els d'aquesta generació [...]» els que han de fer la nova revolució econòmica de Catalunya.

El moment –1958– era molt oportú. A Espanya s'estava entrant en una nova etapa, que es va anar manifestant amb intensitat en alguns camps –el de l'economia, per exemple, i el de la mentalitat–, d'una manera menys clara en altres, com el polític. I Europa també canviava, sobretot perquè s'havia engegat el procés d'unificació. I el món també amb la irrupció, ja en marxa o imminent, de personatges tan plens de significat com Joan XXIII, Kennedy i Jrushchov. Concretant, a Espanya es començaven a gestar el Pla de Liberalització i el Pla de Desenvolupament, que amb el canvi de mentalitat ja esmentat, obrien perspectives noves a qui sabés interpretar la nova situació. En certs aspectes –no en el polític, cal repetir-ho– fou una etapa positiva. Va recuperar marge d'acció, part del marge d'acció que havia perdut des de la Guerra Civil. Va recuperar en part el protagonisme que Vicens Vives diu en aquest discurs que havia tingut durant bona part del segle XIX i començament del segle XX. Un protagonisme del qual es va beneficiar, però que va contribuir, a més, a la transformació espanyola. En els temes estrictament econòmics. I en el de les idees. Jo crec que el discurs del 1958 es proposa convidar una generació nova de catalans

a dur a terme aquesta tasca. En primer lloc, Catalunya endins; no oblidem que Vicens Vives era un catalanista, i prou que ho dirà –prudently– al final del seu discurs. I Catalunya enfora, sobre el conjunt d'Espanya.

La convocatòria de Vicens Vives va ser resposta positivament des de Catalunya. No només des del Cercle, però el Cercle hi va fer un paper molt important. No fou casualitat que l'impulsor de la CEOE fos en Carles Ferrer l'any 1979 o que el Cercle s'hagués posicionat sempre a favor del model social i econòmic europeu, i a favor de l'entrada d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea. Això el Cercle no ho feia en solitari, però n'era un capdavanter. Jo mateix he explicat en el primer volum del meu llibre de memòries el que vaig sentir dir a en Vicens Vives als iniciadors del Cercle (devia ser a la primavera del 1958): «En l'actual situació de Catalunya, vostès, pel que són i pel que representen, han d'assumir determinades responsabilitats, han de produir reflexió que faci avançar el país». A l'hora de celebrar aquest cinquantenari del Cercle i de la conferència d'en Vicens Vives, s'imposa que fem balanç. Del Cercle, del món empresarial català i de Catalunya. I d'Espanya. El balanç és positiu en molts aspectes, però hi ha un parell de fets que ens han de fer rumiar. Un és que a final dels

Portada del llibre *El capitán de la industria española en los últimos cien años*, editat per Vicens Vives el 1999, en col·laboració amb el Cercle d'Economia. Conté la conferència pronunciada pel doctor Jaume Vicens i Vives al Cercle el 16 d'octubre del 1958.

setanta un fundador del Cercle, molt representatiu de l'actitud del Cercle i de bona part de la societat catalana, en Carles Ferrer, fou l'impulsor principal de la CEOE i ara, els catalans gairebé no hi podem entrar. Què ha passat? L'altre fet a remarcar té una formulació més complexa. En alguns moments en Vicens Vives qualificà de «batalla catalana»—guanyada—, l'esforç de bona part del segle XIX i començaments del XX en el terreny econòmic i social que va conduir Espanya cap a un model i un projecte de desenvolupament econòmic i de productivisme.

Per part meva crec que la batalla per al desenvolupament, l'obertura europea, la modernització —i, finalment, la democràcia— que és l'empresa a la qual Vicens Vives convocava fa cinquanta anys uns joves catalans, també en general s'ha guanyat. Crec que també ha estat, en bona part, una «batalla catalana», i que així la qualificaria Vicens Vives. Però ara es plantegen alguns interrogants. Per a Catalunya, aquest procés, què ha significat de desgast? Carles Ferrer i la situació actual de la CEOE amb seguretat no és un accident. I donat que els canvis

s'acceleren, en quina disposició es troba ara Catalunya per afrontar la nova situació que vivim, en l'economia, la política, la tecnologia?

En la seva conferència del 1958 Vicens Vives va explicar bé com la societat catalana va saber interpretar el moment històric en el segle XVIII, en bona part del segle XIX i a començament del segle XX. I com va quedar desorientada a partir de 1917.

I com simplement va sobreviure, amb bones rendes però sense projecte en els anys quaranta i cinquanta. Si no hagués mort l'any

1960, Vicens Vives ara probablement diria que la transformació dels seixanta, setanta i vuitanta, i fins i tot dels noranta, en bona part va ser una altra «batalla catalana» guanyada. Potser no àmpliament, però en qualsevol cas no perduda.

Ara sembla que hi torna a haver desconcert. I en paraules del mateix Vicens Vives no prou «voluntat de triomfar en la història». Actius per imprimir potència i velocitat al nostre quefer col·lectiu en tenim, però necessitem, a més, recuperar el discurs i l'esperit de Vicenç Vives el 1958.

notable importància, entre tant, les donacions de la National Catholic Welfare Conference, distribuïda per Caritas, que feien arribar grans quantitats d'aliments, particularment llet en pols, formatge i carn en conserva.

Després d'alguns contactes discrets i poc formals, a l'estiu del 1951 va començar a Madrid una autèntica desfilada de missions extraordinàries nord-americanes. El 16 de juliol del 1951, l'almirall Forrest P. Sherman es va entrevistar amb el general Franco per tal de preparar un acord «contra el perill d'una agressió de la Rússia comunista». Als mesos de setembre i octubre eren a la capital de l'Estat sengles missions militar i econòmica presidides pel general James W. Spry i per Sidney C. Suffrin. Pel novembre, arribaven les missions del Comitè d'Assignacions del Senat i de la Cambra de Representants, presidides pel contraalmirall Richmond i pel representant Rooney. Al desembre, arribava Clement S. Zabloski al front de la missió de la Cambra de Representants, i Paul A. Porter, administrador per a Europa de l'Agència de Seguretat Mútua de Washington. Pel febrer de l'any 1952, es tractaria del secretari d'estat adjunt per als Assumptes d'Europa, George W. Perkins. El 4 de maig del mateix any, finalment, arribaven el general August Kissner i George F. Train per presidir les missions extraordinàries negociadores militar i econòmica.

L'exclusió d'Espanya del Pla Marshall l'any 1948 va ésser producte d'una decisió personal del president Truman. El tancament del pacte l'any 1953 tenia la clau final en l'elecció del nou president Dwight D. Eisenhower. Les negociacions formals entre els dos països començaren el mes d'abril del 1952, durant la presidència de Truman, que mantenia moltes reserves sobre el règim de Franco, i varen resultar molt dures. El setembre del 1952, l'elecció a la presidència del candidat del Partit Republicà, el general Eisenhower, comandant suprem de les forces de l'OTAN a Europa de 1950 a 1952, va facilitar la superació de les dificultats més grans.

Finalment, l'acord era a punt. El 26 de setembre del 1953, Martín Artajo i l'ambaixador James C. Dunn signaren a Madrid tres convenis de defensa, assistència tècnica per a la defensa i cooperació econòmica entre Espanya i els Estats Units. Els

acords de Madrid constituïen fonamentalment, com ha insistit a argumentar Àngel Viñas, un pacte d'aliança militar. Havien de tenir una durada de deu anys, que seria prorrogada posteriorment. El govern espanyol cedia als Estats Units bases militars d'utilització conjunta, de les quals varen construir quatre, a Torrejón de Ardoz, Morón de la Frontera, Saragossa i Rota, i moltes altres instal·lacions militars al seu territori.

Els convenis i diversos documents annexos i notes preveïen, així mateix, una sèrie de contrapartides de caràcter econòmic. El govern espanyol, per la seva part, assumia una sèrie d'*obligaciones generales*, consistentes a adoptar mesures efectives d'estabilització econòmica i de liberalització. Els Tractats de Madrid, per tant, obligaven a fer una reforma de l'Estat en profunditat. L'incompliment del compromís solemne del govern espanyol, per voluntat expressa del dictador, va retardar sis anys la reforma econòmica i l'obertura a l'exterior que el país necessitava amb urgència.

L'entrevista del secretari d'estat John Foster Dulles amb Franco, a Madrid, l'1 de novembre del 1955, feia evident la coincidència en la valoració de la situació internacional i la satisfactòria cooperació militar i política entre els dos països. La visita a Espanya del president Eisenhower, el 22 de desembre de l'any 1959, i l'abraçada amb Franco refermaven gràficament l'aliança, tot i que Eisenhower mantenia reserves semblants a les de Truman sobre el règim de Franco. Irònicament, durant els mesos anteriors a la visita presidencial, el dictador havia hagut d'acceptar, per fi, l'adopció pel seu govern de mesures estabilitzadores i liberalitzadores contràries a les idees d'autarquia i dirigisme econòmic que ell mateix havia imposat des del poder durant vint-i-cinc anys.

Tot plegat constituïa una imatge simbòlica de la derrota del dictador. Franco, no obstant, aconseguiria sobreviure políticament. La dictadura es va perllongar quinze anys més. Com els analistes nord-americans havien interpretat, l'horror de la població a un nou enfrontament interior, produït per la memòria de la Guerra Civil, la prosperitat col·lectiva i l'accés a la societat de consum i, per últim, la debilitat d'una oposició democràtica que aconseguís forçar una transició sense riscos, varen fer el miracle. Mesures repressives adients, administrades sense cap mena de complex, acabaren de mantenir dempeus fins a la mort del dictador un edifici polític en què gairebé ningú ja no creia.

El mannà americà

És habitual presentar les dades econòmiques relatives als Tractats de Madrid en termes comparatius amb el Programa de Reconstrucció Europea, entenent-los com una mena de compensació de l'exclusió, o la versió espanyola del Pla Marshall. També és pràcticament general, entre els que tracten el tema, valorar-les com a substancialment més baixes que no pas l'ajuda americana a la resta d'Europa.

Es tracta d'una comparació molt forçada, perquè cap de les dues parts contractants, els Estats Units i Espanya, mai no varen anunciar l'operació en termes d'ajuda per a la reconstrucció, com a l'Europa occidental del 1947, i perquè era derivada de decisions molt distintes. N'hi ha prou a recordar que el Pla Marshall va

tenir una durada de quatre anys, mentre que l'ajuda econòmica americana a Espanya es va estendre al llarg de catorze. D'altra banda, mentre que la major part del Pla Marshall va consistir en donacions, l'ajuda econòmica a l'Espanya de Franco va prendre forma principalment de crèdits i en gran part tenia caràcter de pagament per serveis i prestacions diverses.

No hi ha unanimitat entre els especialistes a l'hora de quantificar i valorar la importància de l'ajuda econòmica americana, però les diferències no són pas extraordinàries i procedeixen sobretot de qüestions de criteri. La missió econòmica dels Estats Units a Espanya enregistrava un total de 1.220 milions de dòlars per al període 1955-1964, xifra que no incloïa 9,9 milions de dòlars de despeses militars i 241,7 milions de dòlars d'utilització nord-americana així com altres partides menors. Restarien per incloure alguns préstecs, donacions i despeses des del 1951 fins al 30 de juny del 1955. Així, les estimacions oficials nord-americanes calcularen el seu ajut econòmic, de tota classe i procedència, en 1.688 milions de dòlars, als quals s'afegirien uns altres 521 milions en ajuda militar directa. Tot plegat ascendeix a uns 2.200 milions de dòlars.

S'acostuma a reduir aquesta xifra per part dels especialistes espanyols a uns 1.500 milions de dòlars, amb diversos arguments sobre la naturalesa dels fons mobilitzats. Si es fa servir aquesta xifra més baixa, per uns 1.500 milions de dòlars, s'arriba a l'estimació de més fàcil acceptació entre els historiadors espanyols. William Chislett ha fet notar que aquesta suma hauria estat, si fa no fa, la meitat dels fons que havia rebut Itàlia del Pla Marshall.

Si les darreres xifres són correctes, com es dedueix de la major part de la literatura sobre el tema, resultaria que l'ajuda americana al règim de Franco hauria estat substancialment més important que no pas la rebuda per Itàlia, ateses les diferències de dimensions econòmiques i demogràfiques entre els dos països mediterranis, ja que, amb dades en dòlars internacionals estimades per Angus Maddison, el PIB espanyol del 1953, any de la signatura dels Tractats de Madrid, no arribava al 40% del PIB italià d'aquell any.

En termes relatius al PIB, l'ajuda econòmica rebuda per Espanya era substancialment superior a la rebuda per França, que va ascendir a 2.815,3 milions de dòlars. Si es compara amb la xifra de 2.200 milions de dòlars estimada per les autoritats nord-americanes, que és homogènia amb la xifra que s'acaba de precisar per a França, l'avantatge per a Espanya és immens. Una altra manera de sotmetre a comparació l'ajuda econòmica nord-americana amb els fons del Pla Marshall seria relacionar les quantitats rebudes per Espanya amb la mitjana dels setze països europeus beneficiaris, que va ascendir a 1.560 milions de dòlars. Una xifra molt semblant al càlcul més baix per a Espanya i força inferior a l'estimació nord-americana.

Convé repetir que la comparació amb el Pla Marshall és conceptualment inadequada. Però si s'insisteix a fer l'exercici de contrast amb la resta de l'Europa occidental, no es pot menys que replicar el tòpic general de la baixa magnitud relativa dels ajuts nord-americans a compte del Pacte de Madrid. Prenent l'estimació, òbviament baixa, dels 1.500 milions de dòlars, l'ajuda rebuda per l'Espanya de Franco ascendiria al 5,66% de tota l'ajuda americana tramesa a l'Europa occidental en aquells anys.

L'EDITORIAL OIKOS I LA COMPRA DEL PIS DEL CARRER TUSET

Jordi Estruga

Vocal de la junta directiva del Cercle d'Economia (1965-1969)

L'any 1960, de la mà de l'aleshores el seu president, Carles Ferrer Salat, vaig tenir el plaer d'entrar a formar part del Cercle d'Economia. Un Cercle que ja es trobava immers en aquella trajectòria que tots coneixem de reflexió i estudi d'aquells aspectes que considerava com a més significatius. Malgrat els coneguts impediments que existien en aquells moments, el Cercle ja tenia encarat el seu punt de mira cap a qüestions de tanta consideració com la democratització del nostre país i l'obertura i modernització de la seva economia.

Uns anys més tard, el 1965, vaig tenir la gran satisfacció que el nou president, Carles Güell de Sentmenat, em proposés participar en la que fou la tercera junta directiva de la nostra entitat (1965-1969). No podia més que acceptar. M'atreia granment la idea de poder intervenir, al costat d'uns prestigiosos i joves empresaris, professors universitaris, professionals liberals etc., en debats i deliberacions que ajudaven a formar una opinió pròpia dins una pluralitat d'inquietuds. Només tenia una preocupació: Quina podia ser la meua aportació al Cercle? Des de la perspectiva actual, penso que el Cercle ha estat molt més útil per a mi que no pas jo per a ell.

Una de les meves contribucions va ser la redacció de diversos treballs sobre matèries en les quals em trobava professionalment involucrat. Aquests treballs van ser publicats a *La Vanguardia* i al *Diari de Barcelona*. No ocultaré la satisfacció que em va produir ressaltar públicament uns aspectes en els quals el nostre país es trobava en una situació de gran debilitat: l'exportació industrial i la recerca científica i tecnològica, relacionada amb la innovació i millora de la nostra producció. Recordo que vaig tractar temes referents a la «Carta d'Exportador», la necessitat

d'estímul per al foment de la investigació, l'especialització del Ministeri de Comerç dins de l'àrea de l'exportació, l'apercepció del potencial exportador des del punt de vista regional, la desgravació fiscal, la utilització de la nostra capacitat importadora per tal d'incrementar l'exportació, el reglament regulador del Draw Back, la formació d'experts en comerç exterior, etc. Tot i que valorar aquesta aportació resultarà difícil per a les generacions actuals, hem de considerar que, dins la conjuntura dels anys seixanta, tota col·laboració que intentés ajudar a corregir l'alt dèficit que presentava la nostra balança de comerç exterior, era ben rebuda. Tanmateix, voldria deixar constància que el fet d'haver pogut desenvolupar aquesta tasca divulgativa sols fou possible gràcies al prestigi de què ja gaudia el Cercle. Un altre tema. Tenint en compte que no fa pas massa que el Cercle s'ha traslladat a una nova seu, m'agradaria fer esment d'una situació que vaig viure molt personalment en relació amb un anterior trasllat de la nostra seu que va tenir lloc l'any 1965. Aquell any, que fou el de la meua incorporació a la junta directiva, el nou president, Carles Güell de Sentmenat, em comunicà que havíem de deixar el local que en aquells

moments ocupàvem a l'avinguda Diagonal, 520 (en aquella època: avinguda del Generalísimo Franco) i em demanà si podia cuidar-me de trobar-ne un altre. Encara que l'oferta de pisos a Barcelona en aquella època era més aviat minsa, després d'una sèrie de gestions vaig tenir la sort de localitzar un local que es trobava al mateix edifici de la Diagonal. En concret, el segon pis, quarta porta, que ha estat la nostra seu fins fa ben poc. Se'ns va presentar, però, un problema. En aquells moments, per circumstàncies d'ordre polític, el Cercle encara no disposava d'una personalitat jurídica reconeguda oficialment i, per tant, no podia efectuar una operació de compravenda. Cal tenir present com n'era de difícil en aquells temps legalitzar una associació. D'altra banda, els propietaris del pis en venda tenien urgència per realitzar l'operació i sabíem de l'existència d'altres interessats en l'adquisició. Precisàvem, doncs, trobar una solució urgent; no podíem deixar escapar aquella oportunitat. Vaig sol·licitar a Carles Güell la seva autorització per efectuar una consulta al meu sogre, Antonio Cuspinera Ramos. Es

tractava d'una persona molt vinculada amb el sector immobiliari i ens podia orientar per resoldre el problema. La proposta del nostre president, després d'haver realitzat una ràpida consulta amb altres membres de la junta, fou més conclusiva del que jo esperava: «Per què no ens fa el teu sogre el favor de ser, d'una forma provisional, el titular del pis?». Tot seguit, li vaig demanar de fer-nos aquest favor i, amb aquell esperit de col·laboració que li era inherent, ho acceptà immediatament. Sols em va posar una condició: fer-ho d'una manera absolutament desinteressada. El primer propietari de l'anterior local del Cercle, la nostra seu durant un període que superarà els quaranta anys, sorgí, doncs, com a conseqüència d'unes circumstàncies polítiques i fou possible gràcies a l'afecte i el respecte que una persona privada sentia pel Cercle. Una anotació final: la *provisionalitat* de l'esmentada propietat –que, més tard, va passar a ser de l'Editorial Oikos– com sol ocórrer sovint al nostre país amb les *provisionalitats*, fou quelcom llarga, més de vint anys.

Es tracta d'un tant per cent ben superior al que li hauria correspost a l'Espanya de Franco, en proporció al PIB. Si s'accepta la valoració nord-americana, que és homogènia amb la xifra global del continent, encara millora, i molt, el volum de l'ajuda rebuda per Espanya a proporció de la resta del continent. És perfectament inconsistent, doncs, la repetida afirmació de la baixa magnitud de l'ajuda americana. Sobretot, si al mateix temps es comet la incongruència de valorar com a molt elevats els fons del Pla Marshall per a la resta d'Europa. Naturalment, una altra cosa, ben distinta, era la propaganda del franquisme, que esperava salvar les dificultats econòmiques del país i, de passada, omplir les butxaques de jerarques i servidors amb els dòlars dels nord-americans.

La importància del suport americà, però, no deriva tant de l'import de l'ajut com de la seva naturalesa. La primera observació que s'ha de fer al respecte és que els dòlars, o les mercaderies importades sense pagament, que arribaven per aquest camí suposaven un enorme estalvi de divises, de les quals l'economia espanyola estava dramàticament privada. El fet que sovint es tractés de la contrapartida de serveis i compres per a l'exèrcit americà, i no pas de crèdits ni, menys, de donacions, és gairebé irrellevant perquè les autoritats espanyoles cobrien la despesa compromesa a cost zero per via de simple finançament inflacionista.

En canvi, l'augment molt considerable de la capacitat d'importar que se'n derivaria va permetre aconseguir objectius tan bàsics com suprimir el racionament dels aliments i oblidar la fam del decenni anterior, superar les restriccions de petroli o aconseguir medicines vitals per a la salut dels ciutadans. La segona observació consisteix en el fet que els pactes amb els Estats Units suposaren una via d'entrada de béns d'equipament i d'assistència tecnològica de transcendència també molt estratègica perquè les importacions de tecnologia incorporada i desincorporada procedien de l'indiscutible líder tecnològic del món i únic proveïdor possible en aquests anys.

Convé recordar, en tercer lloc, l'arribada massiva d'inversions nord-americanes a partir del final de la dècada dels anys cinquanta i al llarg dels anys posteriors, gràcies a la seguretat que donaven els pactes, i que aquesta va ésser la fórmula bàsica de la industrialització d'Espanya al tercer quart del segle xx. Un darrer aspecte que reclama atenció resideix en el perceptible increment del consum dels no residents, associat als militars nord-americans i als seus familiars, la qual cosa significava *de facto* el naixement dels viatges i del turisme internacional a Espanya com a fenomen de dimensions econòmiques significatives.

Cal afegir que tot plegat va anar acompanyat d'una àmplia gamma d'intercanvis educatius, científics i culturals de difícil mesura però de gran impacte. La influència sobre el modern teixit productiu, els criteris organitzatius i la cultura empresarial va permetre una ràpida recuperació del llarguíssim temps que Espanya havia perdut des de l'any 1929 per a la modernització econòmica.

Com ha escrit Núria Puig, «els Estats Units passaren a ésser el primer soci comercial i la principal font d'assistència tecnològica de les empreses espanyoles més modernes». Una altra qüestió, no menys important, seria valorar si l'aprofitament que se'n va fer resultava el més adequat. En aquest terreny, més concret, de les efectives realitzacions del decenni, el balanç no pot ésser pas optimista. La secció següent hi dedicarà una atenció particular.

De l'aïllament a l'arraconament

Resta assenyalar, abans, que la inserció de l'Espanya de Franco en la societat internacional, a més de molt tardana, va ésser parcial i molt insuficient. El llarg desplegament de l'acció diplomàtica espanyola per aconseguir la normalització internacional topava amb restriccions i limitacions greus, directament provocades per la naturalesa política del règim de Franco.

Una petita història puntual pot servir d'exemple dels senyals d'identitat del Govern dels anys cinquanta. De passada, ajudarà a explicar la patent resistència del govern de Bèlgica a recolzar l'entrada d'Espanya a l'ONU. Es tracta del contenciós entre els dos països motivat per la protecció espanyola al dirigent feixista i col·laboracionista belga Léon Degrelle, conegut com el *General SS*, que havia estat condemnat a mort en judici celebrat l'any 1945. Nacionalitzat espanyol l'any 1954, Degrelle va adoptar el nom de León José de Ramírez Reina i va viure a Espanya, fins que morí el 1994, fent d'empresari del sector de la construcció a la costa andalusa amb notori suport oficial.

La normalització de la presència d'Espanya a Nacions Unides, i a múltiples organismes internacionals, no va suposar pas la superació absoluta de l'aïllament. El règim de Franco va romandre fora del Consell d'Europa, primer organisme de cooperació política intereuropea de postguerra creat el 1949, per no complir les exigències democràtiques i de respecte als drets humans. També va quedar al marge de l'Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord (OTAN), aliança militar i de defensa del món lliure, integrada des del 1949 pels Estats Units, la Gran Bretanya, França, Itàlia, Holanda, el Canadà, Dinamarca, Noruega, Portugal, Islàndia i Luxemburg, als quals s'afegirien el 1952 Grècia i Turquia, i el 1955 la República Federal Alemanya.

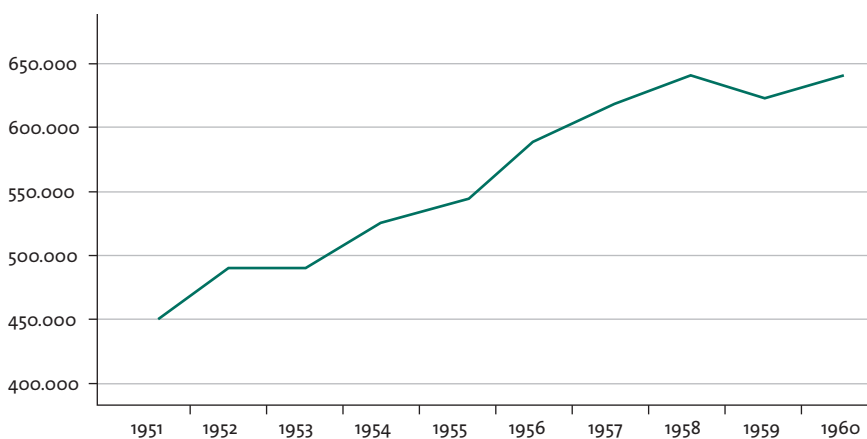
Dins de Nacions Unides, i per molt temps, el paper de la representació espanyola va ésser de perfil molt baix i de molt poca activitat i convicció, sovint de to retòric si no demagògic. Com ha explicat el diplomàtic i alt funcionari Francisco Villar y Ortiz de Urbina, el paper d'Espanya dins l'ONU després de l'admissió, i durant vint anys, va ésser molt pobre i limitat: «[...] *de un lado, la casi unidimensional política exterior del franquismo o, en otras palabras, su subordinación al objetivo prioritario de esa política, salir del aislamiento y asegurar la supervivencia del régimen. De otro, una presencia y una participación teñidas inicialmente de desconfianza y recelo, que luego se verán paliados cuando la ONU se convierta en escenario privilegiado de unas políticas (árabe, tercermundista...) de base más retórica que real, con las que el régimen intentó suplir otras dimensiones exteriores que le estaban vedadas y compensar la ausencia de España de las principales organizaciones internacionales de nuestro entorno*».

Finalment, el país restava al marge dels processos d'integració econòmica que es desenvoluparen durant la dècada, com també més endavant. Quan Espanya aconseguia l'admissió a les principals organitzacions internacionals, la resta dels països del continent avançava decididament pel camí de la integració econòmica per mitjà de la creació de la CECA, la CEE, l'EURATOM o l'EFTA. A títol comparatiu, pot recordar-se que alguns dels països que intervenien activament en aquestes actuacions polítiques, militars i econòmiques, com l'Alemanya occidental, Itàlia o Portugal, també restaren exclosos de l'ONU fins al 1955, sense que això els impedís participar en la construcció europea. Tampoc no va participar de l'Acord General sobre Tarifes i Comerç (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT).

L'obstacle per a una autèntica normalització de la presència i de la projecció internacionals d'Espanya era un altre: el règim dictatorial instaurat per la Guerra Civil. Tal vegada, per tal de visualitzar-ho amb tota claredat, el mateix cap de l'estat espanyol no va assistir mai a cap de les innumbrables reunions internacionals de tota mena que es varen produir. Franco no es va reunir més que amb Hitler i Oliveira Salazar, pràcticament sense travessar la frontera, a Hendaia o a Ciudad Rodrigo. La projecció internacional d'Espanya, amb un cap d'estat amagat, no va ésser gaire potent. En altres paraules, per fi, l'Espanya del *Caudillo* havia aconseguit trencar l'aïllament internacional per acomodar-se a l'arraconament internacional.

ELS LÍMITS DEL CREIXEMENT AUTÀRQUIC

Durant el nou període que comença el 1951, l'economia espanyola experimenta un creixement vigorós, que contrasta fortament amb l'estancament productiu a un molt baix nivell de l'etapa anterior. En poc més de set anys, fins al 1958, la producció total de béns i serveis i, per tant, la renda nacional augmentaren gairebé en un 50%. El Gràfic 3.1 presenta les dades del PIB de la dècada, expressades en pessetes de l'any 1958 per tal d'eliminar les pertorbacions provocades per la inflació. La trajectòria de la corba deixa veure, així mateix, que al final del decenni, en els anys 1959 i 1960, el model de creixement fins aleshores actiu restava perfectament bloquejat.

Gràfic 3.1. PIB d'Espanya, en milions de pessetes de l'any 1958

Atès que la població total espanyola va seguir creixent al llarg de la dècada, des d'uns 28 milions de persones el 1950 fins a uns 30,5 el 1960, la magnitud del creixement resulta més limitada en termes per càpita i el balanç dels darrers anys bastant pitjor. És un fet que entre 1950 i 1957 el PIB per càpita va augmentar a una taxa anual acumulativa del 5,3% que va permetre superar àmpliament el màxim històric de l'any 1929 a partir del 1955. Però també és clar, en canvi, que el PIB per habitant del 1960 era més baix que el del 1957. Les dades evidencien, en definitiva, que després dels anys 1956-1957 els mecanismes que havien activat el creixement fins aleshores eren esgotats.

Espanya no convergia amb Europa occidental

La generació de recursos de forma substancialment incrementada durant aquest període, manifesta en el creixement del PIB, va permetre augmentar el consum públic i la inversió, bases necessàries per a la continuïtat dels progres-

ELS JURISTES, EL CERCLE I LA VOCACIÓ PRODUCTIVA

Josep Joan Pintó Ruiz

Advocat i doctor en Dret.

Patró de la Fundació Cercle d'Economia

L'economia està inserida en les més íntimes essències individuals i col·lectives de la humanitat des dels inicis de la Creació. El mandat bíblic de «Multipliqueu-vos i domineu la terra» (Gènesi, capítol 1, 27, 28, 29 i 30) es projecta a través dels segles i l'home progressivament s'ensenyoreix de la terra, gràcies al treball productiu; amb la seva activitat ha dominat la terra, amb l'explotació dels seus béns i energies.

I aquesta activitat és natural, com naturals són la intel·ligència i les potències de l'home i tot el seu ésser. I així l'home, inserit en la natura i essent-ne el dominador, no està fet per viure sol, i està dotat d'una natural vocació per conviure amb d'altres (*ubi homo ibi societas*) i aquesta col·lectivitat ha d'estar normalitzada, ordenada, organitzada (*ubi societas ibi ius*), i amb la possessió dels recursos naturals satisfà les primeres necessitats ordenades a la subsistència i pervivència (*Primum vivere, deinde filosofare*) i al seu perfeccionament individual i col·lectiu sota l'impuls d'un intel·lecte privilegiat, il·luminat per uns principis previs. L'home, en l'actuar successiu fruit de la limitació temporal, utilitza tots els béns i energies de la terra de la manera menys onerosa possible. Així, ha estat, és i serà un «homo economicus» tenint, doncs, individual i col·lectivament incorporada en les seves entranyes l'activitat econòmica. Essent l'home naturalment lliure, com s'edifica aquest ordre indispensable? Mentre les forces còsmiques i de la terra sotmesa són físicament determinants i actuen, combinades i compensades unes amb les altres, de manera fatal i ineludible, l'home,

malgrat sigui naturalment lliure, també naturalment està subjecte a unes normes morals que, impreses en la seva consciència, indueixen l'home a actuar guardant aquell ordre, en tant que aquest impuls a guardar l'ordre es reforça mitjançant la coerció, i sorgeixen conseqüentment les regles jurídiques, sempre il·luminades per allò que és natural (*quod natura – usque – animalia docuit*). L'ordre es guarda, doncs, per la consciència de cadascun (*honeste vivere alterum non laedere, ius suum quique tribuere*) i per les regles que coactivament estan vigents.

L'instint productiu (nervi de l'activitat econòmica) està reglat jurídicament, però els juristes sempre es pregunten si l'economia naturalment recta genera i condiona la producció del Dret, o és la norma jurídica la que condiona i determina la mateixa activitat econòmica. Malgrat que això comporti una qüestió pròpiament tècnica de difícil ponderació, sí que permet un examen fenomenològic fàcil. L'impuls productiu és un impuls humà, obligat i natural. Com a tal actua ordenadament i «naturalment». Per això els fisiòcrates deien allò de «*laissez faire, laissez passer. Le monde*

va de *lui même*». El natural és que les lleis econòmiques tan elementals com l'anomenada llei de l'oferta i la demanda i moltes altres han d'ésser respectades. Anar-hi contra, provoca reaccions pròpiament automàtiques i cibernètiques de tal forma que la hiperprotecció es pot convertir en causa de perjudici. No sempre amb polítiques monetàries determinades es paragita una crisi econòmica, al contrari: de vegades s'agreuja. El legislador, com a dipositari de la sobirania popular, ha de ponderar la tècnica econòmica i valorar sempre el que naturalment procedeix. No són ni el pur voluntarisme, ni actituds cerebrines les que han de ser el nord de la llei, ans bé cal tenir especial consideració a la naturalesa de les coses, a allò que és natural i als primers principis morals inderogables. Però, de vegades, aquest domini dels béns és susceptible de produir situacions de greu necessitat, que privin del gaudiment just a determinats col·lectius o homes, i aleshores és la normativa jurídica –que com activitat humana és en la seva ortodòxia també natural– la que ha d'incidir més que res adreçant cap al bé les causes productives del fenomen, ja que el Dret és potser de vegades impotent per aconseguir la correcció directa dels efectes no volguts. No oblidem que el Dret, malgrat la seva imperativitat, subsisteix quan, abundantment i copiosament, s'acompleix de forma espontània. Déu ens guardi que les lleis s'haguessin de complir a cop de tribunals i la imposició dels seus agents. La conseqüència pràctica de tot això és que l'estudi i el coneixement de l'economia i la sensibilitat dels juristes sempre atents a la realitat natural, i hàbils per tenir-ne cura (en el fons, com deia, *Cels ius est ars boni et aequi*) mai poden patrocinar actuacions autònomes ni la promulgació de normes que prescindixin de la realitat econòmica que, generada pel natural impuls productiu, ha d'ésser si de cas conduïda amb cura corregint les seves disfuncions, eliminant sàviament les causes que generen el mal, eliminant no pas el mal econòmic directament. Molt feliçment el Cercle d'Economia constitueix quelcom digne d'admiració per la seva actitud exemplarment pràctica i útil. Alçat sobre tres puntals fonamentals que aglutinen la seva realitat ontològica (les

quals són els economistes, els empresaris i els tècnics de l'Administració) ocupa justament un lloc important en la nostra societat. La confluència i unió d'aquests pilars van fer del Cercle d'Economia un lloc de síntesi on la ciència econòmica i la visió tècnica de l'administració generessin una recíproca osmosi que produïa un coneixement del fenomen econòmic perceptible en tres dimensions de gran utilitat. Això explica que el Cercle d'Economia hagi estat espai de sensata llibertat d'expressió, generant així a través del temps un estil i criteri econòmic de la màxima credibilitat, no solament pel seu rigor científic sinó també per aquest sentit comú i prudència predicable dels empresaris, barons prudents però emprenedors i, amb la seva sensibilitat, posseïdors d'aquell exquisit sentit que pondera i gradua el caràcter assumible del risc. Però malgrat ésser prudents, no són pas pusil·lànimes sinó audaçs en la justa i eficaç mesura. Aquesta genuïna manifestació de seny ha estat causada per la seguretat d'uns coneixements que estan avalats per les experiències reals dels empresaris, les seves vivències i la transmissió de les conseqüències derivades de les seves decisions, que com a tals varen ésser sempre fonts de progrés i, en el centre, tests de comprovació de les afirmacions teòriques. I aquestes experiències estaven també nodrides per les vivències que varen comportar la incidència de les reaccions de l'Administració. Per això el Cercle d'Economia va provocar la visió global de cada activitat empresarial com a genuïna i representativa de l'activitat econòmica. La globalitat comportava la percepció de la inutilitat d'anàlisi unidisciplinar o sectorial quan tots els factors que incideixen en aquesta activitat han d'ésser ponderats i tinguts en compte per descobrir així un component únic, il·luminador de les decisions que cal adoptar. El Cercle d'Economia va transmetre i transmet la seva consciència d'humanisme amb la consegüent visió que els actes econòmics són actes dels homes, però els efectes previstos reben la influència incident de factors diversos que en matisen les conseqüències i per això la visió global dels mitjans que porten a la finalitat buscada és

tan important. I, en aquest examen global, sempre considerarà les limitacions –o dificultats– de la normativa jurídica, l'esdevenir de l'imprevist o fortuït, i la influència del manteniment de la confiança. D'una manera tan noble com espontània i natural, sense fer-se notar, ha imprès sempre a la seva actuació un efluvi d'honestetat i rectitud, una pedagogia *de facto* cap al bé que, en definitiva, condueix sempre al bon fi de la recta persecució del bé econòmic.

El Cercle d'Economia ha estat i és lloc de reunió, conversa i transferències intel·lectuals pures i experimentals que proporcionaren un enriquiment directe i formatiu als contertulis, i amb la sinèrgia de la transmissió, una perfecció del coneixement, que va transcendir en la societat de forma brillant i efectiva. El Cercle ha estat, doncs, lloc de trobada, confiança i transferència del ple i bon saber. El Cercle d'Economia ha estat, és i serà un bé immens.

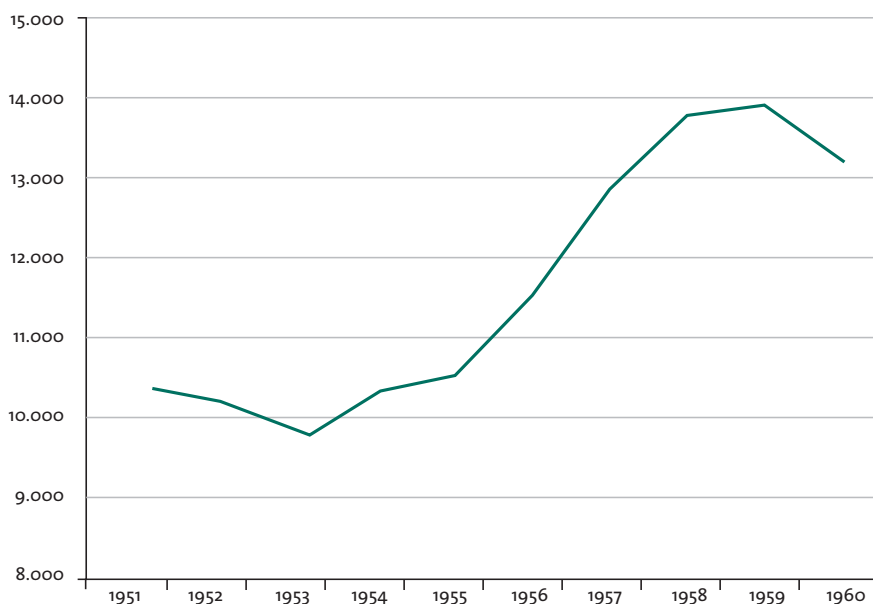
sos aconseguits. També va permetre fer créixer el consum privat, agregat que, un cop ponderat per l'evolució de la població, constitueix el millor indicador de l'evolució del nivell de vida material de qualsevol economia. Quedaven enrere una dècada i mitja de privacions i de fam. Entre 1950 i 1960, el consum per càpita de carn es duplicava i el de sucre es triplicava. Es tractava, en el context de la dieta d'aquells anys, de béns alimentaris superiors: l'increment de la seva presència a la taula de les famílies espanyoles és un senyal clar de la superació de les dramàtiques escassetats de postguerra.

Des de l'1 de gener del 1953, pogueren ésser suprimides les targetes de fumador i, per tant, s'eliminava el racionament del tabac. El consum de paper per habitant es va duplicar al llarg de la dècada i el d'electricitat es multiplicava per tres durant els mateixos anys. Altres béns de consum, com els relacionats amb el tèxtil o el calçat, també augmentaren entre dues i tres vegades dins dels pressupostos familiars dels espanyols. Els electrodomèstics moderns començaven a entrar a les llars, mentre que el nombre d'aparells telefònics per 1.000 habitants es multiplicava per 2,5 i el d'automòbils de turisme, per 3,3. SEAT llançava l'any 1957 el model 600, primer protagonista de la motorització del país. Fasa Renault i Citroën Hispania s'havien instal·lat a Espanya els anys 1955 i 1957, cara a un mercat en procés d'expansió. Símbol de l'adveniment dels nous temps, el 28 d'octubre de l'any 1956, TVE realitzava la seva primera emissió.

Cal no sobredimensionar, però, la magnitud dels progressos en aquests àmbits. Cap al 1960, els principals canvis, en el sentit de modernització de la dieta alimentària dels espanyols, eren encara pendents. L'equipament de les llars amb els nous béns de consum durable, des de l'automòbil i el televisor fins a la rentadora, el frigorífic, l'aspiradora, o tants d'altres, a penes començava. El retard en relació amb els consumidors de la resta dels països occidentals solament havia deixat de créixer. Espanya no havia pas entrat, encara, en la societat de consum. De fet, com mostra,

el Gràfic 3.2, els guanys varen ésser importants però limitats. El consum privat per habitant va créixer de forma realment important tan sols entre 1955 i 1958.

Mentrestant, quan a la major part de l'Europa occidental es desenvolupaven els sistemes moderns de Seguretat Social, l'aparició de l'estat del benestar a Espanya es retardava més i més, entre altres raons per la resistència del sindicalisme vertical a perdre aquesta important parcel·la de poder i de propaganda. Algunes realitzacions en el terreny social, de les quals el règim de Franco sempre es vantava, resulten veritables minúcies al costat dels països europeus avançats de l'època. Segons que ha escrit Francisco Comín, el franquisme no cercava el consens per mantenir la pau social i per aquest motiu la Seguretat Social general i redistributiva, d'acord amb el model europeu en vigor des del 1947-1948, no es va desenvolupar a l'Espanya d'aquella dècada.

Gràfic 3.2. Consum privat per habitant, en pessetes constants de 1958

Tot plegat serveix per situar els èxits econòmics de l'Espanya de la dècada dels cinquanta en les proporcions justes. Més esclaridor resulta, encara, posar el cas espanyol en comparació de les xifres dels altres països de l'Europa occidental. L'exercici comprova que l'augment del PIB espanyol d'aquella etapa no va aconseguir reduir la distància amb les altres economies de l'Europa occidental, llevat dels anys 1951 i 1952. El Gràfic 3.3, en efecte, fa patent l'absència de convergència econòmica amb Europa durant la major part del període. En altres paraules, Espanya no aconseguia recuperar, ni tan sols mínimament, el retard acumulat durant els anys de la postguerra i de l'aïllament.

Gràfic 3.3. PIB per càpita espanyol, en tant per cent del PIB per càpita europeu

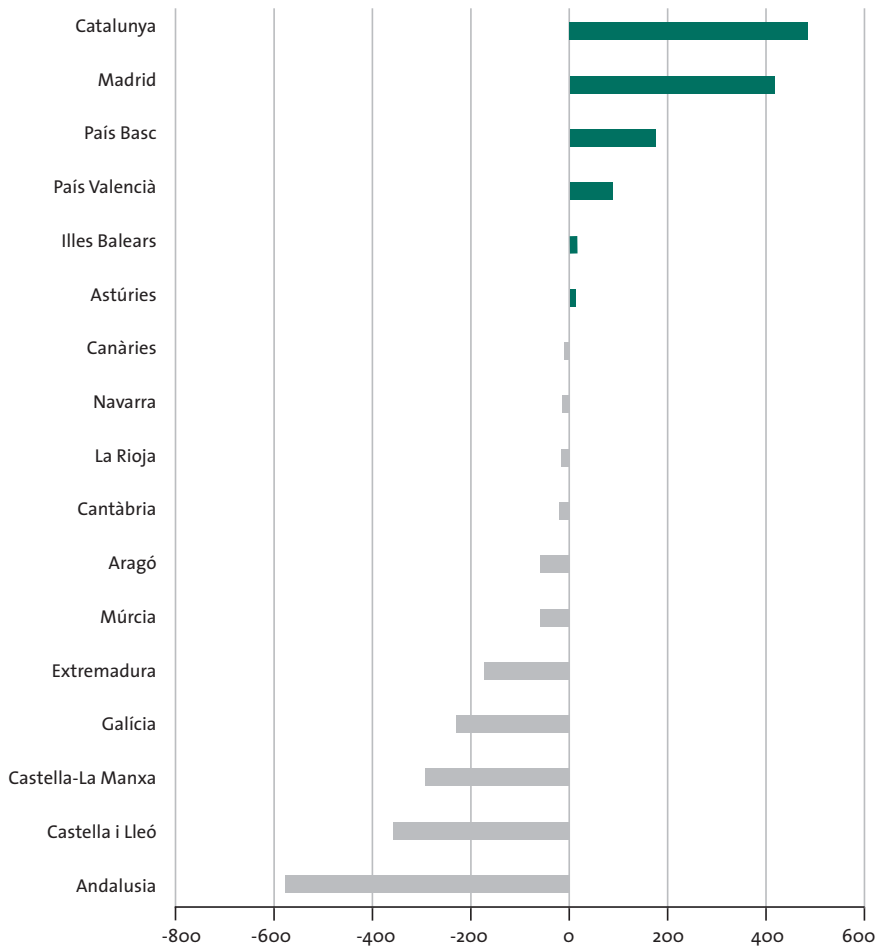
Industrialització i urbanització

El creixement de la producció va produir-se en tots els sectors, però amb distinta intensitat. Per aquest motiu, la composició del producte total de l'economia va alterar-se de forma significativa al llarg del decenni. Segons les dades construïdes per Prados de la Escosura, el sector primari va perdre prop de vuit punts percentuals de participació al PIB i la indústria en va guanyar aproximadament els mateixos. Per la seva banda, construcció i serveis varen mantenir una participació semblant durant tot el període. La taxa de creixement més elevada correspon a la indústria, l'autèntic motor del creixement d'aquells anys. En tot cas, els grans increments de l'ocupació i de la creació de llocs de treball es reparteixen entre la indústria i els serveis.

Com a resultat d'aquestes transformacions estructurals, varen produir-se una sèrie d'intensos moviments migratoris, des del camp cap a les ciutats, a totes les províncies de l'Estat. L'efecte d'expulsió del camp a determinades regions, a causa de l'existència d'un enorme volum d'atur encobert, va ésser molt gran, com evidencia el fet que la sortida d'emigrants va prendre direccions diverses: cap a les ciutats de la pròpia regió, cap a altres regions d'Espanya i cap a l'estranger. L'emigració anava lligada a les transformacions socioeconòmiques de les províncies d'origen, en gran part associades a l'alça dels salaris agraris, després de molts anys de descens continuat en termes reals, i a la incipient mecanització del treball agrícola a les mitjanes i grans explotacions.

Les sortides d'emigrants d'algunes regions coincidien en el temps amb el creixement d'unes poques grans ciutats, amb fort atractiu pel fet de tractar-se d'aglomeracions importants d'indústria i de serveis. Entre 1951 i 1960 es varen produir grans desplaçaments de població, des de l'Espanya meridional cap a Barcelona, Madrid, Bilbao i València. El Gràfic 3.4 presenta els volums acumulats, durant la dècada dels anys cinquanta, dels saldos de les balances migratòries de les actuals comunitats autònomes.

El creixement de la població, per tant, no va tenir una incidència igual a tot el territori ja que es va concentrar fonamentalment en aquelles regions en què augmentava la demanda de treball pel dinamisme del teixit empresarial, sobretot de la indústria, i per la creació d'ocupació en el sector terciari públic i privat.

Gràfic 3.4. Saldos migratoris acumulats (1951-1960), en milers de persones

NOTICIA ECONÓMICA DE CATALUÑA

Francesc Cabana

Advocat i especialista en temes econòmics.
Soci del Cercle d'Economia

Información Comercial Española, la revista del Servei d'Estudis del Ministeri de Comerç espanyol, era un oasi enmig del desert franquista. Era un dels exponents del canvi que havia suposat l'entrada en el Govern dels anomenats ministres «tecnòcrates» i l'inici d'un procés de liberalització de l'economia espanyola amb el Pla d'Estabilització de 1959. El Cercle d'Economia també era una excepció: un lloc de diàleg entre representants de les noves generacions empresarials catalanes, el món universitari i les autoritats franquistes més obertes.

El 1962 *Información Comercial Española* edità el número «Noticia Económica de Cataluña», un títol que era un homenatge al malaguanyat Jaume Vicens Vives, un mestre per als fundadors del Cercle, que l'any de la seva mort (1960) havia publicat el llibre *Notícia de Catalunya*. El número era una prova de les inquietuds de la societat catalana i de l'existència de gent que es preparava, sota el guiatge dels professors Joan Sardà, Jordi Nadal i Fabián Estapé. La publicació tingué el seu ressò, sobretot a Catalunya. Uns anys més tard –el 1968– la revista repetí l'experiència amb un altre número dedicat a l'economia catalana, més ambiciós i amb més aportacions. Segons explicaren els responsables de la revista, només a Catalunya havien trobat els autors necessaris per cobrir tots els aspectes fonamentals del que era una radiografia de l'economia catalana. El Cercle d'Economia fou el coordinador del treball i els estalvià la feina de buscar els redactors, ja que tots ells o n'eren socis o estaven connectats amb el Cercle. El presentador del treball fou el professor Joan Sardà i Dexeus, mestre d'una generació d'economistes catalans i cervell del Pla d'Estabilització. El president del Cercle era aleshores Carles Güell de Sentmenat, que obrí

la revista amb un comentari, encara avui perfectament vàlid, sobre l'empresari davant del futur. El professor Sardà, que havia escrit el pròleg al meu primer llibre titulat *La Banca a Catalunya* (1965), em demanà un article sobre el paper de la banca comercial. Em vaig trobar d'aquesta manera al costat d'uns noms que representen el bo i millor del que va ser l'empresa i l'economia catalanes de la segona part del segle xx: Ramon Trias Fargas, Pere Duran Farell, Carles Ferrer Salat, Ernest Lluch, Armand Carabén, Andreu Ribera Rovira, Francesc Granell, Josep Jané Solà, Daniel Pagés Raventós, Jacint Ros Hombravella, Jordi Petit, Joaquim Maluquer, Vicenç Oller i d'altres. Era una combinació quasi perfecta d'empresaris i acadèmics de primer nivell, que havien superat la misèria ideològica del franquisme. Uns i altres amb una clara consciència que calia fer alguna cosa. I una d'elles era mirar cap a una Comunitat Econòmica Europea que s'estava fent. A Espanya no hi havia llibertat per parlar de drets polítics, però el Cercle d'Economia i la revista *Información Comercial Española* estaven amarats pels principis econòmics liberals de les principals potències democràtiques europees, que s'imposaran al cap d'uns anys amb la democràcia.

El retorn a la modernització estructural

Durant els anys cinquanta, la trajectòria de modernització estructural pròpia de l'etapa històrica de la industrialització es va restablir, després de la regressió experimentada els quinze anys precedents. La població agrícola, en efecte, va tornar a reduir-se, per bé que les dades d'ocupats del cens agrari del 1962 són encara superiors a les de l'any 1930. Les rectificacions de la política agrària del nou Govern en sentit liberalitzador hi varen contribuir. Es varen eliminar les disposicions sobre conreu obligatori i els preus taxats, al mateix temps que s'impulsava la política de colonitzacions i de concentració parcel·lària, així com la de repoblació forestal. També s'augmentà substancialment l'àrea regada.

Dues anualitats excel·lents per a l'agricultura interior, les dels anys 1950 i 1951, i l'augment de les importacions de maquinària i productes químics van col·laborar a un impuls important al començament del període. El consum d'adobs es va multiplicar per 3 i el parc de tractors per 5,5 al llarg del decenni. Va créixer la superfície conreada i també els rendiments. La zona més avançada de la modernització de l'agricultura fou la *Campiña* andalusa (Sevilla, Còrdova i Cadis), on existien grans finques conreades amb treball assalariat i sòls molt fèrtils però de difícil explotació amb els mitjans tradicionals, i les zones d'agricultura intensiva de l'arc mediterrani.

La producció va créixer significativament, amb la qual cosa es va suprimir el sistema de racionament d'aliments i va ésser possible restablir condicions de mercat en sector agrari. El mercat negre del blat, al marge del Servicio Nacional del Trigo, va baixar a menys de la meitat de la dècada anterior. L'obertura de la frontera francesa i, sobretot, el ràpid increment de la renda als països europeus va provocar una intensa elevació de la demanda exterior per a una sèrie de productes de l'agricultura mediterrània, especialment els cítrics i les hortalisses, que permetien l'expansió de les exportacions. Els progressos, però, varen ésser limitats i, a més, circumscrits a una part petita del territori. Una economia bàsicament agrària presentava saldos negatius en la balança comercial agrària durant diversos exercicis.

Un teixit productiu extremament intervingut

Des del 1951, els preus industrials creixen a ritmes bastant superiors als agraris, com a resultat de la progressiva recuperació de l'autosuficiència alimentària i de l'augment de les importacions. L'ajuda americana va permetre, inicialment, equilibrar el mercat i frenar la inflació. També va fer possible, a diferència de l'etapa de postguerra, aconseguir matèries primeres, petroli i tecnologia incorporada i desincorporada –patents i assistència tecnològica–, imprescindibles per a la indústria i els transports. Tot plegat va afavorir un fort increment de la productivitat i, sota la cobertura d'una legislació fortament proteccionista, explotar les possibilitats del mercat interior.

Les prioritats de la política industrial del Govern s'orientaren a incrementar la producció, principalment en la indústria bàsica i de material de transport, i a substituir importacions. L'assignació centralitzada d'entrades de tot tipus, a través dels *cupos*,

permisos, llicències per importar i divises va anar de preferència cap a aquestes indústries, capturades més i més pel sector públic empresarial amb la cobertura de l'Institut Nacional d'Indústria (INI). Branques senceres de la producció manufacturera, per aquesta via, restaven pràcticament tancades a l'iniciativa privada.

La gestió de les empreses públiques desconeixia cap mena de criteri de racionalitat, sota l'ampara del principi, proclamat sempre per buròcrates i altres beneficiaris del sistema, de la «supeditació de l'economia a la política [sic]». El monopoli públic era assegurat, addicionalment, pel control absolut de l'Administració sobre qualsevol decisió d'inversió per part de l'empresa privada, a través de l'exigència d'autorització prèvia. Al final del període, segons estimava el Banc Mundial, la meitat de la indústria espanyola era directament dependent de l'Estat.

Sota el guiatge d'alts càrrecs de procedència militar, com Suanzes i Planell, varen ésser creades nombroses empreses públiques que han estat qualificades d'«hivernacle», perquè eren finançades amb el pressupost de l'Estat, gaudien altament del control administratiu del mercat interior i romanien protegides de la competència externa. Al mateix temps, rebien la consideració d'indústria d'«interès nacional», la qual cosa en consolidava els avantatges però les obligava a utilitzar articles de fabricació espanyola, al marge de preus i qualitats. En aquestes condicions, restaven perfectament mancades de tota possibilitat de sobreviure en un entorn competitiu i no aconseguien mai exportar, la qual cosa no impedia la seva continua expansió.

La indústria privada era fortament condicionada pels privilegis del sector públic empresarial i per la complexa trama d'intervencions administratives. Les dificultats per obtenir energia, en l'època de les restriccions, o per aconseguir llicències d'importació i accés a condicions equitatives quant a la incorporació de tecnologia o l'obtenció de finançament les deixava en posició subordinada. A més, dins de molts sectors, les empreses privades depenien en grau variable de les compres de l'Administració o de les empreses públiques.

En general, el sector privat restava sotmès primordialment a les indústries de fabricació de béns de consum, com ara agroalimentària, tèxtil, calçats, fusta i suro, paper i arts gràfiques, transformats metàl·lics o química de transformació. Comparativament, aconseguiren les taxes sectorials de creixement més baixes i tingueren dificultats gairebé insuperables per modernitzar el seu equip productiu. Una paradoxa més d'un temps de manifesta excepcionalitat consisteix en el fet que les branques més afavorides i controlades directament pel sector públic arrossegaven una balança comercial altament passiva, on residia la responsabilitat darrera de l'estrangulament del sistema, mentre que els sectors de béns de consum aconseguien petits saldos positius en el comerç exterior. Per seguir amb les paradoxes, el règim de Franco envaïa l'àmbit d'actuació de l'empresa privada, amb pràctiques d'evident competència deslleial, però incomplia les obligacions més elementals d'un Estat modern, com la de crear i mantenir una mínima organització pública efectiva al servei de l'exportació.

L'any 1958, dins de la política de reducció de la despesa pública per combatre la inflació, el ministre d'Hisenda Navarro Rubio va posar fi al finançament de l'INI a càrrec del pressupost de l'Estat, la qual cosa obligava les empreses públiques a cercar finançament als mercats de capitals i en forçava canvis radicals en la gestió.

En una altra direcció, l'augment sobtat de la urbanització, provocat pels desplaçaments migratoris interiors, va fer més greus els problemes suscitats per la manca d'habitatges a les grans ciutats, particularment a Barcelona i Madrid. Una vegada més, la política del règim de Franco va agreujar el problema en tractar d'abordar-lo. Es va mantenir la congelació dels arrendaments, com a recurs d'emergència per moderar la inflació, al preu de desalentat la inversió en la construcció de nous habitatges. A més, es va incrementar l'aparell burocràtic amb la creació el 1957 d'un Ministeri de l'Habitatge, una original contribució espanyola a l'intervencionisme i al favoritisme que ha durat molt temps.

La Llei de construcció d'habitatges de renda limitada, del 15 de juliol del 1954, va servir fonamentalment per construir edificis als barris benestants, especialment de Madrid, amb subvencions públiques. Per últim, es va aprovar un primer Plan Nacional de la Vivienda, el 15 de juliol del 1955, que, entre altres disposicions, introduïa una mesura tan estimulante de la innovació tecnològica i de la inversió productiva de les empreses com era l'obligació per a les de determinada dimensió, per damunt de 50 treballadors, a proporcionar habitatges a un mínim de la cinquena part de la plantilla. El programa es completava amb la construcció d'un seguit de monumentals universitats laborals i altres grans equipaments, que sovint no eren altra cosa que ostentació inútil i ocasió més per repartir càrrecs burocràtics i prebendes.

Viure de caritat

La molt negativa evolució de l'economia espanyola durant la postguerra havia d'ésser imputada pel govern de Franco a l'hostilitat perversa dels altres països, amb l'excepció de l'Argentina de Perón i pocs més. Llevat d'un parell d'embarcaments de petroli per part dels Estats Units durant dos moments diferents dels anys de la Segona Guerra Mundial, Espanya pròpiament no va ésser objecte de sancions econòmiques, ni tan sols quan l'ONU en va acordar l'exclusió i va recomanar la retirada d'ambaixadors. Tot i així, no hi ha dubte que les dificultats reals del comerç exterior varen col·laborar a l'estancament d'aquells anys.

Una vegada superats els problemes exteriors, trencat l'aïllament, de l'any 1951 endavant, les relacions comercials d'Espanya amb la resta del món havien de créixer molt intensament, com ja estava succeint anys enrere a la major part dels països de l'Europa occidental. Per comprovar si això va succeir realment, convé recórrer al coeficient d'obertura exterior de l'economia, que resulta del tant per cent d'importacions més exportacions sobre el PIB, tal com presenta el Gràfic 3.5.

El nivell és sempre molt baix, si es compara amb altres països del continent europeu. Però també és clara una efectiva elevació d'aquesta variable, des del 8,3% el 1951 fins al 12,1% el 1957, mentre que l'any 1958 es va reduir i el 1959 s'esfondrava per remuntar intensament en el darrer exercici. Durant una gran part del període, doncs, el sector exterior sembla haver tingut un bon comportament, per tocar sotre el 1957 i invertir la tendència, fins a una rectificació dràstica el darrer any de la sèrie.

EL CERCLE D'ECONOMIA COM A LOBBY

Enric Corominas i Vila

President del Cercle d'Economia (1984-1987)

Intentaré amb aquestes línies glossar breument les idees apuntades pel nostre sempre enyorat i admirat Carles Ferrer Salat en ocasió de la seva intervenció a la Junta General Ordinària del nostre Cercle, el 13 de març de 1964, amb el títol Situació actual i perspectives del Cercle d'Economia.

Crec que és un exemple ben clar d'intuïció creadora i constitueix una peça fonamental en el que pensava en Carles sobre allò que havíem realitzat i, encara més important, sobre el que havíem de realitzar. La labor feta des de la seva fundació la resumeix en tres apartats:

- a. La tasca de formació dels membres del Cercle, referint-se a les conferències-col·loqui, esmorzars amb socis que ja tenen responsabilitats dirigents (pensem en la joventut dels socis d'aquella època) i a les primeres reunions Costa Brava.
- b. Relació desitjada amb membres de l'Administració, de la universitat, del món de l'empresa i, més important, la relació de cohesió entre els mateixos consocis.
- c. Selecció de persones joves interessades en els problemes col·lectius, i molt especialment econòmics. Amb això donava per definida la labor bàsica i prèvia a l'ulterior desenvolupament de les nostres activitats, passant en la seva exposició a la fase següent.

Situació actual i projectes. És la fase més innovadora del seu parlament. Hi defineix clarament, anticipant-se de molt al seu temps, allò que ha de ser, i com assolir-ho, un centre de pensament i acció, amb influència en l'entorn social i econòmic, allò que avui anomenem «lobby», concepte totalment desconegut en aquell temps.

«Ens hem de projectar a l'exterior amb més força i amb una estructura ferma i més ben fonamentada; deixarem de ser promeses per constituir-nos en realitats, hem de ser capaços d'influir externament, és imprescindible evolucionar des d'una labor receptiva cap a una tasca de tipus actiu, de tipus ofensiu, que representa una més alta responsabilitat i més projecció cap a l'exterior d'allò que pensem i opinem.»

Com portar-ho a la pràctica? «Aconseguir que les coses es vagin fent com nosaltres creiem que s'han de fer; influir perquè la nostra opinió fonamentada en l'interès col·lectiu es porti a terme com més aviat millor, tenint en compte les circumstàncies i les dificultats.» Cita tot seguit tres camins per aconseguir-ho:

- a. Acció directa. «El mètode més segur és que ho fem nosaltres mateixos, que amb les nostres pròpies activitats i mitjans portem a terme allò que propugnem, allò que creiem ha d'existir.» En cita algun exemple referent a això.
- b. Política de presència en organismes representatius, treballant-hi, influïent-hi, mobilitzant els importants mitjans de què disposen, perquè intervinguin més activament al servei de la col·lectivitat. Cita entre els objectius l'incipient servei d'estudis del Banco Urquijo a Barcelona, les Cambres de Comerç i Indústria, l'Ajuntament de Barcelona, etc. Tot això amb el ritme adequat, no fos cas que, volent abastar molt... En el camp

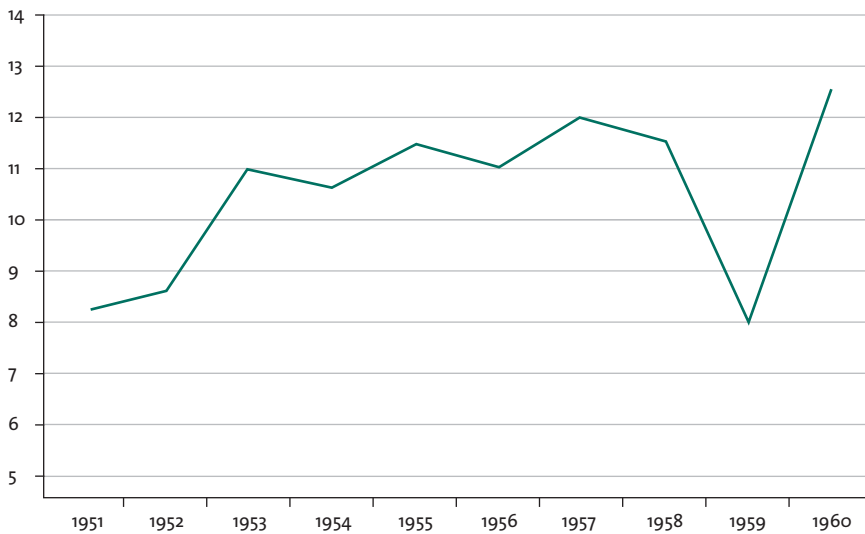
IV Reunió del Cercle d'Economia a la Costa Brava, 1970. D'esquerra a dreta, els expresidents Carles Ferrer i Artur Suqué.

internacional es refereix a la presència de dos membres de la junta directiva en la conferència celebrada a París pels Joves Dirigents Cristians de l'Economia sota el tema «El 1985, quina Europa?». Com a anècdota puc afegir que vaig acompanyar en Carles en aquell esdeveniment, i allà va conèixer la seva futura muller. I també, l'existència, llavors a Europa, de tres grans associacions de dirigents: les Junior Chambers of Commerce, els Joves Dirigents d'Europa i la Unió Internacional Cristiana de Dirigents d'Europa (UNIAPAC). Exposa els seus fins i funcionaments i recomana d'aproximar-s'hi.

- c. Participació en la formació de les decisions públiques, bàsiques per anar assolint la realització del nostre ideari. «Influint en el millor sentit sobre els organismes en els quals nosaltres no participem, però amb els membres dels quals tenim relació, perquè les decisions que prenguin ells tinguin en compte la nostra opinió,

senzillament ens facin cas i sàpiguen com pensem.» Exposa tot seguit una sèrie d'actuacions ja empreses en aquest sentit, en qüestions fiscals amb Antonio Barrera de Irimo, davant el Projecte de Llei de Reforma Tributària, amb l'alcalde Porcioles sobre assumptes d'urbanisme, etc., així com la creació d'un servei d'estudis o la publicació d'un butlletí financer.

Crec que és un document de l'any 1964, que traça directament i amb tota claredat els passos a seguir en la creació d'un centre d'opinió (i acció), o sigui en un veritable lobby, remarcant diverses vegades la idea de l'interès col·lectiu com a guia de conducta. Per això, recomano de llegir-lo. Veurem que el seu autor, malgrat la joventut del Cercle i l'entorn social encara poc procliu, traça de manera magistral el camí que des d'aquell moment va anar seguint la nostra institució i gràcies a aquesta pauta, i amb ajuda de tots nosaltres, hem arribat a l'esplèndida realitat del nostre Cercle d'Economia.

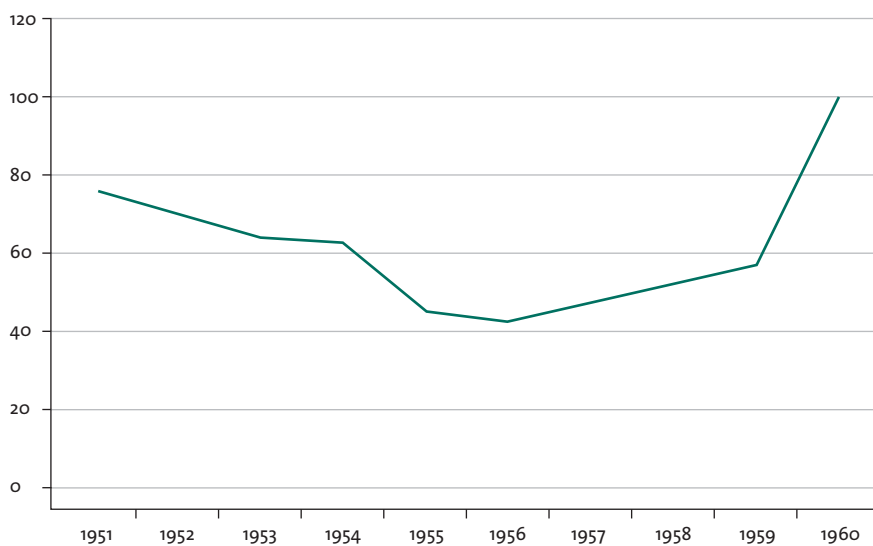
Gràfic 3.5. Coeficient d'obertura exterior (tant per cent d'importacions més exportacions sobre el PIB)

Aquesta primera impressió, positiva, del comportament exterior durant la major part de la dècada resulta qüestionada quan es relacionen entre si els dos fluxos de mercaderies, d'entrada i de sortida, per conèixer millor aquest àmbit, tan essencial, de qualsevol economia. El Gràfic 3.6. ajuda a interpretar-ho mitjançant la presentació de la taxa de cobertura de les exportacions sobre les importacions. Des d'una situació inicial de gran dèficit comercial, ja que la taxa de cobertura de l'any 1951 era de només un 74,6%, la normalització internacional d'Espanya al llarg de la dècada s'acompanya d'una caiguda continuada i estrepitosa fins a solament el 46,3% l'any 1956. Durant els anys 1956-1958 el dèficit comercial seguia essent enorme, malgrat que la tendència havia enregistrat una petita correcció. El 1960, primer any de vigència de les mesures del Pla d'Estabilització de 1959, la situació es revertia fins a aconseguir un superàvit mínim en la balança comercial.

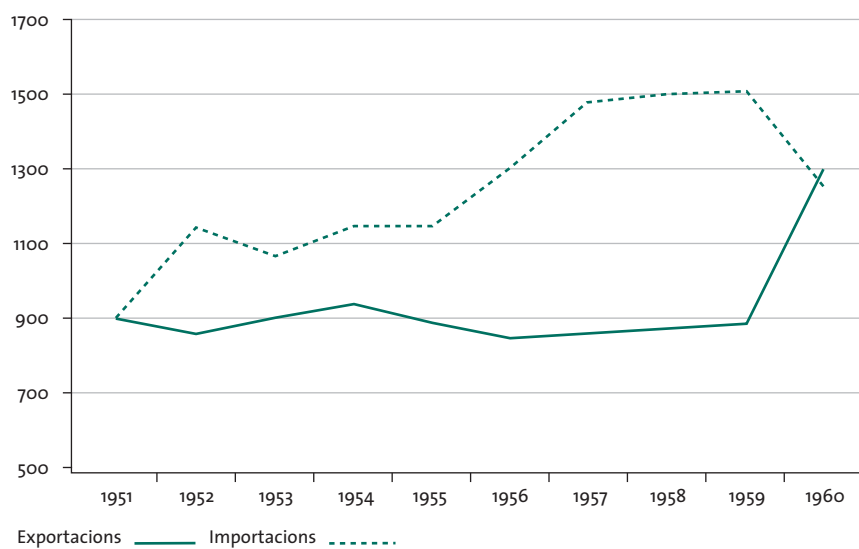
L'obertura exterior, per tant, va anar acompanyada d'una trajectòria radicalment diferent de les compres i de les vendes a la resta del món. Més sorpresa produeix encara l'anàlisi de tots dos agregats en termes reals, tal com es recull al Gràfic 3.7. Segons els càlculs de Tena i Martínez, la ruptura de l'aïllament del règim de Franco no hauria estat seguida de cap mena d'increment de les exportacions, a diferència del gran augment de les importacions en moneda constant, que el 1959 gairebé duplicaven el valor del primer any de la sèrie. L'augment del 1960, en canvi, fa patent, una vegada més, la rectificació radical que va provocar el paquet de mesures estabilitzadores i liberalitzadores de l'estiu del 1959.

Els altres fluxos amb l'exterior tenien comparativament una importància molt reduïda. Les remeses d'emigrants, força importants des del 1900, havien caigut ja des de la crisi del 1929 per motiu de la interrupció de l'emigració, a causa de l'atur als països on tradicionalment es dirigia (l'Argentina, França, el Brasil i Cuba, prin-

cipalment), i pel retorn massiu motivat per la pràctica expulsió de gran part dels espanyols que hi residien. El cicle de les dues guerres, de 1936-1939 i 1939-1945, no va permetre recuperar els moviments migratoris, ni tampoc, naturalment, els enviaments d'estalvis als familiars.

Gràfic 3.6. Taxa de cobertura de les importacions per les exportacions

Gràfic 3.7. Importacions i exportacions, en milions de pessetes de 1913

Solament a partir del 1947 va començar un nou cicle migratori amb baixa intensitat, bàsicament cap a l'Argentina, i sobretot a una nova destinació en expansió, que seria la pròspera: la Veneçuela del petroli. L'any 1956, el Govern va crear un organisme per fomentar i assistir l'emigració de treballadors a l'estranger, l'Institut Español de Emigración. El 28 de novembre d'aquell mateix any, es va signar el primer acord amb un país europeu, Bèlgica, per organitzar la contractació de treballadors espanyols, bàsicament per a les mines de carbó, després que havia estat suspès el conveni italo-belga del 1947 per causa d'alguns accidents laborals. Altres destinacions que començaren a tenir alguna entitat foren França i Suïssa. De tota manera, el gran salt cap amunt de l'emigració a Europa no es va produir fins a l'any 1960, com a resultat immediat de les mesures del 1959.

Un segon mecanisme que havia estat reforçant l'equilibri del sector exterior de l'economia espanyola entre 1850 i 1929 era la inversió de capital estranger. Les companyies ferroviàries, les assegurances, la mineria, el gas, l'electricitat, la indústria química i altres serveis públics com la telefonia, els transports urbans o el proveïment d'aigua havien estat receptors de capital estranger en volums considerables. En acabar la Guerra Civil, no obstant, el mateix franquisme pràcticament va tancar la porta a la inversió directa exterior, tractada com un instrument de domini de les grans potències i com una permanent humiliació per als veritables patriotes. Va enregistrar-se un lleuger increment associat amb les noves possibilitats que apareixien, sobretot de la indústria de vehicles de motor.

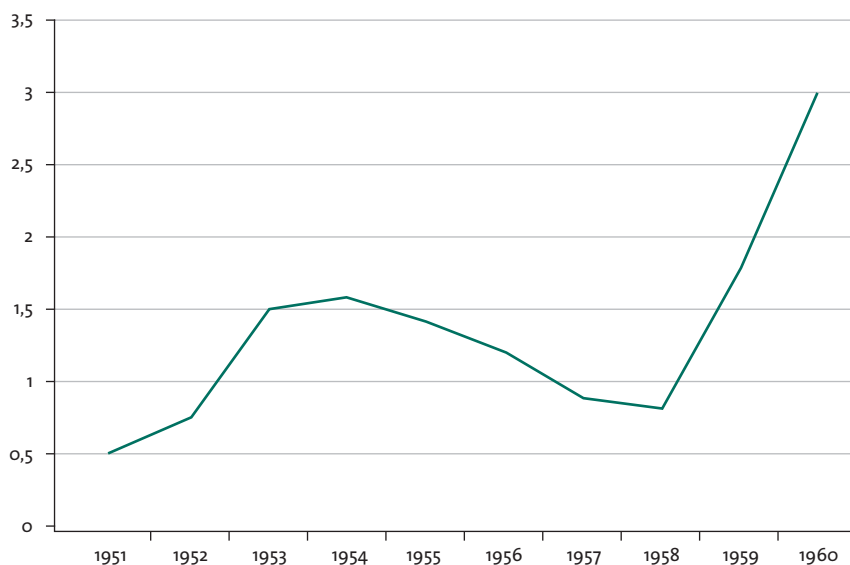
Tampoc no va assolir gaire entitat el turisme internacional, perquè el model de vacances de «sol i platja» per a la classe treballadora europea no tenia importància encara. El nombre de visitants estrangers va ésser únicament de 457.000 per tot l'any 1950. Al llarg del període va anar augmentant progressivament fins a prop de 3 milions l'any 1959 i el 1960 feia un salt espectacular fins als 4,3 milions, amb la qual cosa s'inaugurava el turisme de masses a Espanya.

El Gràfic 3.8 presenta les xifres relatives als ingressos per turisme internacional, en tant per cent del PIB, i deixa ben clar el gran increment de l'any final del període. La creació de diversos òrgans governamentals per al foment del turisme, inclosa la del Ministeri d'Informació i Turisme en data tan primerenca com l'any 1951, no havia servit de gran cosa fins al 1959, però els baixos preus interiors, a causa de la devaluació d'aquell any, i amb ells l'acció de promotors privats, varen donar inici a un *boom* turístic d'enorme importància en l'economia espanyola d'aquell any endavant.

En resum, la balança de pagaments enregistra repetidament, al llarg del període, uns desequilibris immensos, motivats per l'augment de les compres de béns i serveis a l'exterior. Durant uns anys, el problema va poder ésser pal·liat per la recepció de transferències públiques, que, en aquella època, en la terminologia internacional de la balança de pagaments, es coneixien com a «donacions». D'això es tractava ben bé, ja que una part de les importacions que procedien dels Estats Units, es distribuïen als espanyols per l'organització catòlica Caritas. Les mercaderies que entraven gràcies a l'ajuda americana no suposaven pagaments en divises i, per tant, el dèficit comercial s'anava compensant mal que bé.

Però aviat l'ajuda americana seria insuficient per equilibrar forats tan enormes. Les gelades de l'any 1956, amb una sobtada caiguda de la producció i exportació de

fruites i hortalisses, varen accentuar-ne el desequilibri. Les reserves de divises s'esgotaven ràpidament. Les conseqüències de la pèrdua de la collita de taronja, principal producte d'exportació en aquells anys, posaren de manifest que l'Espanya imperial de Franco i de Falange vivia de caritat.

Gràfic 3.8. Ingressos d'Espanya per turisme exterior, en tant per cent del PIB

L'autofàgia del franquisme

Com Ouroboros, la serp que es devora a si mateixa en la mitologia grega, el model autàrquic i intervencionista imposat des de 1936-1939, i a penes modificat del 1951 endavant, va ésser el principal responsable de la seva destrucció. Atès que el PIB enregistra un increment continuat des del principi del període, mentre que les exportacions no augmentaven en valor, resulta clar que la propensió mitjana a exportar de l'economia espanyola va patir un declivi permanent. El sector exportador no era capaç de seguir el creixement del PIB, que, en canvi, exigia augments continus de les importacions de matèries primeres, béns d'inversió, béns de consum i, àdhuc, aliments. L'elevada elasticitat a la renda de les importacions requeria d'un augment sostingut de la capacitat d'importar que solament hauria pogut aconseguir una expansió exportadora continuada.

Una vegada més, la intervenció de les autoritats econòmiques apareix al bell mig del problema. Per bé que s'acostuma a qualificar la política comercial de tota l'època 1939-1959 d'extremament proteccionista, en realitat no era pas aquesta l'autèntica fórmula aplicada. Enfront d'un aranzel protector, que és, cara endins, un instrument de regulació neutral i perfectament conegut per tots els agents eco-

JOAN SARDÀ DEXEUS I EL PLA D'ESTABILITZACIÓ

Fabián Estapé

Economista i fundador del Cercle d'Economia

Per als socis fundadors del Cercle d'Economia no serà cap sorpresa que estampí amb tota claredat –que de vegades és indispensable– unes afirmacions sobre la figura de Joan Sardà Dexeus i el seu protagonisme en una de les operacions de reforma més reeixides i transcendents de l'economia espanyola dels darrers cinquanta anys: el Pla d'Estabilització.

Es tracta, en primer lloc, de reconèixer que Joan Sardà, el màxim economista del Banc Central de Veneçuela i del Banc d'Espanya, ocupa un lloc important en l'armari dels grans economistes. Encara que a en Joan l'incomodava que li encolomessin el títol de pare de l'estabilització, la veritat és que ho va ser; i també és cert que el que us parla va viure molt de prop aquella extraordinària peripècia.

Breument us diré que el Pla va ser objecte de múltiples estira-i-arrosses, perquè d'entrada no se sabia on es jugaria el partit següent. Convé recordar que els primers dies de febrer de l'any 1959 les xifres reals de les reserves de divises, custodiades a l'Instituto Español de Moneda Extranjera (IEME), eren molt menors del que es deia. Un dia i un altre arribaven dades encara pitjors. A Madrid el rumor era que la xifra de reserves era tan baixa, que el director de l'IEME, home de vigoroses conviccions religioses, havia encomanat les rogatives corresponents.

Joan Sardà, home radicalment cartesià, ens va convocar, a Enrique Fuentes Quintana i a mi, i ens va detallar les dificultats del moment –que per a nosaltres dos tampoc no eren cap secret–. Amb l'aire decidit amb què Joan Sardà tractava les dades, va disseccionar amb el màxim to de gravetat el continuat despropòsit de la política

econòmica espanyola anterior a l'estabilització.

Aquells dies jo vaig publicar a *La Vanguardia* un article més que alarmista que vaig titular «Morfina y cirugía». Avui sembla impossible, però la percepció d'emergència que advertia va ser àmpliament criticada llavors en un diari anomenat *Pueblo*, finançat pels diners dels sindicats verticals de l'època.

Per designació del ministre de Comerç, Alberto Ullastres, que era molt amic d'en Sardà, es va crear una comissió composta pel mateix Joan Sardà, Enrique Fuentes Quintana i jo mateix, tal com darrerament ha estat publicat per Joaquín Estefanía. Crec recordar que, al despatx del ministre, un de nosaltres amb no gaire timidesa li va demanar quin paper hi havíem de tenir cadascun de nosaltres tres. Després d'una pipada de tabac americà, Ullastres ens va revelar el secret: «Amb Joan Sardà incorporem el Banc d'Espanya, la banca oficial i la banca privada; amb Enrique Fuentes Quintana procuraré l'orientació de l'Institut de Comerç Exterior i, amb tu, Fabià, espero incorporar el millor expert entre els especialistes del món general». De l'existència d'aquesta comissió Joan Sardà, Enrique Fuentes Quintana i Fabián Estapé, llavors no se'n va saber res, i em penso que va ser millor que fos així. Evidentment, alguna cosa se'n va comentar

II Reunió del Cercle d'Economia a la Costa Brava, 1963. D'esquerra a dreta, Enric Corominas i Fabián Estapé.

al Cercle d'Economia i també a la Universitat de Lleó, quan Manuel Varela Pareche va llegir la perceptiva memòria d'oposicions. Convé tenir en compte que va ser Joan Sardà el qui va traçar el mapa i les rutes accessòries.

En termes concrets es tractava de reconèixer que la devaluació que havia fixat el tipus de canvi a 42 pessetes per dòlar ja es podia donar per liquidada. El nostre primer treball seria abolir un sistema de canvis múltiples molt poc transparent, i dibuixar un nou tipus de canvi. No pot oblidar ningú que, en un règim dictatorial, tota devaluació s'interpretava com una maniobra dels enemics del règim.

No en puc donar més detalls en aquestes pàgines, però durant aquells mesos de començament del 1959, Joan Sardà, home cartesià i obsessionat amb el calendari, va maniobrar per evitar la previsible impossibilitat de pagar amb divises les importacions de cru del mes d'octubre de 1959. Durant els primers i crucials dies del mes d'abril de 1959, una pluja fina, com un plugim, va alterar el panorama que teníem davant.

Va desembarcar a Madrid la missió del Fons Monetari Internacional (FMI), al capdavant de la qual hi havia el francès Gabriel Ferras. I per aquells dies també va arribar una altra corrua de funcionaris internacionals de l'Organització Europea de Cooperació Econòmica (OECE). Per aquest motiu es podia creure que Espanya s'havia convertit en un país de missió.

Sardà es va ocupar de totes dues delegacions. Ferras es va sentir atès i capaç d'examinar els problemes a què s'enfrontava el seu amic Sardà al Banc d'Espanya. Ferras ja coneixia en Sardà de l'etapa d'aquest últim al Banc Central de Veneçuela, a Caracas. Si bé l'arribada de Gabriel Ferras permetia entreveure alguns oasis, un cop quantificades certes divises en dòlars encara existents, les informacions de caràcter subterrani començaven a assenyalar un sostre de la reserva de divises completament alarquant.

Mentre es produïen aquests esdeveniments, s'acostava una acció absolutament vital: em refereixo a la devaluació de la pesseta. En les setmanes que van discórrer sota un clima de plena quietud, es va presentar al despatx

d'Alberto Ullastres l'ocasió d'estudiar un nou tipus de canvi. Encara no sé com, Enrique Fuentes Quintana i jo ens vam embarcar en l'improba tasca d'avançar un tipus de canvi –substancialment allunyat del de 42 pessetes per dòlar en funció dels càlculs elaborats sobre l'elasticitat de l'oferta i la demanda. Però l'ocasió no tenia recanvi. A partir dels càlculs de Sardà i Ferras, em va tocar jugar al devaluador. No hi ha ningú tan agosarat com el qui posseeix totes les xifres. Pel desig de ser absolutament fidel en aquesta narració, haig de manifestar que quan la proposta de nou tipus de canvi de 58 pessetes per dòlar va arribar a les mans d'Alberto Ullastres, aquest no es va estar de dir: «Que Déu t'escolti!». No entra en el meu propòsit, d'aquell dramàtic any 1959, arrogar-me el mèrit més petit. Exabruptes com l'anterior s'expliquen per la gravetat del moment. Creguin-me que, com a economista del meu país, molt difícilment he sentit en cap altra ocasió tan a prop la possibilitat d'influir en el quadre input-output. Recordo amb tota fidelitat que Alberto Ullastres ens va reunir, a Enrique Fuentes Quintana i a mi mateix, amb el seu secretari general tècnic, Manuel Varela Parache. Els informes que vam facilitar al ministre de Comerç establien el tipus de canvi en 58 pessetes per dòlar. Semblava tot dat i beneït. Després de la reunió, el ministre de Comerç va saludar i va sortir, amb brevetat i donant a entendre que de seguida hauria tornat, després de l'audiència amb Franco. Encara avui no sé precisar quant va trigar Alberto Ullastres; vam traçar algunes hipòtesis, però abans de consumir gaires minuts, heus aquí que torna Ullastres de l'audiència del Pardo, i quasi saltant d'alegria ens diu: «A 60 pessetes per dòlar; que es calculin els nous tipus». I així va ser. Nosaltres sabiem que del despatx del Ministeri el tipus de canvi havia sortit a 58 pessetes per dòlar, i després, en un altre despatx, s'havia convertit en 60 pessetes per dòlar. Llavors hi havia coses que anaven així. Això és una anècdota sobre el Pla d'Estabilització que corona uns episodis transcendents de la política econòmica espanyola. Uns episodis que van recaure sobre les espatlles de Joan Sardà, que, una vegada més, va enfilarse des de la perspectiva

d'un liberal cartesià el tractament necessari davant uns poderosos convençuts d'estar en possessió de la veritat.

En aquest moment, el pols d'allò que es feia a Madrid va trobar a Barcelona unes persones d'indole pròxima, com Carles Ferrer, Carles Güell, Artur Suqué i Joan Mas Cantí, fundadors del Cercle d'Economia, amb els quals es va establir una col·laboració cada vegada més intensa. Aquests sentien el mateix que nosaltres: el Pla d'Estabilització era un primer pas cap a Europa i cap a la democràcia.

Ja per posar el punt final, vull recordar uns dies que crèiem últims i plens de reconeixements. A mitjan de juliol del 1959 m'allotjava a casa de Joan Sardà; se m'havia atribuït un encàrrec singular: redactar tots els preàmbuls de les disposicions del Pla d'Estabilització.

Va ser llavors, a casa de Sardà, on, sense escarafalls, després d'un dinar frugal, ens vam posar a escoltar les famoses notícies de les tres de la tarda, el *parte*. Les veus que arribaven de París ens van deixar glaçats: l'*speaker*, arborat, era presa d'una gran emoció.

Deia: «En aquest moment històric el nostre heroi, Federico Martín Bahamontes travessa veloç els Camps Elisis estalonant el primer Tour guanyat per Espanya», i així un enfilall de jaculatories. No ha d'estranyar a ningú que amb una gesta tan transcendental, en el comunicat de les tres de la tarda la notícia del Pla d'Estabilització es limités a un lacònic: «Ahir Espanya va ingressar a l'OECE».

nòmics, el sistema es caracteritzava pel control absolut per part de l'Administració, així com per l'arbitrarietat i imprevisibilitat de les seves decisions i per una enorme complexitat burocràtica, que exigia tràmits tortuosos i terminis molt llargs. Per si sola, la regulació del comerç exterior era un autèntic obstacle al seu desenvolupament. Tot plegat resultava en benefici dels més propers al poder polític o dels més ben informats, que, per altra banda, acostumen a ésser els mateixos. La política canviària feia del tipus de canvi un instrument discrecional, autèntica font de poder i de corrupció, que, addicionalment, obstaculitzava les exportacions i afavoria les importacions.

Des de la Guerra Civil, en una situació d'absoluta carència de divises, l'Estat havia imposat un sistema de doble monopoli del sector exterior a través de la cessió centralitzada de divises i de llicències de comerç, acompanyat de les disposicions repressives, ben explícites en el títol, de la Llei de Delictes Monetaris del 1938. El nou govern de l'any 1951 va introduir algunes mesures flexibilitzadores sense modificar substancialment els problemes. El 26 d'octubre d'aquell any, es confirmava la creació del mercat lliure de divises a Madrid, però se seguien imposant els canvis oficials de l'Instituto Español de Moneda Extranjera (IEME). La inconvertibilitat de la pesseta, externa i interior, i la prohibició de mantenir saldos en divises, impedia qualsevol actuació al marge del sistema.

A més, l'Administració seguia exercint un control pràcticament absolut de les entrades i sortides de mercaderies a través d'allò que Millet i Bel qualificava l'any 1960 com «el sistema immoral, antieconòmic i injust de les llicències d'importació i d'exportació». També des del 1951, els responsables econòmics del Govern varen reduir el nombre de tipus de canvi per aplicar a les transaccions, fins a sis per a les exportacions i set per a les importacions. Però àdhuc els més elevats, entre 37 i 40 pessetes per dòlar, eren per damunt de la cotització lliure de la pesseta. El tipus oficial bàsic seguia impertèrrit, fixat en 10,95 pessetes per dòlar. Pel mes d'abril del 1957, amb un criteri racionalitzador i realista, es va adoptar un nou tipus de canvi únic de 42 pessetes per dòlar, però la reforma es va frustrar tot seguit perquè, a través de primes i recàrrecs de diversa magnitud, es va tornar *de facto* a la multiplicitat canviària.

La introducció de canvis superiors al tipus bàsic implicava una devaluació de la moneda, però de forma desigual, segons l'operació que es tractés de realitzar, sempre insuficient per arribar a la paritat efectiva en què la pesseta cotitzava en els mercats lliures de l'exterior. Els canvis múltiples, sotmesos a continues revisions, suscitaven pressions permanents des de cada sector econòmic per obtenir tipus més favorables. A més d'afavorir la corrupció, generaven incertesa i dificultats d'informació, obstaculitzant l'actuació dels agents econòmics privats i perjudicant les transaccions exteriors.

Al mateix temps, sota la pressió del monumental dèficit comercial, i del forat en la balança de pagaments, la pesseta es desvaloritzava contínuament als mercats lliures. Els canvis, de forma més o menys greu, eren causa de permanent sobreapreciació de la pesseta. Això perjudicava l'equilibri comercial, ja que encaria les exportacions i abaratia les importacions. El dèficit comercial no parava de créixer i acabaria per esgotar les reserves en divises del sistema. El saldo del dèficit acu-

mulat de la balança bàsica entre 1953 i 1958 superà els 800 milions de dòlars, una xifra molt propera a tota l'ajuda americana rebuda durant aquells anys.

Ni els estalvis dels emigrants ni la inversió directa exterior podien compensar mínimament l'excés de valor de les importacions. La convertibilitat exterior de les monedes europees des del desembre del 1958 impedia mantenir els sistemes del bilateralisme comercial. A l'inici de l'any 1959 la situació havia esdevingut impossible, ja que l'Estat tenia pendent de pagament a curt termini una suma francament superior al volum de les reserves disponibles. L'única sortida possible era l'obtenció de crèdits per part dels organismes internacionals, però aquests no estaven disposats a proveir-los sense les reformes necessàries en l'economia del país per tal de donar un nou impuls al creixement i assegurar-ne el pagament.

Les pràctiques intervencionistes arbitràries i imprevisibles, implementades per un pesat aparell burocràtic, produïen desviacions en els preus respecte dels que regien al mercat internacional i una assignació de recursos ineficient. La industrialització fonamentada en l'empresa pública, finançada amb càrrec al pressupost i sense restriccions, era una font inesgotable de càrrecs i retribucions per a propers al règim, i un permanent motor de la inflació que deteriorava el sistema.

Al mateix temps, les empreses públiques gaudien de totes les prioritats de l'Administració a l'hora d'assignar quotes de matèries primeres, semimanufactures o energia i de cedir llicències d'importació i divises. Malgrat això, es mostrava absolutament incapaç de competir a l'exterior. Les empreses privades restaven condemnades a l'aventura impossible de competir, amb tots els desavantatges, per la qual cosa tampoc no podien exportar gaire. El resultat era una atonia exportadora que no trobava remei i, amb ella, la crisi permanent del sector exterior. El desequilibri exterior va destruir el sistema econòmic fonamentat en l'autarquia, la falta de transparència i l'arbitrarietat, producte d'un intervencionisme sense límits.

La reforma econòmica del 1959

El període es tanca amb la gran reforma econòmica del 1959 i amb l'estabilització immediata de l'economia durant el segon semestre de l'any i al llarg del 1960. En aquell moment, el sistema deixava al descobert totes les seves febleses. Els controls de preus i salaris no proporcionaven estabilitat i la inflació augmentava a taxes més elevades que mai. L'àmplia gamma de mitjans de control del comerç exterior no havia servit per mantenir mínimament contingut el desequilibri exterior, que creixia més i més. L'ajuda americana no era il·limitada ni es podia ampliar més, malgrat els intents d'aconseguir-ho. Els crèdits exteriors no podien ésser assolits sense una estabilització rigorosa de preus i costos, com havien realitzat França o l'Argentina l'any 1958, i sense aconseguir una posició competitiva al mercat mundial.

L'exemple de França, com en tantes altres ocasions, fa en aquells anys un paper crucial. Els increments salarials de Girón havien seguit de prop els grans augments de salaris i altres concessions socials, com la tercera setmana de vacances pagades, del primer ministre socialista Guy Mollet a l'inici del 1956, amb efectes inflacionistes semblants. Justament, el Pla d'Estabilització francès adoptat l'any 1958 pel

govern del general De Gaulle i d'Antoine Pinay, preparat per Jacques Rueff, va inspirar directament el pla espanyol. Al mateix temps, gairebé va forçar el canvi a Espanya, a través de l'impacte de la devaluació del franc, en un 17,5%, i de la convertibilitat exterior.

Les reserves de divises del Banc d'Espanya, a 31 de desembre del 1958, eren de només 45,4 milions de dòlars, mentre que el deute exterior obligava a pagaments immediats per un import superior. Per a Jaime Requeijo, l'economia espanyola es trobava «*al borde del abismo*». Les opcions per seguir realitzant les importacions més imprescindibles eren pràcticament nul·les i no existia altra solució que un sanejament dràstic de l'economia i aconseguir crèdits exteriors.

Per tal de forçar l'acceptació dels sectors immobiliars del Govern i, sobretot, del mateix Franco, els aperturistes realitzaren una maniobra perfectament impròpia d'un estat autoritari, com era obrir una consulta directa a les entitats i organismes econòmics espanyols més importants, durant els mesos de gener i febrer del 1959. Comptant amb el suport d'una resposta positiva general de l'opinió econòmica i empresarial, els partidaris de l'obertura, principalment situats al ministeri de Comerç, es recolzaren finalment en la pressió permanent dels tècnics del FMI, del Banc Mundial i de l'OECE. Mentrestant, durant els dos primers trimestres de l'any 1959, el desequilibri exterior augmentava el forat i abocava a la suspensió de pagaments exteriors.

El 30 de juny, finalment, el Govern va dirigir un memoràndum a l'FMI i a l'OECE en què es presentava un diagnòstic realista de la situació i es declarava disposat a aplicar una nova política econòmica de signe liberalitzador i d'obertura exterior. Obtingut el suport del govern nord-americà i dels organismes internacionals, el Govern va aplicar un pla d'austeritat i de sanejament dràstic, que incorporava una sèrie de mesures per controlar la inflació, entre les quals la supressió del mecanisme de pignorabilitat del deute, la limitació de la despesa pública, la supressió de subvencions a empreses estatals, severes restriccions al crèdit i una elevació del tipus d'interès. Al mateix temps, va decidir una nova devaluació de la pesseta –des de 42 fins a 60 pessetes per dòlar–, l'organització del mercat de divises, una amnistia a la repatriació d'estalvi d'espanyol a l'exterior, la liberalització de les importacions i la preparació d'un nou aranzel de duanes.

Les mesures del 1959 eren difícils i comportaven costos socials elevats a curt termini, des de l'augment sobtat de l'atur fins a la congelació salarial i, en la pràctica, a la caiguda de les remuneracions reals per la supressió d'hores extraordinàries dels ocupats. Però varen trobar un molt ampli suport interior. Aquí resideix, certament, la clau de l'èxit de l'operació estabilitzadora i liberalitzadora d'Espanya el 1959. En el recolzament a la liberalització i la crítica social generalitzada a l'excessiva i arbitrària intervenció estatal en l'economia, o els despropòsits populistes dels jerarques del verticalisme, es troba la causa principal de la continuïtat de l'obertura i de la liberalització a partir del 1960.

ELS ESTATUTS DEL CERCLE ABANS I DESPRÉS

Juan Alberto Valls Jové

Soci número 2 del Cercle d'Economia.
President del Club Comodín (1954-1957).
President de la Fundació Pax

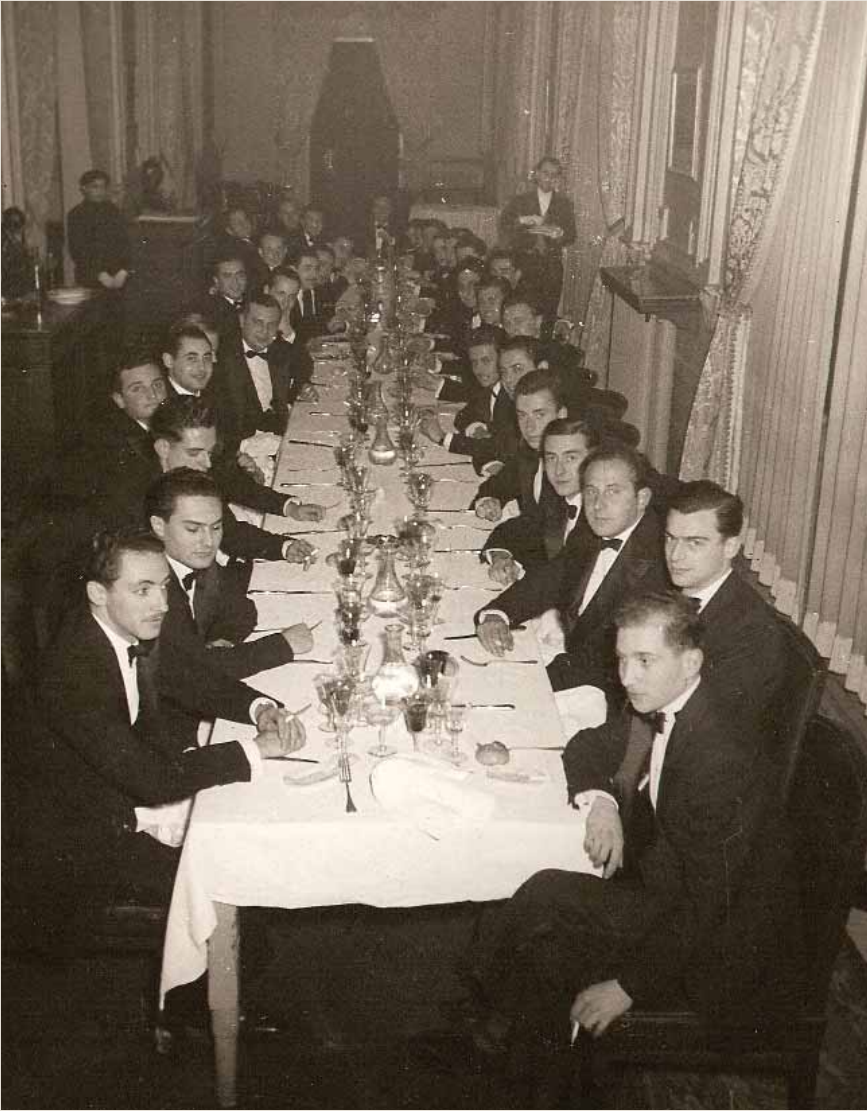
Fa més de cinquanta anys, un grup de joves empresaris i universitaris, estimulats per la vocació europea, amb la il·lusió pròpia de la joventut i la inquietud d'una generació de postguerra, vam començar a celebrar conferències culturals i després a organitzar jornades d'interès econòmic.

Per poder emprendre aquestes activitats ens vam veure obligats a crear el Club Comodín i a adaptar els seus estatuts socials a les normes legals que regien a començament dels anys cinquanta, llavors que es prohibia la llibertat d'expressió i es dificultava l'associacionisme. Per tant, el seu objecte social va establir fomentar les relacions entre els socis, principalment en les manifestacions de caràcter cultural i esportiu, i així mateix prohibir als socis, en els locals del Club, l'organització o execució de tot acte o manifestació de tendència o caràcter polític.

Com que en aquella època el que no era prohibit era de compliment obligatori, ens vam haver d'integrar oficialment en algun tipus d'esport. Vam triar els escacs. No caldrà pas posar de manifest les dificultats que va passar el Club, perquè només teníem un jugador, de molt bon record, però que, malgrat la seva bona disposició, amb els seus coneixements no ens va permetre passar del penúltim lloc en un dels concursos oficials que es van celebrar. Una altra de les singularitats del Club consistia en la manera en què es produïen les votacions de la junta directiva. Els seus membres estaven obligats a dur cofat el barret de «comodí», representatiu del típic capell de l'Arlequí picassià, amb cascavells inclosos, igual que el jòquer de les cartes; aquest guarniment i el so dels cascavells ens va donar un aspecte divertit i desimbolt —de vegades ridícul— que

ens va permetre en moltes ocasions conciliar amb sentit de l'humor situacions enutjoses, tensions i disputes entre nosaltres en l'adopció dels acords socials. Entre altres votacions, l'admissió de socis tenia caràcter secret i bastava una sola bola negra per rebutjar el candidat; les qualitats que s'exigien principalment per a aquesta admissió eren: amistat manifesta i tolerància demostrada. Aquest va ser l'esperit que va inspirar i va regir fins als darrers dies les activitats del Club Comodín.

Lentament l'Administració va anar promulgant disposicions legals per afavorir la constitució d'associacions. Així, d'acord amb el que establien la Llei de 24 de desembre del 1964 i el Decret de 20 de maig del 1965, vam constituir el Cercle d'Economia, amb l'objecte social següent: «Fomentar entre els seus socis i portar a terme els estudis científics de caràcter econòmic que s'estimin oportuns mitjançant l'organització de seminaris, col·loquis, conferències, cursos i publicació dels seus estudis i investigacions econòmiques». Com es pot apreciar, amb la promulgació d'aquesta normativa el Cercle va poder realitzar les seves activitats. A l'assemblea general de socis celebrada el juliol de l'any 2005 es van aprovar uns nous estatuts, s'acordà que la denominació fos Cercle d'Economia, i la seva finalitat més significada: «Promoure debats entre els diferents agents socials i iniciatives d'interès

Sopar de gala del Club Comodín al Cercle del Liceu, en ocasió del nomenament del seu president, Juan Alberto Valls. 31 de gener del 1954. A l'esquerra, d'esquerra a dreta: Juan Clavell, Antonio Juanico, Jaume Penyella, Francisco Draper, Josep Maria Ribot, Rafael Casademunt, Fabián Isamat, Rafael Sallent, Antonio Escape, Ribot, Oriol Valls Marfà, Joan Mas Cantí, Ramon Roca-Sastre, Antonio Vila-Casas, Fredi Marquès; a la dreta, de dreta a esquerra: Julio Juan Alemany Maimí Pepe Armenteras, Jordi Ponjoan, Josep Maria Cardona, Albert Mas Cantí, Joaquín Poal, Antonio Sagnier Muñoz, Juan Alberto Valls i Gabi Moragas.

general que redundin en benefici del progrés econòmic, polític i social de la col·lectivitat». Per tant, els qui tinguérem l'honor de ser precursors i fundadors del Cercle d'Economia

avui tenim l'orgull d'haver constituït una institució que compleix de ple dret un servei a la societat i pot ser exemple per a futures generacions.

LLISTAT DE SOCIS DEL CLUB COMODÍN 1951-1952

JOAN MAS CANTÍ
JUAN ALBERTO VALLS JOVÉ
GUILLERMO CASANOVAS
JULIO JUAN ALEMANY
FRANCISCO DRAPER
CARLES FERRER SALAT
CARLES GÜELL DE SENTMENAT
ANTONIO SAGNIER MUÑOZ
JORDI PÀMIES
JORGE DE MIQUEL
JORGE DOLLADIER
JOSÉ MARÍA BASOLS
ALBERT MAS CANTÍ
LEÓN SAENZ GARCÍA
JOSÉ ARMENTERAS
LUIS CARBONELL
GUILLERMO MARISTANY
LLUÍS DESVALLS
RAMON LLONCH ARÚS
JORGE PONJOAN
RAFAEL SALLENT
JOSÉ MANUEL CALZADO
LLUÍS CABRÉ BLASCO
JUAN ORIOLA CORTADA
JUAN DURÁN STRUK
LUIS BADRINAS AMAT
FRANCISCO FRESNEBAR
FRANCISCO OLANO
JULIO BRILLAS
JOSÉ MANUEL QUESADA
PEDRO CUATRECASAS
ANTONIO ESCAPE
ANTONIO MAJEM
PEDRO NAUDÓN
JOSÉ MARÍA RIBOT
ÓSCAR GARRIGA
VÍCTOR SOLER
FERNANDO RIVIERE
ANTONIO JUANICO
JOSÉ LUIS URUELA
RICARDO ROJO
FEDERICO TRIAS DE BES
CARLOS GUITART
JOSEP MARIA VERNIS
ANTONIO BOSCH GALODÍN
ORIOI VALLS MARFÀ
JAVIER BORES
JAIME DELAD
LUIS SALES
ENRIQUE SABATER
LUIS CASANOVAS
JOSEP MARIA CARDONA
JOSÉ MARÍA RIGAU
ANTONIO VILA
JUAN FÁBREGAS
CARLOS PÉREZ
ANTONIO TORTRAS
JUAN SALVÁ
JOSÉ MARÍA BALCELLS
JOSÉ SOLER ROIG
JOSÉ MARÍA DRAPER
ANTONIO CREIXELL
ANTONIO TRIUS
CARLOS DE ESPAÑA
IGNASI VIDAL ARDERIU
RAIMUNDO SEGURA DE LUNA

El «miracle» espanyol (1960-1973)

Les decisions adoptades a l'estiu del 1959, amb el Pla d'Estabilització i l'ampli seguit de mesures que es varen anar aplicant posteriorment, suposava tota una estratègia de creixement i constituïa una novetat històrica a l'Estat espanyol. En els seus aspectes més evidents, estava orientada a restablir els mecanismes propis d'una economia de mercat i a associar Espanya amb el món industrialitzat, amb la confiança que ambdues línies proporcionarien com a gratificació la incorporació del país a l'onada de creixement i de prosperitat que caracteritzava el món occidental més de deu anys enrere. Es comptava, així, amb el suport i l'assessorament de les organitzacions econòmiques internacionals creades a l'acabament de la Segona Guerra Mundial.

L'efecte a curt termini del Pla d'Estabilització sobre l'economia va ésser moderadament depressiu, de manera molt concentrada en el temps i, per tant, amb costos socials i econòmics força limitats. En canvi, l'efecte a llarg termini seria molt expansiu. Altres països que adoptaren fórmules estabilitzadores poc abans o després que Espanya no varen gaudir d'una etapa semblant, de creixement potent i durador. Sens dubte, una part substancial de responsabilitat en aquest èxit s'ha de reconèixer a les autoritats econòmiques, que varen mantenir disciplinadament objectius i comportaments.

Una altra part de les raons de l'èxit pot ésser atribuïda a dos tipus de factors que eren presents en el cas espanyol, però faltaven en altres economies en aquells moments. D'una banda, l'economia espanyola partia d'una antiga, per bé que comparativament poc dinàmica, experiència d'industrialització. Cal recordar, en aquest sentit, que l'any 1973, després d'una expansió econòmica extraordinària, Espanya se situava, en relació amb el conjunt de l'Europa occidental, en posicions relatives semblants a les que havia assolit a finals del segle XIX o entorn del 1929. En algun grau, s'estava recuperant el llarg temps perdut per al creixement durant la Segona República, la Guerra Civil i les etapes autàrquiques, ni més ni menys trenta anys.

Per un altre costat, l'economia espanyola va aprofitar de forma òptima els avantatges que en aquella conjuntura li suposaven la proximitat geogràfica a l'Europa occidental i el parentesc, en sentit ampli, de les institucions pròpies amb aquelles que s'havien consolidat al continent durant la postguerra i anys següents. És simptomàtic que una quantitat important de lleis i normes, en general molt encertades, que s'adoptaren a Espanya durant el període fossin directament inspirades per decisions anteriors de dos països molt propers i molt semblants, com eren França i Itàlia. En certa manera, la gran carrera de l'Espanya dels anys seixanta derivava de les rendes de posició, reals i figurades –és a dir, geogràfiques i institucionals–, que l'afavorien.

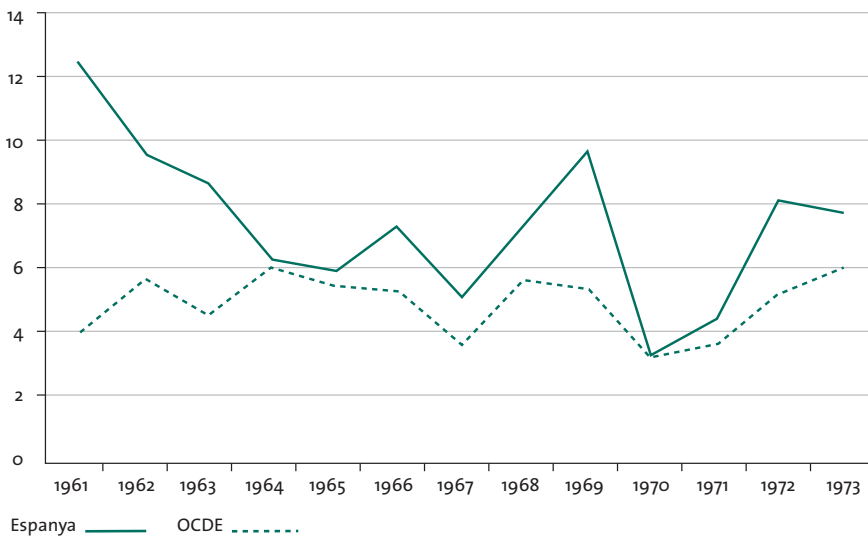
Espanya no va incorporar-se pas al procés d'integració europea, perquè no li va ésser permès a causa de les característiques dictatorials del règim de Franco. Però, com ha afirmat Jordi Nadal, Europa sí que va entrar a Espanya, a través de diversos mecanismes que foren molt estimulants, no solament per a l'economia, sinó en tots els ordres de la vida, des de les pautes familiars fins als elements ideològics i culturals. És dubtós que l'economia espanyola s'hagués comportat tan bé com ho va fer de no haver tingut tan a prop, i tan a la vista, el premi d'incorporar-se a la gran aventura europea. De forma no sempre explícita, el projecte en què va recolzar-se la classe mitjana, l'autèntica protagonista del «miracle», va ésser el de la incorporació a Europa, la terra de les llibertats, de la cultura i, també, de la prosperitat.

L'aposta pel desenvolupament econòmic dels governs del període 1960-1973 va ésser tan intensa, que va esbandir, sense dificultats, tots els continguts ideològics genuïns de la dictadura. Òbviament, aquest element de la modernització econòmica d'Espanya no formava part de l'ideari ni del pensament polític de les distintes famílies que havien donat base a l'aixecament del 18 de juliol del 1936 i al règim instaurat per Franco. Però va passar a constituir-se en l'autèntic centre d'interès del Govern i de la societat del moment. Tant és així que ha acabat essent gairebé un tòpic dins de la literatura, però també dins de la memòria popular, la qualificació dels elements ideològics i polítics dels dirigents de l'època amb el terme de *desarrollismo*. Sembla impossible trobar una denominació més laudatòria per a una acció de govern que és, i ha d'ésser sempre, inevitablement, una estratègia de creixement per damunt de tot. Paradoxalment, aquesta qualificació tan positiva els era imputada als responsables del canvi del 1959 i anys següents pels seus enemics, de dins i de fora de la dictadura, amb la voluntat de desvaloritzar-ne l'actuació.

UNA GRAN ONADA DE CREIXEMENT

Joseph Schumpeter ha estat, tal vegada, qui millor ha combinat l'observació històrica amb l'anàlisi dinàmica de l'economia del món desenvolupat, a través de la seva distinció de les onades llargues de creixement i del paper central de l'empresari en tant que líder de la innovació. L'alternança de períodes de creixement determinats per l'efecte de les innovacions agrupades, amb etapes de depressió, produïdes per l'esgotament dels impactes expansius de les noves tecnologies, configura una dinàmica econòmica pautaada per cicles llargs de creixement. Schumpeter ho relacionava, d'altra banda, amb les fluctuacions a llarg termini postulades per l'economista rus Nikolai Kondratiev. Seguint el seu esquema, els neoschumpeterians proposen un quart gran cicle de creixement, darrere dels tres que ell mateix havia identificat, que s'allargaria entre el 1945 i el punt culminant de l'any 1973, per iniciar la fase descendent des d'aleshores i finalitzar l'any 1985. Les principals indústries motrius d'aquesta nova onada de creixement haurien estat l'aeronàutica, la petroquímica, l'energia nuclear, l'electrònica i la informàtica.

Tant si es vol acceptar l'esquema descriptiu i explicatiu de l'escola schumpeteriana, com si es prefereix acudir a fórmules menys analítiques, no deixa d'ésser una evidència que el món occidental, particularment els països europeus, varen enregistrar durant els anys 1960-1973 un creixement econòmic ràpid i intens. El conjunt dels països de l'OCDE, entre 1960 i 1973, va assolir una taxa de creixement acumulatiu del PIB del 5% anual. Durant els mateixos anys, la taxa de creixement anual del PIB espanyol ascendia, de mitjana, fins a un espectacular 7,4%. El diferencial, per tant, pujava gairebé a 2,5 punts percentuals anuals. El Gràfic 4.1 presenta les corresponents variacions interanuals del PIB real.

Gràfic 4.1. Taxes de creixement del PIB real d'Espanya i del conjunt de l'OCDE

COL·LABORACIONS DEL CERCLE D'ECONOMIA AMB LA PREMSA

Fortunato Frías

Secretari general (1964-1970) i vocal de la junta directiva del Cercle d'Economia (1972-1975)

Un dels mitjans que el Cercle d'Economia va començar a utilitzar per exposar els seus criteris i punts de vista davant l'opinió pública, amb la finalitat d'incidir en la presa de decisions per part dels agents socials i anar afermant-ne i consolidant-ne la projecció exterior, van ser les col·laboracions amb la premsa, que, a més a més, van exercir un paper decisiu com a element clau en l'existència, consolidació i eficàcia de l'entitat.

Aquestes col·laboracions, sobre matèries diverses, es van iniciar al *Diari de Barcelona*, en l'edició del diumenge, a través de les «Pàgines Especials», a partir del novembre del 1964. I des del juny del 1966, de manera complementària, també amb una periodicitat setmanal, a *La Vanguardia*, amb dues pàgines més d'«Economia i Finances», una el dissabte, sobre qüestions econòmiques, i una altra el dimarts, dedicada a temes agrícoles. També s'hi incloïen breus notes sobre aspectes variats, en les quals era molt actiu Juan Antonio Borés. Es va organitzar un comitè de redacció, que, amb el transcurs del temps, va experimentar variacions diverses. El primer va ser integrat per Juan Antonio Borés, Guillermo Casanovas, Enric Corominas, Joan Mas Canti, Manuel Parés, Jordi Petit, Carles Ferrer Salat, Antonio Figueruelo, Ricard Fornesa, Joan Hortalà, José Pàmies, Luis López de la Madrid, Sebastià Salvadó i Salvador Vidal. També se'n va crear un per a les enquestes: Joan Hortalà, Pere Duran Farell, José Luis Heredero, Ramón García Nieto, Andreu Ribera, Gerardo Salvador, Fabián Estapé, Enric Corominas i jo com a secretari general. A les pàgines d'un diari i l'altre, a més a més dels membres dels comitès de redacció, hi escrivien altres socis del Cercle i col·laboradors destacats de l'Administració pública, de l'empresa i la universitat, estaments sempre tan presents.

A la Junta General del juliol del 1965, Carles Ferrer exposava: «[...] la realització de les «Pàgines Especials», activitat de forta repercussió i importància, ha estat una labor d'equip [...]». I el nou president, Carles Güell, motor principal d'aquesta activitat, en deia això: «[...] tercera manera de transcendir a l'exterior: «Pàgines Especials» [...], iniciativa de Guillermo Casanovas [...], que ens va dir: "Hem d'adquirir un nou compromís, hem de reflectir la nostra opinió en un diari [...] Ens hi llancem i [...] per mitjà de la fixació de criteris del Cercle [...] quedaran enriquides i tindran un sentit molt més concret i clar[...]»». Dos anys més tard, a la Junta General, després de cedir-me la paraula per iniciar l'explicació de la Memòria, també la va donar a Manuel Parés, un altre membre molt actiu del Comitè, que manifestava: «[...] des de fa dos anys i mig, una de les activitats més importants del Cercle ha estat la col·laboració setmanal en dos diaris de Barcelona [...] i donar cabuda als desigs de molts socis d'exposar públicament els problemes econòmics o socials [...]». Encara destacava dos aspectes concrets més: un, l'atenció als editorials. Els temes d'actualitat i d'importància s'hi comentaven i analitzaven, marcant les línies generals a seguir, i un dels assistents o col·laborador s'encarregava d'escriure'l (gairebé sempre, *supervisats*, en última instància, per Joan

Acte d'homenatge a José Luis Sampedro al Cercle d'Economia, el 28 d'abril del 2005. D'esquerra a dreta: Josep Maria Bricall, Carles Güell de Sentmenat, José Luis Sampedro, Antoni Serra Ramoneda i Fortunato Frias.

Mas Cantí). L'altre es referia a les enquestes sobre qüestions actuals que demanaven de conèixer l'opinió que en tenien una sèrie de personalitats. Algunes d'aquestes enquestes van tenir un èxit molt notable, i en altres publicacions se n'han recollit les conclusions o bé algunes intervencions. Hi va haver enquestes sobre: *Habitatge i Urbanisme, Turisme: fenomen econòmic i social, Les exportacions espanyoles, La co-gestió, Les carreteres espanyoles, Les empreses petites i mitjanes, La investigació aplicada a Espanya, Davant el II Pla de Desenvolupament, La Qualitat Industrial: una exigència del nostre temps, La carta d'exportador, El Turisme Social, La Seguretat Social, El camp.*

La revista *Información Comercial Española*, dirigida pel professor Enrique Fuentes Quintana, sòlidament arrelada al país i d'un prestigi considerable, aconseguit en el transcurs de llargs anys de feina dura, responsable i independent, va arribar a tractar en un article de fons el que havia estat la nostra enquesta sobre *Diagnòstic sobre el camp espanyol*.

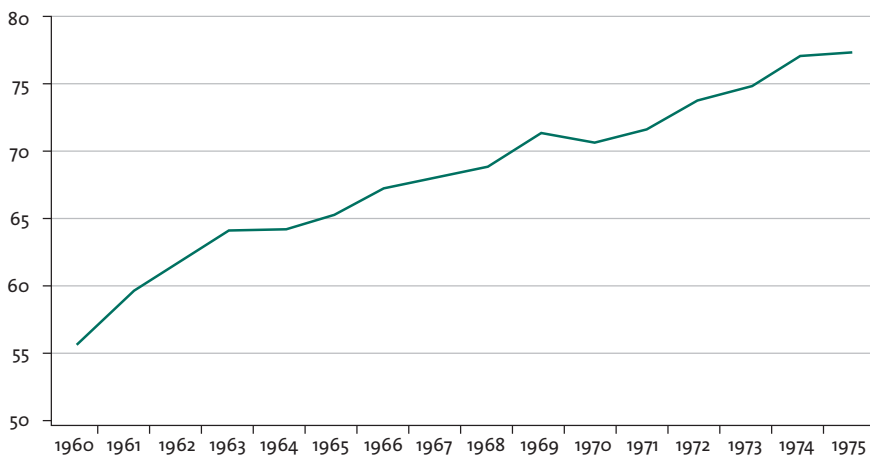
Cal destacar la col·laboració especial del Cercle en un número extraordinari del *Diari de Barcelona* titulat «Catalunya en el desenvolupament nacional», que es va publicar el febrer del 1969: alguns dies de la setmana escrivíem editorials dels diaris, prova de la confiança que havien dipositat

en nosaltres els directors dels diaris esmentats, Esteban Molist i Horacio Sáenz Guerrero.

Al llibre *Història del Cercle* es diu: « [...] la divulgació de l'economia que feia el Cercle a través de la premsa [...] no solament venia a representar un magnífic canal d'expressió i d'influència en les propostes de mesures de política econòmica, sinó que també, mitjançant la discussió i la redacció dels articles, s'anava cohesionant internament l'entitat, al voltant d'una determinada concepció de la societat [...]. El contingut dels articles solia anar uns quants «passos endavant» de l'opinió general dels empresaris associats al Cercle, ja que els comitès de redacció eren constituïts per joves tècnics i professors universitaris. Aquests, a partir de les directrius o d'interessos explícits, recollien i reflectien les opinions entre el conjunt dels membres del Cercle. Eren uns continguts clarament avançats al seu temps, en els quals s'analitzaven críticament la política econòmica i social de l'Administració central i local [...]. Aquestes col·laboracions amb la premsa van començar a decaure el 1971 i van acabar al final del 1972, havent participat 131 persones en les diverses enquestes i 87 col·laboradors. Com en l'elaboració dels criteris bàsics; aquesta activitat va ser tot un èxit de participació i potser la raó per la qual el Cercle sempre en va estar satisfet.

Bé és cert que, si s'expressen les variacions interanuals en termes per càpita, els avantatges de la taxa espanyola es redueixen una mica, perquè l'augment de la població va ésser proporcionalment major que al conjunt dels països de l'OCDE. Malgrat aquesta petita correcció, Espanya seguiria mostrant el lideratge de tots els països del món occidental. Únicament el cas del Japó, molt més espectacular encara amb el seu 10% anual d'increment mitjà del PIB, ultrapassa clarament l'expansió de l'economia espanyola d'aquells anys. La magnitud de l'expansió de l'etapa 1960-1973 destaca de forma extraordinària perquè seguia més de trenta anys d'estancament i uns pocs de recuperació. El PIB real per habitant havia crescut tan sols a una taxa del 0,7% acumulatiu anual entre 1929 i 1960.

El creixement econòmic de 1960-1973 apareix força relacionat amb el comportament d'altres països europeus del sud, que també partien de xifres absolutes inferiors a la mitjana europea, atès que tots ells varen assolir registres superiors als del conjunt del continent. Per bé que amb un major dinamisme en el cas d'Espanya, les economies mediterrànies protagonitzaren, doncs, un procés de convergència econòmica amb l'Europa central i septentrional més avançada. El Gràfic 4.2 presenta l'evolució del PIB per càpita espanyol en tants per cent del PIB per càpita del conjunt dels vint-i-nou països europeus d'economia de mercat, amb dades elaborades per Angus Maddison. Espanya hauria fet un salt espectacular, des d'un índex un pèl inferior a 56 l'any 1960 fins a un altre superior a 77 durant els anys 1974 i 1975. El Gràfic mostra que va produir-se convergència efectiva tots els anys del període, llevat del 1970.

Gràfic 4.2 PIB per càpita espanyol en tant per cent del PIB per càpita europeu

Un canvi tan important havia de suposar una profunda transformació social, amb grans modificacions en els modes de viure, de consumir i de produir. Tot plegat va permetre l'abandonament de la posició d'autèntic subdesenvolupament, no

pas heretada del passat llunyà, sinó gradualment assumida entre 1936 i 1951, i a penes corregida durant els anys 1951-1960, per incorporar-se a les files dels nous països industrials. El procés de creixement econòmic i transformació estructural va tenir lloc en un entorn d'intensa innovació tecnològica i amb energia cada cop més barata en termes relatius. Va ésser possible pel compromís permanent amb la reforma econòmica en un marc institucional que, malgrat les carències de llibertats ciutadanes, va romandre força estable. La transformació va ésser molt gran, amb processos intensos de liquidació de les formes de producció tradicionals, urbanització, accés a la societat de consum de massa i posada en marxa de l'estat del benestar. A més, aquest ventall de grans canvis va tenir lloc en un marc de plena ocupació i limitats costos socials.

L'«Informe econòmic sobre Espanya» de l'OCDE de l'any 1972, gairebé en l'acabament del període, destacava la notable transformació durant els anys del «miracle» en la balança de pagaments. «D'ésser un país normalment deficitari» –assenyalava el text–, «Espanya s'ha convertit avui en un dels països amb més elevat excedent per compte corrent si es compara amb el producte nacional brut. Com que les entrades netes de capital han seguit afluïnt de manera regular, s'ha produït, addicionalment, una important acumulació de reserves de divises.» L'anàlisi remarcava la contribució decisiva a tota aquella gran transformació de les vinculacions amb l'exterior. La prosperitat i la gran expansió econòmica dels països europeus, sota la cobertura d'una situació de pau limitada i de lideratge nord-americà, és el rerefons natural i l'explicació darrere del «miracle» espanyol». Cal dedicar una mica d'atenció a aquests elements del context internacional i, en particular, a l'arrencada del procés de construcció europea, com es fa breument en les seccions següents.

La limitada *pax americana*

El període comença, en l'escenari polític internacional, amb la victòria de John F. Kennedy com a president dels Estats Units d'Amèrica el mateix any 1960. El 1961, el XXII Congrés del Partit Comunista de l'URSS va condemnar oficialment Stalin, a instàncies de Jrushchov. La situació internacional va restar caracteritzada per la millora de les relacions entre les dues superpotències, a través de l'anomenada «coexistència pacífica», especialment des de l'entrevista de Kennedy amb Jrushchov a Viena, pel juny del 1961. La crisi de Cuba entre ambdós governs, que va tancar-se amb la retirada dels projectils nuclears soviètics de l'illa, durant els mesos d'octubre i novembre de 1962, no va trastocar la nova entesa. La relativa distensió amb l'URSS de Jrushchov es fa patent en la signatura del tractat de prohibició de proves nuclears a Moscou, el 5 d'agost de l'any 1963, i s'expressa simbòlicament amb l'establiment d'un telèfon roig directe entre Washington i Moscou.

Ben aviat, els dos principals protagonistes de la nova situació mundial havien de desaparèixer d'escena, per causa de l'assassinat del president Kennedy, el 22 de novembre del 1963 a Dallas, i de la caiguda de Jrushchov, el 14 d'octubre del 1964, substituït per Leonid Bréjnev. No obstant, la política de coexistència pacífica va mantenir-se, fins i tot transformada en un cert grau de consens global, entre els

JOVE CAMBRA ECONÒMICA DE BARCELONA

Josep Pujadas i Domingo

Vocal de la junta directiva del Cercle d'Economia (1958-1969)

El 1963 Carles Ferrer Salat, primer president del Cercle d'Economia, torna de París, on s'havia entrevistat amb membres de la Jeune Chambre Economique i li van proposar que el Cercle es convertís en una jove cambra. La junta ho desestimà però decideix promocionar la idea i, per tant, la seva introducció a Espanya. Diuen a Josep Pujadas que se'n responsabilitzi, però refusa ja que acabava de fer l'IESE i tenia el cap ple de noves idees a realitzar, però accepta anar a Montecarlo com a observador a la Conferència de Joves Cambres Europees. Hi queda fascinat i a la reunió següent de la junta del Cercle d'Economia accepta, ja no se'n separarà fins arribar a la fatídica edat límit dels 40 anys.

Per tant, es constitueix la primera Jove Cambra Econòmica de Barcelona que, com que és l'única, és també Joven Cámara Económica Española i, l'octubre de 1964, una delegació de dues persones va a Oklahoma, on se celebra el congrés mundial anual de la Junior Chamber International (JCI). Allí és acceptada com a membre provisional de la federació mundial. Les tres idees-programa principals arrelen i, al poc, es constitueixen la de Sabadell i la de Madrid, amb Esteve Renom i Antonio Garrigues respectivament com a presidents. Després, en següen moltes més arreu d'Espanya. Aquestes idees eren:

- La dels fundadors a St. Louis, Missouri, el 1910: tornar a la comunitat el que havies rebut, en tot o en part.
- Leadership in Action, que, per haver nascut i crescut les Joves Cambres en països democràtics, no podia ser un altre que un lideratge acceptat i, per tant, elegit democràticament.
- Desenvolupament de la comunitat, que no és el mateix que serveis a la comunitat (Rotary, Kiwanis) ja que exigeix la intervenció dels membres de la comunitat, sigui gran o petitíssima, com la de Riobamba (Equador), el projecte executat de la qual guanyà el primer premi en el Congrés Mundial.

- I sempre en el marc apatidista (gràficament: «la Jove Cambra no podia ser ni del Barça ni de l'Espanyol») i de procediments parlamentaris, potser rígids, però que garanteixen l'ideal de tota democràcia: el govern de les majories respectant les minories.

Així, descobrirem un món nou per a nosaltres i paraules, avui tan corrents però quasi misterioses en l'època, com, per exemple, *caucus*. Època tan diferent que no ens donaven la legalització «*por atender a la ley de unidad sindical [sic]*», situació que ens va resoldre Rodolfo Martín Villa i l'audiència del cap de l'Estat –en ocasió de la visita del president de la JCI, Philippe Abravanel–, qui, per cert, no veié gens clar que tots els càrrecs de la Jove Cambra tinguessin una durada màxima d'un any, tot i que afegí «*claro que, si está bien organizado, puede funcionar [sic]*».

La nostra projecció internacional va començar ben aviat, organitzant primer a Barcelona, l'EMPM (European and Mediterranean Presidents Meetings), presidint el 1970 la European Conference a Brussel·les, i guanyant a la de Göteborg (Suècia) la candidatura de Barcelona per celebrar l'European Conference Barcelona 71, que executà modèlicament la que podríem anomenar segona generació.

dos països. L'un i l'altre es trobaven implicats en diferents conflictes, la desastrosa guerra de Vietnam (1965-1974) per als Estats Units, i els enfrontaments soviètics amb la Xina, que els havien obert fronts nous. El manteniment d'un esquema concertat de bipolaritat, a més de controlar els riscos gravíssims d'una eventual situació de conflicte entre les dues superpotències, perseguia el control de cadascun dels dos grans blocs.

Els progressos de la distensió varen prosseguir. El dia 1 de juliol del 1968, els Estats Units, la Unió Soviètica i 59 altres països signaren el Tractat de No-Proliferació d'Armes Nuclears, segons el qual els països no posseïdors d'armament nuclear es comprometeren a no rebre ni fabricar armes nuclears, i aquells altres que reconegudament en posseïen –la Xina, França i el Regne Unit, a més de les dues superpotències– es comprometien a no traspassar a ningú armes nuclears ni a ajudar-ne a la fabricació a cap altre país. El tractat obligava els països adherits a acceptar el sistema de garanties i inspeccions de l'Organització Internacional de l'Energia Atòmica (OIEA), un organisme independent encarregat de vetllar perquè els materials nuclears no fossin desviats a finalitats militars. Les converses sobre limitació d'armes estratègiques (Strategic Arms Limitation Talks, SALT) entre les dues superpotències, iniciades a Hèlsinki el 1969, varen conduir a la signatura per part de Bréjnev i el president Richard Nixon d'un tractat sobre limitació de míssils antibalístics i armament estratègic ofensiu, pel maig del 1972 a Moscou.

En altres escenaris, però, els senyals de crisi del sistema de blocs sorgit de la Guerra Freda eren cada cop més abundants. La guerra que sostenien els Estats Units al Vietnam provocava una gran onada de protestes als països lliures. La derrota nord-americana, però, també va comportar un esforç immens, que va conduir a un gran desequilibri exterior i a la crisi econòmica des del 1971. L'agost del 1971, el govern dels Estats Units suspenia la convertibilitat del dòlar en or, la qual cosa posava en crisi definitiva el sistema monetari internacional nascut dels acords de Bretton Woods, i adoptava mesures proteccionistes així com dues devaluacions del signe monetari.

Per una altra banda, la brutal repressió russa del procés de reforma i liberalització encapçalat per Alexander Dubcek a Txecoslovàquia, amb la Primavera de Praga de l'any 1968, feia absolutament evident l'imperialisme soviètic. Els partits comunistes i els sectors intel·lectuals que estaven infeudats als països de l'Europa occidental, col·laboradors implícits, sense gaires escrúpols, de la repressió de les llibertats ciutadanes a Hongria de l'any 1956, restaven deslegitimats davant de l'opinió democràtica i iniciaven el camí de la desaparició definitiva.

L'arrencada de la construcció europea

Els acords fundacionals de la Comunitat Econòmica Europea (CEE) i de l'Associació Europea de Lliure Comerç (EFTA), de l'acabament del període anterior, varen entrar en funcionament durant aquesta nova etapa. Però, al mateix temps, els èxits graduals de la CEE acabaren per reforçar decididament el procés, amb l'ampliació de la *petita europa* mitjançant la incorporació de tres nous membres a l'acabament del període.

Dins del conjunt de les comunitats de l'Europa dels Sis, la CEE exercia un paper central perquè, a diferència de les altres dues (CECA, EFTA), que eren relatives en àmbits sectorials específics, s'orientava a construir un mercat comú que havia d'abraçar la totalitat de les activitats econòmiques dels Estats membres. Un nou acord, tancat el 8 d'abril del 1965, va dotar les tres organitzacions d'un consell i d'una comissió únics, per bé que hauria calgut fusionar els respectius tractats per formar un òrgan nou. El dia 1 de juliol del 1967 va entrar en vigor el tractat de fusió de les institucions, per tal de donar forma a un sol consell i a una sola comissió, amb les atribucions de totes tres (CEE, CECA i EURATOM), que quedava al front de totes les tasques executives.

L'únic aspecte ben precisat al tractat fundacional de la CEE era el relatiu a l'establiment de la unió duanera dels seus membres, que va avançar de pressa mitjançant la supressió de les contingències i dels drets de duana a l'interior i de la instauració d'un aranzel exterior comú. Els acords originals disposaven un desarmament progressiu, executat al llarg d'un període de dotze anys. La unió duanera va ésser completada el dia 1 de juliol del 1968, amb una anticipació d'un any i mig respecte de la data prevista. A partir del 1962, a més, va començar la definició de la política agrícola comuna, el primer element específic de la solidaritat comunitària.

El mateix any 1961, tres nous països, la Gran Bretanya, Irlanda i Dinamarca, demanaven l'ingrés. La nova CEE va posar-se en funcionament sota el lideratge de l'entesa francoalemanya, sobretot a partir de l'acord de 22 de gener del 1963, negociat directament per Charles de Gaulle, president de la República francesa, i pel canceller alemany Konrad Adenauer. França, però, va protagonitzar diversos moments de crisi política sota el govern del general De Gaulle, contra el criteri dels cinc altres països. Un d'aquests va ésser la retirada francesa del consell de ministres de la CEE, durant el segon semestre del 1965, fins que va aconseguir substituir el mecanisme de vot majoritari previst per l'admissió *de facto* del dret de vet permanent a cadascun dels Estats membres. Una altra de les situacions de crisi es va manifestar per dues vegades, amb el vet del govern de França a les sol·licituds d'integració de la Gran Bretanya, el 14 de gener del 1963 i, de nou, l'any 1967.

A penes un mes després de la retirada del general De Gaulle de la presidència de la República, els caps d'estat i de govern dels països membres, reunits a l'Haia els dies 1 i 2 de juny del 1969, decidiren el relançament d'Europa i l'eliminació del vet francès. El primer Pla Barre, presentat el 12 de febrer del 1969, suposava el punt de partida per a la realització d'un pla d'unió econòmica i monetària per etapes, amb la coordinació de les polítiques econòmiques. El 1970, es decidia afectar directament una part de l'IVA al pressupost comunitari, amb la qual cosa aquest restava dotat, per primera vegada, de recursos propis. També el 1970, s'aconseguia l'adopció del reglament final per al finançament de la política agrícola comuna.

Per l'abril del 1972, davant l'esfondrament del sistema monetari internacional, els sis Estats fundadors decidiren limitar al 2,25% el màxim de fluctuació admissible entre els tipus de canvi de les monedes respectives. El 12 de setembre del 1972, els ministres de Finances varen posar en marxa la primera etapa de la unió monetària amb la creació d'un fons europeu de cooperació monetària. La lliure circulació de tre-

II REUNIÓ COSTA BRAVA

Vicenç Oller

President de la Fundació Cercle d'Economia.
President del Cercle d'Economia
(1979-1980 i 1987-1989)

El 1963 es va celebrar la II Reunió Costa Brava, amb la qual es consolidà aquesta important iniciativa del Cercle d'Economia. I és que, si la primera – maig del 1961–, amb participants de la talla de Fabián Estapé, Antonio Sánchez Pedreño, Enrique Fuentes Quintana, Ángel Rojo, Joan Sardà, José Luis Sampedro, ja marcava la nostra ambició i la nostra capacitat de convocatòria, la seva continuïtat exigiria una segona edició que encara tingués més nivell i profunditat, i aquesta, la del 1963, va complir aquests requisits.

Eren temps atzarosos, en el sentit que, havent complert el Pla d'Estabilització tots els seus objectius macroeconòmics, no seria just oblidar els sacrificis i la contenció que es van imposar als treballadors. Centenars de milers –poca broma!– es van haver de guanyar la vida a Alemanya, França, Suïssa, Holanda... Per cert, al mateix temps que se la hi guanyaven, cal dir que van ser precisament les seves transferències –amb el turisme i la inversió estrangera– les que van finançar les importacions imprescindibles per entrar en el camí d'un desenvolupament econòmic durador. Doncs bé, el Cercle, com en tants altres moments, es va saber anticipar als fets. El títol de la reunió era premonitori: «*Problemes i perspectives del desenvolupament econòmic espanyol*». Aquelles reunions inicials, a les quals, com és lògic, assistien moltes menys persones que avui, era possible conduir-les d'una manera summament enriquidora. Els assistents eren animats, no pas a fer preguntes, sinó a aportar idees, suggeriments, opinions que completessin les intervencions dels ponents. En recordo

algunes de memorables. Veig com si fos ara, per exemple, economistes i empresaris de primera absorbint amb fervor les reflexions, llargues reflexions, d'un catedràtic de dret administratiu, Manuel Ballbé, com si es tractés d'un gran mestre de la seva disciplina –John Maynard Keynes o Milton Friedman–. Quina pèrdua, quina gran pèrdua per al país, la seva prematura mort! En un altre ordre de coses, calia escoltar Josep Pla, d'un pragmatisme ferotge, segurament excessiu, però medicinal si es prenia a petites dosis.

Mentre escric aquestes ratlles tinc al davant una carta d'Enrique Fuentes Quintana a Carles Ferrer Salat, del 16 d'agost del 1963, en la qual, referint-se a la reunió següent –la número tres– diu: «[hem de] trobar gent responsable i coneixedora dels diferents sectors productius [...] especialment siderúrgic, metal·lúrgic i tèxtil [...] els nous temps exigeixen, si és possible, la participació d'algun representant dels interessos laborals».

Aquestes paraules són un reflex perfecte del secret del nostre èxit: tothom participava en l'organització de la reunió. Tothom era Cercle.

**FACULTAD DE CIENCIAS POLITICAS
Y ECONÓMICAS**
 EL CRÉDITO DE INICIATIVA PÚBLICA
Y OFICIO SOCIAL

Santander 16 / Agosto / 63

Mi querido amigo. Con considerable retras respecto de su fecha, he recibido hace uno día, tu carta fechada el 2 de Agosto. Sin duda la causa ha sido la divergencia en esta figura de Menéndez Alzaga o Blasco y Palayo cuando la dirección exacta es Menéndez Palayo, hasta el punto de que la calle o avenida como "Menéndez" y así depositó al servicio de correos temporalmente. Cabe poca duda que las circunstancias juegan a mi favor para poner un veneno a lado.

Confiamos, en principio, en vuestros hechos. Espero por esto, entre vosotros y nosotros, muchos casos importantes, que parece acertada la orientación del temario. Basar sobre todo este respecto y enmendare de los difeentes sectores, produca

Fina. Me atribuiré a subrayarte que los sectores siderurgico, metalurgico y textil deban estar no solo adecuadamente representados sino adecuados, principalmente su presencia, concretas si fuera posible. La nueva orientación del Seminario de Trabajo quiza invite al que algun representante de los intereses, laborales, habble con base economica e intereses. Responde a forma, ante todo los temas que surgen. No deban faltar:

- Angel Bojo
- J. Luis Ojeda
- Ramón Barrios
- Luis Martí
- Luis Alcázar
- J. A. Sánchez-Arce
- L. Melgarejo Pineda
- G. Soto
- Oscar Lehmann
- F. Varela
- Manuel Rubin

Por tanto, oporuno, en el minuto de esta quiza, hora por contra, incumbencia de fueden, deben llevar a los que querran con y puedan hacer e cuanto hay de esto? ... quiza, muy poco. Surtir con el apoyo de "Los de Madrid" para la gestión, que empujara de interés.

Creo que los reuniones deban esta vez ser mas amables y preparadas, sin perjuicio de que la improvisación tenga el lugar que sepa darle el cuidado y habilidad de los asistentes. En esto quiza deserte que el programa habra de elaborarse inmediatamente cuando los analice de los sectores comente en los problemas generales de politica economica. No que decir tiene que estoy a vuestra disposición para lo que deseeis.

En un para de tus noticias un fuerte abrazo

Carta d'Enrique Fuentes Quintana a Carles Ferrer, del 16 d'agost del 1963, en la qual recomana possibles ponents per a la III Reunió Costa Brava.

Bé, tothom menys dos més i jo, perquè els nostres ingressos no donaven per pagar-nos en la inscripció. Recordo el gran cerber, el bondadós amic José Luis Rivière, dient-nos una vegada i una altra: «No, no hi podeu

assistir». I nosaltres que li responien: «No ens quedarem pas a dormir i, com diria el mestre Fabián Estapé, ja vindrem dinats». L'endemà al matí se'ns va acostar: «Bé, us podeu quedar a fer el cafè». Al-lelulia!

balladors va restar assegurada per la preferència sobre els no pertanyents als països membres i pel reconeixement de la mateixa protecció social que als ciutadans de cada Estat.

Les negociacions dutes a terme des del 1970 amb quatre països candidats conduïren a la signatura del tractat d'adhesió de la Gran Bretanya, Dinamarca i Irlanda el 22 de gener del 1972, amb l'entrada efectiva l'1 de gener del 1973. Noruega, un darrer signatari, va renunciar a l'adhesió a conseqüència del resultat negatiu del referèndum realitzat pel setembre de 1972. Mentrestant, el mateix any 1972, Àustria, Finlàndia, Islàndia, Portugal, Suècia i Suïssa tancaren amb els Sis un acord de lliure canvi de productes industrials. L'ampliació de la CEE i l'avançament dels plans d'unió monetària constituïen, en la pràctica, un nou gran impuls al projecte europeu.

La continuïtat de la dictadura

«La regla d'or del franquisme» –escriu Guy Hermet poc després de la mort del dictador– «és l'immobilisme, que correspon, d'altra banda, a les exigències conservadores dels seus partidaris tan bé com al temperament trist del *Caudillo*. Paradoxalment, no obstant, l'Espanya franquista dels darrers anys no té gairebé res en comú amb la del 1939 o la del 1950 en allò que fa referència a l'articulació política interior ni menys encara a l'estratègia exterior i, sobretot, a la seva realitat material i cultural.»

Certament, la imatge de conjunt dels governs successius entre 1957 i 1973 confirma la idea de la immobilitat, a través d'una molt elevada presència de militars, fins a vuit durant molts anys, en el consell de ministres. Per sota del mateix Franco, durant tot el període hi hagué un càrrec de màxim nivell en mans d'un altre militar, el general falangista Agustín Muñoz Grandes, com a vicepresident del Govern fins a 1967, i l'almirall catòlic Carrero Blanco com a vicepresident (1967-1969) i president (1969-1973). La llista de ministres dels gabinets successius inclou sempre un grapat de buròcrates falangistes, cada cop més sotmesos, per oportunisme, a les línies polítiques marcades en tot moment per Carrero.

Al costat de l'almirall, un grup de tecnòcrates, integrat per dirigents d'elevada competència professional, d'orientació liberal en el terreny econòmic i d'aparent apoliticisme. Una frase del «Quadre-resum de l'economia espanyola» que encapçala el text del primer Pla de Desenvolupament Econòmic i Social, del 1963, pot servir per descriure l'element ideològic cohesionador d'aquest sector: «*La renta media por habitante*» –diu el text– «*es muy baja y la distribución de la Renta Nacional no es homogénea*». Assegurar el creixement ràpid de la renda per càpita i fer-ne més equilibrada la distribució era considerat no solament una finalitat prioritària en si mateix, sinó també una condició necessària perquè el país pogués transitar, algun dia, cap a noves formes de convivència política, sense traumes i sense tornar a la torturada història anterior.

Progrés econòmic i immobilisme polític seria la recepta dels governs de Carrero. El pragmatisme dels anomenats *tecnòcrates*, molt menys articulats en un grup específic d'allò que s'ha anat escrivint, els duia inevitablement a plantejar-se la

participació en els processos de cooperació i d'integració que tenien lloc al mateix temps a Europa. La modernització econòmica d'Espanya passava necessàriament per la CEE i, tard o d'hora, desembocaria en estructures polítiques i socials més homologables amb les de l'Europa occidental.

Un dels aspectes a través dels quals es mostrava la inviabilitat de la política de passivitat i l'obsolescència de la retòrica del règim va afectar de ple el seu vell llenguatge imperial. El 12 d'octubre del 1962, Festa de la Hispanitat –per a més inri–, un acord de l'ONU sol·licitava a Espanya l'acceleració del procés d'independència de les colònies africanes. La feina dels governants del règim de Franco hauria d'ésser fer acceptar als militars que, després d'abandonar el Marroc, calia marxar també de Guinea. El dia 11 d'agost del 1968, en efecte, va ésser aprovada la Constitució de Guinea Equatorial i, poc després, el 29 de setembre, en resultava elegit president Francisco Macías. La proclamació de la independència fou feta, finalment, el 12 d'octubre següent, en una nova Festa de la Hispanitat. A penes restava Gibraltar, territori de tensions amb la Gran Bretanya, la frontera amb el qual es va tancar l'any 1969, per mantenir «l'esperit de la raça».

A l'interior, la desafecció política de les classes mitjanes, especialment a través de les protestes dels estudiants universitaris i dels sectors nacionalistes de Catalunya i del País Basc, anava guanyant dimensió i estenent-se més i més per la geografia peninsular. En el món del treball, les protestes contra la manca de llibertat sindical i en exigència dels drets del treballadors, així com les reivindicacions de millores materials, configuraven una situació cada cop més difícil de gestionar per al règim, sobretot a partir del naixement del moviment de Comissions Obreres els anys 1962 i 1963. Les organitzacions polítiques i sindicals de la clandestinitat es mostraven cada cop més actives.

Una breu actuació estabilitzadora de l'any 1967, amb congelació de salaris i ajornament de la negociació col·lectiva, va intensificar les protestes, que durien a la suspensió de drets –proclamació de l'estat d'excepció– a Guipúscoa (1967), Biscaia (1968) i tot Espanya (1970). Els anys següents, durant el trienni final del període, les actuacions oposidores contra la dictadura es multiplicaren en molt diversos fronts. La crisi final del franquisme era ja inevitable, però ningú no sabia com podria produir-se. La mort de Carrero Blanco, en un atemptat terrorista de 20 de desembre del 1973, posaria de manifest que l'immobilisme, a més d'ésser una pèssima estratègia, era, a l'Espanya dels primers anys setanta, simplement impossible.

Les negociacions amb la CEE

El començament, gairebé simultani, dels desarmaments aranzelaris de la CEE i de l'EFTA va ésser efectiu i més intens que no estava previst en els respectius acords fundacionals. La CEE assolí el 40% de reducció aranzelària dels drets interns a la importació el dia 1 de gener del 1962 i l'EFTA idèntic tant per cent el dia 1 de juliol del mateix any. Paral·lelament, es produïa, de forma gradual, l'adaptació dels països membres a les tarifes exteriors comunes i s'intensificava la cooperació entre ells i l'eliminació de les barreres no aranzelàries. El comerç intracomunitari

creixia a gran velocitat, i també les relacions mútues dels membres de l'EFTA, i d'aquests amb les economies dels Sis. Alguns països mediterranis, com Grècia i Turquia, negociaven acords d'associació amb el Mercat Comú, i altres del nord d'Àfrica, singularment Tunísia i el Marroc, havien començat converses per a un possible acord d'instauració progressiva d'una zona de lliure canvi.

Espanya restava dramàticament marginada, abocada per la força dels fets a aquella absurda situació d'aïllament internacional que predicaven els falangistes des del 1936, però ara enterament al marge de la gran intensificació dels corrents comercials europeus i internacionals. El règim de Franco no es podia permetre, en cap cas, de mantenir-se lluny d'aquell procés. Els costos per a l'economia espanyola, i de passada per a la supervivència política de la dictadura, haurien estat excessius. El 9 de febrer del 1962, el ministre espanyol d'Assumptes Exteriors, Fernando Castiella, presentava a la CEE la demanda d'associació per arribar «algun dia a una integració total». Era tot un brindis al Sol, ja que no tenia cap possibilitat efectiva, atesa la condició del règim polític i l'hostilitat de l'opinió pública europea a qualsevol tolerància amb l'Espanya de Franco.

No és cert, com s'escriu sovint, que Espanya hagi estat el primer país a demanar l'adhesió a la CEE. En va ésser gairebé l'últim. En efecte, la raó d'ésser de l'EFTA no era altra que la de mantenir activada una fórmula d'integració entre els seus membres cara a una posterior adhesió a la CEE, després que el govern francès, per mitjà del ministre Soustelle, hagués rebutjat la creació d'una àmplia zona europea de lliure comerç l'any 1958. Més explícitament encara, l'autèntic líder de l'associació, la Gran Bretanya, ja havia presentat la demanda d'adhesió a la CEE el 1961, juntament amb Irlanda i Dinamarca. Noruega ho féu el mateix 1962. Però la França de De Gaulle hi posava obstacles insuperables i, directament, vetava l'entrada britànica.

La resposta del consell de ministres de la CEE a la sol·licitud d'Espanya no va arribar fins al mes de juny del 1964, vint-i-vuit mesos després d'ésser presentada, en forma de proposta d'inici de converses sobre l'afectació d'Espanya per causa del procés d'integració europea. Després d'uns primers contactes exploratoris, poc prometedors, va arribar-se a l'acord d'iniciar converses per establir algun tipus de negociació comercial. Per part espanyola, es va nomenar ambaixador l'any 1965 Alberto Ullastres, que va mantenir una línia negociadora sòlida i activa. Mentrestant, el dia 11 de març del 1966, la Gran Bretanya presentava la sol·licitud d'adhesió per segona vegada; per l'abril del 1967 la CEE decidia congelar l'acord amb Grècia per l'adveniment del règim dels coronels, i pel juliol de l'any 1967 el govern de De Gaulle expressava un segon vet a l'entrada britànica. Solament, amb aquests antecedents, la Comissió Europea rebia una acceptació molt restrictiva del consell de ministres per iniciar converses formals amb Espanya el 2 de juliol del 1967 i un segon mandat el 16 de maig del 1969.

El 13 de juliol del 1970, finalment, es va arribar a l'establiment d'un acord comercial preferencial entre Espanya i la CEE, en data molt propera als acords preferencials amb el Marroc, Tunísia i Algèria. Havien calgut més de vuit anys per arribar a un acord d'abast modest, que no va modificar substancialment la condició d'Espanya com el país menys obert d'Europa, però que va permetre anar intensificant les relacions comercials amb els països comunitaris, principals clients i proveï-

dors internacionals, i reforçar l'aproximació a la CEE, tot esperant que els canvis polítics interiors acabessin de madurar per tal de redirigir les relacions per arribar «algun dia a una integració total». L'expressió de l'escrit de Castiella, de l'any 1962, pren en aquest context una significació molt especial.

La modernització social

Al mateix temps que tenia lloc el procés de creixement econòmic accelerat, també s'anaven acumulant tot un seguit de fenòmens dins l'àmbit social que configuraven una profunda transformació respecte de les estructures tradicionals, poc modificades fins aleshores. Entre les dues dates extremes del període, des del 1960 i fins al 1973, la població espanyola total va conèixer el creixement més gran de la història, amb un augment important de l'1% anual, que feia créixer el nombre total d'habitants en 4,4 milions de persones durant solament tretze anys. Les causes principals d'aquest comportament tan expansiu estaven en l'extraordinari descens de la mortalitat, i el consegüent increment de l'esperança de vida en néixer, que s'havien experimentat durant els vint primers anys del franquisme, entre 1940 i 1960, així com en una molt elevada nupcialitat de les generacions nascudes en la postguerra, en associació amb l'augment de la renda per càpita i del benestar material.

El mode de vida rural, relativament, va anar essent relegat per les formes de vida urbanes. Les formes de vida, tant a les ciutats com al camp, anaven adquirint molts elements nous, associats a l'anomenada societat de consum i a una mobilitat personal molt més gran que mai, gràcies a la multiplicació dels mitjans de transport individual, mitjançant els vehicles de turisme familiar o a la moderna navegació aeronàutica. La censura de premsa del règim i el control dels mitjans difícilment podien evitar que la televisió donés entrada a les notícies polítiques d'arreu del món dins de les llars de les famílies cada dia. Publicacions periòdiques i llibres de tota mena, malgrat les prohibicions, eren a l'abast de tothom d'una forma desconeguda durant els més de vint anys anteriors.

L'element central del canvi social del període va ésser la consolidació d'una molt àmplia classe mitjana, amb accés a nivells de benestar comparativament elevats, i que donava base a noves actituds, molt més obertes, davant de l'economia de mercat, al mateix temps que plantejava noves exigències en l'ordre polític, associatiu, cultural, etc. La industrialització va incrementar de manera molt important les dimensions de dos tipus d'agents econòmics, que foren determinants de les modalitats que anava adquirint el desenvolupament econòmic, social i polític del país, els empresaris i els treballadors industrials. És cert al mateix temps, però, que la incorporació de la dona al treball, fora de la llar, havia guanyat poc terreny a comparació de les societats europees més avançades del nostre entorn. En la mesura que aquest procés s'anava produint, les modificacions de les estructures socioeconòmiques s'acompanyaven de grans canvis en la concepció de la família i dels rols socials segons el gènere.

Simultàniament, es va desenvolupar un molt intens procés d'èxode rural: entre 1960 i 1973 varen ésser destruïts prop de 1,9 milions de llocs de treball al sector pri-

LA FUSIÓ DE LES CAMBRES

Joan Mas Cantí

Soci núm. 1 del Cercle d'Economia i president del Cercle d'Economia (1972-1975)

Quan em van demanar una «finestra» sobre la fusió de les cambres, vaig acceptar de gust, però no sense deixar de pensar el que sempre acostumava a fer quan m'oferien quelcom, per senzill que fos: qui podria fer-ho millor que jo. I vaig pensar en Juan Antonio Borés, vocal de les quatre primeres juntes directives del Cercle, trenta anys com a membre de la cambra, dotze dels quals com a vicepresident, i el qual, juntament amb Carles Ferrer, foren els dos avançats del Cercle, un a cada cambra, amb els quals es preparà l'entrada dels altres en la renovació del 1962. Però, a la vegada, també vaig veure una oportunitat de poder comentar el que havia significat aquesta fusió des de la meva posició privilegiada, com a soci fundador del Cercle i com a delegat permanent de la comissió coordinadora d'ambdues cambres.

El Cercle encara no havia elaborat els anomenats Criteris Bàsics (1964-1968) però sí que havia adoptat un criteri bàsic no escrit: que cap dels component de les seves juntes acceptaria un càrrec que tingués connotacions polítiques. Així va ser amb tots, no solament quan pertanyien a la junta, també quan la deixaven, fins a arribar a la Transició, en què es produí tot el contrari en molts del que havien format part de les diverses juntes.

Solament va haver dues excepcions en càrrecs més econòmics que polítics, però que ja aleshores i amb la visió que donen els anys, es pot considerar que van fer un gran servei, ja que van contribuir, com molts altres en casos semblants, i crec que és de justícia reconèixer-ho, a la transformació econòmica que tant afavorí la transició econòmica posterior. Aquest mateix criteri no escrit,

sí recomanava la partició en entitats o institucions de caràcter econòmic, i en aquest sentit la primera oportunitat es presentà molt aviat i va permetre verificar el compromís del Cercle amb la societat. Un compromís que es manifesta de forma clara en una circular interna ja el febrer del 1962: «*Habiéndose presentado la oportunidad de que algunos socios del Círculo de Economía accedan a ocupar cargos activos en nuestras Cámaras de Comercio e industria, no hemos vacilado un solo momento en apoyar su candidatura, que oportunamente daremos a conocer, desde el convencimiento que después de una etapa encaminada principalmente a mejorar la formación económica y profesional de sus miembros, ha llegado el momento en que nuestro Círculo desarrolle una acción de cara al exterior aceptando responsabilidades en todos los organismos rectores u orientadores de la*

economía del país, en los cuales nos resulte posible colaborar».

Conseqüència d'aquest compromís, quan el 1963 se celebraren les «eleccions» a totes dues cambres, foren elegits a la Cambra de Comerç i Navegació a proposta del Cercle, José Felipe Bertrán, Raimon Carrasco, Carlos Grases, Salvador Pàniker, Josep Pujadas, José Luis Riviere, Artur Suqué i Pere Vicens, que es van afegir als que ja els havien precedit: Carles Ferrer a la Cambra d'Indústria i Juan Antonio Borés i Pau Negre a la de Comerç. Junts, tots ells van tenir un paper decisiu en el posterior procés de coordinació i fusió, i tots, sense excepció, el que diu molt el honor seu, formaren part de la nova cambra unificada.

Ja a principi de la dècada, quan es constataren els primers resultats positius del Pla d'Estabilització dels anys 1959, Fèlix Escalas, president de la Cambra de Comerç i Navegació, va escriure un parell de cartes a Ramón Par, president de la Cambra d'Indústria, convidant-lo a cercar una més gran col·laboració entre elles, i fins i tot proposant un comitè d'enllaç. Aquestes iniciatives foren ben rebudes, però no es concretarien en una resposta positiva fins a l'any 1964, amb les cambres renovades, quan és la Cambra d'Indústria que convida la de Comerç i Navegació a l'inici de l'esmentada coordinació.

Aquesta va rebre amb gran satisfacció la carta de la Cambra d'Indústria, en la qual aquesta exposava la seva voluntat decidida d'avançar cap a la coordinació entre ambdues. Satisfacció que augmentà quan, passats uns mesos, la Cambra d'Indústria compartí la idea que la coordinació tingués com a objectiu la fusió, ja que va veure que l'esmentada cambra tornava a integrar-se dins d'un ens del qual mai no havia d'haver sortit.

La Cambra d'Indústria, amb homes com ara Andreu Ribera Rovira, José Riba Ortínez, Francisco Pallarés, Manuel Rodés, José María Pujol Xicoy, José María Cucurella, Casimiro Molins, Carles Ferrer i un secretari general, José Daurella, amb visió de futur i convençut del paper destacat que les Cambres havia de fer, va creure que era el moment d'afrontar el repte que oferia el Pla d'Estabilització i el posterior Pla de Desenvolupament. En aquesta decisió, comptà amb assessors de

gran prestigi, com ara els professors Manuel Alonso García, Fabián Estapé, Ramon Trias Fargas, Enrique Fuentes Quintana, Joan Sardà, Antoni Serra Ramoneda, Ramón Tamames o José Ramón Lasuén.

Es va dir «sí» a la coordinació, però assumint aviat la idea i el lideratge que aquesta coordinació havia de portar a la unió d'ambdues cambres.

Es va acordar la creació d'una comissió coordinadora per a la qual es considerà necessari el nomenament d'un delegat permanent. Carles Ferrer em va proposar per a aquesta tasca als presidents de les dues cambres. Tots dos em coneixien i, en el cas de José Valls Taberner, des d'abans que fóra president i aconsellat per Juan Antonio Borés, li vaig suggerir els noms dels socis del Cercle que podien ser més idonis per tal de cobrir les vacants sectorials que es produïrien amb la renovació del ple de l'any 1963. Vaig acceptar la proposta i solament vaig posar una condició: dependre directament dels presidents i no dels secretaris generals.

En un clima d'optimisme en ambdues cambres, van ser elaborats estudis i dictàmens i es va arribar a acords. El juny del 1966 se celebrà un ple conjunt en el qual el president Valls Taberner ja parlà públicament de coordinació i unificació. La fusió es va aprovar uns mesos més tard, durant un ple extraordinari el novembre del 1966. A la primera sessió va ser elegit com a president Andreu Ribera Rovira. L'èxit de la fusió i de la forma com s'hi va arribar, a més del que significava en si mateixa, representà el compliment un cop més d'un dels objectius fundacionals del Cercle, el de convertir-lo en un nucli i vincle de relació entre el món de l'empresa, els professors universitaris, els tècnics de l'Administració i les institucions de caràcter econòmic.

Aquesta relació, més tard amistat, amb els joves tècnics, economistes o advocats, gairebé tots competents secretaris de les diverses comissions de la cambra unificada, va fer que la major part es fessin socis del Cercle. Pràcticament tots arribaren a formar part de les seves juntes directives: Joaquim Muns, Andreu Gispert, Francesc Granell, Francesc Sanuy, Narcís Serra, Josep Maria Surís o Joaquim d'Abadal, i gairebé tots

Acte de relleu de la presidència de les recentment fusionades Cambra de Comerç i Navegació amb la Cambra d'Indústria. A l'esquerra el senyor Andreu Ribera Rovira i a la dreta el senyor José Valls Taberner.

assumirien més tard responsabilitats importants en les institucions ja democràtiques.

Recordo com Andreu Ribera Rovira, president de la cambra unificada, que provenia de la Cámara de Industria, un dia em preguntà: «Què li veus a en Narcís Serra, que procedia de la Cámara de Comercio, que sempre me'n parles?». «Doncs mira, crec que...», els fets i el temps han donat la millor de les respostes a la seva pregunta.

L'èxit de la fusió i el creixent prestigi del Cercle, en un context de major dinamisme

de l'economia i ja amb la vista posada en la democràcia i en Europa, donaren també com a resultat que, des de finals del 1966, quan feia poc de la unió de les cambres, i fins a principis del decenni dels setanta, per iniciativa d'Andreu Ribera, Jordi Pujol, Carles Ferrer i jo mateix, ens reuníssim dos o tres cops l'any, a títol personal. Gairebé mai no faltava ningú i el clima era de confiança i gran sintonia: Pere Duran, Antoni Forrellad, Carles Ferrer, Enric Masó, Manuel Ortínez, Jordi Pujol, José Riba Ortínez, Andreu Ribera, Pau Roig, Oleguer Soldevila

i jo mateix. Tots socis del Cercle d'Economia. Tots molt representatius de diverses institucions econòmiques com ara la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, Banca Catalana, Banc Industrial de Catalunya, i associacions del tèxtil, metal·lúrgia, energia i electrònica.

Els temes de què es tractava eren sempre d'interès general i sortien habitualment de les reunions mateixes; quedaven recollits en l'ordre del dia de les convocatòries que signàvem Jordi Pujol i jo però que, si he de dir la veritat, eren preparades per Jordi Pujol. La majoria de reunions de treball se celebraven en un discret restaurant, El Pollo al Ast.

Aquí puc repetir allò que deia sobre el procés de fusió de les cambres que, no per ser sabut, és poc practicat. La importància i eficàcia que té el fet que un grup amb capacitat de decisió i que representa interessos diversos, tracti, s'orienti, influeixi i, sovint, porti a terme temes d'interès general o col·lectiu.

El nostre objectiu era clar: consolidar esforços per tal que la nostra veu fos escoltada en els àmbits fonamentals i contribuir amb això a la modernització i industrialització d'Espanya, amb la voluntat de preservar la indústria ja consolidada, però conscients i desitjosos de

l'obertura de la nostra economia al comerç i a la competència exteriors. Es tractava de preparar el nostre país per a la seva incorporació a l'Europa moderna que es conformava poc a poc, amb tot el que allò significava.

La col·laboració en el procés de la fusió d'ambdues cambres i la seva consolidació com a entitat única significava que el Cercle responia al seu profund convenciment que una societat que avançava cap a l'obertura i la modernitat necessitava renovar el seu teixit institucional. Un compromís amb la vida institucional que ha estat una constatació en la vida del Cercle des d'aleshores.

Crec que, amb aquesta iniciativa, el Cercle contribuï a fer de Barcelona la ciutat més dinàmica i moderna a l'Espanya d'aquells anys. Poc temps després de la fusió de les nostres cambres, les de Guipúscoa i Madrid van seguir el mateix camí.

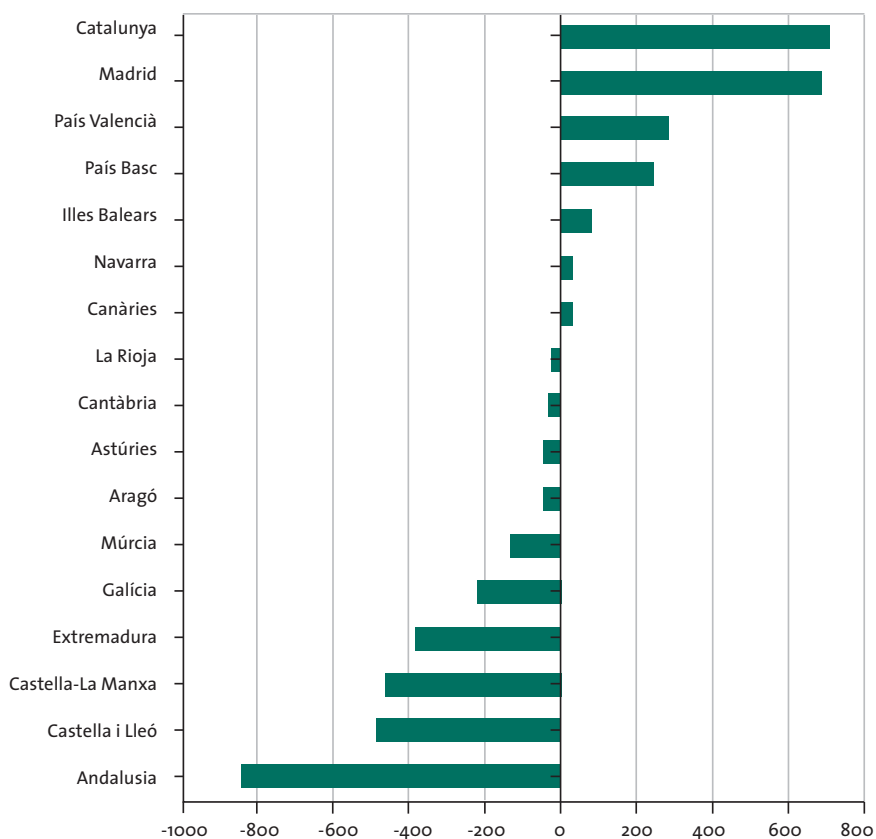
Al llarg d'aquests cinquanta anys, el paper del Cercle en el naixement de noves institucions o de modernització d'altres ja existents ha estat especialment intens. Aquesta és una funció que no podem més que reforçar en les properes dècades, perquè de la salut de les nostres institucions dependrà en gran part el nostre progrés social i econòmic.

mari, que ja n'havia perdut gairebé 700.000 entre 1950 i 1960. La major part dels que abandonaven el camp eren jornalers sense terra, parciers i arrendataris, la qual cosa suposava una profunda transformació de la composició social del món rural a favor del grup més benestant dels petits i mitjans propietaris. L'any 1973, els assalariats del sector agrari ja no arribaven ni tan sols al 8% de l'ocupació espanyola total.

Aquesta gran transformació va desactivar de manera definitiva les reivindicacions tradicionals d'una reforma agrària, que havien estat al centre del debat polític i de les lluites socials de l'Espanya contemporània, inclosa la pròpia Guerra Civil de 1936-1939. Un element afegit, també de gran importància política, va ésser la desaparició de la societat espanyola de l'anarquisme d'arrels rurals, tan transcendent en etapes anteriors de la història del país.

Una intensa mobilització de la població

L'altra cara de l'èxode rural va ésser l'acceleració dels moviments migratoris interiors i l'augment consegüent de la urbanització. El Gràfic 4.3 presenta els saldos migratoris acumulats durant la dècada dels anys seixanta. La forma de la representació és idèntica a la del Gràfic 3.4, al capítol anterior, la qual cosa els fa fàcilment comparables. L'ordenació de les regions receptores i emissores de fluxos hi és extraordinàriament semblant. Les àrees d'atracció i les d'expulsió foren les mateixes. Alguns territoris, singularment Catalunya i Madrid, reberen un flux migratori molt gran. També el País Valencià i el País Basc foren destinació destacada de la immigració procedent d'altres zones d'Espanya. Per la banda contrària, Andalusia, les dues Castelles, Extremadura, Galícia i Múrcia conegueren sortides netes de notable magnitud. En general, les regions emissores conservaven pautes demogràfiques molt més natalistes que les receptores.

Gràfic 4.3. Saldos migratoris acumulats (1961-1970) en milers de persones

En la pràctica, totes les ciutats n'augmentaren substancialment les dimensions, però, a més, Barcelona i Madrid es varen convertir en dues de les més grans conurbacions del continent europeu. La demanda de treball a la indústria, la construcció i els serveis va créixer en gairebé 3 milions de llocs de treball solament entre 1960 i 1973, una xifra molt superior a l'enregistrada a qualsevol època històrica, però insuficient per absorbir enterament l'oferta laboral resultant de la combinació de la sobtada caiguda de l'ocupació rural amb el gran creixement de la població. Cal recordar que la intensitat de la transformació va ésser força superior a la de cap altre país europeu en un període de temps tan curt. García Barbancho va estimar el nombre d'emigrants entre 1960 i 1973 en prop de quatre milions, dels quals més de dos milions es traslladaren d'una regió a l'altra, mentre que la resta correspon als moviments intraregionals i a les sortides cap a l'estranger.

El mateix procés d'urbanització que derivava de l'èxode rural tendia a mobilitzar la població femenina cap a l'activitat remunerada fora de la llar en els nous llocs de treball de la indústria i, sobretot, dels serveis. La participació femenina en el total de la població activa va passar del 20,1% en 1960 al 28,7% en 1973. Amb tot, per al 1970 únicament treballava a Espanya el 17,9% de les dones, mentre que a França la proporció era del 29,4% i a la Gran Bretanya del 32,6%. La taxa d'activitat global de la població es mantenia baixa en relació amb la mitjana europea, essent aquesta una de les explicacions del diferencial de renda al final del període. No obstant, el desenvolupament econòmic del període va tenir lloc en condicions de plena ocupació, fins i tot amb recurs freqüent, i abundant, a la pluriocupació.

La causa bàsica de l'emigració es trobava en els excedents de població del sector agrari, aguditzats pel procés de canvi tècnic, i en l'escassetat relativa d'oportunitats de treball a la resta de l'economia de les regions afectades. Una segona motivació fonamental es trobava en l'elevada demanda de treball als països de destinació, protagonistes del gran creixement econòmic, i en les grans diferències entre els salaris reals de les seves economies i els que es percebien a Espanya per als treballadors poc qualificats. Els resultats d'aquest moviment de sortida a l'exterior varen ésser de gran impacte. A més de fer l'aprenentatge d'una altra llengua, o de diverses, el contacte amb una societat més avançada va permetre a un bon nombre d'espanyols conèixer de primera mà el funcionament del sistema democràtic i d'una economia de mercat, viure de prop els debats sobre la construcció europea i, sovint, acostar-se als partits polítics i sindicats de treballadors del país o àdhuc d'Espanya, com el Partit Comunista d'Espanya (PCE) i la Unió General de Treballadors (UGT). De tot plegat, en va sorgir una forta consciència associativa i un posat crític respecte del règim dictatorial.

LA REFORMA ECONÒMICA

La gran transcendència del Pla d'Estabilització espanyol de l'any 1959 procedeix de tot allò que, en realitat, no era simple estabilització sinó una profunda i ambiciosa reforma econòmica, sota el signe de l'obertura a l'exterior, la liberalització interior i la realització de canvis en el marc institucional per tal d'aconseguir la instauració

LES ARRELS EUROPEISTES DEL CERCLE

Carles A. Gasòliba i Böhm

Patró de la Fundació Cercle d'Economia.
Vocal de la junta directiva del Cercle d'Economia (1979-1995).
President del Comitè Espanyol de la Lliga Europea de Cooperació Econòmica

Des del seu inici, el Cercle d'Economia ha tingut Europa com una de les seves referències fonamentals. Ha estat certament una entitat europeïsta de forma ben destacada al llarg d'aquest primer mig segle de la seva existència.

El Cercle d'Economia ha assumit i incorporat l'europeïsmo que anima la societat catalana, una societat que té Europa com a referència i és un dels seus senyals d'identitat. El Cercle ha estat també actor destacat i principal del paper fet per Catalunya com a pont entre Espanya i Europa en el llarg procés de la integració espanyola en el que avui coneixem com a Unió Europea. Ho ha estat des de la seva fundació.

Ho recordava Carles Güell en l'acte commemoratiu del 50è aniversari de la signatura dels Tractats de Roma, que vàrem celebrar conjuntament el Cercle i el Comitè Espanyol de la Lliga Europea de Cooperació Econòmica (LECE) a la seu del Cercle el 15 de març del 2007. En aquesta intervenció, Carles Güell, que ha estat president d'ambdues entitats, recordà que, a començament dels anys cinquanta del segle passat, un grup de joves inquiets pel futur s'agruparen cap al 1952 en una associació que, amb el temps, el 1958, ara fa cinquanta anys, esdevindria el Cercle. Per a aquests joves «des del primer moment, el nostre objectiu i pensament es va centrar en Europa», fins al punt que a l'entitat precursora del Cercle, el Club Comodín, ja apareix, el 1953, una convocatòria de conferència sobre la Unió Europea. En el pensament i també en l'actuació dels fundadors del Cercle, el projecte d'una

Europa unida hi va estar sempre present, i s'aproparen a aquest objectiu des de diverses entitats amb seu a Brussel·les, en el marc de les limitadíssimes possibilitats que la dictadura franquista permetia. En aquest context, es relacionen amb les Joves Cambres i la LECE, el comitè espanyol de les quals es fundaren a Barcelona el 1956, amb membres fundadors que dos anys després ho serien del Cercle. Dos presidents ho han estat d'ambdues, Carles Güell i Artur Suqué; també compartiren responsabilitats destacats membres d'aquestes entitats, entre d'altres, Juan de Arteaga, Carles Ferrer Salat, Joan Mas Cantí i Carles de Montoliu. Aquesta decidida vocació europeïsta i tenir Europa com a referència, es manifesta també des dels inicis del Cercle. L'any de la seva fundació, Juan de Arteaga, secretari general de la LECE, pronuncia unes de les primeres conferències del Cercle, el 4 de juliol, *España ante la Unificación Económica Europea*, pocs mesos després de la signatura dels Tractats de Roma. El 29 de gener del 1959, el pare Antoine Verleye disertà sobre *Ante el impacto de la Nueva Europa*, i uns mesos després, el 14 de maig, Salvador Millet i Bel donà la conferència *Actitudes españolas ante el proceso de integración europeo*. Ja el 1960, el 6 de maig, Manuel Sacristán intervingué sobre *Rasgos de la mentalidad*

europaea contemporánea i el 24 d'abril del mateix any, Wolfgang Hirsch Weber exposà *La República Federal de Alemania*, i el 1961, el 3 de novembre i el 12 de desembre, Joaquim Muns i Juan Echevarría pronunciaren respectivament les conferències sobre *Dos Europas (la rica y la pobre)* i *La integración económica europea: un replanteamiento del problema*. L'atenció constant a la referència europea ha continuat fins avui amb més de cinquanta intervencions entre conferències i ponències a les Jornades del Cercle, algunes d'aquestes dedicades íntegrament a l'anàlisi de la nostra relació amb la Unió Europea o aspectes concrets d'aquesta. Cal recordar també, en aquesta anàlisi sobre les arrels europeistes del Cercle, que en els criteris dels seus inicis (1964-1968) es destaquen els principis bàsics de la Convenció Europea de Drets de l'Home, esmentant específicament la llibertat de pensament, llibertat d'expressió, llibertat de reunió i associació, les eleccions lliures i «l'estabilitat política en

un règim d'autèntica participació democràtica». Amb aquesta declaració, el Cercle expressava la seva plena comunió amb els valors de les democràcies liberals d'Europa. En reclamar alhora que Espanya «*ha d'associar-se a la Comunitat Econòmica Europea com més aviat millor*», era clara la proposta per assolir la democràcia, com tornà a reclamar després, amb la promoció i la signatura, el 14 de juliol del 1972, del famós document europeista de les tretze entitats catalanes.

Com manifestaren el Cercle i la LECE en l'esmentada commemoració de la signatura dels Tractats de Roma, «ambdues institucions varem néixer per trasmetre a la nostra societat la imperiosa necessitat de participar en el procés vers l'Europa Unida. Avui, a l'igual que fa 50 anys, el nostre futur cal situar-lo en la plena participació i en la ferma defensa dels objectius més ambiciosos per aconseguir que la Unió Europea assoleixi el lideratge que pot i li correspon exercir en el món d'avui».

d'una economia de mercat. Aquesta concepció bàsica no era incompatible amb actuacions proteccionistes i orientadores de l'Estat, com es produïen, per altra banda, a qualsevol país.

No hi ha res en una intervenció de política econòmica de finalitat estabilitzadora que faci necessari anar més enllà de l'estabilització mateixa. De la considerable quantitat d'actuacions d'aquestes característiques, promogudes i assistides per l'FMI o per la pròpia OCDE, que varen tenir lloc als darrers anys de la dècada dels 1950 i primers de la següent, i que no suposaren autèntiques reformes econòmiques, la història contemporània mundial en coneix uns quants exemples.

El significat principal de la reforma econòmica a Espanya, en canvi, va ésser la d'avançar ràpidament pel camí del retorn al mercat, tancat des de l'any 1936. Per si quedaven dubtes, Alberto Ullastres en presentar les mesures en una sessió de les *Cortes* franquistes, va dir amb tota claredat, que «liberalització significa competència». En el context espanyol del moment, de dictadura militar i d'hegemonia política falangista, això suposava un trencament radical amb el règim polític totalitari instaurat més de vint anys abans. En realitat, va ésser un gran canvi dut a terme per un petit grup de polítics i economistes, d'elevat nivell de formació, a qui els seus

enemics falangistes batejaren despectivament, amb el mateix mot que a França, de «tecnòcrates».

Fins a quin punt eren conscients de la magnitud de l'operació que posaven en marxa, ho deixa molt clar un text editorial, publicat justament pel juliol del 1959, de la revista *Información Comercial Española*, òrgan del Ministeri de Comerç, autèntic nucli central de la reforma: «*Tiene el plan de estabilización una importancia económica trascendente. De su éxito ha de depender nuestro bienestar material futuro: el desarrollo económico del país, el nivel de su comercio exterior, el equilibrio y la armonía de sus precios. Pero su importancia política es mucho mayor. El plan de estabilización supone, ante todo, un cambio de conducta*».

Res no assegurava l'èxit d'aquella estratègia, llevat de l'ajut i l'estímul dels organismes econòmics internacionals més solvents i, probablement, del suport incondicional de Carrero Blanco. Com va escriure Luis Martí l'any 1975, «*la verdad es que otra vuelta de tuerca de la manivela a la autarquía tenía a su favor la continuidad plena del modelo vigente en aquellos momentos y, por tanto, no exigía ni esfuerzos de imaginación ni el enfrentamiento a situaciones creadas*». És important remarcar que es tractava, en realitat, d'un autèntic trencament amb els sectors immobiliers de la burocràcia i de la milícia instal·lats en el poder des de la victòria en la Guerra Civil.

La base de referència per a les polítiques públiques durant la major part del període va ésser l'important treball realitzat durant la primavera de l'any 1961, d'acord amb el govern espanyol, per a una missió del Banc Mundial, composta de disset experts procedents de set països diferents, que constituïa alhora una anàlisi global i un punt de partida per a l'elaboració d'un pla de desenvolupament a llarg termini. L'estudi, publicat amb el títol *The Economic Development of Spain*, constituïa una anàlisi molt completa, i extremament lúcida, dels problemes i de les possibilitats de l'estructura econòmica espanyola d'aquells anys. Quan es va publicar l'any 1962, com ha recordat José A. García Durán, «*se convirtió, para sorpresa de muchos, en un best-seller. El país estaba maduro para el razonamiento económico y la apertura*». D'una forma gairebé invisible, certament, una gran part de les classes mitjanes, els empresaris, els professionals i els estudiants compartien els objectius i donaven suport a l'operació de la modernització econòmica, ni que fos per rebuig de la situació existent.

Obertura i liberalització

Una peça principal del procés d'obertura i liberalització de la nova etapa va ésser el nou aranzel de duanes aprovat el 1960, que substituïa el vell aranzel Cambó del 1922, fins aleshores vigent. Obertura i liberalització no significa pas, de cap manera, una opció lliurecanvista. L'aspecte més remarcable de la nova regulació del comerç exterior consistia en el fet que l'aranzel passava a ésser l'únic mecanisme de la relació amb l'exterior, en contrast amb el règim dominat fins aquella data pel comerç d'Estat, el bilateralisme, l'exigència de llicències prèvies per a la importació i per a l'exportació i els sistemes de quotes i contingents, que foren eliminats

COMISSIONS OBRERES I LA CONFERÈNCIA DE PERE DURAN FARELL

Eusebi Díaz-Morera

President d'EDM.

Vicepresident (1972-1979) i vocal del Cercle d'Economia (1969-1972)

«Crec que a Espanya tenim plantejats greus defectes d'estructura. A més a més, hem rodolat massa de pressa pel fàcil i agradós pendent del nivell de vida, sense mirar correlativament per la solidesa de la infraestructura que l'ha de sustentar.»

Pere Duran Farell,

16 de desembre de 1967

La relectura de la conferència que va pronunciar Pere Duran Farell en el Cercle d'Economia sota el títol de «Infraestructura» m'ha portat el record d'aquells temps de neguit i esperança. Però no recordava, en canvi, moltes de les idees contingudes en aquella sonada intervenció i que avui són de completa actualitat, perquè, més que receptes del moment, eren reflex de l'actitud i la visió d'un home projectat cap al futur. Aquesta conferència es va fer famosa perquè per primera vegada es va fer referència explícita en públic a l'existència de Comissions Obreres, un sindicat clandestí amb el qual Pere Duran va entrar en contacte per abordar la viabilitat de La Maquinista.

La commoció que va tenir el fet que sortís a la superfície aquest sindicat és avui difícilment traduïble per a la nostra sensibilitat, acostumada a la normalitat democràtica. Però aquella tarda, a la sala del Cercle, es palpava la tensió política que la vaga a La Maquinista havia creat, tant com l'esperança d'un canvi complet en la societat i l'empresa espanyoles.

Pere Duran en va pagar la gosadia i el realisme amb incomprensió i amenaces, però va prestar un gran servei al llarg procés de transició política i econòmica que normalitzaria les institucions i la vida dels espanyols.

Tot i que aquest n'és l'aspecte més destacat i recordat, el seu missatge més intemporal i valuós rau, al meu entendre, en la seva crida a la mobilització de tots els recursos de la societat i del Govern per enfrontar-se amb els problemes i limitacions d'un país, llavors pobre, que a Europa buscava el marc en el qual resoldre els seus problemes i encarar el seu progrés.

Avui ens costa situar-nos en aquell marc, després de vint anys d'integració en l'actual Unió Europea. Però les paraules de Pere Duran sobre les mancances de la infraestructura política, universitària i industrial que va esgranar llavors constitueixen encara avui un impuls valuós en un país com el nostre, on la bonança econòmica dels darrers quinze anys ens ha fet baixar la guàrdia i caure en el cofoisme. Per als membres més joves de la Junta del Cercle d'Economia de llavors, Pere Duran va ser una referència que ens va enlluernar pel seu compromís moral i el seu caràcter visionari.

Avui enyorem aquell que va finalitzar la seva conferència amb aquestes paraules: «Crec, en definitiva, que en el cru realisme hi ha la veritat, l'optimisme i l'esperança. No hi ha problemes impossibles. La seva solució és a les nostres mans». Avui aquest missatge encara és vigent.

Barcelona, 2 de enero de 1.968

DON PEDRO DURAN FARELL
Hidroeléctrica de Cataluña, S.A.
Avda. José Antonio, 632
BARCELONA-7

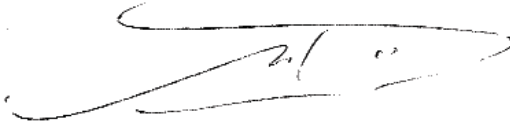
Querido Pedro:

Por Juan Más Cantí, he ido sabiendo las complicaciones y consecuencias que para tí está teniendo la intervención que realizaste en nuestro Círculo sobre "La Problemática Económica de Cataluña". Todo ello me preocupa grandemente.

En primer lugar, por que demuestra que algo no funciona en nuestro país en el que todo se desorbita y en el que no estamos acostumbrados a hablar con claridad de nuestros problemas de fondo, y mucho menos a discrepar respetándonos los unos a los otros. Y por otro lado, temo que todas éstas complicaciones e incomprensiones, puedan repercutir en tu ánimo y empujarte a tomar decisiones en momentos poco propicios para ello.

No quiero dejar de decirte en nombre propio y, asimismo, estoy seguro que puedo hacerlo en nombre de la gran mayoría de nuestros compañeros, que cuentas no sólo con nuestra amistad, sino con nuestro respeto.

Un abrazo de tu buen amigo,

Fdo.: Carlos Güell de Sentmenat

Carta en què Carles Güell de Sentmenat, president del Cercle d'Economia aleshores, expressa la solidaritat del Cercle i la seva pròpia en relació amb la valent intervenció de Pere Duran Farell al Cercle, 1968.

del tot el 1963. La protecció, nominal i efectiva, era força elevada, tant en relació amb els nivells vigents a l'Europa de l'època com amb comparació del sistema aranzelari anterior.

Les característiques introduïdes per la nova llei aranzelària suposaven, però, canvis substancials. En primer lloc, configurava Espanya com a zona de lliure canvi, o espai econòmic únic, ja que l'intercanvi de mercaderies a la totalitat del territori quedava alliberat de qualsevol tipus de càrrega aranzelària, eliminant la diversitat de règims entre la Península i les illes Balears, d'una banda, i les Canàries i Ceuta i Melilla, de l'altra. En segon lloc, incorporava la nomenclatura utilitzada a Europa des del conveni signat a Brussel·les l'any 1950, deixant de banda l'anterior classificació particular que dificultava tota mena d'operacions amb altres països. En tercer lloc, abandonava els drets específics, majoritaris en el sistema anterior, i adoptava els drets *ad valorem*. En quart lloc, optava per la fórmula d'una única columna de drets, enfront de l'existència en l'aranzel anterior de dues tarifes, la més baixa de les quals era reservada a les mercaderies d'aquells països que tinguessin convenis signats amb Espanya.

Posteriorment, un bon nombre de mesures concretes començaren a modificar la regulació introduïda, però sense modificar-ne l'aspecte essencial. A més, varen ésser adoptades altres vies d'actuació que introduïen distorsions importants, bàsicament de tipus fiscal, com ara l'Impuesto de Compensación de Gravámenes Interiores, o les desgravacions a l'exportació, i altres mecanismes com ara distintes formes de finançament privilegiat. Així doncs, les mesures d'obertura exterior adoptades després del Pla d'Estabilització implicaven la liberalització del comerç internacional però no la renúncia al proteccionisme, sinó, més aviat, la seva consolidació. Convé tenir present en tot moment que des de la incorporació a l'OECE, després OCDE, Espanya va mantenir tota mena de reserves sobre les normes de liberalització dels intercanvis de mercaderies, serveis i capitals, de manera que a l'alçada de 1985, vint-i-cinc anys més tard, no havia subscrit encara plenament molts del codis de liberalització d'aquell organisme.

Espanya va ésser convidada a participar en els treballs de l'Acord General sobre el Comerç i les Tarifes (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) el 4 de juny del 1960, la qual cosa significava la invitació a adherir-s'hi. Les converses començaren el 4 de juny de l'any 1961 i es tancaren a la primavera del 1963. El 30 d'abril, el consell del GATT es declarava partidari de l'adhesió. L'acceptació de la majoria dels membres va dur a la signatura a Ginebra del protocol d'adhesió, el 30 de juny, i a l'entrada en vigor el 30 d'agost següent. La incorporació al GATT suposava un pas més en el procés de liberalització exterior, encara que les concessions aranzelàries, especialment a favor de la Gran Bretanya, la CEE, Suècia, els Estats Units i Suïssa, no foren ni gaire grans ni gaire nombroses. Però, sobretot, suposava el compromís que s'anirien assumint noves reduccions a les tarifes de l'aranzel, a mesura que les successives rondes negociadores d'aquell organisme ho anessin imposant.

Des de la perspectiva del signe monetari, les polítiques del període comparteixen les finalitats bàsiques d'estabilitat i d'obertura. La devaluació fins a la nova paritat de 60 pessetes per dòlar, la supressió dels canvis múltiples i l'organització del mercat de divises foren les normes legals adoptades pel juny del 1959 que cer-

caven aquells objectius. L'ingrés a l'FMI, materialitzat ja l'any 1958, implicava la incorporació al sistema instaurat a Bretton Woods i, per tant, el compromís d'intervenir en el mercat de divises, per part del Banc Central, per garantir que les variacions del tipus de canvi de la pesseta no arribessin a desbordar la banda de fluctuació del 2%. A través d'una sèrie de normes legals adoptades a l'estiu de l'any 1962, es disposava la nacionalització del Banc d'Espanya i el restabliment de la unitat de direcció monetària exterior i interior en favor seu, posant fi al parèntesi obert el 1939 amb la fundació de l'IEME.

En termes generals, la cotització exterior de la pesseta va aconseguir una estabilitat més que remarcable, de manera que, a l'acabament del període, mostrava un canvi amb el dòlar lleugerament més favorable que l'adoptat el 1959. De fet, un Decret de 19 de novembre de l'any 1967 havia acordat una devaluació de la pesseta en un 14,3%, de magnitud idèntica a la de la lliura esterlina i de moltes altres monedes europees i de diferents països de la Commonwealth. El nou valor de la pesseta era de 0,0126953 grams d'or, la qual cosa suposava 70 unitats per dòlar nord-americà. La mesura va anar acompanyada d'una nova intervenció estabilitzadora, per tal de limitar l'alça de preus i salaris i el desequilibri exterior, i d'estímul a la inversió.

La crisi monetària internacional iniciada el desembre del 1971, amb la devaluació del dòlar, de 35 fins a 38 per unça d'or, va provocar la revaluació de la pesseta a un nou canvi de 64,4737 unitats per dòlar en decidir el Banc d'Espanya mantenir la paritat-or. El 13 de febrer del 1973, el dòlar va experimentar una nova devaluació respecte de l'or, d'un 10%, passant a 42,2 unitats per unça. Com que la paritat-or de la pesseta va mantenir-se inalterada, restava revaluada en un 11,1% en relació amb el dòlar, amb un nou canvi de 58,025 pessetes per dòlar.

Una opinió molt estesa defensa que la política econòmica liberalitzadora va anar perdent terreny després dels primers anys seixanta, i va ésser substituïda per una nova filosofia, més intervencionista, lligada a la pretensió de planificar el desenvolupament. L'economia de mercat no hauria arribat a assolir plena vigència ja que diversos sectors bàsics, entre els quals el financer, no varen experimentar altra cosa que una lleugera reestructuració. Per a Ros Hombravella, per exemple, el model liberal de la política econòmica va modificar-se de manera important entre els darrers mesos del 1964 i l'any 1966, en adoptar-se una estratègia de planificació indicativa, d'inspiració francesa, que va aturar la tendència reformista anterior i va ser excusa per posar en marxa la introducció d'un nou ventall d'intervencions indirectes.

Aquesta interpretació remarca l'aparent contradicció entre una línia política orientada a la liberalització econòmica i la realitat d'un intervencionisme renovat a través dels plans de desenvolupament. Una altra forma de valorar les actuacions de les autoritats econòmiques del període, per a la qual hi ha base sòlida, troba complementarietat, en comptes d'antagonisme, entre el restabliment bàsic dels mecanismes d'una economia de mercat i les accions directes i indirectes que integren una determinada estratègia de creixement a llarg termini, aconsellada i tutelada de forma puntual pel mateix Banc Mundial.

LA LEGALITZACIÓ DEL CERCLE D'ECONOMIA L'ANY 1968

Artur Suqué

President del Cercle d'Economia (1969-1972)

Per a mi, el Club Comodín era un club constituït per joves i destinat a joves, essencialment un centre de distracció dedicat a organitzar activitats lúdiques: jocs, ralis de ciutat... però també, per què no, un lloc on conversar i intercanviar opinions entre joves universitaris.

Per casualitats del destí, el seu nom, «Comodín», semblà que predeia que seria cridat a l'adaptació a les circumstàncies de la vida i als corrents que li portarien a analitzar i atendre temes molt diversos dels inicialment previstos en els estatuts fundacionals del «Club de Ajedrez».

Es dedicaria, també, a un joc més arriscat i compromès, més intel·lectual en el sentit d'Émile Zola, que aquell al qual semblava dedicat de bon principi.

A mesura que passava el temps i canviaven les circumstàncies, avançava també l'edat dels seus socis i promotors. El temps no s'aturava, tampoc per a nosaltres.

Com a conseqüència d'això, entre les adaptacions i novetats de les activitats del Club, va prevaler una activitat i exigència lògica: l'interès per l'economia del país on vivíem, de l'entorn de la resta de països d'Europa, principalment, i del món, en general; el perquè de la política econòmica dels diversos països i, com no, de l'economia mundial.

Resumint, es va convertir en una espècie de postgrau, ja que els conferenciantes eren gairebé sempre catedràtics d'universitat, fonamentalment d'Econòmiques (Jaume Vicens Vives, Fabián Estapé, Ramón Trias Fargas, Enrique Fuentes Quintana, Joan Sardà, Joaquim Muns, etc.).

Un postgrau fora de les universitats, però

l·ligat a la realitat econòmica i social del moment. Un postgrau en realisme econòmic.

Aquest interès per la secció de conferències i col·loquis esdevingué l'única activitat del Club i s'anomenava «el Cercle d'Economia del CC (Club Comodín)». De forma inconscient i lògica, al Cercle d'Economia li va anar caient el nom de Club Comodín. Tots ens adonàvem que començava un nou «Cercle d'Economia».

Aquesta activitat cultural i intel·lectual fou creixent a mesura que els socis eren més i més veterans, per tal de centrar-se posteriorment, de forma exclusiva, en l'organització de conferències i estudis econòmics i de política econòmica del país. Atrets per l'interès, el prestigi i la serietat de l'activitat del Cercle, els conferenciantes i els assistents van ser cada cop més i més coneguts i importants (Federico Silva Muñoz, Laureano López Rodó, Jean Jacques Servan-Schreiber...).

Un dia inspirat de l'any 1968, la directiva es va preguntar: Serà vàlid el permís del Club Comodín per a la realitat funcional del Cercle d'Economia?

Naturalment, per a sorpresa d'uns i confirmant el temor d'altres («ja ho deia jo») el Cercle d'Economia era «il·legal», no existia, no tenia una autorització governativa l'emparés tot i que ja havien

La junta directiva del Cercle al Castell de Perelada, l'any 1966, en una reunió preparatòria de la IV Reunió Costa Brava.

tingut lloc més de cent conferències i tres reunions Costa Brava. Armats de valor, els que fórem els quatre primers presidents (Carles Ferrer, Carles Güell, Artur Suqué i Joan Mas Cantí) ens presentàrem al Govern Civil, el titular del qual era en aquell moment Tomás Garicano Goñi. Després de les salutacions de rigor i asseguts a la sala de recepció, vam sentir la veu del governador: «*Muchachos, ¿qué os trae por aquí?*». La sorpresa va ser, possiblement, de les més grans del seu càrrec com a governador de Barcelona. Conscient de la realitat, de la bona fe dels «*muchachos del Círculo*» i veient que era un tema important de futur, portat per gent

seriosa i preveient la importància de l'existència del Cercle d'Economia en aquell moment decisiu, va prendre les regnes del problema i el va solucionar en un temps rècord.

A aquesta actuació, que pensàvem que no tenia cap possibilitat, devem la continuïtat sense interrupcions del Cercle d'Economia. I a aquells inicis, i a aquells que els recolzaren, rendim avui homenatge passats aquests cinquanta anys de fructífera col·laboració entre els seus associats i de tots aquells que van passar pels seus estrats, perquè la voluntat i l'esforç de tots ens permeten celebrar la realitat actual d'aquell exitós projecte Comodin.

Els plans de desenvolupament

Juntament amb la progressiva liberalització i el retorn a una economia de mercat, en efecte, el període va enregistrar una experiència original, que li ha donat singularitat respecte de qualsevol altra època de la història de l'economia espanyola. Es tracta de l'adopció del model de planificació indicativa, mitjançant la creació de la Comissaria del Pla de Desenvolupament i la preparació i execució dels Plans corresponents. El sistema s'inspirava formalment en el model francès, que havia estat proposat al general De Gaulle, el 3 de gener de l'any 1946, i posat a punt per Jean Monnet, primer comissari general, amb la finalitat prioritària d'aconseguir una ràpida reconstrucció econòmica, un cop acabada la Segona Guerra Mundial, i de situar l'economia del país en una via de creixement i dinamisme.

El primer Pla francès (1947-1950) va ésser considerat un èxit per causa de la ràpida recuperació econòmica durant la immediata postguerra. Allò que havia estat una intervenció d'emergència, va ésser revifat alguns anys després pel govern d'Antoine Pinay, amb un segon Pla (1954-1957) també orientat cap a objectius molt concrets, relatius a la modernització de la indústria privada de béns de capital i de les nombroses empreses nacionalitzades. La guerra d'Algèria, la inflació i l'estabilització del 1958 gairebé no deixaren marge per altra cosa que el III Plan *intérimaire* de 1960-1961. En canvi, per als anys 1962-1965, justament davant del repte de l'adaptació de l'economia francesa al Mercat Comú europeu que es posava en marxa, el IV Pla tenia una ambició molt més gran, d'orientar la nova etapa, des de l'estratègia d'industrialització fins a la Seguretat Social i el mateix Estat, com es reflectia en la nova denominació de Pla de Desenvolupament Econòmic i Social.

El projecte adoptat a Espanya s'inspirava en la modalitat més ambiciosa que representa el darrer dels plans francesos esmentats. L'operació es va encomanar a una comissaria del Pla de Desenvolupament, que reproduïa, fins i tot, el nom de l'òrgan francès en què s'inspirava, enfront de la qual va posar-se Laureà López Rodó, que havia estat promogut l'any 1956 al càrrec de secretari general tècnic de la presidència del Govern, directament sota Carrero Blanco. López Rodó va ésser al davant de la comissaria del Pla des de la seva creació pel gener del 1962, amb categoria de ministre sense cartera des del 1965. Els plans de desenvolupament tractaren d'orientar la inversió i l'activitat amb criteris de maximització del creixement, diversificació sectorial i reequilibri territorial. Una característica fonamental era la no-obligatorietat, amb caràcter general, per als agents econòmics particulars.

La planificació indicativa propugnada per López Rodó s'ajustava a les formes del seu model francès, amb plans de quatre anys. Es partia d'una primera fase d'estudi dels problemes econòmics principals, realitzat per unes comissions sectorials, per tal de definir àmbits preferents d'inversió i incentius a les empreses privades per acompanyar amb les pròpies iniciatives les actuacions del sector públic. Els plans, a més, fixaven les taxes de creixement, en valors constants, dels principals agregats de la Comptabilitat Nacional, com ara el producte nacional brut (PNB), el consum públic i privat, la formació bruta de capital i el volum de les importacions i de les exportacions. Les actuacions públiques resultaven marcades per les preferències inversores que els eren assignades cap a cinc sectors principals: Transports,

Habitatge i urbanisme, Transformació en regadiu, Ensenyament i formació professional i Agricultura.

El I Pla, per al període 1964-1967, va ésser aprovat per Llei de 28 de desembre del 1963. Es proposava un creixement del producte del 6% anual acumulatiu. Dins de les polítiques sectorials, l'actuació més remarcable va ésser la introducció del règim d'acció concertada als sectors de la pell, la mineria del carbó i del ferro i a les indústries siderúrgica, naval, del paper i de les conserves vegetals, així com al sector fariner i al de bestiar boví de carn. Adoptant l'estratègia de la promoció de pols de creixement de l'economista francès François Perroux, amb l'objectiu de dispersar la industrialització per la geografia espanyola, es constituïen dos pols de promoció i cinc de desenvolupament, en els quals s'esperava incentivar decididament l'acció privada mitjançant una inversió pública preferent, bàsicament en el terreny de les infraestructures. Els pols establerts foren Saragossa, Sevilla, Valladolid, La Corunya, Vigo, Burgos i Huelva. L'èxit de les actuacions en aquests pols de creixement regional era fortament condicionat per la temporalitat, d'una durada de cinc anys, per seguir un sistema de rotació a les àrees de promoció.

El comportament de l'economia durant la vigència del Pla va ésser encara millor que la previsió de la comissaria, però va topar amb una inflació intensa que malbaratava l'objectiu de mantenir l'estabilitat macroeconòmica bàsica i que va obligar a la devaluació de la pesseta el 1967. La necessitat d'aplicar un pla d'austeritat (1967-1968) va retardar l'aprovació del II Pla (1968-1971) a la Llei Aprobatorià d'11 de febrer del 1969.

El II Pla va continuar la línia d'impuls a l'economia privada, de la qual preveia un augment acumulatiu anual del PNB del 5,5%. La inversió esperada, però, més que duplicava, en pessetes constants, la prevista en el primer, si bé comptant amb grans augments de les actuacions privades. Dins de l'àmbit sectorial, el programa més important corresponia al Pla Elèctric Nacional, aprovat per Ordre de 31 de juliol del 1969 del Ministeri d'Indústria, preparat per UNESA i orientat a assolir grans increments de la potència instal·lada, amb prou capacitat per donar resposta a l'augment previst de la demanda fins a l'any 1981, a la diversificació creixent de l'estructura productiva i, sobretot, a la racionalització de l'explotació del sistema elèctric. Dins de la política de desenvolupament regional, foren qualificats els nous pols de desenvolupament de Còrdova, Granada, Logronyo i Lleó.

El III Pla (1972-1975) es proposava objectius força més ambiciosos, tant per al creixement econòmic global, que s'incrementava fins al 7% anual, com pel volum de les inversions previstes. Entre les directrius destaca el paper predominant assignat a l'educació. Altres novetats importants eren la presentació d'un balanç de resultats dels plans anteriors i un intent de previsió a més llarg termini, en l'horitzó del 1980. L'inici de la crisi econòmica internacional dels darrers mesos de l'any 1973 va comportar un canvi fonamental de la situació dels proveïments d'energia i matèries primeres, que deixava perfectament obsoletes les actuacions previstes i, a més, posava en qüestió molt greument la mateixa existència d'una planificació a mig termini.

La valoració de conjunt dels Plans de Desenvolupament feta *a posteriori* no ha estat gaire positiva, potser sota la influència dels plantejaments polítics contra el règim de Franco i també per la inaplicabilitat de la fórmula de la planificació en un context tan canviant com el del període immediatament següent, del 1974 end-

CARLES FERRER, EL CLUB COMODÍN I EL CERCLE D'ECONOMIA

Josep Vilarasau i Salat

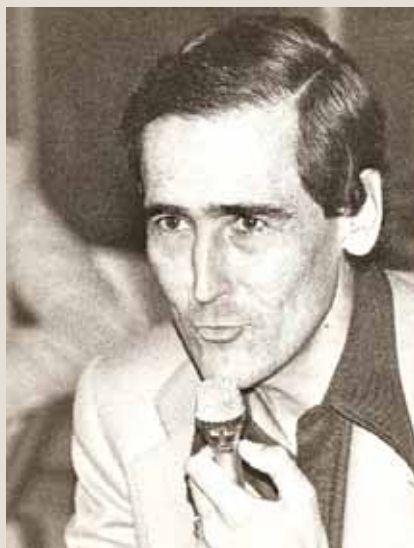
Soci fundador del Cercle d'Economia.
Vocal de la junta directiva (1965-1969)

Carles Ferrer Salat va néixer al núm. 29 del carrer de Llúria, quasi fent cantonada amb la Gran Via de Barcelona, el 22 de març del 1931, fill de Francesc Ferrer (tio Paco) i de Josefina Salat (tia Sefis). Jo havia nascut un mes abans, el 20 de febrer, fill de Segismon Vilarasau i Montserrat Salat, en un pis de la Gran Via (no en recordo el número). Cosins germans, doncs.

Ell era el més jove. Des de l'edat de dos o tres anys jugàvem junts a la plaça Tetuán i ens va separar la Guerra Civil, que a ell el va enxampar a Caldetes i a mi, a Vallvidrera. Vam anar al col·legi de la Bonanova i després vam emprendre carreres diferents, però per a mi sempre va ser el millor amic, reforçat perquè érem cosins.

De seguida em vaig acostumar a les seves idees, impregnades d'una certa transcendència: què havíem de fer per ser millors? què havíem d'evitar? No era pas un asceta, ni de bon tros, perquè aquestes idees o ideals tenien el contrapès d'una personalitat essencialment social, amb una llarga colla d'amics i una envejable qualitat, que atreïa fàcilment les persones més atractives del sexe contrari.

El seu desig (i el nostre) de fer les coses ben fetes es va centrar, cap als 15 anys, en la millor manera de salvar les nostres ànimes, d'anar al cel, de perfeccionar la nostra vida cristiana. Quan en vam tenir 17 o 18, ens van sorgir dubtes sobre el dogma catòlic i en el seu (i nostre) afany de perfecció vam preguntar i vam obtenir el nom de quatre o cinc teòlegs que a Barcelona es consideraven autoritats. Els vam anar a veure i, després de les corresponents reunions, em va semblar que els nostres dubtes, almenys els meus, no s'havien dissipat. Vam entendre que això era una qüestió molt íntima i personal i, per

Un Carles Ferrer Salat molt jove demostra ja el seu interès per la vida i la societat catalana i espanyola durant una intervenció al Club Comodín.

delicadesa, no vam tornar a parlar del tema religiós.

Jo vaig estudiar Enginyeria Industrial i Econòmiques, i en Carles, Químiques a Sarrià, primer, i després Filosofia i Econòmiques. Ens vam continuar veient. Com que era un tennista magnífic –va ser campió d'Espanya–, va tenir ocasió de viatjar

vant. Ha estat assenyalat, així, que els objectius del plans no foren coberts ni tan sols per part de les inversions públiques, atès que solament varen ésser efectuades el 72,9% de les previstes en el I i el II. També s'ha adduït que els pols de desenvolupament no suposaren una autèntica transformació en la geografia de la indústria espanyola. L'objectiu central d'aconseguir un desenvolupament amb estabilitat no hauria estat assolit a causa de la constant subordinació dels planificadors als interessos de les grans empreses, i a la persistència d'un sector públic que afegia al seu caràcter subsidiari una carència crònica de finançament. El creixement de l'època es podria atribuir a l'evolució normal de l'economia més que no pas als plans.

És obvi que els plans no foren la causa darrera del creixement, que procedia de la feliç combinació d'una molt àmplia sèrie de factors, entre els quals, evidentment, la favorable evolució del sector exterior, el gran augment de la inversió i la relativa moderació salarial, en un context d'estrict control polític a través del sindicalisme vertical, la policia i la Magistratura del Treball. Però també sembla clar que, des de la perspectiva externa, el període és de gran estabilitat macroeconòmica. També, que la indústria, sense liquidar els seus grans centres tradicionals a Catalunya i al País Basc, es va dispersar per la Península més que en cap altra època històrica. Harry W. Richardson va fer notar que l'augment del VAB de la indústria a les províncies amb tractament de pols de creixement va ésser dues vegades el del conjunt del país i tres vegades el de l'augment de la renda per càpita a les pròpies demarcacions. No és menys cert que, com va apuntar José Ramón Álvarez Rendueles, la taxa de creixement global del PIB del període, entorn del 7% acumulatiu anual, va ésser idèntica a la combinació de les que havien estat previstes als tres plans.

Amb la perspectiva que dóna el pas del temps, i sense la pressió d'haver de condemnar forçosament tota l'obra del franquisme, es pot afirmar que les actuacions dels «tecnòcrates», a través dels plans, suposaven una ruptura frontal amb la ideologia del franquisme i, específicament de Falange, de la *supeditació de l'economia a la política*, amb què la discrecionalitat del poder a penes amagava la incompetència dels governants. Els projectes i les decisions de les autoritats econòmiques varen adquirir transparència, enfront de l'obscurantisme de falangistes i buròcrates del franquisme. Implicaven una forma de control social, per bé que no ajustat als mecanismes d'un sistema democràtic, prou efectiu des del moment que posava a prova de forma pública l'actuació de l'Administració i del Govern, amb compromisos explícits i detallats, que podien ésser examinats i valorats pels ciutadans, agents econòmics i crítics de tota mena. L'acció de govern va passar a ésser bàsicament disciplinada i previsible, amb un compromís inequívoc amb el creixement econòmic, la qual cosa constituïa una condició essencial per generar la confiança imprescindible per a l'augment de la inversió.

Polítiques sectorials

Alguns aspectes específics de la política econòmica del període, per la seva singularitat, mereixen un tractament particular. En aquesta secció, es farà menció d'alguns plantejaments centrals de la política agrària i de la política industrial, amb una

LA CONFERÈNCIA DE SERVAN-SCHREIBER

Salvador Pàniker

Patró de la Fundació Cercle d'Economia.
Fundador i director de l'editorial Kairós

Era l'any 1968, l'any de l'últim espasme del poder estudiantil. Eren temps d'ebullició.

El periodista i polític francès Jean-Jacques Servan-Schreiber, dret, a l'esquerra de la imatge, durant la conferència que pronuncià al Cercle d'Economia el 1968, quan era director del setmanari *L'Express*.

No gaire abans, el famós director i propietari del setmanari *L'Express*, Jean-Jacques Servan-Schreiber, havia descobert que entre els Estats Units i Europa es produïa una guerra econòmica silenciosa en la qual Europa anava quedant totalment superada, tant pel que fa als moderns mètodes de gestió com en tota qüestió relativa a equipament tecnològic i capacitat d'investigació. Aquest fil conductor va servir a Servan-Schreiber de trama de fons per elaborar un llibre d'impacte, *El desafío americano*. El llibre també aportava claus de lectura i propostes concretes per a una contraofensiva. Era un

llibre que analitzava la penetració de les multinacionals nord-americanes a Europa i que, enllà de la simple denúncia, funcionava també com a exegesi d'un model de modernitat.

El desafío americano, publicat el 1967, continua essent avui el màxim èxit editorial de França en textos d'assaig polític. El llibre es va traduir a quinze llengües, se'n van vendre milions d'exemplars a tot el món. Seguint l'onada de l'èxit de *El desafío americano*, Servan-Schreiber va visitar Espanya. Concretament Barcelona, on va pronunciar una multitudinària i

tempestuosa conferència, a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, i va parlar, ja més tranquil·lament, al Cercle d'Economia.

La seva presència elegant i les seves idees liberals contrastaven significativament amb la grisor tibant d'aquells moments que, poc després, quedarien marcats per l'estat d'excepció i el procés de Burgos.

La conferència de Servan-Schreiber al Cercle d'Economia de Barcelona, essent-ne president Carles Güell de Sentmenat, va tenir lloc el 7 de març del 1968. Recordo un leitmotiv de les nostres preguntes, reflex ben clar de l'uropeisme del Cercle:

«Croyez-vous qu'avec sa structure politique actuelle, l'Espagne pourrait entrer dans le Marché Commun?». Controlat, intel·ligent, apassionat i fred, aquell home de quaranta anys ja ben fets, d'alçada mitjana, atlètic i amb una fesomia semblant a la de Ronald Reagan, anava responent amb aplom,

arrossant les celles, contenint-se les mans i repetint amb una insistència una mica xinesa un sistema inalterable d'idees.

«No hi ha desenvolupament polític sense desenvolupament econòmic, cal construir l'Europa Unida, cal posar fi al monopoli americà del poder, és imperiós enfrontar-se a la colonització de les multinacionals.» La conferència va ser un fet impactant i significatiu en la vida intel·lectual de Barcelona. Va ser el reflex de l'interès dels membres del Cercle per conèixer de primera mà allò que es vivia al món i no solament en els àmbits estrictament empresarials o econòmics. Espanya s'aproximava a la fi de la dictadura i, una vegada més, el Cercle d'Economia contribuïa a la creació d'una societat civil forta i eficaç, un entramat social ample i representatiu, un espai per al debat permanent de les grans qüestions. Una labor que es manté present al cor dels objectius i activitats del Cercle.

breu referència al canvi de posició de l'INI dins de l'estratègia de creixement dels governs de l'època. També es faran algunes observacions puntuals sobre les actuacions en el terreny laboral.

Tal vegada, les principals actuacions públiques dins de l'àmbit de les polítiques agràries foren les relatives als preus dels productes agrícoles i al procés de concentració parcel·lària. El principal instrument amb què les autoritats econòmiques tractaren d'orientar els agricultors cap a les noves tecnologies i cap als canvis de conreus va ésser la política de preus de garantia. Definida sota l'exemple de la política agrícola francesa, consistia en el compromís explícit de l'Administració pública d'adquirir a un determinat preu els productes que no arribessin a aquell nivell en les operacions de mercat. En fixar preus alts, o bé baixos, s'orientaven les decisions dels agricultors d'una forma que es pretenia més adequada cara als perfils de la demanda.

La realitat va ésser que els productes més competitius, com ara fruita, hortalisses o produccions animals, no reberen suport, mentre que els sectors més tradicionals, del tipus de cereals, vinya, olivera, remolatxa i cotó, amb problemes d'excedents i de manca de competitivitat, acumularen els ajuts. Atesa la rapidesa de la modernització agrícola a Espanya, aquest instrument va ésser utilitzat, en realitat, per suavitzar els impactes traumàtics d'ordre social sobre una agricultura interior, molt poc capaç de competir amb els productes d'importació.

El procés de transformació de la moderna agricultura nord-americana i europea, en la línia de la utilització a gran escala de mitjans mecànics i químics, resultava visiblement incompatible amb l'enorme fraccionament i dispersió de les parcel·les de conreu a la major part de la meitat septentrional de la Península. Finalment, les exigències de la nova tecnologia tancaven les antigues i permanents lluites amb relació a la propietat de la terra: ara resultava imprescindible formar explotacions més grans i més compactes. Per tal de procedir a la liquidació del minifundisme, també ja impracticable, s'havia promulgat una llei de concentració parcel·lària, de 20 de juliol del 1955, per la qual es disposava la concessió de crèdits i assessorament tècnic, a càrrec del Servei de Concentració Parcel·lària i Ordenació Rural (SCNOR) que l'any 1972 quedava integrat a l'Institut per a la Reforma i el Desenvolupament Agrari (IRYDA). L'actuació d'aquest organisme va ésser força activa al llarg del període 1960-1973.

La política industrial va ésser dirigida a augmentar la inversió, modernitzar l'equipament productiu i millorar la capacitat competitiva del sector a través de mecanismes d'intervenció indirecta. Una primera mesura va ésser el Decret-llei de 27 de juliol del 1959, que liberalitzava la inversió de capital estranger fins al 50% del total, a excepció de les empreses dedicades a la defensa nacional i a la informació. Per damunt d'aquella proporció del capital social, s'hauria d'aconseguir l'autorització del consell de ministres.

Per mitjà del Decret de 26 de gener del 1963, es liberalitzava la instal·lació, ampliació o reforma de les empreses industrials, fins aleshores obligades a aconseguir una autorització prèvia que donava poders il·limitats a la burocràcia del Ministeri d'Indústria, per bé que es reservaven àmplies funcions d'inspecció i de control a l'Administració pública, a més de la facultat d'assenyalar condicions tècniques i dimensions per a un seguit de branques productives. De tota manera, un nou Decret de 23 de desembre del 1966 tornava a exigir autorització prèvia de les delegacions d'Indústria per a una sèrie de branques industrials –siderometal·lúrgia, química, materials de la construcció, alimentària, tèxtil i calçat– amb l'excusa d'assegurar determinades condicions tècniques i dimensions mínimes.

Dins de la nova estratègia de creixement, el sector públic empresarial va perdre enterament les funcions d'instrument d'industrialització, en favor del capital privat. L'evidència acumulada fins aleshores havia fet palès el paper, no ja ineficient sinó directament negatiu, que l'Institut Nacional d'Indústria havia estat fent fins aleshores. Finançament privilegiat, accés privilegiat a matèries primeres i a llicències d'importació i un tracte privilegiat per part de la burocràcia no havien servit per a altra cosa que per barrar el pas a iniciatives privades, nacionals o estrangeres, que, en aquest context, haurien hagut de lliurar una batalla impossible. Els resultats de l'INI no justificaven els privilegis, tan contraproductius per al conjunt de l'economia. Les empreses públiques no estaven ben gestionades, no eren rendibles, ni innovadores, ni exportadores. Semblaria que la seva principal raó d'ésser hagués estat, amb excusa de l'interès general, l'obtenció de jubilacions daurades per als alts càrrecs de l'Administració i de l'Exèrcit.

La crítica de les organitzacions econòmiques internacionals que assessoraven el govern espanyol, en la virada estratègica de 1959-1960, va acabar d'aportar una peça de convicció, per si en feia falta cap més. Des del 1960, l'INI ja no va empen-

Assistents a les primeres Reunions Costa Brava durant la dècada dels seixanta.

dre nous projectes i va assumir una funció subsidiària, absorbint iniciatives poc rendibles o empreses del sector privat en fallida, de la manera que han estudiat Pablo Martín Aceña i Francisco Comín. Com va escriure Miguel Boyer, *«por una cruel ironía de la historia, el I.N.I. que fue fundado con un canto a la autarquía y a la independencia, resultaba modificado, a los veintiún años de su existencia, siguiendo los criterios de un grupo internacional de expertos imbuidos de la doctrina liberal y del ambiente privatista del mundo anglosajón»*.

Dins de la reforma econòmica, cal incloure, però, les mesures orientades a promoure i assistir l'emigració de treballadors estrangers a Europa. Espanya s'havia incorporat l'any 1956 al CIME (Comitè Intergovernamental per a Migracions Europees), que tenia com a funció organitzar el flux de treballadors cap a aquells països que patien dificultats importants per aconseguir mà d'obra. En aquest cas, certament, les mesures adoptades pel govern espanyol responien a la pressió de les urgències expressades pels països receptors. Els moviments migratoris cap als països europeus foren regulats per mitjà d'acords entre els governs, que estipulaven els tràmits i normes que havien de complir els emigrants.

Després del conveni signat amb Bèlgica l'any 1957, el pas següent per part del govern espanyol va ésser la signatura d'acords amb França, Suïssa i Alemanya, del

27 de juny del 1957 i de 21 de setembre i 29 d'octubre del 1959 respectivament, en què es regulaven les condicions d'accés dels ciutadans espanyols a les prestacions i serveis de la Seguretat Social de cadascun d'aquests països. La segona fase en aquesta línia d'actuació va consistir en el tancament de convenis sobre emigració amb Alemanya –de 29 de març del 1960–, França –de 25 de gener del 1961–, Suïssa –de 2 de març del 1961– i Holanda –de 8 d'abril del 1961–. En línies generals, tots aquests acords s'adreçaven a organitzar l'emigració, amb una elevada participació i assistència per part dels organismes espanyols creats per cobrir aquestes funcions.

Tal vegada, va ésser en l'àmbit de les relacions laborals en el qual es varen fer més patents les contradiccions d'un model de creixement pensat i dirigit sense implicar directament la població. Entre abril i maig del 1962, les vagues obreres es varen estendre a la mineria d'Astúries i al sector del metall del País Basc, Catalunya i Madrid. Aquell va ésser el primer any en què la negociació col·lectiva va afectar més d'un milió de treballadors. Just a l'inici de l'any següent, un Decret, de 17 de gener del 1963, fixava en 60 pessetes diàries el salari mínim. Però aleshores ja s'havia desfermat un moviment reivindicatiu molt ampli: en els anys següents, les vagues es varen generalitzar a nous àmbits geogràfics i a nous sectors productius, amb una càrrega cada cop més intensa d'exigències polítiques, a l'hora que s'anava produint l'agrupació dels candidats d'esquerra a les eleccions sindicals en les noves Comissions Obreres. La supervivència del vell model jeràrquic en el món del treball, i fora, tenia mal futur.

Les noves funcions de l'Estat

Una característica general de les economies de l'Europa occidental durant els *Golden Sixties* va ésser la gran ampliació de la despesa pública en proporció del conjunt de l'economia. L'allargament de la durada mitjana de la vida i el consegüent increment del nombre de jubilats, així com l'augment dels anys d'estudi i formació dels joves, varen fer créixer la despesa en assistència sanitària, educació i pensions, així com en altres formes de protecció social. A Espanya, les funcions assumides per l'Administració pública varen augmentar també molt substancialment, si bé amb algun retard i amb menor intensitat que als països europeus més avançats.

La reforma fiscal de Navarro Rubio, del 1957, i les noves mesures de l'any 1964 varen donar major amplitud als impostos directes i varen millorar el sistema de recaptació. El resultat va ésser un augment sostingut dels ingressos tributaris, per damunt del ritme de creixement del conjunt de l'economia. La despesa total de l'Estat va incrementar-se de forma proporcional, des del 10 fins al 15 % del PIB aproximadament, al llarg del període. D'aquesta manera, la despesa en educació i assistència sanitària va més que duplicar-se. Amb tot, llevat d'una sola excepció, tots els exercicis entre 1960 i 1973 varen tancar-se amb petits superàvit pressupostaris, per la qual cosa va ésser evitat qualsevol tipus d'endeutament.

Poc després dels grans canvis de la política econòmica espanyola de 1959-1960, va posar-se en marxa el procés de definició del modern sistema de Seguretat Social.

Fins aleshores existia un sistema d'assegurances obligatòries que cobria, per a una part de la població, una sèrie de situacions d'excepcionalitat, dificultats o infortunis –com ara pensions per ancianitat, malaltia o accidents de treball, maternitat i atur forçós–, finançat a través d'un règim d'estalvi i capitalització. Durant els anys 1960-1973, el sistema va ésser orientat cap a una fórmula de cobertura universal i de finançament per via de repartiment; és a dir, a través de cotitzacions obligatòries iguals, en la pràctica, als impostos estatals.

Amb el Decret de 17 de gener del 1963 començaren a aplicar-se noves directrius adreçades a suprimir les activitats privades i amb finalitat de lucre de les assegurances d'accidents de treball i malalties professionals i a preveure l'assignació de subvencions a la Seguretat Social amb càrrec als pressupostos generals de l'Estat. Al mateix temps, s'incrementava fortament la recaptació de quotes i, per l'altre costat, eren augmentades de manera important les prestacions econòmiques als beneficiaris de pensions i perceptors de l'assegurança de malaltia. La nova Llei de Bases de la Seguretat Social de 28 de desembre del 1966, en vigor des del 1967 i novament reformada per una llei del 1972, introduïa el principi de repartiment amb un tipus únic de cotització que havia de cobrir les distintes assegurances. L'any 1962 foren inclosos en el règim general els treballadors agrícoles i el 1972 els assalariats de rendes elevades.

L'estructura del finançament de la Seguretat Social es va caracteritzar per les baixes aportacions que suposaven les transferències de l'Estat i, per tant, l'elevada quantia relativa de les cotitzacions dels agents socials. Altres tipus de recursos, que haurien pogut limitar els abusos per part dels usuaris, com les taxes per serveis prestats, no varen tenir, ni han tingut després, la presència que assoleixen als països més avançats. Les cotitzacions, entorn del 90% de la cobertura total dels ingressos del sistema, descansaven fonamentalment en l'aportació de les empreses i en una proporció molt petita, al voltant d'una sisena part, es deduïa dels salaris dels treballadors. Aquest sistema implicava càrregues quasi-tributàries per a les empreses substancialment més elevades que a la resta dels països de l'OCDE i va obligar a realitzar, posteriorment, una profunda reforma. Els comptes de la Seguretat Social presentaren un superàvit sistemàtic fins al final del període, segons ha demostrat Joaquim Vergés, havent arribat l'any 1963 al màxim històric del 26% dels cabals recaptats.

L'EXPANSIÓ DEL SECTOR EXTERIOR

Des de l'any 1960, l'obertura progressiva de l'economia va anar acompanyada de grans increments de les xifres del comerç exterior. L'evolució del coeficient d'obertura exterior de l'economia, mesurat a través de la suma d'importacions i exportacions en tant per cent del PIB, assenyalava una elevació de forma gairebé continuada, des del 12,7% el 1960 fins al 20,6% el 1973.

L'element més dinàmic dins d'aquesta ampliació del sector exterior, pel que fa al comerç de mercaderies, va ésser el conjunt de les importacions, que passaren de poc més de 1.000 milions de dòlars l'any 1961 a prop de 10.000 l'any 1973, amb un crei-

PRIMERA CONFERÈNCIA D'UN MINISTRE AL CERCLE D'ECONOMIA

Manuel Ribas Montobbio

Vicepresident del Cercle d'Economia (1969-1972).
Vocal de la junta directiva (1965-1967)

Per primera vegada, el 25 de març del 1969, un ministre ocupava la tribuna del Cercle d'Economia. Ho feia Federico Silva Muñoz, ministre d'Obres Públiques. En els onze anys transcorreguts des de la nostra fundació, i malgrat el paper tan actiu del Cercle en el Pla d'Estabilització, no hi havia hagut cap reunió amb membres del Govern.

La invitació responia a una de les inquietuds del Cercle en aquell moment, com eren les severes mancances en infraestructures. El creixement econòmic i l'assentament de la població que arribava en massa a Barcelona

i la seva zona d'influència demanaven unes inversions indispensables que no arribaven. Per aquells anys ja discutíem la necessitat de crear l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Els nostres debats van conduir a la

Francisco Silva Muñoz, ministre d'Obres Públiques, durant la conferència que va fer al Cercle d'Economia el 25 de març del 1969, acompanyat de Carles Ferrer Salat, Carles Güell de Sentmenat i Carlos Cuatrecasas.

publicació, l'any 1973, del llibre *El Àrea Metropolitana de Barcelona: Gestió o caos*, encara avui un referent en aquest debat no tancat.

La conferència va resultar d'un cert interès, però encara en va tenir més el viu col·loqui que va seguir la intervenció del ministre, un col·loqui en què es van manifestar els greus dèficits que es detectaven en els àmbits viari, portuari i ferroviari. Potser pel poc hàbit que teníem de debatre amb membres del Govern, el col·loqui es va produir amb la naturalitat i espontaneïtat que els caracteritzava.

Una cosa que avui és ben normal, resultava molt sorprenent en aquells anys en què el desenvolupament econòmic no avançava en paral·lel amb l'obertura política.

La vivacitat i les crítiques del col·loqui van despertar l'interès de la premsa, que, en les edicions de l'endemà, més que a la intervenció del ministre, es va referir a la insatisfacció dels socis amb la situació existent i amb els projectes del Govern. Poc habituat a la crítica, el ministre va manifestar el seu enuig i va cridar al seu despatx ministerial el president del Cercle, Carles Güell, per exigir-li una rectificació pública i favorable a l'acció del Govern. Segurament els membres de la junta directiva d'aquell període recordem la primera conferència d'un ministre, però més que per l'interès de la intervenció, pel seu enuig i per la seva exigència de rectificació. I, també, per la falta de resposta que tingué per part del Cercle.

xement molt superior al del PIB, malgrat que aquest ja era molt gran. L'èxit immediat de les mesures d'obertura decidides a mitjan de l'any 1959 mostrava, definitivament, l'existència d'un lligam decisiu entre increment de les importacions i l'elevació del PIB i de la renda per càpita. La modernització de la indústria, i del conjunt de l'economia, resulta d'una forma estratègica de l'expansió de les compres a la resta del món.

L'augment extraordinari de les importacions, tant de matèries primeres i energia, com de semimanufactures, productes acabats i, sobretot, béns d'equipament mecànics i elèctrics, així com de material de transport, va ésser el motiu principal de l'augment de la productivitat, que és la raó bàsica de l'intens creixement econòmic del període. L'elevada dependència de l'economia espanyola respecte de les importacions no era pas un misteri. Les dificultats de tot ordre dels decennis precedents tenien causa, reconegudament, en la feblesa dels recursos per importar. La gran qüestió resideix en l'altre costat de la balança, en els guanys enregistrats en la capacitat d'importar, atès que l'ajuda econòmica nord-americana del decenni 1951-1960 va acabar-se ben aviat.

Després del 1959, els dèficit comercials del període anterior no solament no varen desaparèixer sinó que es varen fer molt més grans. El valor de les exportacions, mesurat a partir de les estadístiques de duanes, va romandre a poc menys del 47% del valor de les importacions, de mitjana per a tot el període. El dèficit permanent de la balança comercial anava acompanyat, a més, per altres desequilibris permanents de menor quantia però de gran significació, com els que presentaven la balança de pagaments tecnològics i la de rendes d'inversió. Una taxa de cobertura

de les importacions per les exportacions tan baixa no va provocar, a diferència de les etapes autàrquiques, cap mena de dificultat per mantenir-les a un elevat nivell i per consolidar el creixement econòmic. Tant és així que, al mateix temps, les reserves d'or i divises del Banc d'Espanya evolucionaren positivament al llarg del període, i sobretot durant els anys 1970-1973, des d'una virtual posició negativa a mitjan de l'any 1959 fins prop de 7.000 milions de dòlars. L'endeutament extern durant els mateixos anys es va mantenir a nivells molt modestos, de manera que el servei del deute va romandre, així mateix, molt baix.

L'explicació del fenomen es fa patent en el relatiu equilibri de la balança per compte corrent, que apareix molt més compensada que no pas els intercanvis de mercaderies, i troba els elements determinants en els superàvits constants i creixents amb què es tancaven les balances de serveis i de transferències cada any. L'origen d'aquests dos fluxos de saldo positiu en la balança de pagaments residia en els ingressos externs per turisme i viatges i per transferències privades, associats preferentment, tots dos, amb els països europeus més desenvolupats. La tercera clau de l'obtenció de recursos per al finançament exterior del creixement fou l'entrada de capital a llarg termini, que també s'ha de relacionar, en bona part, amb el gran dinamisme de l'Europa occidental des dels darrers anys de la dècada dels quaranta.

En certa manera, per tant, l'augment extraordinari de les importacions a l'Espanya del «miracle» va ésser possible gràcies als efectes d'arrossegament de la prosperitat europea, i especialment dels països de la CEE. La Taula 4.1 presenta, de forma acumulada per al període 1961-1973, la magnitud del dèficit de la balança comercial, en termes de balança de pagaments, i la dels altres tres fluxos externs que es tancaren amb importants superàvits durant tots els anys del període. La suma dels ingressos nets per turisme internacional, remeses i transferències i inversions estrangeres cobreix amb molta suficiència el dèficit acumulat de la balança comercial.

Taula 4.1. Comerç exterior i partides compensatòries acumulades del període 1961-1973, en milions de dòlars

Saldo de la balança comercial	-21.131,1
Ingressos nets per turisme	16.633,8
Remeses i transferències privades	4.919,5
Ingressos nets per inversions estrangeres	4.233,0
Total partides compensatòries	25.786,3

Els tres grans fluxos positius, que operaven com a partides compensatòries del dèficit comercial i dels altres dèficits, eren especialment importants, justament per la feblesa de la contrapart: molt escassa magnitud del turisme actiu, feble entrada d'immigrants estrangers al territori espanyol i migradesa de la inversió espanyola a l'exterior. En altres paraules, es tractava de mecanismes difícilment compatibles amb una futura situació més pròspera de l'economia espanyola. En conseqüència, donaven forma a un model de creixement que hauria d'ésser modificat en el futur,

a poc que el sistema aconseguís l'èxit de la seva principal finalitat, és a dir, elevar substancialment la renda mitjana dels espanyols. Per la seva enorme transcendència, és necessari dedicar una mica més d'atenció a aquestes vinculacions decisives amb l'exterior.

Les exportacions

Si les compres a l'exterior es trobaven a la base del relleu productiu de l'economia espanyola, també les exportacions assoliren un gran creixement, bo i passant de 710 milions de dòlars l'any 1961 fins a 5.195 l'any 1973. Els preus de les exportacions, d'altra banda, augmentaren per damunt dels preus de les importacions, amb la qual cosa traduïen una important millora de la relació real d'intercanvi. Els motius principals de l'elevada competitivitat exterior assolida per alguns sectors de la producció foren l'augment de la productivitat, el diferencial en els costos laborals amb els països europeus més avançats i el suport de l'Administració pública en forma de crèdits privilegiats, desgravacions fiscals i altres tipus d'incentius.

El productes més dinàmics cara al mercat exterior canviaren totalment respecte de qualsevol època anterior, com a reflex de la profunda transformació econòmica del període. La Taula 4.2, elaborada per l'Institut d'Estudis Fiscals, mostra les majors variacions relatives de les exportacions, agrupades per productes, en relació amb el creixement dels mateixos grups de mercaderies en el conjunt del món. Els índexs superiors a 100, per tant, denoten guanys en la competitivitat internacional de les exportacions espanyoles i, al contrari, quan es tracta d'índexs inferiors a 100. Les dades fan patent que els increments de quota en el mercat mundial en concentren en la indústria manufacturera, mentre que les pèrdues relatives, amb creixements més baixos que els del total mundial, es concentren en productes agraris, minerals i matèries primeres.

Taula 4.2. Increment de les exportacions espanyoles des del 1964 al 1971 (Món=100)

	Índex		Índex
Materials de construcció	481,6	Cereals	54,0
Maquinària generadora i motors	438,5	Matèries primeres tèxtils	66,6
Maquinària diversa	356,0	Matèries primeres animals i vegetals	28,2
Manufacturats d'ús final	336,7	Sucre, fruita i llegums	18,9
Semimanufactures	330,8	Minerals	12,7

El 1963, després de tres anys de liberalització i obertura gradual de l'economia, les exportacions agrícoles assolien prop de dos terços del total. Eren formades molt principalment per productes agrícoles sense transformar, els més importants dels quals la taronja, l'oli d'oliva i les hortalisses. Per la seva naturalesa, la producció no podia incrementar-se gaire més. Addicionalment, les exportacions resultaven for-

HACIA UNA NUEVA POLÍTICA ECONÓMICA

José Luis Sampedro

Economista i escriptor

Agraeixo l'oportunitat de tornar a col·laborar amb el Cercle d'Economia en la celebració de la seva cinquantesena i l'aprofito per enaltir com ho mereix l'estudi Hacia una nueva política económica.

Aplaudeixo, no cal dir-ho, la seva alta qualitat científica i, encara més, el seu decidit impuls a la modernització que en el seu temps exigia el fet més decisiu de la història europea durant el mig segle passat, és a dir, la creació del Mercat Comú, tan evolucionada després. Una inspirada i necessària innovació que la dictadura es va disposar a rebutjar. Ja davant els preparatius del Tractat de Roma, Franco n'havia negat la viabilitat, assegurant categòric que «les nacions europees estaven consolidades per la Història». Vista aquesta consigna, els seus servidors exageraven els danys que, segons ells, sofriria el sistema autàrquic en ser substituït pel funcionament racional de les economies europees. Contra la qual cosa els «il·lustrats» replicaven que encara seria pitjor per a Espanya quedar al marge de la cooperació internacional. I, sobretot, actuaven amb un motiu de més abast: el seu convenciment que la desencertada política dictatorial quedaria destruïda per l'obertura de finestres en aquell hivernacle asfixiant. Cap a la meta europeïsta, s'hi orientava el Cercle d'Economia, com també les facultats de Ciències Econòmiques. A la de Madrid, en la meua tesi doctoral vaig defensar, en set-cents folis, els projectes d'unificació econòmica a Europa.

Ara, per reiterar idees i fets ben coneguts, prefereixo oferir la meua vivència personal d'aquell renaiement d'Europa, perquè vaig tenir la sort de poder-ne presenciar l'acte preparatori –una reunió pública dels Sis al Château de la Muette de París–. A Espanya,

Coberta del llibre *Hacia una nueva Política Económica*, editat per Kairós a Barcelona el 1970.

mera observadora a la Muette, el lent procés es va iniciar al cap d'uns quants mesos, de manera inicialment encoberta. Va ser per l'arribada a Madrid d'uns experts europeus per aclarir certes qüestions al Banc d'Espanya. Allà van conversar amb el professor Joan Sardà, llavors cap d'estudis econòmics, que en aquella visita va veure una especial oportunitat de contactes exteriors i va

suggerir al ministre d'Hisenda que rebés els experts amb l'esperança que, amb més eficàcia que nosaltres, els viatgers il·lustressin un ministre tancat en el dogma oficial. Així va ser, i a Sardà, autèntic promotor de l'operació, se li va encomanar de dirigir el viatge de diversos funcionaris ministerials a París, per conèixer les institucions comunitàries. Vaig tenir la sort de figurar en aquest grup pel Ministeri d'Hisenda i de seguida em vaig solidaritzar amb Sardà i els seus propòsits. Un vespre em va dur amb ell a una invitació especial del secretari general del que llavors era l'OECE, René Sergeant, desitjós de parlar ben obertament amb Sardà. Els espanyols ja fèiem els possibles perquè l'organització enviés a Espanya dos o tres experts que recomanessin les mesures convenients. Nosaltres coneixíem la part essencial d'aquestes mesures, però era inútil tractar de ser escoltats pel dogmàtic antieuropeisme oficial. René Sergeant vaicl-lava, tement que el «desembarcament» d'experts estrangers no irrités la susceptibilitat del dictador i encara

empitjorés les coses.

Primer es va suggerir que els experts visitessin Espanya com a turistes, però es va considerar imprudent. Per animar el debat, el sotssecretari Cittadini Cesi, un italià enginyós, va proposar somrient:
– Per què no fem el viatge disfressats de frares?

Vaig tenir la inspiració de formular llavors mateix una contraproposició, acceptada immediatament:

– Valdrà més que es disfressin d'economistes estrangers.

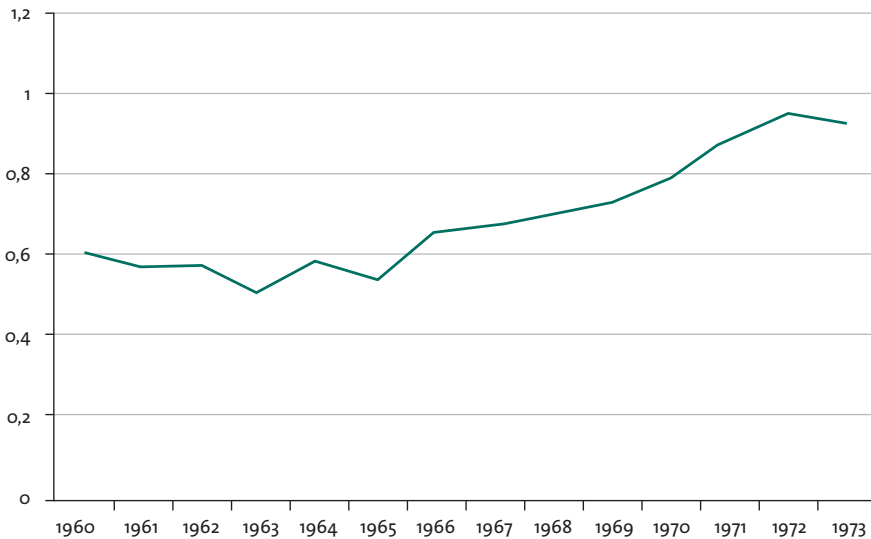
Així es va fer. Poc després van arribar a Madrid, prèvia conformitat del govern espanyol, els funcionaris de l'OECE, senyors Raymond Bertrand i Cornélius Castoriadis (aquest últim, autor anys més tard de valuosos i avançats estudis sociològics). Tots dos van ser eficaços i comprensius en els seus repetits viatges a Espanya, van congeniar amb els funcionaris que els atendien habitualment i es van guanyar la nostra estimació més amistosa. En les sessions mixtes de treball ja s'instaurava Europa.

tament variables per les condicions d'explotació de cada any, dictades pels factors climàtics. En canvi, les exportacions industrials, en la mateixa data, suposaven poc més d'un terç del valor total de les vendes exteriors.

Deu anys després, a l'acabament del període, les exportacions industrials s'havien incrementat fins al 75% del total de les vendes exteriors espanyoles. El canvi més important del comerç internacional d'Espanya des de mitjan dels anys seixanta va ésser, justament, l'espectacular augment de les exportacions industrials. En algunes de les branques industrials que assolien vendes exteriors importants, com ara béns d'equipament, construcció de vaixells i calçat, la demanda d'exportació va contribuir de forma més que remarcable al creixement de la producció total. El Gràfic 4.4 fa patent la trajectòria de les exportacions espanyoles en relació amb el comerç mundial i posa en evidència que des del 1966, no pas abans, les exportacions espanyoles aconseguen una millora progressiva de la seva posició internacional. Els guanys efectius de competitivitat exterior de l'economia es concentren, doncs, en el subperíode que comença el 1966-1967 i progressen amb certa rapidesa.

Malgrat tot, la propensió mitjana a exportar, mesurada pel tant per cent de les exportacions sobre el PIB, era encara francament baixa en acabar-se el període si es

compara amb la resta dels països de l'Europa occidental. Cap al 1973, el volum de les exportacions espanyoles en relació amb el comerç mundial era, proporcionalment a les dimensions de les respectives economies, menys de la meitat del d'Itàlia i menys d'un terç del de França. En la majoria dels sectors productius, l'exportació tenia la condició de recurs excepcional, en situacions d'atonía del mercat intern, i no pas de projecció internacional sistemàtica. La inexistència de plataformes institucionals de suport a l'exportació, la manca de xarxes de comercialització a l'exterior, l'escassa dimensió mitjana de les empreses, la manca de tecnologia pròpia i la dependència de patents estrangeres, sovint cedides amb grans restriccions per a l'exportació, són alguns dels factors que varen mantenir a un nivell molt limitat l'accés al mercat exterior de forma estable. La projecció internacional de l'economia, quant a l'exportació de mercaderies, seguia essent, a escala europea, anormalment petita.

Gràfic 4.4. Tant per cent de les exportacions d'Espanya sobre el comerç mundial

El boom del turisme internacional

El més intens efecte d'arrossegament de l'onada de prosperitat de l'Europa occidental sobre l'economia espanyola de l'any 1960 i següents es va produir a través del turisme internacional. Els ingressos nets per aquest concepte assoliren una cobertura superior a les dues terceres parts del dèficit de la balança comercial, de mitjana, al llarg de tot el període. La devaluació de la pesseta el 1959 i la immediata obertura del país, proporcionaren el primer impuls al fenomen del turisme internacional.

Un estudi de l'OCDE, de l'any 1964, comprova la gran magnitud que anava adquirint el turisme a la regió mediterrània d'Europa durant aquells anys i en permet situar el cas espanyol en el seu context més proper. En aquell any, Espanya ja havia arribat a ultrapassar França i s'aproximava a Itàlia en nombre de visitants, però restava molt lluny d'aquestes dues potències turístiques tradicionals, com també de Portugal, en despesa mitjana per turista. La gran diferència amb els tres països esmentats era, però, en l'extrema migradesa del turisme emissor d'Espanya. Malgrat que els ingressos totals per turisme eren força més baixos que a França, resultaven molt més elevats en termes nets a causa de la pràctica inexistència de despeses per turisme i viatges d'espanyols a l'exterior.

El nombre total de visitants no va deixar de créixer en tot el període fins assolir un màxim de 34,5 milions de visitants l'any 1973, amb increments anuals del 15% de mitjana. A la vegada, la despesa per turista va anar augmentant, però molt lentament i sempre força per sota dels altres països mediterranis, la qual cosa evidenciava que era sobretot un turisme de baixa capacitat adquisitiva. La immensa majoria dels visitants procedien de França, la Gran Bretanya i Alemanya, si bé, en proporció als totals d'habitants dels països d'origen, també foren molt remarcables els contingents procedents de Suïssa, Holanda, Bèlgica i els països escandinaus. Des del començament, el mercat turístic espanyol va operar amb una elevada especialització en el segment vacacional orientat a un únic producte, de baixa qualitat, l'anomenat de «sol i platja».

Pel costat de la demanda, per a turistes de les procedències esmentades, les condicions per provocar un *boom* turístic d'aquestes característiques eren decididament favorables, a causa de la prosperitat de l'Europa avançada, que va incorporar un període de vacances pagades bastant extens per a amplis grups d'assalariats i els va permetre accedir a condicions econòmiques suficients per viatjar a l'estranger. La ràpida expansió de la capacitat de transport terrestre i aeri, i la gran reducció dels costos dels viatges, varen facilitar els desplaçaments massius de la temporada d'estiu.

Per al desplaçament d'una oferta turística adequada cara a aquests visitants potencials procedents de l'Europa occidental, una part del territori d'Espanya gaudia d'avantatges importants derivats de les rendes de posició, que li suposaven la proximitat geogràfica dels mercats emissors, i de les característiques naturals, amb una molt llarga línia de costa marítima i platges –al Mediterrani i a les illes Balears i Canàries– i amb un clima molt estable i molt assolellat durant l'estiu. Els bons preus dels béns i serveis adquirits pels turistes, gràcies a uns salaris més baixos del personal d'hostaleria a Espanya, varen facilitar la intensa arrencada. Una continuada inversió en la creació d'infraestructura turística, apartaments i hotels acabaren de reforçar els primers passos d'aquest sector d'activitat tan dinàmic.

Aquest model turístic incorria, sens dubte, en elevats costos ocults, en termes de necessitats de infraestructura, destrucció del paisatge i contaminació ambiental. Patia d'una estacionalitat excessiva i no podia ampliar-se indefinidament. Gran part de l'activitat del sector, per una altra banda, estava controlada per empreses majoristes dels països de procedència, els *tour-operators*, i els guanys produïts també. L'OCDE ja assenyalava el 1973 que les possibilitats d'ampliació del model

EL DOCUMENT DELS 13: VISIÓ I AMBICIÓ EUROPEISTA

Joaquín Almunia

Comissari d'Economia de la Unió Europea

El 1972, quan el Cercle d'Economia va promoure el Document dels 13, l'aposta europeista tenia una dimensió clarament política. Els portaveus del règim no ho podien reconèixer, però les portes de Brussel·les eren tancades a l'adhesió d'Espanya pel caràcter antidemocràtic del franquisme. No era per motius econòmics.

L'economia espanyola de l'època creixia ràpidament. Les inversions estrangeres contribuïen a dinamitzar parts rellevants de l'aparell productiu. La societat se sumava amb entusiasme a aquest procés d'obertura i modernització. Solament les estructures autoritàries de la dictadura es resistien a deixar pas al futur. Calia resoldre aquesta contradicció: o es canviava el sistema polític per compassar-lo als canvis socioeconòmics o bé aquests canvis es frenarien i Espanya continuaria essent la principal excepció a la regla del caràcter democràtic dels països d'Europa occidental.

La primera ampliació de la CEE ja havia estat decidida quan es va publicar el *Document dels 13*. Finalment la Gran Bretanya s'unia als sis països signants del Tractat de Roma. Però també hi ingressava Irlanda, que aleshores tenia un nivell de desenvolupament econòmic no gaire diferent de l'espanyol. L'argument oficial segons el qual no podíem entrar a l'Europa comunitària per causes econòmiques queia pel seu propi pes. Des d'aquesta perspectiva, el *Document dels 13* és una crida en tota regla a favor de la democràcia. L'europeisme espanyol sempre ha incorporat una dimensió política en el seu afany de modernització econòmica i social. Per a la nostra generació, el *nivell europeu* és sinònim de progrés, d'excel·lència, de benestar. I també és sinònim de llibertat i respecte per la dignitat i els drets humans. Durant la meua primera estada a Brussel·les,

Portada del diari ABC de 15 juliol del 1972 en la qual es donava la notícia del *Document dels 13*.

treballant com a economista des de la tardor de 1972 fins a començament del 1976, vaig tenir ocasió de comprovar com molts empresaris, intel·lectuals, periodistes i polítics de l'oposició democràtica s'acostaven a conèixer les institucions comunitàries i a familiaritzar-se amb les seves normes

i procediments. No passava setmana que no hi hagués alguna delegació recurrent els despatxos de l'edifici Berlaymont, des del qual escric ara aquestes ratlles.

Europa era l'objectiu i la meta a què havíem d'arribar. Però també era una guia molt útil per anticipar el camí a córrer quan els obstacles polítics desapareixerien. Moltes de les reformes necessàries per afrontar el desmantellament de la protecció aranzelària i la posada al dia de les regulacions econòmiques ja s'havien perfilat en els textos normatius europeus, que calia conèixer com més aviat millor.

Avui Espanya és part del grup de països que ocupen el lloc de direcció de la Unió Europea. Estem a l'avantguarda cada vegada que la Unió Europea tracta de decidir nous passos cap a una integració més gran. El camí recorregut fins aquí és motiu d'orgull per a tots els que d'una manera o d'una altra han contribuït en aquesta tasca. Sens dubte, el Cercle d'Economia es troba en aquest grup. La idea europeïsta ha caracteritzat els seus cinquanta anys d'existència. Una dels fites d'aquesta trajectòria és el *Document dels 13*. Avui, en rellegir-la, impressiona la visió i l'ambició europea dels seus autors.

eren limitades, ni que fos per les restriccions purament físiques d'un creixement extensiu sense millores substancials en la qualitat de l'oferta i sense l'atracció d'un turisme més exigent i amb més recursos. Al mateix temps, el *boom* turístic feia molt dependent la prosperitat dels espanyols d'unes molt poques zones geogràfiques amb atractivitat turística per als visitants estrangers, fonamentalment Catalunya, Balears i Canàries, amb una modesta participació valenciana i andalusa. No és menys cert, tanmateix, que l'aportació feta pel turisme internacional a l'augment de la capacitat d'importar ha anat seguint durant molts decennis després d'aquella etapa iniciadora. Per tant, el model, amb les evidents limitacions esmentades, disposava d'un molt ampli marge de possibilitats.

Els rèdits de l'emigració

Un segona aportació a l'augment de les disponibilitats de divises per al finançament exterior del desenvolupament econòmic del període procedia del flux de les rendes generades al país pels emigrants espanyols a l'exterior. L'any 1961 va començar una sortida molt nombrosa de treballadors a diferents països d'Europa, de manera que les remeses més que duplicaren la xifra de l'any anterior. Es produïa, des d'aleshores, una decidida reorientació en direcció a l'Europa occidental dels fluxos de sortida d'emigrants espanyols que tradicionalment es dirigien de forma molt preferent a l'Amèrica Llatina.

És important remarcar, d'entrada, que aquest moviment de l'emigració espanyola a Europa no tenia res d'original ja que seguia, amb alguns anys de retard, el que protagonitzaven els emigrants italians i anava acompanyat del mateix comportament per part dels portuguesos, que, alhora, s'anticipaven als grecs i turcs. Era un movi-

ment de caràcter continental, en el qual les dimensions de la participació espanyola foren, en termes relatius, bastant modestes. És significatiu, en aquest sentit, que el canvi de signe de la balança migratòria, tant al cas d'Espanya com al d'Itàlia, es va produir ja l'any 1973, abans de la gran virada de la política migratòria als països europeus avançats que va tenir lloc el 1974. L'onada migratòria espanyola dels anys seixanta, tant en el començament com en l'acabament, va formar part, plenament, d'un fenomen econòmic i social de caràcter general de l'Europa mediterrània llatina. Per això mateix, no es pot interpretar, de cap de les maneres, en clau estrictament espanyola, com si hagués estat producte d'una mena de maldat del franquisme.

La quantificació d'aquests moviments migratoris cap a l'exterior, tanmateix, resulta molt problemàtica. Per al conjunt del període s'han arribat a comptabilitzar prop de 3,5 milions de sortides, que inclouen una meitat aproximada de contractacions de temporada, sovint per a la verema a França i Suïssa, que no suposen autèntica emigració. La xifra més probable d'emigrants, amb canvi de residència efectiu, podria trobar-se prop d'1,5 milions, gairebé tres quartes parts dels quals es varen dirigir a Europa. En molts casos es tractava d'una emigració de curta durada, amb retorn al cap de pocs anys. En termes de sortides netes, descomptats els retorns, podrien haver estat més de seixanta mil persones per any com a mitjana, amb un total d'entre 750.000 i 900.000. Això s'hi hauria d'afegir un flux molt menys important cap a Amèrica. També s'hi podria comptar la contractació de treballadors de temporada a França i a Suïssa, propera a les 100.000 persones per any, encara que això no és pas un fet migratori ja que no hi ha canvi de residència.

Les remeses dels emigrants i les altres transferències privades formen el component principal de la balança de transferències i resumeixen l'aportació en divises del fet migratori a l'economia del país d'origen. Durant el període, segons estimacions de l'OCDE, els salaris dels treballadors als països europeus d'immigració, en dòlars, varen augmentar a un ritme del 10% anual i les remeses dels emigrants al d'un 14% anual. L'augment continuat de l'emigració i dels salaris als països d'acollida de l'Europa occidental durant els «gloriosos» anys de la dècada llarga de 1960-1973 determinaren la magnitud d'un flux de divises que va augmentar pràcticament durant tot el període i que va arribar, el darrer any, gairebé als 1.000 milions de dòlars.

Els ingressos en divises de l'economia espanyola vinculats a l'emigració d'aquests anys foren, en realitat, força més grans ja que alguns dels seus conductes s'inclouen en altres capítols de la balança de pagaments i no han estat comptabilitzats. Així, els ingressos dels emigrants de temporada i les pensions percebudes per antics emigrants es classifiquen en la balança de serveis com a remuneració del treball, atès que en un i altre cas tenen la condició de residents a Espanya, per bé que es tracta en un sentit ampli, sens dubte, d'algun tipus de rèdits de l'emigració.

La majoria del emigrants espanyols d'aquests anys es va dirigir als països de la CEE, especialment a França, Alemanya, Bèlgica i Holanda, però també a Suïssa i a la Gran Bretanya. El gruix d'aquests emigrants a Europa procedia de les regions menys desenvolupades, principalment d'Andalusia, Galícia, Múrcia i Extremadura. Les sortides cap a Amèrica seguien protagonitzades, sobretot, per gallecs i canaris. La forta recessió econòmica dels països europeus de l'any 1967, especialment a la República

GESTIÓN O CAOS. LA VIGÈNCIA D'UN CRIT D'ALERTA

Andreu Claret

Gabinet de Premsa del Cercle d'Economia
(1972-1973)
Director de la Fundació Euromediterrània
Anna Lindh

Eren anys de canvis, incerteses i complicitats. El país duia una dècada de desarrollo i vint-i-cinc anys de franquisme. Barcelona i el seu entorn acollien, cada any, més de cent mil persones procedents d'Andalusia i altres indrets d'Espanya.

El territori les encabia on podia: la majoria en excrescències urbanes que brollaven desordenadament, sota l'empenta demogràfica, la il·lusió per una vida nova, i una cultura de l'especulació que malmetia l'estètica d'aquell espai mediterrani que ja començava a conèixer-se pel nom d'Àrea Metropolitana. Des del punt de vista dels interessos privats més immediats, aquell creixement urbà desenfrenat era un progrés. Des del punt de vista de l'interès general, era una catàstrofe. Una hipoteca pel futur de Barcelona i la seva àrea d'influència.

El Cercle va fer-ne un tema central de la seva agenda. I ho va fer des de la perspectiva de l'interès general, publicant *Gestión o Caos*:

el Área Metropolitana de Barcelona (1973), un llibre que va tenir una repercussió immensa i que figuraria a la capçalera de molts polítics fins ben entrada la transició, començant per l'alcalde Enric Masó, que havia substituït Josep Maria Porcioles el maig d'aquell any. Amb *Gestión o Caos*, el Cercle plantejava la necessitat d'una nova ordenació del territori per modernitzar el país. A la perspectiva europea, afegia una visió crítica del desenvolupament urbà. Recordo l'excitació que van acompanyar la preparació del llibre i la seva publicació perquè jo treballava al gabinet de premsa

Portada del llibre *Gestión o caos* publicat per l'editorial Ariel l'any 1973.

del Cercle, al qual havia arribat de la mà de Rafael Suñol. Jo encara no havia acabat periodisme, començava a col·laborar al setmanari *Cambio-16*, i estava molt compromès amb el moviment antifranquista. Duia una doble vida: em passava els matins al Cercle i les tardes i les nits escrivint i conspirant. Aquesta dualitat, més o menys intuïda i tolerada pel president Mas Cantí, em proporcionava

Acte de presentació del llibre *Gestión o caos*, l'any 1973. D'esquerra a dreta, Narcís Serra, Joan Mas Cantí, Carlos Cuatrecasas i Rafael Suñol.

certs avantatges. Em permetia apreciar millor la contribució de l'entitat al canvi democràtic que s'albirava. Em semblava extraordinari que uns burgesos com els que omplien els salons del Cercle estiguessin del mateix costat que nosaltres, els estudiants del 68.

Amb aquest esperit és com em vaig implicar en la redacció d'un llibre que em semblava essencial per fer un país diferent, menys presoner de l'especulació i més democràtic. Hi havia antecedents de naturalesa molt diversa, que convergien en la necessitat d'un canvi urbanístic. A principis dels setanta, quan encara vivia Porcioles, Pere Duran havia llançat la idea d'un Pla de la Ribera, en el qual els joves Narcís Serra i Miquel Roca s'havien implicat mancomunadament. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, la revista del Col·legi d'Arquitectes, ja s'havia interrogat, en un cèlebre monogràfic, pel fet metropolità. Es parlava de la necessitat de planificar una «Gran Barcelona» com alternativa al *laissez faire* desafortat que imperava. Als barris, naixien com bolets

associacions de veïns que exigien participació i canvis, i en alguns diaris periodistes com Huertas Claveria es feien ressò de tota aquesta agitació. Amb la contribució intel·lectual d'Albert Serratosa i Narcís Serra, Vicenç Oller i Carlos Cuatrecasas van promoure la iniciativa. Em van fitxar com a *negre* d'aquella aventura. Várem treballar de valent, impulsats per la força que donava estar ficats en una iniciativa que responia a interessos de la majoria. En escriure la versió final, em vaig sentir acompanyat per la determinació dels qui gestionaven l'entitat, i per la idea que la veu del Cercle era massa potent per ser silenciada. És probable que això, ara, costi d'entendre, però en aquells moments era important. Sobretot per vèncer el reflex d'autocensura que tots encara dúiem al damunt, en aquell 1973 tens i dramàtic, que va acabar amb l'assassinat de Carrero Blanco.

El millor elogi que es pugui fer del llibre i dels qui el van promoure, un quart de segle després de la seva publicació, és que el diagnòstic i les propostes que s'hi formulen

han suportat el pas del temps amb una gran dignitat. Amb la vista posada en l'agenda actual, té especial interès la vigència del crit d'alerta que s'hi feia:

La falta de previsiones en este tema (la planificación en urbanisme i infraestructures) son imposibles de subsanar y la responsabilidad que adquirimos de cara a las generaciones inmediatas es enorme.

Els cèlebres dotze punts amb els quals finalitzava *Gestión o Caos* no es van tenir prou en compte. Per raons polítiques, democràtiques si es vol, però, al cap i a la fi, polítiques, l'Àrea Metropolitana que demanava el llibre, com a motor de Catalunya, va tenir més dificultats de les necessàries, com molt bé sap l'alcalde Masó, que en va patir les conseqüències. Vint-i-cinc anys més tard, encara ens en penedim.

Federal Alemanya, va debilitar les sortides i la crisi de final de l'any 1973 va estroncar-la del tot. En una proporció difícil de precisar, molts dels emigrants espanyols optaren per anar retornant en anys posteriors. En qualsevol cas, des del mateix 1973, la balança migratòria espanyola va canviar de signe, per motiu de la migració de retorn, i esdevingué positiva.

La inversió estrangera directa

La tercera palanca del creixement, quant a l'obtenció de recursos exteriors, fou l'entrada de capital a llarg termini. Des del començament de les accions liberalitzadores de l'any 1959, els ingressos produïts per la inversió estrangera varen créixer tots els anys fins a un màxim de 1.350 milions de dòlars el 1973. El component més important d'aquest flux fou la inversió directa, en un 74% dirigida cap a la indústria. En un segon pla, cal situar la inversió en immobles, estretament relacionada amb el turisme. A la vegada, lògicament, començaren a créixer les sortides per desinversions i per rendes d'inversió, beneficis i interessos. Per això, l'aportació real de la inversió estrangera directa en el període correspon als ingressos nets, que suposen poc més del 70% de les entrades brutes.

A més de proporcionar un reforçament del volum dels recursos financers, de què l'economia estava molt necessitada, la inversió directa exterior va ésser, sense cap mena de dubte, el camí més important per a la difusió de les innovacions tecnològiques de l'anomenada Tercera Revolució Industrial. La importància de la inversió directa exterior rebuda contrasta amb la petita magnitud d'aquella que les empreses espanyoles realitzaven a l'exterior. El balanç entre tots dos corrents comportava entrades netes en quantia molt elevada i reforçava la base productiva de molts sectors industrials, sobretot dels més innovadors i dels més dinàmics. A canvi, com insistiren a assenyalar Muñoz, Roldán i Serrano, suposava la pèrdua progressiva de control nacional sobre la majoria dels sectors estratègics del teixit productiu.

El primer país inversor foren els Estats Units, que representava prop del 40% de tota la inversió. La petita Suïssa es trobava en la segona posició, potser, en alguns casos, com a seu de filials nord-americanes. Darrere, sobresortien Alemanya, el Regne Unit i França. Com ha fet notar Mauro Guillén, el proteccionisme damunt les importacions de béns industrials i de consum, en un mercat intern de considerable potencial de creixement, va estimular la inversió directa exterior entrant. A final del 1973, segons el Ministeri de Comerç, un de cada cinc llocs de treball en la indústria era finançat per capitals estrangers, la major part dels quals en la indústria química, del vidre, alimentària i arts gràfiques. Altres sectors, en particular les indústries automotrius i petroquímiques, eren controlats totalment per capital estranger o per empreses estatals.

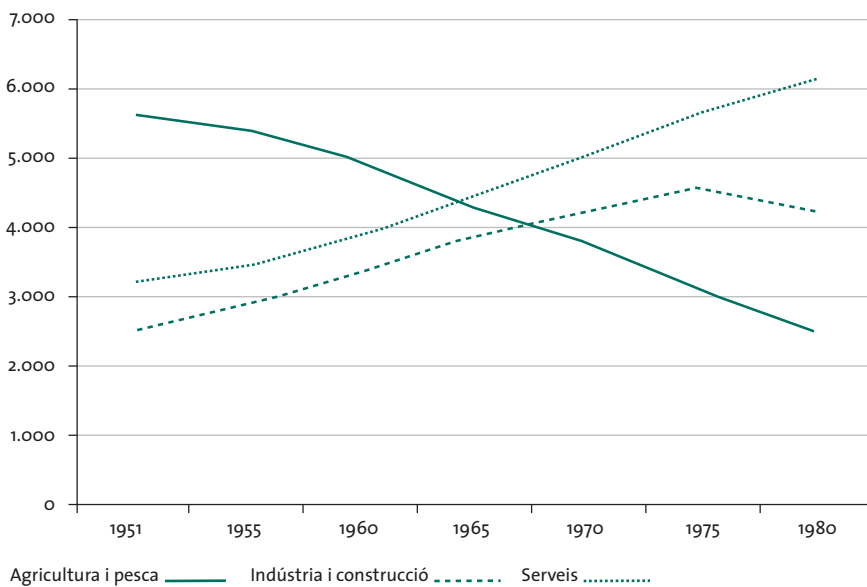
CANVIS EN L'ESTRUCTURA PRODUCTIVA

Durant els anys de creixement econòmic de 1960-1973, com és característic dels períodes de gran expansió, es varen consumir transformacions estructurals importants, que es poden resumir com un fort increment del nivell d'industrialització. En termes relatius al conjunt de l'economia, es va anar retallant de forma molt ràpida la participació del sector primari mentre que la indústria i la construcció, en canvi, n'augmentaren fortament les dimensions. També varen assolir augments molt destacats la major part de les branques productives del sector terciari, especialment en el cas dels transports i comunicacions i dels serveis relacionats amb el turisme, d'acord amb una especialització cada cop més intensa de l'economia espanyola cap a aquesta mena d'activitats. Per una altra banda, en relació amb el gran increment de la renda per càpita, varen aconseguir una expansió molt important també els serveis personals, singularment la sanitat i l'educació.

L'evolució de la composició sectorial del PIB reflecteix clarament aquests canvis si es mesura en pessetes constants, perquè es redueixen les participacions del sector agrari i, lleugerament, dels serveis, al mateix temps que es manté bàsicament estable la construcció i s'incrementa decididament la indústria. Com han fet notar Baiges, Molinas i Sebastián, el balanç és tot un altre si es mesuren els canvis de l'estructura del PIB en moneda corrent. En aquest cas, encara cau més la part de l'agricultura i la indústria roman estable, mentre que s'incrementen notablement les participacions dels serveis i de la construcció. Les diferències entre els dos mètodes d'avaluació dels canvis estructurals procedeixen de la disparitat en els comportaments dels índex sectorials de preus d'agricultura i indústria, amb guanys molt grans en la productivitat, i de serveis i construcció, molt més inflacionistes i incapaços d'augmentar substancialment la productivitat del treball.

Aquestes diferències en les trajectòries sectorials de la productivitat expliquen un altre dels elements característics dels canvis estructurals del període, específicament dins de l'àmbit de la demanda de treball, per part de les empreses i administracions públiques creadores d'ocupació. Malgrat que el creixement econòmic d'aquests anys estava estretament associat a la industrialització, la composició sectorial de la força de treball del sistema productiu, mesurada en equivalència a

temps complet, mostra que a Espanya es va passar directament de l'etapa de predomini de la força de treball agrària a la fase de presència majoritària del sector terciari. El Gràfic 4.5 ho ensenya per talls quinquennals. Cap al 1966, els serveis ultrapassaven en nombre de llocs de treball al primari, sense haver estat mai superat per indústria i construcció. La població activa no va tenir en la seva evolució històrica una fase d'ocupació majoritària en la indústria, tal com s'hauria d'esperar segons la teoria del desenvolupament econòmic que, separadament, havien defensat Irving Fisher i Colin Clark.

Gràfic 4.5. Distribució de la demanda de treball: milers de llocs de treball efectius

La societat de consum

Quan s'incrementa el PIB i la renda per càpita de forma intensa i prolongada, també ho fa, gairebé necessàriament, el consum de les famílies. Justament, l'evolució del consum privat per habitant constitueix el millor indicador dels nivells de benestar material de la població. La creació de nova ocupació en el sector modern de l'economia, l'augment dels salaris reals i els guanys en la participació dels assalariats en la renda nacional, tal com va succeir a Espanya durant l'etapa considerada, condueixen a increments directes del consum.

Durant els anys 1960-1973, el consum material de béns i serveis per habitant va més que duplicar-se, havent estat el període de majors guanys de la història econòmica espanyola. Encara s'hauria de tenir compte que, al mateix temps, varen créixer molt intensament els serveis públics dedicats a l'educació i a la sanitat, la qual cosa

L'EQUIP DE SECRETARIA, UN FACTOR DE CONTINUÏTAT

Carles Güell de Sentmenat

President del Cercle d'Economia (1965-1969)

El títol d'aquestes reflexions expressa amb claredat el meu convenciment que l'equip de secretaria ha contribuït al llarg dels anys substancialment a la continuïtat del Cercle, al manteniment d'una manera de fer i sentir la institució. Naturalment no és l'única raó.

El Cercle d'Economia és una entitat singular, singular pels seus orígens, per la seva diversa composició de socis, empresaris, directius d'empresa, universitaris i professionals diversos i singular també per la renovació cada tres anys de la presidència i la junta directiva. Aquesta darrera condició podria haver suposat a través de la seva trajectòria variacions notables en la seva orientació. La realitat és precisament la contrària; el Cercle, adaptant-se intel·ligentment als importants canvis de la societat i del seu entorn econòmic i social, ha sabut mantenir-se fidel a unes quantes idees bàsiques, que han quedat prou reflectides en aquest llibre.

Ha estat dit sovint, i penso que és cert, que el Cercle imprimeix caràcter, la seva manera de fer, dialogant i oberta en la cerca de les veritables causes dels problemes, la seva independència i rigor per plantejar qüestions bàsiques i proposar solucions imaginatives han aconseguit despertar un respecte creixent. Aquest és el nostre major patrimoni. Com ha estat possible? No pretenc en aquestes línies realitzar una anàlisi profunda del tema, però sí apuntar que l'elecció serena i responsable dels successius presidents i juntes directives, i la continuïtat i qualitat humana dels seus equips de treball han estat una causa fonamental. Com és sabut, existeix la tradició de consultar al grup d'expresidents, que es reuneix anualment, l'elecció de cada relleu de presidència.

Em correspon avui escriure unes línies sobre l'equip de secretaria, tan important en aquest tipus d'entitats. Vaig pensar que el millor per fer-ho era posar-me en contacte amb José Riverola, avui jubilat, empleat del Cercle durant trenta-sis anys (1963-1999), gran part de la seva vida laboral. M'interessa molt conèixer avui els seus records i sensacions i vaig poder comprovar que la seva vibració pel Cercle es manté intacta. Com va dir amb emoció durant l'acte d'homenatge que li vàrem tributar el setembre del 2001, se sent agraït al Cercle per tant com li ha aportat en la seva vida, ampliant el camp de la seva visió global de les coses, per la profunda empremta que li han deixat persones com ara Enrique Fuentes Quintana, per qui ha sentit una especial admiració, i pel record de tants companys i amics que van compartir amb ell el treball diari. En els primers temps amb el senyor Domper, antic empleat de Calitax, de qui conserva un entranyable record. Com a anècdota comenta la il·lusió que van sentir tots dos en assolir l'emblemàtica xifra de cent socis. Durant els seus primers anys, va viure el relleu de la secretaria general d'Ernest Lluch per Fortunato Frías. M'explicà també la posterior incorporació d'Isabel Gómez (1977-2001), Manel Sanjuan (1976-), Marta Gómez (1984-), Jordi Camí (1988-) i en la seva darrera etapa Albert Salvador (1997) amb responsabilitats de gerència, i com tots ells van anar donant més consistència i eficàcia a l'equip. El contacte

El 26 d'abril del 2001 se celebrà l'acte d'homenatge a José Riverola, en el qual van participar expresidents, exsecretaris i personal del Cercle d'Economia.

amb Riverola fou per a mi entranyable i esclaridor.

El mateix esperit i vibració que he intentat descriure, l'he trobat també en la resta de companys, avui en actiu. Com han viscut el creixement i l'expansió del Cercle, l'impacte que els va produir la tràgica mort de l'Ernest Lluch, la seva relació amistosa amb els socis. Com a anècdota em diuen que dels tres-cents primers, pel repetitiu dels contactes, en saben de memòria els noms i els dos cognoms. M'expliquen també la seva especial implicació en les reunions Costa Brava, avui reunions Cercle d'Economia. Deia al principi d'aquestes línies que el

Cercle és una institució singular; és lògic també que el tracte del president i directius amb els empleats de la casa tingui unes característiques especials de cordialitat i contacte proper; així m'ho han confirmat directament els interessats.

No vull acabar aquestes línies sense fer esment especial de Joan-Ramon Borrell (becari EUS de la primera promoció, el 1992, i secretari tècnic des del 2002) i Marta Angerri, recentment incorporada, als qui als he tractat d'una manera especial amb motiu de la preparació d'aquest llibre, i sense l'ajut dels quals i la seva feina prèvia d'arxius n'haguera estat molt difícil l'elaboració.

no suposava despeses directes a les famílies. Per la seva magnitud, no és possible trobar una altra època de guanys tan grans quant a benestar material. Tampoc no és possible identificar increments del consum de les famílies d'iguals dimensions a tota l'Europa occidental durant aquells anys. Encara que només hagués estat per aquest motiu, no hi ha dubte que el «miracle» espanyol va ésser una mica més miraculós que altres «miracles» coetanis, com ara l'italià.

La Taula 4.3 en permet avançar una primera lectura. Les dues primeres columnes fan referència a l'alimentació i mostren com el consum de carn per habitant es va gairebé duplicar entre 1960 i 1973. Naturalment, això no hauria estat possible en el cas que els nivells, l'any inicial, fossin ja ben elevats, atès que la ingesta d'aliments arriba molt aviat a límits difícilment superables. Comparativament, el consum de sucre per habitant va augmentar molt menys, al voltant d'un terç de la xifra de l'any inicial. De fet, el consum de molts altres productes, com el pa i les patates, va reduir-se. El creixement de la població i de la urbanització, però sobretot de la renda i del consum per càpita, varen comportar una millora substancial en la dieta alimentària i l'adopció de noves pautes de consum definides pels increments de productes frescos, làctics i càrnics i el retrocés de cereals i llegums. A això, hi va contribuir, addicionalment, una demanda turística molt expansiva encara que proporcionalment limitada.

Taula 4.3. Indicadors de l'evolució del consum privat, 1960-1973

	Carn Kg. per càpita	Sucre Kg. per càpita	Telèfons per 1.000 habs.	Receptors de TV per 1.000 habs.	Automòbils per 1.000 habs.
1960	20	18	56	5	10
1973	35	24	181	179	98

Juntament amb l'augment de la despesa en l'adquisició de productes alimentaris tinguts com a superiors, també va créixer de manera important la despesa de les famílies dedicada a la compra de vestit o calçat i d'altres béns de consum manufacturats de caràcter tradicional. En certa manera, és el cas dels telèfons, que mostra la tercera columna de dades de la taula adjunta. El nombre d'aparells per mil habitants es va multiplicar per un factor gairebé superior a tres. Però els grans increments a la despesa de les famílies es varen concentrar en els béns de consum durable, com ara els automòbils de turisme i els electrodomèstics. La quarta columna de la taula mostra l'augment extraordinari del nombre de receptors de televisió per mil habitants. No massa distintes serien les xifres relatives a l'equipament de les llars en altres béns de consum durable, com ara refrigerador, rentadora, aspiradora, toca-discos, etc. El país es trobava, en l'inici del període, en situació de molt retard respecte de les economies europees més desenvolupades i en va retallar les distàncies a gran velocitat.

Tal vegada, el principal component de la transformació radical del consum d'aquells anys va ésser la molt ràpida motorització de la població, fenomen que ha estat batejat a Espanya, freqüentment, com *la revolució del 600*. En certa manera, és veritat que aquest petit vehicle familiar, el Seat 600, va ésser el gran protagonista d'un canvi social molt profund. L'èxit d'aquest model, popular i relativament barat, va ésser immediat, de manera que es formaren llargues llistes d'espera i el retard en el lliurament del vehicle podia allargar-se molts mesos. Durant el conjunt del període es varen produir gairebé 750.000 unitats, al mateix temps que el preu,

en pessetes constants, es va abaixar pràcticament a la meitat, entre el primer i el darrer dels anys implicats.

Taula 4.4. Dades del sector de l'automòbil de turisme, 1960-1973

	Producció	Matriculació	Parc en circulació
1960	39.372	50.254	290.519
1973	706.435	595.176	3.803.659

Un altre procés que va adquirir gran importància a l'Espanya dels anys 1960-1973, i que seria del tot inexplicable sense una elevació notable i molt generalitzada dels ingressos mitjans de les famílies, va ser el ràpid augment del tant per cent d'habitages familiars en règim de propietat. Des de menys de la meitat del parc general l'any 1950, els habitatges en règim de propietat ja arribaven al 67,9% del total l'any 1970 i ultrapassaven el 81,2% l'any 1981. Contrapartida necessària en va ésser, simultàniament, el descens del percentatge d'habitages familiars en règim d'arrendament.

Els grans canvis en la composició de la demanda exigeixen respostes adequades en l'estructura i l'evolució de l'oferta. De totes aquestes transformacions del consum, en un país que mantenia barreres diverses a les importacions i una protecció relativament elevada, en varen sorgir importants estímuls al canvi del sistema productiu. Les noves característiques de la dieta alimentària requerien innovació i transformacions agràries, davant la necessitat de substituir la producció de cereals panificables per productes hortofrutícoles i farratges i d'augmentar la producció ramadera.

És molt remarcable, així mateix, la demanda dels turistes com a element dinamitzador del consum i de les estructures del sector de la distribució d'aliments i del comerç en general. Les vendes de béns de consum als no residents vénen a constituir una espècie de exportacions invisibles, de notable importància, particularment en les pautes de consum alimentari. L'ampliació de la demanda d'allotjament i d'altres serveis promogué el desenvolupament de distintes branques del terciari, sobretot l'hostaleria. Però a més, la revolució del consum incidí de forma molt important sobre la indústria manufacturera –materials i maquinària per a la construcció, mobles i electrodomèstics, tèxtils per a la llar, etc.– i, també, sobre l'edificació residencial.

La darrera crisi de l'agricultura tradicional

La situació de l'agricultura a l'inici del període era d'un gran endarreriment, no solament en relació amb les economies europees més avançades sinó també en comparació dels altres països mediterranis del continent europeu. Segons escrivia Ramon Tamames l'any 1962, la demanda de fertilitzants a Espanya no arribava aleshores al

DE SERVAN-SCHREIBER A GLÜCKSMANN

Josep Ramoneda

Periodista, filòsof i escriptor

Vocal de la junta directiva del Cercle d'Economia

El meu primer contacte amb el Cercle d'Economia fou l'any 1968. Jo llavors presidia un club que anomenàvem Horizons 80, que tenia la seva base a la Facultat de Dret, on estàvem alguns estudiants en l'òrbita del MSC de Josep Pallach, liderats per Joan Tapia. Va sorgir l'oportunitat que Servan-Schreiber vingués a explicar el que estava passant a França aquells dies que després han esdevingut mítics.

Servan-Schreiber, director de *L'Express*, s'havia fet famós pel seu llibre *El desafío americano*, en el qual pretenia una missió impossible: introduir la cultura política americana en la cultura francesa. I, evidentment, quan va intentar passar de la teoria a l'acció es va estavellar ràpidament. Servan-Schreiber va fer una conferència al Cercle d'Economia i una altra a la Facultat de Dret, organitzada per nosaltres, enfront de les reticències de l'extrema esquerra de l'època i sota la inevitable vigilància dels inspectors de la brigada política i social de la policia. Amb aquest motiu vaig trepitjar per primera vegada la seu del Cercle de Diagonal. Per a un estudiant antifranquista era una visita a la tercera dimensió. Encara que semblés mentida, resultava que a la Catalunya franquista hi havia alguns empresaris capaços d'exhibir la seva vocació europeïsta i, alguns d'ells, fins i tot, les seves pulsions democràtiques; envoltar-se d'alguns acadèmics reconegudament no addictes al règim i invitar senyors mal vistos per l'autoritat competent, «*la militar por supuesto*». Amb la curiositat del que va a veure una espècie rara, em vaig posar vestit i corbata, i me'n vaig anar a verificar si aquesta estranya espècie de burgesos amb

preocupacions culturals eren com els altres o tenien alguna deformació, tres ulls o quatre orelles. Em vaig trobar un lloc petit i recollit on s'oficiava la conferència amb una discreta severitat, probablement perquè en el fons cabia el dubte de si l'autoritat competent permetria que Servan-Schreiber arribés al final de la seva exposició. Hi va arribar.

Després d'aquesta experiència, jo vaig fer el meu particular viatge per l'extrema esquerra, per acabar tornant a parar a la socialdemocràcia, un recorregut gens original, que figura en moltes biografies de la meua generació. I no vaig tornar a trepitjar el Cercle fins molts anys més tard, quan, ja essent director del CCCB, vaig ser invitat a participar en algunes iniciatives entorn del mecenatge cultural, un dels grans dèficits de la nostra cultura. El Cercle faria bé algun dia de revisar el mite de la societat civil catalana especialment en relació amb la qüestió de la cultura. Perquè em sembla que aquest és un mite que, si en algun moment va tenir fonament, deu haver estat fa més d'un segle.

Tanmateix, de temps en temps, tenia notícia del Cercle. Per algunes de les seves notes públiques i per comentaris d'alguns amics, especialment Ernest Lluch i Ferran

Mascarell, que va estar a la junta, en temps de Josep Piqué. Ernest Lluch era una persona que semblava omnipresent, perquè sempre te'l trobaves: en un avió, en una cantonada, en un restaurant, en alguna moguda. I sempre tenia alguna cosa interessant per establir conversa.

Fou més tard que, per iniciativa d'Antoni Brufau i de Jordi Alberich, vaig freqüentar el Cercle amb certa assiduitat. Hi havia interès a portar alguna activitat cultural a la casa, i a mirar de connectar amb alguns dels debats culturals d'un món en canvi. I així vàrem tenir ocasió de reunir-nos amb personalitats com Emmanuel Todd, Alain Touraine, o Olivier Roy, per exemple.

Després, José Manuel Lara em va proposar entrar a la junta i aquí estic. A José Manuel és molt difícil dir-li que no, com tothom sap. I estic molt satisfet de no haver oposat cap resistència.

El mes de gener vaig presidir al Cercle una taula formada per Joschka Fischer, Francis Fukuyama i André Glücksman per parlar d'Europa i Amèrica. Per a mi fou el retrobament amb el record d'aquella primera visita al Cercle ara fa quaranta anys. I és així que m'he trobat commemorant el 50è aniversari d'una institució de les que han fet que el fil de l'europeisme i d'una certa voluntat liberal no s'acabés de trencar del tot, malgrat la dictadura.

10 % de la mitjana europea per a una superfície de conreu equivalent. Era també, en els mateixos termes, una tercera part més baix que a Itàlia. En aquell mateix any, la mecanització de l'agricultura espanyola es trobava per sota de la meitat del nivell de Grècia. Al llarg del període, en canvi, aquests retards es varen recuperar plenament com a resultat d'una intensa industrialització de l'agricultura.

El creixement del VAB del sector primari –el component sectorial del PIB– va augmentar al ritme del 4,4% anual. Malgrat ésser molt elevat, a comparació de qualsevol altra etapa de la història agrària espanyola, restava força per sota del dinamisme de la indústria, la construcció i els serveis. Dins del conjunt de les activitats productives, però, la producció ramadera va augmentar amb una taxa del 7,1% anual, gairebé igual que el total del PIB, gràcies als nous mètodes de cria amb estabulació i noves tecnologies d'origen industrial. El comportament del subsector agrícola, en canvi, s'ajustava a un molt més modest 2,4% anual. Les causes de la desigualtat en l'evolució de les dues branques es trobaven en els nous hàbits de consum alimentari, caracteritzats pels increments de productes frescos, làctics i càrnics i pel retrocés de cereals i llegums.

Entre 1960 i 1973, gairebé dos milions de persones actives, en la majoria jornaleres agrícoles, varen abandonar el camp. La conseqüència immediata de la relativa escassetat de força de treball va ésser l'alça dels salaris de forma ràpida, la qual cosa va contribuir a erosionar la rendibilitat de les explotacions marginals, mal dimensionades i amb molt limitades possibilitats d'optar per les noves tecnologies estalviadores de treball. D'altra banda, la introducció de mitjans mecànics i químics, a través d'una autèntica industrialització de l'agricultura, exigia superfícies de conreu superiors a un mínim o lllindar de rendibilitat que permetés amortitzar la inver-

sió i aconseguir guanys suficients. També, per això, les petites explotacions varen haver d'afrontar l'evidència de la seva inviabilitat econòmica dins de les noves condicions d'una agricultura moderna. Llevat de la possibilitat de completar els ingressos familiars a partir d'activitats productives complementàries, només restava la possibilitat de vendre les propietats i dirigir-se cap a les ciutats o, almenys, cap l'ocupació no agrària.

El procés de modernització del camp, amb la crisi de l'agricultura tradicional i la liquidació de molt nombroses explotacions familiars, havia començat a Espanya amb un retard considerable respecte dels països de l'Europa occidental, però progressà a un ritme molt ràpid, la qual cosa en va fer una transformació difícil de processar per al conjunt del sistema econòmic. D'aquí, l'èxode massiu que caracteritza el període i que, en alguns casos, va suposar l'abandonament definitiu de petits nuclis de població.

Entre 1962 i 1972, segons els censos agraris d'aquests dos anys, varen desaparèixer prop de 300.000 explotacions rurals, la qual cosa ascendia a més del 10% del total de les que existien en la primera de les dues dates. Des de l'inici a l'acabament del període, el nombre de tractors va multiplicar-se per cinc, arribant gairebé a les 350.000 unitats, i el de màquines recol·lectores de blat es va multiplicar per tretze. El nivell de mecanització de les tasques del camp va arribar a ésser molt elevat, fins al punt que es calcula que la potència de tracció d'origen mecànic superava el 95% en tancar-se el període, enfront de menys del 5% del treball humà i de les bèsties de treball.

Les noves formes de conrear el sòl posaven de manifest les ineficiències d'una parcel·lació excessiva de la terra fèrtil, que impedia la utilització rendible de maquinària moderna i comportava grans pèrdues de superfície conreable i de temps útil per als agricultors. Per altra banda, les terres de secà de gran part de l'interior d'Espanya exigien explotacions de molt gran dimensió, per damunt de les 150 hectàrees, per ésser realment viables. D'acord amb les línies de política agrària ja esmentades més amunt, les operacions de concentració parcel·lària varen ésser força freqüents fins a afectar uns 3,5 milions d'hectàrees en l'acabament del període. Es tractava de, més o menys, la meitat de la superfície que es considerava dependent d'aquest tipus d'operació.

Per altra banda, però, la política de preus de garantia, també presentada més amunt, va orientar-se a assegurar un rendiment mínim i a defensar, dins de determinats límits, el nivell de vida dels petits agricultors. En la pràctica, va convertir-se en un mètode directe de protecció de l'agricultura interior, menys competitiva, amb la finalitat de recolzar determinats sectors socials i territorials. La supervivència d'àmplies capes del camperolat del sistema cereal era incompatible amb una agricultura enterament liberalitzada. La conseqüència, una mica paradoxal, fou el manteniment d'un sistema que acabava provocant dèficit en la balança comercial agrària. És probablement cert, però, que sense aquest tipus d'actuació protectora, la incidència d'un canvi tan ràpid damunt de l'agricultura tradicional hauria provocat efectes encara força més traumàtics, amb conseqüències socials de gran abast.

La transformació industrial

El producte industrial va enregistrar un ritme d'expansió molt elevat, amb increments anuals que constituïen, un any rere l'altre, màxims històrics. Com succeeix sempre en etapes prolongades de creixement accelerat, l'evolució dels diferents sectors va ésser bastant desigual i, per tant, va donar lloc a canvis estructurals importants. La base fonamental de l'expansió de la indústria manufacturera, en una bona part protegida sota una elevada protecció aranzelària, es trobava en la gran ampliació de la demanda interna. En algunes branques específiques, però, també hi va jugar un paper molt important la demanda externa, la qual cosa va contribuir a forçar la incorporació d'innovacions tecnològiques al procés productiu així com a millorar les estratègies empresarials, incrementar la disciplina de costos i elevar la productivitat del treball.

Un dels elements més determinants de l'impuls industrial residia en el gran increment del consum anual d'energia primària, que es va triplicar al llarg del període. Tot el procés descansava prioritàriament en la utilització de petroli, que va abaixar de forma continua els preus relatius i resultava més i més barat amb el pas del temps. Per aquest motiu, sectors que eren grans demandants de carbó, com ara el ferrocarril o la fabricació de ciment i de productes químics, passaren a ésser grans consumidors de petroli. Al final del període, gràcies a la creació d'HUNOSA, la crisi de la mineria del carbó no havia arribat a assolir dimensions encara més grans, però el balanç era molt negatiu: el nombre d'empreses s'havia reduït a una cinquena part, el nombre de treballadors a la meitat i la producció al 64%.

La dependència de l'economia espanyola respecte del petroli va arribar a ésser molt alta i el grau d'autoabastiment energètic extremament baix, per la qual cosa es va promoure l'ús d'altres fonts d'energies primàries. D'acord amb aquesta estratègia incipient de diversificació, al final del període havien estat posades en funcionament les primeres centrals nuclears a territori espanyol i el gas natural començava a ésser distribuït. No obstant, la participació de totes dues en el consum brut d'energia total no assolía respectivament el 3 i el 1,5% del total. En arribar la crisi energètica, la posició de l'economia era molt especialment vulnerable de cara a un escenari com el que es va produir amb l'increment sobtat i molt intens dels preus del cru.

La industrialització accelerada va donar lloc a comportaments força desiguals segons el tipus de sectors. Com ha fet notar Jürgen Donges, la inversió estrangera va realitzar una aportació fonamental, en nous recursos i transferència de tecnologia, especialment en la indústria química –petroquímica, farmacèutica– i mecànica –maquinària elèctrica i material de transport. La indústria de béns de capital, poc intensiva en treball i molt en energia, va augmentar molt per damunt del conjunt de l'economia i del total de la indústria. A l'acabament del període representava cap al 60% del VAB de la indústria manufacturera, havent-lo iniciat amb un 40% aproximadament.

La producció de béns de consum, lògicament, experimentava l'evolució contrària. Malgrat un dinamisme superior al de períodes històrics anteriors, va créixer per sota del conjunt de la indústria, dins del valor global de la qual va rebaixar la pròpia participació, des del 60% inicial fins al 40% final. Les indústries de fabricació de pro-

ductes alimentaris i tèxtils foren menys expansives que no pas les d'electrodomèstics i altres béns de consum durable, en traducció de les distintes elasticitats a la renda per a cadascun d'aquests grups de mercaderies.

D'una manera general, les diverses indústries tendiren a una especialització productiva cada cop més marcada i varen renovar l'utilatge productiu, però en molts sectors, en tancar-se el període, l'antiguitat de l'equipament constituïa encara un gran problema. La producció i la importació de béns d'equipament mecànics i elèctrics augmentaren de forma continuada i intensa durant tot el període. No obstant, aquesta agrupació industrial tan estratègica, que il·lustra bé sobre la posició relativa de cada economia, tancava el període amb xifres francament baixes en VAB i ocupació, a comparació de la mitjana europea. Tant la reduïda despesa empresarial en R+D, com els grans dèficit en la balança comercial de béns d'equipament i en la balança de pagaments tecnològics, posaven en evidència la magnitud del retard. El sector havia anat guanyant dimensió, però era encara francament modest a escala europea i presentava una sèrie de febleses estructurals de molt difícil correcció.

Una branca de la producció especialment dinàmica fou la construcció, que va conèixer els majors increments en VAB i ocupació de què hi ha constància estadística fins aleshores. La demanda va ésser molt expansiva a causa del gran creixement de la població i de la ràpida urbanització, accelerada per les intenses migracions interiors. Encara resultava reforçada pels retards acumulats de dècades anteriors, patents a través del barraquisme que inundava els suburbis de les grans ciutats. Al dèficit d'habitatges, s'hi afegia una demanda, també creixent, d'edificació per a segones residències, especialment a les regions mediterrànies. Hi va contribuir, a més, la potent demanda turística, associada al sector de l'hostaleria i a la construcció d'apartaments. La modernització de les xarxes de transport, amb un important retard acumulat, va acabar de donar impuls a un sector productiu que passaria a ésser, en comparació amb la resta de l'Europa occidental, francament sobredimensionat. Des d'aleshores, l'evolució de la construcció ha estat un dels elements de major incidència sobre el comportament global de l'economia espanyola.

La modernització dels serveis

D'acord amb l'augment continuat de la renda de les famílies i amb el gran creixement del turisme, tant internacional com també nacional, algunes activitats del terciari conegueren un ritme d'expansió molt gran, típicament transports i comunicacions i hostaleria. Alguns dels serveis que feien funcions d'intermediació, com ara el comerç, la banca i les assegurances, evolucionaren de forma semblant a la del conjunt de l'aparell productiu. La xarxa comercial es mantenia gairebé exclusivament sobre l'esquema tradicional, basat en les petites botigues de caràcter familiar. Al final del període començaren a implantar-se algunes grans superfícies amb el sistema de l'autoservei, de la mà de grans empreses estrangeres del sector de la distribució, que assolien increments substancials de la productivitat del treball. Els serveis financers adoptaren nous mitjans tècnics, amb guanys d'eficiència i estalvi de treball. Però la intensitat d'aquesta mena de canvis al conjunt dels serveis de mer-

cat va ésser menor que a les restants activitats econòmiques. Els guanys de productivitat dins del terciari de mercat foren força baixos, de manera que el creixement resultaria de caràcter bàsicament extensiu i, per això mateix, inflacionista.

Quant als serveis finals, adreçats directament al consumidor, sobresurt el sector de l'educació, amb intervenció decisiva de l'Administració pública. En tant per cent sobre la despesa total de l'Estat, que ja era molt expansiva, el sector de l'ensenyament va duplicar les dimensions. També ho va fer la despesa de les Administracions públiques en pensions i Seguretat Social. Va incrementar-se decididament la despesa del Govern en serveis econòmics, però, en aquest cas, sense augmentar el tant per cent sobre la despesa total de l'Estat. La compensació pel gran augment de les despeses de caràcter personal procedia de la contenció dels capítols dedicats al finançament de la pròpia Administració i a la despesa de Defensa, que restaren força continguts comparativament. Els nous patrons de despesa marcaven l'inici de la formació de l'estat del benestar, amb alguns anys de retard sobre la majoria dels països de l'Europa occidental.

Per tal de donar cobertura als grans increments de la despesa pública, la pressió fiscal va créixer de forma continua, però lenta, a partir de nivells relatius molt baixos, si es comparen amb la mitjana de l'Europa occidental, des del 16% del PIB el 1961 fins al 23,2% el 1974. El gran augment dels ingressos de les Administracions públiques es va realitzar principalment a través de les cotitzacions a la Seguretat Social, en comptes de recórrer als impostos ordinaris, la qual cosa implicava una càrrega als costos laborals de les empreses que no havien de suportar les seves competidores europees.

L'economia de la transició a la democràcia (1973-1985)

La nova etapa de la història espanyola comença amb l'agonia i l'abrupte final de la dictadura del general Franco, iniciat nítidament les setmanes finals de l'any 1973, i acaba amb la culminació de la transició a la democràcia, que es pot donar per tancada en la data, igualment clara, del 31 de desembre de l'any 1986, darrer dia abans de l'efectiva incorporació a la CEE. Per una trasbalsadora casualitat històrica, les circumstàncies generals del període repetien les del final de la dictadura del general Primo de Rivera, especialment la coincidència de la instauració d'un règim democràtic amb l'esclat de dues grans crisis internacionals, de 1929 i 1973, seguides d'una llarga depressió en tots dos casos. El record del final de la Segona República, amb el desencadenament d'una guerra civil de tres anys, planava com una ombra amenaçadora, especialment damunt d'aquella part de la població que, per edat, havia viscut de prop les conseqüències directes d'aquella tragèdia.

La realització d'una complexa operació política de transició a la democràcia va anar acompanyada d'una profunda transformació de l'Estat, els aspectes més remarcables de la qual varen ésser la reinstauració de la monarquia i un procés de descentralització política que havia de trobar una fórmula per compatibilitzar les exigències incontenibles d'autonomia, molt preponderants entre les actituds populars d'algunes zones del país, amb el rebuig frontal a qualsevol assaig de fede-

ralisme, absolutament dominant en altres zones geogràfiques i, alhora, condició innegociable per a l'Exèrcit i els sectors més poderosament instal·lats de la burocràcia i de l'empresariat.

Calia aconseguir, així mateix, modes de convivència activa entre la nova concepció de l'Estat, una construcció de permanent servei als ciutadans, amb una Administració pública que, ben al contrari, havia concebut els ciutadans com a servidors de l'Estat durant gairebé quaranta anys. Tot això havia d'ésser harmonitzat sense cap mena d'intervenció traumàtica ni, menys encara, exigència de responsabilitats per històries del passat, assumint una presumpta conversió automàtica de l'Exèrcit i l'Administració de la dictadura en l'Exèrcit i l'Administració de la democràcia.

A les dificultats objectives de dur a bon port una tan delicada operació política s'hi sumava la complexitat de la situació econòmica. La caiguda del ritme d'expansió de les economies desenvolupades, i de tots els països consumidors de petroli, va ésser molt gran i molt llarga. Però va resultar especialment negativa per a Espanya, a causa de tota una sèrie de greus deficiències característiques, tant en allò que es refereix a la dotació de recursos naturals com a les especialitzacions productives i al capital humà.

S'acostuma a presentar un balanç extraordinàriament positiu de les filigranes polítiques del període, i del conjunt de la transició a la democràcia, molt del gust de les autoritats del moment i dels altres personatges que pilotaren l'operació. D'una manera general, és evident que aquella gran transformació política va eludir els riscos més greus als quals havia de fer front la societat espanyola, com el perill d'involució o el desencadenament d'un procés revolucionari. Però també és veritat que hi va haver alguns episodis poc edificants, per damunt de tot el cop d'estat militar del 23 de febrer del 1981 i la falta de dignitat dels «pares de la pàtria», amb molt poques i molt il·lustres excepcions. També és cert que hi va haver molta violència, amb nombrosos atemptats terroristes i contraterroristes i actes criminals d'inspiració política –afusellament d'opositors antifranquistes els anys 1974 i 1975, crims de Montejurra el 1976, matança del carrer Atocha de Madrid el 1977... Convindria situar les coses, per tant, amb més equanimitat. La transició a la democràcia de la majoria dels països de l'Europa oriental, sense anar més lluny, ha estat molt més pacífica i exemplar que l'espanyola.

Dins de l'àmbit pròpiament econòmic, és igualment cert que durant el període 1973-1985 es va avançar molt en la creació d'un teixit institucional adequat per a la plena creació d'una economia de mercat. Però no és menys veritat que, en línies generals, les actuacions de política econòmica presentaven sempre una projecció limitada a molt curt termini i fiaven la sortida de la crisi, molt principalment, a l'arrencada de l'economia internacional i als seus eventuals efectes d'arrossegament sobre la situació interior.

La més decidida, gairebé l'única, estratègia de creixement va consistir a aconseguir l'adhesió a la CEE, una operació sens dubte molt positiva, però que difícilment podria amagar l'absència d'un projecte propi. També en perspectiva comparativa, l'exemple de la transició econòmica d'alguns dels països de l'Europa oriental, com ara Eslovènia, la República Txeca o Eslovàquia, de nou presentaria progressos més

EL CERCLE D'ECONOMIA I EL FOMENT DEL TREBALL NACIONAL

Pere Vicens Rahola

Soci fundador i vocal de la junta directiva del Cercle d'Economia (1999-2005)

El Foment, que un dia havia ocupat un lloc preeminent en l'empresariat català, des de la seva fundació l'any 1771, estava, a començament de la dècada dels setanta, pràcticament inactiu i sense un suport empresarial autèntic, si bé havia evitat d'acabar essent integrat en l'organització sindical de l'època.

El 19 de desembre del 1973, el Consell Superior del Foment del Treball Nacional es va reunir per proposar un nou president, càrrec vacant per la mort de Miquel Mateu i Pla. El nomenat va ser Fèlix Gallardo Carrera, que en aquell moment també era primer tinent d'alcalde de Barcelona. Aquest fet va significar una dificultat greu, i en tot cas, un endarreriment considerable per a l'estratègia del Cercle d'Economia, per consolidar posicions decisives en aquesta institució i accelerar la seva plena representativitat.

El Cercle d'Economia s'havia plantejat aquest objectiu una vegada coronada amb èxit l'any 1965 la fusió de les Cambres de Comerç i d'Indústria de Barcelona, operació en la qual havien intervingut molt activament Carles Ferrer Salat i Joan Mas Cantí. Així, la fusió de les Cambres, que sens dubte va representar un gran pas endavant per a l'empresariat català, es degué a l'esforç de molts, i també a la renúncia d'uns quants, que van anteposar l'interès general a les seves posicions particulars. No cal dir que aquesta operació va ser possible pel prestigi i la influència que en aquell moment tenia Andreu Ribera Rovira, que, amb l'acceptació unànime, va assumir la presidència de la nova institució fusionada.

És oportú de recordar aquí que, en aquells anys i paral·lelament al funcionament de les

institucions existents, es reunien amb una certa periodicitat per canviar impressions sobre qüestions bàsiques per a l'economia catalana diferents personalitats representatives de sectors o entitats determinants del país, entre altres Andreu Ribera, Pere Duran Farrell, Jordi Pujol, Antoni Forrellad, Pau Roig, Josep Riba Ortínez, Oleguer Soldevila, Enric Masó, Manel Ortínez... Pel Cercle d'Economia hi solien assistir amb assiduitat Carles Ferrer Salat i Joan Mas Cantí. Aquestes reunions tenien lloc en un discret restaurant de l'Eixample de Barcelona, El Pollo a l'Ast. Els temes eren variats segons les circumstàncies: el futur de l'economia catalana, les seves infraestructures, la situació energètica, les circumstàncies de la integració a Europa, les caixes d'estalvi i, una preocupació permanent, la presència i influència en els òrgans de decisió d'àmbit estatal en els quals es determinaven les grans línies de futur. Com és lògic, també s'hi parlava del futur del Foment. La inesperada mort de Miquel Mateu, l'estiu del 1972, va plantejar la necessitat de nomenar un nou president. Davant d'aquesta situació, l'opinió generalitzada del grup va suggerir la candidatura de Carles Güell, expresident del Cercle d'Economia i en aquell moment conseller delegat d'una gran empresa catalana, l'Asland, cotitzada a la Borsa.

Es donava la circumstància que, des del 1969, Carles Güell també formava part de la junta directiva del Foment. La seva incorporació al comitè executiu es va produir precisament sota la presidència de Miquel Mateu en la reunió de la junta directiva del 19 de febrer del 1969, junta en la qual es van incorporar com a vocals Carles Ferrer Salat i Joan Mas Cantí. Aquestes incorporacions s'havien produït com a primer pas per aconseguir, en la mesura que les circumstàncies ho permetrien, una posterior i definitiva reactivació de la institució.

En aquesta primera fase la seva activitat s'havia centrat principalment a posar al dia, com a instrument de divulgació de les preocupacions i aspiracions empresarials, una revista periòdica ja existent, *Economía Nacional e Internacional de la Empresa*, a la qual es va donar més dinamisme incorporant a l'equip de redacció uns economistes joves i prometedors com Eusebio Díaz Morera, Francesc Granell, Vicenç Oller, Andrés Gispert o Josep M. Surís, entre d'altres. Alguns d'ells també van començar a col·laborar en determinats òrgans del Foment per esplanar el terreny d'una renovació més profunda.

Segons consta en els documents de l'època, a la reunió del Comitè Executiu del Foment del 3 de novembre del 1972, Carles Güell de Sentmenat va ser proposat candidat a la presidència. Aquella proposta, però, com hem vist al començament d'aquestes ratlles, no va prosperar.

Quines van ser les causes d'aquesta última decisió? Sens dubte va ser determinant el veto del delegat provincial de Sindicats, José Mª Socías Humbert. La seva oposició queda literalment reflectida en una reunió posterior tinguda el 28 d'abril del 1975, i va ser tan contundent que va influir d'una manera decisiva en la postura de Laureano López Rodó, que, inevitablement compromès amb els sindicats de l'època, va posar en coneixement dels responsables de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona —que tenia gran influència sobre el Foment— la seva oposició al nomenament. Quins van ser els motius i arguments d'una oposició tan categòrica i eficaç?

En primer lloc, el recel i la preocupació que va despertar en l'entorn del Govern que el dia 14 de juliol del 1972 s'hagués signat

l'històric document *Per la integració d'Espanya a Europa*, que van subscriure 13 entitats catalanes i promogueren particularment el Cercle d'Economia (sota la presidència d'Artur Suqué) i la Lliga Europea de Cooperació Econòmica (LECE).

En aquesta declaració de sis punts, el primer deia: «La incorporació d'Espanya en qualitat de membre de ple dret a la CEE és una exigència històrica prioritària».

Tothom sabia les exigències democràtiques de la plena incorporació. Precisament per això la notícia va tenir un gran impacte mediàtic a tot Espanya.

Aquesta declaració pública va ser signada als locals del Foment del Treball Nacional i, perquè s'hi havien compromès, els homes del Cercle d'Economia van arribar a ser considerats «liberals perillosos».

D'altra banda, hi havia l'extraordinari interès de José Mª Socías a aconseguir la propietat de l'edifici del Foment per a l'Organització Sindical. La casa, que llavors estava molt deixada, es trobava a mercè de qualsevol maniobra, si bé per sort això va quedar interromput amb la transició democràtica.

La dimissió de Carles Güell es va produir quan va saber la notícia, per carta datada el 22 de maig del 1974. Poc després va dimitir Joan Mas Cantí. Els homes del Cercle, davant d'aquells esdeveniments, no van perdre l'esperança d'aconseguir algun dia els seus objectius i, de comú acord, van decidir la continuïtat de Carles Ferrer Salat a la junta, tot esperant circumstàncies més favorables. Consta en documents de l'època que Fèlix Gallardo, en reunió del 17 de març del 1975, quan va tenir coneixement de la dimissió de Carles Güell, va manifestar que ho lamentava i va aclarir: «Quan vaig acceptar la presidència ignorava totalment la proposta per a la presidència feta en el seu moment a Carlos Güell de Sentmenat».

Al cap d'uns anys, el 15 de maig del 1977, en ple període de transició democràtica, Carles Ferrer Salat va ser nomenat president del Foment, però la seva presidència va durar tot just un any, perquè la va deixar a voluntat pròpia el 29 de maig del 1978, per passar a formar part del nucli fundador de la Confederació Espanyola d'Organitzacions Empresarials (CEOE), patronal espanyola de la qual va ser primer president. Però això és ja una altra història.

ràpids i més decidits. És cert, tanmateix, que han pogut disposar d'alguns avantatges comparatius, físics i econòmics, realment importants, com ara dimensions força més reduïdes, una superior conscienciació de la població i un entorn internacional més dinàmic.

L'evolució econòmica de 1973-1985 es troba caracteritzada per una progressió molt limitada del PIB per càpita i per l'estancament del consum de les famílies. Si es deixa de banda la despesa en adquisició de productes energètics, com ara electricitat, gas i productes petrolífers per a l'automòbil, la resta de béns i serveis adquirits pels consumidors va minvar al llarg de tot el període. Una certa compensació, no obstant, podria procedir de l'augment de les prestacions de les administracions públiques a l'esfera de l'educació o a la de la sanitat. En tot cas, sí és ben clar que l'evolució de l'economia espanyola va ésser francament negativa si es valora en termes internacionals, ja que el PIB per càpita, a proporció de la mitjana europea, va davallar de forma contínua, fins arribar l'any 1985 al valor més baix de tot el període.

LA CRISI DEL PETROLI

A partir de l'acabament de l'any 1973, l'economia mundial, amb les excepcions d'uns pocs països beneficiaris de la situació, va instal·lar-se en una llarga depressió, coneguda des del seu començament com la crisi del petroli per la funció de precipitant que va tenir aquesta matèria primera i pel paper central que hi va mantenir per una colla d'anys. L'inici de la crisi, en aquesta oportunitat, té protagonistes i data de naixement. En efecte, el dia 17 d'octubre de l'any 1973, els països àrabs membres de l'Organització dels Països Exportadors de Petroli (OPEP) varen posar-se d'acord en una sèrie de mesures sobre preus, fortament incrementats, i proveïments de cru, en suport dels països àrabs implicats en la guerra del Yom Kippur, o del Ramadà, contra Israel.

L'OPEP havia estat creada pel setembre de l'any 1960 per cinc dels més importants països productors i exportadors de petroli –l'Aràbia Saudita, l'Iraq, l'Iran, Kuwait i Veneçuela– per tal de fer un front de rebuig a l'abaixada unilateral del preu del cru a Ras-Tamara, decidida pel president de l'Exxon. Més endavant s'hi afegiren Qatar (1961), Líbia i Indonèsia (1962), Abu Dhabi (1967), Algèria (1969), Nigèria (1971) i l'Equador (1973). El moviment de descolonització desenvolupat prèviament va dur els nous països, amb reserves abundants de cru, a la consciència que disposaven d'un actiu d'extraordinàries possibilitats, si aconseguïen revertir en profit propi la situació de domini del mercat que exercien les grans empreses multinacionals. El seu primer objectiu, parcialment aconseguit a l'acabament de l'any 1972, fou ampliar el control de la producció per mitjà d'acords amb les companyies petrolieres. Pel gener del 1973, l'empresa estatal National Iranian Oil Company (NIOC) assumia el control de la totalitat dels jaciments a l'Iran.

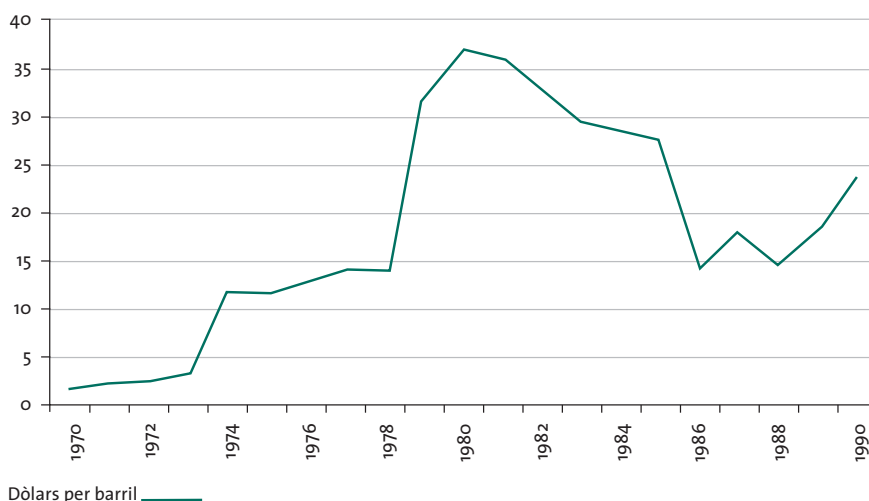
Poc a poc, les condicions del mercat varen anar essent més i més favorables. La demanda mundial va créixer per damunt dels increments de la producció al llarg del període de gran desenvolupament de l'economia mundial de 1960-1973, per causa de la intensificació de la industrialització i de l'emergència de diversos

grans consumidors, com els nous països industrials, entre els quals la mateixa Espanya. El sistema internacional de l'energia feia fallida com a conseqüència d'una demanda ràpidament creixent, que obligava les grans companyies multinacionals, conegudes com «les set germanes» –Exxon, Shell, British Petroleum, Chevron, Texaco, Mobil i Gulf–, a acceptar condicions cada vegada més exigents per part dels països productors quant al control de les reserves, la producció i, sobretot, els preus.

La nova situació va permetre als membres de l'OPEP incidir sobre el preu en origen i augmentar substancialment els ingressos en divises a causa de la inflexibilitat de la demanda a curt termini. Allò que havia estat creat des d'un plantejament bàsicament defensiu, va esdevenir un autèntic oligopoli d'oferta. La conseqüència immediata va ésser que els preus, pràcticament estables durant el període anterior, gairebé es multiplicaren per quatre en poques setmanes, des dels 3,01 dòlars per barril, l'octubre de l'any 1973, als 11,65, el primer dia del 1974. Com va observar Sir Arthur Lewis, la decisió unilateral d'incrementar-ne el preu obria una situació de guerra econòmica, inexistent des del 1945, perquè representava «un retorn a la praxi d'avantguerra, ja que els països consumidors no hi participaren ni en foren consultats».

Durant l'any 1979, l'enderrocament de la monarquia i la proclamació de la República Islàmica a l'Iran va anar seguida d'una reducció dràstica de la producció i de la suspensió de les exportacions durant diversos mesos. Després de noves decisions de l'OPEP durant la guerra de l'Iran amb l'Iraq, entre 1979 i 1980, els preus del cru tornaren a incrementar-se fins a 32,50 dòlars per barril, en la que va ésser anomenada la segona crisi del petroli. El Gràfic 5.1 mostra l'evolució dels preus del cru, en dòlars corrents per barril, durant els dos decennis de 1970-1990. El món va descobrir, de forma sobtada, que les disponibilitats de petroli no eren il·limitades i que en caldria assumir l'escassetat, els preus elevats i, en conseqüència, unes noves i molt pitjors condicions per a la continuïtat del desenvolupament econòmic. Darrere de l'increment dels preus del petroli, també havien d'augmentar extraordinàriament els preus del gas natural.

El petroli és una matèria primera gairebé universal, que forma part de la pràctica totalitat dels béns i serveis utilitzats d'una o altra forma pels consumidors. En algunes ocasions, en tant que font d'energia directa, en d'altres com a matèria primera d'una inacabable quantitat de derivats, i, encara, finalment, com a base de tota mena de transports. A més, es tracta d'un producte de substitució impossible, ara per ara, en moltes de les seves utilitzacions, i de demanda molt rígida. Els ingressos dels països exportadors, amb uns preus multiplicats per un factor 11 a l'alçada del 1980, varen créixer d'una forma que no té precedents en la història de l'economia mundial. La factura energètica dels països consumidors –és a dir, el cost en divises de l'adquisició a l'exterior de petroli i altres energies primàries– també es va incrementar enormement.

Dòlars per barril —

Gràfic 5.1. Preus del petroli, en dòlars corrents per barril

El creixement dels preus del petroli va incidir d'una manera molt greu sobre l'economia dels països no petrolers, ja que va repercutir de forma immediata sobre el nivell general dels preus, amb una espiral inflacionista de molt difícil tractament. Durant tot el període 1973-1985 es va haver de fer front, a més, als conflictes socials incrementats i a les reivindicacions dels treballadors per mantenir la capacitat adquisitiva dels salaris, la qual cosa realimentava la pressió inflacionista. El país més desenvolupats hagueren d'enfrontar-se amb una situació nova d'estancament productiu, atur fortament creixent i gran inflació. Als països en vies de desenvolupament importadors de petroli els restava un quadre semblant, però amb menys possibilitats de neutralitzar-ne els efectes. L'economia mundial, en conjunt, va patir una forta reducció del ritme d'expansió que havia enregistrat els vint-i-cinc anys anteriors.

La gran elevació dels preus va tenir conseqüències imprevistes, no obstant, a mig termini. Per començar, els països desenvolupats, principals consumidors de petroli, es varen organitzar l'any 1974, sota l'empara de l'OCDE, en l'Agència Internacional de l'Energia (AIE), per donar rèplica a l'OPEP. D'altra banda, pràcticament totes les economies del món aplicaren distintes mesures per tal d'aconseguir l'estalvi d'energia per a una determinada producció —és a dir, la reducció de la intensitat energètica del PIB— i per minvar la seva dependència del petroli, a través de la diversificació de les fonts d'energia primària. En tercer lloc, l'alça petrolera va permetre l'explotació de grans jaciments de cru ja coneguts, però no utilitzats a causa d'uns costos d'extracció que resultaven excessius en el quadre tradicional dels preus.

Per un altre cantó, en fi, uns renovats i intensificats programes d'exploració de les grans petroleres privades, en reacció a la crisi dels setanta, varen aconseguir la gratificació del descobriment de nous camps gegants de petroli i gas natural, lluny

SOCIETAT I ECONOMIA DAVANT D'UN CONTEXT DEMOCRÀTIC. V REUNIÓ COSTA BRAVA. OCTUBRE DEL 1975

La V Reunió Costa Brava, celebrada poc abans de la mort del general Franco, constitueix una de les actuacions més destacades del Cercle al llarg dels seus cinquanta anys. L'enorme complexitat política prèvia a l'inici de la transició, les qüestions que centraren els debats i la personalitat i projecció dels conferencians constitueixen tres fets que atorguen a la Reunió un caràcter molt remarcable.

A la carta que Joan Mas Cantí, president del Cercle el 1975, enviava als socis convocant la Reunió, s'indicava:

«[...] Creemos que nuestro país ha agotado ya las posibilidades de la que podríamos denominar “vía desarrollista”, de la misma manera que se agotó, en 1957-59, la vía autárquica.

Una vez más, insistimos en que debe optarse por un modelo de corte occidental, tanto en su concepción como en sus actuaciones.

Como fórmula de convivencia nacional, y como marco de actuación económica, la democracia responde, según nuestros criterios, a las necesidades y posibilidades de nuestro país.»

Passats ja més de trenta anys, no podem més que reconèixer la capacitat del Cercle d'aquells anys per identificar els nous paràmetres que haurien de conduir la vida espanyola i per contribuir a assolir-los. També per apostar per persones joves que, posteriorment, assumiren responsabilitats molt transcendents en aquell nou context democràtic, tan llargament esperat. No és casualitat que entre els conferencians hi hagués persones que,

passats pocs anys, ocuparen la presidència del govern d'Espanya i de la recuperada Generalitat de Catalunya, diverses vicepresidències i ministeris del govern d'Espanya, conselleries de la Generalitat o altres càrrecs d'especial responsabilitat institucional, com van ser la primera presidència de la CEOE o el càrrec de governador del Banc d'Espanya.

Sens dubte, la referència a aquesta V Reunió Costa Brava és una de les «finestres» més sentides d'aquest llibre. És per això que vàrem pensar que ningú millor que Leopoldo Calvo Sotelo com a redactor. Tant per la seva condició de ponent de la Reunió, de president del Govern del principi de la dècada dels vuitanta i de soci del Cercle des de mitjan anys seixanta.

El·l acceptà encantat.

Amb la perspectiva del temps transcorregut, aquesta «finestra» no pot més que ser un reconeixement de la tasca d'aquells anys, dels conferencians de la Reunió i dels seus organitzadors, i d'aquells que van saber encarrilar un futur millor de manera intel·ligent i positiva i, de manera molt especial, de Leopoldo Calvo Sotelo, a qui la seva sobtada mort li va impedir signar aquesta contribució al llibre del cinquantenari del seu estimat Cercle.

**V REUNIÓ COSTA BRAVA.
PONENTS CONVIDATS**

Sr. MIGUEL BOYER
Director de Planificació Estratègica de UERT

Sr. LEOPOLDO CALVO SOTELO
Conseller Delegat de UERT

Sr. PERE DURAN FARELL
President de Catalana de Gas

Sr. FRANCISCO FERNANDEZ ORDÓÑEZ
Inspector Tècnic Fiscal de l'Estat, excedent

Sr. CARLES FERRER SALAT
President del Banc d'Europa i de Ferrer
Internacional, S.A.

Sr. ENRIQUE FUENTES QUINTANA
Catedràtic d' Hisenda Pública i Dret Fiscal de la
Universidad Complutense

Sr. LUIS GONZÁLEZ SEARA
Catedràtic de Sociologia de la Universidad de
Madrid.

Sr. CARLES GÜELL DE SENTMENAT
Conseller Delegat d'Asland

Sr. AMANDO DE MIGUEL
Catedràtic de Sociologia de la Universitat
de València

Sr. JOAQUIM MUNS ALBUIXECH
Catedràtic d' Organització Econòmica Internacional
de la Universitat de Barcelona

Sr. JORDI PUJOL
Vicepresident executiu de Banca Catalana

Sr. NARCÍS SERRA
Professor d'Economia de la Universitat Autònoma
de Barcelona

Sr. RAMON TRIAS FARGAS
Director del Servei d'Estudis del Banc Urquijo

del control de l'OPEP, a Alaska i al Mar del Nord, per exemple. La crisi del petroli, que semblava irreversible, començava a ésser reconduïda per vies molt poc favorables al manteniment dels privilegis adquirits per l'oligopoli d'oferta de l'OPEP. Les reserves provades de petroli augmentaren gairebé en un 50% durant el període, mentre que, al mateix temps, la producció i el consum mundial declinaven lleugerament.

Els anys de preus elevats també havien de passar factura als mateixos països beneficiaris. La importació massiva d'articles manufacturats estrangers a les seves economies, per utilitzar uns «petrodòlars» sobreabundants, arruinaven la indústria i l'artesanat nacionals. Molts d'aquells països, especialment els que estaven densament poblats, com Indonèsia, Nigèria, Mèxic o l'Equador, varen incórrer en elevats nivells de dependència interna respecte als ingressos per exportacions de petroli, a través de polítiques populistes de despesa i de subsidis directes o indirectes als consumidors. Molts havien associat ingressos per venda de petroli, importacions i deute extern. En la majoria de casos, els ingressos per la venda de cru eren l'únic recurs per fer front a situacions greus d'endeutament exterior. Per això mateix, no tenien possibilitats d'actuar de forma flexible quant a la producció i venda exterior de cru, perquè les exportacions eren insubstituïbles per a la satisfacció dels seus pagaments externs.

Cap al final del període, quan la situació del mercat va començar a canviar i s'hagueren de reduir les quantitats extretes per tractar de mantenir el control dels preus en forma d'un «mercat de venedors», aparegueren tot tipus de pressions per incomplir les quotes corresponents i seguir produint i obtenint ingressos creixents. Ben aviat reduïren el seus nivells de preus i, a més, aparegué un mercat terciari, amb preus per sota dels nivells oficials acordats. L'incompliment dels compromisos de producció debilitava el poder de l'OPEP i deprimia encara més els preus, la qual cosa accentuava, de nou, la necessitat d'augmentar el volum de les exportacions dels països productors, cercle viciós que va destruir de forma accelerada el control del mercat per part dels països productors. Els preus finalment s'esfondraren, de manera que, durant el primer trimestre de l'any 1986, varen tornar al nivell anterior a la crisi, en valors constants.

Un món en estanciació

Els dos grans xocs produïts pels augments del preu del petroli per part de l'OPEP varen ésser els precipitants de la crisi econòmica internacional. El període 1973-1985 suposa el final d'una època de prosperitat sense precedents en el conjunt de les economies occidentals, ja que la inflació es va accelerar a la gran majoria dels països consumidors, el creixement es va reduir a menys de la meitat i l'atur va arribar a multiplicar-se per quatre. La conjugació de dos elements dominants, inflació i estancament productiu, crearen una situació d'«estanciació», desconeguda fins aleshores i de difícil gestió. Molt especialment als països europeus i el Japó, que eren grans consumidors i grans importadors de petroli.

La crisi va ésser abordada des del seu començament amb realisme i contundència. A la major part de països de l'Europa occidental es varen introduir limitacions

severes a la velocitat dels automòbils i altres vehicles de motor, es va prohibir la circulació durant alguns dies de la setmana, generalment els festius, i es va potenciar el transport públic, al mateix temps que s'introduïen normes estrictes per limitar els sistemes de calefacció i d'enllumenat dels espais públics. L'estalvi d'energia aconseguit gràcies a aquestes fórmules tan aparatoses va ésser, segurament, molt petit. Però la finalitat principal era dur a la societat el convenciment que la situació havia esdevingut excepcional i que calien mesures també excepcionals per fer front a una autèntica emergència nacional.

A la majoria dels països consumidors, d'altra banda, es varen posar en marxa, per part dels governs respectius, plans energètics orientats a substituir el petroli com a font d'energia, especialment a les centrals elèctriques, per carbó propi, diversificar el proveïment d'energia primària, amb l'increment del gas natural i de l'energia nuclear, i augmentar les tarifes per tal d'aconseguir fons específicament dedicats a l'R+D i a l'explotació de nous recursos. Com a resultat dels diversos sistemes aplicats, el consum brut d'energia primària va començar a davallar arreu.

De tota manera, el paper determinant dels preus del petroli en la crisi no va ésser l'únic entrebanc per a la continuació de la llarga fase expansiva de les economies desenvolupades durant els vint-i-cinc anys precedents. Darrere dels hidrocarburs, els preus d'altres matèries primeres i productes bàsics no petrolers també augmentaren de pressa, posant en evidència els desequilibris en la demanda i l'oferta mundial com a conseqüència del mateix èxit del procés d'industrialització. Alhora, en sentit invers, es constataren els excessos de l'oferta de productes industrials, produint-se un deteriorament de les relacions reals d'intercanvi. L'ofensiva exportadora dels nous països industrials, liderats pel Japó, provocava l'escassetat relativa de matèries primeres i l'abundància de productes manufacturats.

Des d'una perspectiva neoschumpeteriana, podria considerar-se, així mateix, que el conjunt de les innovacions tecnològiques protagonista de la fase expansiva del capitalisme després del 1945 hauria esgotat, cap al 1973, els seus efectes dinamitzadors. Segons la teoria de l'alemany Gerhard Mensch, la fase descendent dels cicles de creixement resulta propícia per a la posada a punt de noves combinacions de grans innovacions interrelacionades, a través de les quals els empresaris, enfrontats amb mercats saturats i en declivi, tendeixen a desenvolupar nous productes. No es tracta pas de grans descobertes científiques, sinó de decisions empresarials que, des del fons de les crisis econòmiques, llancen al mercat nous productes a gran escala, sovint sobre la base de tecnologies ja conegudes.

La generalització de les targetes de crèdit, amb format de plàstic i banda magnètica, la difusió d'aparells de vídeo amb els sistemes Betamax i VHS, de Sony i JVC, o la invasió dels rellotges digitals, i l'immediat arraconament dels tradicionals d'esfera, podrien ésser mostres del fenomen. Però, sobretot, en el fons de la depressió dels anys 1973-1985 s'hi trobaria la revolució de la microelectrònica de consum. L'any 1976, Stephen Wozniak i Steve Jobs van inventar el primer microordinador d'ús massiu i, més tard, formarien l'empresa Apple Computer. El mateix 1976, Bill Gates i Paul Allen crearen Microsoft Corporation, que des del 1979 va conèixer una expansió extraordinària. El 1977, la Commodore Business Machine va llançar al mercat el primer ordinador casolà. Molt més important encara va ésser la comercialit-

zació per la International Business Machines (IBM), l'any 1981, del PC 5150, la qual cosa obria les portes d'un nou i immens mercat i suposava la conversió de la informàtica en una tecnologia de masses. La revolució informàtica es disposava a canviar el món: l'any 1981 es varen vendre vuitanta mil ordinadors personals; el 1982 1,4 milions; entre 1984 i 1987, en fi, la xifra ascendia a l'entorn de seixanta milions. L'efecte accelerador de la crisi posaria fi a la depressió i comportaria l'inici d'una nova fase ascendent, a partir de 1985-1986, ara presidida per una nova sèrie de grans innovacions.

Europa va patir l'impacte de la crisi d'una manera particular. Dins del continent, les enormes dimensions relatives que havien assolit durant l'expansió econòmica anterior al 1973 les administracions públiques i el sector públic empresarial, amb privilegis laborals per als funcionaris i empleats injustificables des de l'òptica de l'equitat, havien donat lloc a parasitisme i ineficiència a gran escala. L'efecte demostració sobre el sector privat, a més, tendia a generalitzar les mateixes rutines en el conjunt de l'economia, inevitablement orientada cada cop més per la cultura dels subsidis. El gran augment de les prestacions socials, i un creixement continuat de la despesa pública, sota el model de l'estat del benestar, havia arribat a límits ja difícilment compatibles amb una economia de mercat. L'empresa europea restava sotmesa a una fiscalitat asfixiant, que en comprometia la competitivitat exterior. En reduir-se la productivitat, també havien de caure la taxa de benefici i la inversió.

La revitalització de la CEE

La crisi va tenir un reflex evident en els processos d'integració econòmica i de construcció europea. Un cop desfermada la quadruplicació dels preus del petroli, al final de l'any 1973, la Comissió Europea va intentar, sense cap èxit, l'establiment d'un acord entre els països membres per tal de fer possible una política energètica comuna. L'any 1974, va ésser creat el Consell Europeu, la més alta instància política de la Comunitat, constituït per un consell permanent de caps d'estat i de govern. La Comissió Europea havia resultat clarament debilitada per la imposició de la unanimitat de criteri per a les decisions, que, en la pràctica, deixava en mans del Consell Europeu, i per tant dels ministres i dels seus països, totes les decisions i la iniciativa.

Bona part del període transcorre amb una absència clamorosa d'iniciatives, encara que amb una tasca puntual i detallada de vigilància, contra mesures proteccionistes encobertes dels països membres, i de preparació del mercat interior. Les diferències en les situacions de cadascun dels Estats, i la manca d'acord per cercar solucions úniques, posaren de manifest la necessitat d'una estratègia de major volada per donar existència efectiva a la CEE. Després del segon xoc petroler, el consell de ministres aconsegueix acordar, pel juny del 1980, uns objectius comuns, a complir per cada país membre, d'estalvi d'energia primària, reducció del consum de petroli, especialment dins l'àmbit de l'automoció, i impuls a l'aprofitament de les energies renovables.

El necessari reforçament del projecte europeu passarà, sobretot, per l'esfera política i per l'àmbit monetari. L'any 1975, el Consell Europeu decideix la creació del Comitè

LA CREACIÓ DEL CENTRE CATALÀ

Carlos Cuatrecasas

President del Cercle d'Economia (1975-1979)

El Cercle d'Economia, des dels seus inicis fa ja mig segle, ha tingut un paper destacat en l'evolució política catalana. Fent tot l'ús possible dels marges de llibertat que la situació política permetia en cada moment i, fins i tot, de vegades ultrapassant-los, el Cercle va obrir les seves portes al debat entre els representants d'un ampli espectre ideològic, en un clima de tolerància i respecte mutus.

Al Cercle d'Economia devem una part important de l'exemplar marc de convivència en què s'ha produït durant molts anys la vida política catalana, i que avui lamentablement s'ha deteriorat. Molts dels líders de diferents partits i institucions van formar part de les juntes directives, van participar en les activitats del Cercle i, amb els seus esforços compartits, contribuïren a impulsar l'evolució del país cap a un sistema democràtic.

Estimulats pel nucli fundador del Cercle i a títol estrictament personal, l'any 1974 un grup de socis de l'entitat va decidir fer un pas endavant i, amb la finalitat de traduir en realitat el model de societat definit en els «Criteris Bàsics» discutits i aprovats pel Cercle anys abans, aquell grup va crear el Centre Català d'Estudis i Iniciatives, que l'any següent va donar pas al nou partit polític Centre Català.

La instauració d'un sistema democràtic, l'ingrés a la Comunitat Econòmica Europea i a una economia de mercat per a Espanya i la modernització integral del país, figuraven entre els grans objectius perseguits pel Centre Català.

La independència del Centre Català respecte al Cercle d'Economia es va mantenir sempre amb un rigor absolut i ni les instal·lacions del Cercle ni el seu nom no es van utilitzar

en cap moment per a l'activitat política del nou partit.

El Cercle mateix, en un comunicat a la premsa del 5 d'abril del 1976, posava clarament de manifest que no havia realitzat mai cap activitat política, malgrat el seu interès pels problemes polítics i econòmics del país i pel seu marc general de convivència, refermant-se en la seva tradicional independència política, cosa que no constituïa pas un impediment al desenvolupament personal d'activitats polítiques de diferents orientacions per part dels seus associats.

Els noms de Joan Mas Cantí, Carles Güell, Joaquim Molins, Carles Ferrer, Artur Suqué, Carlos Cuatrecasas, Vicenç Oller, Lluís Figa Faura, Agustí Montal, Andreu Gispert, Jordi Planasdamunt, apareixen entre d'altres en l'escriptura fundacional del Centre Català. Cal destacar la vocació pública, l'entusiasme i la generositat amb què van sortir a la palestra política els fundadors del Centre Català.

Els interessos generals del país van passar sempre per davant de les exigències i ambicions personals i de la sacralització del partit.

Encara és viu, amb nostàlgia, en el record de molts ciutadans l'exemplaritat i netedat de l'operació Centre Català.

de Política Regional i del Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER), amb l'objectiu de donar impuls al desenvolupament de les regions més desfavorides dels països membres. El 1979 se celebren les primeres eleccions generals al Parlament europeu.

En el mateix any, el dia 13 de març del 1979, el Consell Europeu aprova la creació d'un Sistema Monetari Europeu (SME), que estructura una disciplina monetària interior després de l'abandonament del sistema de Bretton Woods. El sistema es basava en una nova moneda, amb caràcter d'unitat de compte, l'European Currency Unit (ECU), definida com a cistella de monedes, a partir de la qual s'establien els tipus de canvi de les monedes comunitàries, amb marges de fluctuació del 2,25 %.

Els canvis de la situació política als països mediterranis, amb el final del règim dels coronels a Grècia l'any 1974, la Revolució dels Clavells a Portugal el 1974 i la gradual transició a la democràcia a Espanya després de la mort del general Franco a la fi del 1975, no podien restar enterament al marge de l'actuació de la CEE. Demanaven posicionaments actius, que es varen traduir en una declaració a favor del restabliment de la democràcia a Espanya. La consolidació de nous règims democràtics es convertia en una autèntica prioritat.

Grècia va sol·licitar l'adhesió el 1975, i Portugal i Espanya ho varen fer el 1977. La negociació amb Grècia culminà amb la integració, en data del dia 1 de gener del 1981. Les converses amb Espanya i Portugal s'allargaren durant una colla d'anys, des del 5 de febrer del 1979 fins a la signatura de l'acord el 12 de juny del 1985. Entre tant, Groenlàndia, territori autònom dependent de Dinamarca, abandonava les estructures comunitàries l'any 1982.

Malgrat haver travessat per una profunda crisi de lideratge i de projecte, la CEE sortiria del període amb una clara reactivació gràcies, en gran part, a la iniciativa llançada per Jacques Delors, nou president de la Comissió, des del 7 de gener del 1985, de completar la realització del mercat interior. Es tractava d'assegurar la lliure circulació de persones, mercaderies, capitals i serveis per al final del 1992. Per tal d'aconseguir-ho, es va preparar l'Acta Única, que seria signada pels ja dotze membres de la CEE al febrer del 1986.

El procés de la transició política

La crisi final d'una dictadura personal es fa del tot evident quan comença a produir-se la retirada del poder del mateix dictador. Pel juny del 1973, Carrero Blanco accedia a la presidència del Govern, després de trenta-set anys de poder absolut concentrat pel general Franco. La mort de Carrero, en atemptat terrorista, a final del mateix any 1973 va donar pas a la presidència de Carlos Arias Navarro, amb la missió d'aturar els moviments de l'oposició antifranquista i gestionar la crisi econòmica. La greu malaltia de Franco, al juliol del 1974, i de nou el mes d'octubre del 1975, va obligar a cedir interinament el càrrec de cap de l'Estat a Joan Carles de Borbó, nét del rei Alfons XIII i fill del pretendent Joan de Borbó.

El restabliment de Franco a la direcció de l'Estat no va frenar l'activitat de l'oposició. El 27 de setembre del 1975, foren executats cinc militants de grups armats,

per causa de sengles assassinats polítics, la qual cosa va provocar diverses condemnes i protestes a l'exterior. La crisi final del règim va accelerar els moviments de l'oposició, articulada en la Junta Democràtica, promoguda pel Partit Comunista d'Espanya (PCE), i en la Plataforma de Convergència Democràtica, sota liderat del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) i sectors democristians d'esquerra.

Dos dies després de la mort de Franco, Joan Carles de Borbó va ésser proclamat rei, el 22 de novembre del 1975. Pel juliol del 1976, Joan Carles I va encarregar la formació d'un nou govern a Adolfo Suárez, amb la missió de conduir un procés de transformació de l'Estat cap a la democràcia. Finalment, el país s'encarava, en plena crisi econòmica, a una profunda transformació institucional, amb la reserva de conservar les posicions adquirides en l'Administració i en la milícia i d'aplicar l'estratègia de punt final; és a dir, sense exigències de responsabilitats.

El rei Joan Carles I i Suárez varen realitzar aquesta delicada operació amb decisió i encert modèlics. Una Llei d'abril del 1976 despenalitzà el dret de vaga. El Decret-llei de 8 d'octubre del 1976 decidia l'extinció de l'Organització Sindical franquista. La Llei de la Reforma Política, de 4 de gener del 1977, donava pas a la legalització dels partits polítics i les organitzacions sindicals. Gairebé simultàniament, va ésser creada la Confederació Espanyola d'Organitzacions Empresarials (CEOE). El Reial Decret-llei de Relacions de Treball de 4 de març del 1977 liberalitzava les relacions laborals, amb la regulació dels convenis col·lectius i del dret de vaga, malgrat que encara conservava les velles Reglamentacions o Ordenances Laborals del franquisme, solament abolides l'any 1995. El Govern va convocar, finalment, eleccions generals per al mes de juny.

La victòria electoral de la Unió de Centre Democràtic (UCD), coalició improvisada a partir de grups liberals, democristians i socialdemòcrates, i els bons resultats del PSOE, així com el fracàs del PCE, amb menys del 10% dels vots, marcaven la trajectòria de la nova etapa democràtica. Joan de Borbó, dipositar de la legitimitat dinàstica, va abdicar dels seus drets a la Corona en favor del fill, Joan Carles I, l'any 1977. Els Pactes de la Moncloa, del 1977, inspirats pel vicepresident Enrique Fuentes Quintana, i l'aprovació de la Constitució, per referèndum, el 6 de desembre del 1978, formaven un pas decisiu per a la consolidació del nou marc institucional.

La plena legalització del dret de vaga no es va produir fins a l'aprovació de la Constitució el 1978. L'article 28.2 el reconeixia com un dels drets fonamentals, alhora que restringia el dret de tancament patronal exclusivament a situacions de naturalesa defensiva. Finalment, l'Estatut dels Treballadors, per llei de 10 de març del 1980, consolidava el sistema, amb un marcat protagonisme d'organitzacions sindicals i patronals, i una baixa participació de l'Estat, i regulava noves formes de contractació laboral. Cap d'aquestes normes no va abordar el problema de l'extrema rigidesa del mercat laboral, heretat del franquisme, la qual cosa va augmentar les dificultats de les empreses i el volum de l'atur durant els anys de la crisi. Com ha observat Andrés Pedreño, no deixa de resultar una gran paradoxa la defensa a ultrança de la legislació laboral del franquisme feta pels nous sindicats lliures.

La desfeta de l'estructura institucional del franquisme culminava amb la descentralització, d'acord amb el títol VIII de la Constitució, i l'aprovació de disset estatuts d'autonomia. L'any 1979 varen ésser aprovats els estatuts d'autonomia del País

ELS PACTES DE LA MONCLOA: EL PAPER DEL CERCLE D'ECONOMIA

Luis Ángel Rojo

Catedràtic de Teoria Econòmica de la Univerisdad Complutense de Madrid i governador del Banc d'Espanya (1992-2000)

El pas d'una dictadura que havia durat gairebé quatre dècades a un règim democràtic va obrir, en la segona part dels anys seixanta del segle passat, una etapa de grans transformacions socials i econòmiques a Espanya. La instauració i consolidació de la democràcia requerien l'obertura d'un període que permetés decantar un conjunt de canvis profunds en idees i creences, actituds, pràctiques i institucions que conduïssin a la societat lliure, moderna, innovadora i solidària que el país desitjava.

La discussió sobre els problemes econòmics era especialment rellevant. Havia quedat enrere el període de l'autarquia i d'intervencions tancades imposat en l'economia espanyola pel règim franquista als anys quaranta, que s'havia vist reforçat per les dificultats resultants de la reconstrucció europea; s'havien superat els problemes generats per la persistència de la inflació, les intervencions i el proteccionisme que, en el clima més relaxat dels anys cinquanta, havien acabat escanyant l'economia a través del sector exterior; i el Pla d'Estabilització del 1959, que va introduir nous aires d'estabilitat financera i de reducció dels controls interiors i exteriors, havia obert un període de ràpid creixement i industrialització i una millora en l'assignació dels recursos, que no impedia, tanmateix, la persistència d'un important conjunt de fragilitats, distorsions i encarcament en la nostra economia. Aquests problemes es van veure considerablement agreujats per les perturbacions que van afectar l'economia mundial al començament dels anys setanta,

que van acabar conduint al fortíssim encariment del petroli registrat en els mercats internacionals entre 1973 i 1974 i van frenar de sobte el període de forta expansió que l'economia mundial i, especialment, les economies europees havien viscut des dels anys cinquanta. Així, la transició d'Espanya a la democràcia es va produir en un context molt desfavorable, caracteritzat per l'avanç de la inflació i per un fort desequilibri en els comptes públics, per una flexió i un canvi de composició de la demanda que, al costat de l'intens augment dels costos laborals i energètics, van venir a danyar una estructura industrial afectada per importants debilitats i per una rigidesa dels mecanismes d'ajust que van conduir a un ràpid creixement de l'atur industrial, al mateix temps que desapareixia un nombre molt elevat d'empreses petites i mitjanes. A mesura que ens acostàvem al final dels anys setanta i s'accentuaven els problemes, augmentava la inquietud que suscitaven els temes econòmics. A Espanya, amb tot,

Sota la presidència de Carlos Cuatrecasas, el Cercle va organitzar un debat entre Carles Güell i Ernest Lluch, que, com a diputats al Congrés pel Centre Català i pel Partit dels Socialistes de Catalunya, respectivament, acabaven de participar en els Pactes de la Moncloa, promoguts principalment per Enrique Fuentes Quintana i signats entre el govern constituent i els partits amb representació parlamentària.

les polítiques d'estabilitat que havien començat a aplicar altres països europeus –amb Alemanya al capdavant– es veien obstaculitzades pels problemes plantejats per la transició política. Només a l'acabament de la dècada, després de la celebració de les primeres eleccions democràtiques, es van signar els Pactes de la Moncloa, que van representar el primer esforç important per abordar la crisi econòmica. Els seus objectius de reforma i flexibilització de l'economia eren gairebé tan importants com les actuacions proposades per reduir una inflació que havia arribat a cotes insuportables. Els Pactes de la Moncloa no van ser, però, un simple acord econòmic; es proposaven oferir un marc sòlid per a la convivència política, un condicionament favorable per al benestar material de la societat en un horitzó a curt i mitjà termini i un plantejament ferm per a una incorporació pròxima a la Comunitat Econòmica Europea. Els Pactes de la Moncloa van ser acollits amb satisfacció per les diverses forces polítiques i ho van ser també per la població

general, que hi veia una sortida de les dificultats econòmiques i dels problemes polítics plantejats. El Cercle d'Economia va ser un dels focus de suport més remarcables, amb les seves convocatòries de reunions a Barcelona i en diferents punts de la Costa Brava, en les quals es trobaven professionals i empresaris de diferents punts del país i s'exposaven i discutien temes que, amb freqüència, es van incorporar a les idees dels acords. Les reunions del Cercle d'Economia van tenir, durant bastants anys, una gran importància, no tan sols econòmica sinó també política, com a punts de trobada de persones que no havien trobat ocasió de reunir-se lliurement durant el franquisme.

Basc i de Catalunya l'any 1981, els d'Andalusia, Astúries, Cantàbria i Galícia, el 1982; els d'Aragó, Canàries, Castella-La Manxa, Múrcia, Navarra, el País Valencià i La Rioja, el 1983; finalment, els de les Illes Balears, Castella-Lleó, Extremadura i Madrid. Amb posterioritat a l'aprovació es va anar produint, en cada cas, la transferència de competències i de recursos, amb molt poca autonomia quant als ingressos, llevat dels casos del País Basc i Navarra, que gaudien de sistemes de finançament específics regulats per concert i per conveni respectivament. La nova estructura de l'Estat reduïa el tant per cent de la despesa pública controlat per l'Administració central però conservava una absoluta centralització impositiva.

Després de la dimissió de Suárez i del fracassat cop d'estat del 23 de febrer del 1981, va accedir a la presidència del Govern Leopoldo Calvo Sotelo. Les noves eleccions d'octubre del 1982 proporcionaren la victòria al PSOE. La majoria absoluta va donar al nou govern, presidit per Felipe González, l'oportunitat d'afrontar la crisi econòmica amb fermesa, a través d'un procés dur de reconversió industrial, i de tancar la negociació amb la CEE, mitjançant la signatura del tractat d'adhesió el 15 de juny del 1985.

González va posar a punt una autèntica revisió del model d'Estat instaurat amb la Constitució del 1978, per mitjà d'una controvertida Llei Orgànica d'Harmonització del Procés Autonòmic (LOAPA), que va ésser denunciada pel PCE i per les forces nacionalistes catalanes i basques com un instrument del Govern de l'Estat per realitzar una involució de retorn al centralisme, amb l'assumpció de poders sobre les competències i les normatives aprovades pels parlaments autonòmics. El suport incondicional del mateix PSOE i de la UCD no va evitar que fos revocada arran d'una sentència del Tribunal Constitucional dictada l'agost del 1983.

L'accés al poder del PSOE d'alguna manera va suposar la culminació de la transició a la democràcia, ja que va permetre comprovar la inexistència dels perills d'una virada cap al «socialisme real», a la manera soviètica. Una vegada al poder, el PSOE es mostrà com una socialdemocràcia intervencionista, amb un enfocament macroeconòmic molt pragmàtic i ben proper al d'altres sectors polítics de signe liberal. L'alternança pacífica al poder de forces polítiques de signe contrari era una prova de foc que es va superar sense cap mena de trauma.

Espanya a la CEE

L'ampliació de la CEE amb la incorporació de la Gran Bretanya, Irlanda i Dinamarca, l'any 1972, obligava a renegociar les relacions amb Espanya, per tal d'estendre les condicions de l'Acord Preferencial del 1970 als nous Estats membres. Després d'un molt llarg període de converses infructuoses, el 13 d'octubre del 1975, el consell de ministres de la CEE va decidir suspendre indefinidament les negociacions en rebuig de les execucions de cinc opositors antifranquistes el 27 de setembre anterior. Tot d'una, l'Espanya de Franco tornava a l'aïllament internacional que l'havia envoltat gairebé des del primer dia.

La Comissió Política del Parlament Europeu va expressar, el 3 de maig del 1976, l'esperança que Espanya prengués el camí d'incorporar-se a les Comunitats Europees

mitjançant una evolució autènticament democràtica, que hauria de consistir en el restabliment de les llibertats individuals, polítiques i sindicals, de manera especial en la legalització de tots els partits, l'amnistia política i el retorn dels exiliats. Sense aquestes mesures, afegia, les eleccions generals anunciades per a un any després, durant la primavera del 1977, romandrien privades de sentit i d'efectivitat.

Immediatament després de les primeres eleccions democràtiques, el 29 de juny del 1977, foren signades les cartes per les quals es notificava de forma unilateral l'extensió de l'Acord Preferencial del 1970 als tres nous membres. Menys d'un mes després, el 28 de juliol del mateix any 1977, el ministre d'Afers Exteriors, José María de Areilza, va presentar al president del consell de ministres de la CEE la demanda oficial d'adhesió d'Espanya com a membre de ple dret. El 21 de desembre del mateix any, el consell de ministres de la CEE aprovava el mandat de negociació.

Un cop acomplerta la tasca de definir una nova institucionalitat democràtica, aprovada la Constitució del 1978, el 5 de febrer del 1979 començaren les negociacions necessàries en el marc d'una nova ampliació de la Comunitat, en aquesta ocasió cap al sud, que també implicaven simultàniament Grècia i Portugal. Les converses varen resultar extraordinàriament dures. Leopoldo Calvo Sotelo, nomenat ministre per a les Relacions amb les Comunitats, va aconseguir tancar un acord bàsic sobre pesca el 22 de setembre.

Després, no tornaria a haver-hi progressos negociadors realment importants fins al tancament dels capítols de moviment de capitals, transports, política regional, dret d'establiment i lliure prestació de serveis, harmonització de les legislacions i distintes qüestions financeres l'any 1982 pel ministre d'UCD José Pedro Pérez Llorca. L'any 1984, sota el govern del PSOE, pogueren ésser tancats els capítols sobre EURATOM, patents, desarmament industrial, siderúrgia i institucions. Finalment, durant el primer semestre del 1985 foren acordats els capítols més conflictius, el de la pesca i el vi, i es procedí a la signatura del tractat d'adhesió el 12 de juny, havent-se decidit la plena integració, juntament amb Portugal, a partir del dia 1 de gener del 1986.

En altres direccions, l'any 1977 el govern de Suárez preparava la reinstauració de la democràcia amb l'establiment de relacions diplomàtiques amb l'URSS (9 de febrer) i Mèxic (març), així com amb altres països europeus de règim comunista i amb la Xina Popular. Finalment, Espanya va incorporar-se a la «gran» Europa, aquella que reunia la totalitat dels països democràtics del continent, amb el Consell d'Europa com a institució central. El procés d'incorporació a les institucions europees va ésser reforçat, prèvia aprovació del Congrés dels Diputats, amb l'entrada a l'OTAN el 9 de desembre del 1981.

Encara que l'Aliança Atlàntica no és exactament una institució europea, no hi ha pas cap mena de dubte que va ésser constituïda per a la defensa de l'Europa lliure contra l'amenaça soviètica. L'oposició dels sectors d'esquerra, especialment del PCE, però també del PSOE i de les organitzacions sindicals, varen decidir el govern de Felipe González a convocar un referèndum sobre la permanència d'Espanya per al 2 de març de l'any 1982. Amb sorpresa general, després d'haver postulat la negativa a formar-ne part, el Govern va recomanar-ne l'aprovació i, un cop aconseguida, es va mantenir Espanya fora de les estructures militars. Una decisió ben contradictòria, tractant-se d'una organització per a la defensa col·lectiva dels països mem-

LA CREACIÓ DE LA CEOE

Vicenç Oller

President de la Fundació Cercle d'Economia.
President del Cercle d'Economia (1979-1980
i 1987-1989)

*Començarem per l'inici... o pel final: la CEOE és l'obra
de dos homes, Carles Ferrer Salat i Alfred Molinas.*

És veritat que, anys abans de la fundació –el 29 de juny del 1977–, empresaris de tot Espanya, estimulats per l'alarmant i indefinida situació política, econòmica i social, treballaven, o almenys parlaven, sobre la necessitat d'organitzar-se en una institució que els representés; però així hauria pogut passar molt de temps. Brillaven amb llum pròpia en aquest panorama tres organitzacions: la Confederación General de Empresarios (CGE), liderada per Luis Olarra; la Confederación Empresarial Española (CEE), al capdavant de la qual se situa Agustín Rodríguez Sahagún, i l'Agrupación Empresarial Independiente (AEI), que dirigia Max Mazín, amb José Antonio Segurado com a home de provades inquietuds de liderat. Totes tres organitzacions destacaven tant per la vàlua dels seus dirigents com per la dificultat per entendre's.

Calia una altra persona que aglutinés les diferents ambicions, i aquesta persona va ser Carles Ferrer. La veritat és que no el coneixien gaire, ni tampoc els coneixia ell, però tothom sabia la seva trajectòria: independent, sense cap vinculació amb el sindicalisme oficial, equilibrat, europeista... i president del Cercle d'Economia. I del Foment del Treball Nacional. La veritat és que l'aterratge del Foment a Madrid va ser acollit amb elogis encesos i sospirs d'alleujament. S'acabaven les discussions esgotadores i una institució centenària i excel·lentment organitzada prenia el timó de la representació empresarial

espanyola, amb tant de retard, per cert, com d'energia.

Remuntant-nos al passat, i ara que no ens sent ningú, s'ha de dir que Carles Ferrer ja endevinava i perseguia aquest liderat feia molt de temps. Quan el Cercle va decidir deixar el Foment del Treball Nacional, uns quants anys abans, Carles Ferrer va ser l'encarregat –una mica per decisió pròpia– de mantenir-hi el lligam. I d'aquí a president del Foment i de la CEOE i, si continuàvem, hi podríem afegir que va acabar essent el president dels empresaris europeus. I és que en Carles era un home de grans virtuts i, no cal dir-ho, d'alguns defectes; però, entre les virtuts, la primordial era de saber a la perfecció allò que volia i una constància sense límit. Seria injust, amb tot, oblidar-se d'Alfred Molinas. Crec que la seva aportació com a organitzador i com a coneixedor dels secrets de les organitzacions empresarials i dels seus homes va ser imprescindible. La veritat és que l'organització de la CEOE va ser impecable; la representació dels empresaris catalans en els seus òrgans directius, proporcional al paper que va tenir en la seva fundació, i la definició de les seves línies mestres amb Carles Ferrer al capdavant, definitiva.

Només hem de lamentar que la concentració de la CEOE en la resolució dels seus problemes interns no va facilitar la seva participació en la construcció del nou Estat democràtic generat durant els difícils anys de la transició.

bres, però que reproduïa la tradicional posició nacionalista del govern francès inaugurada pel general Charles de Gaulle.

LA POLÍTICA ECONÒMICA DE LA CRISI

La prioritat de la política econòmica a partir de 1973-1975 havia d'ésser, forçosament, la de trobar una sortida política a la situació confusa que s'havia anat configurant durant l'agonia final del franquisme, atès que no existia al país, des de gairebé quaranta anys abans, una institucionalitat sòlida i transparent, capaç de fonamentar una economia de mercat, al mateix temps que resultava més que problemàtica la continuació sense canvis del règim franquista. Justament, l'absoluta falta d'implicació de la societat en la gestió dels afers públics, que havia estat imposada durant la llarga dictadura, feia ben difícil l'acceptació dels sacrificis que exigia la situació. Ni tan sols la simple presa de consciència de la gravetat de la crisi per part d'una població gens acostumada a debatre i a assumir, de forma positiva, els problemes col·lectius.

Més enllà d'aquest element comú, de subordinació de la política econòmica de tot el període a les necessitats creades per la complicada definició d'un nou marc institucional, les orientacions i les mesures adoptades varen anar canviant amb el color polític dels governants i, sobretot, amb la fortalesa política de què disposaven. Així com alguns dels elements presents en l'economia espanyola des del final del 1973 fins a l'acabament de l'any 1985, com ara l'elevada inflació i un increment continuat de l'atur, donen una gran unitat al conjunt del període, des de moltes altres perspectives és clara l'existència de subperíodes amb elements distintius també molt accentuats. Probablement, allà on resulten més evidents les diferències entre aquestes etapes de curta durada és en el terreny de la política econòmica, en bona part com a reflex de les molt importants modificacions en l'esfera política general interior, però també, així mateix, com a resultat dels grans canvis que varen produir-se en l'escenari internacional i, específicament, en els mercats energètics que tanta influència exercien sobre la situació econòmica mundial d'aquells anys.

La política econòmica aplicada durant tota l'etapa de crisi dibuixa bàsicament tres modes d'actuació distints que responen a situacions també molt diferents, tant des de la perspectiva dels condicionaments econòmics exteriors i interns com des de l'exercici del poder i l'assumpció de la responsabilitat de governar. La primera línia d'actuació va orientar-se a diluir en el temps la incidència de l'increment dels preus internacionals del petroli, amb l'esperança que la reactivació als països més avançats obriria un camí de sortida de la crisi, per via dels corresponents efectes d'arrossegament, per a l'economia espanyola.

Entre aquesta primera fase i la segona, com un punt de pas obligat, després de les primeres eleccions generals pel juny del 1977, apareix l'acció puntual dels Pactes de la Moncloa, que assolien la funció crucial de donar possibilitats efectives de realització a la tasca pendent dins l'ordre institucional i, d'una manera molt especial, a l'elaboració i promulgació d'una constitució democràtica. Una segona línia, a partir de l'accés al govern de la UCD, va ésser la de guanyar força per fer front als problemes sobrevinguts, a través de la concertació o implicació del conjunt de les forces

polítiques i sindicals per mitjà d'acords específics. La tercera línia d'actuació, aplicada sota el govern socialista sorgit de les eleccions del 1982, va ésser d'estabilització més clàssica, però amb l'acompanyament de reformes substancials del marc institucional i de l'aparell productiu.

Política compensatòria i permissiva

Durant els anys de l'autèntica transició a la democràcia, des de l'inici de la crisi política i econòmica del final de l'any 1973 i fins a les eleccions generals del 1977, amb la formació del govern de la UCD, la política econòmica dels successius governs va estar carregada d'indecisió i mancada de criteris clars, més enllà de l'objectiu, impossible, de passar les dificultats econòmiques sobrevingudes com si es tractés d'un entrebanc momentani. Quatre responsables diferents –Antonio Barrera de Irimo, Rafael Cabello de Alba, Juan Manuel Villar Mir i Eduardo Carriles– es varen succeir al front del Ministeri d'Hisenda, amb una durada mitjana de deu mesos. Durant el mateix període, foren preparats fins a vuit paquets de mesures, un cada sis mesos. Però el problema no consistia a trobar solucions màgiques, sinó a disposar de la capacitat necessària per fer efectiu un programa realista d'acció.

Allò que era imprescindible per afrontar les dificultats, una elevada complicitat social sobre les mesures molt impopulars que calien per tal d'assumir la factura de l'alça dels preus del combustible, era, en canvi, perfectament absent, atès l'aïllament social dels governants. Un Decret-llei de 30 de novembre del 1973 resulta prou il·lustratiu. La norma cercava contenir l'augment dels costos salarials, per tant establia que els convenis col·lectius no podrien superar l'IPC de l'any anterior. Acceptava, però, una desviació de fins a 5 punts percentuals de forma excepcional. El resultat va ésser que totes les negociacions apareixien com a excepcionals. Comprovada la inutilitat, un nou Decret de 9 d'agost del 1974 –només vuit mesos després– eliminava els controls salarials.

Mancades dels suports i de la força necessaris per implementar qualsevol mesura que comportés sacrificis, única forma d'abordar l'empobriment forçat del país, les actuacions dels successius governs es limitaren a guanyar temps i a mirar de reduir els desequilibris més greus. L'agonia del franquisme i la incertesa sobre el futur polític immediat, així com l'escassa consciència ciutadana de la gravetat de la crisi, impediren l'aplicació d'accions d'austeritat més decidides.

L'any 1974, el ministre d'Hisenda, Barrera de Irimo, va optar per no traslladar als preus interiors l'increment del cost del petroli, més que d'una manera molt parcial, absorbint-lo a través dels impostos. Ell mateix i els responsables de la política econòmica dels governs successius tractaren de mantenir la demanda agregada a través de l'augment de la despesa pública, per tal de frenar la caiguda de la producció i de l'ocupació, i de limitar l'oferta monetària, el crèdit al sector privat, els preus i els salaris, sense disposar d'instruments efectius per aconseguir cap d'aquests objectius.

Dins de l'àmbit del sector exterior, per tal d'ampliar el potencial exportador de l'economia, es va modificar la regulació proteccionista vigent en el sector de l'automòbil, amb el Decret que autoritzava la instal·lació de Ford a Almussafes. En

Antón Costas, Andreu Morillas, Narcís Serra, Vicenç Oller, Ernest Lluch, Rafael Suñol, Ignasi Camí, Jordi Alberich i Joan Elías, alguns dels secretaris del Cercle d'Economia al llarg de la seva història.

aquest cas, es reduïa fortament l'exigència d'adquirir components de fabricació nacional a l'empresa nord-americana, des del 90% vigent anteriorment al 50%, a canvi del compromís d'exportar fins a les dues terceres parts de la producció.

El resultat de les decisions de caràcter compensatori va ésser la reducció de l'impacte immediat del xoc petroler, de manera que l'evolució del nivell general dels preus, de la producció i de l'ocupació fou millor l'any 1974 a Espanya que no als altres països de l'Europa occidental. La contrapartida d'aquesta estratègia, tanmateix, seria molt alta, ja que la utilització d'energia, i específicament de petroli, seguia augmentant sense procedir als ajustaments que l'elevació del cost havia fet necessaris i que s'estaven produint a la resta d'Europa. Un clima generalitzat de vagues dels treballadors i l'explosió dels salaris, en un entorn fortament contractiu, conduïa a l'agreujament de les tensions inflacionistes, l'accelerada destrucció d'ocupació i el dèficit de la balança per compte corrent. La pesseta va ésser devaluada el 9 de febrer del 1976, a un nou canvi de 66,6 unitats per dòlar, amb la finalitat de recuperar competitivitat, sense aconseguir limitar el creixement del dèficit exterior a causa de l'acceleració del procés inflacionista.

El final del règim franquista i l'inici d'una etapa de transició política, sense un horitzó ben definit, es va combinar amb un ambient fortament reivindicatiu entre els treballadors pel reconeixement del dret de vaga i de la llibertat sindical, però també per l'exigència d'importants augmentos salarials. El nombre de vagues, treballadors participants i jornades de treball perdudes durant l'any 1976, i també el 1977, multiplicaven entre quatre i vuit vegades les xifres corresponents dels anys

1974 i 1975, que ja eren molt més grans que a qualsevol dels exercicis anteriors. La freqüència i la intensitat dels conflictes obrers varen ésser en aquests anys, i encara als dos següents –1979 i 1980–, les més grans de tot el continent europeu i, a més, amb molta diferència. L'alça dels salaris i d'altres costos, i la caiguda dels beneficis, varen agreujar la davallada de la inversió i l'augment de l'atur.

La crisi va introduir al país, com a moltes altres economies, la planificació energètica per part del Govern com a instrument de coordinació de tot el sector. Pel gener del 1975, fou aprovat el primer Pla Energètic Nacional (PEN-1975), que presentava unes previsions de demanda molt excessives i en pretenia donar resposta a través de la substitució del petroli per carbó, hidroelectricitat i, sobretot, energia nuclear. En canvi, no es plantejava l'aplicació de restriccions significatives en les noves inversions per incrementar la capacitat de refinament de cru o la potència elèctrica instal·lada segons les previsions anteriors a la crisi, com a resultat d'unes expectatives poc realistes sobre l'evolució del consum futur. Tampoc no foren plantejades mesures de contenció del consum. Va ésser, en fi, una política provisional i improvisada, molt mediatitzada pel canvi polític i per l'enorme inestabilitat social, força conservadora en els objectius, i de difícil continuïtat atès que la inflació i la pèrdua de competitivitat no podien mantenir-se indefinidament. De fet, els desequilibris s'anaren accentuant i, per tant, els problemes tendien a ésser cada vegada més grans.

Els Pactes de la Moncloa

Després de les eleccions generals del 1977, el nou govern, presidit per Suárez, amb Fuentes Quintana de vicepresident, va abordar amb urgència la greu situació econòmica, amb recurs al consens per tal de superar els reptes més grans. Una primera sèrie de mesures va ésser adoptada el 12 de juliol, a poques setmanes de la victòria electoral, amb una devaluació fins al canvi central de 87,2 pessetes per dòlar, per reduir-ne el dèficit i controlar l'endeutament extern. En anar acompanyada de mesures restrictives, uns mesos després va permetre tancar l'any 1978 amb superàvit per compte corrent, per bé que el segon increment dels preus del cru en faria un èxit ben efímer.

L'estratègia activa per fer front a la crisi es va implementar mitjançant un canvi de política cap a l'estabilització gradual i la reforma institucional, amb el recolzament dels dirigents de tots els partits polítics expressat per la signatura dels Pactes de la Moncloa, el 25 d'octubre del 1977, reforçats per l'aprovació del Congrés dels Diputats, dos dies més tard. Les línies d'actuació s'articulaven en una sèrie de mesures per tal d'aconseguir un sanejament a curt termini, i unes altres amb caràcter de reformes estructurals. Es tractava de contenir el dèficit públic, la creació de diner i el ritme de creixement dels preus i dels salaris, al mateix temps que s'assumien els preus reals de l'energia, tant en la matèria primera, el petroli, com en els transports. Per una altra banda, s'anunciaven mesures de major abast en sentit de modernització, liberalització i foment de la competència. Aquestes actuacions es complementaven amb dos grans objectius polítics: aconseguir l'adhesió a la CEE, a la qual

ELS SINDICATS AL CERCLE

José Luis López-Bulla

Dirigent sindicalista

La biografia del Cercle d'Economia mereix ser escrita, perquè la seva obra ha representat alguna cosa certament important en la història de la Catalunya moderna. És la història d'una sèrie d'elits il·lustrades que, sense soroll, han contribuït a posar constantment el país al dia. Podríem dir que l'ombra de Vicens Vives, en aquest cas, també és allargada.

Diré que el meu primer contacte formal amb els dirigents del Cercle va ser en aquells temps de la transició espanyola. Carles Güell de Sentmenat, entre d'altres, degué pensar amb encert que era d'interès saber què es coïa entre els sindicalistes. I, per mà seva,

vam ser convidats a intervenir en les Reunions de la Costa Brava la primavera del 1977. Per part de Comissions Obreres hi vam anar uns joves de trenta anys (l'economista Antoni Lucchetti i aquest servidor) i un gairebé barbamec Carles Navales, que, pels

Marcelino Camacho, Vicens Oller i Joan Mas Cantí durant la VII Reunió Costa Brava, que es va celebrar sota el títol *L'economia espanyola davant la crisi. Propostes per superar-la* els dies 8, 9 i 10 de novembre del 1979.

seus coneixements, era mirat de cua d'ull pels veterans del sindicat. Em penso que en Lucchetti i jo mateix vam deixar les coses aproximadament ben establertes. Com que encara estàvem pendents de les transformacions democràtiques, vam exposar el nostre projecte als nostres amfitrions: l'amnistia laboral i el conjunt de les llibertats democràtiques i societàries. Per demostrar, potser d'una manera impertinent, que érem gent poc de fiar, vam aprofitar l'ocasió per convertir els nostres discursos en una casa de cites: vam citar Keynes, Schumpeter i el gotha d'economistes de tota casta i condició. Per cert, vaig aprofitar l'ocasió de compartir taula i estovalles per convidar-los, a manera de franc tirador, a assaltar el cel de la direcció de l'organització empresarial catalana, el Foment, encara

anomenat Foment del Treball Nacional. No vull abusar de les evolucions de la història, però uns quants mesos més tard Comissions Obreres de Catalunya vam signar un important acord amb el Foment sobre l'amnistia laboral. Em penso molt que la mà llarga del Cercle d'Economia, a través d'un dels seus membres més distingits, Vicenç Oller, llavors alt dirigent del Foment, va convèncer la patronal catalana de l'encert d'aquell acord. I així va ser com centenars de dirigents sindicals, represaliats sota la dictadura i per la dictadura, van ser readmesos en els seus centres de treball. Per cert, després de l'acord va arribar –al cap d'uns mesos– la llei que, amb més o menys espurnes, venia a dir gairebé el mateix que el que havíem emparaulat i signat Vicenç Oller i un servidor.

es va sol·licitar el començament de converses formals el 28 de juliol del 1977, i redactar una Constitució, que seria aprovada a finals del 1978.

Amb els Pactes de la Moncloa s'aconseguia, així mateix, el consens necessari per realitzar una gran reforma fiscal, prevista en el programa electoral de la UCD, a través de les modificacions de la imposició indirecta i els canvis introduïts pel ministre Francisco Fernández Ordóñez en l'Impost sobre la Renda de les Persones Físiques (IRPF), per tal de donar-hi progressivitat, i al de successions i donacions, així com per la introducció de l'impost sobre el patrimoni. La reforma, implementada a través de diverses lleis, pretenia augmentar la recaptació tributària i distribuir més equitativament les càrregues impositives.

En l'ordre laboral, el Decret-llei de 25 de novembre del 1977 limitava el creixement de la massa salarial bruta en l'àmbit de cada empresa, per al 1978, a un 20 %, amb una clàusula de revisió si la inflació arribava a superar un augment del 11,5 % a 30 de juny. Els Pactes de la Moncloa assajaren una via gradual i consensuada d'estabilització, radicalment diferent de l'anterior Pla de l'any 1959, mitjançant acords generals de la societat, amb l'acompanyament d'algunes mesures de liberalització del sistema financer i d'obertura per tal d'aconseguir un major equilibri exterior. La política de contenció de rendes, acordada a través d'un pacte amb els agents econòmics, era considerada com la millor fórmula, i probablement l'única, per limitar els danys sobre la producció i l'ocupació provocats per l'augment del preu del cru. Es passava a negociar els increments de salaris no per la inflació passada, augmentada en alguns punts percentuals, sinó per la inflació prevista, única forma de frenar l'alça.

La política industrial orientada a augmentar la producció i les exportacions, assajada amb el cas de Ford, va ésser aplicada, de nou, amb l'empresa nord-americana General Motors-Opel Espanya l'any 1979. El Decret d'autorització de la inversió per instal·lar una planta de fabricació a Figueruelas, a la província de Saragossa, assenyalava una fabricació superior als sis-cents vehicles diaris, fins al 55% dels components de la qual haurien d'ésser de fabricació nacional, mentre que l'exportació hauria d'arribar fins al 65% de la producció total.

El segon xoc petroler, el 1979-1980, va tornar a pertorbar els mecanismes d'ajustament que s'havien assajat. El nou govern d'UCD, sorgit de les eleccions de març del 1979, va haver d'enfrontar-se amb una situació més difícil encara, ja que la segona elevació del cru augmentava espectacularment la factura energètica i el dèficit exterior, la inflació i l'atur, a més de l'agreujament de la crisi industrial i, encara, el deteriorament de qualsevol expectativa relacionada amb les economies dels països industrialitzats. Les adaptacions realitzades fins aleshores restaven inutilitzades i calia emprendre, de nou, el camí dels ajustos restrictius.

En aquesta oportunitat, els increments dels productes petrolers es varen traslladar ràpidament als preus interiors. Però la feblesa política del Govern augmentava, amb un vot de censura del PSOE, al mes de maig del 1980, la deserció d'una part del bloc d'UCD i una declaració de crítica frontal de la CEOE, al juny següent. No va ésser possible frenar els augments salarials, ni tampoc, en lògica conseqüència, l'acceleració de la destrucció de llocs de treball. Les càrregues que suposava la nova situació, i el descens de les cotitzacions socials, provocaven l'augment del dèficit públic i un desequilibri creixent en els comptes de la Seguretat Social, al mateix temps que la crisi afectava ja directament branques productives senceres.

Des de l'estiu del 1981, sota la presidència del govern de Calvo Sotelo, s'abordava la reconversió d'onze sectors industrials afectats per la crisi. Per contrast amb la inoperància tradicional de l'Administració pública cara als mercats internacionals, s'ha de valorar com a molt important la creació, el setembre del 1982, de l'Institut Espanyol de Comerç Exterior (ICEX), amb la finalitat de desenvolupar accions de promoció, informació i formació en qualsevol mercat del món per impulsar les exportacions.

Dins l'àmbit de la política energètica, es va aprovar amb retard el nou Pla Energètic Nacional (PEN-1978) pel juliol del 1979. Els seus objectius bàsics se centaven en la diversificació de les fonts d'energia, una política de preus realista i l'estalvi energètic. Potenciava la construcció de centrals tèrmiques de carbó i de centrals nuclears, amb la finalitat d'augmentar al màxim el grau d'autoabastiment energètic i reduir la dependència del petroli, però es fonamentava encara en previsions de demanda equivocades.

Les mesures de lluita contra la crisi s'estaven aplicant als altres països europeus, però a Espanya trobaren resistències molt superiors, tant entre la patronal i la dreta més conservadora com entre els sindicats i l'oposició parlamentària d'esquerres. El difícil aprenentatge de la llibertat i la feble sensibilitat ciutadana cap als problemes col·lectius, una molt arrelada herència pròpia dels règims totalitaris, com va anotar Luis Ángel Rojo, foren las causes majors del gradualisme extrem de les polítiques d'ajust i, aquest, causa dels seus molt escassos resultats.

JUAN ANTONIO DELGADO (JAD)

Ignasi Camí

Secretari general del Cercle d'Economia (1979-1984), vicepresident (1987-1992) i vocal de la junta directiva (1985-1987; 1992-1995). Patró de la Fundació Cercle d'Economia

Juan Antonio Delgado va ser president del Cercle de 1980 a 1984. Durant aquells anys, i sota el seu liderat, el Cercle es va transformar plenament, al mateix temps que es transformava la societat espanyola i al mateix temps, també, que tots ens transformàvem tant. Incloent-hi en Juan Antonio.

Va heretar un Cercle foguejat per l'intens any de la presidència de Vicenç Oller, que el va despertar de l'*aggiornamento* que, amb tota intel·ligència, s'havia autoimposat ell mateix en els primers anys de l'estructuració de la democràcia. Juan Antonio era llavors gerent de la S.A. Cros i, com a tal, tenia un marcat caràcter empresarial en uns anys en què ni els empresaris ni les empreses tenien l'acceptació social que avui ben merescudament han aconseguit. Sense ser-ne membre fundador ni soci antic, es va guanyar la confiança i l'admiració del Cercle, sense excepcions. A pesar de la dedicació que li exigiria, abans de prendre decisions les consultava i buscava l'acord de la junta directiva, o almenys de la seva Comissió Executiva (Joan Mas Cantí, Rafael Suñol, Andreu Morillas, Vicenç Oller i Jordi Mercader). Des del primer moment li va importar sobretot el convenciment, l'acord i la participació, molt més que el seu protagonisme personal, que va viure sempre gairebé en tercera persona. Així, en plena sintonia amb els altres directius, va anar incorporant el Cercle a aquells anys tan transcendents per a Espanya. Anys en què res era programat i en què bàsicament la societat construïa i reconstruïa; i se n'aprenia. Si aquella etapa de la nostra història va ser tan reeixida va ser perquè hi va haver persones com ell que van abocar temps, van allunyar protagonismes, eren conscients que «tocava» aprendre i, sobretot, creien que el

diàleg era sempre necessari, ni que fos només per conèixer les raons de l'altre. En Juan Antonio va ser un d'aquests; i va posar el Cercle al servei del diàleg i de l'encontre, i practicava sempre allò que val més un bon acudit (sempre en tenia un de preparat) que no una sortida de to. Gràcies a la seva mà, el Madrid econòmic va descobrir el Cercle i viceversa. Madrid, que encara era una cosa molt distant per a una part del món econòmic català, va conèixer i reconèixer, gràcies a la seva personalíssima labor, el Cercle com a entitat «de pensament» (llavors ho dèiem així), de referència a Catalunya-Barcelona. Madrid era, naturalment, el món empresarial més pròxim a en Juan Antonio, però també el món del pensament, l'intel·lectual i... el polític. Un dels exemples més representatius va ser la reunió a porta tancada i sense premsa que el Cercle va organitzar de la mà d'Ernest Lluch i Rafael Suñol amb Felipe González, molt pocs dies abans de l'intent involucionista del 23-F i que aquest últim guanyés per primera vegada amb majoria absoluta les eleccions generals. Aquella reunió –la celebració de la qual va generar força polèmica– va servir per generar confiança en l'empresariat català davant d'una «eventual victòria dels socialistes» i també va generar a la plana major del PSOE un corrent de simpatia i reconeixement cap a l'empresariat, que, per a mi, va ser molt important en els anys posteriors. Es van obrir ponts de comunicació entre el món polític

Dinar del president del Cercle d'Economia, Juan Antonio Delgado, amb la premsa el 10 de gener del 1984. D'esquerra a dreta són: Josep Maria Ureta, Josep Francesc Valls, Enric Bastardes, Santos Romero, Carme Polo, Albert Bassols, Juan Antonio Delgado, Juan María Hernández Puértolas, Dolors Álvarez, Xavier Vidal-Folch, Carme S. Larraburu, Daniel Arasa i Joaquim Perramon.

socialista i el món econòmic català que, des d'aquell moment, van ser molt importants. JAD (així figurava sempre a la meua agenda) va ser una autèntica locomotora per a l'entitat. Hi va incorporar una part del món econòmic català que fins en aquell moment hi havia viscut d'esquena. Va innovar en molts àmbits, des d'un nou estil de relació amb la premsa (aquells anys també van coincidir amb l'aparició d'una nova generació de periodistes econòmics: Quimet Parramon, Xavi Vidal-Folch, Juan María Hernández-Puértolas, Enric Tintoré, Enric Bastardes, Albert Bassols, Josep Maria Ureta, Dani Arasa, Carme Polo, etc.), va implantar un nou estil a les Reunions Costa Brava, va incorporar com a estament les empreses com a «entitats col·laboradores», es van començar a organitzar reunions tancades, etc. El seu paper transformador també el va exercir incorporant noves persones, amb noves idees que han estat realment transcendentals per a l'entitat: des d'Antón Costas, que ho ha estat tot a l'entitat i per a l'entitat, fins a Leopoldo Rodés, que per a mi és l'home dels Jocs al qual Barcelona deu tant. JAD era un curiós, i per això, amb ell, el Cercle va començar a parlar idiomes, amb empresaris i amb intel·lectuals: Kurt Lanz, Jean-Francois Revel, Alain Touraine, etc.

La seva dedicació a l'entitat va ser molt forta; va passar moments dolents i durs, com ara quan, contra vent i marea, el Cercle es va pronunciar a favor de l'ingrés d'Espanya a l'OTAN, o quan alguna opinió d'actualitat molestava –amb raó– algú o alguna institució.

Però crec poder dir –sens dubte la Pupé, la seva muller, ho sap molt millor que jo– que va arribar a viure l'entitat amb molta il·lusió personal; s'hi divertia. Donava amb il·lusió als conferencians «la galeta» de la qual va ser creador i que des de llavors el Cercle concedeix als conferencians «amb l'obligació de posar-la al despatx». Recordo en aquest sentit la il·lusió que li va fer quan Joan Antoni Samaranch, després d'una conferència sobre olimpisme, el va obsequiar amb una reproducció de sobretaula dels Anells Olímpics; el van il·lusionar, com després el van il·lusionar, a ell i a la Pupé, els Jocs, que tan directament i amb tanta passió van viure. Perquè JAD, tot i que el seu nom figurava a les agendes personals de les primeres autoritats del món polític i econòmic d'Espanya, era sobretot un ciutadà, que pensava i es comportava com a ciutadà. Aquest, per a mi, era el seu encant, la seva lliçó. Que els que l'estimàvem –que som tants– encara enyorem.

L'estratègia de la concertació

Des que el govern de la UCD va emprendre la nova política de sanejament als anys 1977-1978, els governants hagueren de cercar acords amb les organitzacions empresarials i els sindicats de treballadors per tal d'obtenir algun recolzament a unes mesures que havien d'ésser necessàriament molt impopulars. El principal instrument va ésser la concertació, o establiment de pactes socials, entre patronal i sindicats amb intervenció o suport indirecte de les autoritats polítiques.

L'establiment per part de l'Administració de les condicions generals que haurien d'acompanyar la negociació col·lectiva, després dels Pactes de la Moncloa, comptaven amb l'acceptació real, però no pas explícita, de les organitzacions sindicals i empresarials. No va ésser pròpiament un pacte social, ja que no hi participaren els agents socials, ni tampoc el varen recolzar, sinó únicament els partits polítics. Entre altres raons perquè, no havent-se celebrat eleccions sindicals encara, els graus d'autenticitat de les representacions patronal i obrera constituïen tota una incògnita. En la pràctica, però, els Pactes de la Moncloa obrien el camí de l'acord entre les parts per a la implementació d'una política de rendes, tal com ha explicat Álvaro Espina, un cop comprovada la inviabilitat de les imposicions unilaterals de l'Administració amb el fracàs del Decret-llei de Juan Manuel Villar Mir.

Per bé que sense haver aconseguit consens en aquest assumpte, la major organització patronal i una de les principals centrals sindicals, la CEOE i la UGT, el 10 de juliol del 1979 signaren l'Acord Bàsic Interconfederal (ABI), que establia els aspectes definidors del nou marc de les relacions laborals, després precisat, l'any 1980, a l'Estatut dels Treballadors i a la Llei Bàsica d'Ocupació.

La fórmula del pacte social per aconseguir la moderació salarial va consolidar-se amb la signatura de l'Acord Marc Interconfederal (AMI), el 5 de gener del 1980, per la CEOE i la UGT. A més de limitar els augments salarials dels convenis que fossin negociats durant l'any a entre un 13 i un 16%, també acordava una reducció de les hores de treball anuals i establia criteris per a l'increment de la productivitat i el control de l'absentisme laboral. L'Acord Nacional d'Ocupació (ANE) va ésser subscrit a 9 de juny de l'any 1981 per la CEOE i les dues centrals sindicals més representatives a escala estatal, UGT i Comissions Obreres, amb participació de l'Administració. La realitat estava essent, però, d'una moderació salarial molt reduïda, a causa de la feblesa política del Govern.

L'estabilització socialista

L'accés al poder del PSOE, després de la victòria electoral del 1982, va situar Miguel Boyer en la màxima responsabilitat de la política davant la crisi, com a ministre d'Economia. Contràriament als anuncis de la campanya electoral, els nous governants no varen aplicar un programa de relançament dels salaris, l'ocupació i la demanda, a través de la despesa pública, i de nacionalització de diversos sectors productius. Els plantejaments de Boyer varen ésser continuistes respecte de la recepta estabilitzadora de Fuentes Quintana, però amb el doble avantatge d'una posició

VICENÇ OLLER, UN PRESIDENT CONSELLER

Jordi Mercader

Vicepresident (1980-1987 i 1999-2000)
i vocal del Cercle d'Economia (1974-1980;
1989-1995; 2002-2005)

La V Reunió Costa Brava, celebrada l'octubre del 1975, pocs dies abans de la mort de Franco, va tenir una difusió que ens va deixar garratibats. El clima del moment i la presència de periodistes de Le Monde i el New York Times li van donar una transcendència i dimensió política inèdites.

Govern de la Generalitat de Catalunya format després de les primeres eleccions autonòmiques del 1980 sota la presidència de Jordi Pujol. Vicenç Oller, fins aleshores president del Cercle, s'incorpora en aquest govern com a conseller d'Indústria i Energia.

Destino parlava de «la revolució de los empresarios» i la revista *Presència* encara era més explícita: «El capital vol democràcia». El fet és que la junta, a la qual m'havia incorporat a final del 1972, aplegava persones que tindrien un paper important en nom del centre dreta o del centre esquerra en la política catalana i espanyola.

Carlos Cuatrecasas, Rafael Suñol, Carles Ferrer Salat, Carles Güell, Narcís Serra, Francesc Sanuy, Jordi Pujol... i Vicenç Oller, que en formava part des del 1969 i que arribaria a la presidència de l'entitat quatre anys més tard. Recordo que en Vicenç, en la seva presa de possessió com a president, el 9 de maig del

1979, va subratllar aquesta condició de «cantera» de càrrecs en organismes polítics i empresarials que el Cercle havia esdevingut amb la transició a la democràcia. Efectivament, tres membres de la junta, Narcís Serra, Jordi Pujol i Eduard Punset, eren o havien estat consellers del govern Tarradellas, i les primeres eleccions democràtiques havia dut al Congrés Carles Güell, i al Senat, Carlos Cuatrecasas. En prendre possessió, Vicenç Oller no pensava, probablement, que seria aviut un d'aquests destacats polítics catalans procedents del Cercle. Així va ser, fins al punt que la seva presidència només va durar un any, en assumir la Conselleria d'Indústria i Energia del primer govern Pujol, com a independent, el 2 de maig del 1980. Oller duia més d'onze anys al Cercle, on havia deixat una petjada important, com a europeista –va ser un dels animadors del document del 1972 signat per tretze entitats catalanes– i com a persona preocupada pels problemes del desenvolupament del territori: amb Carlos Cuatrecasas i Rafael Suñol van impulsar la redacció del cèlebre llibre blanc sobre l'Àrea Metropolitana que van confegir Narcís Serra i Albert Serratosa.

Tot i la curta durada de la seva presidència, durant el seu mandat el Cercle va consolidar el seu paper com a entitat de reconegut prestigi a l'hora d'emetre opinions sobre temes de candent actualitat econòmica i política: el debat econòmic al Congrés dels Diputats (maig del 1979), el referèndum sobre l'Estatut d'Autonomia (octubre del 1979) o les eleccions al Parlament de Catalunya (març del 1980).

A la seva presidència correspon, també, una de les reunions Costa Brava més significades, aquella en què el Cercle es va posicionar amb energia en favor de les reformes econòmiques que el país necessitava, duent a terme, fins a les últimes conseqüències, allò que havia estat l'esperit i la lletra dels Pactes de la Moncloa. En definitiva, Vicenç Oller va contribuir al fet que el Cercle d'Economia s'adaptés als nous temps i seguís trobant la seva raó de ser en el nou context democràtic, com a lloc de producció d'idees i propostes transversals, renovadores, nascudes del món econòmic i empresarial, però orientades a l'interès general.

política molt més sòlida, atesa l'autodestrucció de la UCD, i que l'intens deteriorament de la situació provocat pel segon xoc petrolier facilitava arguments i convicció per a una actuació de sanejament.

La fórmula neokeynesiana d'una política fiscal expansiva, aplicada a diversos països industrialitzats després de la segona crisi energètica, havia conduït a un perfecte fracàs. L'augment de la despesa pública havia dut a la caiguda de l'estalvi i de la inversió privada, l'augment del dèficit públic i de les importacions i al creixement del desequilibri exterior per compte corrent. La influència de dirigents socialdemòcrates europeus, com Willi Brandt i Olof Palme, per una banda, i el descrèdit del programa radical del govern de Pierre Mauroy i de la presidència de François Mitterrand a França durant l'any 1982, foren probablement els arguments decisius per convèncer el govern de Felipe González de fugir de qualsevol mena de radicalisme.

Contra les expectatives generals, el Govern va donar absoluta prioritat a un programa de sanejament d'orientació monetarista per lluitar contra la inflació. La

devaluació de Boyer, pel desembre del 1982, va situar el canvi en 127,6 pessetes per dòlar, amb un 8% de pèrdua de valor. Simultàniament va aplicar mesures molt restrictives amb elevats tipus d'interès i notable augment de la pressió fiscal per tal de frenar el desajust dels comptes públics. Aquesta política va rebaixar la inflació al 8% i va transformar el dèficit exterior per compte corrent en superàvit. L'ajustament va provocar un fort malestar social i no proporcionava perspectives serioses de millora a mig termini perquè la inflació seguia desbocada.

Els anys 1983 i 1984 el Govern va emprendre la reestructuració de la siderúrgia integral i de la construcció naval, que sostenien l'activitat amb càrrec a immensos subsidis pressupostaris. Reduir plantilles i tancar empreses inviàbles, amb un impacte molt negatiu sobre l'ocupació a comarques senceres del País Basc, Astúries, Cantàbria, Galícia, Andalusia i el País Valencià era, probablement, la darrera cosa que esperaven la majoria dels electors. Evidentment, la reconversió feia impossible la promesa electoral del líder socialista de crear 800.000 llocs de treball nous en la primera legislatura. El desencant dels treballadors i dels sindicats i la resposta, en forma de nombroses vagues i protestes, no es faria esperar.

El 1983, el Govern va expropiar, per Decret-llei de 23 de febrer, el hòlding empresarial Rumasa, un dels grups privats més grans del país, que es trobava en situació de fallida tècnica, per tal de preservar els estalvis dels dipositants a la banca del grup i els 60.000 llocs de treball. La decisió apareixia com a molt intervencionista i gairebé provocadora, perquè, de fet, gran part del teixit empresarial del país es trobava en posició ben poc sanejada. En canvi, va transmetre a l'opinió pública el missatge que no hi havia tractes de favor per a ningú. La intervenció del grup, per altra banda, va permetre comprovar moltes irregularitats que donaven més sentit a la decisió. En tot cas, pel desembre del 1986, el Tribunal Constitucional tancava el contenciós jurídic donant la raó al Govern.

Els socialistes varen mantenir la concertació, encara que amb poca convicció, a través de l'Acord Interconfederal (AI) del 1983 i de l'Acord Econòmic i Social (AES) del 1984, en aquest darrer cas amb participació directa del Govern. La vaga general del 20 de juny del 1985, plantejada contra una tímida reforma de la Seguretat Social, va posar el punt final al model de política basat en els pactes socials. Al moment de la seva liquidació, el balanç resulta ambivalent. L'aspecte més positiu va ésser la incorporació de les centrals sindicals, en conflicte per aparèixer amb més combativitat per tal de guanyar crèdit, a posicions de responsabilitat i la reducció de la conflictivitat social. Però el preu va ésser molt elevat, perquè varen estendre increments salarials i altres concessions laborals fins a sectors i empreses que no tenien capacitat d'incorporar-les, amb la qual cosa en varen comprometre la viabilitat a mig termini.

El tercer pla energètic, aprovat pel govern del PSOE el 1983, rectificava el PEN-1978 amb previsions de creixement econòmic més moderat i reduïa la importància de l'energia nuclear a favor del gas natural i, sobretot, del carbó nacional. El PEN-1983 era un pla prudent que es va acompanyar de l'abandonament de cinc projectes nuclears en construcció. L'aturada del programa de construcció de centrals nuclears va provocar, el 28 d'octubre del 1983, a un any de la victòria electoral, la presentació de suspensió de pagaments de l'empresa Westinghouse.

Al primer semestre del 1985, quan l'economia dels Estats Units ja duia més de tres anys de recuperació i les de l'Europa occidental més d'un, el govern del PSOE va considerar que ja havia assolit els objectius de frenar la inflació, reestructurar els sectors més problemàtics i restablir l'equilibri exterior i que era arribat el moment de forçar la reactivació. També era pràcticament tancada l'entrada a la CEE i se n'esperaven efectes estimulants per a l'economia espanyola. Boyer va decidir injectar 200.000 milions de pessetes a les famílies, a través de les retencions per IRPF, per tal de fer créixer el consum i va incentivar la inversió.

L'espectacular caiguda dels preus del petroli, que varen reduir la factura energètica espanyola del 4,6% a l'1,2% del PIB en un sol any, va acudir puntualment a la cita. També ho va fer la inversió estrangera directa, molt fortament estimulada per la integració, i la inversió interior un cop que era comprovada la determinació del Govern de promoure'n la reactivació. Boyer va plantejar al president l'exigència d'ésser nomenat vicepresident del Govern per tal de poder disciplinar la despesa dels altres ministeris, però va haver de dimitir per la negativa del seu partit.

L'èxit de la iniciativa seria capitalitzat pel seu substitut, Carlos Solchaga. El premi de la sortida de la llarga depressió de 1973-1985 no havia arribat pas per la via de solucions específiques. El mateix Boyer, no massa temps després, l'any 1992, explicava que la política duta a terme *«fue una continuidad de la de Leopoldo Calvo Sotelo; lo que pasa es que a él le pilló lo peor del ciclo y muy debilitado políticamente. Nosotros también teníamos el ciclo bajo, pero disponíamos de una gran fuerza política, y un líder indiscutible capaz de aunar sectores muy diversos y con un excelente instinto para los problemas económicos»*. En darrera instància, l'autèntica solució depenia de l'energia en l'aplicació de decisions que ja eren practicades a molts altres països.

L'IMPACTE DELS DOS XOCS PETROLIERS

De la mateixa manera que la gran prosperitat dels anys 1960-1973 procedia principalment de l'exterior, també ho va fer la depressió de tota l'etapa següent, però en la direcció contrària. La crisi va incidir sobre l'economia a través del sector exterior i es va manifestar en la negativa evolució de la relació real d'intercanvi, provocada principalment pels dos xocs petrolers de 1973-1974 i de 1979-1981. Al mateix temps, la factura energètica, o cost en divises de les importacions d'energia, va créixer extraordinàriament, i provocà nous i molt greus problemes de desequilibri en la balança de pagaments.

Espanya, amb altres països de l'Europa occidental i el Japó, presentava un grau d'autoabastiment energètic molt baix i una dependència del petroli molt gran, la qual cosa, per si sola, feia que els efectes de l'increment dels preus del cru fossin més grans que a moltes altres economies desenvolupades. Els augments del preu varen multiplicar el valor en divises de les compres de cru per un factor 11 entre 1973 i 1981. La participació del petroli en el valor total de les importacions va elevar-se des del 12% fins al 40% entre aquests dos anys. La dependència energètica exterior era un 20% superior a la mitjana dels països de la CEE i un 45% superior respecte a la mitjana dels membres de l'OCDE.

DAVANT D'UN PROPER GOVERN SOCIALISTA. REUNIÓ AMB FELIPE GONZÁLEZ

Leopoldo Rodés

Vocal de la junta directiva del Cercle
d'Economia

El dia 4 de febrer del 1981, una representació del Cercle d'Economia va mantenir una reunió de treball amb Felipe González, secretari general del PSOE, a la seva seu. Davant de la que semblava seria propera arribada d'un govern socialista, la junta directiva del Cercle, presidida per Juan Antonio Delgado, considerà que li corresponia fer un paper en un doble sentit. D'una banda, transmetre a Felipe González les inquietuds i propostes de l'empresariat àmpliament representat a l'entitat. D'altra banda, contribuint a legitimar la que semblava propera arribada del primer govern socialista de la democràcia. Una arribada que representava un pas important en la consolidació de la democràcia, però que, en diversos sectors econòmics, era vista amb un gran recel i temor. De fet, pocs dies després de la reunió, el procés democràtic enfrontà un dels seus moments més difícils amb la fallida del cop d'estat del 23-F.

Passat un any i mig de la reunió, a l'octubre del 1982, es va produir la clara victòria del PSOE en les eleccions generals i la conformació del primer executiu socialista, que comptava amb la presència de dos ministres molt vinculats al Cercle, l'Ernest Lluch i en Narcís Serra, antics secretari general i secretari tècnic respectivament. Passats ja 27 anys de la reunió, a la qual havien precedit diversos encontres entre persones del Cercle i destacats líders socialistes, les circumstàncies han canviat, afortunadament, de manera radical. Ha quedat trencada aquella vinculació exclusiva, que semblava inamovible, entre l'empresariat i opcions polítiques conservadores. Avui, les nostres actituds

polítiques són les pròpies d'una societat madura, dins la qual cada ciutadà opta lliurement per qui, en cada moment, considera que millor pot representar el seu model de societat, fent de l'alternança una característica natural. I el nostre empresariat, com no podia ser d'altra forma, no margina cap força política democràtica per la seva ideologia. Gran part del mèrit correspon al sentit de la responsabilitat de bona part dels nostres dirigents polítics en els primers anys de la nostra vida en democràcia. Fent referència a l'inici de la dècada dels vuitanta, cal reconèixer la tasta que dins l'àmbit econòmic portaren a terme els primers governs socialistes, anteposant la

Reunió de Felipe González amb membres del Cercle d'Economia el dia 4 de febrer del 1981, abans que guanyés les eleccions a la presidència del Govern.

racionalitat i els interessos generals a les seves consideracions ideològiques més pròpies. Una dinàmica que vàrem poder viure molt de prop des del Cercle.

Poques setmanes abans de redactar aquestes línies, Felipe González i altres líders polítics d'aquells anys, estaven

novament amb nosaltres per celebrar el cinquantenari del Cercle i recordar el que han estat aquests 50 anys de modernització de la nostra economia i la nostra societat, i de l'aproximació a Europa. A això ha volgut contribuir en tot moment el Cercle, convençut de les virtuts del debat obert, crític i plural.

En segon lloc, els tradicionals sistemes compensadors del dèficit comercial –el turisme internacional, els rèdits de l'emigració i la inversió estrangera directa– varen resultar greument afectats per la crisi en les economies dels països europeus occidentals, la qual cosa va accentuar-ne les dificultats. En tercer lloc, la debilitat dels governs per aplicar una política econòmica difícil, sense conscienciació ni recolzament social, a conseqüència del procés de la transició política, encara varen fer més llarga i més profunda la depressió.

En canvi, des del 1982, la recuperació de l'economia nord-americana, primer, i de l'Europa occidental, dos o tres anys més tard, varen contribuir decididament a la sortida de la crisi. Però la principal contribució va ésser la d'una molt gran reducció dels preus del petroli, que va alliberar capacitat d'importar i va transformar un gran dèficit exterior en un gran superàvit als anys 1985 i 1986.

L'adaptació del sistema energètic

L'evolució del sistema energètic espanyol s'havia caracteritzat en l'etapa anterior a la crisi, en relació amb la resta d'Europa, per la intensitat de l'augment del consum i per la rapidesa dels canvis cap a l'aprofitament de la font d'energia més econòmica, com era el petroli. Amb una demanda molt més expansiva que a cap altre país, l'oferta havia donat resposta, sense cap mena d'estrangulaments, amb inversions de base prou moderades i amb preus relativament baixos. L'adaptació a la nova situació de crisi, després del primer augment dels preus del petroli, de final del 1973, va ésser implementada a través de disposicions compensatòries que suposaven una important reducció dels preus per als consumidors i també de la fiscalitat.

Mesures d'aquestes característiques pretenien reduir l'impacte del xoc petroler sobre el sector productiu, a costa de retardar l'ajustament al nou sistema de preus, amb la idea que es tractava d'una pertorbació transitòria i sota la urgència de mitigar l'elevada tensió política de l'agonia del franquisme. De mitjana, pel març del 1974, el petroli costava a Espanya un 23% menys que als quatre països més grans d'Europa. La conseqüència negativa d'aquesta política és que no incidia sobre el consum, en forma d'una certa contenció, i que no traslladava als consumidors una imatge prou definida de la gravetat de la situació.

Val la pena recordar que aquella política energètica va rebre valoracions positives d'algun il·lustre observador. Romano Prodi, en un treball en col·laboració amb Gobbo i Clo publicat l'any 1980, escrivia: «Amb motiu de la crisi del 1973, Espanya sembla haver demostrat una capacitat de major i més eficaç reacció: això és tant més important pel fet que les disponibilitats econòmiques són més baixes [que les dels altres països europeus]». Dificilment la situació del sector proveïdor d'energia hauria pogut ésser molt distinta, atès que els baixos preus del cru fins aleshores havien impedit l'evolució del sistema cap a una composició més equilibrada entre les diverses fonts de proveïment.

Hi ha algun element en la situació energètica espanyola, ben obvi d'altra banda, que mereix atenció per tal de valorar adequadament l'evolució del sistema durant els anys de la crisi. El primer és la pràctica absència, o almenys l'extrema precarietat, de les alternatives disponibles. La possibilitat de procedir a canvis substancials en l'estructura del sistema energètic a Espanya, a curt termini, era gairebé nul·la: no existia una infraestructura adequada per a la distribució del gas natural, llevat d'una zona geogràfica relativament molt petita a la Catalunya industrial, ni hi havia a penes possibilitats efectives d'incrementar la generació d'hidroelectricitat, ni era possible posar a punt de forma ràpida grans centrals nuclears, per a la qual cosa, d'altra banda, haurien calgut inversions immenses. El segon element consisteix en el fet que, per les

seves característiques geogràfiques i per la seva localització, l'economia espanyola feia, i ha seguit fent després, una utilització comparativament superior del petroli, en relació al PIB, que no pas la resta de les economies de l'Europa occidental.

La política energètica d'aquells anys va tractar d'establir les bases per a una modificació estructural de la balança energètica, abaixant la dependència de l'exterior, però amb recursos escassos: la recuperació accelerada de la producció de carbó nacional, de baix contingut calòric i escassa qualitat, i el desenvolupament de l'energia nuclear. Els resultats foren força magres. Espanya va ésser l'únic país europeu a incrementar el consum per càpita de petroli des del 1973, gairebé sense interrupció. Les magnituds agregades pròpies del sistema energètic, recollides a la Taula 5.1, mostren la negativa evolució durant el conjunt del període. El consum d'energia primària, en tones equivalents de petroli (TEP), va créixer amb una taxa acumulativa del 2,26 % anual mentre que el PIB, en pessetes constants, ho feia solament al 2,0 % anual. A diferència dels altres països europeus, per tant, Espanya va augmentar la intensitat energètica de l'economia.

Taula 5.1. Consum d'energia entre 1973 i 1985

	Taxa de creixement acumulatiu anual
Energia primària (TEP)	2,26
Energia final (TEP)	1,78
PIB a preus de mercat (pessetes constants)	2,00

El consum d'energia primària fa referència a la quantitat total de l'energia potencial continguda en els recursos emprats per una determinada economia per unitat de temps. El comportament tan problemàtic del consum brut d'energia primària espanyol era causat, en bona part, per la mateixa política de substitució de fonts d'energia, basada en l'ampliació del pes del carbó nacional en el conjunt del sistema, tal com mostra la Taula 5.2. L'aprofitament d'aquesta font d'energia es realitzava a Espanya en condicions d'escassa eficiència energètica i exigia una proporció molt gran de recursos primaris per unitat d'energia final. Malgrat la baixa eficiència energètica que s'aconseguia, proporcionava un estalvi estratègic de divises, que eren, en realitat, el recurs més escàs.

Taula 5.2. Estructura del consum d'energia primària, en tants per cent

	1973	1985
Carbó	18,2	27,0
Energia hidràulica	4,6	3,8
Petroli	72,9	55,9
Gas natural	1,5	3,1
Energia nuclear	3,1	10,3

TOURAINÉ I REVEL AL CERCLE

Jaume Arias

Periodista i soci del Cercle d'Economia

El Cercle sempre va tenir les antenes ben parades. Fins i tot en els dies de més pressió aïllacionista, el Cercle tenia socis molt ben relacionats i informats que seguien l'actualitat internacional, amb la idea fixa d'influir en la societat civil i preparar-se amb vista a l'exercici de la democràcia.

Alain Touraine en la seva primera conferència al Cercle d'Economia junt amb Juan Antonio Delgado, aleshores president del Cercle. Aquell 24 de novembre del 1981 Touraine va reflexionar sobre el nou règim socialista a França després de la victòria electoral de François Mitterrand del 10 de maig del 1981.

La transició política no els va agafar desprevinguts. Homes d'empresa, executius, catedràtics, professors de diverses disciplines, tenien una visió precisa sobre la perspectiva que presentava el país i la seva inserció en l'engranatge dels Estats europeus i occidentals en general. L'evolució dels veïns portuguesos i, sobretot, les alternatives de la política francesa eren observades amb una atenció especial.

Al començament dels anys vuitanta ja s'ensumava una època de canvi. Van ser els inicis de l'era Mitterrand, el final del «monopoli polític» de la dreta gaullista i l'alternativa instal·lant-se a l'Elisi, tal com es va esdevenir a l'Alemanya Federal i al mateix temps que els socialistes espanyols preparaven la seva «moguda», liderats per Felipe González, animat pels bons resultats de Reventós i altres esquerrans catalans.

En vista de les intricades i apassionants eleccions presidencials, el Cercle va tenir la iniciativa de convidar a pronunciar sengles conferències-col·loqui, en el curs de l'any 1981, dues llumeneres del pensament polític de França: Jean François Revel i Alain Touraine, tots dos hispanistes d'un alt prestigi.

Revel, professor de Filosofia, autor de llibres importants i periodista polèmic, va fer una anàlisi crítica de la situació en l'entreacte entre la primera convocatòria a les urnes i la segona, recordant la tesi sostinguda per l'astut Mitterrand respecte del Partit Comunista, que en aquesta nova conjuntura es va aventurar a integrar en un programa comú. Tàctica que li va assegurar la victòria electoral, si bé el triomf es va deure principalment al corrent socialdemòcrata. Tot i amb això, entre altres compromisos, hi havia la nacionalització de la banca. Revel ja va advertir que, a pesar que el primer ministre Mauroy va confiar la cartera d'Hisenda a Jacques Delors, reformista moderat socialcristià, no veia gaire clar «com es pot parlar d'economies competitives a partir del moment que el crèdit està pràcticament en mans del poder polític».

Alain Touraine va ocupar la tribuna del Cercle el novembre del mateix any. En la seva conferència, igualment brillant, va exposar les causes de la derrota de Giscard d'Estaing, en un moment de crisi econòmica que va exigir un canvi de rumb en què es passava d'allò que els sociòlegs anomenen

situació de «*raining expectations*» a una altra de «*clearing expectations*». El llavors director de l'Escola d'Alts Estudis de París va explicar no tan sols les raons del partit elitista giscardià, sinó també de la important pèrdua de vots del Partit Comunista, que, en pretendre trencar la unitat de l'esquerra, van anar a parar als socialistes. Va pronosticar llavors una radicalització, per raons polítiques, de la gestió governamental per a sorpresa dels observadors, que esperaven el predomini de la socialdemocràcia. Fet que es va produir al cap de dos anys, amb la substitució de Mauroy per Fabius.

Van ser dues lliçons importants que van precedir la cadent actualitat espanyola, en la qual el cop del 23-F va accelerar l'adveniment dels socialistes de Felipe González al capdavant d'un govern dins el qual dos homes del Cercle d'Economia, dos professors universitaris, Narcís Serra i Ernest Lluch, havien d'ocupar respectivament la vicepresidència i el Ministeri de Defensa i, el segon, el de Sanitat, des d'on va promoure la universalitat dels serveis de la Seguretat Social. González i els seus companys catalans, anticipant-se a Mitterrand, van optar prèviament per la tendència socialdemòcrata alemanya, que havia predicat l'important pedagog Josep Pallach.

González va estar catorze anys a la Moncloa, tant de temps com el president francès a l'Elisi.

Per mesurar-ne l'aplicació efectiva, és més esclaridor el concepte de consum final d'energia (CFE), que quantifica la utilització, en mercat final, de totes les formes d'energia: sòlids, petroli energètic, gasos i electricitat. La Taula 5.1 recull també l'evolució d'aquest agregat que, amb una taxa anual del 1,78%, havia crescut clarament per sota del PIB i molt per sota del consum brut d'energia primària. Això posa de manifest la naturalesa del problema. En realitat, l'economia espanyola no va augmentar el consum unitari d'energia final respecte del PIB, cosa que hauria estat una anomalia difícilment explicable, sinó el volum total dels recursos primaris incorporats. En altres

paraules, es va sacrificar l'eficiència energètica per tal de reduir, tant com va ésser possible, la factura energètica, és a dir, el cost en divises de les importacions.

Tot i així, des del 1973 fins al 1985, el CFE per càpita va enregistrar un augment del 8,4% a Espanya enfront d'un descens al conjunt dels països de la CEE del 5,2%. Cap al 1985, el contingut energètic del PIB, ponderat per habitant, era notablement superior a Espanya que no als dotze països de la CEE, a causa d'una especialització relativa superior en el transport i al major consum en el territori dels no residents. Factors geogràfics i la intensitat del turisme de masses hi contribueixen d'una manera important. També hi fan una aportació destacable elements estructurals i polítics del sistema energètic espanyol, relacionats amb una superior contribució del petroli i una més baixa presència de la suma d'electricitat d'origen hidràulic, nuclear i de gas natural. La major eficiència en consum final de la combinació d'aquestes darres energies, contribueix a explicar la diferència apuntada.

En els darrers anys del període, a partir de l'any 1983, els preus del petroli varen minvar decididament, essent determinants de la sortida de la crisi en l'etapa del govern de Felipe González. Al mateix temps, l'elasticitat de la demanda d'energia respecte del PIB se situava, per primera vegada en tot el període, per sota de la unitat, amb el suport de les mesures de reconversió industrial, i la corresponent reducció de capacitat de diversos sectors molt intensius en energia, com la siderúrgia, i la gran crisi del sector de la construcció de 1983-1985, que repercutia sobre la fabricació de ciment i altres indústries de fabricació de materials.

El desequilibri dels comptes exteriors

Les conseqüències més directes dels dos xocs petrolers foren dos grans elevacions del dèficit tradicional de la balança comercial, durant els anys 1973-1974 i 1979-1981. La incapacitat de realitzar els ajustaments necessaris, en l'inici de la crisi, en va agreujar la magnitud. Les devaluacions de la pesseta del 1976 i del 1977 varen incrementar substancialment el valor de les compres exteriors, especialment de petroli, que es paga en dòlars.

Al mateix temps, la recessió als països europeus va frenar l'augment dels fluxos de saldo positiu del període anterior, acompanyada de caigudes importants de les reserves exteriors. Els ingressos nets per turisme i les entrades de capital varen reduir de forma immediata i dràstica el ritme d'augment anterior i les transferències generades per l'emigració varen mantenir-se estancades.

Com mostra la Taula 5.3, les tres partides compensatòries del dèficit comercial del període anterior, considerades conjuntament, varen reduir considerablement el ritme d'expansió. Fins al 1973, les entrades de divises pels saldos de turisme i viatges, remeses d'emigrants i inversió estrangera superaven els ingressos per exportacions. A partir d'aquesta data, no ha tornat a succeir mai més. Encara que no es disposa d'una medicció estricta, sembla clar, addicionalment, que el confús i difícil clima polític, econòmic i social de la transició a la democràcia va concloure a una fuga d'estalvi cap a l'exterior força important.

LEOPOLDO CALVO SOTELO I EL CERCLE

Joan-Ramon Borrell

Professor titular d'Economia de la Universitat de Barcelona.
Secretari tècnic del Cercle d'Economia

El gener del 2008, Leopoldo Calvo-Sotelo es va comprometre a escriure una breu nota sobre la seva participació en diversos actes del Cercle d'Economia i, especialment, en la recordada reunió del Cercle de l'any 1975.

D'aquesta manera demostrava una vegada més la seva disposició a col·laborar amb el Cercle d'Economia en qualsevol circumstància. La seva inesperada desaparició ens ha negat el privilegi de les seves sempre profundes reflexions i ha estat la pèrdua irreparable d'un amic de debò. Voldria que aquesta breu nota servís per recordar l'empremta que va deixar com a alt directiu d'empresa, ministre i president del Govern al llarg de més de 35 anys. Calvo Sotelo era soci del Cercle d'Economia des de les primeres hores: formava part d'aquest grup, reduït però influent, de socis de Madrid. I des d'aquells primers anys del Cercle fins a l'actualitat va participar com a ponent en múltiples ocasions: a les Reunions Cercle d'Economia de la Costa Brava, els anys 1965, 1970, 1975, 1992, i a Sitges, el 1999. També va ser conferenciant al Cercle els anys 1969 i 1985. Quan pronuncià la conferència del 1969, Leopoldo Calvo Sotelo era director general de la gran empresa Unión Española de Explosivos. Es presentava davant el Cercle amb aquestes paraules: «Vostès saben que un home d'empresa, i em penso que aquest és el meu ofici, no té gaires ocasions de tornar críticament sobre els seus actes». Segons va explicar llavors, estar a l'empresa privada durant l'etapa de l'estabilització de 1959 era una cosa angoixant: «Importàvem la matèria primera i la tecnologia, la producció era difícil, hi havia problemes amb

les divises. La sensació era que la política exterior espanyola es projectava des de la simple exportació de taronges». Com molts empresaris i polítics d'aquella etapa, Leopoldo Calvo Sotelo es va sentir impactat pel llibre de Jean Jacques Servan-Schreiber presentat pel seu autor al Cercle d'Economia l'any 1968. El 1969, el mateix Calvo Sotelo en deia això: «Abans i després de *El desafío americano* ens ha envaït un torrent de literatura, que [...] ens ha dut [...] a la convicció que la gran empresa industrial nord-americana és avui un model exemplar com en el seu moment ho va ser la banca anglesa o ho van ser les universitats alemanyes». Davant el repte de modernitzar les empreses espanyoles, Calvo Sotelo proposava erradicar la concepció militar de l'exercici del poder gerencial a les empreses, i estendre-hi l'àmbit de la raó i de la tècnica. Aquestes propostes anticipen les que va impulsar posteriorment en l'àmbit de la política. Passats aquests anys, Calvo Sotelo va voler reconèixer el paper del Cercle d'Economia en una època difícil i llunyana com la de les presidències de Carles Ferrer Salat i Carles Güell; en paraules seves, el Cercle li va permetre «conèixer la visió que es tenia a Catalunya dels problemes d'Espanya». Leopoldo Calvo-Sotelo va participar en la V Reunió Cercle d'Economia titulada *Societat i Economia en un context democràtic*, del 16 al 18 d'octubre del 1975, al costat d'Enrique

Leopoldo Calvo Sotelo durant la seva primera conferència al Cercle el 6 de febrer del 1969, quan era conseller-director general de l'empresa Unión Española de Explosivos. Al seu costat, Carles Güell, aleshores president del Cercle.

Fuentes Quintana, de Jordi Pujol, Francisco Fernández Ordóñez, Luis Ángel Rojo i tants d'altres que després van ser protagonistes destacats de la transició política. Durant la reunió es rebien notícies contínues sobre el deteriorament de la malparada salut del dictador. El debat durant aquesta reunió va ser vist per la premsa com una expressió de l'aposta de la burgesia per la transició a la democràcia en un moment clau de la història d'Espanya.

El desembre del 1985, Calvo Sotelo va triar la tribuna del Cercle d'Economia per trencar el silenci de tres anys que s'havia imposat des del moment que va sortir del Govern, el desembre del 1982. En aquella ocasió, creia que la transició des d'un règim autoritari a una monarquia parlamentària estava acabada en els aspectes interiors, però que la transició des de l'aïllament secular d'Espanya fins a la reincorporació del país en el lloc que li corresponia en el concert de nacions no s'havia tancat.

Segons va explicar llavors, el 1975 ell preveia que la transició política interior seria difícil, que el camí per tornar les llibertats als espanyols resultaria tortuós. En canvi se les prometia molt felices pel que fa a la transició exterior: «Tot havia de ser fàcil i ràpid.» Calvo Sotelo, com a ministre de Comerç primer, com a ministre d'Obres Públiques després, a continuació com a ministre de Relacions amb les Comunitats Europees i, finalment, com a president del

Govern, es va obstinar a situar Espanya en el lloc que ell creia que li corresponia entre els països occidentals: a Europa i a l'Aliança Atlàntica.

Ja el gener del 1976, al costat del ministre d'Afers Exteriors, havia intentat tramitar la sol·licitud d'adhesió a les Comunitats Europees. Calvo Sotelo creia que la sol·licitud espanyola es podia avançar a la portuguesa, i així no s'hauria allunyat tant de la grega.

En el govern de la Unió de Centre Democràtic (UCD) hi va haver qui es va estimar més de retardar la sol·licitud fins passades les primeres eleccions. Així, va ser tramitada pel juny del 1977, només amb uns mesos de retard.

En canvi, el camí atlàntic es va endarrerir cinc anys. Segons Calvo Sotelo, tot i que els governs de la UCD eren atlantistes, es van imposar posicions d'espera tant dins el partit com en el Govern. Sembla que a la UCD es van sentir incòmodes pel tracte d'Europa i els països occidentals respecte a Espanya en aquells anys de difícils negociacions per a l'adhesió a les Comunitats Europees. I, d'altra banda, el partit socialista a l'oposició encara era antiatlantista.

Tot amb tot, el 19 de febrer del 1981, durant la seva investidura a la presidència del Govern que es va veure interrompuda per l'intent de cop d'estat del 23 de febrer, va anunciar que presentaria a les Corts la proposta d'integració a l'OTAN. Després de la

investidura, es va tramitar la sol·licitud d'integració d'Espanya a l'OTAN, el maig del 1982.

Passats els anys, Calvo Sotelo estava convençut que la liberalització econòmica de la dècada dels noranta havia estat la culminació d'una llarga marxa de modernització a Espanya. I de fet se sorprenia ell mateix que a Espanya la liberalització política s'hagués anticipat a l'econòmica. El 1999 creia que la transició política, la liberalització econòmica i la integració a Europa i l'Aliança Atlàntica

havien aconseguit finalment d'extirpar el pessimisme secular que havia arribat a Espanya amb la generació del 1898. En totes les seves intervencions al Cercle d'Economia, Calvo Sotelo va demostrar que era una persona sempre disposada al debat. Va deixar la seva empremta com a hàbil i tenaç conferenciant a una generació d'empresaris, polítics i professionals. I va deixar un enorme llegat al conjunt dels ciutadans com a servidor de la llibertat, la democràcia i el progrés en temps de grans dificultats.

Taula 5.3. Partides compensatòries del dèficit comercial, en dòlars (taxes de creixement)

	1961-1973	1973-1985
Saldo de turisme i viatges	19,8	7,9
Remeses d'emigrants	18,7	0,6
Ingressos nets per inversió estrangera	31,5	6,7
Saldo de les partides compensatòries	21,2	6,6
Exportacions	17,8	13,0

En sentit contrari, les exportacions varen augmentar molt més i varen adquirir una posició molt preeminent en els ingressos corrents. La propensió mitjana de l'economia a exportar va augmentar sistemàticament, i va arribar gairebé a duplicar la proporció sobre el PIB a l'acabament del període. L'expansió del comerç d'exportació és també molt clara, com ho demostra l'augment de la participació en el comerç mundial. En termes relatius, els principals increments de les vendes exteriors es varen enregistrar a les àrees geogràfiques més beneficiades per l'alça dels preus del petroli: nord d'Àfrica, Pròxim Orient i l'Amèrica Llatina. La quota corresponent al mercat europeu, el més important i de molt, tendia a reduir-se.

Una part important de l'impuls de les exportacions es va aconseguir gràcies a una sèrie de mesures orientades a convertir Espanya en una plataforma de fabricació d'automòbils cara a l'exportació a Europa, aprofitant les oportunitats de l'acord preferencial amb la CEE de l'any 1970, i als nous mercats afavorits pels preus del petroli. L'aprovació per sengles Decrets del Govern de l'establiment de les dues més grans empreses automobilístiques nord-americanes, Ford i General Motors-Opel Espanya, tal com ha estat ja comentat, va anar acompanyada d'una reforma del marc regulatori per la qual es reduïa fortament l'exigència d'adquirir components

de fabricació nacional, a canvi del compromís d'exportar fins a les dues terceres parts de la producció total.

Un dels conjunts de mercaderies exportades més expansiu va ésser, paradoxalment, el dels productes petrolífers refinats, que s'explica per la política espanyola de preus. La balança de pagaments tecnològics presenta en aquests anys un dinamisme insòlit en el capítol d'ingressos per assistència tecnològica. També ha d'ésser explicat per les vendes als països beneficiaris de la crisi, especialment els llatinoamericans, per als quals Espanya era posseïdora de dos avantatges importants: el que es deriva de l'idioma comú i la possessió d'un nivell tecnològic intermig, més ben adaptat a les seves necessitats d'aleshores.

El turisme internacional va ésser clau per al manteniment, mal que bé, de l'equilibri exterior. El nombre total de visitants va enregistrar una caiguda inicial, durant els anys 1974-1978, com a conseqüència de la crisi als mercats emissors, per recuperar-se després. Quant a la cobertura del dèficit comercial, els ingressos nets per turisme i viatges varen enregistrar dues grans reduccions després dels dos xocs petrolífers, entre 1973 i 1976 i entre 1978 i 1982, per raó de la reducció del seu increment, com a resultat de les dificultats econòmiques als països d'origen dels turistes i del gran increment de la factura energètica i de les importacions per l'alça dels preus del cru.

A comparació de l'etapa anterior, es va reduir una mica la contribució al creixement econòmic del país. Els ingressos per turisme, en percentatge del PIB, baixen fortament durant tots els anys 1974-1980 i es recuperen lentament després per assolir el 5,2% durant els anys 1984 i 1985, encara per sota del màxim històric fins aleshores dels anys 1966 i 1971. De tota manera, va mantenir-se com un factor essencial per a la compensació del dèficit de la balança comercial, de manera que el va cobrir enterament en els anys 1978, 1984 i 1985.

Dins del conjunt de les relacions amb l'exterior, el canvi més gran correspon als fluxos migratoris. Immediatament després del primer xoc petrolífer, els governs europeus decideixen aturar la immigració estrangera. La pràctica totalitat dels Estats europeus que havien estat receptors d'immigrants, des del mateix any 1974, optaren per denegar el permís de treball a tots els estrangers, llevat de casos excepcionals, com ara que demostrassin tenir una qualificació inexistent al país. Restava oberta, a penes, la porta del reagrupament familiar, si bé la política d'estímul del retorn al país d'origen actuava amb eficàcia.

Les estadístiques de l'Institut Espanyol d'Emigració, relatives a l'emigració assistida, mostren la ràpida caiguda del nombre total d'emigrants durant els anys 1974-1976 i tots els següents, fins a restar en xifres gairebé insignificants, l'augment també molt accelerat de la migració de retorn i el canvi de signe de la balança migratòria: des del mateix any 1973 haurien estat força més nombrosos els retorns que no pas les noves sortides. De la mateixa manera, els diversos censos generals de població dels països europeus, com ara França, Alemanya, Suïssa i Bèlgica, enregistren una ràpida reducció del nombre d'espanyols residents.

El tancament dels països europeus a l'emigració procedent de l'exterior no va trobar cap mena de compensació a l'altra àrea tradicional de destinació, ja que els moviments migratoris amb els països llatinoamericans, principalment Veneçuela, l'Argentina i el Brasil, varen conèixer una evolució similar, de ràpida reducció del nom-

bre d'espanyols que hi residien. És particularment destacable, en aquest sentit, el cas de Veneçuela, on la renda per càpita i els salaris augmentaven de pressa al mateix temps que els immigrants espanyols minvaven. De la mateixa manera, els comportaments migratoris dels italians i, amb un petit retard, dels portuguesos reflectiren la retracció de les sortides de treballadors del sud d'Europa cap a la resta del món.

Les conseqüències per al sector exterior de l'economia espanyola són fàcils de suposar. Malgrat que el retorn de treballadors solia dur aparellada la transferència d'estalvis des de les entitats bancàries dels països d'acollida cap a les entitats financeres espanyoles dins del territori nacional, la falta de renovació del contingent migratori a l'exterior, així com, simultàniament, la creixent integració als nous països de residència d'aquells que prenién la decisió de restar-hi, havien de provocar la reducció del ritme de creixement, primer, i la caiguda de les trameses, posteriorment. En efecte, des del 1974 fins al 1980, l'augment de remeses i transferències dels emigrants enregistrat per la balança de pagaments espanyola va anar-se afeblint progressivament. A partir de l'any 1980, la tendència ja va canviar directament, de manera que el 1985, només cinc anys després, havien caigut a menys de la meitat. El paper de l'emigració com a agent finançador del creixement, per la via de l'aportació de divises i capacitat d'importar, que tan potent havia estat durant nombroses etapes de la història contemporània d'Espanya, s'estroncava definitivament.

La inversió estrangera directa, malgrat alguns episodis molt remarcables, com la inversió de General Motors o Nissan, va evolucionar amb molt poc dinamisme. En coincidència amb el començament de la crisi econòmica i amb la transició política a la democràcia, es detecta una important davallada entre 1973 i 1977. L'any 1974 és l'inici d'un període en el qual les inversions directes descendiren continuament com a percentatge en el saldo de capital privat a llarg termini, fins assolir el 1977 un valor inferior al 10%.

Aquest descens pot ésser explicat, en part, pels elevats valors que presentaren les liquidacions d'inversions estrangeres i perquè les inversions espanyoles a l'estranger, dins d'un nivell modest, varen incrementar-se després dels dos xocs petrolers. També per l'alça de la inversió en cartera. Les entrades a llarg termini produïdes pels préstecs financers sí que varen augmentar sistemàticament. Però l'equilibri assolit en la balança bàsica amb aquesta fórmula provocava un endeutament creixent, amb els pagaments per interessos corresponents, i reflectia la incapacitat de l'economia d'adaptar-se plenament a les noves condicions del mercat mundial. Segons Jaime Requeijo, l'economia espanyola s'havia transformat en una economia d'endeutament, amb majors dificultats per assumir noves possibilitats de creixement.

LA DOBLE CRISI ECONÒMICA

L'evolució de l'economia espanyola durant tot el període 1973-1985 va ésser molt poc dinàmica, al mateix temps que apareixien nivells d'inflació i d'atur fins aleshores desconeguts i notables desequilibris en la balança per compte corrent. La Taula 5.4 fa veure la gran caiguda al ritme de l'expansió amb relació a l'etapa pre-

A L'AVANTGUARDA DE LA MODERNITZACIÓ

Joan Tapia

Periodista

El Cercle d'Economia va néixer fa cinquanta anys. En aquest llarg període Espanya i Catalunya han fet passos de gegant en l'acostament al món més desenvolupat.

Hem passat de ser un país de fronteres tancades i amb un règim polític anòmal i periclitat a ser-ne un altre amb una economia de les més dinàmiques del món, que va enterrar la pesseta i la substituï per l'euro. Políticament hem deixat enrere l'aïllacionisme i som un membre actiu de la Unió Europea, i els problemes de la nostra democràcia no són gaire diferents dels de les grans democràcies europees. Aquests passos, que de vegades han semblat lents, han estat molt ràpids, i el Cercle d'Economia hi ha estat sempre al capdavant. Ha estat un agent actiu i dinàmic que ha impulsat la modernització econòmica, sabent que això implicava ineludiblement la modernització política, i que el progrés cap a la democràcia exigiria una discussió solvent i de qualitat sobre els afers públics. I que tot plegat exigiria la nostra integració plena i decidida a Europa.

El Cercle d'Economia ha pogut fer aquest paper perquè no ha actuat mai com una patronal, encara que sempre ha tingut –i continua tenint– interès pel marc d'actuació de l'empresa catalana, perquè des del principi es va obrir a les inquietuds dels professionals de les classes mitjanes i perquè va saber establir ponts de diàleg entre els modernitzadors de Barcelona i els modernitzadors de Madrid. I perquè ha tingut sempre una actitud oberta a les opcions polítiques que apostaven per l'europeïtzació i per la integració en el món dels països més avançats.

El Cercle d'Economia va ser fundat per un grup d'empresaris catalans joves –Carles Ferrer Salat, Artur Suqué, Joan Mas Cantí i Carles Güell de Sentmenat– i assessorat per universitaris de la talla de Vicens Vives o

Fabián Estapé, en el mateix moment que els ministres modernitzadors de Madrid, Alberto Ullastres i Mariano Navarro Rubio, dirigits per l'economista català Sardà Dexeus, ja preparaven el Pla d'Estabilització que havia d'obrir l'economia espanyola a la mundial. En aquell moment el règim autoritari, malgrat totes les desconfiances, ja no podia impedir una plataforma en la qual els empresaris catalans començaven a discutir el futur de l'economia.

Ràpidament les Reunions Costa Brava, organitzades pel Cercle, van esdevenir un fòrum de discussió i explicació de la nova política econòmica i del programa de reformes que comportava. I ja des del principi es comença a afirmar, amb la prudència inevitable, que la modernització econòmica exigeix el canvi polític. Un dia, Pere Duran Farell parlà obertament de la necessitat que tenien els empresaris de tractar amb Comissions Obreres, el sindicat clandestí lligat al Partit Comunista. I recordo una tarda de l'abril del 1968 que Jean Jacques Servan-Schreiber, que havia vingut a presentar el seu llibre *El desafiament americà*, va dialogar amb diversos membres de la societat catalana sobre els problemes de l'economia espanyola. El llavors molt clandestí Heribert Barrera –situat a la taula per Armand Carabén– va dir amb veu ferma, però en francès, que els problemes d'Espanya eren més profunds que la llavors recent devaluació i tenien molta relació amb el *vieillesiment du régime* (l'envelliment del règim). Amb molts comentaris.

Però el Cercle no va deixar de discutir les conseqüències de la modernització. I membres destacats del Cercle van tenir un paper rellevant en la transició. Carles Ferrer

reconstruí la patronal catalana, el Foment, i després, l'espanyola; Carles Güell i Joaquim Molins van impulsar el centre-dreta català en fórmules successives (Centre Català i Convergència Democràtica) i els economistes Narcís Serra i Ernest Lluch van ser fundadors del PSC i ministres del primer govern de Felipe González. L'aposta decidida per la modernització i la lliure discussió han marcat la personalitat del Cercle d'Economia des del 1958 fins avui. I aquesta aposta ha estat sempre entesa i abonada per la premsa i els mitjans de comunicació, que necessitaven la modernització per poder complir la seva missió. Aquesta recepció positiva de la premsa va ser facilitada pel fet que el Cercle defensa sempre interessos generals de la societat catalana i no s'identifica amb cap grup d'interès particular ni amb cap opció política concreta. Carles Ferrer va encarnar la CEOE, i Narcís Serra, la política del PSOE, però sempre al marge de l'entitat. Després, el Cercle ha seguit les alternances

polítiques que s'han produït en la democràcia, i les ha ajudat. La de la UCD de Suárez, Calvo Sotelo, Fuentes Quintana i Fernando Abril; la del PSOE de González, Boyer, Serra, Solchaga i Solbes; o la del PSOE al PP d'Aznar, Rato, Rajoy i Piqué (que anteriorment havia estat president del Cercle). Després, la del PP al nou PSOE de Zapatero, Montilla i, novament, Solbes. I avui, el 2008, continua essent una plataforma imprescindible per abordar, des de plantejaments oberts i plurals, les exigències que a Catalunya i a Espanya plantegen, no ja la Unió Europea o la moneda única, sinó el nou món de la globalització i la competència total. I el Cercle ha aconseguit allò que sempre ha estat difícil però que, contràriament a tot d'altres coses, no sembla que millori: el diàleg franc entre Barcelona i Madrid. El Cercle és una entitat catalana que sap que el progrés econòmic i social d'Espanya és vital per al futur de les empreses catalanes i el benestar dels seus ciutadans.

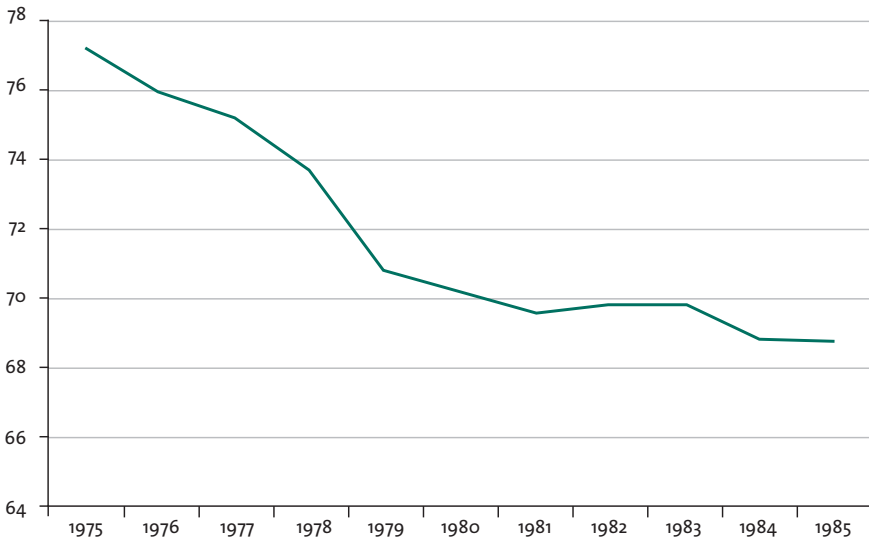
cedent. N'hi ha prou d'assenyalar que, si es descompta l'any 1974, relativament anòmal, el PIB per càpita va créixer només un 0,7% anual, gairebé una dècima part del ritme mitjà dels *golden sixties*. Va ésser, per altra banda, una depressió permanent sense cap tipus de parèntesi de recuperació.

Taula 5.4. Taxes de creixement anual de la producció, en moneda constant

	1960-1973	1973-1985
PIB	7,41	1,89
PIB per càpita	6,30	1,00

La crisi va ésser provocada, en el seu començament, per una sèrie de problemes comuns als que patien la majoria dels països industrials, però la seva evolució va ésser més negativa, en intensitat i durada, a Espanya que no pas a cap altre dels membres de l'OCDE. En conseqüència, el PIB i la renda per habitant varen davallar,

des del 77,2% de la mitjana europea, l'any 1975, fins a només el 68,8% el 1985, bo i perdent bona part del recorregut de la convergència econòmica amb Europa aconseguida durant el període anterior. La sortida de la crisi també va procedir, en una proporció elevada, de la conjunció de factors externs favorables, principalment l'anterior recuperació econòmica als Estats Units i a l'Europa occidental i la incorporació a la CEE, des del dia 1 de gener de l'any 1986, que situaria en un primer pla, durant l'etapa següent, la problemàtica de la integració.

Gràfic 5.2. PIB per càpita espanyol en tant per cent de l'uropeu (1975-1985)

A les ja força problemàtiques dades macroeconòmiques, cal afegir-hi un seguit de greus problemes interiors, que varen afectar directament les economies familiars, com el gran increment de l'atur, i el teixit empresarial, amb importants entrebancs en la indústria i en el sistema financer. El nombre de fallides i de suspensions de pagaments va anar augmentant de forma sistemàtica al llarg del període. Els majors problemes de l'economia a nivell agregat, de tota manera, apareixien en la negativa dinàmica del dèficit, pressupostari i comercial, que als Estats Units es coneixen com a «dèficit bessons», i en el continuat increment del deute exterior.

Aquests resultats foren més negatius que a la majoria dels països europeus a causa de la conjugació de dos tipus d'elements diferencials de la societat i de l'economia espanyoles. Per una banda, bona part de les característiques de l'expansió de l'etapa anterior. Per l'altra, un conjunt de dificultats relacionat amb el final de la dictadura i la instauració d'un règim democràtic.

El model de creixement que deixava en herència el franquisme contenia elements molt pertorbadors i limitadors d'una futura expansió. El més important pro-

cedia, tal vegada, de la baixa dotació de capital humà i de tecnologia. El creixement econòmic anterior havia aprofitat al màxim els avantatges de la industrialització tardana, en l'anàlisi d'Aleksander Gerschenkron, fent un ús massiu de tecnologia estrangera amb mínima inversió en R+D. És una via molt més barata per dotar de capacitat tecnològica un país, però genera molts obstacles al creixement posterior, com també grans dèficits en les balances tecnològiques, comercial i de pagaments, feblesa exportadora i una fatal inhibició social cap al coneixement i la innovació —«*¡que inventen ellos!*». Són, certament, xacres socials d'origen molt antic a Espanya, però la política econòmica del franquisme les va reforçar.

També són molt importants els efectes de descrèdit de l'empresa i dels empresaris, la funció estratègica dels quals en l'economia d'un país lliure no va ésser mai compresa, ni acceptada, pels militars i falangistes del règim de Franco, ni per l'oposició d'esquerres. Els sectors productius amb més potencial de creixement havien estat lliurats a l'INI i, quan es va optar per augmentar l'eficiència i limitar les dimensions d'aquell monstre burocràtic, varen restar enterament a la disposició de les multinacionals estrangeres, ja que, d'empreses espanyoles importants, en aquells àmbits, no n'hi podia pas haver, a causa, justament, del monopoli públic. Per una altra banda, la retòrica anticapitalista, ja molt arrelada en una Espanya tradicional de pagesos i pastors, va ésser àmpliament compartida pels falangistes i pels comunistes i les altres formacions marxistes.

En tercer lloc, el mercat laboral complia prou malament les funcions d'assignació de treball cap a les demandes del sistema productiu. Autoritari en la concepció del règim de funcionament interior de l'empresa i paternalista cap als llocs de treball individuals, tractats d'immutables en compensació, el sistema patia d'una rigidesa incompatible amb l'economia moderna. En aquest marc laboral, la difícil adaptació a un entorn econòmic sotmès a canvis molt ràpids ha estat, i segueix essent, un dels majors obstacles per a la internacionalització i modernització del teixit empresarial espanyol.

En quart lloc, el franquisme va culminar la tradicional incompetència en l'àmbit de la política i de l'economia internacional dels dirigents polítics del país. La presència espanyola, començant pel mateix Franco o per Carrero, a les plataformes institucionals de caràcter internacional va ésser nul·la. Els dirigents no sabien parlar idiomes, més que el propi, i els diplomàtics opinaven que les tasques de prospecció econòmica i de projecció de la imatge-país eren, en el millor dels casos, ocupacions de «*mercachifles*» i no de senyors. Les dimensions de les xarxes institucionals de suport a l'exportació eren autènticament insignificants.

L'altra cara de l'herència del franquisme va ésser la dificultat objectiva del seu enterrament. Moribund des del 1973, i difunt des del 1975, el franquisme romania insepult, reviscolant de mil i una maneres en els comportaments col·lectius. Òbviament, ningú no volia pas renunciar a aquells privilegis que hagués pogut aconseguir. A més, tot l'aparell polític i administratiu del franquisme es va mantenir incorporat en l'Administració pública amb, com a molt, una mica de cosmètica. La urgència del procés de la reforma política va ser en un element molt central del període, deixant en un segon pla les necessàries adaptacions i ajustaments per tal d'absorbir els dos xocs externs motivats per l'increment dels preus del petroli. Crisi

econòmica i transició política s'entrellaçaven i es confonien, essent considerada sempre més important la reforma de les institucions que no pas el sanejament econòmic.

La mateixa continuació del model de creixement del franquisme en la direcció de la modernització econòmica hauria exigít, de ben segur, una major inserció en el mercat internacional i això, a l'Europa de l'època, era impracticable sense la transformació democràtica del sistema polític. És per aquest motiu que Rafael Myro ha afirmat l'estreta interrelació, que no pas simple coincidència, entre crisi econòmica i crisi política.

La població en crisi

L'impacte de la crisi sobre la societat espanyola va ésser enorme, fins al punt que, en aquells anys, canviaren de forma molt radical, i molt ràpida, les pautes demogràfiques, tot adoptant un model de comportament que traduïa, abans que res, pessimisme i desconfiança sobre el futur econòmic. El canvi d'expectatives provocat per l'abrupte final de l'etapa de creixement de 1960-1973, així com la incertesa oberta per la contínua desaparició de llocs de treball, i per l'augment de l'atur, varen produir un impacte immediat sobre les decisions de les famílies. El nombre de naixements va ascendir a 686.220 el 1974, la segona xifra més elevada de la història. Però des d'aquell any, i fins a l'acabament del període, els naixements varen anar disminuint sense interrupció fins arribar a 456.298 l'any 1985.

En un lapse tan curt com són onze anys, la taxa de natalitat es va esfondrar des de 19,1 naixements per mil habitants l'any 1973 a solament 11,9 l'any 1985. Com que el nombre total de defuncions va romandre bàsicament inalterat, de la combinació de tots dos fluxos, en va resultar un moviment vegetatiu ràpidament declinant, des dels 386.735 nous efectius del 1973 fins als 143.766 del 1985. En altres paraules, el creixement natural de la població de l'any 1985 havia caigut a menys del 38% del que era el 1973. Dins del context europeu, Espanya va passar bruscament de mantenir pautes molt natalistes a distingir-se per l'extrem contrari, amb un dels més baixos índexs de natalitat.

En l'origen d'aquest gran canvi, es trobava la també molt forta reducció del nombre de matrimonis i, en conseqüència, de la taxa de nupcialitat, que va baixar des de 7,7 per mil habitants l'any 1973 fins a 5,2 per mil habitants l'any 1985, tota una caiguda sense precedents en la història espanyola. Per la seva banda, l'evolució d'aquesta variable era conseqüència directa de la manca d'oportunitats laborals per als joves que s'incorporaven a l'edat de treballar. L'economia no es trobava en condicions de crear nous llocs de treball, sinó que, ben al contrari, no deixava de reduir-ne. Tal com mostra la Taula 5.5 amb dades de l'EPA, l'any 1985 hi havia dos milions de llocs de treball menys que en l'inici del període, malgrat que la població total havia augmentat en gairebé 4 milions de persones. En aquestes condicions, resultava difícil conservar la feina per a aquells que ja en tenien. Però aconseguir-ne una de nova esdevenia tasca gairebé impossible.

Taula 5.5. Població espanyola ocupada, en milers de persones (quart trimestre)

	Agricultura	Indústria	Construcció	Serveis	Total
1973	3.386,5	3.555,6	1.236,3	4.875,1	13.053,5
1985	1.884,3	2.691,3	839,8	5.618,9	11.056,3

Les dades de la taula ensenyen que es va produir una destrucció generalitzada del teixit productiu, amb caigudes molt grans en el sector agropesquer, la construcció i la indústria. Solament en els serveis va augmentar el nombre total de llocs de treball, per bé que això va ésser motivat exclusivament per la creació d'ocupació pública amb un contingut de caràcter bàsicament assistencial. Entre tant, els oferents de treball seguien augmentant en nombre, com a conseqüència de l'increment de la població de les dècades precedents.

La crisi del mercat de treball va impactar de forma molt desigual les distintes generacions. Els majors sacrificis es varen concentrar, sobretot, en els joves a la recerca de la primera feina, mentre que una gran part d'aquells que ja en tenien en començar la crisi pogueren aferrar-se, mal que bé, als llocs de treball gràcies a la vigència de la legislació laboral franquista, que en prohibia l'acomiadament. Els governs del nou règim democràtic varen contribuir-hi amb una sistemàtica reducció de les actuacions socials de suport a la família, sota la sorprenent justificació que es tractava de programes de caràcter franquista, però amb la clara finalitat de frenar el creixement de la població.

La manca d'opcions de treball per als joves va dur les famílies a allargar i completar el cicle formatiu dels fills, amb el propòsit de millorar-ne les oportunitats en el mercat laboral. La prolongació del període d'estudis formava part, així mateix, de l'estratègia dels governants per suavitzar les tensions socials i l'amenaça d'una situació conflictiva de molt difícil gestió, que podria ésser causada pel creixement explosiu de l'atur. D'aquesta manera, la proporció d'alumnes de 5 a 14 anys que estaven escolaritzats va passar del 70% l'any 1973, un nivell que es venia mantenint estable durant diversos decennis, fins al 87,8% l'any 1985.

També va incrementar-se espectacularment el nombre d'alumnes de l'ensenyament superior, que ja s'havia multiplicat per 3 entre 1960 i 1973, de forma que va passar de 210.441 el 1973 a 530.994 el 1985. La proporció de joves de 20 a 24 anys que seguien estudis universitaris va passar del 10% al 18,6%. Aquests increments del seguiment d'estudis es varen donar en una situació en què els centres d'ensenyament eren qualificats de «fàbriques d'aturats» i l'horitzó laboral dels estudiants era absolutament magre. Tal vegada, aquest ambient de pessimisme generalitzat explicaria, en bona part, les dificultats per mantenir els nivells adequats de qualitat a les escoles i a les universitats, com també el deteriorament que es va produir, en molts casos, dins de l'interior de les famílies.

La crisi econòmica va incidir decisivament, així mateix, sobre els comportaments dels espanyols quant a la mobilitat geogràfica. Cap a l'exterior, la legislació de les principals àrees d'acollida va imposar l'aturada oficial de la immigració, a través del tancament dels programes de contractació en origen i de la introducció de

DEBAT ENTRE JOSEP BORRELL I CARLES FERRER SALAT

Josep Piqué

Vicepresident del Cercle d'Economia.
 President del Cercle d'Economia (1995-1996).
 Ministre del govern d'Espanya (1996-2003)

La novena edició de la Reunió Costa Brava va ser la meua estrena al Cercle. Des de la perspectiva d'un jove economista que volia exercir i se sentia com a tal, poder-hi assistir, als meus 28 anys, em semblava una magnífica oportunitat per gaudir i per aprendre. I realment així va ser. I, a més a més, vaig poder viure un dels episodis més recordats de la vida del Cercle.

Va ser una taula rodona presidida pel llavors ministre de Sanitat, més tard vilment assassinat per ETA, Ernest Lluch, que va comptar amb la participació de Carles Ferrer, impulsor, ànima executora i primer president de l'entitat, i llavors president de la CEOE (una altra conseqüència, per cert, del seu caràcter emprenedor, capdavanter, entusiasta i arriscat) i un fins llavors pràcticament desconegut secretari general de Pressupost i Despesa Pública anomenat Josep Borrell, d'una estètica de «progre competent» que es va veure clarament confirmada per la seva intervenció. Carles Ferrer va pronunciar un discurs demolidor sobre les pèssimes conseqüències d'una despesa pública descontrolada i, a través del dèficit públic, enormement perjudicial per al sector privat. Haig de dir que, per a mi, que llavors ja tenia conviccions liberals en el pla econòmic, però també «tics» de «progre» en el terreny polític, va ser un punt maniqueu. Érem lluny de disposar dels estàndards mínims d'un estat del benestar europeu i, a més a més, les «temptacions keynesianes» eren moltes. Però, rellegida ara la seva intervenció, tenia moltíssima raó. És veritat que, probablement, hi faltaven matisos i una certa comprensió amb un govern que encara

no feia un any que s'havia fet càrrec de les seves responsabilitats i que es va trobar amb una situació no gens fàcil. Però la seva visió sobre els temes de fons, avui la subscriuria qualsevol socialdemòcrata europeu. La seva crítica a l'intervencionisme i a l'empresa pública, al desplaçament del sector privat per les creixents necessitats de finançament del sector públic o a la rigidesa del mercat laboral avui són part del patrimoni comú. Com ho és, també, encara que menys, el consens sobre la necessitat de limitar el poder de l'Estat enfront de la societat. I Josep Borrell, que des de la seva responsabilitat no tenia cap altra opció, el va replicar, de manera formalment brillant i, potser, excessivament agressiva en el pla personal. Tots els assistents recordem la famosa frase de «el bruixot de la tribu», com també altres desqualificacions. Però haig de dir que va ser una intervenció plena de convicció i amb arguments que mostraven, certament, competència professional i política. Tot i amb això, rellegint-la, haig de dir que, avui, em sembla molt més defensiva. La bel·ligerància en el to i una certa temptació a la supèrbia intel·lectual va desviar l'atenció sobre el fil conductor de les seves paraules.

Josep Borrell, en aquells moments secretari general del Pressupost, Juan Antonio Delgado, president del Cercle d'Economia del moment, Ernest Lluch, ministre de Sanitat del període, Carles Ferrer Salat, president de la CEOE, director de l'INI a la IX Reunió Costa Brava, el 2 de desembre del 1983.

És veritat que va voler expressar que les coses no eren gens fàcils i que les simplificacions excessives no són acceptables en un debat rigorós, però el que va venir a dir reflectia que les crítiques de Carles Ferrer ja començaven a fer forat. La seva línia argumental era que es feien els possibles i el que calia, i es venia a lamentar que aquest esforç no fos reconegut. Òbviament això es pot dir des de la perspectiva d'avui, al cap de vint-i-cinc anys.

Llavors vaig trobar que, des del punt de vista dialèctic, el debat l'havia guanyat Josep Borrell per punts. I així es va percebre en general. S'ha dit que la carrera política de Josep Borrell es deu en bona mesura al Cercle, perquè aquí va evidenciar algun dels seus defectes, però també, sens dubte, hi demostrà la seva competència i la seva oratòria brillant. Un debat certament memorable.

tota mena de restriccions a la concessió dels permisos de treball. Les dades relatives a noves sortides cap a l'exterior cauen dràsticament els anys 1974 i 1975, fins a nivells insignificants, al mateix temps que s'incrementen de manera força notable les que corresponen als retorns.

Les restriccions a l'entrada d'estrangers als països de destinació no són pas l'única explicació, com ho prova el fet que el nombre d'immigrants als països euro-

peus, sobretot marroquins i turcs, hi va seguir augmentant, o bé, per un altre cantó, l'estroncament de l'emigració d'espanyols cap a l'Amèrica Llatina. A més, la mobilitat geogràfica a l'interior del país també va reduir-se de manera absolutament dràstica i els fluxos interregionals, tan intensos durant els trenta anys anteriors, restaren gairebé del tot estrocats a partir del 1974. La sobtada caiguda de la demanda de treball i la instauració de les prestacions de cobertura de l'atur feien poc racional l'emigració a la cerca d'una feina molt insegura i, en el millor dels casos, precària i de baixa qualitat.

Un mercat de treball problemàtic

El major dels problemes del període de crisi, perquè afectava directament les persones, va ésser la caiguda dels nivells d'activitat i, molt més encara, de l'ocupació. La població activa es trobava l'any 1985 una mica per damunt dels 13,5 milions de persones, lleugerament per sota del nivell del 1974, com es comprova a la Taula 5.6. Com que, entre tant, la població havia crescut en gairebé 3,5 milions de persones, la taxa d'activitat va baixar a solament un 35,3%, una de les més baixes als països de l'OCDE.

Taula 5.6. Evolució del mercat de treball, en milers de persones

	1974	1985
Població total	35.003	38.408
Població activa	13.575	13.542
Població ocupada	13.222	10.571
Desocupats	353	2.971

La taxa d'atur va passar de poc més de l'1% l'any 1973 al 21,9% el 1985, de tal manera que Espanya va deixar d'ésser el país amb un més baix nivell de desocupació entre tots els membres de l'OCDE per convertir-se en el de xifres relatives més elevades. Aquesta caiguda fou resultat de l'impacte de la creixent desocupació sobre les expectatives dels aturats desanimats, que els havia impulsat a abandonar el mercat de treball.

Taula 5.7. Evolució del mercat de treball, en tants per cent

	1974	1985
Taxa d'activitat	38,8	35,3
Taxa d'ocupació	37,8	27,5
Taxa de desocupació	1,0	21,9

L'ADVERTIMENT ESPANYOL ¹

Paul Fabra

Economista i periodista

És en els països considerats econòmicament febles i endarrerits, i que ho són en certs aspectes, on hi ha més possibilitats de preveure les coses. Els més moderns no són per força els més desenvolupats. Els millors llocs d'observació tampoc no són els que hom es pensa.

No hem pogut evitar adonar-nos-en en ocasió de la darrera reunió del Cercle d'Economia, un club molt exclusiu de Barcelona –la ciutat del Modernisme per excel·lència, és veritat– on els empresaris catalans es barregen amb economistes, universitaris i funcionaris de l'administració. Durant les dues jornades de debats a Lloret de Mar, una vila turística com n'hi ha tantes, però molt pròspera –no fa pas tant de temps era una bonica localitat de la Costa Brava–, es va dibuixar un quadre molt documentat de l'economia espanyola. Les contradiccions en què aquesta última es debat apareixen encara més acusades que a molts altres països.

Entre els convidats estrangers figuraven Willy de Clerq, membre de la Comissió Europea, que havia vingut a parlar del futur gran mercat interior, que, com és natural, aixeca a Espanya encara més interrogants que a França. També Carlo de Benedetti, l'industrial italià que està creant a Espanya un hòlding d'inversió que cotitzarà a la Borsa de Madrid, va parlar als assistents sobre l'esperit empresarial, és a dir, sobre ells i, a través d'ells, sobre si mateix. No hi ha res més encoratjador per a un espanyol que l'èxit d'un italià. També a causa de la seva eloqüència i del seu estil directe, adaptat a les descripcions del fenòmens socials tal com es presenten als

països llatins, és a dir de forma brutal, el president d'Olivetti va saber explicar per què els empresaris espanyols se senten millor avui en dia en una economia que, en canvi, en molts aspectes, està tan malament que quan estaven prop del desànim absolut fa uns anys.

La raó podria ser que els empresaris són senzillament els beneficiaris del notable canvi a favor seu que s'ha produït en l'opinió pública a tots els països, però sobretot allà on menys valorats eren. «Si avui les esperances estan dipositades en ells» –va dir Carlo de Benedetti– «és en primer lloc per les absurditats i la insensatesa

de què han donat proves els sindicalistes i els polítics. Les promeses dels primers han provocat atur i les dels segons, inflació.» A Espanya no falten senyals d'un dinamisme retrobat per part de les empreses. Es modernitzen a tota velocitat, ajudades per la sobrevaloració de la pesseta, que afavoreix les importacions de material. Per primer cop en la seva història, financen les seves inversions amb fons propis. Val a dir que el seu compte d'explotació s'ha redreçat molt. Els beneficis donen confiança als empresaris.

No obstant això, el clima d'eufòria, simbolitzat sobretot per una borsa especialment dinàmica –les seves

1. Títol original: *L'avertissement espagnol*. Article publicat al diari *Le Monde* el 19 de maig del 1987.

cotitzacions varen batre tots els rècords mundials el darrer any— s'ha deteriorat des de la primavera sota l'efecte d'un fenomen que ha agafat el país per sorpresa. Els primers sorpresos han estat els governants. Els tipus d'interès, que a començament d'any eren del 12% a curt termini, varen començar a pujar brutalment a final del mes de març com a conseqüència d'un error de gestió comès per les autoritats, el Tresor i la banca d'emissió, tots plegats.

Actualment són a més del 19%. La pujada de preus té un ritme anual del 6,3%. El president del Govern, Felipe González, manté el 5% com a objectiu per a l'any 1987. L'exemple espanyol podria il·lustrar un fet que avui en dia s'ha perdut de vista a tot arreu: l'evolució dels tipus d'interès no està associada per força a la inflació mesurada per l'índex dels preus al consum.

A inici d'any, el Govern i l'Administració, esperant i preveient (ambdues coses solen confondre's) una baixada dels tipus, varen creure que convenia ajornar les emissions del deute públic fins al moment en què els tipus fossin clarament més baixos. La satisfacció del deute, que absorbeix una part cada vegada més gran de les despeses públiques mal gestionades, quedaria així alleugerida. Però, què es podia fer mentrestant?

És possible que, si existís a Espanya un autèntic debat econòmic, les autoritats no haurien gosat anunciar com una cosa totalment normal allò que havien decidit fer obertament, sense despertar l'atenció dels comentaristes. Es va decidir amb tota tranquil·litat, cap a final del mes de gener, substituir el deute públic per bestretes directes del Banc d'Espanya. El govern espanyol no es va sentir limitat en aquesta mena d'operacions per l'existència d'un «sostre». Podia, si volia, aconseguir de l'institut emissor, sense interessos, tot el líquid que li calgués. Aquesta manera de fer les coses no és, en aquests temps que corren, tan horrible com sembla.

El sistema que consisteix a finançar el déficit pressupostari només per via d'emprèstits, sense recórrer a la creació de moneda, no és tan virtuós com ens voldrien fer creure, especialment a França. Des del moment que l'accés de les entitats

financeres a la finestreta de l'institut d'emissió no està sotmès a condicions estrictes, ben llest haurà de ser qui pugui saber si els emprèstits de l'Estat no són, en definitiva, parcialment finançats pel banc central; això no vol dir que no hi hagi graus en la facilitat monetària.

Les conseqüències de la falsa maniobra de les autoritats monetàries espanyoles van quedar paleses ben aviat. La demanda de crèdits, que ja era molt forta, es va accelerar (la progressió va ser del 15% el primer trimestre). Aquest retorn a les bestretes del Banc d'Espanya, cosa que no es feia des del 1984, només va durar dos mesos, però les autoritats tenen dificultats per tornar a prendre les regnes. El ministre d'Economia i Hisenda, Carlos Solchaga, un polític enèrgic i polèmic, no per la seva política monetària, sinó per la seva fermesa davant les reivindicacions salarials, ja no s'atreveix a prometre, per a un futur pròxim, la davallada dels tipus d'interès.

Es tracta d'un procés clàssic: la degradació de les condicions de l'emissió monetària, font d'amputació del poder adquisitiu, encén les reivindicacions salarials. Aquestes són vehements, com reflecteix l'agitació social, quasi permanent des de fa tres mesos. No és menys ferma la voluntat

de Carlos Solchaga, recolzada per Felipe González, d'oposar-s'hi. «El paper dels sindicats no és definir ni imposar una política econòmica», diu el jove ministre. Si hem de creure el Govern i els empresaris, l'actitud de resistència de Solchaga està donant alguns fruits. Els acords salarials es tanquen amb unes pujades anuals del 6,5%. De forma espontània, la pujada hauria estat d'un 8%, asseguren.

Si Carlos Solchaga ha esdevingut el símbol de «la independència» del govern socialista respecte a la central sindical UGT, que és un dels seus fermes suports electorals, el conjunt del govern de González sap també que l'interessa moltíssim mantenir la ficció d'un sindicalisme potent, malgrat la feblesa de la seva implantació vista la minsa quantitat d'afiliats. El procés de negociació salarial està considerat un dels instruments d'aclimatació de la democràcia. Però cada cop resulta més difícil fer respectar el pacte social. Tothom a Espanya sap que, al llarg d'aquests darrers anys, als assalariats de la

part baixa de l'escala se'ls hi ha demanat molt, tant pel que fa a la moderació dels salaris com a l'acceptació d'una nova legislació laboral més favorable per als empresaris que la que hi havia abans. No es pot donar res per sabut, ni en qüestió de deflació dels preus, dels salaris i del preu del diner, ni respecte a l'acceptació passiva de les difícils condicions de vida; aquesta és la lliçó que es pot extreure de l'actual etapa de la situació espanyola. El Govern està obligat a subordinar totes les altres preocupacions a la necessitat de finançar un dèficit pressupostari aclaparador. A Espanya el govern socialista ha arribat a prendre disposicions que, en excloure els interessos dels emprèstits de l'Estat ja des de la mateixa font, tenen com a conseqüència el finançament d'una part de les despeses públiques amb diners no

declarats. Per les deficiències en la seva gestió, el govern de Felipe González troba un obstacle a la seva voluntat de moralitzar l'economia espanyola, que té un frau fiscal de proporcions enormes.

«Aquí es respira l'economia submergida per tot arreu», em deia un dels principals membres del Cercle d'Economia. En alguns sectors com el calçat, la confecció i altres branques del tèxtil, s'estima que entre un 20 i un 30% de la producció escapa del circuit oficial. Tancar els ulls es considera, forçant una mica les coses, com una mena d'estímul de l'esperit empresarial. Hi ha l'esperança que arribarà un moment en què, per raons de comoditat, les empreses clandestines voldran aflorar i integrar-se en l'economia oficial. Quin país pot presumir avui en dia de poder funcionar sense vàlvula de seguretat?

La caiguda de l'activitat es combina amb la destrucció de llocs de treball, de la qual era una conseqüència directa, per provocar un autèntic esfondrament de l'ocupació. El nombre total dels ocupats va caure en 2.651 milers de persones entre 1974 i 1985. Es va reduir tant el volum de l'ocupació masculina com el de la femenina, però la disminució proporcional de l'ocupació de les dones fou molt superior. En qualsevol cas, la taxa d'ocupació, o proporció dels ocupats sobre el nombre total dels habitants del país, va davallar des del 37,8% de l'any 1974 fins a un baixíssim 27,5% el 1985.

Las causes més importants de la caiguda de l'ocupació foren tres. La primera, el procés de modernització de l'agricultura, que va aguditzar l'expulsió de força treballadors del sector, ja molt gran des del 1951. Per a Ramon Marimon, la intensitat d'aquest procés en un període molt breu, i molt tardà a comparació amb l'Europa avançada, explica per si mateixa en molt gran part el diferencial en el comportament de la desocupació d'Espanya. La segona causa de l'augment de l'atur radica va en l'enorme incidència de la crisi sobre l'ocupació en la indústria manufacturera i en la construcció, amb la pèrdua de més d'1,2 milions de llocs de treball nets. A la feblesa de la demanda en ambdós sectors, s'hi sumaren els efectes de les reestructuracions de plantilles per fer front a l'augment dels costos salarials. Per a Julio Segura, la destrucció d'ocupació industrial, amb tot, no fou més gran que a la majoria dels països europeus. Un darrer element particularment remarcable va ésser la reversió del moviment migratori exterior, que anteriorment havia permès assolir la plena ocupació. Als països avançats, el canvi en els moviments migratoris va

atenuar l'atur de la població nacional, actuant com a amortidor, mentre que per als països d'emigració va ésser un mecanisme d'importació d'atur.

Els costos laborals reals per persona ocupada varen incrementar-se de forma ràpida durant tot el període de crisi, agreujant la situació de les empreses i accelerant la destrucció de llocs de treball. Els mecanismes d'ampliació dels costos laborals, com ha explicat José Luis Malo de Molina, foren diversos i sovint tenien poca relació amb els ingressos efectius dels assalariats. Per una banda, els grans increments de les cotitzacions patronals a la Seguretat Social produïren un allunyament progressiu entre els costos laborals suportats per les empreses i els salaris percebuts pels treballadors. Provocaren, en tot cas, reduccions de plantilles per tal d'aconseguir un ajust de costos per via d'acomiadaments, i una alta destrucció de teixit productiu, a partir de la desaparició d'un gran nombre d'empreses amb baixos nivells de productivitat.

Per si mateixos, els processos d'ajustament eren causants d'increments de la remuneració mitjana dels assalariats, a través dels canvis en l'estructura ocupacional de la força de treball a favor dels nivells més elevats de qualificació. A això s'hi sumava encara un tercer efecte estructural, que incidia sobre sous i salaris, com és l'elevació de l'edat mitjana de la població ocupada, que implicava, per raons d'antiguitat, pagaments addicionals per a uns mateixos nivells salarials. La percepció de la incidència dels increments salarials sobre els costos de producció va ésser, per aquests motius, força diferent entre empreses i treballadors i va dificultar, encara més, els ajustaments per afrontar la crisi.

L'atonía del consum de les famílies

La crisi va comportar una evolució ben diferent dels distints components de la demanda. El consum va augmentar en tant per cent sobre la renda nacional bruta, mentre que l'estalvi es reduïa cada any i també la despesa d'inversió. Algunes diferències significatives en l'impacte de la crisi se sintetitzen a la Taula 5.8. El consum nacional i el consum privat presenten una dinàmica molt debilitada, mentre que el consum públic desconeix les dificultats i conserva el ritme expansiu de la dècada precedent.

Taula 5.8. Evolució del consum real. Taxes de creixement acumulatiu

	nacional	privat	públic
1960-1974	6,6	7,0	4,8
1974-1985	1,7	1,2	4,4

Des del començament de la crisi, comença una etapa radicalment diferent al comportament de la població quant al consum de béns i serveis. Des de l'eufòria consumista dels anys 1960-1973, es passa a una nova fase marcada per

l'estancament. En efecte, la despesa de consum de les famílies va augmentar de mitjana, al llarg del període, un insignificant 0,1% en termes reals i per habitant. En set oportunitats –els anys 1975, 1977, 1978, 1980, 1981, 1982 i 1984– fins i tot va baixar directament. Dins del conjunt del període, el quinquenni final va ésser clarament pitjor que els anys 1974-1980, a diferència dels altres agregats bàsics del sistema econòmic que enregistraven un comportament lleugerament millor, la qual cosa constitueix una excepció tal com han observat Josep Baiges, César Molinas i Miguel Sebastián.

Les dades disponibles sobre la composició del consum privat fan pensar que existia ja un cert grau de saturació quant a l'equipament convencional de les llars familiars en aparells electrodomèstics. D'altra banda, va aturar-se la despesa d'equipament de noves llars pel final del creixement de les ciutats, a causa de la interrupció sobtada de les migracions interiors, i per la paralització de la construcció de segones residències, apartaments turístics i establiments hotelers.

Les conseqüències de l'augment dels preus del petroli sobre el consum de les famílies foren molt visibles, al llarg de tot el període, a través del gran increment del tant per cent de la despesa de les famílies en electricitat i gas i en despesa d'utilització de vehicles de motor, els dos tipus de béns i serveis més influïts en els seus preus pel cost de l'energia. Gairebé totes les altres agrupacions de béns de consum varen reduir la participació en la despesa total de les famílies.

Modest Guijoan ha fet notar que va ésser molt destacable, durant tota l'etapa de crisi, el gran augment de la despesa en els serveis que contribueixen a allargar la durada de l'habitatge i de l'equipament familiar: reparació de vestit i calçat, reparació i manteniment de l'habitatge, reparació de mobles i atuells, reparació i conservació de vehicles d'ús personal i d'accessoris, i reparació d'articles duradors de lleure, esport i cultura. En conjunt, els serveis de reparació i manteniment haurien ascendit des del 26% de la despesa total en serveis de les famílies el 1973-1974 fins al 37,9% el 1980-1981. Augmentar reparació i manteniment és un comportament típic dels consumidors en etapes de dificultats d'una certa durada enfront la preferència per la reposició de nous béns duradors durant els períodes de prosperitat.

Durant el conjunt del període, per una altra banda, varen augmentar enormement les accions dirigides al manteniment de les rendes, amb un protagonisme especial dels ajuts per desocupació, per raó de la profunda crisi econòmica, i de les pensions, incrementades per l'elevació de les quantitats percebudes, pel recurs a les prejubilacions en situacions de crisis empresarials i, també, per factors demogràfics. En darrera instància, les transferències i despeses socials són els principals motius de l'ampliació del volum pressupostari de l'Estat.

Inflació i dèficit públic

La crisi econòmica va manifestar-se inicialment, i també al llarg de tot el període, a través de l'acceleració de la inflació, ja que el cost creixent de l'adquisició del cru va traslladar-se de forma molt ràpida al nivell general dels preus de totes les economies del món. Des del 1973, l'IPC espanyol va accelerar el ritme de creixement,

LA TASCA MODERNITZADORA DEL CERCLE

Antonio Garrigues Walker

Jurista i president de Garrigues Abogados
i soci del Cercle d'Economia

L'ofici més difícil –i també el més perillós– al nostre país és el de modernitzador. En algun moment caldrà organitzar un seminari ben pensat, ben estructurat, sobre els modernitzadors espanyols, sobre aquestes persones i institucions que assumeixen la responsabilitat d'intentar posar-nos al dia, d'adequar-nos al món real, d'evitar que la mandra, la frivolitat i la ignorància ens condicionin i ens dominin.

Aquestes persones i institucions que, contra vents i marees, acaben convencent-nos que el nivell d'exigència ha d'augmentar amb caràcter permanent, que no val la pena d'enganyar o enganyar-se amb situacions o conquestes falses, que només millora allò que ha estat ben mesurat, el que es compara amb allò a què pot ser comparat.

Jaume Vicens Vives pertany a aquest gènere de persones. Va ser un gran historiador catalanista, hispanista i europeista que va entendre bé el missatge orteguïà: que Espanya era el problema i Europa la solució. Dóna gust de coincidir-hi –i també de discrepar-ne– tot llegint la seva *Historia de España* i especialment les seves anàlisis sobre diferències i coincidències.

El seu Club Comodín –no era pas un nom gaire bo– va donar pas al Cercle d'Economia, que des del primer moment va saber assumir l'esperit modernitzador del seu fundador. Ara tot sembla fàcil, però en aquella època –parlem dels anys cinquanta– Espanya era un país desolat i desolador. Vivíem i malvivíem al marge del món, en un aïllament dolorosíssim, en el qual ni tan sols llegir o pensar eren coses fàcils.

Per què va sorgir, doncs, la figura de Jaume Vicens Vives i la institució que va crear? En alguna mesura, perquè Catalunya en conjunt, i ben concretament Barcelona, era el lloc on habitaven i operaven formes escasses però significatives de societat civil que intentaven sobreviure a l'ambient que generava un poder polític realment asfixiant. Llavors, la societat civil espanyola era molt pobra i encara avui no ha arribat a un nivell digne. És mal estructurada, mal finançada, mal concebuda. Continua tenint una por reverencial del poder i dels convencionalismes de tota casta. Sapiguem valorar, doncs, ben valorat, el mèrit d'aquella iniciativa. Celebrem com es mereix el cinquanta aniversari del Cercle d'Economia recordant el que s'ha de recordar, però sense dedicar al record més que el temps estrictament necessari. El Cercle no tan sols no pot donar per tancada la seva tasca modernitzadora, sinó justament al contrari. Reconèixer que vivim una època en què les tendències al pessimisme, al simplisme i a la demagògia i la por davant la complexitat creixent i l'acceleració dels canvis estan posant en

perill l'enorme riquesa democràtica, sociològica i econòmica que hem acumulat aquests darrers trenta anys. Diríem que comencem a estar esgotats de l'esforç, i això és molt mala cosa.

Com a institució catalana, el Cercle d'Economia ha de ser conscient que li correspon una responsabilitat concreta –que haurà de compartir amb moltes altres institucions, i molt concretament amb l'IESE i amb ESADE, dos exemples màxims i meravellosos de societat civil– de posar-se

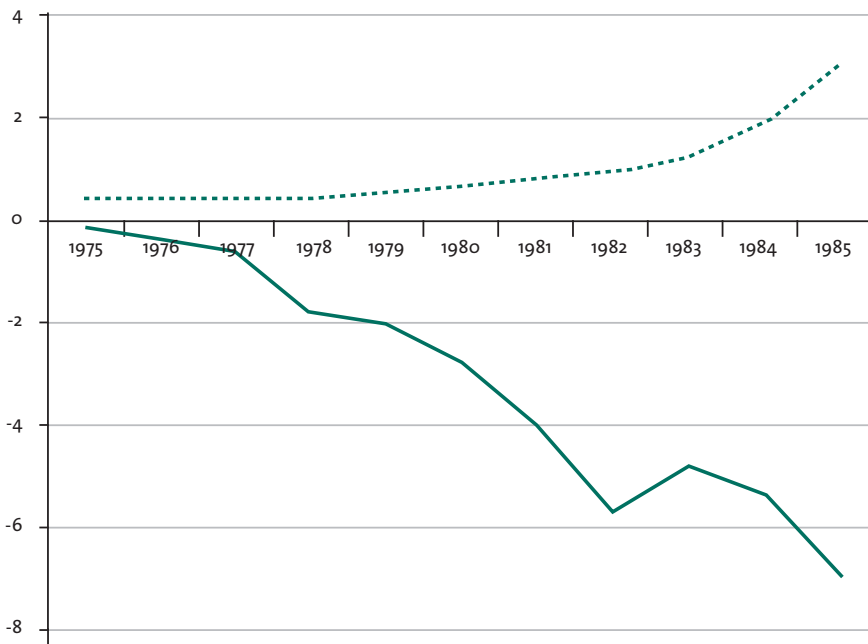
a pensar i a repensar la posició de Catalunya en el món actual, començant per ocupar-se amb la més gran atenció de la realitat espanyola i de la seva situació a Espanya, on des de fa molt de temps no n'encertem ni una, ni a dretes ni esquerres. No ens mereixem, realment, tant de despropòsit, tanta incomprensió, tanta ceguesa.

Que es posi, doncs, en una nova marxa el Cercle d'Economia. Parlem de debò de com modernitzar Espanya i, de passada, de com modernitzar-nos tots.

amb taxes d'increment molt grans. A la primavera de l'any 1977 s'acostava al 40% de creixement interanual i tendiria cap a una hiperinflació. Les mesures acordades pel Govern amb la resta dels partits polítics varen permetre limitar-ne el creixement. En tot cas, la inflació va assolir l'any 1977 el valor de 24,5% anual, que és el màxim històric de l'economia espanyola.

El sector públic, i molt especialment la Seguretat Social, augmentava la despesa de forma explosiva, de manera que el seu tant per cent sobre el PIB va ascendir des del 23,3% l'any 1973 fins al 42,5% l'any 1985. L'augment espectacular de la despesa tenia causa principal en les prestacions socials, per desocupació i pensions, i en les transferències de capital, amb voluminoses subvencions a empreses públiques i privades per a la reconversió. En tot cas, les polítiques aplicades varen implicar grans increments de la despesa pública, sense cobertura suficient per la banda dels ingressos tributaris ordinaris. El dèficit públic, que no existia l'any 1973, va anar augmentat fins a arribar a un immens 6,9% del PIB l'any 1985.

El dèficit públic va ésser cobert a través d'incrementos monetaris, recorrent al Banc d'Espanya, via augment de l'emissió de diner. La conseqüència havia d'ésser, d'una banda, l'augment cada vegada més incontrolat de la inflació i, de l'altra, un major creixement del deute públic. Com que el dèficit pressupostari era permanent, el deute anava creixent a una velocitat progressivament accelerada. El finançament de la despesa amb deute, doncs, provoca que el dèficit s'alimenti a si mateix. La càrrega dels interessos va passar de zero a un enorme 3,3% del PIB l'any 1985. Fins i tot amb superàvit primari –despeses menors que els ingressos ordinaris–, hauria aparegut dèficit per causa d'aquests pagaments per interessos. La situació, per aquest motiu, era ja d'autèntic descontrol del deute els darrers anys, com ha explicat Josep Lluís Raymond.

Gràfic 5.3. Dèficit de les administracions públiques i càrrega per interessos del deute públic, en tants per cent del PIB

Caiguda de la inversió i de l'activitat empresarial

La formació bruta de capital, determinant de l'activitat econòmica i del creixement, va enregistrar una caiguda forta i continuada, de manera que va passar del 29,3% del PIB a nivells mínims de solament el 18,9% el 1984 i el 19,1% el 1985. La molt baixa inversió, per altra banda, va aplicar-se en gran part, en el cas del sector privat, a reduir capacitat productiva i afrontar les elevades càrregues de retallar les plantilles. Amb costos fortament a l'alça, per causa dels increments dels preus de l'energia i altres matèries primeres, dels impostos, dels tipus d'interès i dels salaris, i amb mercats col·lapsats, l'aturada de la inversió responia directament a unes expectatives de rendibilitat absolutament magres. També la inversió pública es va comportar de forma negativa. La sobtada caiguda de la inversió era causa, i alhora conseqüència, de la davallada de l'activitat productiva. Anava acompanyada, encara, d'una greu crisi empresarial, patent a través de la proliferació d'expedients de suspensió de pagaments i de fallida així com de la permanent elevació de la morositat.

El comportament de les distintes branques productives durant la crisi fou bastant diferent. El valor afegit del sector agrari va reduir de forma lleu el ritme d'augment anterior, que ja era molt baix. En canvi, es va accelerar l'expulsió de força de treball i, per això mateix, es va incrementar la productivitat i la renda agrària per persona ocupada.

L'OPCIÓ EUROPEA PER A L'ECONOMIA ESPANYOLA

Joaquim Muns

Catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona i vocal del Cercle d'Economia (1972-1978)
Patró de la Fundació Cercle d'Economia.

El dia 9 de febrer del 1962, el ministre espanyol d'Afers Exteriors, senyor Castiella, va enviar la famosa carta al president del consell de ministres de les Comunitats Europees demanant-li de començar negociacions per arribar a la vinculació més convenient d'Espanya amb aquestes. El resultat d'aquesta carta va ser la signatura d'un tractat comercial preferencial entre el país i les Comunitats Europees el 1970.

Aquesta solució, encara que va portar alguns beneficis econòmics interessants, no va satisfer les aspiracions europeïstes de gran part de la societat catalana. Així és com l'any 1972 se signà, per part de les tretze entitats econòmiques catalanes més destacades, un document demanant «la incorporació d'Espanya com a membre de ple dret a la Comunitat Econòmica Europea», afegint-hi que «això és una exigència històrica a la qual cal fer front urgentment amb caràcter prioritari».

El Cercle d'Economia no solament va ser una de les institucions signatàries del document, sinó que també va tenir un paper de relleu en la seva gestació i preparació. Seguint aquesta preocupació del Cercle, el 1973 aquest encarregà a un equip dirigit per mi mateix i constituït, a més, pels professors Francesc Granell i Juan Ortega, tots de la Càtedra d'Organització Econòmica Internacional de la Universitat de Barcelona, la preparació d'un treball per analitzar els avantatges i desavantatges que Espanya passés a formar part com a membre de ple dret de les Comunitats Europees.

El treball, que es va presentar el 1974, va ser preparat en el format de llibre blanc, seguint el model del que havia publicat el Regne Unit tres anys abans. Abastava el conjunt dels sectors econòmics i superava la literatura existent aleshores, sempre de caire sectorial. Amb diverses hipòtesis i en l'horitzó del 1980, es feien valoracions quantitatives de l'impacte sobre l'agricultura, la indústria, el comerç, el sector exterior i el sistema fiscal, entre d'altres. Com dèiem els autors, els aspectes econòmics no eren ni els únics ni els més importants que interessaven. L'entrada d'Espanya a les Comunitats Europees també significava, com així s'ha demostrat, un estímul decisiu pels canvis socials i polítics que el país necessitava. No hi ha dubte que amb el document del 1972 i aquest estudi, el Cercle d'Economia es va destacar com una de les entitats capdavanteres a promoure l'impuls per a l'entrada d'Espanya a les Comunitats Europees i a fonamentar tècnicament aquesta opció amb el treball *La opció europea para la economía española*.

Els sectors més afectats foren la indústria manufacturera i la construcció. Des de 1974-1975, amb l'encariment de l'energia i la generalització de la crisi econòmica, algunes de les indústries més dinàmiques fins aleshores entraren en una profunda recessió. El VAB total de la indústria estava integrat en una proporció elevada pels sectors més afectats per la competència dels nous països industrials, com ara siderúrgia, metal·lúrgia bàsica, construcció naval, electrodomèstics, pell i cuir i tèxtil, que trobaren més impediments per mantenir la producció. Les regions industrials més grans, amb Catalunya i també Madrid al capdavant, però sobretot el País Basc i Astúries, així com el conjunt de la cornisa cantàbrica, varen patir la crisi amb molt especial intensitat.

Durant el primer quinquenni dins dels vuitanta, l'estructura industrial es modificava substancialment per raó que la inversió, encara molt baixa, es dirigeix cap a sectors, localitzacions i formes d'organització del procés productiu bastant específics. Els sectors més expansius són la fabricació d'automòbils i la petroquímica. L'any 1982, General Motors inaugura la fàbrica de Figueruelas, Volkswagen tanca un acord tecnològic amb l'INI i Nissan compra Motor Ibérica. Espanya passa a convertir-se en una plataforma de fabricació i exportació d'automòbils. La química de base, a Tarragona, i la química fina, plàstics i farmacèutica a Barcelona, reforcen una localització preferent. Catalunya, Navarra, Aragó i País Valencià, el nord-est peninsular, concentren les noves inversions, gràcies als efectes d'aglomeració que deriven de la densitat prèvia del teixit industrial i també per la posició cara al mercat europeu.

En l'ordre organitzatiu, es comprova una marcada tendència a la reducció de les dimensions mitjanes de les plantes industrials i a la liquidació de les plantes universals, poc especialitzades. La mort del fordisme dona pas a un tipus de sistemes industrials als quals resulten vitals les relacions interindustrials, els proveïdors de components i de semimanufactures, els serveis a les empreses, l'accessibilitat (ports, aeroports), la logística i la concentració d'activitat innovadora i d'R+D. El sector públic industrial, ineficient, rutinari, rígid i impotent cara als mercats mundials, resta definitivament condemnat.

La construcció pateix la crisi amb major gravetat que no pas cap altre sector, de manera que va retallar el VAB global, en termes reals, pràcticament tots els anys del període. La caiguda de la producció tenia causes molt diverses. Se'n podrien destacar: la sobtada reducció de la nupcialitat i de l'augment de la població, el final de les migracions interiors i del creixement de les ciutats, la feblesa de la demanda d'edificacions industrials i turístiques i, en fi, la caiguda de la inversió pública.

El sector terciari va tenir el comportament més dinàmic, per bé que el ritme de creixement durant el període restava per sota de la meitat d'aquell que havia assolit en l'etapa anterior. En realitat, existia una situació molt diferent entre els serveis personals, especialment d'educació i de salut, finançats amb recursos públics i en permanent ampliació, i els serveis a les empreses, com ara el transport, les finances o l'immobiliari. El primer subsector ampliava permanentment les dimensions i les remuneracions dels ocupats, amb un patró clàssic de terciarització de l'economia lluny de qualsevol quadre de competència i de mercat. El segon enregistra la situació de crisi de forma semblant a la indústria i a la construcció.

Les dificultats dels sectors productius, particularment de la indústria, amb la caiguda dels beneficis, l'augment de la morositat i la fallida d'empreses i grups, junta-

ment amb una excessiva concentració de riscos i alguns problemes de gestió, foren les causes principals de la gran crisi bancària que, entre 1977 i 1985, va afectar 58 bancs, amb més del 27% dels recursos de tercers i de l'ocupació del sistema, com ha explicat Álvaro Cuervo. Els episodis més greus són els que varen implicar el grup de Banca Catalana, el grup bancari de Rumasa i el Banc Urquijo-Unión. La crisi va obligar a crear un fons de garantia de dipòsits i va forçar la intervenció. De tot plegat, en va resultar una forta elevació del grau de concentració del sistema.

La integració a la Comunitat Econòmica Europea (1986-1996)

La incorporació a la Comunitat Econòmica Europea des de l'1 de gener del 1986, al mateix temps que Portugal, i l'inici d'una nova gran expansió econòmica assenyalen el començament d'una etapa molt distinta de la història d'Espanya. Bona part dels elements que havien estat característics de l'economia durant segles s'anirien modificant en molt pocs anys, d'una forma que comportava reduccions substancials de la sobirania i pèrdua d'instruments d'actuació en mans del Govern. Per la seva enorme transcendència històrica, la problemàtica de la integració assoleix un lloc central dins del conjunt de la política econòmica i de les activitats de tots els agents del sistema, per la qual cosa cal dedicar-hi una atenció preferent a l'hora d'abordar el període.

No solament en l'escenari europeu, sinó arreu del món, les economies de tots els països han estat molt condicionades, durant aquests anys, com també els següents, per un fenomen substancialment nou com és la globalització. Molts historiadors, com ara Jeffrey G. Williamson, creuen trobar tota mena d'etapes de globalització en el passat proper i llunyà de la humanitat. No hi ha dubte que, al llarg del temps, especialment des del darrer terç del segle XVIII, les economies del món s'han anat aproximant en tots els ordres, com a conseqüència del comerç, el moviment de capitals o les migracions. Però no hi ha res en el passat de qualitativament compa-

nable a la interpenetració accelerada entre totes les economies que s'ha produït durant la fase expansiva d'una nova onada schumpeteriana de creixement i innovació que comença l'any 1986, gràcies als nous mitjans tecnològics que han fet molt més accessible que mai abans qualsevol racó del món i tota mena d'activitats econòmiques.

Espanya semblaria haver arribat en bona forma, per una vegada, als nous reptes de la conjuntura internacional, gràcies a la realització disciplinada i, en alguns casos àdhuc ben avançada, de les reformes compromeses per causa del procés d'integració a la CEE. Les transformacions implementades per tal d'aconseguir-ne l'adaptació varen coincidir, en el temps, amb un actiu relleuament del procés d'integració dins de la mateixa CEE, de manera que tots dos fenòmens es reforçaren mútuament. A l'acabament del període, l'economia espanyola n'havia modificat molt substancialment l'orientació, gràcies a una decidida obertura exterior i als progressos de la internacionalització.

No obstant l'extraordinària repercussió de totes les reformes que exigia la integració, també varen tenir lloc moltes altres actuacions de política econòmica, en línies distintes, que influïren poderosament en el ritme accelerat de creixement de la primera part del període, així com en els entrebancs que donaren una gravetat molt marcada a la crisi de 1992-1994 i en dificultaren la sortida. Durant tot el període, la responsabilitat darrera de l'acció política i econòmica va recaure damunt d'un sol partit polític i d'una mateixa presidència, ja que Felipe González i el PSOE es varen mantenir al front del Govern en tot moment.

És molt important recordar que la pertinença a la CEE imposava una gran quantitat d'actuacions de manera forçada i que alguns àmbits de decisió residien ja exclusivament en mans de la Comissió Europea. En un altre nivell, en allò que fa referència a determinades polítiques públiques, els governs de les comunitats autònomes disposaven de marges d'intervenció molt grans. No és pas una presumpció més o menys discutible, sinó una realitat fàcil d'ésser demostrada a partir dels resultats, que la gestió dels espais administratius i polítics que havia estat cedida als governs autonòmics per les transferències del Govern central va ésser orientada amb criteris prou diferents. Mentre que per a molts governs autonòmics la prioritat, ben legítima, va ésser treure partit del pressupost en benefici dels ciutadans i dels votants, en altres casos l'acció de govern, no menys legítima i, a més, més útil per al conjunt de la societat, va encaminar-se a generar riquesa i oportunitats per produir-ne, a atraure inversions i a promoure el creixement econòmic.

La fase final del període, després del punt àlgid que varen suposar les celebracions de l'any 1992, amb motiu del cinquè centenari del descobriment d'Amèrica, va coincidir amb una crisi econòmica molt intensa, que a Espanya es manifestava, una vegada més, de forma especialment negativa. En molt poc temps, resultava destruïda una part massa gran del teixit productiu i les xifres de l'atur tornaven a nivells extraordinàriament elevats. En aquest cas, es varen acumular conductes de risc per part del Govern, des de l'excés de despesa i un endeutament desmesurat per a una època de gran bonança, durant la fase expansiva, fins a una evident incapacitat d'anticipar la crisi i d'oferir respostes amb agilitat, un cop que aquesta es va manifestar amb tota la violència, a partir del 1992.

PLENA INTEGRACIÓ D'ESPANYA A LA CEE

Pedro Solbes

Vicepresident segon del Govern i ministre d'Economia i Hisenda

Transcorreguts més de vint anys des de la plena incorporació d'Espanya al que llavors era la Comunitat Econòmica Europea, resulta indiscutible que aquest fet ha marcat definitivament l'esdevenir econòmic, polític i social del nostre país.

Pedro Solbes pronunciant la seva conferència sobre la competitivitat de l'empresa espanyola a la CEE, durant la X Reunió Costa Brava, el 8 de novembre del 1985.

Espanya havia iniciat ja en les dècades anteriors la seva gradual obertura a l'exterior i l'eliminació de l'intervencionisme econòmic, però la plena integració a la CEE va significar el reconeixement definitiu de l'anhel de modernització econòmica i social del nostre país, consolidant-ne el creixement econòmic i la capacitat de generar benestar als ciutadans. Com és sabut, la negociació de l'adhesió no va ser fàcil. Recordo que es

va allargar per espai de vuit anys i va estar marcada, en els seus inicis, per la difícil conjuntura econòmica de final dels anys setanta i, posteriorment, per algunes dificultats internes de la mateixa CEE i d'adequat encaix d'una economia relativament gran com l'espanyola. Els resultats van ser, com era d'esperar, extraordinàriament positius. Espanya s'hi adheria, a més a més, en un moment de

dinamització de l'economia europea a través de l'Acta Única Europea, que aprofundia en la constitució i en l'aprofitament ple del mercat interior únic. La nostra incorporació va significar una obertura comercial definitiva, amb accés a mercats més amplis i competitius i un increment de la inversió amb l'exterior. Així mateix, es va fer un bon ús dels fons estructurals i de cohesió, reforçats davant l'eventualitat dels efectes divergents d'un mercat interior més dinàmic. El nostre país va saber plantar cara als reptes de l'adhesió, tal com vam tenir ocasió d'analitzar en la X Reunió Costa Brava que el Cercle d'Economia va organitzar poc abans de la nostra incorporació. Espanya va modernitzar

definitivament la seva estructura econòmica, va millorar la seva eficiència, es va dotar de més capital i va impulsar el creixement i la convergència real. Tot plegat va redundar en una clara millora del nivell de benestar dels ciutadans. De llavors ençà, Espanya, integrada en l'actual Unió Europea, s'hi ha sabut adaptar i ha sabut aprofitar el nou marc d'actuació europeu, configurat al voltant de la Unió Econòmica i Monetària de l'euro, que ha consolidat una més gran integració dels mercats en el context d'una àrea d'estabilitat macroeconòmica i de rigor de les finances públiques. En aquesta situació, encarem amb confiança els reptes futurs derivats de la globalització de l'economia.

El nomenament de Pedro Solbes per al Ministeri d'Economia i Hisenda, ja durant l'any 1993, va donar pas a un plantejament prudent, d'austeritat i de control de la despesa, que preparava la creació de nova activitat i la sortida de la crisi. De tota manera, ja eren irreversibles els danys a la imatge dels governants, afectada de forma molt greu per un grapat de casos de corrupció a nivells molt elevats de les responsabilitats de Govern i per episodis condemnables en la lluita antiterrorista.

La crisi econòmica aniria seguida d'una profunda crisi política. L'any 1994, Mariano Rubio, governador del Banc d'Espanya fins al 1992, i Luis Roldán, director general de la Guàrdia Civil, foren sotmesos a investigació judicial i tributària per notòries pràctiques de corrupció. L'any 1995, un cas de delinqüència d'un agent dels serveis secrets, per compte del banquer Mario Conde, per espionatge sobre el rei Joan Carles, en un clima polític i mediàtic ja molt deteriorat, va obligar a dimitir el director del Centre Superior d'Informació de la Defensa (CESID), així com el ministre de Defensa, Julián García Vargas, i el vicepresident del Govern, Narcís Serra. La victòria del Partit Popular en les eleccions generals del 1996, en fi, donava pas a una altra etapa de la història econòmica espanyola, que descansaria sobre bases noves.

EL FINAL DE LA GUERRA FREDA

El període va conèixer un gran conjunt de canvis en l'escenari internacional, conseqüència principalment de l'acabament de la Guerra Freda, que havia dividit el món en dos grans blocs sota l'hegemonia de les dues superpotències. La causa darrera d'aquesta gran transformació residia en la definitiva superioritat armada dels

Estats Units, sota el programa d'iniciativa de defensa estratègica –conegut com la «guerra de les galàxies»–, un projecte d'escut espacial llançat pel president Ronald Reagan, al qual la Unió Soviètica no tenia capacitat de respondre ni de fer front.

Per una altra banda, les gravíssimes conseqüències d'un accident nuclear, gairebé al començament del període, varen convèncer el món, i especialment els mateixos pobles sotmesos a les dictadures comunistes, del retard tecnològic i la tràgica incompetència d'un sistema totalitari que amagava la informació i anorreava la capacitat de decidir i d'assumir responsabilitats dels ciutadans. El 26 d'abril del 1986, a 1 h, 23' 58", una sèrie d'explosions va destruir el reactor i l'edifici del quart bloc energètic de la central elèctrica nuclear de Txernòbil, a Ucraïna, produint el més greu desastre tecnològic de la història. La catàstrofe ucraïnesa va posar al descobert les falsetats de la propaganda comunista sobre els seus presumptes nivells de desenvolupament tecnològic, així com la profunda incompetència d'un sistema socioeconòmic autoritari i ultraburocratitzat, que coartava la llibertat i la capacitat de decisió autònoma.

A l'URSS, Mikhaïl S. Gorbaxov, que havia accedit a la secretaria general del Partit Comunista (PCUS) l'any 1985, va promoure una sèrie de mesures de liberalització i descentralització, preludi d'una profunda reforma o *perestroïka*, acompanyada de llibertat d'expressió (*glasnost*) que suposava la democratització interna del partit, pel febrer del 1987. En política exterior va impulsar la distensió amb els Estats Units, a través de cimera amb Reagan, a Ginebra l'any 1985 o Reykjavík l'any 1986, per tractar d'obtenir la renúncia nord-americana al programa de la «guerra de les galàxies», però n'obtingué una resposta negativa.

Des del 1987, la continuïtat del règim comunista va ésser fortament qüestionada a Polònia, a partir de l'acció organitzada pel sindicat independent Solidaritat, i després a Hongria, on es va reivindicar el caràcter alliberador de la revolució anti-comunista del 1956 i va iniciar-se la transició a la democràcia amb les eleccions de l'any 1990. Un gran canvi apuntava també, pel març del 1989, l'anomenada República Democràtica Alemanya, amb la fuga massiva cap a Occident i amb la caiguda del mur de Berlín el 9 de novembre del mateix any. La reunificació alemanya va començar amb la unió monetària, econòmica i social el dia 1 de juliol i va culminar el 3 d'octubre del 1990.

El fracàs de la intervenció armada soviètica en territori afganès i el començament de moviments anticomunistes a Polònia, Hongria i Alemanya de l'Est comprometien seriosament la supervivència del sistema. Gorbaxov va assajar una nova política de reformes constitucionals, mitjançant eleccions amb candidats no oficialistes el març del 1989, que donaren una victòria aclaparadora a Borís Ieltsin, ja fora del partit, a Rússia. La retirada de les tropes soviètiques de l'Afganistan, l'any 1989, i de Mongòlia i la resta de països tutelats per l'URSS, va ésser seguida de la dissolució del Pacte de Varsòvia, tot això en paral·lel amb iniciatives de desarmament efectives.

Les reformes patrocinades per Gorbaxov no varen aconseguir frenar les reivindicacions nacionalistes arreu de la Unió, ni la lluita contra el sistema soviètic. Un pla que transformava l'economia cap a un model de mercat i l'Estat cap a un sistema federal, de l'any 1990, no va aturar la destrucció del règim, que culminaria amb

LA FUNDACIÓ CERCLE D'ECONOMIA

Salvador Guillermo

Secretari general del Cercle d'Economia
(1989-1991)

La constitució de la Fundació Cercle d'Economia, el dia 16 de juliol del 1986, va donar vida jurídica a un antic projecte del Cercle dels anys seixanta. Un projecte aleshores ja força avançat, fa que els Estatuts del que havia de ser la Fundació ja estaven aprovats i, fins i tot, es diposità el capital fundacional, 3.225.000 pessetes, per part dels patrons fundadors: Pere Duran Farell, Carles Ferrer Salat, Lluís Figa Faura, Carles Güell, Joan Mas Cantí, Jordi Pujol, Artur Suqué i Oleguer Soldevila. I així va romandre el projecte fins que passaren vint anys.

Un capital que resultà fonamental per al sosteniment econòmic del Cercle la dècada dels setanta, així com per patrocinar els llibres: *Gestión o caos: el área metropolitana de Barcelona*, *La opción europea para la economía española* i *el Libro Blanco sobre las repercusiones económicas de la integración de España en las Comunidades Europeas*, tots ells de principis dels anys setanta.

A mitjan anys vuitanta, la creació de la Fundació fou un dels objectius prioritaris de la junta directiva del Cercle, presidida per Enric Corominas, qui, juntament amb Carles Güell, primer president de la Fundació, liderà la intensa tasca prèvia.

Una tasca propera, també dels seixanta-un accionistes de l'editorial Oikos, S.A., societat propietària de l'immoble de Diagonal/Tuset, ja que la totalitat de socis cediren gratuïtament el patrimoni de l'editorial a la Fundació. És just, doncs, reconèixer la generositat dels vuit patrons fundadors del primer projecte de Fundació, i de la totalitat d'accionistes de l'editorial Oikos. Una societat fundada el 1958, que pretenia un doble

objectiu: editar una revista de la qual es tenia el contingut i el nom, *Pla o Nivel*, però no es va disposar de l'autorització governamental per publicar-la i donar cobertura legal al Cercle.

De forma complementària al Cercle, la Fundació, en la seva declaració fundacional, manifestà la seva voluntat d'aprofundir de manera monogràfica en qüestions d'especial transcendència, no solament afavorint el debat i la formació d'opinió, com caracteritza el Cercle, sinó que, al mateix temps, desenvolupant projectes concrets, que resultaren estimulants i innovadors en els seus àmbits respectius.

Així, la trajectòria de la Fundació al llarg dels seus més de vint anys de vida ha estat fidel a la seva primera declaració, que defineix la millora del nostre sistema educatiu com la seva principal prioritat. Una tasca que ha desenvolupat a través de les jornades celebrades conjuntament amb la Fundació Bosch i Gimpera, de la Universitat de Barcelona i, més recentment, amb la Fundació CYD; amb el Programa EUS,

Acte de signatura de la constitució de la Fundació Cercle d'Economia el 16 de juliol del 1986 a la notaria Puig Salellas.

desenvolupat així mateix amb la Fundació Bosch i Gimpera, que ja acumula vint edicions i que fou capdavanter en la dinamització de les relacions Universitat-Empresa; amb el paper decisiu en la creació de la primera universitat privada de Catalunya, la Universitat Ramon Llull, en el primer patronat de la qual Carles Güell ocupà el càrrec de vicepresident i, posteriorment, Enric Corominas n'assumí la presidència; i amb diverses opinions i iniciatives dins aquest àmbit universitari. També la Fundació desenvolupà diversos programes a l'Amèrica Llatina. Uns programes que, posteriorment, decidí cedir a la Fundació CIDOB, amb la voluntat de consolidar-los, concentrar esforços institucionals i contribuir a fer del CIDOB un veritable referent en les relacions internacionals.

I, ja des de fa anys, els esforços se centren en el món de l'ensenyament obligatori, primària i secundària, convençuts que en aquests àmbits resideix el gran repte de la nostra societat. Un compromís compartit amb el mateix Cercle, com ha estat posat

de manifest durant els cicles i opinions dels darrers anys.

Destaca, sens dubte, la creació durant l'actual presidència de Vicenç Oller del Premi Ensenyament Fundació Cercle d'Economia, que té per objecte reconèixer i guardonar aquells centres o iniciatives que, en entorns d'especial dificultat, incideixen positivament en aspectes clau per a una millor educació. Coincidint amb el cinquantenari del Cercle se celebrà la I edició del premi, de caràcter anual, l'èxit del qual permet considerar que contribuirà a millorar la nostra educació, i que esdevindrà una de les iniciatives de més gran calat del Cercle.

Com molt bé van saber veure els seus promotors, la Fundació ha desenvolupat un paper complementari del Cercle, al qual dota d'estabilitat, garantint una tasca intensa i continuada en qüestions d'especial interès. Actualment ningú no dubta de l'incert en considerar, fa dècades, que l'educació, la universitària i, més encara, l'obligatòria, constituïria la gran prioritat de la nostra societat.

l'extinció de fet de l'URSS, un cop il·legalitzat el partit comunista i la KGB, per mitjà de la creació de la Comunitat d'Estats Independents, pel desembre del 1991.

El conjunt dels canvis polítics dins de l'escenari europeu durant el període afegeix, encara, el naixement d'una sèrie de països independents, començant per les repúbliques bàltiques d'Estònia, Letònia i Lituània, seguint per la decisió del 1993 de dissoldre la federació txecoslovaca, entre la República Txeca i Eslovàquia, que culminà amb la formació de les repúbliques independents d'Eslovènia, Croàcia, Macedònia, Sèrbia i Bòsnia-Herzegovina en l'escenari de l'antiga Iugoslàvia, totalment efectiva després de tres anys i mig de guerra acarnissada als Balcans.

Temps de globalització

La superació del clima d'enfrontament potencial, que havia escindit el món fins aleshores en dos grans blocs, va facilitar la intensificació de tota mena de relacions i es va convertir en el fet més característic del període. La globalització és bàsicament un fenomen que resulta de la tendència de les activitats econòmiques a desbordar els límits territorials marcats per les fronteres nacionals i a adoptar una dimensió mundial. El motor fonamental de la globalització ha estat la tecnologia. La moderna revolució dels transports, amb una eficiència permanentment creixent dels mitjans terrestres, marítims i, sobretot, aeris, ha retallat dràsticament el temps i els costos de tota mena de desplaçaments de persones i de mercaderies. El final de la crisi del petroli, l'any 1985, amb una caiguda espectacular dels preus del cru, va contribuir decisivament a reduir els costos dels transports.

Per una altra banda, i de forma complementària, han actuat de motor de la globalització també la creació i difusió de nous mitjans d'elaboració i transmissió de la informació molt potents, des de l'ordinador personal a Internet, passant pel perfeccionament de la telefonia, la utilització a gran escala de les targetes de crèdit i el desplegament de la comunicació per satèl·lit. Això va dur a l'extensió del correu electrònic, així com al desenvolupament explosiu de la World Wide Web, autèntica xarxa de xarxes posada a punt per un grup de físics al CERN de Ginebra l'any 1990. Si la globalització és tecnologia, el desenvolupament tecnològic ha suposat una interconnexió de les distintes àrees del món cada vegada més intensa.

Les manifestacions d'aquest fenomen són diverses, però tal vegada la primera, quant a la magnitud de les conseqüències econòmiques, haurà estat l'obertura franca dels mercats. La culminació del procés de liberalització multilateral, promoguda pel GATT, va tenir com a conseqüència la instauració d'una època de molt limitada protecció aranzelària en gairebé tots els àmbits del comerç mundial. En línies generals, els països en vies de desenvolupament es varen mantenir més proteccionistes que els països desenvolupats.

Darrere de l'obertura de mercats, els intercanvis de mercaderies han assolit un volum molt superior al de qualsevol altra època. En termes generals, el grau d'obertura exterior de les economies, mesurat a través del tant per cent dels fluxos comercials sobre el PIB, va créixer molt fortament a la major part dels països. Un bon nombre d'economies, molt especialment del sud-est asiàtic, però també d'Europa i

d'Amèrica, varen assumir una estratègia de creixement que tractava d'aprofitar al màxim les noves oportunitats ofertes per la intensificació dels intercanvis en el mercat mundial (*globalizers*) i, en general, foren aquelles que aconseguiren major dinamisme i un creixement econòmic superior.

A més del cas paradigmàtic de la CEE, altres processos d'integració regional a distintes zones del món, com ara l'ASEAN, el NAFTA o MERCOSUR, amb fortes reduccions de tarifes i barreres no aranzelàries, contribuïen al creixement del comerç mundial. Els canvis en l'estructura empresarial, amb externalitzacions i deslocalitzacions cada cop més freqüents, varen afavorir la intensificació del comerç intraindustrial, amb un trànsit creixent de productes idèntics o semblants entre països, i àdhuc intraempresa, amb transport de mercaderies d'unes determinades plantes de fabricació a altres de la mateixa empresa a un país diferent. La posada en marxa de l'Organització Mundial del Comerç (OMC), el dia 1 d'octubre del 1995, venia a institucionalitzar la liberalització i extraordinària intensificació del comerç internacional, en bona part gràcies a les successives onades negociadores promogudes pel GATT i culminades per l'Acord de la Ronda Uruguai.

Els fluxos d'inversió directa a l'exterior varen augmentar arreu del món, com mai abans no ho havien fet. La capacitat de produir a més i més mercats nacionals s'ha estès des de les empreses de grans dimensions a les petites i mitjanes empreses (PIMES). Aquests fenòmens han configurat una autèntica exigència d'internacionalització, sense la qual les empreses resten amb menys capacitats de competir i acaben destruïdes per la competència. Això ha creat noves imposicions, com és la de mantenir permanent vigilància competitiva i aconseguir una elevada capacitat tecnològica. Les exigències d'internacionalització i d'innovació es varen comprovar, per altra banda, perfectament incompatibles amb les empreses públiques industrials, per la seva naturalesa, la qual cosa va conduir a un procés gairebé universal de privatitzacions.

Les grans catàstrofes, com ara la de Txernòbil de l'any 1986 o, àdhuc, el vessament de 37.000 Tm d'hidrocarbur sobre més de 2.000 km de costa, a la badia de Prince William Sound d'Alaska, del vaixell Exxon Valdez el 24 de març del 1989, mostraren la inutilitat de les fronteres nacionals davant els perills i les conseqüències negatives de les noves tecnologies. La lliçó era irreversible: els Estats, per si sols, no poden arribar, per les dimensions internacionals dels problemes, a afrontar aquestes hecatombes.

Cada dia més, les exigències de les noves tecnologies mostren l'obsolescència de la vella estructura dels Estats nacionals i demanden normes, vigilància i un sistema penal de caràcter mundial. Joseph E. Stiglitz ha assenyalat que el mercat global necessita d'institucions internacionals que afavoreixin la producció de béns públics globals i que donin solucions als problemes col·lectius majors, que es podrien agrupar en cinc direccions: la coordinació de les polítiques econòmiques, les qüestions mediambientals, els assumptes relacionats amb el coneixement i la informació, amb la seguretat internacional i amb l'assistència humanitària.

En un altre ordre de consideracions, l'acceleració del procés de creixement econòmic des de l'any 1986 i l'extensió de la industrialització a noves àrees del món varen fer més evidents els impactes negatius sobre el medi natural, particularment

a través de les emissions de gasos que originen l'escalfament global. La Convenció Marc de les Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic (CMNUCC), adoptada a Nova York el 9 de maig del 1992, i en vigor des del 21 de març del 1994, permeté ampliar la consciència ciutadana, a escala mundial, sobre els greus problemes relacionats amb el canvi climàtic, la base del qual és l'efecte hivernacle. Amb el temps, es faria possible una mobilització activa que s'havia de concretar ja en el període següent a la ciutat japonesa de Kyoto.

La Comunitat Econòmica Europea

El començament del nou període de la història espanyola era també la data de l'inici d'una etapa d'ampliació i de relançament del projecte europeu. La mateixa incorporació d'Espanya i Portugal ampliava el front mediterrani de la CEE i creava noves oportunitats per a les empreses de tots els països membres. Un canvi molt important, que hauria pogut posar en perill el manteniment dels equilibris bàsics, va tenir lloc amb l'entrada automàtica del territori de l'antiga RDA, un cop que es produí la reunificació d'Alemanya l'octubre del 1990. Això suposava una alteració definitiva de l'estructura, fins aleshores força equilibrada, basada en la igualtat de les dimensions dels quatre països més grans, amb França, el Regne Unit i Itàlia, per donar a Alemanya proporcions humanes i econòmiques força més grans. El repte va ésser saldat, no pas sense repercussions sobre la resta de membres, amb un gran esforç inversor d'Alemanya, motor econòmic de la construcció europea, als nous *Länders* orientals.

El canvi polític general a la resta de l'Europa oriental, amb la caiguda dels règims comunistes, obria nous horitzons al procés d'integració europea, al qual aspiraven a sumar-se la totalitat dels nous governs democràtics que hi varen ésser elegits democràticament. El conflicte dels Balcans, amb la independència d'Eslovènia i Croàcia, així com de les altres repúbliques de l'antiga Iugoslàvia, sumava nous futurs candidats a la incorporació. La nova frontera per a l'ampliació de la CEE tendia a desplaçar-se des del sud cap a l'est. De moment, però, el cicle es tancava l'any 1995, amb una nova ampliació per causa de l'adhesió d'Àustria, Finlàndia i Suècia.

El nou impuls del procés d'integració europea va produir-se a través de dos passos determinants. El primer consistia en l'entrada en vigor de l'Acta Única Europea, des del dia 1 de juliol del 1987, que reformava en profunditat el tractat fundacional, signat a Roma el 1957, amb l'expressió de la voluntat comuna d'emprendre la integració a través de la creació d'una àrea sense fronteres internes, amb lliure circulació de mercaderies, persones, serveis i capitals. També reforçava les atribucions de la Comissió Europea i del Parlament, creava un secretariat de política exterior i ampliava els àmbits de la cooperació als terrenys de l'R+D i la innovació, el medi ambient i les regions.

El projecte s'orientava cap al Mercat Únic, entès com una fase intermitja i necessària per dur a terme una iniciativa d'integració més ambiciosa. La liberalització dels moviments de capitals en formava la primera etapa. L'any 1990, per una altra banda, ratificaren cinc països l'Acord de Schengen per a la supressió de fronteres interiors des del 1992.

EL MANIFEST DE L'OTAN

José Luis Oller Ariño

Patró de la Fundació Cercle d'Economia, vicepresident (1984-1987) i vocal del Cercle d'Economia (1977-1989).

A començament de març del 1986, el Cercle d'Economia, presidit per Enric Corominas, va fer pública una reflexió convidant la ciutadania a votar en el següent referèndum sobre la permanència d'Espanya en l'OTAN en funció dels interessos generals del país, i no de posicionaments respecte a la política interior del Govern o d'interessos partidistes conjunturals.

Felipe González clausurant la X Reunió Costa Brava que va tenir lloc els dies 8 i 9 de novembre del 1985, entre Jordi Pujol, aleshores president de la Generalitat de Catalunya, i Enric Corominas, president del Cercle. En aquesta ocasió, Felipe González va anunciar que convocaria el referèndum sobre la continuïtat d'Espanya en l'OTAN.

A Catalunya, on es va acabar imposant el «no», l'ambient era advers a la proposta del Govern i molt confús. Amb aquesta crida, el Cercle va complir la seva vocació d'institució civil apartidista, compromesa en

exclusiva amb els interessos generals. La transcendència de l'ocasió només es pot valorar avui recordant que, al començament de la dècada dels vuitanta, la incipient democràcia espanyola maldava per trobar el

seu lloc en el marc institucional europeu en un context de Guerra Freda, molt tensa en alguns moments, entre el bloc atlantista i el soviètic.

El juny del 1982 el govern de la UCD havia adherit Espanya a l'OTAN. L'octubre del mateix any el Partit Socialista havia accedit al poder després d'una campanya electoral en la qual havia promès la convocatòria d'un referèndum sobre la permanència d'Espanya a l'OTAN. Al costat del projecte d'adhesió a la Comunitat Econòmica Europea, la política de defensa constituïria un dels eixos clau del primer mandat del PSOE.

Una vegada signat el Tractat d'Adhesió a la

CEE, el 12 de juny del 1985, el Govern va decidir acabar la seva deliberada ambigüïtat en matèria de defensa convocant el referèndum promès. Va desplegar una intensa campanya a favor del «sí» a la permanència a l'OTAN, amb condicions, i va resultar guanyador per a tranquil·litat pròpia i de la majoria dels governs del món occidental.

El complex i delicat periple recorregut des de l'inicial «OTAN, d'entrada no» va contribuir a homologar la major part de l'esquerra espanyola amb les socialdemocràcies europees. Un resultat admirable, al qual el Cercle va donar el seu suport com li corresponia.

El segon gran pas del període cap al reforçament del projecte europeu, encara que modificant el plantejament del tractat fundacional, va ésser l'acord preparat a Maastricht els dies 11 i 12 de desembre del 1991, i signat el 7 de febrer del 1992, per a la unió política, econòmica i monetària. La cimera de Maastricht apuntava un canvi de direcció decisiu en la vida de la Comunitat Econòmica Europea i en la del conjunt d'Europa. De la seva banda, el Tractat de Maastricht suposava el pas endavant més important per a l'establiment dels camins per on estructurar la futura Unió Europea, amb clara preferència per la dimensió monetària i econòmica sobre els aspectes polítics i socials.

Posteriorment, es va aprovar la creació, primer, del banc central europeu i, després d'una moneda única. L'1 de gener del 1993, es va decidir la creació de la moneda única, concebuda a la manera de l'ECU, com a cistella de les distintes divises dels països membres de la unió. L'1 de gener del 1994, va ésser creat l'Institut Monetari Europeu (IME), després Banc Central Europeu, per reforçar la cooperació dels bancs centrals dels països membres i coordinar les polítiques monetàries amb la finalitat d'aconseguir l'estabilitat dels preus.

ESPANYA EN LA COMUNITAT ECONÒMICA EUROPEA

El govern de Felipe González, des de la victòria a les eleccions del 1982, havia optat pel pragmatisme davant dels riscos de reacció contra la democràcia acabada d'instaurar, patents en el frustrat cop d'estat militar de l'any 1981, però també davant de la situació de crisi econòmica i de fracàs de les polítiques neokeynesianes adoptades a França i altres països. Les distintes estratègies per tal d'aconseguir la

sortida de la crisi, i la consolidació de la transició cap a la democràcia, donaven autèntica prioritat a l'entrada en la CEE de forma immediata i a la definitiva reinserció en l'economia internacional. El canvi de posició respecte de l'OTAN, consolidat amb el triomf del vot afirmatiu al referèndum del 12 de març del 1986, va ésser reforçat per l'aprovació, l'any 1988, del Conveni de Cooperació per a la Defensa, pel qual els Estats Units acceptaven de retirar-se de la base de Torrejón de Ardoz.

Des del mateix moment de la integració, el govern espanyol va adoptar posicions de col·laboració i de suport al projecte europeu, sense presentar reserves fonamentals en l'ordre polític. Va acceptar de bon començament la reunificació alemanya, que, per l'entrada directa a la CEE, hauria pogut provocar dificultats serioses per part dels altres països grans. Es va adherir, ben aviat, a l'acord de Schengen per a la supressió de fronteres interiors a partir del 1992. En canvi, es va mostrar molt actiu en els debats sobre els programes de despesa de la CEE per tal de maximitzar els ajuts de Brussel·les per a Espanya. La discussió sobre els recursos per als anys 1989-1993 va ésser ocasió de reivindicar, i d'aconseguir, la duplicació dels ajuts regionals, dels quals Espanya va ésser la gran beneficiària.

La segona gran oportunitat per ampliar la recepció de fons comunitaris va aparèixer en els debats de preparació del Tractat de Maastricht. També en aquesta ocasió va ésser aconseguida la creació dels Fons de Cohesió, que beneficiaven Irlanda, Portugal, Grècia i, sobretot, Espanya. Encara, en una tercera oportunitat, es va plantejar i obtenir el compromís dels set països membres de l'EFTA d'aportar alguns

Joan Sardà Dexeus i Enrique Fuentes Quintana fent un cafè durant una pausa de la V Reunió Costa Brava celebrada l'octubre del 1975.

EL PROGRAMA EUS

Francesc Santacana i Martorell

Director de la Fundació Bosch Gimpera
de la Universitat de Barcelona (1986-2001)
Patró de la Fundació Cercle d'Economia.

Som a l'any 2010. L'Espai Europeu de l'Educació Superior és una realitat que fa possible, entre altres objectius, l'augment de la competitivitat en un mercat laboral unificat, la inclusió de competències professionals en l'aprenentatge i la millora de la inserció laboral dels graduats universitaris.

La inclusió d'aquests termes, malgrat algun aldarull inicial, forma part ja de la missió de les universitats europees que han estat sotmeses a diferents processos de reforma i d'adaptació a les propostes de les declaracions de La Sorbona (1998) i de Bolonya (1999).

Situem-nos ara als anys vuitanta. Aquesta realitat i aquesta nova missió de les universitats no era evident ni a Catalunya ni a Espanya. El trànsit i l'evolució cap aquests nous paràmetres es trobava a les beceroles amb molt poques iniciatives en aquest sentit (potser la més destacable va ser la creació, a Madrid, de la denominada Fundación Universidad/Empresa).

L'any 1983 es va constituir, per part de la Universitat de Barcelona, la Fundació Bosch i Gimpera que, amb l'impuls que li va donar el rector Bricall quan va ostentar la presidència, va començar a desplegar un paper molt important i decisiu en la iniciació d'aquest procés d'evolució. L'estreta col·laboració que aleshores vaig mantenir amb el doctor Bricall, des de la direcció d'aquesta Fundació, han estat, sens dubte, els anys més gratificants de la meua vida professional.

No obstant, per avançar en la direcció del que ara es coneix com a tercera via de les universitats (inserció laboral, formació continuada, transferència de tecnologia,

spin offs...) era precis trobar alguna contrapart, una institució que fos referent de la nostra societat, en general, i del món empresarial en particular. I que, òbviament, fos sensible a les grans tendències que es començaven a esbrinar a Europa.

No varen fer falta gaires reunions ni paraules per compartir amb la Fundació del Cercle d'Economia els objectius que ens vàrem plantejar per estimular i promoure el que avui està ja a la boca de tothom: la col·laboració de l'empresa amb la universitat. L'entesa amb Carles Güell i Jordi Alberich va ser immediata. Amb la Fundació del Cercle vàrem començar a posar a debat temes tan importants –encara avui– com el govern de les universitats, la universitat i el progrés econòmic o l'adaptació de la formació universitària a les necessitats de les empreses. Però a la vegada, vàrem començar a pensar en un programa de cooperació educativa mitjançant el qual empreses i universitats treballessin conjuntament per tal de conformar un programa d'aprenentatge que respongués a les necessitats formatives dels estudiants de Ciències Econòmiques i Empresariales i de les empreses.

Som ja al 1987, l'any en què es posa en marxa el programa Empresa-Universitat-Societat, que responia a les sigles EUS, resultat d'un

conveni entre la Fundació del Cercle, la Fundació Bosch i Gimpera i l'esmentada facultat. El professor Fernando Casado és nomenat director del programa i a la primera promoció s'apunten 31 alumnes i 17 empreses. D'aleshores ençà molts més alumnes i empreses i institucions han anat formant part de l'EUS. Ara, sens dubte, hi ha altres alternatives, europees i nacionals, per aprofundir en l'objectiu de millorar les tasques de l'aprenentatge per la via de la teoria i de la pràctica en una empresa o institució. I segurament caldrà revisar el sentit i la metodologia d'un programa

que ja porta 20 anys de vida. Però és cert que amb aquest programa es va millorar el rendiment dels alumnes, se'n van augmentar les competències professionals i, com a resultat final, se'n va facilitar la inserció laboral. És a dir, es va començar a caminar en el sentit que posteriorment marcaria el Procés de Bolonya. Per això és bo recordar que, més enllà dels grans discursos i declaracions, han estat programes com l'EUS els que hauran fet possible que el 2010 es pugui parlar de l'Espai Europeu de l'Educació.

PROGRAMA EUS AL CERCLE D'ECONOMIA: UNA ETAPA DE FORMACIÓ EXTRAORDINÀRIA

Joan-Ramon Borrell

Professor titular d'Economia de la Universitat de Barcelona.
Secretari tècnic del Cercle d'Economia

Teníem només 21 anys, alguns els acabàvem de fer. Esperàvem davant de l'antic Seminari de Política Econòmica del professor Fabián Estapé. Rosa Nonell, coordinadora del selectiu programa EUS (Empresa-Universitat- Societat), ens cridava un a un: d'aquella entrevista, en depenia el nostre destí per al període de pràctiques. Gràcies al Programa EUS un grup d'uns 70 alumnes dels 300 de cada una de les darreres 20 promocions de la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona hem combinat els dos darrers anys d'estudis amb una experiència professional. Alguns dels meus companys transmetien una sensació de transcendència que en aquell moment vaig creure exagerada. L'experiència dels alumnes de les quatre promocions que ens precedien era indicativa. Havien accedit a llocs de treball interessants amb una rapidesa poc habitual en el rígid mercat laboral d'aquell moment.

Accedir a una «bona pràctica» era una oportunitat per donar-se a conèixer, per demostrar la capacitat d'exercir la professió d'economista per a la qual ens estàvem formant.

Per primera vegada, aquell any 1992, el Cercle d'Economia va decidir no només participar en el Programa EUS com a entitat organitzadora, sinó també acollir un alumne en pràctiques. Jo vaig ser en aquell moment l'afortunat. Vaig estar al Cercle l'any dels Jocs Olímpics i durant la imminent crisi post-olímpica del 1993. Vaig aprendre molt de Rosa Nonell, Antón Costas, Xavier Cambra, Carles Tusquets i Joan Molins. Jo col·laborava en la recopilació i sistematització de materials de discussió per a la junta en el moment en què s'estava completant el Tractat de Maastricht, que ens havia de conduir a l'euro. D'aquells mesos, tinc record d'algunes conferències i taules rodones peculiars. Recordo un Joaquim Muns que em

va ensenyar com mantenir sempre un sentit analític i crític en relació amb les grans reformes econòmiques com aleshores era el procés que ens havia de conduir a l'euro; un Miguel Ángel Fernández Ordóñez que em va fer descobrir que la lluita contra els monopolis era un deure vital per a tot economista; un Donges i un Dornbusch que ens van advertir de la difícil conjuntura de recessió que ens tocava viure; i un Arthur Dunkel i un Yozizume Watanabe que ens van explicar com, en aquells anys, a la Ronda Uruguai, s'estaven posant les llavors d'un fenomen amb oportunitats i amenaces per a l'economia mundial anomenat *globalització*. Recordo també la tensió que es va viure a la reunió del Cercle d'Economia de la primavera del 1992: hi van participar el ministre d'Indústria, Claudio Aranzadi, i el ministre d'Economia, Carlos Solchaga. Se sentia un ambient de preocupació per la sobrevaloració de la pesseta, per les creixents dificultats exportadores de la indústria i perquè semblava que el Govern es desentenia de la crisi. El Govern insinuava que «la millor política industrial era la que no existia». Era imminent la crisi del sistema monetari europeu i la darrera devaluació de la pesseta de la història de la tardor d'aquell mateix any. Un cop llicenciat, vaig continuar col·laborant durant dos anys més amb el Cercle, fins que vaig marxar a completar els meus estudis de postgrau a Anglaterra. En aquesta segona etapa vaig posar-me a les ordres de Jordi Alberich i Enric Corominas, en aquell moment secretari i president de la Fundació del Cercle respectivament. Va ser un treball a temps parcial mentre començava els meus estudis de doctorat en Economia: una etapa d'intens

estudi als matins, mentre a les tardes em dedicava a seguir el frenètic ritme d'activitats diverses que imposaven en Jordi i l'Enric. Eren capaçes d'engrescar les persones més diverses vinculades d'una manera o d'altra al Cercle tot mantenint un contagiós, saludable i divertit optimisme vital.

En aquesta etapa vaig conèixer Carles Güell, persona que representa com ningú més ho fa la curiositat intel·lectual, la perspicàcia política i la fina ironia dels fundadors del Cercle. En aquell moment vaig col·laborar en la creació de l'Associació Espanyola pel Mecenatge Empresarial (AEDME), que va comptar des de l'inici amb el lideratge i tot el suport, que era molt, de l'Ernest Lluch. El rector Lluch, el tenia com a professor a la facultat. Aquelles tardes amb ell i amb en Jordi Alberich van ser especialment enriquidores: vaig aprendre història, cultura i economia. Guardo amb emoció la reedició del clàssic de Josep Benet titulat *Joan Maragall i la Setmana Tràgica* que em va regalar l'Ernest Lluch per la diada de Sant Jordi d'aquell any 1994.

D'aquesta etapa recordo com, amb pocs mitjans però moltes idees, una institució com el Cercle era capaç d'organitzar activitats de gran repercussió social i de ser sempre una veu tranquil·la, plural, independent i escoltada. Va ser, sens dubte, per a mi una etapa de formació extraordinària a cavall de gegants: el millor programa de formació per a un estudiant del programa EUS. Realment no podia imaginar que l'entrevista d'aquella tarda transformaria tant la meua vida. Les percepcions col·lectives són molt més encertades del que sembla.

recursos per als països de la cohesió en les negociacions per a la creació de l'Espai Econòmic Europeu (EEE). Fins i tot amb les negociacions d'adhesió d'Àustria, Suècia, Finlàndia i Noruega, es va forçar l'obtenció de l'augment del potencial de pesca. La contrapartida d'aquesta línia d'acció va ésser la de no obtenir la seu de cap dels organismes i agències especialitzades de la CEE per a alguna ciutat espanyola: una

vegada més, es donava preferència als avantatges en molt curt termini sobre les operacions estratègiques, tal vegada més fructuoses en mig i llarg termini.

Per una altra banda, el fet mateix de l'adhesió va donar a Espanya un cert protagonisme en els escenaris internacionals com a culminació d'un procés de transició a la democràcia i d'afirmació d'una moderna economia de mercat. La gran operació d'imatge, plenament reeixida, de la celebració dels Jocs Olímpics de Barcelona de l'any 1992 va traslladar al món un missatge d'eficiència i modernitat, alhora que d'imaginació i elevada qualitat i singularitat cultural i civilitzadora.

En tot cas, la incorporació al projecte europeu va anar acompanyada d'una presència creixent de personalitats espanyoles en càrrecs i funcions representatius de gran relleu internacional, la qual cosa suposava un canvi històric respecte del tradicional aïllament i baixa, sinó nul·la, presència als organismes supranacionals. Es poden esmentar, en aquest sentit, diversos casos com a mostra. Joan Antoni Samaranch exercia la presidència del Comitè Olímpic Internacional des de l'any 1980 i la mantindria fins al 2001. Marcelino Oreja ocupava la Secretaria General del Consell d'Europa des de l'any 1984 fins al maig del 1989. Frederic Mayor Zaragoza era nomenat director general de la UNESCO per al període 1987-1999, organització de la qual havia estat ja director general adjunt anteriorment (1978-1981). Enrique Barón va accedir a la presidència del Parlament europeu després de les eleccions del 1989 i fins al 1992. Javier Solana es va convertir en secretari general de l'OTAN l'any 1995.

Les reformes institucionals de la integració

La principal transformació estructural a què obligava l'accés d'Espanya a la CEE, dins de l'àmbit institucional, era una ràpida obertura comercial a l'exterior. En molt pocs anys, calia desmuntar tot el sistema de protecció aranzelària, enfront dels països comunitaris, i reduir-la cara a la resta del món, a través de l'adopció de la Tarifa Exterior Comuna. Es tractava de tot un repte, atès que l'economia espanyola s'havia desenvolupat, històricament, a l'empara d'uns nivells de protecció molt elevats, que marcaven importants febleses i deficiències estructurals. Dins de l'esfera fiscal, el mateix any 1986 va introduir-se l'impost sobre el valor afegit (IVA), que es convertia en la columna vertebral de la imposició indirecta.

La primera operació de reforma havia de consistir, doncs, en el desarmament aranzelari amb els països comunitaris, tal com havia estat acordat en el capítol corresponent de la negociació. Això suposava, per al sector industrial, l'inici d'un període transitori de set anys durant el qual es procediria al desarmament escalonat en vuit trams, a partir del dia 1 de març del 1986, per a les mercaderies industrials procedents dels països membres o d'aquells altres que tenien un tracte preferent amb la CEE; és a dir, els membres de l'EFTA, així com els països del Magreb i Turquia. Durant l'any 1992, l'aranzel ja restava reduït al 10% dels drets que s'estaven aplicant efectivament a 1 de gener de l'any 1985. A partir del primer dia de l'any 1993, aquesta taxa seria totalment suprimida.

El període d'adaptació cercava de proporcionar a les empreses un marge de gradualitat en la incorporació per tal d'evitar una pèrdua sobtada de competitivitat en

el mercat interior europeu. Pel seu costat, les exportacions industrials espanyoles, en canvi, entrarien lliurement als altres països comunitaris des del 1989, per bé que el seu baix nivell de protecció anterior, d'un 3% de mitjana, no anunciava gaires conseqüències en aquest capítol del comerç. Els productes agrícoles restaven sotmesos a un règim especial, que allargava el període d'adaptació fins a la desaparició definitiva de l'aranzel l'any 1996.

Pel mes de juny de l'any 1989, el Govern va fer efectiu l'ingrés en el Sistema Monetari Europeu (SME) amb la pretensió de controlar costos i preus i dominar la inflació. La solidesa de la pesseta va ésser inicialment molt gran, fluctuant entre 62 i 64 unitats per marc alemany i, per tant, clarament per damunt del canvi central fixat en 65 pessetes per marc. Però tan aviat com va ésser clar que el Govern no respectava els compromisos de disciplina pressupostària i que un gran dèficit públic augmentava l'endeutament i anunciava la insolvència exterior del sistema, des del començament de l'estiu del 1992, la cotització exterior de la pesseta va començar a caure. Malgrat que s'hi va concedir un marge adicional de fluctuació dins del SME, de fins a 68 pessetes per marc, la moneda es va esfondrar, i s'hagué de procedir a tres devaluacions seguides amb pocs mesos de marge entre elles. De sobte, el país es va fer més d'un 30% més pobre en termes internacionals.

La lliure circulació de treballadors entre Espanya i la resta dels membres de la CEE va entrar en vigor el primer de gener del 1992, la qual cosa suposava l'eliminació de l'exigència del permís de treball. El procés d'obertura i liberalització de l'economia feia un salt qualitatiu important des de l'1 de febrer del mateix any, amb la plena llibertat de moviments de capitals entre Espanya i la resta del món, amb anticipació a l'entrada en vigor del Mercat Únic europeu. El conjunt de mesures liberalitzadores volia la supressió de tota mena de barreres al lliure intercanvi de béns, capitals i serveis i formava part del procés de preparació de la segona fase de la Unió Econòmica i Monetària a partir del 1994.

Les balances fiscals d'Espanya amb la CEE

La integració a la CEE comportava, des de bon començament, la creació de dos fluxos financers de direcció contrària, ja que Espanya, com tots els països membres, ha de contribuir al finançament de les institucions comunitàries i a les polítiques que duguin a terme, alhora que la CEE transfereix recursos cap al territori espanyol, justament per tal d'executar aquestes polítiques. La contribució o aportació espanyola a Brussel·les, que procedeix, en la major part, de l'impost sobre el valor afegit (IVA), i la despesa comunitària a Espanya conformen una balança fiscal cada any.

Llevat del primer exercici del 1986, el saldo d'aquestes balances ha estat sempre favorable a Espanya, com es pot comprovar, més endavant, en les xifres de la Taula 6.2, en ocupar-nos del sector exterior de l'economia espanyola d'aquests anys. Per al període 1993-1996, l'índex de retorn, que mesura la magnitud dels ingressos procedents de la CEE respecte de les dimensions de l'aportació espanyola al pressupost comunitari, va ésser d'1,99. Vol dir, per tant, que l'actuació de la CEE a territori espanyol va duplicar, en valor, el muntant de la contribució del país al seu pressupost.

LES INFRAESTRUCTURES COM A OPORTUNITAT. LES INFRAESTRUCTURES COM A NECESSITAT

Anna Maria Birulés

Vocal del Cercle d'Economia (1989-1992).
Ministra de Ciència i Tecnologia (2000-2002)

El Cercle d'Economia ha demostrat saber bé el caràcter de fet rellevant que tenen les infraestructures per al desenvolupament d'un país i per al benestar dels seus ciutadans. Si fa uns anys això era una inquietud de certes elits empresarials, avui la consciència que, sense unes infraestructures adequades, l'economia catalana, i també l'espanyola, anirà perdent competitivitat és ben present en les preocupacions de la ciutadania.

No és cap casualitat que amb l'avanç de la Revolució Industrial s'iniciïn infraestructures del calibre del Port de Barcelona (Junta d'Obres, 1868) i que, només uns anys després de l'aprovació de l'Eixample d'Ildefons Cerdà (1859), es configurin espais tan decisius per al desenvolupament industrial del segle xx com la Zona Franca de Barcelona. Així, en les primeres dècades del segle xx, es dissenyen els túnels que havien de travessar Collserola. Llavors només s'executa el túnel ferroviari de l'actual línia de FGC. A la fi dels anys seixanta neix TABASA (1966), a la qual s'adjudica (1969) la construcció i explotació dels Túnels de Vallvidrera. Tanmateix, el túnel central (Tibidabo) va ser «anul·lat», el d'Horta no ha vist la llum tot i figurar en el Pla de Carreteres de Catalunya (1984-1995) i el de Vallvidrera, que va tenir millor fortuna, no es va inaugurar fins a l'any 1991, a l'escalf de l'embranchida de les infraestructures olímpiques, de les quals en certa manera encara vivim. Una història semblant podríem referir de moltes altres infraestructures, per exemple les viàries, com el quart cinturó. Ja era una clara necessitat en les últimes dècades del segle xx i comptava amb dotacions en els Pressupostos Generals de l'any 2000.

Respecte a això, vull recordar els canvis experimentats per ciutats com Granollers i Mataró, que s'han beneficiat d'aquesta *non nata* infraestructura viària. Com pensem equilibrar un territori i una població tan concentrats a Barcelona i el seu entorn, si no tenim ben comunicada una segona corona de ciutats, amb autovies de prou carrils, amb trens veloços, amb capacitats logístiques i de serveis globals? Em refereixo a segones ciutats no precisament allunyades de la costa, com és ara Vilanova o Vilafranca. Amb aquestes mancances infraestructurals difícilment es pot competir globalment, sigui per atreure talent o per instal·lar empreses. Per això no és estrany el fet que encara avui tinguem dèficit de sòl industrial i amb un cost més alt que els nostres competidors europeus. Vertebrar el territori és una necessitat, i connectar-lo amb el món, una obligació. El 2008 celebrem l'arribada de l'AVE a Barcelona i esperem, el 2009, tenir la nova terminal de l'aeroport de Barcelona. Segurament haurem avançat significativament en aviació general si progressa com cal el Pla d'Aeroports. Sens dubte, les infraestructures hauran millorat, però ja fem tard. Cal fer un salt de

dimensió i de qualitat. És, sens dubte, el cas de les infraestructures nodals, com el port i l'aeroport, però també de la xarxa ferroviària i la xarxa de carreteres i autopistes. Resulta imprescindible no tan sols renovar i completar les connexions a l'interior del territori, sinó també disposar d'enllaços ben dimensionats i ràpids amb Europa i de plataformes per connectar directament amb el món.

Les infraestructures energètiques, i en particular la falta d'interconnexió elèctrica amb França, constitueixen un exemple flagrant de la nostra desconexió, més enllà del tren d'alta velocitat, que encara trigarà uns quants anys a travessar la frontera entre Espanya i França.

Com ens podem permetre augmentar el nostre aïllament elèctric demorant la interconnexió (MAT) amb França, a més de no aprofitar els avantatges del mercat europeu de l'energia? Ens podem permetre defugir el debat nuclear, que fins els mateixos sindicats propugnen, quan vam comptar amb centrals nuclears que, amb una modernització adequada, poden tenir uns 20 o 30 anys de vida útil fins que hi hagi

altres energies viables?

Encara que aquestes mancances infraestructurals les trobem en molts àmbits, a més dels esmentats aquí, com en les infraestructures científicotecnològiques i de telecomunicacions, no puc deixar d'esmentar les conseqüències del dèficit en infraestructures hídriques.

Desgraciadament, torna a ser actualitat aquella preocupació del Cercle, ja considerada antiga el 1988, sobre el proveïment d'aigua. No ens referirem al cost d'oportunitat de no tenir una infraestructura adequada, sinó que ens trobarem davant d'unes pèrdues econòmiques molt significatives per a molts sectors d'activitat. Per a Espanya i per a Catalunya no són temps «d'argumentaris de poca volada». Necessitem dotar-nos d'unes altes dosis de liderat polític, econòmic i social, i això significa explicar, convèncer i assumir responsabilitats perquè, amb la necessària complicitat de la ciutadania, no es retardin o paralitzin unes infraestructures imprescindibles per a la nostra competitivitat. No ens ho podem permetre, el preu és massa alt.

Aquesta situació tan favorable ve condicionada per la prioritat que la CEE ha concedit a la política agrària. Un important conjunt d'actuacions es dirigeix a desenvolupar les línies de política agrària –FEOGA Garantia–, els destinataris de la qual són normalment empreses i propietaris d'explotacions agràries. Un altre conjunt d'actuacions s'orienta a promoure un desenvolupament espacial més equilibrat, fonamentalment a través del cofinançament d'operacions encaminades a augmentar l'estoc de capital públic en infraestructures i reforçar el grau de qualificació del factor treball –FEDER, FEOGA Orientació.

Després de les reformes pressupostàries realitzades des del 1988, han aconseguit també una gran importància els Fons Estructurals, dels quals són perceptores principals les administracions públiques i les empreses que realitzen les accions incloses als distints Marcs Comunitaris de Suport, en funció dels projectes i de les zones seleccionades. La finalitat principal d'aquestes actuacions és la de reduir les disparitats econòmiques i socials entre les diverses regions europees.

Els saldos tan favorables de les balances fiscals d'Espanya amb la CEE són motivats per la prioritat donada a la política agrícola i l'atenció preferent a les polítiques estructurals i de cohesió a favor de les regions endarrerides. Les grans dimensions territorials, i agrícoles, d'algunes regions espanyoles del centre-sud de la Península i el seu grau d'endarreriment econòmic, les han fet grans beneficiàries del procés. Segons els càlculs de María Dolores Correa i Salvador Maluquer Amorós, Andalusia ha resultat la gran receptora de fons, amb més d'una quarta part del total dels ajuts comunitaris percebuts a Espanya de forma acumulada per a tot el període 1986-1996. En segon lloc, es troben les dues Castelles, que no han arribat, de poc, a capturar una octava part del total cadascuna. També formen part del grup de les regions àmpliament afavorides Extremadura i, a un altre nivell, les Canàries, Aragó, Galícia i Múrcia. La resta són perceptores modestes o, àdhuc, tenen saldo negatiu, essent contribuents netes al pressupost comunitari

La política econòmica de la integració

Els processos d'integració poden resultar autèntics factors activadors per al creixement, però, en qualsevol cas, modifiquen l'abast, els mitjans i els objectius de la política econòmica. La incorporació espanyola a la CEE suposava una gran pèrdua d'autonomia econòmica i una important reducció dels instruments de regulació i d'intervenció, paradoxalment quan les administracions públiques han arribat a absorbir una part més elevada del PIB espanyol. Els canvis majors procedien de la transformació provocada pel nou marc institucional que derivava de dues operacions d'enorme importància: l'adaptació a la normativa comunitària des del mateix 1986, que implicava la renúncia definitiva als instruments de la política aranzelària, i la integració plena al mercat únic europeu a partir del 1992.

Dins de les actuacions d'adaptació a la CEE, però amb la finalitat evident d'activar la lluita contra la inflació, el Govern va decidir la introducció de la pesseta al Sistema Monetari Europeu des de l'1 de juliol de l'any 1989. Es pretenia que l'opció per l'estabilitat del tipus de canvi pogués introduir una disciplina estricta en el comportament dels agents econòmics. El problema va sorgir del fet que si els sectors sotmesos a la competència exterior no podien defugir les restriccions que els eren imposades, els sectors protegits n'actuaven gairebé al marge. La carrera de les mateixes administracions públiques per augmentar la despesa, i el dèficit públic resultant, forçaven, en canvi, a l'alça els tipus d'interès i, per causa de l'endeutament exterior, provocaven la sobrevaloració de la pesseta dins dels marges de fluctuació consentits per l'SME. Això imposava a la indústria la pressió d'una destructiva competència exterior, mentre que els preus interiors dels serveis seguien augmentant.

L'obertura exterior i la liberalització interna, que havien d'acompanyar el procés d'integració, varen ésser limitades a uns pocs sectors. En canvi, els responsables de la política econòmica no varen plantejar-se la necessària reforma administrativa i la liberalització dels serveis imprescindible per treure partit de la integració. La conseqüència no podia ésser altra que el descontrol de la inflació. Malgrat que a altres països de la CEE no era infreqüent l'existència d'un diferencial d'inflació

entre els sectors de béns comercials i no comercials, la persistència i el nivell d'aquest diferencial en l'economia espanyola revelava la permanència d'estructures i regulacions de mercat obstaculitzadores de la competència en el sector terciari, segons que va assenyalar l'informe de l'FMI sobre Espanya de l'any 1992.

La darrera temptativa de la lluita contra la inflació tenia lloc al mes de juny de l'any 1994, amb l'aprovació de la Llei d'Autonomia del Banc d'Espanya, que restava convertit en l'organisme responsable, de forma exclusiva, de definir i executar la política monetària. El Govern havia renunciat, per tant, a un altre instrument de control, però, en la pràctica, tampoc el banc central no tindria gaire marge perquè, en haver-li estat transferides les funcions corresponents, també li va ésser fixat un objectiu de forma imperativa, que no era altre que l'estabilitat. L'augment de la imposició indirecta a l'inici de l'any 1995 va pressionar de nou sobre la inflació. La indexació contractual, o implícita, i la manca d'accions de flexibilització dels mercats, particularment dins l'àmbit dels serveis, seguien mantenint un diferencial elevat respecte de la mitjana comunitària.

Entre les polítiques d'ordre general, destaquen, així mateix, les reformes laborals. El camí triat l'any 1984, i ampliat a través de distintes mesures en anys posteriors, cercava la introducció dels contractes temporals per tal d'estimular la creació d'ocupació. Una primera mostra de descontentament laboral, promoguda pels principals sindicats, amb Comissions Obreres i la central socialista Unió General de Treballadors (UGT), va manifestar-se a través de la vaga general del 20 de juny del 1985 contra la reforma legal de la Seguretat Social. El gran desafiament sindical es va produir amb la segona vaga general contra el govern socialista del 14 de desembre del 1988, contra el Pla d'Ocupació Juvenil i contra les revisions a la baixa dels salaris dels funcionaris, que va paralitzar enterament el país per primera vegada en més de cinquanta anys. Les estadístiques oficials recompten un total de 4,8 milions de treballadors participants.

L'enfrontament de les organitzacions sindicals i de l'oposició d'extrema esquerra a la política del govern del PSOE, no deixava cap marge per introduir reformes en el mercat de treball sobre el sector consolidat, que detentava posicions de privilegi. L'única via per permetre la creació de nova ocupació havia de consistir en els contractes temporals i en retocs sobre les posicions més febles. La renúncia a una reforma general només deixava l'opció d'incidir a través de figures contractuals específiques per a situacions determinades.

Les dificultats de la situació creada des del 1989-1990 es manifestaren en el cas de l'INEM, que es va veure afectat pel Decret-llei de 7 d'abril del 1992, anomenat «*el decretazo*», perquè, després de dos anys d'increment dels desequilibris, el sistema de desocupació havia assolit un ritme que el situava entorn de mig bilió de pessetes de dèficit, d'impossible cobertura financera. S'allargava el període mínim de cotització per rebre els subsidis, i es retallava tant el temps de cobertura com la quantia de les prestacions.

Les grans transformacions del marc institucional que comportava la integració a la UE varen condicionar de forma important els canvis estructurals experimentats per l'estructura industrial. Per un costat, es va procedir a una adaptació immediata a la normativa comunitària. Per una altra banda, en segon lloc, aquest tipus de canvis

UN BANY DE REALISME

Carlos Solchaga

Ministre del govern d'Espanya (1982-1993)

Un bany de realisme. Això eren per a mi les Reunions Costa Brava, organitzades cada any pel Cercle d'Economia i a la clausura de les quals era convidat com a ministre d'Economia i Hisenda entre 1987 i 1992.

Ho eren perquè un públic d'empresaris i professionals particularment ben preparats i informats, després d'escoltar atentament els meus punts de vista sobre els principals problemes a què s'enfrontava l'economia espanyola en cada conjuntura, em burxava amb preguntes intel·ligents i oportunes que posaven a prova el meu coneixement de les circumstàncies precises per les quals travessaven els negocis al nostre país i la meva capacitat per donar respostes encaminades a resoldre els problemes

concrets que se'm plantejaven. L'exercici era estimulants i exigent. Els resultats, sempre satisfactoris, ni que les meves respostes o els meus punts de vista no sempre rebessin l'adhesió d'aquell brillant auditori. Al final, amb més o menys diferències en els punts de vista expressats, jo trobava en aquell ambient una disposició crítica de col·laboració i un alt nivell d'exigència que m'estimulaven a continuar la meva tasca.

Recordo particularment la difícil reunió del maig del 1987, quan la pau social s'havia

Col·loqui de Carlos Solchaga amb els assistents a la XI Reunió Costa Brava, el 9 de maig del 1987.

trenat després de l'escalada del conflicte entre el Govern i els sindicats i les mobilitzacions al carrer estaven a l'ordre del dia. L'economia, després de l'accés d'Espanya a les Comunitats Europees, anava creixent d'una manera molt ràpida, creant ocupació després de deu anys de destrucció de llocs de treball i la inflació, desaparegut l'efecte sobre els preus de la introducció de l'IVA el gener del 1986, s'encaminava per primera vegada al voltant del 5% anual. Teníem l'oportunitat d'entrar en un període de creixement amb estabilitat després de molts anys de lent creixement amb alts nivells d'inflació. La situació, vaig tractar d'explicar en aquella ocasió a l'auditori del Cercle d'Economia, era difícil, i això es manifestava en l'increment de

l'enfrontament social, no pas a conseqüència de la deixadesa del Govern en aquesta matèria, sinó, per contra, a conseqüència del manteniment d'una mà ferma per part del govern en la conducció de la política econòmica i la seva negativa a ajupir-se a les exigències dels sindicats engellant a rodar una situació de perspectives que s'anunciaven tan favorables.

Les meves paraules van ser ben acollides, i els anys que van seguir, fins a la guerra del Golf, el 1991, van ser anys de forta expansió econòmica, tot i que, desgraciadament, sempre amenaçada en la seva consolidació per la pèrdua de competitivitat derivada de la inflació de costos i els alts tipus d'interès que va caldre implantar per enfrontar-s'hi.

resultaria reforçat i aprofundit per les exigències de la plena integració en el mercat únic a partir de l'any 1992. En tercer lloc, a conseqüència dels dos factors anteriors, la política industrial va haver d'abandonar els mecanismes d'intervenció directa utilitzats durant dècades, com ara les actuacions orientades a promoure reconversions i reestructuracions d'empreses i sectors, per passar a fórmules molt més neutrals de caràcter horitzontal, del tipus d'accions de col·laboració amb l'R+D+I empresarial, a través de centres tecnològics o de programes generals, de suport a les PIMES o recolzament per a la promoció industrial, per a reformes en els mètodes d'organització i de gestió, per a l'exportació o, d'una manera general, per a la internacionalització

En una altra direcció, la incorporació d'Espanya a la CEE va anar acompanyada de nous passos a la liberalització bancària, que es materialitzava a través de la liberalització dels tipus d'interès l'any 1987, la desaparició final dels coeficients d'inversió obligatòria l'any 1990 i l'abolició del sistema de control de canvis el 1991.

Dins de la política industrial, convé incloure, així mateix, l'àmbit energètic. Havent estat plenament recuperat un molt baix nivell relatiu dels preus del petroli, a partir del segon semestre de l'any 1985, les urgències anteriors del sistema passaren a un segon pla. És oportú assenyalar, no obstant, que la desviació de la intensitat energètica de l'economia espanyola, presumptament motivada per les incoherències de la política dels anys 1974-1978, no va ésser corregida a partir de l'adopció d'un nou pla energètic, més realista, com el PEN-1979. És cert que l'aturada del programa nuclear des del 1983 va impedir un canvi important en els balanços energètics. Però durant tot el període 1986-1996, el nivell de la intensitat energètica primària va seguir més elevat a Espanya que als altres països comunitaris. Si en gairebé vint anys no havia estat corregida la desviació presumptament acumulada el 1974-

1978, difícilment es pot creure que les mesures d'aquells anys havien tingut la transcendència que els ha estat imputada. El problema no era purament conjuntural, sinó que venia de molt lluny i s'arrossegaria per moltes dècades.

Des d'un angle més atent als moments particulars de la conjuntura econòmica, la gran crisi de 1992-1993 absorbeix tota l'atenció. El desequilibri pressupostari i el descontrol del dèficit i del deute varen arribar a ésser de tal magnitud que, pel mes de juliol del 1992, es va haver d'aplicar un dràstic programa d'ajustament. Les principals mesures incorporaven l'augment de la tarifa de l'impost sobre la renda entre 1 i 3 punts, amb progressivitat creixent, l'augment de les retencions a partir del mes d'agost i l'increment del tipus mitjà de l'IVA en dos punts, del 13 al 15%, juntament amb una retallada substancial de la despesa pública. Per reduir la pressió sobre la Seguretat Social, es carregava sobre les empreses la cobertura dels quinze primers dies de baixa per malaltia dels treballadors.

En línies generals, la política econòmica del període va complir molt satisfactòriament els compromisos adquirits amb l'adhesió, però va desconèixer les possibilitats del moment i va perdre en molt gran part les noves oportunitats, des de la perspectiva de la creació de comerç, que oferia la situació. Per tal d'aprofitar l'ocasió, hauria calgut contenir costos i preus i prioritzar una estratègia destinada a reforçar la productivitat i la competitivitat. Però ni tan sols les autoritats econòmiques varen entendre el gran repte del moment. Són en certa manera emblemàtiques les paraules atribuïdes al ministre d'Indústria, Claudio Aranzadi, per a qui la millor política industrial «*es la que no existe*».

Com ha recordat Jaime Requeijo, per competir en una economia oberta, com era la comunitària, resultava necessari que l'entorn general fos realment competitiu, però a diversos sectors, com els transports, les comunicacions o l'energia mateixa, es mantenia un clima d'hivernacle basat en formes monopòliques, subvencions públiques i preus polítics i tota mena de barreres a la competència. Els complexos seculars d'una població històricament molt poc reconciliada amb una economia de mercat i el miratge que l'entrada a la CEE suposava una època de prosperitat segura i gratuïta –amb el lema de «*¡Ya somos europeos!*»– varen conduir al menyspreu de la competitivitat exterior i de l'oportunitat de promoure increments extraordinaris de les exportacions. Des d'aquest punt de vista, es tractava d'una oportunitat perduda, una més, per reorientar el model de creixement de l'economia espanyola cap a vies més sòlides.

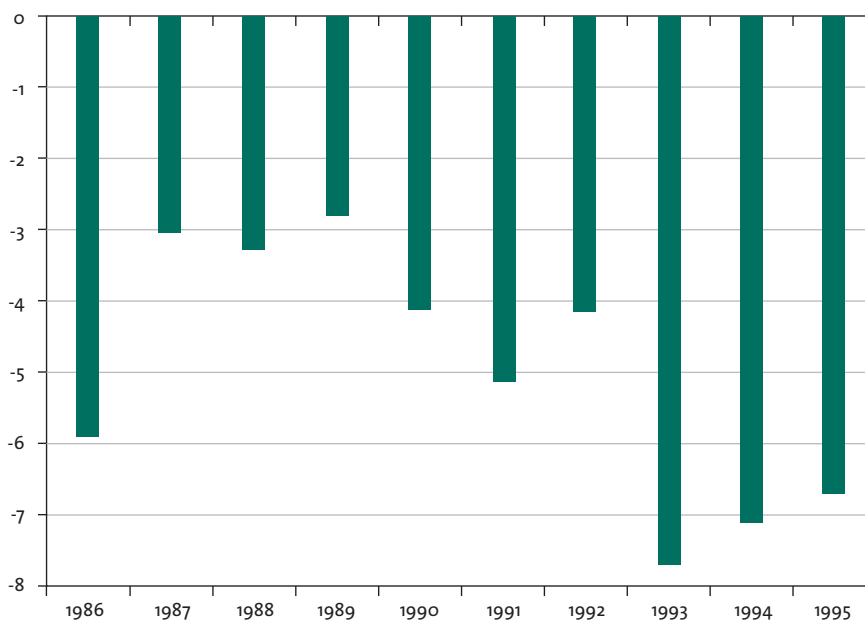
Despesa i dèficit públics

Des de l'accés al govern dels socialistes, a les eleccions de l'any 1982, el dèficit públic, ja força elevat els anys anteriors, va augmentar, més encara, pel fet d'haver estat emprat com a instrument de sortida de la crisi. A partir del 1987, gràcies al gran creixement econòmic dels primers anys del període, va començar a minvar. Però, en no haver-se adoptat una política de consolidació pressupostària, molt aviat va tornar a créixer i, a més, amb una gran intensitat.

El Govern realitzava despeses per muntants molt superiors als ingressos ordinaris de caràcter fiscal, ja durant els anys de bonança. Addicionalment a les pèrdues

gegantines del sector públic empresarial –amb xifres molt grans per a l'INI, però també per a RENFE o TVE–, foren executats treballs públics que exigien grans despeses, com el TGV, operacions d'imatge d'enorme abast, com els Jocs Olímpics de Barcelona i l'Exposició Universal de Sevilla, i va inflar-se, d'una forma no massa comprensible, el volum de l'ocupació pública, amb més de mig milió de nous llocs de treball en molt pocs anys. Com han explicat els mateixos responsables del govern de l'època, però, l'acceleració de la despesa pública troba l'explicació principal en l'enorme increment de la despesa social que va tenir lloc després de la vaga general del 14 de desembre del 1988. Els augments de la despesa de protecció social varen ésser molt grans i no eren sostenibles a mig termini.

El Gràfic 6.1 presenta les xifres del dèficit públic de cada any, expressat en tants per cent del PIB, i deixa clar el seu molt elevat muntant, fins i tot durant els anys d'evolució econòmica més positiva. La reducció relativa solament va tenir lloc els anys 1987 i 1989. Des del 1990, el dèficit ultrapassava un enorme 4% del PIB i l'any 1993, en plena crisi, es disparava fins al màxim històric del 7,5%. Mai abans, el desequilibri provocat pels excessos de despesa de les administracions públiques havia arribat tan lluny. Rectificar aquesta dinàmica no havia d'ésser gens fàcil. Malgrat la consciència general de la insostenibilitat d'aquest comportament, el dèficit es va mantenir a nivells altíssims durant els dos anys posteriors. En efecte, la lleugera millora de la situació durant els dos darrers exercicis del període no va evitar que els dèficits es mantinguessin en tants per cent tan immensos com un 6,9 % l'any 1994 i un 6,7% l'any 1995.

Gràfic 6.1. Dèficit de les administracions públiques, en tant per cent del PIB

CANVI GENERACIONAL: EL PAPER DEL CERCLE EN UNA JOVE DEMOCRÀCIA PLURALISTA

Carles Tusquets

President del Cercle d'Economia (1989-1992)

Coincidint amb el seu 30è aniversari, el Cercle d'Economia va iniciar un canvi generacional. Els fundadors van obrir la institució a un nou grup d'empresaris i economistes. Ja a mig mandat, Enric Corominas va renovar la junta Directiva. Jo em vaig convertir en un dels vicepresidents i, poc després, en candidat a la presidència. Recordo les paraules d'en Carles Ferrer Salat durant la conversa que vam tenir per preparar la meva candidatura. Em va dir: «Em veig retratat en tu. Quan vam fundar el Cercle jo tenia la teva edat».

El 1988 teníem el repte de ser innovadors com els mateixos fundadors del Cercle ho havien estat l'any 1958. Es tractava de resituar el Cercle d'Economia en un entorn completament diferent del de la seva fundació. El Cercle havia nascut per influència de Vicens Vives com la institució que va defensar en un entorn molt tancat la necessitat d'apostar per la industrialització, la democràcia i la integració europea d'Espanya. Aquests tres objectius ja s'havien aconseguit a final dels anys vuitanta. Al Cercle li calia redefinir el seu discurs i les seves formes d'actuació.

Ja no es tractava d'apostar simplement per unes polítiques d'estabilitat monetària i d'acompanyament de la industrialització. En aquell moment calia abordar la qüestió de quines eren les polítiques i les reformes més adequades per transformar una feixuga economia industrial en una economia amb una base industrial més flexible i més orientada als serveis. Ja no es tractava solament d'apostar per una democràcia representativa, sinó d'aconseguir que la democràcia, en aquell moment ja assentada, fos una democràcia pluralista. Es tractava d'aconseguir que els diferents actors polítics

i socials articulessin en públic les seves posicions, les seves visions i els seus debats. Es tractava de conduir la discussió pública cap a unes millores perceptibles en la qualitat de les polítiques. Ja no es tractava tan sols d'apostar per la integració europea, sinó de traslladar a la societat i al poder polític que la plena integració europea imposava indubtablement uns nous reptes als empresaris i a les administracions públiques. El desafiament era fer de l'economia espanyola una economia competitiva en el mercat únic europeu que estava a punt d'estrenar-se el 1993.

De la meva etapa com a president, en tinc molts records, però en conservo un amb un afecte especial. Es tracta de la taula rodona en què va participar com a ponent Ernest Lluch. Aquella tarda li vam demanar que parlés sobre el paper de l'Estat i la societat civil en els anys noranta. Ernest Lluch va començar la seva intervenció reconeixent que havia acceptat la invitació perquè un dia el vaig agafar a peu dret i per sorpresa, ja que no tenia costum d'acceptar debats sobre temes tan abstractes. Parafraçant un catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona, va dir que no solia acceptar

18 de maig de 1989.
Assemblea de socis del
Cercle d'Economia en
què va ser escollit pre-
sident Carles Tusquets.
L'acompanyen Vicenç
Oller i Jordi Alberich.

aquesta mena de debats perquè quan a Catalunya es parla de tantes abstraccions, el diumenge següent el Barça perd.

Aquell dia Ernest Lluch va defensar que la seva idea de societat civil s'adeia amb la que tenien els pensadors escocesos del segle XVIII, com Adam Ferguson o Adam Smith:

«La societat civil com a societat civilitzada, no com una cosa contrària a l'Estat, sinó com allò que és contrari a una societat bàrbara, a una societat feudal que té un grapat de limitacions, de privilegis, de restriccions a les iniciatives d'homens i dones en llibertat. Aquest tipus de societat civil necessita constituir-se en societat política, en societat que defineixi què és més convenient i què no ho és tant».

Considero ara aquelles paraules d'Ernest Lluch com orientadores de la nova etapa de la història del Cercle que em va tocar viure. El Cercle havia de passar de ser un centre d'influència a través de l'opinió en privat en un context de manca de llibertat, a ser un centre de debat i opinió en un context plenament democràtic i de llibertat. Es tractava d'aconseguir mantenir la capacitat d'influència amb noves formes de persuasió pública i social. Crec que amb el pas del temps veiem amb més nitidesa que aquells anys el Cercle va arribar a una nova posició en l'aparador de la política i l'economia a Espanya. Va articular una veu pròpia i independent que es va fer sentir, especialment pel poder polític, en un moment a la baixa del cycle econòmic.

Recordo especialment que la nostra opinió

sobre com la fiscalitat havia d'afavorir les iniciatives més productives va ser escoltada i debatuda. Aquesta qüestió va ser a l'agenda política d'aquell temps. També les nostres opinions sobre la reforma del finançament autonòmic van ser escoltades. I també recordo el diàleg amb el llavors ministre d'Economia i Hisenda, Carlos Solchaga, a les Reunions del Cercle d'Economia a la Costa Brava de la primavera del 1990 i la tardor de 1992. El cycle econòmic internacional es va deteriorar especialment el 1991 durant el final de la presidència de George Bush pare i la primera guerra del Golf Pèrsic. Per aquells anys es va posar en dubte la política industrial del Govern. A Claudio Aranzadi, ministre d'Indústria, que també va participar en les Reunions Costa Brava, se li va atribuir la frase que «La millor política industrial és la que no existeix». Segurament és una frase que no va arribar a pronunciar, però que diu com cap altra quina era la percepció generalitzada sobre la falta de preocupació industrial del Govern. Van ser els anys de la pesseta forta, fins que la seva fortalesa es va enfonsar, cap a la tardor del 1992. Aquesta crisi va culminar a Espanya amb la recessió del 1993, quan es va produir l'última caiguda del PIB real que coneixem avui. Crec que Carlos Solchaga va ser receptiu a les nostres inquietuds i preocupacions més industrialistes d'aquells anys, i té un bon record d'aquella etapa. Potser per això conserva i encara fa servir avui la cartera de pell que distingeix els qui han passat per la tribuna del Cercle d'Economia.

El finançament del desequilibri dels comptes públics es realitza mitjançant l'endeutament, intern o exterior, en les condicions habituals del mercat a través d'una àmplia gamma de valors públics. Durant el període, l'administració pública espanyola va conèixer el més accelerat dels cicles d'endeutament, i s'arribà a un màxim històric del 67,4% del PIB l'any 1996. A més de la magnitud enorme, el problema del deute durant aquest període resultava amplificat pel fet que no procedia de cap tipus de despesa extraordinària, sinó, ben al contrari, del nivell extraordinari que va arribar a assolir la despesa ordinària. Naturalment, la conseqüència inevitable seria l'augment, continuat i ràpid, de les càrregues financeres d'aquest mateix deute i, amb aquestes, de la despesa pública i, de nou, del dèficit. Un autèntic cercle viciós la sortida del qual era urgent de trobar. Per tal d'afrontar la gran amenaça creada per l'excés de despesa, no restava cap altre recurs que «desamortitzar» el patrimoni públic industrial.

La privatització d'empreses públiques

Els processos d'integració econòmica ofereixen noves oportunitats per al creixement als països que s'hi incorporen, però solament si reorienten la política econòmica i adopten estratègies adequades per a la millor adaptació en el nou marc institucional. En adherir-se a la UE, Espanya assumia el compromís de desmuntar tot el sistema de protecció aranzelària i les barreres no aranzelàries i, per tant, havia de passar a operar exclusivament amb els recursos de la productivitat i de la competitivitat internacional. Això exigia incrementar la dotació de capital, la capacitat tecnològica i la internacionalització de les empreses, al mateix temps que ho feia més fàcil.

La globalització de l'economia, de forma simultània a l'adhesió a la UE, apareixia com un molt important factor de condicionament de l'economia espanyola. En aquest context, es feia difícil el manteniment d'un complex productiu basat en l'empresa pública, de propietat estatal, i restava obert el repte de privatitzar-la. Les empreses públiques industrials havien nascut a Europa, i gairebé arreu del món, després de la Segona Guerra Mundial, per raons ideològiques, tant des de posicions nacionalistes d'esquerra com de dreta, i per la voluntat d'assumir projectes considerats estratègics o de difícil cobertura des de la iniciativa privada. L'empresa pública reforçava el poder polític dels governants, alhora que tendia a convertir-se en una extensió de les administracions públiques, amb un funcionament altament burocratitzat i amb l'ocupació de càrrecs amb criteris decidits des del poder, sovint poc o gens professionals. A Espanya tenien consideració legal d'empreses d'interès nacional des de l'acabament de la Guerra Civil i, per això mateix, gaudien de tracte preferent respecte de qualsevol altre tipus d'entitat del sector privat.

Des del començament de la crisi del petroli, a final de l'any 1973, l'entorn de les empreses estatals va deteriorar-se ràpidament, com a la resta dels països de l'Europa occidental, en assumir, per raons socials i de suport a determinades economies regionals, un gran nombre d'activitats productives desenvolupades pel sector privat, greument afectades per les dificultats del període. L'allunyament del sector públic empresarial dels criteris d'economicitat i de racionalitat de la gestió va adquirir, aleshores,

ACTE D'HOMENATGE A CARLES FERRER SALAT, 1990

Carles Güell de Sentmenat
President del Cercle d'Economia (1965-1969)

Evocar l'homenatge que el Cercle d'Economia, sota la presidència de Carles Tusquets, va organitzar a Carles Ferrer Salat amb motiu del seu nomenament com a president de la Confederació Empresarial Europea (UNICE) em fa reviure avui uns records i sentiments molt profunds que creixen amb la seva pèrdua, inesperada i irreparable.

En primer lloc, gratitud per tot el que va fer pel Cercle d'Economia en les seves diverses etapes i molt especialment en la fase fundacional, de la qual fou un element decisiu i aglutinador, al costat de Joan Mas Cantí. Per a mi, la seva amistat va ser molt important, i la seva presència significava un especial estímul per al compromís i l'esforç. Amb la tenacitat que el caracteritzava, orientava sempre els seus projectes en el camí de promoure el progrés econòmic i fer-lo compatible amb el desenvolupament personal, i ho feia sense limitacions ni fronteres, amb esperit universal. Era un home especialment exigent amb ell mateix i compromès amb la societat. El seu caràcter reflexiu feia que busqués amb afany l'origen i la causa dels problemes per trobar-ne la veritable solució. Aquesta era, probablement, la profunda causa del seu magnetisme personal. L'acte d'homenatge va posar de manifest el reconeixement unànim de les diverses institucions i entitats que s'hi van adherir, entre les quals cal destacar la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona, la CEOE, el Foment del Treball Nacional, la Cambra de Comerç de Barcelona, el Cercle d'Empresaris o el Comitè Olímpic Espanyol, als quals s'afegiren una sèrie de cartes personals d'adhesió, especialment expressives les de Joan Antoni Samaranch,

president del COI, i de Pasqual Maragall, alcalde de Barcelona. El president del Cercle d'Economia, Carles Tusquets, convocant de l'homenatge, va destacar la trajectòria de Carles Ferrer Salat referint-se especialment a la seva decisiva aportació a la creació del Cercle d'Economia, entitat que, segons va remarcar, havia arribat a tenir una important influència en l'opinió pública catalana i espanyola, a causa de l'oportunitat dels seus debats i declaracions i a la independència que sempre havia mantingut en les seves opinions. Independència que considerava el màxim actiu de l'entitat i que era fonamental mantenir en el futur. Em va correspondre a mi de glossar el paper d'en Carles en la primera etapa del Cercle i explicar l'esperit que va animar els fundadors en la seva constitució, esperit que ha sabut mantenir al llarg dels anys sota les successives presidències, que, d'acord amb els estatuts, es renouen cada tres anys. En quina mesura el desig d'ampliar la nostra formació i conèixer millor el país, ens va anar portant de manera progressiva a prendre consciència de grup, grup que en el seu moment podia assumir el paper que va representar la burgesia catalana a la fi del segle XIX pel que fa a vertebració del país i motor del seu creixement. Com vam anar definint algunes idees bàsiques que serien

Els presidents del Cercle d'Economia des del 1958 al 1990. D'esquerra a dreta: Carles Tusquets, Juan Antonio Delgado, Joan Mas Cantí, Carles Ferrer Salat, Carles Güell de Sentmenat, Carlos Cuatrecasas, Vicenç Oller, Artur Suqué i Enric Corominas.

indispensables per al nostre futur. Contacte i col·laboració entre la universitat i el món empresarial, llavors tan allunyats. Convicció que Espanya i Catalunya vivien una etapa política transitòria, que, arribada l'hora, exigiria preparació i desenvolupament econòmic i social. Necessària aproximació a Europa i als seus sistemes democràtics, que vam posar en pràctica a través de contactes i integració en organitzacions pròximes a la nostra, com les Joves Cambres i la Lliga Europea de Cooperació Econòmica (LECE). Convicció que l'empresa i l'empresari han de ser el motor del desenvolupament, per al qual es necessita el prestigi i la valoració de la seva funció. Idea no compartida llavors en grans àrees del país. Convicció que Catalunya podia i havia de ser la punta de llança d'aquesta aproximació a Europa i del desenvolupament econòmic espanyol. Vaig recordar que en un moment determinat el Cercle, inicialment de caràcter formatiu, va prendre la decisió d'influir en la societat a pesar de les limitacions de l'època, a través de tots els mitjans possibles –conferències, taules rodones, reunions, col·laboració a la premsa, publicacions i declaracions conjuntes amb altres entitats–, i vaig

recordar també com Carles Ferrer Salat va influir decisivament en tot el procés, fins i tot en les etapes en què la seva dedicació prioritària es va orientar a altres institucions, que el van dur a assumir la presidència de la UNICE. Jordi Pujol, soci del Cercle des de la fase fundacional i en aquell moment president de la Generalitat de Catalunya, va fer un elogi extens i sincer de la trajectòria de Carles Ferrer Salat, recordant especialment la influència inicial de Jaume Vicens Vives en el Cercle d'Economia, aprofitant l'ocasió per fer una convinguda crida a la burgesia perquè assumeixi avui, com ho va fer al final del segle XIX, un paper clau en la vertebració del país i en el seu desenvolupament econòmic. La intervenció final d'en Carles, plena d'emoció i agraïment, va recordar els inicis del Cercle i com s'havien anat consolidant en successives etapes els nostres objectius, posant un èmfasi especial en la fase de plena integració a Europa, posant de manifest el camí que ens resta per arribar als nivells de productivitat i eficiència dels països més avançats. Va destacar especialment que el coneixement,

la investigació i la tecnologia són les bases del futur desenvolupament. Es va adreçar amb gran afecte al que havia estat el seu president durant llargs anys a la Cambra de Comerç de Barcelona, Andreu Ribera Rovira, i va felicitar cordialment Joan Antoni Samaranch pel seu treball al COI i la consecució dels Jocs Olímpics per a la ciutat de Barcelona. Va agrair als seus col·laboradors empresarials l'eficàcia de la seva labor, que li havia permès disposar de

temps per a la seva dedicació a les diverses institucions presents en l'acte. Es va definir així mateix com un estudiant permanent, pel seu intens desig d'estudiar, d'adquirir coneixements i d'aprendre. Finalment, va agrair a tots la seva presència i suport, referint-se molt especialment a la seva esposa, Blanca, que sempre li va fer costat en la seva trajectòria vital. L'acte, doncs, va respondre àmpliament a les expectatives creades.

les màximes dimensions. També va augmentar, com mai abans, la contrapartida d'aquesta forma d'operar, incorporant tota mena de costos, en termes de càrregues sobre el pressupost general de l'Estat, de magnitud fortament creixent.

El sector públic empresarial apareixia com un univers d'elevada sensibilitat als conflictes, interns i exteriors a l'empresa, i de mínima atenció cap a la rendibilitat, la innovació i la internacionalització. Afavorides per condicions privilegiades de finançament, i per tota mena de regulacions monopolístiques, les empreses públiques tancaven el pas a l'existència de companyies ben gestionades, competitives i rendibles, promogudes i gestionades per la iniciativa privada en els espais de l'economia que ocupaven. L'obertura i la liberalització dels mercats les acabava de deixar impotents per projectar-se cap al mercat mundial, justament per la seva condició de monopolis de titularitat estatal.

L'any 1985, el govern espanyol va iniciar un molt ampli procés de reestructuració de les empreses públiques, que s'acostaven a unes dues-centes, més diversos centenars d'altres companyies filials i subfilials que també depenien de l'Estat de forma indirecta. Es tractava de perseguir la racionalització de la gestió directiva, assumint criteris de mercat i de rendibilitat, per tal d'aconseguir la modernització productiva i d'incrementar-ne la competitivitat. Es va emprendre una actuació de reorganització de sectors productius, fusions de companyies i, en alguns casos, liquidació directa d'empreses sense futur, per iniciar després un ampli procés de transferència al sector privat.

Les operacions de privatització responien a quatre motivacions bàsiques. La primera, consistia en la més gran eficàcia que s'esperava de la gestió privada, en deixar les empreses sotmeses a la disciplina de la competència, la qual cosa obligaria a controlar costos i donar resposta a les situacions noves que el mercat i la tecnologia fan aparèixer de forma contínua. La segona atenia a l'objectiu de recolzar el sanejament de les finances públiques, a curt termini, gràcies als ingressos extraordinaris procedents de la venda de les empreses, i, a llarg termini, per la via de tancar la despesa de l'Estat en tant que accionista, per raó d'obligacions com ara la d'acudir a les ampliacions de capital o la d'absorbir pèrdues molt voluminoses. La

tercera finalitat consistia a obrir la possibilitat d'actuar en el mercat mundial, ja que la pertinença a l'Estat incapacitava les empreses públiques per a la internacionalització a causa de les lògiques reserves de la resta dels països. La quarta, en fi, procedia de la voluntat d'ampliar la base social del capitalisme, a través de la sortida a borsa de grans empreses fins aleshores de titularitat pública.

La transferència de la propietat pot realitzar-se amb recurs a dues modalitats: a través d'ampliacions de capital reservades a accionistes privats o bé a través de la venda d'accions per part de l'Estat. La segona fórmula, més atractiva per a l'Administració pública, perquè li permet obtenir recursos abundants, va ésser l'emprada de forma general. Entre 1986 i 1990, el Govern va privatitzar, parcialment o total, quaranta importants empreses de l'INI i del patrimoni de l'Estat, mitjançant venda directa, com els casos de SEAT o Enagas, o bé a través de la venda d'accions en el mercat borsari o, encara, per via de concurs públic d'ofertes.

A l'alçada del 1992, solament les vendes de GESA, ENCE, ENDESA, REPSOL i ACESA ja havien proporcionat cap a 270.000 milions de pessetes al sector públic, la qual cosa permetia absorbir més de la meitat de les pèrdues acumulades per l'INI entre 1983 i 1987. La Llei de 23 de març del 1995 de Règim Jurídic d'Alienació de Participacions Públiques garantia el control públic com a substitutiu de la propietat majoritària. En aquells moments, la participació estatal en empreses cotitzades ja s'havia reduït fins al nivell que indica la Taula 6.1. Tot plegat va suposar que mig milió de ciutadans passaren a convertir-se en accionistes.

Taula 6.1. Participació estatal en el capital d'empreses cotitzades a Borsa a l'any 1995

	%
Grup ENDESA	66,9
Telefónica	21,1
Argentaria	28,1
Grup REPSOL	10,0
Tabacalera	53,5
Companyia Transmediterrània	95,2
SG Aigües de Barcelona	11,8
ENCE	51,0
INDRA	63,3

La venda d'empreses públiques es feia compatible amb la conservació d'una presència decisiva de l'Estat. El control de les grans empreses privatitzades de sectors considerats estratègics, com l'energètic (REPSOL, ENDESA) o el de les telecomunicacions (Telefónica), es completava a través de la creació dels anomenats «nuclis durs», consistents en agrupacions de paquets accionarians en mans de diversos bancs i caixes d'estalvis, que, amb petites participacions individuals, blindaven les empreses enfront del desembarcament d'operadors estrangers i asseguraven l'aplicació de les directrius estratègiques del Govern.

LA INTEGRACIÓ: EL SECTOR EXTERIOR

Més encara que en altres etapes històriques, els anys que corresponen al període de la integració d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea confereixen un elevat protagonisme al sector exterior, ja que un procés d'aquestes característiques implica, per definició, canvis transcendents en la posició internacional de qual-sevol economia. Aconseguir la creació de nous i més favorables intercanvis de mercaderies és, justament, la finalitat que persegueix aquell país que ha optat per la integració en un espai econòmic de dimensions superiors.

Regularment, a més, la resta dels capítols de les relacions econòmiques internacionals dels països concernits haurien d'augmentar, en algun grau, amb el creixement del comerç. Els serveis associats al moviment comercial, com ara transport i finançament, en formarien un cas clar. Però altres fluxos econòmics, que es mesuren en la balança de pagaments, són també, en realitat, força relacionats amb el comerç exterior de mercaderies.

Un exemple en podria ésser el dels pagaments tecnològics, per compra-venda de patents o *royalties* i assistència, que es relacionen molt sovint, de forma directa, amb les activitats de la fabricació i del comerç de mercaderies. O bé, altre com la inversió estrangera directa, que acostuma a presentar algun grau d'associació amb una presència comercial anterior al país de destinació dels capitals invertits per part de l'empresa que la realitza. Per la mateixa raó, també hi és relacionat el capítol relatiu a pagaments i ingressos per rendes factorials, dins de la balança de pagaments, que correspon a dividends i interessos d'inversions realitzades anteriorment.

La CEE a la qual Espanya es va adherir aleshores, tanmateix, no era pas únicament una unió duanera. Les competències de què disposava la Comissió Europea amb recursos pressupostaris concrets, més enllà de la funció regulatòria que exercia, eren ja importants abans de l'adhesió espanyola i varen anar adquirint posteriorment una magnitud creixent. Les relacions pressupostàries de cada país membre amb la CEE es tradueixen en dos fluxos financers, el que correspon a les aportacions de les economies concernides al finançament comunitari i el dels ingressos procedents de la despesa de les Comunitats Europees al seu territori, que formen una balança cada any. El saldo favorable de les balances fiscals d'Espanya amb la CEE és una via de cobertura del dèficit comercial que va anar adquirint una gran importància en la balança de transferències corrents i de capital durant el període que aquí es considera.

Fins i tot, es pot argumentar que el fet mateix de la integració, amb les normes que han propiciat la llibertat de moviments de capital i treball, hauria pogut impulsar moviments migratoris intracomunitaris, amb conseqüències no menyspreables sobre alguns altres capítols de la balança de pagaments, com ara la inversió residencial, sovint lligada al turisme, o les rendes del treball. Els pensionistes de països septentrionals que han optat per adquirir una residència a terres de l'Europa meridional, fenomen important a les dues regions mediterrànies de França, per exemple, constitueixen una nova vinculació, amb contrapartida econòmica, d'un país comunitari amb alguns dels altres membres.

Durant el conjunt del període, no es produeixen canvis qualitius radicals al sector exterior espanyol, llevat de la importància que adquireixen les transferèn-

ELS JOCS OLÍMPICS DE BARCELONA: EL PROJECTE D'UNA GENERACIÓ

Pasqual Maragall

Alcalde de Barcelona (1982-1997).
President de la Generalitat de Catalunya
(2003-2006)

Encara que no em correspongui a mi determinar-ho, m'atreviria a deixar constància que un dels fets més rellevants dels primers cinquanta anys d'història del Cercle d'Economia va ser, de ben segur, la celebració dels Jocs Olímpics de Barcelona, l'any 1992. És una referència que està, en tot cas, a l'alçada de dues altres fites crucials en la història del Cercle com són el Pla d'Estabilització i l'entrada d'Espanya a la Unió Europea.

Perquè els Jocs van constituir un esdeveniment que va marcar les vides de molts ciutadans de Barcelona i, molt particularment, la trajectòria d'institucions cíviques que tenen una participació activa en els afers col·lectius. Seria el cas, evidentment, del Cercle d'Economia i de tants i tants dels seus membres que van tenir un paper, en casos determinant, en la formulació, posada en marxa i gestió del projecte dels Jocs de Barcelona. En definitiva, crec que podríem tornar a deixar escrit aquí que Barcelona 92 va ser el projecte de tota una generació. Tenim ara ja la perspectiva suficient per afirmar-ho sense el pudor i l'autocontenció que sempre ens han caracteritzat com a barcelonins, i que han acabat configurant el caràcter i el capteniment de la nostra ciutat. Ara ho podem dir amb una certa desimboltura. Els Jocs Olímpics del 1992 van fer certament història, van ser un punt d'inflexió en l'evolució de la ciutat i van transformar-la de dalt a baix, tant des d'un punt de vista físic com del de les seves ambicions i capacitats. Els Jocs van situar Barcelona en la primera divisió de les ciutats d'Europa, la van posicionar adequadament per a la seva

entrada en el segle XXI i per fer un paper d'un determinat protagonisme en el nou marc d'una economia globalitzada i, concretament, d'una nova economia basada en el coneixement.

El fet és que la inèrcia positiva dels Jocs segueix impulsant la vida d'aquesta ciutat i d'aquest país, i les seves possibilitats de projecció al món.

En tot cas, el temps que ha transcorregut ens facilita un angle de visió prou ampli com per deixar constància d'algunes altres referències significatives.

Els Jocs van projectar un protagonisme potent de la ciutat, tot i ser aquesta la peça teòricament més feble de les tres administracions públiques implicades. En la millor tradició dels Jocs, evidentment, però en un marc polític molt específic definit per la confluència d'una política nacionalista afirmativa del Govern de la Generalitat i de l'esforç sistemàtic i conseqüent del govern de Felipe González per mantenir la direcció —i la visibilitat— del gran exercici de modernització d'Espanya. Tot i aquestes circumstàncies tan especials, Barcelona va assumir el lideratge de l'operació i el va mantenir fins al final amb una combinació de prudència i ambició.

Alguns observadors de la nostra realitat han fet l'exercici de valorar l'efecte dels Jocs des d'una perspectiva simètrica o negativa. Què hauria passat si no s'haguessin celebrat a Barcelona els Jocs del 1992? Com seria de diferent aquesta ciutat? Quina hauria estat l'evolució de Catalunya i, fins i tot, quines derives s'haurien imposat en l'afirmació del rumb del conjunt d'Espanya?

Són, a parer meu, unes preguntes pertinents.

Barcelona va saber organitzar uns grans Jocs Olímpics i es va donar a conèixer al món com una ciutat potent, viva, ben organitzada, acollidora i oberta. Podríem dir que els Jocs van demostrar la viabilitat pràctica, la possibilitat de visualització d'aquella fórmula tan descriptiva del Nord del Sud, la ciutat que vivia la tensió entre la seva pulsio calvinista, l'enyorança del Nord de Salvador Espriu, i el gust per l'estètica o fins i tot l'exabrupte expressiu tan propi de la Mediterrània.

Era una tensió que havia sorprès i captivat alguns dels autors estrangers que intentaven reformular la interpretació de la Barcelona moderna i que es va mostrar en tota la seva esplendor i complexitat els dies dels Jocs. Noucentisme i Modernisme; el romanticisme arrauyat del Palau de la Música o l'Hospital de Sant Pau i l'aposta pels serveis urbans més moderns; el romànic del MNAC i la Fundació Miró... En definitiva, una dialèctica rica i decididament urbana. És bastant evident que l'esforç de teorització sobre la ciutat que havíem fet se sustentava d'alguna manera en el contrapunt ideològic i programàtic de la Catalunya nacionalista que s'impulsava des del govern de la Generalitat. Proposàvem que la ciutat és la gent i el concepte de la ciutat com a territori obert, com a espai per al contacte humà i la creativitat, com a mercat, com a terreny de fronteres imprecises...

És probablement aquesta idea de Barcelona la que es va materialitzar en els dies dels Jocs i la que recorden encara els visitants que van compartir la festa amb nosaltres. Barcelona va ser, en definitiva, l'espai perquè es produïssin alguns fets prou espectaculars, gairebé miraculosos si els jutgem a la llum de la deriva que s'ha produït després al nostre país i al conjunt

d'Espanya. Fets tan insòlits com l'eclosió d'èxits esportius de l'equip espanyol, l'explosió dels voluntaris en un país que tendim a identificar amb les virtuts de la discreció i la santíssima por al ridícul, la convivència pactada entre idiomes, banderes i himnes, i una certa sensació col·lectiva que, a partir d'aquell moment, tot havia de ser possible.

Jo mateix, profundament impressionat pel que havíem viscut, m'hi vaig referir en finalitzar els Jocs amb una retòrica emotiva. Vaig dir concretament que havia vist el rostre d'una nova Espanya plural, confiada i tolerant.

El transcurs del temps ens ha confirmat que hi va haver un factor fonamental de l'èxit, que va ser l'aprofitament dels Jocs Olímpics com a excusa o com a palanca per posar en marxa d'una manera accelerada tots els canvis que havíem estat preparant per a Barcelona durant anys i anys. Els Jocs havien d'estar al servei de la ciutat. I ho van estar. I és potser indicatiu de la coherència del plantejament que una interpretació tan instrumental com aquesta no fos vista amb incomoditat pels membres del Comitè Olímpic Internacional (COI). Va passar més aviat al contrari. Que la proposta de transformació d'una ciutat feta i acabada com Barcelona amb motiu d'uns Jocs Olímpics els va captivar i es va convertir en el model de referència per a les futures candidatures.

No puc estar-me en aquest sentit de mencionar l'exemple de la inversió en col·lectors, a la qual vaig referir-me insistentment durant el període de candidatura. Va ser una de les «inversions olímpiques» més importants: 27.000 milions de pessetes.

El model territorial dels Jocs es plantejava a partir del propòsit, com ja ha estat apuntat, d'aprofitar l'esdeveniment per donar una empena definitiva a la construcció de la ciutat. Els Jocs eren una oportunitat per acabar, omplir o donar una funció urbana a espais concrets de la ciutat que havien quedat al marge de l'esforç d'urbanització. Es tractava, bàsicament, d'articular les àrees de Montjuïc, de la Vila Olímpica, de la Vall d'Hebron i la Diagonal. Quatre àrees que, a més, definien a grans trets el perímetre de les rondes.

L'opció per Montjuïc tenia un determinat caràcter simbòlic. Podia ser l'Olimp de Barcelona. Però, al mateix temps, la concentració d'instal·lacions esportives a la muntanya permetia concloure una urbanització deixada a mitges després de 1929 i tenia el sentit de la continuïtat històrica. És rellevant de mencionar aquí que es va fer tot el possible per associar la urbanització esportiva amb la recuperació de la centralitat urbana per al Palau Nacional, tot procurant que des del començament fos ben evident la vocació de la candidatura de tenir una dimensió cultural potent. El romànic de Montjuïc no podia de cap manera estar absent de la cita de Barcelona amb el món. Malauradament, no vàrem aconseguir que la Generalitat aprovés l'esforç de fer passar la Línia 2 pel MNAC, tot i tenir a punt les solucions tècniques i financeres.

La localització de la Vila Olímpica va ser una aposta estratègica de la màxima potència. Perquè va suposar un alteració clara i definida de la direcció natural de creixement de Barcelona. La construcció de la Vila Olímpica va obligar a aixecar les vies de la línia ferroviària més antiga d'Espanya, va obrir definitivament la ciutat al mar, i va prefigurar una nova línia de desenvolupament urbà cap a Llevant que va culminar uns anys més tard amb la modèlica urbanització dels terrenys del Fòrum, al Besòs, i obrint unes noves perspectives metropolitanes gairebé impensables els anys vuitanta.

Vall d'Hebron i Diagonal eren dos exemples de buits urbans situats en punts crucials per formular definitivament el perímetre de la ciutat central. La seva incorporació al mapa d'àrees olímpiques va millorar el funcionament de la ciutat i, al mateix temps, va ser una contribució a la política d'extensió a la perifèria dels estandars de qualitat urbana dels barris centrals. Cal tenir en compte aquí que aquests grans canvis urbans, en haver estat pensats i madurats durant molt de temps, comportaven una definició precisa dels usos posteriors de cadascuna de les actuacions olímpiques. Aquest va ser un aspecte central del model olímpic que va ser seguit, després, per altres esdeveniments destacats com, l'Expo de Lisboa.

Vull recordar, d'altra banda, que el moment de llançament de la iniciativa olímpica, al principi dels anys vuitanta amb l'alcalde Narcís Serra, va ser particularment oportú. Hi coincidien necessitats estrictament materials de la ciutat amb el moment de canvi del país, que acabava de passar per un intent de cop d'estat i estava a punt d'escollir un govern socialista. I, a més, es donava el fet que Joan Antoni Samaranch marxava a Moscou com a ambaixador d'Espanya, poc després d'haver estat escollit President del Comitè Internacional Olímpic en la sessió celebrada amb motiu dels Jocs del 1980, una edició boicotejada pels Estats Units.

Però era, a més, un moment de crisi econòmica que es feia sentir molt particularment en les economies locals i, és clar, en les hisendes dels primers ajuntaments democràtics. La demanda d'equipaments, d'infraestructures i de serveis era immensa i els recursos disponibles més que escassos. En realitat, inexistents.

Els Jocs Olímpics podien ser alhora l'excusa, la palanca estratègica, un missatge de renovació i d'optimisme i, també, el motor d'un consens ciutadà i institucional imprescindible per promoure el canvi urbà sobre unes bases sòlides. El consens ciutadà havia de tenir, a més, una expressió clara en el compromís del sector privat. Va ser un aspecte decisiu, d'enorme mèrit, si tenim en compte que en aquell moment encara es parlava, interessadament però se'n parlava, del dèficit dels Jocs de Mont-real. La ciutat va assumir el liderat de l'operació i la resposta empresarial va ser clara, ràpida i, sobretot, puntual. Les aportacions privades van finançar, de fet, la pràctica totalitat de l'esforç inicial de promoció de la candidatura sobre la base d'una contribució de deu milions de pessetes que van fer més d'un centenar de donacions a partir d'una llista inicial de 92 empreses. Però, a més, destacats empresaris com Carles Ferrer Salat, Leopoldo Rodés o Joan Mas Cantí van assumir un paper rellevant en la gestió del projecte, particularment en el camp de les relacions internacionals.

D'altra banda, la proposta olímpica no era un salt en el buit. La iniciativa s'integrava molt fàcilment amb una trajectòria molt

pròpia de la ciutat de Barcelona, que en la seva història recent havia promogut dos esdeveniments que encara estaven vius en la memòria de molts, les Exposicions Universals dels anys 1888 i 1929, de les quals es reconeixia el seu paper decisiu de modernització urbana. També havien quedat registrats en la memòria col·lectiva els intents anteriors de fer de Barcelona una ciutat olímpica, els anys 1924, 1936 i 1972. A més, la lògica de la mundialització econòmica i la competència entre ciutats, que tot just es començava a configurar, reclamaven una operació a gran escala per situar Barcelona en una bona posició en la gran lliga de les ciutats globals de finals del segle xx.

Els Jocs Olímpics van ser un escenari en el qual mostrar, també, el paper de les ciutats com a motors de desenvolupament polític i social, i el valor del consens polític i social en els projectes de futur i en la planificació estratègica.

Calia comptar amb totes les complicitats possibles per fer dels Jocs un esdeveniment sense precedents a la ciutat. Ja des del primer moment, com ha quedat apuntat, es va poder comptar amb la participació del sector privat. L'interès privat per tal que l'operació olímpica fos un èxit es va traduir en compromís i acció, tant abans de la nominació com després. Era evident que els Jocs Olímpics permetrien comptar amb una ciutat renovada, amb millors serveis i qualitat de vida, noves oportunitats de negoci i una ampliació dels mercats tradicionals. El projecte olímpic era necessari i convenient per a la ciutat, per al conjunt del país i per a l'Estat. És el que se'm va acudir de dir des de la Font Màgica a la gent que ens esperava a l'avinguda de Maria Cristina, la nit de la nominació olímpica a Lausanne: que el que és bo per a Barcelona és bo per a Catalunya i que el que és bo per a Catalunya és bo per a Espanya. És un plantejament que en bona mesura es va entendre i això va fer possibles els Jocs i el seu èxit.

En aquest sentit, el compromís del govern de Felipe González va ser decisiu i va suposar un canvi radical després dels dubtes que la proposta barcelonina havia suscitat en l'últim govern de la UCD. En realitat, el Govern va donar el seu suport a Barcelona

92 –recordem que Romà Cuyàs era secretari d'Estat i dirigia el Consejo Superior de Deportes–, molt abans que el Comitè Olímpic Espanyol es decidís a formalitzar la seva decisió. Ho va fer el juny del 1985, només un any abans de la designació olímpica, quan les tres administracions s'havien integrat ja en el Consell Rector de la Candidatura.

Espanya en el seu conjunt s'hi jugava molt l'any 1992, en el qual Barcelona i Sevilla havien d'esdevenir escenaris de la modernització del país, un país que feia només sis anys que havia ingressat a la Unió Europea. En aquest context, d'aposta per Barcelona i d'equilibris territorials en els quals també va entrar Madrid com a seu de la Conferència Iberoamericana, s'ha de deixar dit que va ser particularment rellevant la posició de suport adoptada per la Corona, tant en el front intern com en l'exterior. L'Olimpiada de Barcelona va ser una gran operació d'Estat.

El compromís de la Generalitat i del seu president, Jordi Pujol, no va ser menor però es podria dir que va ser autocontingut, una mica reticent i desconfiat davant del que probablement interpretava com una perillosa aliança entre Barcelona i el govern d'Espanya. La realitat és que la posició del govern de la Generalitat ens va fer patir molt i va conduir a moments de gran tensió. Segurament, vistes les coses amb la distància que donen els anys passats, la posició del govern de la Generalitat tenia una certa lògica interna i era una política defensiva contra el que es veia com un plantejament expansiu de Barcelona. En tot cas, vista la situació des de l'Ajuntament de Barcelona, és difícil evitar un judici sever sobre uns posicionaments que van dificultar l'adhesió d'una part dels ciutadans a l'entusiasme olímpic. I van fer impossible un ple aprofitament estratègic de les oportunitats que els Jocs aportaven no solament a Barcelona sinó al conjunt de Catalunya.

El que sembla obvi és que la política oficial nacionalista de contenció no va ser acceptada del tot per les seves bases electorals i això explica probablement que es posés en marxa l'alternativa d'estimular els grups radicals que havien de mantenir viva la tensió fins a la mateixa tarda de la

inauguració dels Jocs. Va ser una pressió que va tenir moments particularment incòmodes i fins i tot dolorosos, com l'espectacle dels cadells del nacionalisme català xiulant l'alcalde de Barcelona a Montserrat.

Però el fet és que la manca d'entusiasme es va traduir en una limitació de les inversions. I un projecte que havia estat concebut per ser assumit per terços va acabar dividint els seus costos només en dues meitats. I aquí és de justícia fer notar la rapidesa de reflexos del ministre d'Hisenda, Carlos Solchaga, que va veure immediatament en l'esquema de Holsa de cooperació entre l'Estat i l'Ajuntament una plataforma excel·lent d'influència sense posar en qüestió el lideratge municipal. Holsa era una proposta que unificava les tres societats d'actuació que l'Ajuntament de Barcelona havia posat prèviament en marxa.

És una bona mostra del tipus de política d'Estat que vàrem ser capaços de formular en aquells anys, el fet que aquest diguem-ne desequilibri del 51/49 favorable al Govern central es compensés immediatament amb el nomenament pel ministre com a president de Holsa, el malaguanyat Santiago Roldán, un autèntic barceloní d'adopció, estimat, competent i lleial. L'Ajuntament de Barcelona va destinar 100.000 milions de pessetes a inversió olímpica. No va ser una inversió desproporcionada perquè les inversions van augmentar la riquesa de la ciutat.

L'Ajuntament va fer inversions directes d'una banda, però va dotar també altres organismes inversors, principalment Holsa. L'esforç inversor vinculat als Jocs de les tres administracions i del sector privat s'ha estimat en uns 950.000 milions de pessetes.

D'altra banda, també va ser estratègicament decisiu el fet que el projecte de transformació urbana que es posava en marxa en diversos fronts adoptés una dimensió metropolitana. El model territorial tenia tres objectius bàsics: vertebrar la ciutat, equipar-la i reequilibrar-la. Com ja he esmentat, la construcció de la villa olímpica i el port olímpic va obrir la ciutat al mar i va posar les condicions per millorar tot el front marítim, com anys més tard es va plasmar amb l'enllaç amb la zona

Fòrum. Les rondes de circumval·lació dotaven la ciutat d'una millor infraestructura de comunicació que facilitava i ordenava l'entrada i la sortida a la ciutat. Igualment, l'ampliació de l'aeroport del Prat suposava millorar substancialment una infraestructura de transport que, com s'ha demostrat anys més tard, és estratègica per a la competitivitat del territori i l'economia local. La construcció d'instal·lacions emblemàtiques a Montjuïc, amb la remodelació de l'Estadi Olímpic i la construcció del Palau Sant Jordi, facilitaven indirectament els recursos per millorar els accessos i els serveis d'una part de la ciutat que havia entrat en un procés de degradació, així com i també les condicions de seguretat. Les telecomunicacions es van posar al dia amb la construcció de les torres de comunicació de Collserola i de Montjuïc. D'altres obres que no es veien, com les obres noves de clavegueram al Poble Nou, la Zona Franca i la plaça Cerdà també es van realitzar gràcies a l'esforç olímpic. Val a dir, que de la mateixa manera, les obres impulsades a les ciutats subseus olímpiques, des de la Seu d'Urgell fins a l'àrea metropolitana, van permetre estendre el procés transformador al conjunt de ciutats mitjanes de Catalunya, que es dotaven de noves infraestructures que, al seu torn, serien dinamitzadores de la vida local.

Deixo constància només d'una xifra per remarcar l'ordre de magnituds del canvi a Barcelona. Recordo que, en el mateix moment de la nominació olímpica, vaig comprovar que el trànsit de l'aeroport de Barcelona era de sis milions de passatgers. Per tant, en aquells moments, Barcelona tenia el mateix trànsit que la petita ciutat de Ginebra. Ara, Barcelona ha passat dels 33 milions, mentre que Ginebra no ha arribat encara als 10 milions.

Vull destacar igualment el fet que el model d'organització dels Jocs Olímpics, tot i que venia molt reglat per la Carta Olímpica, va ser executat pel COOB'92 a la perfecció. Els millors professionals, provinents tant del sector públic com del privat, hi van contribuir decisivament. Es van organitzar uns Jocs Olímpics en els quals van participar 9.364 atletes (6.657 homes i 2.707 dones) de

169 països, competint en 24 esports i 257 especialitats. 3.500 milions de persones van veure les cerimònies d'obertura i cloenda dels Jocs i el contracte pels drets de televisió va ser històric. Tota l'operació COOB va ser una operació equilibrada i es van complir les previsions de despesa inicials i l'organització dels Jocs va sortir rodona. Van ser, com va dir Juan Antonio Samaranch, «els millors Jocs de la Història». En darrer lloc, s'escau de recordar molt especialment els milers i milers de voluntaris i voluntàries –més de 30.000– i tots els ciutadans i ciutadanes que van fer possibles els Jocs Olímpics de Barcelona. La ciutat va saber donar el millor de si

mateixa i la il·lusió col·lectiva va facilitar la creació d'un escenari de complicitat, d'alegria compartida i d'orgull ciutadà, que es percebia al carrer. Èrem conscients d'estar vivint un moment històric i que no podíem fallar.

Més enllà de la nostàlgia –humana, profunda i dolça nostàlgia que ens deixen els grans moments de les nostres vides–, els Jocs Olímpics de Barcelona ens van fer molt millors, com a ciutadans i com a país. L'èxit dels Jocs ens va fer sentir més segurs de les nostres possibilitats, més madurs com a societat, més preparats per fer front als problemes, més capacitats per enfocar nous objectius, més confiats per afrontar el futur.

cies públiques, a causa de la despesa de la CEE a territori espanyol, i de l'inici d'un corrent important d'inversió espanyola a l'exterior. Els saldos de les principals balances mantenen el mateix signe dels períodes precedents, per bé que amb irregularitats diverses d'un any a l'altre.

L'absència de grans canvis estructurals en el comerç exterior espanyol contrasta fortament, per exemple, amb el cas d'Itàlia. La balança comercial italiana era estructuralment passiva abans de la integració, igual que l'espanyola. Però després dels primers cinc anys (1958-1962), amb constants augments del dèficit, va emprendre el camí d'una disminució tendencial. La irregularitat del procés de reducció del desequilibri comercial, del 1963 endavant, no va impedir que alguns anys després aconseguís equilibrar la balança de manera estable. Res de semblant al cas italià no ha conegut el sector exterior espanyol, ni en l'etapa 1986-1996, ni tampoc amb posterioritat. Per l'extraordinària transcendència del comerç de mercaderies, així com del turisme, la balança fiscal amb la CEE i els moviments internacionals de capital, convé dedicar una atenció major a aquests fluxos separadament.

L'ampliació del dèficit comercial

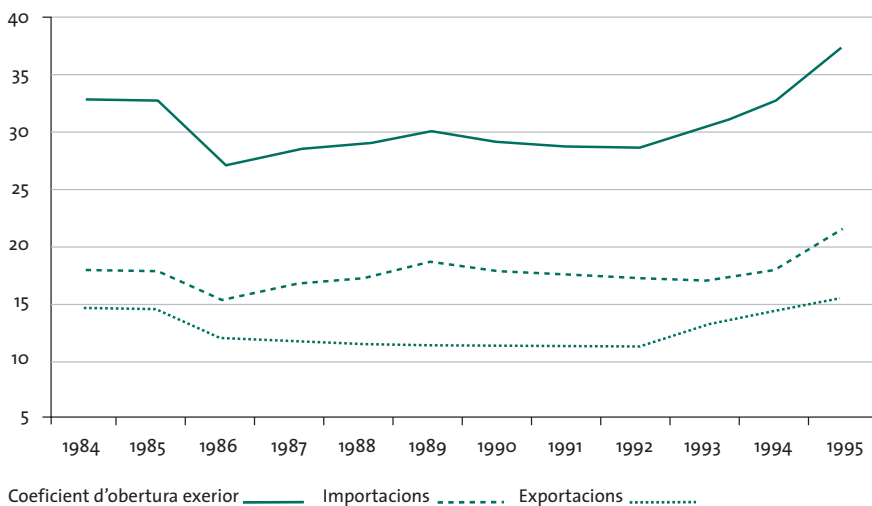
Per a Jacob Viner, les conseqüències d'una unió duanera sobre els intercanvis de mercaderies d'un país són de dos tipus, de *trade creation* i de *trade diversion*. La creació de comerç procedeix del desplaçament de la producció d'una localització a una altra, de costos més baixos, dins de l'espai econòmic de la unió. L'efecte de diversió de comerç procedeix, en canvi, de la substitució d'importacions d'un tercer país per compres a un altre país membre. El primer d'aquests efectes vinerians tendria a incrementar l'especialització productiva i, amb aquesta, la productivitat del

país en qüestió. El segon comportaria una renúncia d'aquests tipus d'impactes, per causa d'adquirir productes amb costos de producció més elevats.

Les dades relatives al comerç exterior espanyol farien creure que la integració no va ésser positiva per a l'economia espanyola perquè, contràriament a allò que podria esperar-se, va augmentar menys que el PIB durant la major part del període. L'efecte de creació de comerç hauria estat limitat. En altres paraules, el coeficient d'obertura exterior de l'economia va reduir-se a partir de l'any 1985. La paradoxa del comerç internacional d'Espanya, en aquests anys, no és petita: a mesura que progressava el desarmament aranzelari, l'economia espanyola tendia, proporcionalment, a tancar-se sobre si mateixa.

A més, durant els primers quatre anys del període, el saldo de la balança comercial es va deteriorar de forma molt ràpida, de manera que l'economia va passar a tenir el dèficit comercial més elevat entre els països industrials. El Gràfic 6.2 presenta l'evolució del grau d'obertura exterior de l'economia espanyola i les propensions a importar i a exportar, agregats expressats, en tots tres casos, com a tant per cent del PIB de cada any.

Els efectes de la integració haurien d'haver afavorit la intensificació de la divisió internacional del treball i l'elevació dels intercanvis, en el cas que el comerç exterior hagués augmentat més que el PIB i la renda nacional. Però, contra tota mena de pronòstics, l'elasticitat-renda de la demanda exterior no va augmentar, ni tan sols va restar estable, per acabar fent que tot el sistema entrés en crisi espectacularment durant el segon semestre del 1992 i l'any 1993. Fins aleshores, es va produir la gran anomalia: augmentava més el PIB que les importacions, en plena fase de desarmament aranzelari i d'integració a la UE. Solament els anys 1994 i 1995, aquesta trajectòria imprevista va començar a corregir-se i, per fi, el comerç exterior va augmentar amb taxes més elevades que el PIB.

Gràfic 6.2. Dimensions del comerç exterior espanyol, en tants per cent del PIB

Per acabar d'arrodonir la problemàtica evolució del sector exterior, durant els anys de creixement més intens del cicle, entre 1986 i 1990, el dèficit de la balança comercial va incrementar-se a gran velocitat, com es pot deduir dels moviments relatius al PIB de les importacions i de les exportacions al Gràfic 6.2. Únicament després de la cascada de devaluacions monetàries de 1992-1993, i de la violenta caiguda del PIB de l'any 1993, el comerç exterior espanyol començava a comportar-se, com ho fa regularment a qualsevol país en un procés d'integració, amb un dinamisme superior al del conjunt de l'economia.

Una primera interpretació d'aquesta evolució del sector exterior espanyol hauria estat que el creixement de les importacions venia motivat per la modernització de la base tecnològica del sistema productiu i que, en la pràctica, el gran augment del dèficit comercial seria corregit, ben aviat, per una ràpida ampliació i millora de la competitivitat de la indústria com a conseqüència d'aquell reequipament. Però el creixement de les importacions, ben al contrari, va ésser motivat principalment per l'augment de la demanda de béns de consum final i no pas de béns d'equipament. Així doncs, els increments de les compres a l'exterior no eren associats a la modernització de l'aparell productiu, sinó, directament, a la desviació del consum interior des dels béns de producció nacional cap als procedents de l'exterior, que no exigeixen inversió, ni tampoc generen ocupació, ni aporten ingressos fiscals a l'Estat per a la cobertura de les despeses col·lectives. La producció espanyola no guanyava a penes quota de mercat a l'exterior i la perdia acceleradament a l'interior.

El saldo comercial negatiu respecte del PIB va créixer a gran velocitat, passant del 3,5% l'any 1986 al 7,2% el 1989, per mantenir-se per damunt del 6% durant els anys 1990-1992. Excepte el mateix any 1986, durant tot el període el dèficit comercial ultrapassava àmpliament el superàvit dels serveis, per causar un desequilibri per compte corrent de magnituds creixents fins al 1990-1991. L'escassa competitivitat estructural de l'economia espanyola va ser accentuada pels termes de l'acord d'adhesió a la CEE, que varen ésser adduïts com a causa major del creixement del dèficit comercial. Però aquests haurien estat mecanismes específics de sectors i de produccions concretes i no pas un problema de la totalitat de l'economia. Atès el caràcter general del comportament dels agregats bàsics del sector exterior abans del 1994, sembla clar que algunes coses s'havien fet molt malament per part dels responsables econòmics dels governs dels anys 1986-1992.

El tancament de la balança per compte corrent va ésser positiu el 1986, com també havia arribat a ésser-ho els anys 1984 i 1985, però ja en l'exercici del 1986 els excedents van desaparèixer i s'entrava en dèficit de forma molt ràpida els següents. La sobreapreciació de la pesseta provocava la pèrdua de competitivitat de béns i serveis, sota la pressió d'una inflació més intensa. El motiu bàsic del diferencial de preus amb els restants països de la CEE es trobava, com és habitual, en els increments de costos provocats pels sectors de béns no comercials, construcció i serveis principalment, amb una productivitat mancada de progressos. Solament les devaluacions del 1992 i 1993 modificarien, momentàniament, aquesta dinàmica.

El dèficit exterior, com succeeix amb molta freqüència, creixia paral·lelament a l'augment del dèficit públic. L'excés de despesa de les administracions públiques pressionava a l'alça els tipus d'interès, provocava l'augment dels costos financers

ABOCANT-NOS A UN NOU MÓN. RUDIGER DORNBUSCH

Jordi Alberich

Director General del Cercle d'Economia

Rudiger Dornbusch, un dels més influents i reconeguts economistes de finals del segle xx, tant per les seves opinions sobre l'economia mundial com pels seus manuals d'economia, referència de generacions d'universitaris, mantingué una relació molt singular i propera amb el Cercle d'Economia.

Joan Molins, president del Cercle d'Economia, presentant la conferència de Rudiger Dornbusch el 13 de maig del 1993.

Un dels objectius de la junta directiva presidida per Enric Corominas fou la internacionalització dels debats del Cercle, especialment després de la X Reunió Costa Brava, celebrada a finals del 1985, coincidint amb l'ingrés d'Espanya a les Comunitats Europees. Uns anys en els quals Espanya i el món obert al qual accedia semblaven descobrir-se mútuament.

Un dels economistes que emergien amb més força a meitat de la dècada dels vuitanta va ser Rudiger Dornbusch. Portats per aquest ànim d'obertura, es decidí invitar-lo a la següent reunió. Des de la primera entrevista, manifestà un gran interès pel Cercle i per l'evolució social i econòmica d'Espanya. La seva primera intervenció va tenir lloc durant la XI Reunió

Costa Brava, a la qual seguiren diverses conferències i reunions. Les seves intervencions resultaren sempre profundes i amenes, provocatives i iròniques, i encertades en els seus diagnòstics. D'alguna manera la relació amb Rudiger Dornbusch fou l'expressió d'aquell mutu descobriment al qual feia referència. Per al Cercle, era incorporar-nos a les reflexions i debats internacionals de la mà d'un dels seus principals protagonistes. Era abocar-nos a aquell món nou que poc a poc hem anat fent nostre. Per a Rudiger Dornbusch era conèixer de prop l'evolució d'un país que li despertava simpatia i interès. Descobrir l'Espanya que deixava anar llast del seu passat i s'incorporava plenament al món obert. Descobrir els seus polítics, els seus joves economistes i els seus empresaris que

s'internacionalitzaven, especialment a l'Amèrica Llatina, regió que coneixia profundament. El cas de Roca Radiadors li resultava especialment sorprenent i interessant. Quan ocupà per darrer cop la nostra tribuna va mostrar un gran interès per conèixer personalment en Salvador Gabarró, president del Cercle en aquell moment. Desafortunadament, fa pocs anys, el 2002, una mort prematura ens deixà sense Rudiger Dornbusch. Hagués estat un dels amics i ponents que no hagués estat absent al nostre 50 aniversari. El seu record personal és també el record d'aquells anys tan intensos, en què la nostra economia i societat, dinàmiques i joves, van saber guanyar-se el respecte i el reconeixement del món democràtic.

de les empreses, i també del tipus de canvi de la pesseta, a través de l'endeutament exterior, amb la qual cosa feia més car el finançament de les empreses i més cares les exportacions, però, en canvi, abaratia les importacions per als consumidors nacionals. El manteniment d'uns elevats tipus d'interès impedia la deriva normal del mercat exterior, davant l'evolució de la balança comercial, que hauria forçat la depreciació de la pesseta, perquè permetia atraure un flux de capital superior i equilibrar els pagaments. A mig termini, però, això agreujaria encara més el desequilibri exterior, per causa del pagament dels interessos i de la devolució del principal del deute contret.

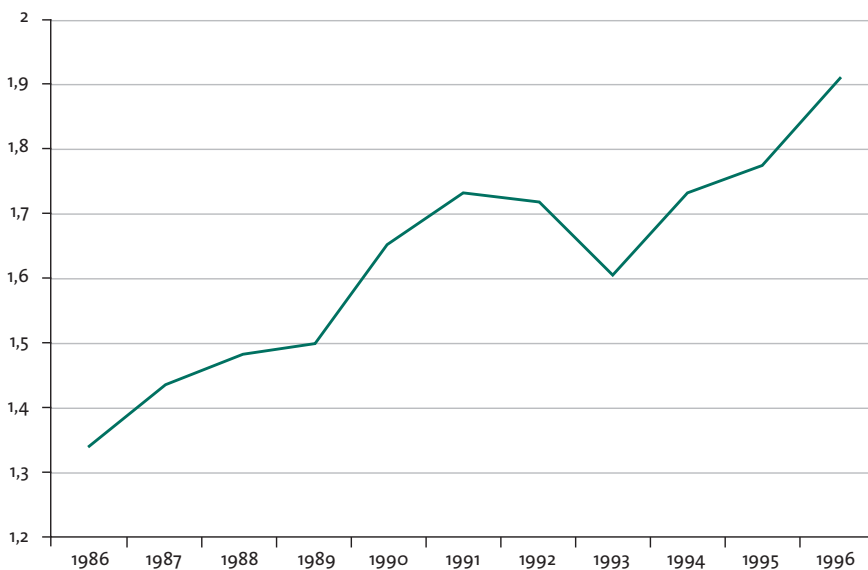
Amb l'entrada a l'SME el 1989, es pretenia assegurar l'estabilitat canviària, però sense atacar-ne la causa, que no era altra que la política immoderada de despesa del Govern. La situació posava de manifest les raons de la dimissió del ministre Boyer i la imprevisió del seu successor, Solchaga, amb pautes de despesa pública, per part dels responsables del Govern, de conseqüències negatives per al sector exterior i danys irreversibles per a gran part del teixit empresarial de la indústria espanyola.

Diversitat de les pautes d'internacionalització

Amb tot, l'augment del valor de les exportacions durant els anys del període 1986-1996 va ésser considerable, com també ho va ésser, encara més, el creixement de les importacions. A comparació amb els països europeus més propers, com França,

Itàlia o Portugal, les propensions a exportar i a importar de l'economia espanyola, mesurades a través del tant per cent sobre el PIB, seguien essent francament baixes. Lògicament, també ho havia d'ésser el coeficient d'obertura exterior de l'economia, que valora la suma d'importacions i exportacions com a tant per cent del PIB. Contràriament al discurs més comú sobre l'assumpte, el període de la integració no coneix augments de les relacions comercials en termes relatius al PIB, sinó reduccions, fins al 1992. Només les successives devaluacions dels anys 1992 i 1993 semblen haver estat la causa real dels progressos de la internacionalització a partir d'aquestes dates.

El Gràfic 6.3 presenta l'evolució del tant per cent de les exportacions espanyoles sobre el comerç mundial durant tot el període. El signe distintiu és, ben clarament, l'increment del percentatge, des del 1,34 l'any 1986 fins a l'1,91% l'any 1996. L'augment se situa a la fase ascendent del cicle, entre 1986 i 1991, i de forma lleugera, el 1995. Entre 1991 i 1994, en plena crisi industrial, la progressió de les exportacions espanyoles fou menor que les de la resta de països. L'any 1996, de nou molt expansiu, correspon pròpiament ja al període següent.

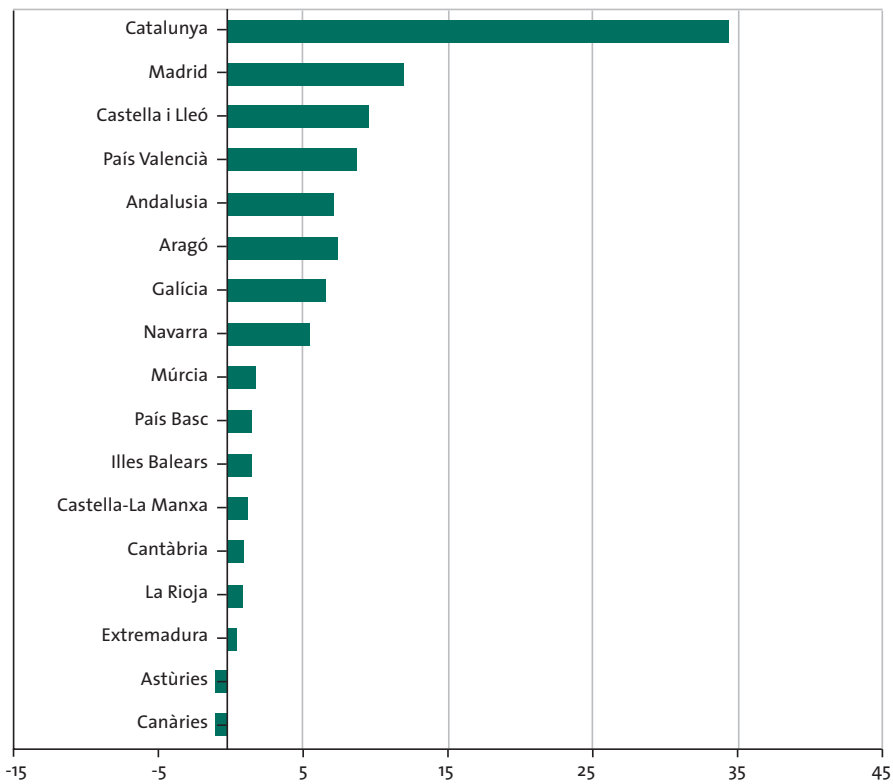

Gràfic 6.3. Tant per cent de les exportacions espanyoles en el comerç mundial

Des d'un altra òptica, es comprova que, a partir del mateix any 1986, va començar a modificar-se el patró d'especialització respecte de la CEE, en el sentit que varen ampliar-se les exportacions d'una sèrie de sectors amb superior valor afegit, com ara els de fabricació de material elèctric, electrònica de consum i, sobretot, vehicles de motor. Es tractava, per tant, de branques productives amb molt forta presència d'empreses multinacionals estrangeres, dedicades a la producció de béns

d'alta i, sobretot, mitjana-alta tecnologia. En canvi, determinats sectors més tradicionals, amb predomini gairebé absolut d'empreses de capital nacional, com ara agroalimentari, tèxtil, calçat, fusta o paper i edicions, perdien pes dins de l'estructura exportadora. Eren, en la majoria de casos, sectors de mitjana-baixa i baixa tecnologia, i intensius en treball, als quals resultava cada vegada més difícil competir amb els nous països industrials, especialment els asiàtics.

La desagregació regional de les dades del comerç d'exportació proporciona una informació important sobre la localització de les activitats productives i, més encara, sobre la competitivitat internacional de l'economia espanyola. El Gràfic 6.4 presenta, per al conjunt del període, la contribució de cadascuna de les disset comunitats autònomes a l'augment de valor de les exportacions del país sencer. Una sola de les regions, Catalunya, va aportar més d'una tercera part del creixement de les exportacions espanyoles totals. Entre Madrid, Castella i Lleó i el País Valencià expliquen una altra tercera part de l'increment. Onze de les restants regions aporten el darrer terç, havent estat negatives les aportacions de les Canàries i d'Astúries, perquè les exportacions respectives minvaren en termes reals al llarg del període.

Gràfic 6.4. Contribució de les comunitats autònomes al creixement de les exportacions espanyoles entre 1985 i 1996, en tants per cent

LA VOCACIÓ INDUSTRIAL DEL CERCLE

Joan Molins

President del Cercle d'Economia (1992-1995)

El Cercle d'Economia neix a Barcelona durant la dècada dels anys cinquanta, incorporant des del primer moment una clara vocació industrial. Una vocació que es reflecteix tant en les persones que el van fundar, com en les inquietuds que manifesten i desenvolupen. Un compromís amb els sectors productius que esdevé una de les seves característiques essencials al llarg d'aquests anys.

Des de la seva fundació hem viscut moments econòmics molt diferenciats. Durant les dècades dels seixanta i setanta va haver una clara expansió industrial, a la qual va seguir una forta regressió que es va prolongar fins a la dècada dels anys noranta. Aquesta regressió es manifestà amb una elevada conflictivitat laboral i amb el tancament de nombroses indústries.

Sens dubte, fou una dinàmica especialment dura, en la qual el Cercle es va reafirmar de forma clara en la seva vocació productiva, recolzant la indústria que havia superat el traumàtic ajust, apostant per unes actituds privades i unes polítiques públiques que reflectissin el compromís amb els sectors productius.

No podem deixar de recordar com diversos sectors de llarga tradició gairebé van desaparèixer, com és el cas del tèxtil, la fabricació d'electrodomèstics, motocicletes, automòbils... A la vegada, a d'altres es perdien les seues centrals a Catalunya, com fou el cas d'algunes constructores. Si a això afegim que el sector financer i el de les telecomunicacions, en els quals el pes de Catalunya era escàs, es convertien en sectors de referència, pot imaginar-se l'estat d'ànim dels «industrialistes». Per completar el panorama, a tota una sèrie de serveis d'alt valor afegit, com ara l'edició, els mitjans de comunicació, la publicitat o l'audiovisual,

Barcelona deixà de ser la ciutat de referència. En aquesta dinàmica de grans canvis, no es valorava el fet que un país de consumidors, i no de productors, genera un dèficit exterior de conseqüències que no es perceben a curt termini, però que posen entrebancs al creixement a llarg termini.

En aquest entorn, l'aposta del Cercle per recuperar la vocació industrial es manifestà clarament amb la publicació de l'opinió *Construir un país amb vocació productiva*.

Un punt de vista que va donar lloc a un intens debat, que ens ajudà a ser conscients d'una realitat i, especialment, a creure que de nosaltres depenia revertir-la.

En el moment d'escriure aquestes línies, veiem com els arguments tornen a ser plenament vigents. Si en la crisi de les dècades dels vuitanta i noranta destacaven les operacions amb els anomenats *bonos basura*, la compra d'empreses amb un endeutament desproporcionat, i la venda de companyies per tal de pagar els crèdits, en aquests anys hem viscut una situació similar. Una històrica frenesia immobiliària, especulativa, amb preus i crèdit sense límit, concessió incomprendible de *ratings*...

Alguns van saber vendre a temps i a preus notablement elevats les seves molt endeutades empreses. Al final arribà allò que sempre passa després d'una espiral especulativa. La crisi i totes les conseqüències

que afecten el conjunt del sistema. El Cercle ha de romandre fidel a la seva aposta pel món productiu, pel compromís industrial exigint als poders públics les infraestructures adequades i unes polítiques avançades que, sensibles a la sostenibilitat, afavoreixin l'empresa amb veritable vocació productiva a llarg termini. Aquesta és l'empresa que innova, que crea llocs de treball, que es desenvolupa i que desitja

restar propera a la seva societat. Perquè un país avançat, amb sòlides empreses productives, deslocalitza, rep i afavoreix la inversió estrangera, però manté sempre les seues de les seves companyies. Són la primera font generadora de creixement i progrés. Una vocació de la qual no s'ha allunyat el Cercle d'Economia durant els seus cinquanta anys d'existència, en diverses i molt variades circumstàncies.

Es pot concloure que les oportunitats obertes pels nous mercats varen ésser aprofitades de forma molt distinta per les diferents regions espanyoles. La trajectòria de cadascuna de les comunitats autònomes, particularment entre les més grans, no fou pas sempre la que *a priori* hauria pogut esperar-se. L'any 1985, l'economia amb major projecció internacional en termes proporcionals al PIB, o per habitant, era la del País Valencià. L'any 1996, en canvi, l'economia amb major projecció exportadora era la de Catalunya. En euros constants per habitant, el País Valencià va superar tot just l'any 1995, per primera vegada, la xifra del 1985. En els mateixos termes, Catalunya l'any 1995 més que duplicava el nivell del 1985. La resposta als reptes de la internacionalització havia estat contrària a una i altra comunitat autònoma, desfavorable al País Valencià i molt positiva a Catalunya. De la seva banda, Madrid va aprofitar les opcions lligades a l'aeroport de Barajas, amb importants increments de l'exportació de derivats del petroli per a l'abastament de les aeronaus, i de béns d'equipament i components per al seu manteniment, com també d'altres productes. El dinamisme de Castella i Lleó, així com d'Aragó, Galícia i Navarra es relaciona directament amb el sector de l'automòbil i els semimanufacturats per a la seva producció.

El suport del turisme internacional

El dèficit comercial descansa, en bona part, en el recolzament del turisme internacional. El saldo que correspon als intercanvis de serveis d'Espanya amb la resta del món presenta signe positiu tots els anys del període com a conseqüència del fort superàvit del capítol de turisme i viatges. En canvi, la resta dels components de la balança de serveis, comparativament molt menys importants en el cas espanyol, tanquen cada any amb dèficits més grans. Especialment negatius són els saldos relatius als pagaments tecnològics, per *royalties* i assistència tecnològica, i els nòlits, que deriven de la baixa presència de vaixells de bandera pròpia en el transport marítim. L'un i l'altre estan estretament relacionats amb el comerç d'exportació i, per tant, els seus dèficits tradueixen les febleses de l'aparell productiu espanyol en el sector industrial.

El comportament dels fluxos d'ingressos i pagaments per turisme i viatges, que havien constituït durant els vint-i-cinc anys anteriors al 1986 la principal partida compensatòria del dèficit comercial, va passar a ésser bastant diferent segons els successius subperíodes. Els tres primers anys, fins al 1988, va augmentar tant el nombre de visitants estrangers com el saldo de la balança turística, però després va iniciar-se una forta davallada que solament es recuperaria a partir del 1992, pel que fa al nombre de visitants, i del 1995, en valor a pessetes constants. Si es té en compte la pèrdua de valor de la moneda per causa de les successives devaluacions de 1992-1993, i es realitza el càlcul en milions de dòlars, el comportament del saldo de la balança turística és de reducció permanent des de l'any 1987 fins al 1993, per recuperar-se després del 1994 amb una gran intensitat. La mateixa política incontrolada de despesa pública del Govern, que amenaçava el potencial industrial i exportador de l'economia espanyola, per causa del dèficit i de la sobreapreciació del tipus de canvi, també debilitava aquesta mena d'exportacions interiors formades pel turisme internacional. Finalment les devaluacions de 1992-1993 provocaren un efecte doble, d'augment de la demanda turística, del nombre de visitants i dels ingressos, per una banda, i de forta contracció de la despesa de turisme realitzada a l'exterior per residents espanyols, per l'altra.

Va col·laborar a la renovació de l'impuls turístic la millora de la imatge-país aconseguida gràcies als Jocs Olímpics de Barcelona del 1992. També hi va contribuir molt el deteriorament de la situació socioeconòmica, amb inestabilitat política i elevada violència, a distintes destinacions competidores dins de la Mediterrània, especialment per raó de la guerra a l'antiga Iugoslàvia i per l'onada d'islamisme fonamentalista al Nord d'Àfrica. En una proporció difícil d'establir, l'inici del relleu del turisme, els darrers anys del període, determinat preferentment per la caiguda dels preus per als visitants estrangers, responia així mateix a les actuacions de política de promoció i de suport a la modernització, per a l'increment de la qualitat de l'oferta turística, de la Secretaria General de Turisme. És molt probable que hagi tingut una importància força més gran, no obstant, el conjunt de les actuacions dels governs autonòmics, que incorporaven un element de diversificació imprescindible per definir i consolidar nous productes turístics, més enllà de la tradicional oferta de «sol i platja». La descentralització política haurà estat crucial per millorar la imatge, i la qualitat, de les destinacions per al turisme internacional, com es comprova per la diversitat de resultats entre les distintes comunitats autònomes.

Les transferències públiques

També és positiu, i, per tant, contribueix a compensar el dèficit comercial, el saldo de la balança de transferències corrents i de capital. Des del 1980, a causa del canvi de signe de la balança migratòria uns anys abans, les entrades netes per remeses i altres transferències privades varen davallar continuadament en valors corrents i, molt més encara, en moneda constant. Des de l'adhesió a la CEE, l'any 1986, quan Espanya ja havia deixat d'ésser exportadora neta de treball, va començar a convertir-se en receptora de treballadors d'altres països de la mateixa CEE i extracomunitaris. La lliure circulació de treballadors, des del dia 1 de gener del 1992, va consolidar

aquesta dinàmica incipient. Es tractava de xifres encara molt limitades d'executius, càrrecs intermitjos i tècnics, generalment ocupats a les grans multinacionals instal·lades al país. La internacionalització del teixit productiu propiciava, doncs, la contrapartida de la sortida d'estalvi dels treballadors, com també la de pagaments per transferència de tecnologia o de rendes d'inversió.

Però a partir del 1987, pren el relleu una nova via per compensar el dèficit comercial que procedeix del saldo anual, positiu per a Espanya, dels fluxos financers amb la CEE, tal com ha estat ja explicat més amunt. Segons l'INE i la Direcció General de Pressupostos del Ministeri d'Economia, l'aportació espanyola al pressupost comunitari i les despeses comunitàries en territori espanyol es tanquen amb saldos favorables i creixents tots els exercicis del període 1986-1996, llevat del primer.

La Taula 6.2 reuneix les dades de les balances fiscals d'Espanya amb la CEE. La primera columna recull l'aportació espanyola al finançament de les despeses comunitàries, en termes de caixa. La segona agrega totes les despeses realitzades en territori espanyol a càrrec dels programes comunitaris. Les columnes tercera i quarta expressen els saldos de cada any, en moneda corrent i en moneda constant, a preus del 1995, respectivament.

Taula 6.2. Evolució del saldo financer entre Espanya i la CEE, en milions de pessetes

	Aportació espanyola	Ingressos procedents de la CEE	Saldo de la balança amb la CEE	Saldo, en pessetes del 1995
1986	113.505	105.100	-8.405	-13.594
1987	141.594	180.495	38.900	59.780
1988	236.220	398.218	161.998	237.468
1989	296.626	483.993	187.367	257.189
1990	383.741	510.125	126.384	162.554
1991	557.096	953.287	396.192	481.026
1992	659.080	990.330	331.249	379.685
1993	750.454	1.146.385	395.932	433.998
1994	937.934	1.229.955	426.028	445.944
1995	856.917	1.535.449	678.452	678.452

Espanya, en termes per habitant, era un contribuent relativament modest al pressupost comunitari, només per damunt de Portugal i de Grècia. Però, en canvi, era el destinatari principal de la despesa comunitària. En termes relatius al PIB i a la població, Portugal, Grècia, Irlanda i Luxemburg rebien despesa dels programes comunitaris en mesura superior a cap altre país. Però Espanya, a causa d'unes dimensions molt més grans, com també de la magnitud del sector agrari i de la pobresa relativa d'un gran nombre de regions –caracteritzades com a regions d'objectiu 1– aconseguia el major volum d'ingressos, amb molta diferència, i un saldo pressupostari francament favorable. Després del 1993, gràcies a la creació dels Fons de Cohesió, aquesta posició avantatjosa encara hauria de millorar molt substancialment.

AEDME I LA RESPONSABILITAT SOCIAL CORPORATIVA

Joan Rigol

President del Parlament de Catalunya
(1999-2003)

Durant més de dos segles Catalunya no disposà d'institucions polítiques pròpies. I malgrat això, va mantenir ben viva la seva personalitat col·lectiva.

El dinamisme propi de la societat catalana va ser el factor determinant de la continuïtat del nostre poble. La reforma agrària del segle XVIII impulsà un canvi de mentalitat econòmica: en el món rural es va passar de la supervivència a la producció d'excedents que varen possibilitar l'intercanvi comercial propi d'una economia oberta. La Revolució Industrial, iniciada al segle XIX, ens proposava esdevenir capdavanters en tecnologia a la nostra àrea d'influència econòmica. La renaixença cultural, a cavall dels segles XIX i XX, era expressió de la gran vitalitat creativa en tots els àmbits de la cultura (poesia,

narrativa, arquitectura, pintura...); era el pròposit d'esdevenir una cultura integral, de gran nivell, europea, a partir de la qual fos possible viure un humanisme d'abast universal. La regeneració política i el restabliment institucional català eren l'exigència d'una dignitat nacional com a expressió integral de la vitalitat de la societat catalana.

És ben cert que la nostra història està plena de contradiccions i d'injustícies, com totes les històries de tots els pobles. Però el fil conductor de la nostra permanència com a país és fruit de la societat civil catalana: valorar el treball, la capacitat d'iniciativa

Reunió del jurat del premi AEDME, l'any 1998, presidit per Enrique Fuentes Quintana. Al seu costat, el president d'AEDME, Carles Güell de Sentmenat.

tecnològica i empresarial no era un fet al marge de la dimensió cultural del país. La gran majoria d'iniciatives culturals tenien el suport financer i l'escalf humà dels protagonistes econòmics de la nostra societat. Jaume Vicens Vives fou el mestre que ensenyava aquest estil català als qui després fundarien el Cercle d'Economia. Avui vivim en una societat diferent: el paper redistributiu de l'Estat, a través del sistema fiscal, la vertebració de l'empresa més estamental entre accionistes i gestors, la globalització de les empreses multinacionals fan més difícil la vinculació de l'empresa a la cultura en què està inserida. Malgrat això, el Cercle d'Economia sap que els valors de l'empresa envers la societat

—allò que avui anomenem «responsabilitat civil de l'empresa»— són imprescindibles per a la seva interacció. Una empresa no és només una suma aritmètica d'interessos particulars; és l'expressió de la capacitat d'iniciativa d'un poble.

Per això es va crear AEDME (Asociació Espanyola per al Desenvolupament del Mecenatge Empresarial), com a instrument per sensibilitzar, promocionar i difondre aquest esperit de mecenatge que les empreses han de tenir com a vinculació als problemes i esperances del poble, de la societat en què actuen.

Avui cal valorar aquest esforç creatiu del Cercle d'Economia, que és la realitat d'AEDME.

La internacionalització passiva

Els processos d'integració econòmica acostumen a enregistrar una intensificació dels fluxos d'inversió estrangera entre els països afectats, per raó que les empreses reforcen les estratègies de participació en els nous mercats. L'adhesió d'Espanya a la CEE, per altra banda, va coincidir amb un procés de forta acceleració dels moviments internacionals de capitals entre països a conseqüència del fenomen de la globalització. Tal com ha estat ja esmentat en l'apartat dedicat a la inversió, Espanya va assolir una posició fortament receptora d'inversió directa estrangera durant el primer quinquenni del nou cicle econòmic, just quan es produïa al món un espectacular creixement d'aquests fluxos, molt per damunt de la resta de les principals macromagnituds de l'economia internacional, que va arribar l'any 1990 al nivell rècord de 220.000 milions de dòlars per mantenir-se després entre 150.000 i 200.000 cada any.

Les entrades netes de capital a llarg termini, durant els anys 1986-1990, superaven amb molta comoditat el dèficit per compte corrent de cada any, provocat bàsicament pel desequilibri comercial amb l'exterior. En una proporció superior al 90% es tractava d'inversió dirigida al sector privat. Entre les formes de la inversió privada, encara predominava la directa, més vinculada a projectes empresarials i a creació de noves activitats productives, força per damunt de les altres dues vies, com són la inversió en cartera i en immobles. Davant de la inversió, com a conducte preferent d'entrada de capitals a llarg termini, el finançament exterior per mitjà del crèdit va tenir molt poca importància.

Però l'any 1991, i ja amb absoluta claredat el 1992, les administracions públiques prengueren el relleu al sector privat com a principals receptors de capital a llarg termini, bàsicament a través de títols del deute públic. L'adquisició de deute públic per a no residents, que va passar a ésser la via dominant de l'entrada de fons, constituïa una fórmula de cobertura del dèficit per compte corrent de gran incertesa, com es comprovaria ben aviat.

Els desequilibris econòmics bàsics, i la crisi d'expectatives respecte del procés d'unió econòmica i monetària promoguda per la CEE, varen conduir a la liquidació d'aquest tipus de posicions i a la caiguda continuada de la cotització exterior de la pesseta, bo i forçant canvis radicals en el sector exterior. Des del 1991, la inversió directa rebuda va iniciar una tendència a la davallada mentre que, en canvi, la inversió emesa tendia a créixer, si bé d'una forma irregular.

La Taula 6.3 reuneix les xifres disponibles sobre la inversió directa exterior rebuda a Espanya, i també la que correspon a la inversió emesa, controlades a través del registre oficial. La taula fa patent una informació molt important respecte del comportament d'aquest agregat durant el període, que és l'augment extraordinari de la inversió directa efectuada per empreses espanyoles a l'exterior.

Taula 6.3. Projectes d'inversió directa exterior, en milions de pessetes

	Inversió directa exterior rebuda	Inversió directa exterior emesa
1986	400.903	66.857
1987	727.279	100.597
1988	843.254	229.707
1989	1.244.988	280.384
1990	1.819.851	454.814
1991	2.300.996	676.904
1992	1.914.494	518.058
1993	1.855.609	443.668
1994	2.347.805	1.019.976
1995	1.748.100	948.178

En efecte, la projecció inversora estrena, en aquest període, unes magnituds i un dinamisme completament nous en la història econòmica del país. Es distingeixen dos tipus d'actuacions de naturalesa bastant distinta. Per una banda, algunes grans empreses que operaven en sectors fins aleshores protegits i altament regulats, com banca, energia i telecomunicacions, tractaren d'incrementar les seves dimensions i de situar-se en nous mercats amb un elevat potencial de creixement. Per un altre costat, moltes empreses industrials han volgut consolidar-se en mercats on ja havien aconseguit una presència important a partir de les exportacions dels seus productes.

El primer tipus d'empresa, bàsicament del sector serveis, va orientar la projecció cap a altres mercats a partir d'una estratègia defensiva que pretenia evitar l'absorció per part de les grans multinacionals en un entorn molt més competitiu i davant de

mercats ja força madurs. Les primeres grans inversions, i amb clara voluntat de permanència, foren fetes l'any 1991 per Telefónica a Xile i l'Argentina, i per part de la gran banca, a diversos països llatinoamericans. Es tractava d'empreses que no fabriquen productes específics ni compten amb avantatges tecnològics, sinó que operen serveis massius regulats a països emergents, als quals no és imprescindible el domini de l'alta tecnologia. L'Amèrica Llatina ha estat escenari privilegiat de l'operativa d'aquest grup de molt grans empreses, generalment d'origen públic.

Els factors fonamentals que han impulsat aquest flux de capitals cap a l'exterior poden resumir-se, temptativament, en cinc punts. El primer procediria de la maduració dels mercats domèstics i de la necessitat de les grans empreses privatitzades de guanyar dimensió i diversificar-se per sobreviure de forma independent en una economia globalitzada. El segon, les facilitats a l'ordre gerencial que proporciona el fet de disposar d'un mateix idioma –o d'un altre de molt semblant, en el cas del Brasil–, d'una elevada proximitat institucional i de nombroses afinitats culturals. El tercer, el fet que els processos de privatització i regulació han estat en aquella regió gairebé consecutius a la seva consumació a Espanya, la qual cosa ha permès aconseguir grans quotes de mercat d'una sola vegada a preus força acceptables. La quarta, la condició de mercats emergents, amb grans creixements de la població i dels mercats i baixos nivells de productivitat a les empreses, que podien ésser fàcilment rectificats. La cinquena, i darrera, que existeix una certa correlació negativa entre el cicle de negocis a ambdues bandes de l'Atlàntic, la qual cosa ha facilitat l'entrada de capitals d'origen espanyol quan aquests han dirigit el punt d'atracció cap a aquells països.

El segon tipus d'actuació, des de la perspectiva de la internacionalització correspon a aquelles empreses industrials que, a partir de tecnologia, producte i marca consolidats, i altament competitius, tracten d'ampliar la seva presència en el mercat mundial. El nombre d'aquest tipus de multinacional, de vegades qualificada com «de butxaca», és molt més elevat que l'anterior i les dimensions mitjanes substancialment menors. Les inversions són poc controlades estadísticament perquè es realitzen, sovint, a partir dels saldos acumulats per les exportacions anteriors dels productes realitzades des de la matriu, o des d'altres filials.

Acostumen a dirigir-se cap a mercats altament desenvolupats, europeus, nord-americans i asiàtics, amb la finalitat de substituir exportacions pròpies, tractant-se, per tant, d'inversió directa exterior horitzontal. En una fase una mica posterior, també ha anat proliferant la inversió que cerca de produir en un altre país, bo i externalitzant una part del procés, o tot per tal de reduir costos, fiscals i/o laborals, i convertir-lo en una plataforma d'exportació cap a tercers mercats, o inversió directa exterior vertical. En aquest grup es compta amb nombroses empreses de sectors com l'agroalimentari, tèxtil i confecció, calçat, vehicles de motor, electrodomèstics, béns d'equipament o material d'hostaleria.

La crisi canviària

Així doncs, durant els anys del període, Espanya patia un enorme i creixent dèficit exterior, comercial i per compte corrent. També acumulava, any rere any, un gran

EL PAÍS QUE VOLEM

Rosa Nonell

Vicerectora de política econòmica de la Universitat de Barcelona.
Assessora general del Cercle d'Economia

El 1994 l'economia i la política seguien rumbos diferents. S'endevinaven signes de recuperació després de la recessió econòmica del 1993 que semblaven veure's amenaçats pel clima de crispació política i l'aparició a la llum pública de complexos entramats de corrupció.

La junta del Cercle, presidida per Joan Molins, va prioritzar l'anàlisi conjunta de l'economia, la societat i la política per construir una reflexió sobre el model de país desitjat. En aquest full trobem una síntesi dels principals valors que defensa la institució. Els tres eixos vertebradors de la formació d'opinió de la institució des de la seva creació conflueixen per ser represos més intensament en opinions posteriors, que produiran el debat oportú en la societat. La democràcia i els seus valors, la vertebració social i la territorial apareixen com els factors d'estabilitat i cohesió en el camp de la política. En l'economia sempre s'han defensat els processos d'obertura, liberalització i reforma, l'impuls de la capacitat d'innovació i liderat empresarial i s'ha accentuat el paper de les polítiques públiques, sobretot de la política industrial, en el desenvolupament econòmic i social. En aquest sentit, el full apel·lava a la consciència social i política: «El nostre país necessita una democràcia sòlida i estable que solucioni els problemes col·lectius», i això implicava guanyar credibilitat tant de la política com dels polítics. El Cercle va demanar amb valentia de tallar d'arrel la corrupció i aïllar-la aplicant la llei i va demanar que es reformés el finançament dels partits polítics. Aquests primers advertiments a la societat van ser desenvolupats més endavant amb

El finançament dels partits polítics, del 1999. La crispació política també afavoria el terreny de l'enfrontament territorial. Però era evident que no es necessitava tan sols més sensibilitat a la diversitat territorial i actituds més integradores per enfrontar-se a la situació, com apuntava el full. Abans, el Cercle ja havia reclamat la necessitat de reformar el sistema de finançament autonòmic i, anys més tard, va publicar una de les seves opinions més impactants i duradores sobre la cohesió territorial, les inversions públiques i el paper de la política pública. El segon front d'actuació consistia en la necessitat de modernitzar les empreses i adaptar-les al canvi permanent. En aquesta ocasió, l'anàlisi del Cercle es va focalitzar en la necessitat d'introduir vies d'innovació, tant tecnològica com organitzativa. La proposta d'introduir una descentralització més gran de la negociació col·lectiva no va ser ben rebuda per les organitzacions empresarials. La CEOE va respondre al president del Cercle dient que no comprenia que es demanés descentralització en la negociació col·lectiva quan la majoria dels convenis col·lectius es negociaven en els àmbits provincials. I el Foment del Treball, matisant més la seva opinió, no en compartia tampoc els plantejaments. Malgrat això, com que la realitat és tossuda, la literatura econòmica espanyola de mitjan

dels anys noranta i començaments del segle XXI ha demostrat reiteradament per via empírica la ineficiència del model de negociació col·lectiva i ha proposat els incentius necessaris per millorar l'eficiència en la formació de salaris. Les successives reformes del mercat de treball han anat introduint aquests principis, no amb el ritme que seria desitjable, però sí avançant en la

direcció correcta.

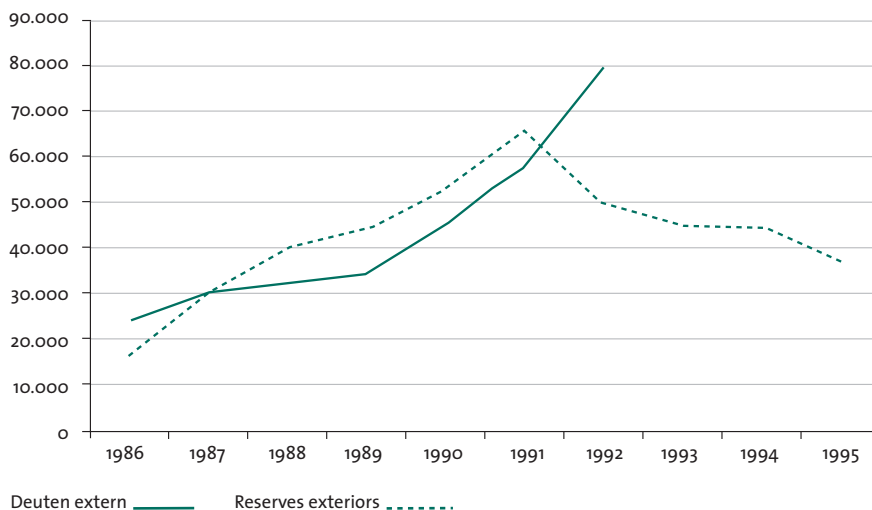
Finalment, des de la política econòmica es reclamaven grups industrials propis a través de la política industrial, l'enfortiment de les relacions entre la banca i la indústria, el desenvolupament d'una més gran seguretat concursal i una nova política fiscal per afavorir la inversió. Novament peticions que configuraran opinions posteriors.

dèficit públic. Ambdós desequilibris estaven estretament lligats: per finançar una despesa pública incontrolada, el Govern havia d'oferir tipus d'interès cada cop més elevats, amb la finalitat de mantenir els inversors tradicionals i atraure'n de nous. Això detreia mitjans de finançament al sector privat i encaria el crèdit a les empreses i a les persones, la qual cosa pressionava sobre els costos de producció i, per tant, sobre el nivell dels preus, deteriorava la competitivitat exterior i incrementava, encara més, el dèficit comercial i per compte corrent.

El desequilibri pressupostari del sector públic duia el Govern a finançar-se captant estalvi de l'exterior, amb la qual cosa aguditzava el desequilibri en la balança de pagaments, en incrementar la càrrega financera, per interessos i amortitzacions, i realimentava el dèficit i el deute. Atenent als resultats comprovats, és obvi que la política aplicada patia de la greu deficiència de no haver aprofitat la prosperitat econòmica del país durant el primer quinquenni, entre 1986 i 1990, per realitzar el sanejament pressupostari estrictament imprescindible.

La política macroeconòmica dels socialistes afrontava la contradicció de combinar una política monetària estricta i una política pressupostària expansiva. L'absència de mesures per corregir el dèficit públic tenia com a conseqüència una doble pressió a l'alça sobre els tipus d'interès i sobre els tipus de canvi, funesta per a les empreses dels sectors productius sotmesos a la competència. La crisi econòmica al Japó i, més tard, a Alemanya, amb motiu de l'absorció dels *Länder* de l'antiga RDA, va comparèixer en el moment menys oportú per agreujar les dificultats endògenes, prou grans per si mateixes.

Les dades relatives a les reserves exteriors del Banc d'Espanya il·lustren aquest comportament, de la manera que mostra el Gràfic 6.5. Varen augmentar extraordinàriament, fins acostar-se, a mitjan any 1992, a la xifra, immensa, de 70.000 milions de dòlars. Però, des del segon semestre d'aquell any, disminuïren a velocitat vertiginosa per tal de frenar l'especulació contra la pesseta, sense aconseguir absolutament res. Com va apuntar aleshores José Luis Feito, l'especulació va actuar racionalment per tal d'obligar Espanya a realitzar una política restrictiva que el país necessitava amb urgència.

Gràfic 6.5. Dades del sector exterior a fi d'any, en milions de dòlars

Entre setembre del 1992 i maig del 1993, la divisa va patir tres devaluacions consecutives, i, encara, una més, d'un 7%, el 5 de març del 1995. En aquest interval, l'antiga divisa espanyola es va desplomar més d'un 40% enfront del dòlar. El deute extern, com mostra el mateix Gràfic 6.5, també va anar creixent a gran velocitat. Tanmateix, no es pot allargar més la sèrie perquè el Banc d'Espanya va interrompre la publicació d'aquest agregat en considerar que, un cop desaparegut el control de canvis, havia esdevingut escassament representatiu en una economia amb llibertat total de moviments de capital.

UN CICLE ECONÒMIC COMPLET

Després de la llarga fase d'estancament econòmic, entre 1973 i 1985, havent procedit a una autèntica purga de la base productiva, a causa de les crisis i la reconversió de nombrosos sectors productius, així com de l'aplicació de controls salarials i reformes en el mercat de treball, l'economia espanyola es trobava en condicions de sumar-se a l'expansió que ja havien iniciat anys enrere els Estats Units i, més tard, l'Europa occidental. L'adhesió a la CEE oferia noves oportunitats i, a més, feia arribar recursos en gran quantitat, a través dels programes comunitaris de despesa. Els grans augments de la inversió, al mateix temps, en feien créixer ràpidament la productivitat. Les condicions generals havien passat a ésser extraordinàriament favorables, gràcies a la caiguda radical dels preus del petroli i d'altres matèries primeres, i de l'onada de prosperitat que era de nou present als països desenvolupats.

Resultat de la combinació de tots aquests elements, el creixement del PIB va començar a elevar-se ràpidament per donar forma a una nova fase expansiva entre

1986 i 1991, que hauria d'anar seguida ben aviat, no obstant, per tota mena de senyals d'esgotament el 1992 i per l'inici d'una molt profunda crisi al segon semestre d'aquell any i, sobretot, al llarg del 1993. Els anys de 1994 i 1995 presentarien una línia cada cop més clara de recuperació, per bé que en un clima de desconfiança generalitzada cap a les autoritats polítiques i econòmiques, per raó de l'experiència passada i, així mateix, pel descobriment d'alguns casos de corrupció a les institucions més elevades de l'Estat. Es tractava, sens dubte, d'un canvi de cicle, que únicament esperava els resultats d'una consulta electoral per materialitzar-se. Des del primer trimestre del 1996, en efecte, començaria, dins l'àmbit polític, una nova etapa de característiques molt distintes. La Taula 6.4 presenta els valors del PIB a preus de mercat i del PIB p.m. per habitant, en equivalència a milions d'euros de l'any 1995, així com les taxes de variació interanual d'ambdues sèries.

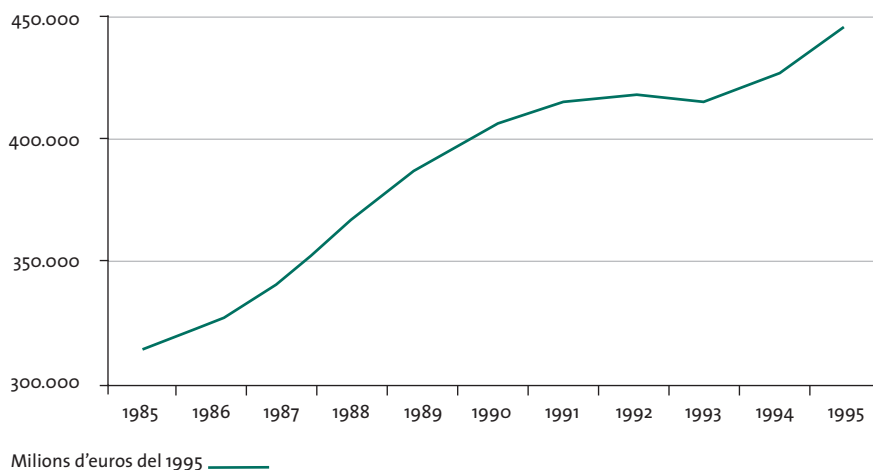
Taula 6.4. PIB a preus de mercat

	PIB		PIB per habitant	
	milions d'euros de 1995	variació %	Euros de 1995	%
1986	325.035	3,20	8.366	2,77
1987	343.370	5,64	8.804	5,24
1988	368.905	7,44	9.426	7,06
1989	389.840	5,67	9.930	5,35
1990	405.794	3,89	10.308	3,81
1991	416.015	2,52	10.535	2,21
1992	418.531	0,60	10.556	0,19
1993	416.175	-0,56	10.455	-0,96
1994	427.374	2,69	10.698	2,33
1995	447.205	4,64	11.159	4,31

Les reformes dels darrers anys del període precedent i la liberalització del sector exterior que comportava la integració a la CEE, així com les expectatives promogudes per l'adhesió mateixa, proporcionaren un fort impuls al creixement de la inversió i, amb aquest, a l'augment de la producció i de l'ocupació. L'any 1986, primer del nou període, la inversió va créixer un 9,9%, mentre que el PIB assolí un 3,2% d'increment, i l'ocupació, per primera vegada en dotze anys, aconseguia una elevació propera al 1,9%. La representació gràfica d'aquesta evolució deixa molt clara l'existència d'una forta fase ascendent fins al 1991, per donar pas a una crisi, ja molt marcada el 1993, i posterior inici de recuperació.

Aquesta nova etapa del capitalisme espanyol abraça un cicle complet, i molt marcat, en comparació amb períodes anteriors: expansió entre 1986 i 1991, crisi entre el darrer semestre del 1992 i el primer del 1994 i recuperació durant la resta del 1994 i per tot 1995, amb la qual cosa començava la nova fase d'expansió d'un nou cicle l'any 1996, bo i coincidint amb les eleccions generals del mes de març d'aquest any i l'accés de José María Aznar a la presidència del Govern. El punt més

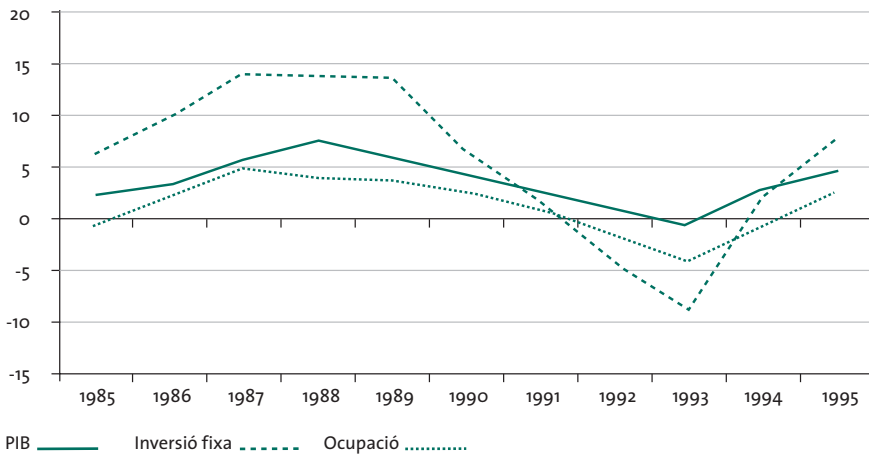
elevat del cicle va ésser assolit molt aviat, amb la taxa de creixement de l'any 1988, per raó de la tardana incorporació de l'economia espanyola a l'onada internacional de creixement que ja havia començat els anys 1982-1983.

Gràfic 6.6. PIB d'Espanya a preus de mercat, en milions d'euros del 1995

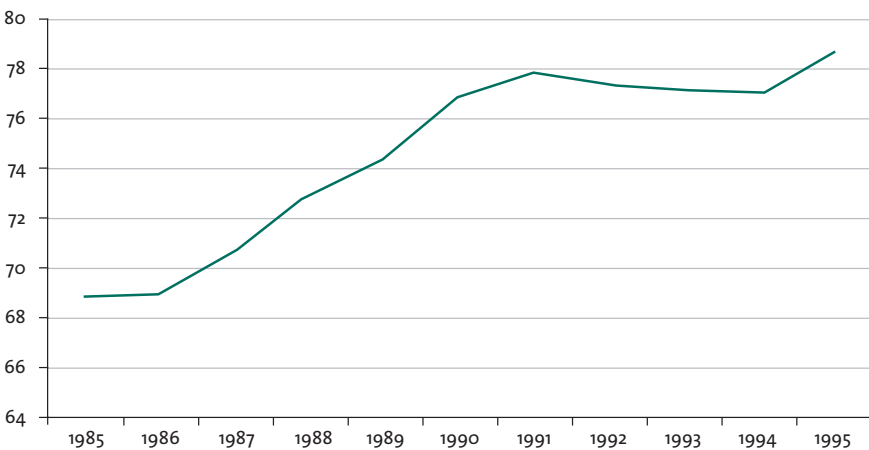
En canvi, la fase de maduresa del nou cicle va començar a Espanya una mica abans que no als altres països, ja que l'onada expansiva es desaccelerava a partir del 1989. El creixement econòmic d'aquells anys va ésser a Espanya molt breu però més intens que a la majoria dels països desenvolupats. En canvi, el debilitament dels increments de la inversió i del producte total de l'economia va ésser més clar i la caiguda de 1992-1993 força més intensa. La reducció de l'ocupació retornava a Espanya el liderat mundial de l'atur, que, a partir de 1990-1991, arribava a un màxim històric, mai abans assolit, del 21,9% dels actius. Els anys 1994 i 1995 es va recuperar el creixement del PIB i va canviar el signe de les variacions de l'ocupació, gràcies al nou increment net de llocs de treball el darrer any del cicle.

Durant cinc anys, entre 1986 i 1991, l'economia va incrementar el ritme de creixement, assolint una taxa propera al 6% anual de mitjana i ultrapassant l'expansió de qualsevol altre país europeu. El gràfic adjunt presenta les variacions interanuals comparades del PIB i de l'ocupació i afegeix les de la inversió. La forta recuperació de la inversió, amb un increment real superior al 75% en pocs anys, fou el gran motor de la fase d'expansió. Hi varen contribuir decisivament la inversió estrangera directa, les noves expectatives generades per la pertinença a la CEE, i el bon comportament dels beneficis empresarials. Però també, en gran mesura, l'increment de la demanda interna sota l'impuls del creixement salarial. Des del 1986 i fins al 1990, el poder de compra dels salaris va augmentar de forma constant entre un i dos punts percentuals anuals al mateix temps que creixia fortament l'ocupació, amb gairebé 2 milions de nous llocs de treball.

Gràfic 6.7. Evolució real dels principals agregats, en taxes de creixement

Durant la fase ascendent del cicle, des del 1985 fins al 1991, la progressió de la renda real per habitant va ésser força superior a la del conjunt de l'Europa occidental, la qual cosa va permetre recuperar tot el terreny perdut, en termes relatius, durant la llarga fase de la crisi des de 1973-1975 fins al 1985. El Gràfic 6.8 mostra l'evolució del PIB real per càpita en proporció de la mitjana dels vint-i-nou països europeus occidentals. La sèrie és totalment homogènia amb les que han estat representades gràficament en els dos capítols precedents. Les dades de l'any 1991 recuperen, finalment, les dels anys 1973-1975 i les arriben a superar. De nou, la crisi, fa perdre terreny en termes relatius. Però al darrer exercici de la sèrie, l'any 1995, es tornava a recuperar l'índex del 1991 i a superar-lo.

Gràfic 6.8. PIB per càpita d'Espanya, en proporció de la mitjana europea

UN CERCLE IMPENSABLE SENSE EUROPA

Javier Solana

Alt Representant per a la Política Exterior
i de Seguretat Comuna de la UE

L'any passat la UE va fer 50 anys. Aquest any és al Cercle d'Economia que correspon de celebrar cinc dècades d'existència. Durant tota aquesta llarga trajectòria d'activitats i de lideratge empresarial, sempre he vist profundament europeistes els amics del Cercle. Cooperació, dinamisme i obertura a l'exterior han estat eixos fonamentals del que jo anomenaria la «ideologia del Cercle». Sense Europa, el Cercle seria impensable.

El Cercle ha sabut desplegar una intensa tasca pedagògica sobre els valors d'Europa. Ha reclamat als dirigents polítics i empresarials que Europa se situés al cor de totes les seves polítiques i activitats i no ha dubtat a recordar que Espanya i Catalunya només creixerien en la modernitat si s'obrien a Europa, costés el que costés. A cada dècada, el Cercle ha sabut modular el seu paper segons les circumstàncies: els primers anys van ser fonamentals per ajudar a obrir Espanya a l'exterior. Després va venir l'hora de defensar la integració a la CEE quan, Pirineu enllà, se'n miraven amb recel, una part de l'empresariat rebutjava els canvis necessaris o la ciutadania els trobava massa severos. La transformació que Espanya va viure després de l'entrada a la CEE va anar acompanyada d'intensos debats i reflexions que el Cercle va encoratjar. Tant en els moments entusiastes del procés constitucional com davant els reptes de l'ampliació a l'Est o en les circumstàncies més difícils del desconcert institucional, el Cercle ha contribuït a dissenyar respostes sense qüestionar els valors fonamentals d'Europa.

Europa s'enfronta a uns reptes determinants per al seu futur. Amb el Tractat de Lisboa, ha

recobrat la confiança en si mateixa des del punt de vista institucional. Però amb això no n'hi ha prou per plantar cara als grans desafiaments del segle XXI: l'estabilitat en tantes i tantes zones del planeta, el canvi climàtic i els problemes econòmics i financers, que es veuen atiatats pel costat més fosc de la globalització. El món actual ens sorprèn per la rapidesa dels canvis i pels seus efectes a escala mundial. Aquests canvis ja no es produeixen periòdicament, sinó que són permanents. Tampoc no afecten tan sols un nombre reduït de persones, sinó que, en major o menor mesura, repercuteixen en tothom i en tots els àmbits de les nostres vides.

El que no ha canviat és el paper que els empresaris i el món econòmic han d'ocupar en la societat. Una tendència fonamental actual és la integració econòmica. El comerç internacional ha crescut un 70% en cinc anys. La inversió directa s'ha duplicat. La integració financera ja arriba a unes cotes que fa només uns anys no ens podiem ni imaginar. La crisi que van sofrir l'estiu passat els mercats de crèdit i la rapidesa i profunditat amb què es va propagar l'escassetat de liquiditat donen prou la idea del grau d'integració a què hem arribat

i també dels riscos associats. Afegim-hi encara els canvis en els centres de poder i decisió: dins els Estats, assistim a una transferència de poder dels governs a la societat, als mercats, a diversos tipus de grups, fins i tot als individus. En aquest context, els empresaris i els cercles econòmics tenen una responsabilitat creixent a l'hora de veure com mitigar els aspectes més negatius de la globalització i salvaguardar els valors sobre els quals la Unió Europea s'ha anat edificant al llarg dels anys: la pau, la solidaritat, la llibertat, una prosperitat justa i compartida i el desig de compartir aquests valors amb els veïns. Al costat de la Unió Europea i dels Estats Units, altres països ja van despuntant i reclamen un estatut global. Rússia tracta de recuperar el paper perdut. La Xina i l'Índia

s'afirmen com a potències amb vocació global. Els empresaris, que veuen la realitat internacional amb amplitud de mires, amb realisme, ho han entès avançant-se, com moltes vegades, als polítics.

Una de les característiques més admirables del projecte europeu és la capacitat de regenerar-se i adaptar-se a les situacions complexes. En pocs anys, la UE ha passat de ser una realitat econòmica a ser un protagonista de primer pla en l'escena política mundial. Per mantenir aquest dinamisme, caldrà que totes les parts de la societat estiguin a la primera línia. A Espanya, el Cercle d'Economia ha ocupat a bastament aquest paper durant cinc dècades. Estic convençut que ho continuarà fent en el futur.

La recuperació de la inversió

La inversió va enregistrar una ràpida i intensa elevació durant els anys 1986-1990, fins a assolir una taxa mitjana anual de creixement real del 13%, en contrast amb l'evolució permanentment negativa –del 1,8% durant l'etapa de la crisi de 1973-1985 i encara molt per damunt del 9,1% de la darrera fase del període de desenvolupament (1965-1973)–. El relançament de la inversió es va produir amb dos o tres anys de retard respecte de la pauta general de la OCDE, però amb intensitat molt superior.

El més dinàmic dels components de la inversió va ésser la inversió productiva privada, que regularment assoleix entre el 60% i el 70% de la formació bruta de capital fix, més que la inversió pública o més que la inversió residencial. Els costos de personal havien reduït la trajectòria expansiva, com a conseqüència dels ajustos de plantilles i de la moderació dels salaris reals, arran de la concertació social de 1981-1985. Les càrregues financeres també havien minvat durant 1983-1985, com a conseqüència de la reducció de l'endeutament de les empreses, i del descens del tipus d'interès nominal des del 1985, generant més possibilitats d'autofinançament. Els costos energètics havien caigut abruptament per la baixa del preu del petroli del mateix 1985. Tot això va permetre tornar al camí de la rendibilitat i acumular beneficis que permetien noves inversions.

Des de la perspectiva interna, el fort impuls inversor guardava relació amb les mesures fiscals que permeteren l'amortització instantània dels nous equips adquirits per les empreses durant 1985 i 1986. El gran augment de l'ocupació des del 1986

era acompanyat per l'expansió de la demanda interna i, particularment, per l'increment de despesa de consum de les famílies. Des de la perspectiva exterior, la inversió directa a Espanya, després de la integració espanyola a la CEE, donava possibilitats d'implantació en l'interior d'un mercat de grans dimensions econòmiques com ho era l'europeu. Cara endins, es podia esperar que la pertinença espanyola a la CEE donaria, tard o d'hora, ampliació i profunditat al mercat espanyol, que ja tenia, en qualsevol cas, notables dimensions.

L'emissió i recepció de la inversió directa exterior ha estat, històricament, un dels principals mecanismes de la internacionalització de les economies. Des del començament de la dècada dels vuitanta, aquest tipus de fluxos econòmics va intensificar-se a gran velocitat. Justament en aquells anys, en coincidència amb el canvi de la posició internacional d'Espanya arran de la integració a la CEE, el país va convertir-se en un important receptor, com fan patent les dades de la Taula 6.5. Entre 1985 i 1996, segons l'Organització Mundial de Comerç, Espanya hauria estat receptora d'inversió directa de forma acumulada, per un muntant de 90,9 milers de dòlars, amb una cinquena posició, solament per darrere dels Estats Units, la Gran Bretanya, França i la Xina. La inversió estrangera fou un important factor de modernització de l'estructura productiva, en assolir de mitjana, durant el primer quinquenni del període, un 2% del PIB, un 15% de la inversió total i un 30% de la inversió industrial.

Taula 6.5. Fluxos d'inversió directa exterior rebuda (1985-1995), en milers de dòlars

Estats Units	477,5	Austràlia	62,6
Gran Bretanya	199,6	Canadà	60,9
França	138,0	Mèxic	44,1
Xina	130,2	Singapur	40,8
Espanya	90,9	Suècia	37,7
Bèlgica-Luxemburg	72,4	Itàlia	36,3
Holanda	68,1	Malàisia	30,7

Entre les explicacions més utilitzades per donar compte d'aquesta situació excepcional, ultra el clima d'obertura econòmica exterior, que afectava tots els països membres, i molts altres, es consideren importants les següents: 1) el nou sistema de garanties de tota mena que implicava la pertinença d'Espanya a la CEE; 2) l'àmplia liberalització que derivava de l'aplicació de la normativa comunitària sobre inversió estrangera; 3) l'existència d'un mercat de dimensions que, a escala europea, eren relativament grans i la certesa de l'augment de la renda per càpita a causa de la política regional i de cohesió comunitària; 4) una favorable relació entre costos laborals més baixos que als països membres i nivells mitjans de productivitat del treball; i 5) la favorable posició cara al conjunt del gran mercat de la CEE per a empreses extracomunitàries, com ara les nord-americanes, japoneses o coreanes.

Els tipus d'operacions realitzades varen ésser bastant diverses. La nova inversió productiva o *greenfield*, la més orientada a la creació de nou teixit productiu, i amb major voluntat de permanència, ha estat estimada en aproximadament la meitat del total. La resta correspondria a adquisició, per compra o fusió, d'empreses ja existents. Les dades estadístiques sobre la procedència de la inversió no permeten avançar gaire en el tema, per causa de la utilització de plataformes dins d'Europa, com ara Holanda i Suïssa, per part d'empreses no europees, i per la presència d'Espanya com a segon a la llista dels països d'origen de la inversió exterior, la qual cosa correspon a la inversió realitzada per empreses de propietat estrangera però amb seu espanyola.

Quant a sectors receptors, el gran cicle de la inversió directa exterior es va dirigir a Espanya en proporcions semblants a la indústria manufacturera i a les branques de serveis a les empreses dins del sector terciari. A la primera d'aquestes agrupacions, sobresurten la indústria agroalimentària, la indústria química i la de fabricació de vehicles de motor. A la segona, els serveis financers i assegurances, les telecomunicacions i els serveis informàtics. La recepció d'inversió directa exterior va ésser molt més regular i estable en el cas d'aquella que es dirigia cap a la indústria manufacturera, mentre que els serveis varen adquirir un paper molt predominant els darrers anys de la dècada dels vuitanta.

La captació d'inversions des de la perspectiva regional es va distribuir de forma molt desigual, amb una concentració molt gran a les comunitats autònomes de Catalunya i Madrid. La naturalesa de la inversió rebuda a totes dues economies resultaria força distinta, ja que en el cas català predominava àmpliament la inversió de caràcter manufacturer mentre que a la capital de l'Estat es tractava molt principalment d'inversió dirigida al sector terciari. També varen ésser receptores d'inversió exterior amb certa importància, si bé molt lluny d'aquells dos espais esmentats de gran aglomeració, les comunitats autònomes d'Aragó, el País Valencià, les illes Balears, País Basc i Andalusia. Prou per sota encara, però amb termes bastant elevats en tant per cent del propi PIB, o per càpita, se situa el cas de Navarra. Les restants nou comunitats autònomes a penes varen rebre cap mena d'inversió d'aquest tipus.

L'entrada de capitals exteriors dona forma a un mecanisme d'activació del creixement econòmic d'importància molt estratègica, entre altres raons per la seva incidència en l'ordre tecnològic, però és imprescindible que, al seu costat, també s'executi una acció inversora important per part de l'Estat. La inversió pública, a través de la creació o modernització d'infraestructures i de l'augment de la dotació de capital públic, ha de proveir d'una col·laboració imprescindible la inversió privada. La trajectòria de la inversió pública, per tant, és una variable molt rellevant per a la productivitat i la competitivitat del conjunt de l'economia. Això assolia encara una transcendència molt més gran que en altres períodes, quan tenia lloc l'inici de la integració amb el gran mercat de la CEE, a conseqüència de les dificultats d'accessibilitat i de l'elevat grau de perifèricitat que afectava la geografia espanyola en relació amb Europa, tal com ha argumentat Willem Molle.

El govern socialista va donar una marcada prioritat a la inversió amb finalitats de redistribució, des de la perspectiva regional, sobre aquella altra que cerca la

ESPANYA I EL CERCLE

José Luis Rodríguez Zapatero
President del govern d'Espanya

Rebo de grat i amb satisfacció la petició del Cercle d'Economia per fer una aportació personal al seu llibre commemoratiu d'un període tan dilatat de presència en la societat catalana i espanyola.

Se'm demana una nota, una «finestra» sobre el Cercle i Espanya. M'agrada aquesta última denominació, perquè allò que necessita la nostra societat són opinions i plantejaments tan transparents com ho és el vidre i que, com les finestres, permetin mirar no tan sols cap endins, sinó sobretot mirar enfora.

El Cercle s'ha caracteritzat per aquesta claredat d'idees i d'objectius: no s'ha plantejat solament, i crec que ho ha aconseguit, de ser un lloc de trobada i creació d'opinió, sinó que ha actuat promovent iniciatives en els camps econòmic, social i, per tant, també en el polític.

El Cercle és una iniciativa de la societat, especialment de la societat catalana, però amb vocació de ser escoltada a tot Espanya. La seva activitat i les seves iniciatives han sintonitzat amb els grans compromisos del nostre país: Europa, la globalització, el paper de les nostres empreses a l'exterior... Una economia com la catalana, tan abocada a l'exterior, tan vinculada a Europa, està en les millors condicions per ocupar un lloc d'avantguarda en la creixent presència espanyola, d'empreses espanyoles, a tot el món. Catalunya, històricament, ha tingut forts llaços de tota mena amb el Mediterrani i per això és cridada a protagonitzar, amb les altres comunitats interessades, la presència espanyola en aquest marc geogràfic tan necessitat de cooperació, diàleg i pau.

Catalunya té vocació internacional, té empreses destacades, universitats i centres d'investigació prestigiosos. El seu paper ha de ser, amb energia i optimisme, de mirar al futur, que és comú amb la resta d'Espanya, el que sintetitza en competitivitat, economia globalitzada, R+D+I, diàleg social per millorar la vida dels ciutadans, més drets, més Europa i un projecte de país assumit per tots.

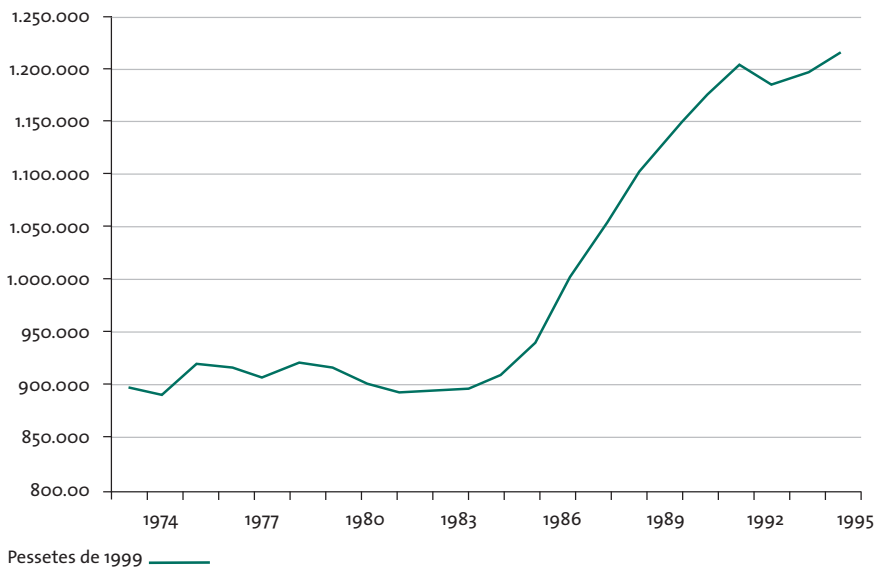
El Cercle és un gran altaveu de Catalunya que mira també cap a Espanya. Ha acomplert missions importants, però les més transcendents encara han d'arribar: s'anomenaran convivència, desenvolupament compartit, paper de Catalunya i d'Espanya en un món sotmès a tants canvis.

El passat m'importa molt, així com el que ha fet i aportat el Cercle en l'etapa que ara s'acaba. Però encara m'importa més el futur que, si em permeteu que explori dins el meu optimisme, crec que ha de ser transcendental per a tota la societat espanyola, perquè ho seran els missatges i els objectius que, amb serietat i serenitat, sens dubte, continuareu elaborant. Permeteu-me només que, com a president del govern d'Espanya, afegeixi que sé que aquest és un camí de doble sentit i que el meu govern és conscient de tot allò que és necessari, en el terreny pressupostari però també en el polític, perquè Catalunya i, amb ella, Espanya es beneficiïn de les grans perspectives d'un futur comú.

maximització del creixement econòmic. Els treballs d'infraestructura empresos tenien una orientació bàsicament interna i de caràcter radial, més que no pas de servei a l'operació d'integració a Europa, que simultàniament es tractava d'aconseguir. La cohesió i la reducció de les disparitats regionals va assolir un caràcter preferent, amb un recolzament clarament assumit per sectors molt majoritaris de la societat espanyola, per damunt d'altres tipus d'objectius, com, per exemple, la connexió amb la xarxa ferroviària d'ample europeu o la millora dels enllaços per via terrestre –autopistes i autovies– amb França i la resta d'Europa, que no varen enregistrar canvis substancials.

El dinamisme del consum intern

Durant l'etapa 1986-1996, el consum privat va tornar a enregistrar, malgrat la caiguda de 1993-1994, un molt notable dinamisme, després de la llarguíssima dotzena d'anys d'estancament del període precedent. El ritme de creixement va ésser, de mitjana, força remarcable, però bastant desigual a causa de l'acusat perfil cíclic de l'evolució enregistrada. Traslladat a xifres per habitant, com a indicador més precís de l'evolució del nivell de vida material de la població, aquest agregat és representat en el Gràfic 6.9. juntament amb els anys de l'etapa precedent per tal de mostrar el canvi de ritme. La corba deixa patent la manca de guanys durant l'etapa de la crisi del petroli i també l'extraordinari augment aconseguit durant la fase expansiva del nou cicle, amb més d'un 30% en solament sis o set anys, entre 1986 i 1992, així com l'estancament del final del període.

Gràfic 6.9. Consum privat real per habitant, 1974-1995

CATALUNYA I EL CERCLE D'ECONOMIA

José Montilla Aguilera

President de la Generalitat de Catalunya

Seria difícil entendre la personalitat del Cercle d'Economia al llarg d'aquests cinquanta anys, sense tenir present la seva vinculació i compromís amb Catalunya, i sense partir de la seva voluntat de propiciar l'acostament de Catalunya –i també d'Espanya– a Europa.

La creació del Cercle es produï en un context marcat pels Acords de Roma i la necessitat d'orientar la societat catalana cap a un redreçament, que no podia ser aliè a l'anomalia política del franquisme i al gran mercat europeu que aleshores s'estava construint.

De la mateixa manera que el Cercle tampoc no podia ser aliè a l'evolució d'Espanya i Europa, i al mateix temps, com deia Vicens Vives, a la necessitat de vertebrar una «infraestructura espiritual» de Catalunya, que reposés en l'emergència d'una burgesia empenedora i moderna, del pactisme polític, de la tolerància ideològica i de la igualtat d'oportunitats socials.

Des de la perspectiva del relat i del contingut, el Cercle va demostrar clarament la qualitat del capital humà i intel·lectual que aplegava. La seva capacitat programàtica quedà reflectida, per exemple, als *Criteris Bàsics* del 68, en els quals es demanava, entre altres coses, la subordinació del poder militar al poder civil, el desenvolupament industrial d'Espanya, el creixement de la productivitat, l'eficàcia i el control de les inversions públiques o la participació de Catalunya i dels «seus homes» en «l'aparell rector» de l'Estat. Fa cinquanta anys, la societat civil catalana va assumir que una certa passivitat davant les qüestions col·lectives tindria uns costos no assumibles per al futur de l'economia i de la societat catalanes. A través de l'articulació

d'un discurs regenerador que situés la democràcia, Europa i el lliure mercat al centre dels horitzons de Catalunya, el Cercle es convertiria ben aviat en el grup voluntari d'empresaris més important d'Espanya, exercint «un poder suau» basat en la creació de coneixement, d'opinió i d'influència entre les noves elits econòmiques, administratives i acadèmiques.

Les trobades organitzades a la Costa Brava, el llibre blanc *L'opció europea per l'economia espanyola*, o el seu estudi dels anys setanta sobre l'Àrea Metropolitana de Barcelona, en què s'afirmava amb rotunditat que afrontar l'ordenament metropolità era intentar resoldre el futur econòmic i social de Catalunya, són mostres d'un rigor i d'una clarividència, que avui encara ens poden servir d'exemple.

Després arribaria la democràcia i, amb aquesta, l'entrada d'Espanya a Europa; però el Cercle continuaria essent un nucli de pensament i d'opinió plenament corresponsabilitzat amb l'evolució de Catalunya i, en especial, amb els organismes rectors o orientadors de l'activitat econòmica. Cinquanta anys després tot ha canviat, és cert, però segueix essent fonamental que una institució com el Cercle mantingui la seva vinculació explícita amb Catalunya, amb els nostres interessos col·lectius i amb el possibilisme. És important que el Cercle continuï generant nous espais de vertebració entre l'empresa, l'Administració i les

universitats, entre Catalunya, Espanya i Europa, i entre els corrents profunds de la nostra societat i els reptes que suposa la globalització. I que ho faci des del realisme polític i l'ambició econòmica. És el moment d'obrir el camí d'una Catalunya més capacitada per dialogar amb si mateixa i, alhora, més oberta i cosmopolita. És el moment, també, de definir un programa

de modernitat que doni una nova consistència al nostre sistema polític i econòmic. Catalunya ha de comptar com mai amb el Cercle per avançar en la definició i execució d'aquest programa de modernitat transformadora, que no serà altra cosa que la confirmació i adequació a la trajectòria d'aquests cinquanta anys, al servei del nostre país.

Aquesta nova etapa expansiva, accentua algunes de les tendències de canvi estructural comprovades durant l'anterior i molt llarga fase de creixement, del 1961 al 1973, però hi afegeix alguns elements molt nous. Hi ha, d'entrada, dos factors que han enregistrat transformacions fonamentals, la unitat bàsica de consum i tot el sistema de la distribució comercial i del comerç a la menuda. Quant a la unitat bàsica de consum, com a factor condicionant de les noves pautes de comportament, és fonamental la reducció de les dimensions mitjanes de les llars, el creixement del nombre de les famílies monoparentals i, també, del total de persones que viuen soles. És força important, així mateix, el canvi en l'estructura dels ingressos mitjans de les famílies que resulta de la ràpida elevació de la taxa d'activitat, i d'ocupació, de la població femenina. Pel que fa al context de la distribució comercial, són fets fonamentals l'extensió de les grans superfícies comercials i de la generalització de l'ús de les targetes de crèdit, així com, més tard i més lentament, el desenvolupament del comerç electrònic.

Són característiques d'aquest període, per una altra banda, dues grans transformacions en l'accés al consum i en la procedència dels béns adquirits per part dels consumidors. El primer dels fenòmens que apareix de forma molt remarcable, en aquest àmbit, és la molt intensa democratització del consum. En altres paraules, s'enregistra una decidida convergència en els volums relatius de la despesa de consum, i també en la seva composició, entre les famílies de tots els grups de renda. L'altre dels fenòmens molt destacable del període consisteix en la ràpida elevació de la proporció dels béns d'importació en el consum de les llars, la qual cosa configura una autèntica internacionalització del consum. Totes dues característiques dels nous patrons de consum, democratització i internacionalització, acompanyen, així mateix, un important augment de la despesa de les famílies en el capítol del turisme i viatges, qüestió que afectarà la balança turística d'una manera creixent.

Per agrupacions de despesa, la més gran de les transformacions del consum consisteix en el descens continuat de la importància relativa de la despesa per a l'adquisició directa d'aliments i begudes no alcohòliques. La caiguda del consum alimentari fa referència a la despesa dins de la llar, que és substituïda en una proporció molt elevada per la despesa fora de la llar per a l'adquisició del servei comer-

cial d'aliments preparats, que correspon al grup de despesa d'hotels, cafès i restaurants. També es va incrementar molt la despesa de les famílies relacionada amb l'habitatge, com a conseqüència dels grans increments dels preus i dels arrendaments, com també de la preferència, molt intensa a Espanya, pel règim de propietat enfront del d'arrendament. L'elevada proporció d'habitatges en propietat tradueix el ràpid augment de la prosperitat de les famílies, ja que, pròpiament, és un bé d'inversió i constitueix un actiu important en el patrimoni familiar. Un darrer gran canvi es relaciona amb l'aparició de nous productes d'alta tecnologia, com els ordinadors personals i els nous equips de l'electrònica de consum.

L'evolució de l'estructura de la despesa de consum de les famílies segueix una línia semblant a la dels altres països membres de la CEE, encara que amb algunes diferències a les preferències dels consumidors. Espanya ha estat classificada, juntament amb Itàlia, en un grup de països intermitjos entre els de renda per habitant més elevada (Dinamarca, França, Benelux, Alemanya i el Regne Unit) i els d'estructures de consum menys modernes (Grècia i Portugal). La despesa de les famílies apareix fortament orientada cap a l'habitatge, la segona residència, l'equipament de la llar i l'automòbil. En canvi, la despesa en altres béns de consum durador, com els ordinadors personals, i en determinats serveis, com ensenyament i sanitat, apareix baix en termes internacionals, fins i tot si s'hi afegixen les despeses cobertes per les administracions públiques en aquests capítols, atès que aquestes no arriben a compensar comparativament la modèstia de la despesa privada. El tant per cent de despesa familiar aplicat a l'agrupació d'altres béns i serveis, que inclou de forma primordial la despesa en hotels, cafès i restaurants, va ésser la més gran d'entre els dotze països integrants de la CEE.

La trajectòria de l'ocupació i de l'atur

La concertació social aplicada durant l'etapa de govern de la UCD, i a penes mantinguda durant els primers anys del govern socialista, havia servit per fer possible la transició a la democràcia mantenint el model d'economia de mercat, però al preu de provocar grans increments de costos i de reforçar una rigidesa del sistema laboral, heretada del franquisme, que resultava totalment incompatible amb el creixement econòmic. La política laboral encetada l'any 1984, i posteriorment ampliada, va consistir en la introducció dels contractes temporals per tal d'estimular la creació d'ocupació.

Els elevats costos de l'acomiadament induïen les empreses a utilitzar qualsevol fórmula per evitar els contractes indefinits. La conseqüència directa, una creixent dualització del mercat laboral entre dos àmbits, un d'extrema protecció, que incloïa, a més, els funcionaris i els treballadors de les empreses públiques, i un altre, en continuat augment, d'enorme precarietat. Els privilegis dels funcionaris públics i els elevats costos de l'acomiadament són les causes evidents de la molt alta taxa de temporalitat i de la injusta disparitat de situacions, en perjudici dels estrats de població més jove, paradoxalment els de més elevat nivell de formació.

A partir del 1986, amb la recuperació econòmica varen començar a crear-se llocs de treball nets, després de dotze anys de crisi, per bé que a costa d'incrementar-ne

la temporalitat. La recuperació de la demanda de treball per part de les empreses, però, no va ésser molt durable, perquè des de mitjans de l'any 1991 s'iniciava la segona gran crisi de l'ocupació a Espanya, molt més intensa que la primera encara que força més breu. La destrucció de llocs de treball va augmentar a un ritme molt ràpid des de final del 1991 fins al començament del 1994.

Les xifres de la crisi són d'una enorme espectacularitat. Segons les dades de l'EPA, la població ocupada va caure en més de 700.000 persones i el nombre d'aturats va créixer en més d'un milió i mig de persones en solament quatre anys, des del 1990 fins al 1994. Al primer semestre de l'any 1995, el nombre d'aturats fregava els quatre milions de persones, ultrapassant d'un milió el nombre màxim del període de la crisi de 1973-1985. Al mateix temps, la taxa d'atur ascendia fins a un desastrós 24% de la població activa, que suposava el màxim històric no solament d'Espanya sinó també de tots els països de l'OCDE.

La violència de la crisi de 1991-1994 es va manifestar sobretot a través de la destrucció de llocs de treball fixos. Una de les causes d'aquesta afectació de les parts consolidades de les plantilles va ésser provocada per la liquidació o fallida de moltes empreses, desaparegudes, per sempre més, del teixit industrial espanyol. Una segona causa va ésser motivada pel comportament de moltes empreses, que, per guanyar flexibilitat en les plantilles i capacitat d'adaptar-se a les condicions canviants de l'evolució negativa del mercat, optaren per reduir-ne ocupació fixa. En tercer lloc, les empreses sovint incrementaven la productivitat prescindint de treballadors de més edat, però de baixa capacitació i reduïda adaptació a les noves tecnologies, i deixant en plantilla els més joves, però més ben formats, amb contractes temporals. Segons que han demostrat Alfonso Alba-Ramírez i César Alonso-Borrego, solament al punt més greu de la crisi, dins de l'any 1993, s'enregistra finalment una caiguda important de l'ocupació temporal.

Una agricultura fortament auxiliada

El sector primari va resultar molt afectat per les conseqüències de la integració. Fins aleshores, l'agricultura espanyola es trobava molt protegida i, a més, afectada d'un notable dèficit comercial, al mateix temps que patia el problema d'haver de fer front a grans excedents en produccions importants com vi, oli, blat i sucre. Durant el període va continuar el llarg procés històric de transformació que ja tenia ben bé vint-i-cinc anys d'història, amb fortes reduccions del nombre d'explotacions agràries i de l'ocupació. En conseqüència, la superfície mitjana de les explotacions va passar de 10 hectàrees l'any 1982 a 19 l'any 1993.

Des del 1982 fins al 1995 –dates dels dos censos agraris més propers– i, per tant, en solament tretze anys, el nombre total d'explotacions agràries va passar de 2.375.000 a 1.277.597, amb una espectacular reducció propera a 1,1 milions d'explotacions. Calculada sobre 1962, la reducció hauria estat superior a 1,8 milions d'explotacions. Des de l'òptica tecnològica, en estreta relació amb els canvis en les dimensions mitjanes de les explotacions, els fets més remarcables, ultra una mecanització pràcticament completa des d'abans de començar el període ara considerat,

EL CERCLE I BARCELONA

Jordi Hereu

Alcalde de Barcelona

La vocació fundacional del Cercle va ser la modernització de l'economia i la societat espanyoles, i la seva mirada va estar situada Pirineus enllà. Tot i això, o millor dit, en coherència amb la voluntat de projecció internacional que històricament ha definit Barcelona, el Cercle no ha girat mai l'esquena a la ciutat que fa cinquanta anys el va veure néixer i l'ha allotjat al llarg d'aquesta fructífera història.

El primer alcalde de la Barcelona democràtica, Narcís Serra, ja era un membre destacat del Cercle i de la seva junta directiva en assolir el càrrec. I molts han estat els noms que vinculen el Cercle amb l'Ajuntament de Barcelona i amb la ciutat. També des del Cercle hi ha hagut una col·laboració decisiva en el debat sobre la ciutat i el seu futur. El llibre del 1973 *Gestió o caos: el Àrea Metropolitana de Barcelona* va servir per assenyalar els temes de l'agenda als quals haurien de fer front les primeres institucions municipals democràtiques, i la seva gènesi va ser una avançada del que més tard seria el Pla Estratègic Metropolità. Aspectes més concrets també han estat assenyalats i estudiats des del Cercle. Serveixi d'exemple l'ara tan actual tema de l'aigua, que va ser objecte d'un informe tècnic el 2005, *La problemàtica de l'abastament de l'aigua a Barcelona i el seu entorn*. El Cercle també ha estat fòrum de les diferents sensibilitats polítiques que han aspirat a governar la ciutat. Tots els candidats a l'alcaldia de Barcelona han presentat el seu programa al Cercle. I més tard, els alcaldes hi hem compartit reflexions sobre les qüestions estratègiques de la ciutat. En aquest sentit, tinc la satisfacció d'haver pronunciat la primera

conferència en català en les noves instal·lacions del Cercle, l'octubre del 2006, parlant dels horitzons de la competitivitat a Barcelona. Però més enllà dels aspectes concrets que vinculen Cercle i Barcelona, hi ha quelcom més immaterial però profundament substancial: valors compartits. El Cercle ha sabut conjugar la pràctica empresarial amb la visió intel·lectual, unint empresa i universitat en una aposta reeixida per la modernitat i la innovació. I no és cap misteri que aquest és un dels factors determinants de l'èxit de Barcelona com a ciutat. I tot en el si d'una irrenunciable vocació europeista. Una vocació que compromet la ciutat amb els principis que inspiren la millor tradició d'Europa, principis que durant molts anys vam envejar i admirar i que ara representem. I una vocació que situa la ciutat en plenes condicions de competir amb altres ciutats i territoris, aportant allò que ens fa diferents i millors: idees, talent i creativitat. És quelcom que connecta amb l'esperit originari del Cercle d'Economia, un referent que dona rellevància i prestigi a Barcelona, de la mateixa manera que la ciutat esdevé l'espai idoni per tal que l'entitat assoleixi noves fites.

va ésser l'increment de la superfície regada per aspersió, que va passar de 764.356 ha. fins a 1.128.781 entre 1986 i 1994.

Tota aquesta transformació va ésser notablement afectada per la incorporació espanyola a la Política Agrària Comuna (PAC), la qual cosa va suposar un increment de renda per als agricultors a través dels preus i dels ajuts comunitaris. L'any 1985, els ajuts de l'Administració espanyola suposaven el 2% de la renda agrària, però el 1996 els fons del FEOGA ascendien fins al 26% dels ingressos dels agricultors. Es tractava d'aconseguir nivells més elevats de competitivitat en explotacions de superiors dimensions mitjanes i amb recurs a menys força de treball, per tal de fer baixar els preus reals però, al mateix temps, evitar la completa despoblació de les zones rurals. Entre tant, els salaris agraris es més que duplicaren, arribant a l'índex 220 l'any 1996 sobre l'any base del 1985.

La producció ramadera va augmentar un 38% en deu anys, gràcies al gran increment de la dotació i cria de porcí, des de 13,4 milions de caps de bestiar el 1986 fins a 18,7 l'any 1996. També va créixer, per bé que molt més moderadament, el bestiar oví, des de 17,6 milions de caps fins a 24,0 entre les mateixes dates. En canvi, les produccions típiques de les zones de pastures humides de la cornisa cantàbrica conegueren reduccions importants, amb perjudici de la producció lletera i càrnica. També varen evolucionar negativament les extraccions pesqueres, si bé, en aquests casos, existien limitacions biològiques d'impossible superació amb un horitzó temporal inexorable. La producció de l'olivera va créixer un 20%, el sector de fruita i hortalissa, així com els conreus industrials, un 40% i el conreu de la vinya va resultar enterament renovat. En general, l'àrea atlàntica va rebre una afectació prou més negativa que cap altra gran regió espanyola. En qualsevol cas, des d'una perspectiva general, cal afegir que la Producció Final Ramadera va progressar a un ritme decididament superior a la Producció Final Agrària i que aquesta es va comportar de manera prou més lenta que la producció total de béns i serveis de l'economia.

Una indústria sotmesa a grans pressions

Fins a l'any 1990, el comportament del sector industrial espanyol va ésser molt expansiu. Va augmentar ràpidament l'ocupació i el valor afegit brut del sector a causa, entre altres coses, de l'activa creació de noves empreses. L'element més dinàmic al servei del relançament de la indústria residia, fonamentalment, en la inversió exterior. De la seva banda, l'expansió associada a la nova inversió va progressar de manera paral·lela i complementària amb noves iniciatives empresarials orientades a l'*outsourcing*, procés a través del qual una empresa subcontracta a l'exterior semimanufactures, components o parts de la cadena de producció que anteriorment realitzava ella mateixa.

L'externalització de proveïments, per aquesta via d'adquisició de manufacturats, hauria suposat el salt des del 27,8% de les compres de les empreses l'any 1985 fins al 43,4% l'any 1994, segons Asier Minondo i Gloria Rubert. Això podia produir-se internament, sobre la base de proveïdors locals, però també per via d'externacionalització cap a països d'impostos i salaris més baixos. Però també

cap a proveïdors d'elevats nivells de qualitat tecnològica, únicament accessibles a través d'empreses proveïdores dels països industrials més avançats.

El sector de l'automòbil, entre altres raons per la gran importància que ha anat adquirint, pot servir d'exemple per a l'observació de les transformacions del sector secundari. En els anys del període, Espanya va acabar de transformar-se en una de les grans plataformes mundials de fabricació de vehicles de motor. Gairebé a l'inici del període, el 21 de febrer de l'any 1986, Volkswagen va adquirir a l'INI la marca SEAT, amb deutes superiors a 1.000 milions de dòlars. Els acords tecnològics i de cooperació de l'any 1982 li havien obert el mercat espanyol i, posteriorment, emprenia la inversió necessària per construir una nova gran planta de fabricació a Martorell, amb importants ajuts públics. La japonesa Nissan obtingué el control de Motor Ibèrica el 1982 i va començar a muntar vehicles de turisme tan bon punt hagué estat liquidada la contingència dels automòbils japonesos, atès que el transport des del Japó incrementava excessivament el preu de venda en el mercat europeu. ENASA, fabricant de vehicles per al transport de mercaderies, va ésser venuda a l'italiana IVECO, del grup FIAT, l'any 1990.

A més, altres empreses, totes enterament dependents de multinacionals estrangeres, com ara General Motors-Opel, Ford, Renault, Peugeot-Talbot i Citroën, fabricaven automòbils. L'any 1990, el 24% de la producció total de vehicles procedia de la fabricació de motocicletes, tractors, camions i furgonetes per als transports industrials. El 76% restant corresponia als automòbils de turisme. Era, per tant, un sector molt sensible a les condicions de la inversió estrangera. La producció es trobava concentrada en els segments del mercat corresponents als turismes de cilindrada baixa i molt baixa, en una proporció propera a les dues terceres parts.

Amb tot això, la propietat de les empreses que operaven en el sector havia passat enterament a mans d'inversors estrangers. Des del començament del període, l'adhesió a la CEE va suposar la desaparició de les exigències de participació local en la fabricació i, per tant, la liberalització total en les relacions comercials. Un i altre factor varen comportar, segons Arnoud Legendijk, una transformació que es pot resumir amb tres observacions. En primer lloc, la coordinació de la producció era transferida des de l'àmbit nacional al àmbit internacional. En segon lloc, les cadenes de producció passaven a integrar-se internacionalment, alimentant el comerç intraindustrial i, àdhuc, el comerç exterior intraempresa. I, en tercer lloc, les empreses espanyoles de producció de components i de prestació de serveis, tant de propietat nacional com estrangera, havien d'augmentar el seu nivell d'especialització i de competitivitat davant la competència amb les empreses europees del mateix sector. En un termini forçosament breu, les del primer cercle de proveïdors de propietat nacional hagueren de fer el salt cap a l'exterior per transformar-se, també aquestes, en autèntiques multinacionals.

La innovació tecnològica era associada a la desintegració vertical del sector i també la creació d'ocupació. Així, a l'alçada del 1990, el volum de l'ocupació en el sector de la fabricació de components s'aproximava a uns 120.000 treballadors, mentre que l'ocupació directa en la fabricació d'automòbils en sumava només uns 75.000. Els efectes d'arrossegament produïts per la indústria procedien també, bàsicament, de les empreses de fabricació de components, a través de les compres

d'inputs i de serveis efectuades cap als altres sectors de l'economia. La competència de tercers països, com ara el Japó i Corea del Sud, un cop que la tarifa exterior comuna es reduís al 10%, l'any 1995, també afavoria Espanya a causa dels més baixos costos laborals, no així els altres països grans de la CEE, és a dir, Alemanya, França, el Regne Unit i Itàlia.

La producció va créixer en una taxa força gran des del 1986, gràcies a la ràpida elevació de la renda per càpita, a les necessitats de substitució del parc automobilitic, ja molt envellit durant el període precedent de crisi econòmica, i també a l'augment dels nivells relatius de motorització, per causa dels canvis de la composició de la població, amb una part fortament creixent d'adults, i dels hàbits de despesa de consum de les famílies, amb importants increments de compres per part de la població femenina. A més, les exportacions, fonamentalment cap al mercat europeu, varen assolir un gran dinamisme, de manera que l'any 1990 arribaven al 53% de la producció total. La balança comercial del sector era inicialment favorable, però les importacions també varen créixer i amb una gran rapidesa, tan bon punt foren reduïts els aranzels d'entrada de productes comunitaris, de manera que ja l'any 1989 apareixia el dèficit en la balança espanyola de vehicles de motor.

Al front del creixement industrial de la fase més dinàmica, fins al 1990, hi havia, a més de la fabricació d'automòbils de turisme, les indústries de l'alimentació, begudes i tabac, de fabricació de productes metàl·lics, de béns d'equipament mecànics, elèctrics i electrònics, química i paper i arts gràfiques. Dos grans grups d'empreses en quedaven bàsicament al marge. En primer lloc, aquelles activitats històricament tancades al capital estranger durant un llarg període de temps, per considerar-se d'interès nacional i de caràcter estratègic per a la sobirania industrial, com ara l'energia, la siderúrgia o la construcció naval. En segon lloc, les indústries molt intensives en treball com tèxtil, confecció, mobles o pell i cuir. En aquests sectors va continuar un fenomen, d'inici llunyà, en sentit de reestructuració productiva, amb el tancament d'empreses i la reducció de plantilles, la qual cosa va permetre elevar-ne la productivitat.

Entre 1989 i 1992, no obstant, els costos de producció varen créixer molt per damunt dels preus de venda de qualsevol tipus de manufacturats, els quals augmentaven més lentament que l'índex de preus de consum. L'alça dels tipus d'interès i dels salaris, amb una productivitat poc expansiva, només podia ésser compensada amb la reducció dels beneficis empresarials. Les empreses no traslladaven als preus de venda dels manufacturats l'increment de costos, a causa de la forta competència internacional, reforçada per la sobreapreciació exterior de la pesseta, que s'havia anat produint a mesura que es completava el desarmament aranzelari.

A partir de 1990-1991, quan canvia la fase del cicle, la producció industrial comença a caure i ho fa ja violentament els anys 1991-1993, al mateix temps que l'atur es dispara i segueix augmentant fins al 1995. La causa més important d'aquesta evolució es trobava en el procés de desindustrialització, que va començar a afectar el 1991 les indústries minera, siderúrgica i de construcció naval, i que després es va anar estenent a molts altres sectors com les indústries tèxtil i química o les de fabricació de ciment, paper, pell i cuir o joguines.

Dins del conjunt de les produccions pròpies del sector secundari, durant el perío-

de d'expansió del nou cicle, entre 1986 i 1990, l'activitat del sector de la construcció va créixer amb taxes reals molt elevades, d'entre el 10 i el 14% en 1988-1990. En conseqüència, el pes relatiu de sector dins del PIB espanyol va passar del 6,4% l'any 1985 fins a un molt excepcional 9,2% el 1990. Aquest comportament va ésser motivat per un gran augment de la inversió, tant pública com privada, i va dur les empreses del sector, així com les dels sectors de fabricació de material de la construcció, a utilitzar al màxim la capacitat productiva i la contractació de treballadors.

Les explicacions d'aquest fenomen són diverses. D'una banda, l'expansió de l'edificació residencial responia a la recuperació de la demanda d'habitatges, després d'una dotzena d'anys, entre 1974 i 1985, de severa atonia. També hi va contribuir l'augment de l'edificació industrial, esperonat pel creixement de la inversió. La creació i modernització de les infraestructures, alimentada pels fons procedents de Brussel·les, va aportar un altre component important. La inversió pública, encara, va aportar elements d'escalfament, en plena fase d'expansió accelerada, a través de la promoció simultània d'un seguit de treballs, amb un evident component de publicitat política, que es va concretar en els treballs preparatoris dels Jocs Olímpics del 1992 a Barcelona, l'Exposició Universal de Sevilla, la capitalitat cultural europea de Madrid i la construcció del Tren de Gran Velocitat, batejat pel Govern com Alta Velocitat Espanyola (AVE), entre Madrid i Sevilla.

Naturalment, un cop acabat tot aquest programa faraònic d'inversió pública, no restaven recursos per realitzar noves actuacions sinó, solament, deutes pendents de pagament. Les autoritats econòmiques no pogueren acudir al rescat de l'economia productiva quan la situació, el mateix estiu del 1992, esdevingué problemàtica. Contràriament al paper que se n'espera, el Govern va sobredimensionar l'expansió i, pel mateix motiu, mancat de possibilitats reals de compensar la caiguda de la demanda privada, va aguditzar la crisi posterior. Tot això era molt important perquè la construcció és un dels sectors que generen majors efectes multiplicadors en el creixement econòmic, particularment en un país escassament dotat de teixit industrial i sense xarxes de suport a la internacionalització o amb escassa innovació i capacitat tecnològica.

L'adaptació del terciari públic i privat

L'evolució del sector terciari durant els deu anys del període de la integració confirma la dinàmica característica d'expansió per damunt de la resta dels sectors, o del conjunt de l'economia, tant en termes de VAB com d'ocupació. En termes reals, però, els guanys relatius del sector pràcticament desapareixen a causa de l'absència, o limitat avançament, del progrés tècnic. Gran part de l'increment de la producció era motivada per l'expansió dels serveis de no-mercat, que inclouen fonamentalment l'administració general, l'educació i la sanitat.

Els serveis personals prestats per les administracions públiques poden afectar positivament –o no– els nivells de benestar de les persones i el grau de capacitat dels treballadors, però difícilment incideixen sobre la producció real de béns i serveis a curt termini. Es tracta d'activitats sense increments de productivitat i en què el VAB es mesura per la remuneració dels ocupats, de forma que l'increment del

producte pot procedir exclusivament dels augments dels sous i salaris dels funcionaris públics i del creixement de les dimensions dels cossos administratius corresponents. Atès que la participació d'aquestes activitats al PIB d'algunes regions és molt elevada, la capacitat d'aquestes de generar creixement econòmic es troba subordinada a les transferències des de la resta de sectors productius a través dels impostos que es redistribueixen per la via dels pressupostos generals de l'Estat i de les accions de la CEE.

Dins dels serveis de mercat, una de les branques de la producció que va conèixer més canvis al llarg del període és el de la distribució comercial a causa de la creació de noves estructures en base a les grans superfícies i a les tècniques d'autoservei. Els processos de concentració i l'aplicació de les noves tecnologies avançaren lentament, però, en el conjunt del sector i tampoc no apareixen guanys de productivitat gaire rellevants.

Entre les branques més importants i més dinàmiques dels serveis de mercat figuren les activitats d'intermediació financera. La liberalització dels mercats, amb l'amenaça de la competència de la banca estrangera, va provocar un procés de fusions per tal de reforçar els recursos propis, aconseguir reduccions en els costos, incrementar-ne la productivitat i l'eficiència i guanyar dimensió a la resta d'Espanya i, àdhuc, a l'exterior. El primer pas important en aquesta direcció correspon a la fusió del Banc de Bilbao amb el de Biscaia l'any 1989, que a més absorbia els actius del grup Banca Catalana. Durant l'any 1990 es varen produir les fusions del Banc Central i de l'Hispano-Americà i de la Caixa d'Estalvis i Pensions de Catalunya i Balears amb la Caixa d'Estalvis de Barcelona. Pel maig de l'any 1991, es creava la Corporació Bancària d'Espanya (CBE), després Argentaria, com a societat estatal i entitat de crèdit que sumava sis bancs públics: el Banc Exterior d'Espanya, la Caixa Postal d'Estalvis, el Banc de Crèdit Industrial, el Banc de Crèdit Agrícola, el Banc de Crèdit Local i el Banc Hipotecari.

Els serveis lligats al turisme, principalment hostaleria i transports i comunicacions, varen mostrar un comportament relativament semblant al del conjunt de l'economia, llevat dels anys finals del període, en què, per raó dels guanys de competitivitat en l'àmbit internacional, a causa de la depreciació de la pesseta en prop d'un 40%, varen experimentar una acceleració de la dinàmica de creixement. Al mateix temps, un nombre remarcable de grups empresarials del món de l'hostaleria va intensificar la seva dimensió internacional, a través de la inversió a altres zones turístiques, especialment a Llatinoamèrica, amb base al model de «sol i platja» en què havien assolit un elevat nivell d'especialització.

La trajectòria de la productivitat

Per al conjunt del període, entre 1985 i 1995, el comportament de l'ocupació va ésser molt distint per sectors, amb una gran caiguda del total dels llocs de treball en l'agricultura, una reducció molt substancial en la indústria i una ampliació sostinguda en els serveis, especialment dins de l'àmbit de les administracions públiques. La caiguda de la demanda interna i de la quota de mercat dins de l'economia espanyola per part de la mateixa producció espanyola, en favor dels béns d'importació,

forma una part de l'explicació d'aquesta trajectòria. Els grans augments dels costos laborals, produïts pels increments salarials i, sobretot, pel creixement de la pressió fiscal i de les cotitzacions socials a càrrec de les empreses, formen l'altra gran causa de la disminució de l'ocupació.

La reconversió de les estructures industrials, i dels altres sectors productius exposats a la competència exterior, forçaren importants ajustos de plantilla a les empreses per aconseguir retalls en els costos i guanyar competitivitat. Però també en aquest punt la dinàmica dels diferents sectors de l'activitat econòmica apareix de forma molt diferenciada. La combinació de les dades de VAB sectorial i d'ocupació entre el darrer any anterior a l'inici del període i del darrer exercici del mateix, obtingudes de Julio Alcaide Inchausti, permeten estimar, a la Taula 6.6, l'evolució de la productivitat.

Taula 6.6. VAB, ocupació i productivitat dels sectors entre 1985 i 1995. Taxes de creixement acumulatiu anual

	VAB	Ocupació	Productivitat
Agrari	0,60	-4,69	5,56
Indústria	2,30	-0,72	3,04
Construcció	3,95	3,83	0,11
Serveis	3,63	3,00	0,61
TOTAL	3,18	1,33	1,83

Les dades que s'hi recullen plantegen el problema major amb el qual s'enfrontà l'economia espanyola per projectar en el futur el creixement econòmic. Durant tot el període, solament es varen aconseguir increments substancials de la productivitat en l'agricultura i en la indústria. La variació d'aquest agregat en el sector de la construcció és d'un insignificant 0,11% anual i la dels serveis de poc més de mig punt percentual anual. Els guanys de la productivitat en el conjunt de l'economia ascendien a un molt modest 1,83. La reducció de les dimensions del sector agrari, però, no permet esperar guanys gaire substancials de la productivitat procedents d'aquesta activitat. Solament una reforma en profunditat dels serveis i molt especialment de les administracions públiques podria permetre, algun dia, canvis significatius en aquest agregat tan decisiu del creixement econòmic en el mig i llarg termini.

Espanya hipotecada (1996-2008)

El darrer període de la història contemporània de l'economia espanyola comença amb un canvi polític, el 1996, provocat per l'accés a la presidència del govern de José María Aznar, líder del Partit Popular (PP), després de la victòria electoral del 3 de març d'aquell any. La magnitud de la crisi institucional de l'etapa final del PSOE, amb un seguit de casos de corrupció d'enorme impacte social, donava al fet, perfectament normal en democràcia, de l'alternança en el poder la condició d'un autèntic canvi de règim. Aznar va negociar el suport de Convergència i Unió, tancat per l'acord del 26 d'abril, que assegurava una majoria suficient i seria de gran importància econòmica. Els punts centrals del pacte, en efecte, eren directament relacionats amb el compromís del compliment de les condicions per accedir a la Unió Econòmica i Monetària (UEM), assumpte decisiu per als anys immediatament següents. També va comptar amb el suport del Partit Nacionalista Basc i de Coalició Canària.

Les eleccions del 12 de març del 2000 suposaren un nou triomf per al PP, que guanyà 183 diputats, vuit per damunt de la majoria absoluta. En la segona legislatura d'Aznar, per tant, el Govern no estava condicionat per cap altra força política. Les eleccions generals de l'any 2004, amb Mariano Rajoy com a candidat del PP, foren guanyades pel PSOE, havent format nou govern el líder socialista José

Luis Rodríguez Zapatero. Durant aquesta legislatura, el 20 de febrer de l'any 2005, va tenir lloc el referèndum sobre la Constitució europea, que va resultar aprovat amb gran majoria de vots afirmatius, la qual cosa confirma la conservació de l'eurooptimisme al país. Les darreres eleccions generals, del 9 de març del 2008, tornaven a donar el control del Govern a Rodríguez Zapatero, però tot fa creure que la situació econòmica ha passat a ésser molt diferent i que l'etapa de llarga bonança ha arribat al final.

També arrenca de la data estratègica del 1996, a més del canvi de govern, el repte de satisfer les exigències de la moneda única, per la qual cosa la política econòmica espanyola restava totalment condicionada per la necessitat de complir els criteris de convergència. La Comissió Europea i l'Institut Monetari Europeu, institucions a les quals encomanada la valoració de les economies dels països membres a la primavera de l'any 1998, havien de procedir a l'examen de les condicions mínimes de convergència nominal de Maastricht i avaluar l'estabilitat de les seves monedes durant els dos anys anteriors, justament 1996 i 1997. Dues dades addicionals donen més significació a l'elecció de l'any 1996 com a data divisòria entre etapes clarament diferenciades de la història econòmica espanyola: aquell exercici va ésser el primer, després de la crisi del 1993, a reduir la taxa d'atur i, també, el primer a rebaixar el deute públic en tant per cent del PIB. Addicionalment, el creixement real del VAB del sector de la construcció, autèntic motor de l'economia durant el període, solament comença a partir d'aquell any.

Més encara que l'etapa anterior, les economies de la pràctica totalitat dels països del món han estat influïdes per dos factors de gran transcendència, que es troben estretament interrelacionats i que s'amplien i es modifiquen de forma permanent. Per una banda, la nova onada del progrés tecnològic, especialment intensa en els camps de la microelectrònica, la biotecnologia i els materials nous, però activa en tots els àmbits del coneixement i de la ciència. Per un altre costat, una globalització progressivament accelerada, que afecta tots els mercats i obliga les empreses i, àdhuc, les economies nacionals a mantenir estratègies adaptatives molt acurades i una permanent vigilància tecnològica.

Allò que ha caracteritzat les economies de la majoria dels països, al tancament del segle xx i l'obertura del segle XXI, ha estat la rapidesa i la intensitat enormes dels canvis que enregistren contínuadament els sistemes productius. Davant de la mobilitat gairebé frenètica dels factors de producció i de les modificacions continuades quant a les oportunitats econòmiques per a les empreses i per als territoris, les estructures pesades i rutinàries dels Estats, poc operatives per definició en el mercat global, es mostren cada cop més inadaptades. La burocràcia i el corporativisme, pel que fa a les estructures públiques, però també a les institucions privades, com les organitzacions empresarials i els sindicats de treballadors, poden convertir-se fàcilment en obstacles al creixement i a la millora del benestar dels sectors que pretenen representar i defensar.

El signe que normalment s'atribueix a l'evolució de l'economia espanyola d'aquests anys és el d'una gran prosperitat, si més no respecte d'Europa. La part occidental del continent, juntament amb els Estats Units o el Japó, formen l'àrea més desenvolupada del món i coneixen, de fa ja un gran nombre d'anys, un creixe-

ment relatiu baix. Amb relació al PIB mundial, tots aquests països, com també Espanya, perden terreny. Però succeeix, a més, que la prosperitat espanyola respecte d'Europa ha estat, en bona mesura, un simple miratge. Si el creixement econòmic es mesura, com és de rigor, en termes d'evolució del PIB per càpita, una gran part del diferencial del presumpte avantatge respecte del conjunt d'Europa desapareix, ja que la població espanyola ha crescut des de l'any 1996 a un ritme molt més elevat que al conjunt del continent.

Si es procedeix a l'operació, perfectament necessària des d'una perspectiva analítica, de relacionar el diferencial del creixement espanyol amb el saldo net de la balança fiscal amb la UE, el resultat per a Espanya adquireix signe negatiu. En altres paraules, descomptat el creixement de població i restada l'aportació neta de recursos procedents de Brussel·les, la prosperitat relativa espanyola s'esvaeix del tot. Atès que el procés de la immigració podria aturar-se, tan bon punt comenci a debilitar-se la demanda de treball per part de les empreses i desapareguin els recursos europeus en termes d'aportació neta, situació ja molt propera, el miratge també podria desaparèixer.

La clau principal per al desenvolupament econòmic del període es troba, segurament, en l'adopció de l'euro. L'objectiu d'assolir els criteris de convergència fixats a Maastricht va presidir la política econòmica des del 1996, amb resultats molt remarcables. L'estabilitat monetària i canviària va allunyar les amenaces de tempesta i va proporcionar reduccions intenses de la inflació, el tipus d'interès i el dèficit públic, la qual cosa impulsava la demanda i produïa més creixement i reduccions més grans del dèficit públic. De passada, en retallar els pagaments per interessos del deute, es tornava a reduir el dèficit i el cercle virtuós s'alimentava continuadament. A mesura que es creava nova ocupació, també augmentava la recaptació de l'Estat i les cotitzacions a la Seguretat Social.

De tota manera, el sanejament financer de les empreses i de les famílies, acompanyat per l'elevada confiança que proporcionava l'euro com a garantia d'estabilitat, va conduir a un recurs massiu al crèdit. La combinació del baix preu del diner i d'una inflació més elevada en el mercat interior, aportava tipus d'interès reals negatius i fonamentava l'endeutament. El model de creixement ha estat basat en la construcció, el mercat immobiliari i el consum, les activitats més afavorides pel diner barat. L'instrument més actiu d'aquest model de creixement ha estat la hipoteca, via d'obtenció de recursos per als promotors immobiliaris i constructors i per a les famílies.

Una de les més remarcables contribucions de l'euro a l'estabilitat de l'economia espanyola ha estat la d'evitar les tempestes monetàries i canviàries. Una situació de desequilibri exterior ja no encén els llums vermells de l'alarma, ni incideix sobre el tipus d'interès ni, menys encara, sobre el tipus de canvi. Però, precisament per això, permet que el problema es mantingui, sense la urgència d'abordar-lo, i que es vagi fent més i més gros. El sector exterior, protagonista de la història econòmica espanyola des dels temps de l'autarquia, no ha volgut abandonar la posició destacada de sempre. Durant la segona meitat del període, el dèficit comercial ha arribat a dimensions enormes, al mateix temps que la resta de les balances que formen el compte corrent exterior anaven perdent tota capacitat de cobertura i, fins i tot, can-

viaven de signe per causa del flux net de remeses d'emigrants i de l'augment de la inversió directa exterior emesa, mentre davallava aquella altra rebuda. Els anys 2006 i 2007, el forat del dèficit per compte corrent, per primera vegada en la història, ultrapassa el dèficit comercial. Es diria que s'han acabat els anys de les vaques grasses i arriben els de les vaques famèliques.

UN NOU ESCENARI INTERNACIONAL

El final de la Guerra Freda durant l'etapa anterior, amb la transició a la democràcia i la instauració d'una economia de mercat als països de l'Europa oriental, ha canviat profundament l'escenari internacional que era vigent des de l'acabament de la Segona Guerra Mundial. Fins i tot a països que conserven règims comunistes de govern, i les seves peculiars restriccions a la llibertat i als drets humans, com la Xina o el Vietnam, han abandonat el projecte d'economies planificades i han instaurat economies de mercat. En un termini probablement no gaire llarg, el desenvolupament del nou sistema i el creixent benestar material dels ciutadans farà evident la incompatibilitat dels règims totalitaris i l'autèntica condició humana. En situacions de pràctica immobilitat només resten tiranies personal-familiars com les que, per a desgràcia dels seus pobles, exerceixen els Castro a Cuba i els Kim a Corea del Nord.

La nova situació internacional resta caracteritzada per la preeminència dels Estats Units en solitari, enfront del doble lideratge anterior. La superioritat nord-americana en els àmbits econòmic, tecnològic i militar s'ha fet molt més gran. Segons les dades estimades per l'FMI, l'any 2007, el PIB dels Estats Units, amb gairebé 14 bilions de dòlars, supera el PIB del Japó, Alemanya, la Xina i el Regne Unit, les quatre economies més grans del món darrere seu, considerades conjuntament. Espanya, amb 1,4 bilions de dòlars és la vuitena economia més gran del món, lleugerament per damunt del Canadà. La posició de cada país es defineix, en gran part, pel grau de proximitat i d'aliança amb la gran potència nord-americana. En aquest nou escenari internacional, ha anat prenent una importància creixent, com a instància de debat i de pressió sobre les institucions internacionals, l'anomenat G8. Es tracta del grup dels països altament industrialitzats, que es reuneixen en una cimera anual per tal d'acordar les prioritats amb relació al sistema polític i econòmic mundial. Des de l'any 1977, els seus membres eren els Estats Units, el Japó, Alemanya, França, el Regne Unit, Itàlia i el Canadà. L'any 1998 es va completar la seva composició amb la integració de Rússia.

Dins d'un escenari mundial tan profundament canviat, també les condicions generals de les relacions econòmiques entre els països i el mateix procés del creixement econòmic han experimentat extraordinàries transformacions. El signe més característic, a nivell general, és l'acceleració de la globalització, amb l'increment rapidíssim de la intensitat dels fluxos de tot tipus entre les distintes regions i països. D'una manera més concreta, es podria assenyalar el naixement d'un nou ordre econòmic internacional, en el qual tenen una presència i un protagonisme cada cop més gran les economies emergents, amb la Xina al capdavant i també l'Índia i el Brasil.

JOSEP PIQUÉ, MINISTRE DEL PRIMER GOVERN DE JOSÉ MARÍA AZNAR

Teresa Garcia Milà

Catedràtica d'Economia a la Universitat Pompeu Fabra.

Vocal de la junta del Cercle d'Economia

La presidència del Cercle d'Economia de Josep Piqué (1995-1996) va ser curta però molt activa i marcada pels canvis: amb una junta renovada i jove i en un moment en què l'entorn polític i econòmic també estava abocat al canvi.

Piqué va ser escollit president del Cercle d'Economia al juliol del 1995. La presidència del Cercle constituïa per a ell una fita molt important. El que no devia sospitar era que li obriria el camí cap a una transformació tan profunda de la seva vida personal i professional.

El clima polític que es vivia en aquells moments era d'una forta confrontació: era el final de la presidència de Felipe González, que, després de quasi catorze anys de fort lideratge, es veïé esquitxada per escàndols i irregularitats que comprometeren la seva continuïtat. Josep Piqué tindrà un paper clau en el procés de canvi polític. Com a president del Cercle és convidat per Joan Rosell, ja aleshores president de Foment del Treball, a un sopar al qual assisteix José María Aznar, cap del principal partit de l'oposició. És en aquell sopar, al llarg d'una conversa aparentment tensa i amb punts de vista clarament enfrontats, quan Aznar descobreix Piqué. La seva capacitat de convicció, l'argumentació sòlida i sense fissures, la proximitat personal que sempre transmet en el seu tracte són alguns dels trets de Josep Piqué que devien deixar sorprès i alhora favorablement impressionat Aznar.

Quan el Partit Popular guanya les eleccions amb una majoria molt ajustada, el Cercle d'Economia, a través del seu president, assumeix un paper actiu, fent arribar a Rodrigo Rato i a Joaquim Molins el missatge que un govern encapçalat per Aznar i amb

suport parlamentari de CiU seria la millor sortida a una situació embarrancada. Piqué no devia preveure que ell seria un dels elements clau d'aquesta aproximació en ser nomenat ministre d'Indústria i facilitant, com a català independent, el suport parlamentari de CiU durant la legislatura, que no volia una coalició però que veia en Piqué un interlocutor proper que entenia Catalunya.

En aquesta delicada situació política, Espanya es juga el seu futur econòmic. Ha de mostrar a la Unió Europea que té una economia sanejada i competitiva per poder entrar a la Unió Econòmica i Monetària. Ser part del nucli inicial que adopta la moneda única és un gran repte econòmic i, a la vegada, la millor oportunitat per configurar un futur de creixement i de prosperitat. L'economia espanyola necessita millorar en rigor pressupostari, moderació salarial i estabilitat de preus i obrir a la competència sectors tradicionalment regulats i monopolístics, com l'energia o les telecomunicacions. Tot i que cap de les condicions de convergència nominal de Maastricht no es donen el 1996, gràcies a l'esforç fet en els últims anys de l'etapa socialista, i el que segueix impulsant el nou govern popular, Espanya aconsegueix complir els requisits dins el termini establert. Des del ministeri, Josep Piqué s'encarrega de liderar la privatització d'empreses públiques i de liberalitzar el mercat energètic.

L'actuació independent i de rigor tècnic que Piqué porta a terme en el Ministeri d'Indústria s'altera quan Aznar li demana que sigui portaveu del Govern, càrrec que li costa acceptar, més que el del mateix ministeri. Per coherència política, Piqué decideix afiliar-se al PP i assumir un compromís que, amb molta probabilitat, inicialment no havia previst. A partir d'aquí, la seva carrera política inicia una nova etapa. És segurament el període al capdavant del Ministeri d'Afers Exteriors, i l'oportunitat de ser-ho durant la presidència espanyola de la Unió Europea, l'etapa política de més satisfacció, la que li ha fet més il·lusió,

i de la qual guarda més records interessants. La retirada de la política de primera línia ha permès a Josep Piqué el seu retorn al món empresarial, i una enfortida implicació amb el Cercle d'Economia. La seva enriquidora personalitat mai no mostra l'arrogància d'altres personatges públics que han viscut moments i relacions tan interessants. L'experiència personal intensa, la comparteix amb la major naturalitat i una gran proximitat amb els seus amics, als quals sempre dedica un tracte afectuós i proper. És aquesta forma de ser la que ha fet de Josep Piqué un gran president del Cercle d'Economia i un bon amic.

Un dels assumptes més complexos del període a escala internacional es va produir l'any 2003, després dels dramàtics atacs del terrorisme islàmic a diferents objectius en territori nord-americà, amb la decisió del president George W. Bush de posar fi al règim tirànic mantingut a l'Iraq per Saddam Hussein. La ràpida ocupació del país per mitjà de la invasió militar i la captura del dictador varen rebre el suport de Tony Blair, primer ministre britànic, i d'Aznar. Però va topiar amb el rebuig de França, Alemanya i d'altres països. Una autèntica onada de protestes es va estendre pràcticament arreu del món, reforçades per la manca de proves de les acusacions que s'havien formulat contra el tirà, en el sentit de donar empara al terrorisme islàmic i de disposar d'un arsenal d'armes de destrucció massiva. La implicació del president del govern espanyol en l'operació, amb la participació de l'Exèrcit en la tasca d'ocupació i de reconstrucció del país, va proporcionar munició abundant als seus contrincants. La gestió de la informació per part del Govern amb motiu de l'atemptat islamista de l'11 de març del 2004 de Madrid, els tres dies immediatament anteriors a les eleccions, varen acabar de decantar la balança contra el candidat a succeir-lo des del seu partit.

En un altre ordre de coses, el període es distingeix per l'avenç de la consciència col·lectiva dels riscos que amenacen de forma nova el planeta i les condicions de vida de la humanitat. Així, un dels nous grans reptes, al tancament del segle xx, ha estat produït per la constatació dels efectes de l'escalfament global provocat per les emissions de diòxid de carboni i cinc altres gasos. Dins de la Convenció Marc de les Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic (CMNUCC), signada a la Cimera de la Terra de Rio de Janeiro l'any 1992, els governs varen acordar l'any 1997, el Protocol de Kyoto sobre el canvi climàtic, pel qual es comprometien a reduir les emissions de gasos d'efecte hivernacle en un 5% de mitjana entre l'any 2008 i el 2012, amb relació als nivells que havien estat constatats l'any 1990. L'acord va entrar en vigor el 16

de febrer de l'any 2005, un cop que hagué estat ratificat per cinquanta-cinc països. En el curs d'aquest procés, la UE ha assumit una funció d'agent especialment actiu en l'objectiu d'aconseguir la reducció de les emissions totals amb la finalitat d'assegurar la cobertura dels compromisos del Protocol de Kyoto.

En darrera instància, i en sentit molt negatiu, s'ha de fer esment de les grans dimensions que ha arribat a prendre, durant el període considerat, el fenomen del terrorisme global, l'autèntica cara negra de la globalització. Els assassinats massius i indiscriminats varen prendre dimensions desconegudes dins la història del terrorisme, amb els atacs islamistes contra els Estats Units del dia 11 de setembre de l'any 2001 i la destrucció de les torres bessones de la ciutat de Nova York. Dins de l'ampli catàleg de les ciutats màrtirs del terrorisme, Madrid va patir un dels atacs més sanguinaris amb l'atemptat de l'11 de març de l'any 2004, que va deixar 191 persones mortes i 1.700 ferides.

UN RIU GENS TRANQUIL: LA NOVA UNIÓ EUROPEA

El nou període de la història econòmica espanyola ha estat presidit fonamentalment per la decisió d'adoptar una moneda única, que havia estat presa amb la signatura del Tractat de Maastricht de l'any 1992, i per les ampliacions del nombre de membres de la UE, amb la incorporació de dotze països. L'acord va ésser instaurar una nova moneda sobre la base de l'ecu, que no era exactament una moneda sinó una cistella ponderada de monedes formada amb les divises dels països que n'eren membres. Aquest projecte comportava la prohibició als bancs centrals dels països la concessió de crèdits a Estats i institucions estatals, amb la qual cosa s'eliminava el finançament inflacionista, per mitjà de la creació de diner, i limitava els governs a operar amb els recursos captats d'estalviadors privats i institucionals.

Per a la incorporació a la moneda única, els països membres, per mitjà del Consell Europeu de Dublín de desembre del 1996, acordaren el Pacte d'Estabilitat i Creixement, pel qual s'establien les mesures per sancionar l'incompliment dels acords d'estabilitat. El Tractat de Maastricht exigia una sèrie de condicions necessàries per garantir una estabilitat macroeconòmica bàsica. Les condicions establertes consistien a tenir la taxa d'inflació no superior en 1,5 punts percentuals a la mitjana dels països amb el més baix increment de preus, el dèficit públic inferior al 3% del PIB, el nivell de deute públic inferior al 60% del PIB, el tipus de canvi bàsicament estable i sense haver experimentat cap devaluació i, per últim, uns tipus d'interès a llarg termini no superiors en 2 punts percentuals a la mitjana dels països amb els tipus més baixos. Aquestes condicions s'havien de mantenir dos anys seguits per a l'acceptació de l'ingrés.

L'any 1998 va ésser creat el Banc Central Europeu (BCE). Els països cedirien la sobirania monetària al Sistema Europeu de Bancs Centrals, constituït pel BCE i els bancs centrals nacionals. Una cimera de caps d'estat i de govern, a principi del mes de maig del 1998, hauria de seleccionar els països aptes per accedir a la moneda única.

Onze dels membres varen complir amb les condicions exigides: Alemanya, Àustria, Bèlgica, Espanya, Finlàndia, França, Holanda, Irlanda, Itàlia, Luxemburg i

Portugal. Grècia no va ésser acceptat fins que aconseguís de corregir satisfactòriament els seus desequilibris; s'hi incorporaria l'any 2001.

Els onze foren fundadors de la Unió Econòmica i Monetària, amb data de l'1 d'abril del 1999. Es tractava d'una decisió ambiciosa, de la qual s'esperava un gran reforçament de l'estabilitat de l'economia, amb la supressió de les incerteses derivades de les fluctuacions dels tipus de canvi, i un impuls a l'aprofundiment del mercat únic, per mitjà de l'eliminació dels costos de transacció associats a la conversió. A més, la nova moneda podria donar força als mercats financers europeus, enfront del dòlar i del ien. Tot això havia estat precedit i acompanyat per una acció sistemàtica per part de la Comissió Europea de liberalització dels mercats, a través de diverses directives de desregulació dels àmbits de distribució d'energia i de les telecomunicacions.

La instauració de l'euro com a moneda legal dels països membres no va comportar la seva emissió immediata, ja que la substitució definitiva de les monedes en circulació restava pendent fins a l'1 de gener del 2002, deixant entretant un període transitori en què els agents econòmics i tots els ciutadans havien de preparar l'adaptació al nou signe monetari. Tot plegat pretenia reforçar la dinàmica d'integració al continent. No obstant, el Regne Unit, Dinamarca i Suècia optaren per restar al marge de la zona euro.

Durant els anys finals del període, varen tenir lloc dues noves ampliacions del nombre de països membres. La primera va ésser consumada el dia 1 de maig de l'any 2004, amb la incorporació d'Eslovàquia, Eslovènia, Estònia, Hongria, Letònia, Lituània, Malta, Polònia, República Txeca i Xipre. Els deu nous membres sumen a l'entorn del 75 milions d'habitants, més de la meitat dels quals són polonesos. La gran majoria d'ells havien estat sotmesos a règims de tipus comunista i mantenien economies bàsicament agràries per la qual cosa passaven a absorbir una proporció força notable dels fons europeus. L'ampliació incrementava la població de la UE en un 20% aproximadament, mentre que l'augment del PIB total europeu progressava a penes un 5%, de la qual cosa derivava una caiguda, per efecte «estadístic», del producte per càpita del 12,5% de la nova UE de vint-i-cinc membres.

La mateixa transformació de la UE suposava canvis substancials quant als recursos i les despeses col·lectives i, al mateix temps, creava seriosos problemes per al funcionament i coordinació de la Comissió i del Consell. El 29 d'octubre de l'any 2004, els països membres signaren a Roma un nou tractat per a la instauració d'una Constitució a la UE. L'aprovació obtinguda del Parlament europeu havia d'anar seguida per la ratificació de tots els països. La majoria va acceptar-la a través de decisions parlamentàries, mentre que alguns països decidiren sotmetre'l a consulta popular. L'estratègia de passos lents i canvis controlats ha provocat un enorme desgast del projecte europeu en l'opinió dels ciutadans, després de més de cinquanta anys d'espera. Les eleccions al Parlament europeu, que no es tradueixen en òrgans de govern democràtics, assoleixen graus de participació cada cop més irrisoris. El resultat negatiu dels referèndums de França i Holanda, perfectament imaginable vista la trajectòria cap a enlloc de la UE i els fracassos en l'àmbit de la política internacional, obligaven a una reconsideració.

Una darrera ampliació es consumava el dia 1 de gener del 2007, quan s'incorporaven a la UE Bulgària i Romania, amb nivells del PIB per càpita molt per sota de

L'ENTRADA A L'EURO

Pedro Fontana

President del Cercle d'Economia (1996-1999)

A començament del 1997, el president del Govern, José María Aznar, va visitar el Cercle d'Economia per compartir un esmorzar amb la junta directiva. Era la primera vegada que un president del Govern visitava la nostra casa. Les reunions anteriors havien tingut lloc al Palau de la Moncloa o en el marc de les Reunions Costa Brava (encara no havíem traslladat les reunions a Sitges).

La visita del president del Govern va significar un reconeixement de la labor del Cercle i un estímul a la seva junta directiva. Però, més enllà de la transcendència pròpia d'una reunió d'aquest caràcter, hi havia dues realitats que hi afegien un sentit molt especial.

En primer lloc, el qui fins feia poc havia estat president del Cercle, Josep Piqué, hi participava com a ministre del Govern. L'altre fet és que Espanya iniciava l'esprint definitiu que havia de permetre la nostra incorporació, des del primer moment, a l'Europa de l'euro. Al Cercle coneixíem de prop Josep Piqué des de la seva llunyana etapa de jove professor universitari. La seva presència a l'executiu era per a tots una garantia de l'eficàcia i ortodòxia que requeria l'acció de govern per incorporar-nos a l'Europa de la moneda única.

Com és natural, vam preparar la reunió i el missatge que volíem transmetre al president del Govern, com ja ho havíem fet amb motiu d'una visita prèvia a la Moncloa, produïda uns mesos abans. I amb el mateix missatge. Un missatge que responia a allò que havia estat la vocació de sempre del Cercle: l'aposta decidida i el compromís amb Europa. Un compromís que demanava, ara, el màxim d'esforç per incorporar-se a l'euro. Pel que fa al tipus de canvi, qüestió que preocupava molt els industrials, ja teníem

assumit que la prioritat era d'incorporar-nos a l'euro. Especialment després de sol·licitar al president del govern, durant una reunió a la Moncloa, el màxim d'esforços per entrar a l'euro amb una bona paritat. L'amenaça d'«enviar-nos a les portes de l'infern» si insistíem en aquesta línia va convèncer fins i tot el més ferm dels industrials. El temps ha demostrat que, efectivament, la qüestió transcendental era incorporar-se a l'euro. L'esforç de dècades de modernització de l'economia espanyola i d'aposta decidida per Europa ens feia mereixedors de poder-nos integrar a la zona euro des del primer moment. I és així com va ser i com vam tenir ocasió d'analitzar-ho, una vegada ens hi vam haver incorporat, amb la jornada «La pesseta dins l'euro», en la qual també va participar el president del Govern. Per al Cercle va ser un honor d'organitzar un dels actes centrals de celebració del nostre encaix definitiu en el grup central de països de la Unió Europea, i amb això es feia realitat el vell somni que va animar la creació del Cercle, en la dècada dels cinquanta del segle passat. Han passat més de 10 anys d'aquella reunió i l'euro és una realitat que sobrepassa les millors expectatives, que ha estimulat i estabilitzat extraordinàriament la nostra economia i que ha esdevingut l'èxit més visible del procés de construcció europea.

la mitjana. El panorama de futur, d'altra banda, no és gaire esperançador atesa la congelació de les aportacions de recursos per part dels països membres, també molt previsible en un context de cerca d'avantatges nacionals per part de la gran majoria dels governs dels països membres. En efecte, el 8 de juny del 2007, la Comissió Europea va aprovar el Marc Estratègic Nacional de Referència, amb què es regula l'assignació de fons europeus per als països membres durant el període financer 2007-2013. Les presumpcions de forta reducció per a Espanya han estat realment verificades, amb una previsió de retallada de l'ordre d'un 40% aproximadament. En algun moment de l'etapa assenyalada, Espanya podria canviar el signe de la balança fiscal amb la UE per passar a ésser negatiu. Per a això, naturalment, cal que segueixi incrementant el PIB per càpita per damunt de la mitjana europea.

El Consell Europeu, pel juny del 2007, decidia convocar una conferència intergovernamental amb el mandat de redactar un tractat de reforma, que, deixant de banda les pretensions més ambiciosos, formalment, del text constitucional, recollís les innovacions bàsiques de l'acord tancat a Roma el 2004. Es pretenia, així mateix, arribar a la ratificació per via parlamentària i aconseguir l'entrada en vigor pel juny de l'any 2009, davant la imperiosa necessitat de facilitar el funcionament de les institucions de govern d'una UE de 27 Estats membres.

La cimera presidencial procedia a la signatura del Tractat de Lisboa, que substituïa el fracassat Tractat Constitucional, el 13 de desembre de l'any 2007. Els ponents d'una resolució al respecte del Parlament europeu hi afirmaven que el procés de la construcció europea ha estat la cosa menys semblant a un «llarg riu tranquil». No obstant, davant del dilema clàssic de si és possible banyar-se dues vegades a les aigües del mateix riu, la seva resposta era afirmativa. Convenia acceptar el tractat per substituir l'acord de Roma, prèviament aprovat. El 18 de desembre del 2007, en efecte, el Parlament europeu va aprovar la resolució que acceptava el Tractat de Lisboa i instava tots els Estats membres a ratificar-lo amb temps suficient com per entrar en vigor el dia 1 de gener de l'any 2009.

El resultat negatiu del referèndum a Irlanda sobre el Tractat de Lisboa, el dia 12 de juny del 2008, obre l'interrogant de si serà possible banyar-se per tercera vegada a les mateixes aigües.

PEL CAMÍ DE L'ESTABILITAT

Des de la victòria electoral del PP, Rodrigo Rato va assumir les màximes responsabilitats en l'àmbit de la política econòmica amb el càrrec de vicepresident segon i ministre d'Economia i Hisenda. Des de bon començament, Aznar i Rato assignaren la màxima prioritat al compliment dels dos criteris bàsics de convergència establerts al Tractat de Maastricht, que eren la reducció de la inflació i del dèficit públic. Hi va haver una clara continuïtat en els objectius prioritaris d'estabilització i de control del dèficit fiscal entre la gestió de Rato i la del seu predecessor al Ministeri d'Economia i Hisenda, Pedro Solbes. Es pot formular, encara, la mateixa afirmació, invertint l'ordre, quant a la substitució de Rato pel mateix Solbes, amb la victòria electoral del PSOE l'any 2004.

Després de les eleccions del 1996, el Govern va adoptar noves mesures restrictives, especialment l'any 1997. Es va frenar la despesa, sobretot en inversió, i es va procedir a la reducció del nombre d'alts càrrecs del govern, a la limitació de la contractació pública i a la congelació dels sous dels funcionaris. Es donava un impuls decisiu al programa de privatització del sector públic empresarial i s'aplicaven plans de reforma estructural, especialment en l'esfera tributària, liberalització i flexibilització del mercat laboral.

Els objectius d'aconseguir un creixement sòlid, amb estabilitat i creació d'ocupació que fes possible complir els criteris de convergència per accedir a la Unió Econòmica i Monetària europea foren assolits plenament. La clau principal fou la reducció del dèficit públic, amb l'auxili potent de la baixa dels tipus d'interès, i el consegüent impuls a la inversió i a la creació d'ocupació, i la disminució de la càrrega pel pagament dels interessos. Hi varen donar suport, encara, els efectes d'una sèrie de reformes que procedien de l'època anterior, com l'autonomia del Banc d'Espanya del 1994, la reforma laboral del 1994, la liberalització del transport aeri del 1993, de la telefonia mòbil i fixa dels anys 1994 i 1996, que contribuïren als guanys en eficiència i a la reducció de costos. Les privatitzacions d'empreses de serveis públics també milloraren la qualitat i incrementaren la productivitat. El resultat va fer que Espanya fos acceptada al Consell Europeu de Brussel·les pel maig de l'any 1998, amb deu altres països membres, per formar la moneda única.

Les condicions d'accés es cobrien amb suficiència. La inflació va limitar-se a un 2%, amb una situació molt còmoda respecte de la mitjana dels tres països amb les variacions interanuals més baixes, que varen ésser, aleshores, Alemanya, Bèlgica i França. El dèficit públic va mantenir-se en el 2,6% del PIB, essent el límit del 3%. Els tipus d'interès es trobaven en el 4,5%, un punt percentual per damunt dels tipus de referència alemanys, havent estat fixat un marge de dos punts per damunt de la mitjana dels tres països més estables. El deute de les administracions públiques havia baixat des del 70,1% del PIB fins al 68,3% pel 1998, amb la qual cosa es complia la condició de dur dos exercicis seguits de reducció del seu pes relatiu sobre l'economia.

L'euro sobirà

La trajectòria del període és presidida per la instauració de la moneda única i les seves conseqüències. La partida de bateig és del 15 de desembre de l'any 1995, perquè aquell dia, en el curs de la cimera europea de Madrid, i a proposta del canceller alemany Helmut Kohl, va ésser aprovat el nom definitiu. Paraula curta, fàcil de pronunciar a les diverses llengües continentals i carregada de significació, mai no ha estat qüestionada per ningú. Tampoc no ho ha estat com a instrument d'una gran operació econòmica i, àdhuc, política.

La integració de diversos països a una àrea monetària única els obligava a transitar per la via de l'estabilitat macroeconòmica i, aconseguit l'objectiu, eliminava costos de transacció i garantia la desaparició de la incertesa associada a la diversitat de tipus de canvi. Per una altra banda, la utilització d'una moneda comuna

AMARTYA SEN AL CERCLE

Rafael Suñol

Economista.

Secretari general del Cercle d'Economia (1971-1977), vicepresident (1979-1984), vocal de la junta directiva (1984-1995) i patró de la Fundació Cercle d'Economia

Eric Suñol

Economista

Amartya Sen (1933) és sens dubte un dels economistes més notables del segle xx. Havent observat durant la seva joventut les tensions materials, socials i polítiques dels primers anys d'independència de l'Índia, es va decidir a estudiar Economia i, més endavant, Filosofia, captivat per conceptes com llibertat o pluralitat i la seva relació inexorable amb les condicions materials dels individus.

En uns temps en què les intel·lectualitats dels països en vies de desenvolupament –el que avui són països emergents– es posicionaven entre el bloc americà o el soviètic, Sen va aconseguir mantenir-se al marge de la disputa i se centrà en l'estudi acadèmic d'aquelles qüestions que l'acompanyaven des de la seva joventut: les llibertats i les desigualtats. Com reconeix en la seva autobiografia, les seves sensibilitats ètiques i morals eren d'esquerres, i defensava l'equitat com a objectiu polític. Tanmateix, sempre va desconfiar dels moviments prosoviètics que sacrificaven les llibertats polítiques i individuals en nom de l'ordre i el progrés.

Durant els anys cinquanta va estudiar a l'Índia i després a Anglaterra, on, a Cambridge, va viure els intensos debats de l'època entre keynesians i neoclàssics. Tot i amb això, sempre es va mantenir al marge d'aquestes discussions sobre qüestions metodològiques i de macroeconomia. La seva curiositat ja s'alimentava amb les primeres contribucions d'Arrow a la teoria del benestar (*Welfare economics*), la branca de l'economia que, des de l'individualisme metodològic, explora simultàniament

l'eficiència i la distribució de les assignacions, cercant un nivell superior de benestar afegit de la societat. L'economia del benestar l'acostava al seu interès per valorar decisions politicoeconòmiques (en termes com és ara la desigualtat o atur), però a un alt nivell d'abstracció, fonamentant l'anàlisi en conceptes i axiomes provinents de l'ètica i la lògica.

L'estudi de la teoria de l'elecció social es va veure enriquit durant els anys seixanta i setanta quan va conèixer filòsofs com John Rawls, Isaiah Berlin o Robert Nozick, en el seu pas per un gran nombre d'universitats, com el MIT, Stanford, Berkeley, Delhi i Harvard, entre d'altres. Fruit d'aquest període, el 1970 es publicà el seu llibre *Collective Choice and Social Welfare*, que compilava i assentava els fonaments de la nova assignatura en el currículum de l'economista. El seu interès, però, anava més enllà de l'estudi teòric del benestar i les decisions públiques, i durant la resta de la seva carrera va orientar l'atenció a consideracions pràctiques, sovint en forma de treballs empírics, en problemes encara avui candents com la fam i la desigualtat. Va tractar de no veure's encotillat en les

Amartya Sen durant la seva conferència a la seu del Cercle d'Economia sobre el futur de l'estat del benestar, l'any 1997, acompanyat de l'aleshores president del Cercle, Pedro Fontana.

utilitats individuals i la seva agregació, per afegir a l'anàlisi econòmica nocions més àmplies sobre valors, cultura i llibertat amb què mesurar la pobresa i el desenvolupament humà. El seu llibre *Resources, Values and Development*, publicat el 1984, és un bon reflex de la seva capacitat per combinar qüestions ètiques amb consideracions materials, recollint el millor de la tradició aristotèlica.

Els treballs d'Amartya Sen ens han proporcionat, de fet, una nova manera d'entendre el desenvolupament. Com resumeix un dels seus últims llibres, *Development as Freedom*, publicat el 2001, el desenvolupament es dona en el procés mateix d'expansió de les llibertats i capacitats materials dels ciutadans. Les llibertats no són solament un fi a aconseguir, sinó també un mitjà per al desenvolupament de les societats, i els poders polítics hi han de prestar una atenció especial. En paraules seves pronunciades durant una conferència el 1999 al Banc Mundial, «el desenvolupament econòmic es pot considerar com un procés d'expansió de les llibertats humanes [...]. Hem d'analitzar les institucions polítiques i econòmiques, les

oportunitats socials, les estructures legals, la corrupció i el manteniment de certes formes de conducta».

Aquests darrers anys, arran dels atemptats de l'11 de setembre i de la posterior interpretació que han tingut en cercles conservadors anglosaxons, Amartya Sen ha desplegat un especial interès per qüestions d'identitat i condicions de pobresa i violència, que ja l'acompanyaven des de la seva joventut a l'Índia postcolonial. Recordo com, en una conferència a la New York University, pocs mesos després dels atemptats de l'11 de setembre, segurament revoltat per la preeminència que els comentaristes polítics del moment donaven als arguments maniqueistes del llibre *The Clash of Civilizations*, de Samuel Huntington, Sen va construir una brillant argumentació contra el sectarisme i els nacionalismes que uniformitzen les identitats dels ciutadans per enaltir un projecte polític suposadament comú. Amb el seu estil elegant però calorós, va començar la seva exposició relatant una divertida anècdota viscuda per ell mateix en el control de passaports a Heathrow, quan, essent degà del Trinity College de

Cambridge, l'oficial d'immigració va trobar sospitós de veure que un ciutadà indi hagués escrit a l'apartat «Adreça» del formulari d'entrada «Residència del Degà, Trinity College, Cambridge», i va demanar inquisitiu a Sen si aquest degà era un seu amic pròxim. Sense ofendre's: «El que em plantejava aquell oficial, de fet, era una pregunta filosòfica d'una certa complexitat –va reconèixer amb humor–, perquè no veia pas gaire clar si podia afirmar que era jo, el meu propi amic». Sen va aprofitar l'episodi per reflexionar sobre la identitat i els prejudicis, demostrant que, en la vida real, la majoria de la gent té múltiples identitats. Aquestes identitats poden provenir del lloc de naixença, de l'ètnia o la confessió religiosa, però també dels estudis i les inquietuds particulars de cada persona. Un enginyer de Barcelona podria, per exemple, tenir més en comú amb un enginyer de Delhi que no amb un pagès de Lleida. Així, mostrant la complexitat de condicions que es poden donar en un món globalitzat i la dificultat de classificar individus en una sola categoria, Sen criticava obertament els qui, com Samuel Huntington, tenen una visió monolítica de les civilitzacions occidental i oriental. Aquestes reflexions figuren en el seu recent llibre *Identity and Violence*.

A Amartya Sen li va ser concedit el premi Nobel d'Economia el 1998, el mateix any que el guardó de literatura era per a Saramago, en el moment que les Nacions Unides celebraven el 50è aniversari de la Declaració dels Drets Humans. Els mèrits que es reconeixien a Sen: «Haver elaborat

algunes contribucions clau per a la investigació sobre problemes fonamentals de l'economia del benestar [...] la teoria econòmica de l'elecció social i els drets individuals: les definicions de benestar i pobresa i índexs de mesura [...] estudis empírics sobre la fam en el món».

Tota una declaració de principis, sobretot perquè el Nobel d'Economia anterior, el de 1997, va ser concedit a Robert Merton i Miron Sholes per «la gestió més eficaç en el maneig d'uns nous i cada vegada més sofisticats instruments financers». Aquests professors van col·laborar en la direcció del Long Term Capital Management, que va perdre 19.000 milions de dòlars americans i obligà la FED a aportar 5.000 milions per eixugar el descobert. Deu anys després, ens tornem a enfrontar a una altra crisi financera de proporcions encara imprecises pel lliure maneig de sofisticats instruments financers sense una correcta regulació. El Cercle d'Economia ha comptat al llarg dels seus cinquanta anys de vida amb dos premis Nobel com a conferenciants, Amartya Sen i Joseph E. Stiglitz, i aquesta tria no ha estat fortuïta. Tots dos sintonitzen amb el que ha estat un dels eixos de pensament recurrents del Cercle al llarg d'aquests cinquanta anys: la preocupació pels incentius positius i perversos que es donen en l'economia, el seu impacte en el benestar i la distribució i l'orientació moral (o la falta d'aquesta) de les empreses i els empresaris. Tot un cos de pensament que, amb les matisacions necessàries, no ha deixat de ser present en el quefer del Cercle d'Economia.

havia d'aprofundir la unió dels països membres i col·laborar a formar una ciutadania i una consciència europees. La moneda única ha estat un èxit, com evidencien la baixa taxa d'inflació, l'evolució dels tipus d'interès i, també, la trajectòria del tipus de canvi

Per a l'economia espanyola, abans, fins i tot, de la seva plena existència física com a moneda efectiva, l'euro ja havia provocat efectes favorables, particularment el descens dels tipus d'interès i la reducció de la magnitud de les seves variacions al llarg del temps. El règim de les relacions comercials i financeres amb les altres

economies de la zona euro esdevenia lliure de tota mena d'obstacles i de prevenicions provocats per la incertesa anterior, la qual cosa proporcionava noves possibilitats de creixement. La major transparència de preus i l'increment de la competència havia de limitar les pressions inflacionistes.

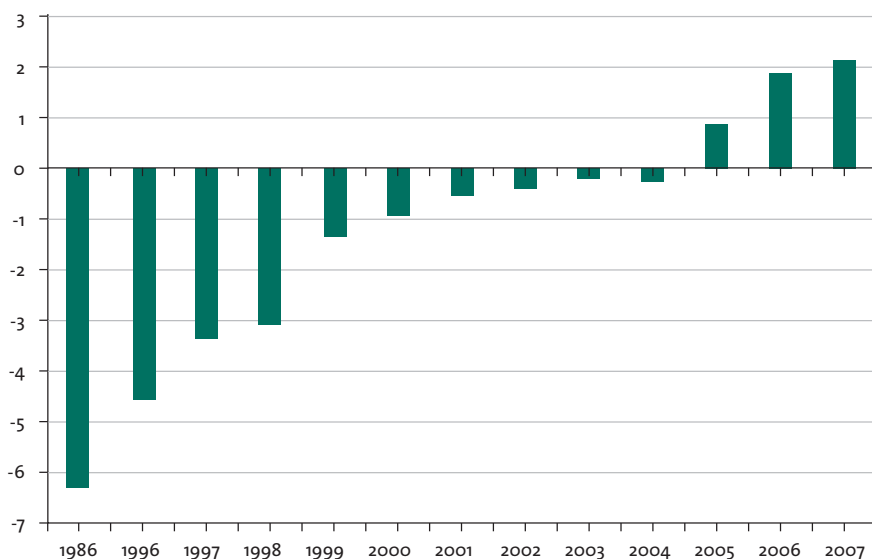
L'adopció de l'euro ha estat molt positiva com a element disciplinador. Els agents econòmics i els ciutadans tenen la certesa que el Govern no pot incórrer en un dèficit públic important, que generi tensions alcistes en el cost del crèdit, i que tampoc no podria monetitzar-lo, amb la conseqüència d'una oferta monetària excessiva i d'una inflació elevada. Els baixos tipus d'interès han facilitat el sanejament financer de les empreses i han impulsat la inversió i la internacionalització. La possibilitat d'endeutar-se a un tipus d'interès baix, i gairebé fix a mig termini, proporciona noves opcions, tant a les empreses com a les famílies.

Al costat dels avantatges, però, hi ha també els inconvenients. A diferència de temps passats, un immens dèficit per compte corrent no ha pressionat excessivament sobre la inflació i els tipus d'interès. Encara menys sobre el tipus de canvi, ja que no hi ha moneda pròpia que pugui desvaloritzar-se. Però això mateix, justament, ha fet possible que els errors de la política econòmica del Govern es facin molt grans i, sobretot, gairebé invisibles per a la població. Amb un desequilibri per compte corrent molt inferior al que ha arribat el sector exterior espanyol en el primer semestre de l'any 2008, en el cas de disposar d'una moneda pròpia, ja haurien actuat mecanismes sancionadors automàtics i la situació passaria a ésser corregida.

La consolidació fiscal

La clau de l'accés d'Espanya a l'àrea de l'euro va ésser, sens dubte, la consolidació pressupostària. L'objectiu essencial de la política econòmica del nou govern, després de les eleccions del 1996, va ésser la consolidació fiscal. Reduir el dèficit públic i rebaixar el deute en tant per cent del PIB eren dues de les condicions obligades per accedir a la Unió Econòmica i Monetària europea i, per tant, a la moneda única. Els comptes del conjunt de les administracions públiques inclouen els de l'Administració General de l'Estat, la Seguretat Social, les comunitats autònomes i els ajuntaments. El dèficit d'aquests comptes va reduir-se de forma molt ràpida, des dels 28.948 milions d'euros del 1995, darrer any del govern de Felipe González, fins a només 1.622 milions l'any 2003.

La dinàmica de consolidació fiscal va seguir després de l'any 2003, sota el nou govern del PSOE. El petit entrebanc de l'any 2004 va ésser motivat pel fet que es va realitzar el sanejament de RENFE. El Gràfic 7.1 presenta l'evolució del dèficit públic en tant per cent del PIB, des del 1995 fins al 2007, amb un canvi històric a les darreres tres anualitats ja que, a partir del 2005, els comptes públics es tancaren amb superàvit. Mai abans, des del final del règim dictatorial, havia estat aconseguit un resultat comparable, amb excedents en el tancament d'exercici. Aquest procés resulta especialment rellevant quan es compara amb les dificultats que han tingut, i segueixen tenint, per contenir el desequilibri dels comptes públics altres països amb una molt superior tradició d'estabilitat i d'equilibri.

Gràfic 7.1. Dèficit de les administracions públiques, en tant per cent del PIB

La ràpida reducció, primer, i el canvi de signe, després, del desequilibri pressupostari varen permetre frenar el creixement del deute públic. Gairebé des del mateix any 1996, en començar el període, se'n va detenir l'augment en termes reals. En conseqüència, va davallar, i ho ha seguit fent tots els anys, en termes relatius, de forma que ha passat del 67,4% del PIB a solament el 36,2% l'any 2007. També s'ha reduït en termes reals, un cop descomptada la inflació, essent l'any 2007 solament el 87,2% del volum que tenia l'any 1996.

L'equilibri pressupostari va ésser aconseguit a partir de la combinació d'una sèrie de factors que s'interrelacionaven de forma positiva. Des de l'òptica de la despesa, varen adoptar-se mesures rigoroses d'austeritat, amb la reducció de la inversió pública i la contenció de la despesa corrent mitjançant disposicions d'elevat cost polític i electoral com congelar els sous dels funcionaris o limitar la creació d'ocupació pública. La davallada dels tipus d'interès, d'altra banda, va retallar la càrrega dels pagaments per interessos del deute públic.

Des de l'altre cantó, la privatització del sector públic empresarial va generar un gran augment dels ingressos extraordinaris de l'Estat, a més de reduir-ne la despesa per subsidis i subvencions a les empreses en pèrdues. En segon lloc, l'augment de l'activitat productiva i, sobretot, la generació de nous llocs de treball nets en gran quantitat varen provocar una forta elevació de la recaptació fiscal a través del creixement de les rendes. Aquestes polítiques varen ésser reforçades per successives reformes fiscals, que rebaixaven els impostos, però afavorien la creació d'ocupació i la recaptació tributària.

L'augment del nombre de llocs de treball va tenir efectes molt importants, així mateix, sobre els comptes de la Seguretat Social gràcies al corresponent increment

LA INFLUÈNCIA DEL CERCLE D'ECONOMIA SOBRE LES PRIMERES PROMOCIONS D'ECONOMISTES

Francesc Granell

Catedràtic de la Universitat de Barcelona.
 Director general honorari de la Comissió
 Europea i vocal del Cercle d'Economia
 (1977-1984)

El Cercle d'Economia compleix 50 anys poc després que s'han commemorat els 50 anys de la creació de la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona. Això vol dir que els primers economistes que van formar-se a la Facultat van acabar els seus cinc anys de grau universitari quan el Cercle d'Economia s'acabava de posar en marxa.

El Cercle va néixer vinculat a la Universitat perquè els joves que s'havien estructurat entorn del Club Comodín eren, tots ells, homes d'inquietuds i d'esperit modernitzador que, al mateix temps que impulsar el Cercle, van fundar la Jove Cambra de Barcelona en el si de la Jove Cambra Econòmica Internacional, la qual cosa ajudava a introduir a Espanya les idees que a la resta del món occidental eren normals. Per a aquell grup va resultar normal interaccionar amb alguns dels catedràtics de més talla del moment: Jaume Vicens Vives, Fabián Estapé, Josep Benet i Joan Sardà a Barcelona i Enrique Fuentes Quintana i José Luis Sampedro van estar presents assíduament a les primeres activitats de la vida del Cercle. Això va crear una simbiosi Universitat-Cercle que va permetre atreure cap al Cercle joves llicenciats amb inquietuds polítiques –fossin o no membres d'algun partit polític– i això va permetre iniciar una etapa de col·laboració del Cercle amb *La Vanguardia*, el *Diari de Barcelona* i el *Noticiero Universal* a través d'unes «pàgines especials» que varen permetre que les idees

modernitzadores del Cercle anessin entrant en els esperits dels lectors d'aquells diaris. Llegint els articles escrits a les pàgines especials dels esmentats diaris o el número d'*Informació Comercial Espanyola* de maig del 1968 –el llavors director de la publicació, Fuentes Quintana, el va voler dedicar a Catalunya i en el qual el Cercle va coordinar joves economistes i joves empresaris per escriure articles– ens adonem que el contacte Universitat-Empresa que es va produir a través del Cercle va ajudar al fet que les idees liberalitzadores, modernitzadores i europeistes anessin entrant en una societat catalana en la qual la reunificada Cambra de Comerç, Indústria i Navegació barcelonina presidida per Ribera Rovira començava a abandonar el vell proteccionisme de la Cambra d'Indústria i començava a fer un paper clarament a favor de la integració d'Espanya a Europa vencent els obstacles que calgués vèncer.

del nombre total dels cotitzants. En la pràctica, el superàvit assolit des de l'any 2004 descansa bàsicament sobre el tancament positiu dels comptes de la Seguretat Social de cada exercici. El superàvit del sistema resulta pràcticament igual a les cotitzacions realitzades pels immigrants afiliats. Al mateix temps, la despesa del sistema en pensions per a treballadors immigrants és extraordinàriament baixa, en relació amb el muntant d'aquest grup. Una relació tan favorable entre ingressos i despeses com la que presenta el col·lectiu dels immigrants solament pot ésser explicada per tractar-se d'un fenomen força recent i, en conseqüència, per no haver tingut temps de generar a penes beneficiaris. Es tracta, amb tota evidència, d'una situació transitòria que no pot durar gaire temps, fins i tot, si pogués continuar, cosa molt improbable, el ritme d'augment de la immigració i de creació de llocs de treball dels darrers anys del segle XIX i primers anys del segle XXI.

La liquidació del sector públic empresarial

Durant la primera legislatura de José María Aznar, el Govern va emprendre la culminació immediata de l'operació de liquidació del sector públic empresarial que havien iniciat els governs de l'etapa socialista. Es va procedir a la transferència al capital privat de la totalitat de les grans empreses de serveis públics, com ara Repsol, Telefónica o Endesa, i de moltes altres que gaudien de condicions monopolistes *de facto* a través de diversos mecanismes, com Iberia, Tabacalera o Argentaria, a més d'un bon nombre d'empreses públiques industrials que es beneficiaven de grans compres d'Estat i altres fórmules de protecció indirecta.

Cap al final del primera etapa de govern del PP, fins al 1999, solament restaven en poder de l'Estat de forma exclusiva algunes empreses amb pèrdues, de les anomenades «ruïnoses», principalment Hunosa, i altres que els diversos governs han considerat sempre estratègiques per al seu projecte nacionalista de país, amb el control de xarxes vitals com els ferrocarrils (RENFE), el servei de Correus i la gestió dels aeroports. Llevat d'aquests casos, tinguts per vitals per a la cohesió d'Espanya, la privatització va ésser pràcticament total i va anar acompanyada, o més freqüentment seguida, per la liberalització dels sectors concernits. Així, la privatització de Telefónica va precedir la liberalització del mercat de les telecomunicacions, tanca-da cap al desembre del 1998. També en els mercats de l'electricitat i del gas, la privatització va donar pas a una liberalització posterior.

El Govern confiava que la gestió privada havia d'ampliar la inversió per a la modernització dels serveis, milloraria dràsticament la gestió, d'acord amb els principis de la racionalitat econòmica, i aconseguiria fer front amb èxit al repte d'una economia global. La privatització de les empreses de proveïment de serveis públics cercava, així mateix, que les companyies recapitalitzades i ben gestionades des del sector privat s'apliquessin a invertir en desenvolupament tecnològic, a incrementar l'oferta de les prestacions als consumidors i a competir, en règim de llibertat de mercat, amb noves empreses nacionals o estrangeres, per tal d'afavorir la baixa dels preus.

L'operació tenia altres finalitats d'extraordinària ambició i transcendència. En primer lloc, es procedia a dissenyar una autèntica revolució sociològica, mitjan-

çant la promoció de l'anomenat capitalisme popular. El Govern va col·locar en el mercat diverses companyies de serveis per mitjà de successives ofertes públiques de venda d'accions a borsa (OPV). Les privatitzacions varen donar una gran densitat a l'entramat de la borsa de valors. La banca privada es va ocupar, de la seva part, de construir-ne la base a través d'una acció molt agressiva de popularització dels fons d'inversió i de desenvolupament del mercat de capitals, a través de les pròpies xarxes de sucursals. Una proporció força elevada dels espanyols va passar a formar una autèntica massa d'accionistes, estimada en uns vuit milions de persones, força per damunt de països més grans i més desenvolupats com Alemanya, França o Itàlia.

En segon lloc, la liberalització del mercat, obligada per les directives orientades a la formació del Mercat Únic europeu, va donar a les grans empreses la certesa que havien de modificar la seva posició en un entorn molt més competitiu, com ha observat William Chislett. La ràpida privatització dels monopolis públics, que ja havia avançat força amb els governs de l'etapa anterior, va permetre la presència a les operacions de desnacionalització d'empreses públiques a l'Amèrica Llatina, en condicions excel·lents d'anticipació i d'oportunitat.

La inversió privada als països llatinoamericans, després de la liberalització, va fer possible l'aprenentatge de l'operativa fora del mercat controlat, el reforçament de les empreses i la possibilitat de diversificar riscos i de sobreviure a la competència en un entorn obert i competitiu, evitant operacions hostils de fusions i d'adquisicions. L'any 2004 es va calcular que una reducció del 30% dels ingressos obtinguts a l'Amèrica Llatina per les empreses de l'Ibex-35 que hi eren presents provocaria una retallada directa del PIB espanyol d'un 1,7% aproximadament. En una fase més avançada, la multinacionalització de les empreses va poder orientar-se cap a mercats més madurs i més competitius a l'Europa occidental i, a la fi, als Estats Units.

En tercer lloc, després de tres anys d'una operació accelerada, les privatitzacions havien proporcionat prop de 5 bilions de pessetes, cap a 30.000 milions d'euros. A més, havien liquidat un teixit empresarial públic que provocava, sovint, noves pèrdues i ampliava el dèficit de les administracions públiques. Les empreses foren venudes abans de procedir a la liberalització dels mercats en què operaven. D'aquesta manera, dels antics monopolis i oligopolis, en passar a mans privades en condicions privilegiades, dins de mercats protegits en algun grau, se'n varen aconseguir preus força elevats. Indirectament, l'operació servia amb gran èxit l'objectiu capital de la consolidació fiscal.

Ateses les dimensions de les empreses públiques posades en el mercat, els grups compradors s'articulaven al voltant de les grans institucions financeres espanyoles, bancs i caixes d'estalvi, formant en cada cas una mena de «nucli dur» que garantia el control del Govern i la preservació de les seves directrius estratègiques. Aquest esquema d'intervenció indirecta va ésser reforçat per una altra via. Una llei de l'any 1995 havia instaurat l'«acció d'or», que reservava el dret de vet per a l'Estat, amb la finalitat de permetre-li el bloqueig d'aquelles decisions de les empreses privatitzades que poguessin ésser considerades contràries a l'interès públic.

LA MUDANÇA: DE LA COSTA BRAVA A SITGES

Xavier Cambra

Secretari general del Cercle (1991-1996)

Un assolellat matí de setembre de l'any 1996 vam anar a Lloret de Mar, en Pedro Fontana, recentment nomenat president del Cercle d'Economia, i jo mateix, en aquells moments secretari general de la institució. L'objectiu del viatge era entrevistar-nos amb l'alcalde d'aquella vila per notificar-li la decisió de deixar, després de trenta cinc anys, la Costa Brava com a indret per celebrar les tradicionals jornades del Cercle.

Si bé la decisió havia estat molt meditada internament, no era una entrevista fàcil. L'alcalde, en principi, desconeixia el motiu de la nostra visita i, per tant, era de preveure una reacció defensiva. El cert, però, era que la darrera edició de les jornades, celebrades el març del 1995, havien posat molt difícil la continuïtat a l'hotel de Lloret on s'havien celebrat totes les Reunions des de mitjan dels anys vuitanta. El constant èxit de públic (malgrat estar reservades només a socis del Cercle) ja havia obligat feia anys a disposar d'una sala d'un mínim de cinc-centes places, i no existia un espai similar a tota la Costa Brava com aquell. D'altra banda, la distància de Barcelona era la justa per aconseguir que els assistents hi fessin nit, de manera que un total de cinc hotels, de Lloret i d'altres poblacions properes, acollien tots els inscrits, ponents i premsa. Val a dir que la col·laboració dels ajuntaments, facilitant el desplaçament entre hotels i garantint-ne la seguretat, va ser sempre impecable. Però, com deia, l'edició del març del 1995 va posar sobre la taula les mancances de la infraestructura que ens acollia. L'hotel ja no estava preparat per a un esdeveniment com el nostre, i menys en una època de l'any que el turisme decau a la Costa Brava. La prova definitiva de les deficiències que

haviem de patir des del punt de vista organitzatiu, va ser el comentari del llavors governador del Banc d'Espanya, Luís Angel Rojo, quan, en baixar de l'habitació el primer dia de les jornades, ens va dir a un grup reduït de persones que l'esperàvem al vestíbul de l'hotel: «*No había pasado tanto frío desde la mili*».

Independentment del resultat positiu que any rere any anaven tenint les Reunions Costa Brava, tant pel que fa als continguts com pel grau d'assistència, les necessitats de millora de la infraestructura, en el sentit de dotar-la de més comoditat, començava a ser un clam entre els socis de l'entitat. Amb l'arribada a la presidència d'en Josep Piqué, a l'estiu del 1995, la nova junta directiva va començar a estudiar alternatives que poguessin substituir l'actual ubicació. Després d'analitzar a fons totes les possibilitats dins la pròpia Costa Brava, es va arribar a la conclusió que l'única alternativa possible era desplaçar les jornades cap al sud de Catalunya, concretament a Sitges. Allí un grup promotor català acabava de fer realitat una infraestructura hotelera moderna i de gran capacitat. Però quan les converses de la nova junta directiva amb Sitges estaven ja força avançades, Josep Piqué va haver de deixar la presidència de

Durant l'Assemblea General de socis en què va ser escollit president Pedro Fontana, el 19 de juliol del 1996, Josep Piqué s'acomiajava de la presidència en ser nomenat ministre d'Indústria, acompanyat per Joan Molins, que va exercir de president en el moment de transició, i per Xavier Cambra, que en aquells moments era el secretari general del Cercle.

la institució en acceptar el càrrec de ministre d'Indústria. Els acords es van tancar més tard, ja en la nova presidència d'en Pedro Fontana, i de manera satisfactòria, com s'ha pogut veure amb posterioritat.

La conversa amb l'alcalde de Lloret, aquell matí de setembre, va anar millor del que ens esperàvem. Probablement, pressentia el que li anavem a dir i es va mostrar comprensiu amb els nostres arguments. Recordo l'esmorzar, passada l'entrevista, que vam compartir amb en Pedro Fontana a la mateixa plaça de l'Ajuntament. Per una banda, teníem la satisfacció d'haver fet la feina i haver complert una etapa, però, per l'altra, comentàvem l'estranya sensació de malenconia que ens produïa el deixar aquell paisatge que durant tants anys havia acompanyat la història de la nostra Institució.

El repte de Sitges no era fàcil i jo ja no el viuria en primera línia, atès que deixava la Secretaria General del Cercle a final del 1996. Es tractava d'un canvi d'escenari, amb una nova denominació i nous costums: aconseguiríem que els socis es quedessin a dormir els dos dies com fins ara, tot generant el «clima» de les Costa Brava que tant ens agradava? Però el Cercle ha demostrat al llarg dels anys que, quan ha calgut, ha sabut adaptar-se als nous reptes amb èxit i sense

La XVII Reunió del Cercle d'Economia, del 6 al 8 de maig del 1997, se celebra per primera vegada a l'hotel Melià de Sitges.

perdre'n la identitat. Val a dir que ha estat important el fet de comptar amb un equip de persones molt vàlid, liderades per en Jordi Alberich i l'Albert Salvador, que han aconseguit fer de Sitges un espai que manté les essències de les primeres Reunions, celebrades per primera vegada a la Costa Brava l'any 1961. Un espai que, alhora, ens segueix oferint debats de gran interès, en aquest cas sobre els grans reptes que té plantejats la societat del segle XXI.

Aquest recurs, emprat anteriorment a la Gran Bretanya i a la França de Mitterrand, reservava al Govern l'autorització d'operacions de compra-venda per fraccions superiors al 10% del capital i era emprat d'acord amb una lectura eminentment nacionalista dels interessos col·lectius. Pel maig de l'any 2003, el Tribunal de Justícia de la UE va condemnar Espanya i el Regne Unit, per entendre que aquest privilegi violava la lliure circulació de capitals del Mercat Interior Únic. Una llei de novembre del 2005 va derogar aquesta fórmula, quan era vigent únicament, i ja per períodes inferiors a dos anys, a Repsol, Iberia, Telefónica i Endesa.

El tercer xoc petrolier

Des de l'any 1973, a causa de la sobtada elevació dels preus del petroli, el factor energètic ha estat reconegut com un element condicionant del creixement econòmic dels països i del conjunt del món. Després d'un interval de pèrdua relativa de protagonisme, a partir del 1986, noves incidències d'extraordinària importància han tornat a situar el tema de la restricció energètica del creixement econòmic al centre de les preocupacions generals. A partir dels dos xocs petrolers dels anys 1973-1974 i 1979-1980, els països més desenvolupats varen aconseguir de reduir la dependència del proveïment extern i la intensitat energètica de l'economia. En altres paraules, han tendit a caure la proporció de l'energia primària importada sobre el total de l'energia incorporada al sistema a cada país i, també, la relació existent entre l'evolució del consum d'energia primària i el PIB. Fins i tot hi ha caigut, per bé que de forma molt lleugera, el consum brut total d'energia primària des de l'any 1980.

L'economia espanyola, tanmateix, ha observat un comportament bastant peculiar, molt allunyat de les economies desenvolupades, durant el conjunt del període dins d'aquest àmbit de l'energia. Des de l'any 1980 fins al 2006, el consum total d'energia primària s'ha més que duplicat. Solament entre 1996 i 2006, el consum d'energia primària per càpita ha augmentat un 27,5%. Els mateixos anys, la relació entre el consum d'energia primària i el PIB, expressió de la intensitat energètica de l'economia, no ha arribat a caure com als països avançats. A més, la dependència dels dos hidrocarburs ha anat augmentant fins al 72% del consum brut d'energia primària, mentre que a la UE o als Estats Units es troba situada a l'entorn del 65%.

La posició espanyola en aquest àmbit és especialment molt vulnerable. El consum de petroli ha augmentat un 2,5% anual entre 1996 i 2006, mentre que la taxa de creixement del conjunt del món i de la UE no superava el 1,8%. El petroli representa prop del 50,5% del consum brut total d'energia primària a Espanya, davant del 40% de la resta del món, i el gas natural, el 21,5%. Atesa la manca de recursos propis, la dependència dels hidrocarburs significa també una elevada dependència exterior. El coeficient de la dependència energètica externa, proporció de l'energia importada sobre l'energia total consumida, ha passat del 70,4% l'any 1996 al 81,4% l'any 2007. Entretant, la mitjana de la UE ha acabat limitada a tan sols un 53,8%, gairebé trenta punts percentuals menys. Per altra banda, el sistema es troba fortament lligat als proveïments de molt pocs països, tant en el cas del petroli com, enca-

ra més, del gas natural, amb règims polítics molt inestables. Així doncs, pel cantó de l'energia, l'economia espanyola és molt sensible a les alteracions produïdes en el mercat mundial i molt exposada a la volatilitat dels preus del cru.

A partir del segon semestre de l'any 1985, els preus del petroli han estat oscil·lant a nivells relatius substancialment més baixos que no durant el temps que va seguir al segon xoc petroler de 1979-1980. Aquesta relativa bonança petrolera ha donat suport a la nova fase ascendent de l'economia mundial durant prop de vint anys. Des dels primers anys del segle XXI, lentament a l'inici però molt de pressa tot seguit, el panorama canviava cap a un escenari de preus elevats i en procés d'acceleració. Tot plegat constitueix una autèntica anticipació d'una situació d'escassetat i de preus molt elevats, que sembla difícil d'evitar a curt i mig termini.

Des del final de l'any 2003, el preu del cru tipus Brent superava els 30 dòlars per barril. Dos anys després, en començar l'any 2006, s'havia duplicat, arribant als 60 dòlars per barril. Durant el bienni següent, va incrementar-se en un volum molt proper, passant a 90 dòlars per barril. Però durant els primers mesos de l'any 2008, el ritme de creixement augmentava espectacularment fins a ultrapassar el màxim històric dels 100 dòlars per barril el dia 26 de febrer i enfilar-se, amb una velocitat vertiginosa, fins als 135 dòlars per barril, a l'acabament del mes de maig.

Es tracta d'uns preus elevadíssims, dels quals no hi ha precedents històrics. És cert que, a comparació dels dos primers xocs petrolers, la situació és millor perquè l'economia mundial ha realitzat esforços importants per diversificar el proveïment d'energia i per reduir la dependència del petroli. Però no ho és menys que l'alça del cru ha produït nous efectes col·laterals importants, tan aviat com s'ha tractat d'incidir en el mercat des de la perspectiva dels consumidors. El recurs als biocombustibles, que no deixen d'exigir consums importants de productes petrolífers en la seva producció i transport, ha repercutit durant el primer semestre de l'any 2008 sobre els preus agraris i ha provocat l'amenaça d'una crisi alimentària de grans proporcions a escala mundial. Al mateix temps, els preus del carbó tèrmic s'han duplicat.

No es pot pas descartar una flexió a la baixa dels preus del cru a curt termini. Una conjuntura, cada cop més inevitable, de desacceleració i de creixement lent en el món desenvolupat hauria de debilitar l'augment de la demanda mundial i facilitar un descens dels preus. Però, en aquesta oportunitat, no sembla gens probable un nou escenari de preus baixos de forma continuada. La industrialització accelerada de les grans economies emergents, en especial la Xina i l'Índia, ha de seguir incrementant intensament la demanda, més d'hora que tard. A més, també la motorització de les societats emergents, que serà ràpidament impulsada per la nova generació d'automòbils *low cost*, a punt d'ésser llençats de forma massiva als mercats, ha de pressionar a l'alça, encara més, els preus dels combustibles.

Les expectatives de preus energètics a llarg termini són de ràpid augment. Algunes veus, com la del comissari europeu de l'Energia, Andris Pielbags, han anunciat la possibilitat d'arribar en tres anys, cap al 2011, al preu de 200 dòlars per barril. Ningú no podria assegurar, entre tant, que a aquesta situació no s'hi arribi encara abans. En tot cas, els preus del petroli s'endevinen com un desllorigador fonamental dels comportaments de l'economia mundial a curt termini.

Els països avançats han intensificat el recurs a l'energia nuclear com a sistema de neutralitzar l'efecte de la carestia dels hidrocarburs i de complir l'objectiu de reduir les emissions de gasos d'efecte hivernacle l'any 2020. El Regne Unit i França, al març del 2008, acordaren construir una nova generació de reactors nuclears i exportar aquesta tecnologia. Països com Finlàndia, Itàlia, Eslovàquia, República Txeca, Lituània i Bulgària construeixen noves centrals de tercera generació, o es disposen a fer-ho. A Espanya, la manca de rigor en els debats públics i les posicions massa dominades pel curt termini han impedit un plantejament seriós dels problemes energètics i mediambientals. El resultat és que, davant d'una nova i gran crisi energètica, per la manca de recursos propis i pel signe de la política seguida respecte de l'energia nuclear, l'economia espanyola es troba condemnada, de nou, a ésser una de les grans perjudicades del panorama internacional.

L'aplicació del Protocol de Kyoto

Segons els compromisos que corresponen al Protocol de Kyoto, Espanya solament podrà augmentar les emissions de diòxid de carboni (CO₂) en un 15% fins a l'any 2012, amb relació a les generades l'any 1990. En cas d'ultrapassar aquestes dimensions, caldrà pagar «drets d'emissió» per tal de perseguir l'objectiu principal d'aquest conveni internacional, que és reduir el canvi climàtic provocat per l'activitat humana, la base del qual és l'efecte hivernacle. Dins de la Unió Europea dels 15, la distribució de la càrrega de la reducció conjunta li ha assignat aquesta intervenció, d'augment limitat, al costat d'alguns països que també podran incrementar-ne les emissions (Suècia, Irlanda, Grècia i Portugal) i d'altres que les hauran de retallar (Holanda, Itàlia, Bèlgica, Àustria, el Regne Unit, Dinamarca, Alemanya i Luxemburg), mentre que França i Finlàndia les haurien de mantenir sense increments.

El balanç del grau de compliment dels objectius per part d'Espanya al llarg del període és molt negatiu, ja que l'any 1997 ja havia estat assolit el límit màxim del 15% d'increment. Després, ha seguit creixent fins a arribar al 39% l'any 2002 i el 52% els anys 2005 i 2006 i baixar fins al 48% el 2007. L'incompliment dels nivells que corresponen al Protocol de Kyoto ha estat motivat pel gran augment del consum d'energia primària, que a l'alçada del 2006 havia arribat a un 59,9% sobre els 88 milions de Tones Equivalents de Petroli (TEP) de l'any 1990. La major part d'aquest increment correspon al període de 1996-2006, justament quan ja havia estat assumit el compromís de Kyoto. En aquest interval, contràriament a les previsions, els sectors industrial i energètic han limitat el ritme d'increment, mentre que els grans incompliments procedeixen dels coneguts com a «sectors difusos», bàsicament el transport i el consum residencial.

Així doncs, l'estabilització de les emissions de gas d'efecte hivernacle que el Govern preveia per als anys 2005-2007 no ha estat gens assumida. És el país membre de la UE més allunyat de la possibilitat de complir el compromís de Kyoto. La política energètica no ha prestat gaire atenció a l'objectiu de reducció de les emissions, amb la previsió de compensar, quan sigui necessari, la diferència entre els

L'ARRIBADA DE L'EURO

José María Aznar

President del govern d'Espanya (1996-2004).
President de la Fundació FAES

Ja fa deu anys que, el 1998, el Cercle d'Economia va tenir l'amabilitat de cursar-me una invitació per tal que m'adrecés a una nombrosa i destacada representació de l'empresariat català. Així vaig tenir l'oportunitat d'expressar als empresaris catalans el meu reconeixement per la seva obra decisiva en l'assoliment d'aquest gran èxit col·lectiu que per a tots els espanyols va representar accedir a l'euro com a socis fundadors.

José María Aznar, Jordi Pujol i Pedro Fontana durant la jornada *De la pesseta a l'euro: exigències per a l'economia espanyola* celebrada el 20 d'abril del 1998 a l'Hotel Rei Joan Carles I de Barcelona.

Per primera vegada des de feia dècades, Espanya arribava puntual a la cita europea i s'integrava al cor d'Europa, arribant a un somni que tot just tres anys abans, el 1995, semblava impossible. Recordo molt bé que quan vaig assumir la presidència del Govern el 1996 i vaig afirmar que Espanya accediria a l'euro des del primer moment, van ser molts els que em van considerar un il·lús, perquè llavors Espanya no complia cap dels criteris de convergència. Vaig dir en aquell moment que confiava

molt en la societat espanyola, en els seus empresaris, en els ciutadans. Espanya en conjunt va fer un gran esforç i el temps em va donar la raó. Crec que llavors no vaig exagerar quan vaig afirmar que, amb l'entrada a l'euro, Espanya posava els fonaments per afrontar amb garanties els desafiaments econòmics del segle XXI. Els rèdits d'aquell èxit han estat clarament percebuts per tots els ciutadans amb un llarg període d'estabilitat, prosperitat i creixement per a l'economia espanyola.

L'estabilitat econòmica que va significar l'adopció de l'euro va crear un entorn econòmic favorable i previsible en el qual emprendre resultava més atractiu i productiu. Però la superior estabilitat macroeconòmica i les reformes estructurals introduïdes en l'economia no aconsegueixen explicar en la seva integritat l'eclosió d'empreses, el ritme sense precedents de creació d'ocupació, la transformació d'Espanya en una de les economies més dinàmiques d'Europa i, al capdavant, la llarga fase de creixement i benestar que es va poder viure a Espanya des de l'accés a l'euro. El factor explicatiu addicional el vam trobar en el fet que els espanyols, a més a més, vam recuperar la confiança en les nostres pròpies possibilitats per arribar a grans metes. Junts vam ser capaços d'arribar a allò que el 1996 ben pocs consideraven factible.

L'accés a la moneda única no tan sols va significar l'èxit al final d'un procés en el qual es van abocar les energies col·lectives d'un país, sinó que va ser l'inici d'una nova etapa en la història econòmica d'Espanya. Enllà del valor simbòlic de la moneda, la fi de la pesseta i l'adopció de l'euro van constituir un canvi estructural per a la nostra economia. L'euro va imposar noves obligacions i responsabilitats a la conducció de la política econòmica i va implicar l'assumpció d'un nou repte, aquesta vegada de caràcter permanent, com era de garantir la competitivitat de l'economia espanyola dins la Unió Monetària. Davant aquest nou desafiament, vam

impulsar una política reformista que va donar com a resultat un intens procés de convergència cap als nivells de benestar dels socis més rics de la Unió Europea. Des de la Fundació FAES hem anat advertint aquests darrers anys de la imperiosa necessitat de perseverar en les polítiques de reformes estructurals i de competitivitat per no perdre el dinamisme econòmic. Pertànyer a l'euro té grans avantatges, però també implica riscos molt seriosos si es cometen errors greus de política econòmica. La pèrdua de competitivitat que genera en una economia nacional l'excés de despesa pública, la pujada dels impostos, el trencament de la unitat de mercat, el deteriorament del sistema educatiu i universitari, l'excés d'intervencionisme públic, les reculades en la liberalització i el deteriorament institucional es paguen molt cars dins la Unió Monetària.

Espanya i, dins seu, Catalunya, necessiten amb urgència un nou impuls reformista de caràcter liberalitzador que torni la iniciativa a la societat civil i, dins la societat civil, a l'empresariat. Avui, com fa deu anys, cal remarcar que les coses que valen la pena no es produeixen per casualitat. I això que entén tan bé la societat catalana i els seus empresaris, això ens ha de tornar a dur plegats a reprendre el bon camí econòmic que fa deu anys ens va permetre arribar al més alt èxit econòmic de la nostra història contemporània.

límits previstos i les xifres reals mitjançant l'adquisició de drets d'emissió a països poc desenvolupats. Això significa que s'havia optat per aconseguir un arranjament comptable, sense abordar amb convicció el repte d'assolir una reducció efectiva de les emissions de gasos d'efecte hivernacle. Factors climàtics, amb hiverns i estius suaus, han millorat el panorama durant l'any 2007 i el primer semestre del 2008. De forma inesperada, i no desitjada, la crisi econòmica que ha esclatat al primer semestre de l'any 2008, amb l'esfondrament del sector de la construcció i l'acceleració de l'alça del preu del petroli, poden acabar proporcionant una reducció intensa, sense gaire mèrit de ningú.

UNA LLARGA ETAPA DE RELATIVA BONANÇA

L'economia espanyola va iniciar la fase de recuperació del seu darrer cicle a final de l'any 1993, per bé que la taxa d'atur va seguir augmentant fins al 1995. Durant el segon semestre d'aquest darrer any començava a accelerar el ritme de creixement i a partir de l'any 1996 ja enregistrava un augment notable del PIB real, que va arribar al màxim durant els anys 1999 i 2000. A partir del 2001 es trobava en una fase descendent, que va limitar-se a una moderada desacceleració del 2002, sense haver assolit xifres negatives, com altres països de la UE, en cap moment. Des d'aleshores, i fins al 2007, les taxes de creixement anual s'han mantingut per damunt del 3%.

Un primer cicle econòmic es va desenvolupar fins a l'any 2002, amb un màxim en el primer trimestre del 2002. Com que la fase descendent no va arribar a marcar una recessió, s'ha pogut considerar que, en realitat, no hi va haver canvi de cicle, sinó continuació d'una molt llarga fase expansiva. La primera columna de la Taula 7.1 presenta les taxes de variació interanual del PIB real. El ritme d'increment de la tendència per al conjunt del període va ésser del 3,7% anual. L'economia espanyola ha acumulat més de deu anys de creixement sense interrupcions i per damunt de la mitjana europea, aconseguint retallar el diferencial del PIB per càpita i assolint xifres de creació d'ocupació superior a la meitat del total de la zona euro.

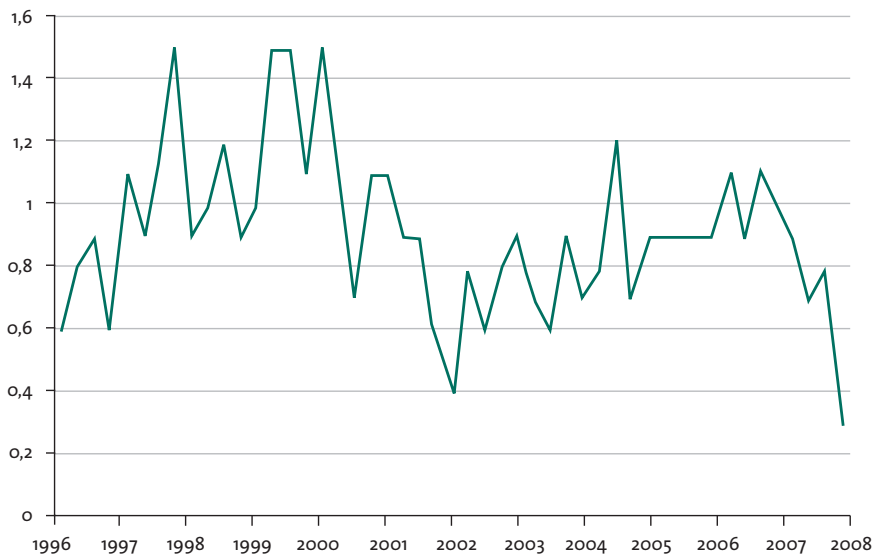
Taula 7.1. Evolució del PIB real i convergència amb la UE

	PIB Taxa de creixement	PIB per càpita (U.E.27 = 100) euros	PIB per càpita (U.E.27 = 100) Paritat de poder adquisitiu
1996	2,4	81	92
1997	3,9	79	94
1998	4,5	80	96
1999	4,7	82	97
2000	5,0	82	98
2001	3,6	85	98
2002	2,7	86	101
2003	3,1	90	101
2004	3,3	91	101
2005	3,6	93	103
2006	3,9	95	105
2007	3,8	95	105

L'observació de la sèrie sencera del PIB real de la Compatibilitat Nacional Trimestral d'Espanya elaborada per l'INE, tal com es troba recollida al Gràfic 7.2, permet comprovar la inexistència de cap mena de recessió, ni tan sols de caràcter puntual. El punt més baix, assolit durant el primer trimestre de l'any 2002, no va baixar del 0,4 d'increment sobre el trimestre anterior. El mateix gràfic, però, mostra

que durant el primer trimestre del 2008 la xifra sí és més baixa, amb solament un 0,3% d'augment sobre el trimestre anterior.

La xifra de 0,3% dels primers tres mesos del 2008, no va arribar ni tan sols a la meitat de la que enregistrava el conjunt de la zona euro, amb un increment del 0,7%. Es tracta d'una autèntica excepció durant la llarga etapa de bonança econòmica, perquè, en tota ella, el creixement espanyol ha estat més intens que no pas l'europeu. Encara que la Comissió europea i el govern espanyol preveuen un creixement superior al de la UE i de la zona euro per a tot l'any 2008 i, en el pitjor dels casos, igual al de la UE durant l'any 2009, sembla més probable una trajectòria, per primera vegada en dotze anys, substancialment pitjor. Aparentment, s'hauria subestimat la magnitud de la crisi de l'immobiliari i la construcció i, sobretot, l'impacte que haurà d'acabar exercint sobre totes aquelles activitats productives que li han estat en gran part tributàries.

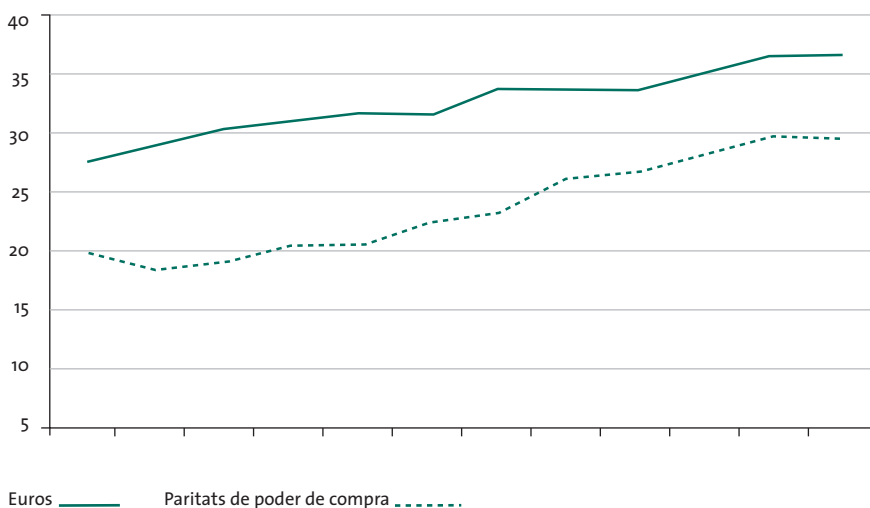

Gràfic 7.2 PIB a preus de mercat. Taxa de variació trimestral

La desagregació per grans sectors d'activitat permet advertir, efectivament, que el gran increment del període correspon, amb diferència, a la construcció, que l'any 2006 havia guanyat no gensmenys que 5 punts percentuals en participació al PIB respecte del nivell que hi tenia l'any 1996. Els serveis, durant el mateix període, havien incrementat la participació en un punt percentual. En canvi, l'agricultura en va perdre més de 2 i la indústria prop de 4. És clar, per tant, que la taxa de creixement més elevada per a tot el període és la de la construcció, mentre que els serveis es comportaven de forma semblant al conjunt de l'economia i agricultura i indústria creixien per sota. La participació de la construcció en el total del PIB l'any 2006

arribava fins a superar el 12,2%, un nivell que és una autèntica anomalia als països desenvolupats del món occidental.

Les columnes segona i tercera de la Taula 7.1 recullen les dades del PIB per càpita espanyol en relació a la UE de 27 membres, tant en valors monetaris com en paritat de poder adquisitiu i expressades en índexs. En els dos casos, l'economia espanyola tradueix el dinamisme de l'etapa considerada en una convergència efectiva, havent arribat a superar la mitjana europea en paritat de poder adquisitiu des de l'any 2002. El Gràfic 7.3 representa aquesta evolució per a les dues formes de mesurar-ho. De passada, convé recordar que si la comparació es realitza amb l'antiga UE de 15 membres, els resultats encara deixarien un marge per aconseguir la convergència total.

Gràfic 7.3. PIB per càpita d'Espanya, en tant per cent de la mitjana de la UE 27

El procés de convergència hauria pogut ésser motivat per l'augment de l'ocupació o bé pel creixement de la productivitat mitjana de les persones ocupades. En termes de comparació amb la UE, la productivitat del sistema econòmic espanyol s'ha comportat decididament pitjor. En el conjunt del període, entre 1996 i 2007, la taxa de creixement acumulatiu del PIB real per actiu ha augmentat a l'entorn d'un mínuscul 0,4% anual. El baix increment de la productivitat fa evident que l'única motivació del llarg període de bonança econòmica que ha conegut l'economia espanyola entre 1996 i 2007, procedeix d'un extraordinari increment de l'ocupació. L'explicació de l'acostament als nivells mitjans europeus ha d'ésser trobada exclusivament, per tant, en l'increment del nombre de persones aplicades en el treball. El procés descansa, sens dubte, en la creació de llocs de treball de salaris baixos i limitada productivitat i es relaciona directament amb l'arribada massiva d'immigrants.

L'allau migratori

La població espanyola estimada ha augmentat des de 40,2 milions de persones el primer de gener del 1996 fins a 45,2 a mateix dia i mes de l'any 2008. Els cinc milions de creixement entre les dues dates augmenten fins a gairebé sis si s'utilitzen les dades del padró municipal, per bé que aquestes es troben clarament inflades. La més baixa de les dues estimacions de l'increment dels efectius demogràfics durant els anys 1996-2008 és tres vegades llargues més gran que el creixement enregistrat durant el període d'igual duració immediatament precedent, entre 1983 i 1995, a penes superior a 1,2 milions. Aquest gran creixement del darrer període de la història espanyola no procedeix, gairebé gens, del moviment natural sinó de l'entrada d'immigrants.

Durant el darrer quart del segle xx i els primers anys del XXI, per altra banda, la població ha experimentat un procés d'envelliment de forma accelerada, al mateix temps que la fecunditat i la natalitat minvaven de forma dràstica i, per aquest mateix motiu, l'edat mitjana de la població tendia a créixer. Simultàniament, els avenços mèdics i les millores del sistema sanitari han anat reduint la mortalitat de la gent més gran. El resultat de la combinació d'aquests diversos factors ha estat un progressiu envelliment i l'augment de la ratio de dependència. La proporció entre la població en edat activa, entre 20 i 69 anys, i la de 70 o més anys és de 5,5 a 1 però tendeix a reduir-se de forma accelerada. L'arribada a l'edat fèrtil de les dones nascudes ja als anys de baixa fecunditat, pertanyents a generacions molt minvades, i la progressió de l'allargament de la vida dels ancians, haurà de modificar ben aviat aquesta ratio novament a la baixa de forma ràpida i radical.

L'escenari demogràfic més proper és el d'una societat molt envellida, amb una molt elevada raó de dependència i en procés de disminució dels efectius. La pressió sobre el sistema públic de pensions i les amenaces per a la continuïtat del creixement econòmic planen sobre el país en un termini cada cop més curt. En la pràctica, la població espanyola ja es trobaria en fase descendent, des de l'inici del segle XXI, sense el fenomen de l'aportació de nous residents pel conducte de la immigració.

En efecte, un dels més grans canvis que ha tingut lloc a Espanya en tota la seva història contemporània, en allò que es relaciona amb l'àmbit demogràfic i social, és l'anomenada transició migratòria, és a dir, el fet d'haver-se convertit en un país d'immigració, després de centenars d'anys d'ésser punt de sortida d'emigrants cap a la resta del món. De fet, ja hi havia hagut períodes anteriors en què les balances migratòries se saldaven cada any amb signe positiu, en què entraven al país més nous residents que no pas en sortien cap a l'exterior. Això succeïa entre 1916 i 1919 i, sobretot, des del 1930 fins al 1936, com també des del 1975 endavant. Però es tractava, primordialment, d'un corrent de migració de retorn d'antics emigrants espanyols i no pas de nous habitants del país.

En canvi, des de l'any 1996, la immigració genuïna, integrada per nascuts a l'exterior, pren dimensions noves i altera profundament la societat i l'economia espanyoles. El creixement natural, diferència entre naixements i defuncions, havia arribat l'any 1998 a la xifra gairebé insignificant de 4.682, poc més de l'1% del valor del mateix agregat de trenta anys abans. Per si sola, amb tota seguretat, la població

ERNEST LLUCH I L'ESPECIFICITAT DEL CERCLE

Antón Costas

Catedràtic de Política Econòmica de la Universitat de Barcelona.

Vicepresident del Cercle d'Economia

La història del Cercle en aquest seu primer mig segle de vida no seria la mateixa sense Ernest Lluch. De fet, pot considerar-se que l'Ernest va formar-ne part del nucli creador, encara que, per edat, no va poder estar entre els fundadors.

Carles Ferrer Salat, primer president del Cercle d'Economia, i Ernest Lluch, primer secretari general del Cercle d'Economia, a final de la dècada dels cinquanta.

La seva vinculació al Cercle durant la presidència de Carles Ferrer Salat va donar continuïtat a la presència fundacional i a la influència intel·lectual i doctrinal dels professors Jaume Vicens Vives, Joan Sardà i Fabián Estapé. Més tard, durant la seva època com a ministre de Sanitat i Consum, va ésser el pont més efectiu que va tenir l'entitat amb el nou govern socialista de Felipe González, així com amb altres àmbits

polítics i institucions. Posteriorment va participar també activament en la creació de la Fundació del Cercle, de la qual va ésser un dels primers patrons i primer vicepresident.

Aquesta vinculació continuada de l'Ernest amb el Cercle va fer que en moltes ocasions reflexionés, oralment i per escrit, sobre quin era el paper de la institució. Aquest «pensar el Cercle» el va portar a identificar i

defensar una «especificitat» de l'entitat que la diferenciava de qualsevol altra institució empresarial.

L'última reflexió en aquest sentit de la qual tinc notícia és una nota manuscrita amb data del novembre del 2000, just uns dies abans que la seva vida fos segada per la violència de la banda armada ETA, utilitzant aquesta forma primitiva, atàvica i reaccionària d'entendre la política, que tants vincles té amb el carlisme reaccionari del segle XIX, contrari a la llibertat individual i a la democràcia política. Aquest breu manuscrit és una peça essencial per entendre la relació d'Ernest Lluch amb el Cercle i el seu pensament sobre el que li havia donat la seva especificitat. Per comprendre'l, el millor és deixar parlar el mateix Ernest:

«El Cercle d'Economia fou concebut com un centre de reflexió de persones lligades amb l'empresa (empresaris, professionals lliures, dirigents) i de persones lligades amb la Universitat (Vicens, Sardà, Estapé). Era inconcebible que hi hagués una majoria quasi absoluta d'empresaris a la junta, i menys encara que indiquessin l'empresa a la qual estaven lligats. Hi havia un gran èmfasi en l'«interès econòmic general».

Tenia com a doble objectiu: a) portar el món de l'empresa cap a plantejaments generals econòmics (i no econòmics) i b) obrir les facultats a la «cultura d'empresa». Aquest és el camp que li donava originalitat i que no feia competència al Foment del Treball Nacional o a la Cambra de Comerç».

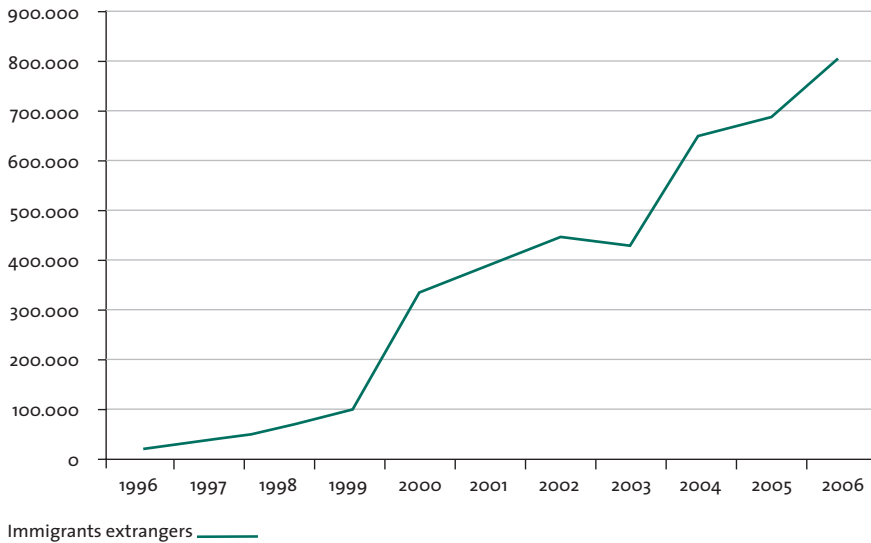
Aquest era per a ell el nucli del que diferenciava el Cercle i l'havia portat al seu èxit. Plantejava que era possible canviar, però que fer-ho en modificaria «l'essència».

Per això alertava que les Reunions Cercle d'Economia, les antigues Reunions Costa Brava, poguessin prendre una certa deriva cap a «un ambient més de convenció comercial i menys de discussió d'idees», com ell considerava que havien de ser. En mirar cap al futur, al mig segle següent, pensava que en les activitats del Cercle: «No cal treure res, però el meu punt de vista és que cal: a) reduir el pes de polítics amb càrrec, b) augmentar el nombre d'economistes i no economistes (polítlegs, sociòlegs, nous professionals com ara advocats, informàtics, enginyers), tant universitaris com independents, c) tenir una visió que sumi altres problemes econòmics i no econòmics que influeixen en l'economia (les noves tecnologies, la productivitat, la immigració, el terrorisme). Des del meu punt de vista, insisteixo, cal enfortir la cultura de l'empresa en el sentit més global i la cultura econòmica més general. Si no hagués estat així, el 1959 no s'hagués recolzat el Pla d'Estabilització ni el 1962 la baixada d'aranzels. Aquesta opinió meua no és aliena al que pensen antics forjadors del Cercle ni al que pensen els joves llicenciats en Economia».

L'Ernest reconeixia el dret del Cercle a «canviar d'essència». Però, llavors, assenyalava: «S'ha de ser conscient d'això: que s'està canviant el Cercle fins a fer-ne un grup més d'empresaris envaint terrenys d'altres associacions i perdent l'especificitat del Cercle».

Considero que aquesta reflexió és un bon far per abordar la travessia del mig segle següent de vida del Cercle d'Economia que ara iniciem.

espanyola hauria començat a minvar els dos darrers anys del segle XX. L'arribada massiva d'immigrants ha canviat totalment el panorama. El Gràfic 7.4 presenta les xifres recollides en les estadístiques oficials espanyoles sobre immigració, que donen compte d'uns quatre milions de persones entrades en els anys 1996-2007. A això s'hi ha d'afegir la immigració, encara desconeguda per l'estadística, del primer de gener de l'any 2007 endavant.

Gràfic 7.4. Entrades anuals d'immigrants estrangers a Espanya, 1996-2006

Les dades són molt clares en apuntar el caràcter massiu del fenomen a partir de l'any 2000. Entre 1988-1989 i 1996, els nous immigrants a Espanya suposaven una mitjana superior a 33.000 anuals. Fins aleshores, una part important era formada encara per espanyols de retorn i una segona part per estrangers procedents dels altres països de la Unió Europea. Però, a partir del 1997, el nombre dels que han entrat cada any creix a gran velocitat i, molt especialment, el dels procedents de l'exterior de la UE. Les xifres de les estadístiques salten des de 16.686 nous residents estrangers el 1996 a 802.971 el 2006. Des de l'any 2001, la participació dels estrangers en el flux d'entrada d'immigrants superava el 95% del total dels immigrants i els dels ciutadans extracomunitaris, el 90%. En canvi, els que tenen la nacionalitat espanyola no arriben al 5%.

Com a resultat d'aquests moviments, el total dels residents estrangers ha crescut extraordinàriament. L'any 1991, els estrangers residents a Espanya no arribaven al milió de persones i cap al 1996 a penes suposaven un 1,5% de la població total. El 2001 ja superaven els dos milions i pel març del 2008 ultrapassaven els quatre milions, havent assolit gairebé el 10% del total dels habitants del país. A més, un nombre indeterminat d'immigrants són de nacionalitat espanyola, com a descendents d'antics emigrants a l'Amèrica Llatina, i no es troben comptabilitzats com a estrangers, encara que són *foreign borns* o nascuts a fora.

Els immigrants, per la seva composició per edats i també per mantenir pautes més natalistes, han contribuït a incrementar la fecunditat i la natalitat. L'impacte de la immigració sobre la població espanyola ha estat de tal magnitud que, solament en dotze anys, haurà augmentat en sis milions de persones, passant de 39,5 milions el primer de juliol de l'any 1996 a 45,5 el primer de juliol del 2008. En els darrers anys del període, Espanya s'ha convertit, en xifres absolutes, en el desè més

gran receptor d'immigrants del món. Però en termes relatius –és a dir, en proporció de la població respectiva– ha exercit el lideratge dins del món occidental en el capítol de la immigració. És important remarcar que es tracta d'un flux molt superior al de cap altre dels països grans de la UE.

La causa principal de la magnitud de l'allau migratori no és pas el diferencial de salaris, com proposa la teoria clàssica, ja que les remuneracions són més baixes que a molts altres països europeus de menor atractivitat per als immigrants en el període inicial del segle XXI. El motiu fonamental és la facilitat d'entrada i les condicions d'acollida extraordinàriament favorables. Fins i tot per a immigrants irregulars o il·legals, els béns públics es proveeixen a Espanya sense cap mena de restricció. Determinats tipus d'ajuts de caràcter puntual, reservats per als estrats de renda més baixa, han estat desviats des de la població autòctona més pobre cap als nousvinguts. Les exigències administratives són insignificants, a comparació amb la majoria dels països occidentals. La inestabilitat normativa, i l'execució de regularitzacions contínues han convertit sistemàticament els estatus il·legals en legals.

Com ha explicat el Fons de Nacions Unides per a la Població, Espanya és un dels pocs països del món que concedeixen als treballadors no qualificats la possibilitat de reunificació familiar, privilegi que la majoria reserven únicament per als immigrants qualificats. Curiosament, Espanya va imposar limitacions a l'entrada de treballadors dels nous Estats membres de l'Est d'Europa després de l'ampliació, juntament amb la resta dels 15, a excepció de la Gran Bretanya, Irlanda i Suècia. Des del dia 1 de maig del 2006, Espanya, amb Portugal, Finlàndia i Grècia, va suprimir-ne totalment les restriccions, que encara mantenien Alemanya, Àustria, Dinamarca, Bèlgica, Luxemburg, Itàlia, Holanda i França.

Un gran dinamisme laboral

Des del 1996, la creació d'ocupació ha estat la més important de la història econòmica espanyola. En solament onze anys, entre 1996 i 2007, han estat creats més de sis milions de llocs de treball nets, havent estat assolit, un any darrere l'altre, el màxim històric de l'ocupació sense cap mena d'interrupció. Des d'aquest punt de vista, el període enregistra un autèntic *boom* de l'ocupació, la qual cosa constitueix la millor explicació del fenomen, igualment insòlit en la història espanyola, de la immigració massiva d'aquests mateixos anys. No existeix una relació causal directa, com tantes vegades ha estat afirmat, entre immigració i creixement de l'ocupació, per bé que tots dos processos s'interrelacionen intensament. Cal tornar a les xifres per valorar-ne l'entrellat.

En una gran majoria, la nova població arribada per via d'immigració és jove, entre els 16 i els 40 anys, i potencialment activa. Justament, la causa bàsica del seu desplaçament cap a Espanya ha estat la cerca de treball i de millors condicions de vida. Segons les dades de l'Enquesta de Població Activa (EPA), durant el primer semestre del 2008, el nombre d'immigrants actius ascendia prop de 3,5 milions de persones, dels quals tenien feina gairebé tres milions i la resta es trobava a l'atur. L'oferta de tre-

EL CERCLE I LA FORMACIÓ D'OPINIÓ

Salvador Gabarró

President del Cercle d'Economia (1999-2002)

Per a un «industrial» per vocació, formació i trajectòria professional, com és el meu cas, el Cercle d'Economia ha estat l'espai que millor m'ha permès el contacte amb persones procedents d'altres àmbits professionals. M'ha ofert l'oportunitat de debatre, de manera oberta i crítica, amb empresaris, acadèmics, professionals i amb persones dedicades a les qüestions públiques. L'oportunitat de debatre i, sens dubte, d'enriquir-me.

Crec que aquesta ha estat la funció més pròpia del Cercle al llarg de la seva història, la que l'ha dotat de personalitat i la que, personalment, m'ha atret més. Per això, en el moment d'assumir la presidència de l'entitat, el primer objectiu de la junta directiva era molt fàcil de definir: fomentar el debat obert i, d'una manera natural, opinar des de la pluralitat i la independència. Quan es té la sort de comptar amb una junta directiva que participa d'aquesta voluntat, que és capaç de debatre, d'interpretar la voluntat del soci, escoltar les posicions dels altres, matisar-ne les pròpies i, finalment, compartir unànimement una posició, l'opinió del Cercle té la seva influència.

Entre les diverses opinions d'actualitat que va donar a conèixer la junta directiva que vaig tenir l'honor de presidir, la que d'una manera destacada va generar un més gran debat i la que va incidir més en la vida pública espanyola, va ser «El paper de l'Estat en el manteniment de l'equilibri econòmic territorial a Espanya». En aquell cas es proposava una nova concepció de l'acció de l'Estat en determinats àmbits d'especial transcendència. Una concepció més d'acord amb la història i la realitat econòmica espanyola i amb les dinàmiques més pròpies de la globalització, de manera que s'afavorís un desenvolupament econòmic sostenible i territorialment equilibrat.

Després d'unes primeres reaccions dels partits polítics, radicalment a favor o en contra, es va debatre el document especialment amb les formacions polítiques més crítiques, i es va contribuir a crear un consens de mínims sobre les qüestions que centraven el debat.

Quan, en ocasió del 50è aniversari, s'analitza la trajectòria de l'entitat al llarg d'aquestes dècades, s'arriba a la conclusió que el Cercle s'ha caracteritzat, essencialment, pel foment del debat i la formació d'opinió. Mitjançant diverses formes i mecanismes, en funció de les circumstàncies de cada moment, però sense abandonar aquesta vocació. És el que vam fer les diverses juntes directives a les quals vaig pertànyer, el que havien fet les que ens van precedir i, estic plenament convençut, el que faran les que ens hauran de succeir al capdavant de l'entitat.

La composició del col·lectiu de socis, representat per la seva junta directiva, plural i allunyada de la defensa d'interessos sectorials, facilita en gran manera aquesta formació d'opinió. I la societat ho demana. Perquè, per molt que el món es globalitzi, per molt ràpidament que circuli la informació, l'aportació d'un grup de persones reconegudes, que pensin en llibertat, atenen als interessos generals, i es manifestin des d'aquesta llibertat i amb aquesta àmplia perspectiva, serà un valor al qual no ha de renunciar la nostra societat.

ball hauria augmentat, doncs, en uns tres milions de persones durant el conjunt del període, atès el nombre dels que ja eren en el mercat de treball l'any 1996.

Segons les dades de Comptabilitat Nacional, però, el nombre total de llocs de treball de l'economia, en equivalència a temps complet, ha passat de 13.021 milers, durant el primer trimestre de l'any 1996, a 19.148, al tancament de l'any 2007. Això suposa un augment superior als sis milions de llocs de treball, en equivalència a temps complet, que ultrapassa, molt àmpliament, el nombre total d'immigrants i, molt més encara, el d'aquells que es troben en edat de treballar.

Si es calcula l'evolució dels ocupats, entre els dos extrems del període, en nombre de persones –i no en equivalència a temps complet–, l'increment és encara molt més gran. Com es pot comprovar a la tercera columna de dades de la Taula 7.2, el nombre d'ocupats ha crescut, entre el primer trimestre del 1996 i el mateix període del 2008, en gairebé vuit milions, una xifra molt superior a la dels immigrants estrangers. Com a conseqüència, el nombre d'aturats existents abans de l'allau migratori s'ha reduït en més d'un milió i mig de persones.

Taula 7.2. Població de 16 i més anys en relació amb l'activitat econòmica

	1r trimestre del 1996	1r trimestre del 2008	Diferència
Població activa	16.362,0	22.576,5	6.214,5
Ocupats	12.626,7	20.402,3	7.775,6
Aturats	3.735,3	2.174,2	-1.561,0
Població inactiva	15.536,4	15.466,2	-70,2
Població total	32.061,1	38.042,7	5.981,6

Tal com es comentava més amunt, la immigració no pot haver estat la causa directa de la creació d'ocupació perquè aquesta l'ha ultrapassada àmpliament. En altres paraules, l'augment de la demanda de treball –és a dir, la contractació efectiva realitzada per les empreses i les administracions públiques– pràcticament ha duplicat l'increment de l'oferta provocat per la immigració. Característic del període és, per tant, un gran dinamisme laboral, relacionat, sens dubte, amb la immigració, però que no pot ésser explicat per ella.

L'anàlisi de la composició de la nova ocupació pot ajudar a explicar millor la naturalesa del fenomen. Des de la perspectiva de la composició per sexes, les dades de l'EPA mostren que el total de dones incorporat a l'activitat ha crescut, des del primer trimestre del 1996 fins al mateix període del 2008, en 4,1 milions. Durant el mateix interval, el nombre d'homes en què s'ha incrementat l'ocupació ha estat de 3,6 milions, és a dir, mig milió menys.

Quant a la composició sectorial, les dades de la Comptabilitat Nacional permeten identificar la construcció i els serveis com els sectors que han estat grans demandants de treball. La Taula 7.3 resumeix els valors anuals de la demanda de treball per sectors d'activitat, en equivalència a temps complet. Conjuntament, suposen més de 5 milions de llocs de treball nets, entre 1996 i 2006. En termes rela-

tius, el major increment correspon a la construcció. La presentació és molt agregada i no permet advertir com, dins dels serveis, una bona part dels nous llocs de treball es relacionen amb els serveis personals, educació i sanitat, així com amb el treball dels cuidadors de persones dependents.

Taula 7.3. Llocs de treball, segons la Comptabilitat Nacional d'Espanya, en equivalència a temps complet

	1996	2006	Diferència	Taxa de creixement
Agricultura i ramaderia	1.016,7	869,7	-147,0	-1,55
Indústria i energia	2.625,7	3.049,1	423,4	1,51
Construcció	1.195,7	2.519,6	1.323,9	7,74
Serveis	8.364,6	12.103,4	3.739,0	3,76
Total	13.202,7	18.541,8	5.339,1	3,45

El gran dinamisme del mercat laboral durant el període ha fet possible una completa convergència dels nivells d'activitat, ocupació i atur espanyols en la mitjana de la UE, un objectiu que històricament mai abans no havia estat aconseguit. Mesurada sobre la població entre 15 i 64 anys, la taxa d'activitat espanyola era situada, l'any 1996, a l'entorn del 62%, cinc punts per sota de la mitjana de la Europa dels 15. L'elevació del nivell assolida a Espanya, ja des de l'any 2005, frega la taxa del 70%, just en coincidència amb la mitjana europea. Si es calcula sobre la població total, la taxa d'activitat també s'equipara a la mitjana europea.

L'explicació d'aquest fenomen és doble. D'una banda, els tants per cent dels actius i dels ocupats entre els immigrants són força elevats. De l'altre cantó, la ràpida incorporació de la població femenina al treball remunerat fora de la llar ha cobert la distància, encara molt important en l'inici del període, que separava aquest col·lectiu respecte dels equivalents als altres països europeus més avançats.

En termes generals, l'increment del nombre de llocs de treball s'ha produït gràcies a la creació d'ocupació precària, de limitada productivitat i baixa remuneració. Les bases de cotització dels immigrants a la Seguretat Social, materialitzades a través de les aportacions dels empresaris en relació amb els salaris percebuts pels treballadors, són entre un 35 i un 40% inferiors a la mitjana de tots els afiliats. Des de la perspectiva de la despesa de consum, la baixa remuneració dels nous llocs de treball ha pogut ésser compensada per l'increment del volum de l'ocupació, amb el resultat de l'augment dels ingressos familiars mitjans. Però l'escassa qualificació i la poca generació de valor afegit, que defineixen la nova ocupació, suposen la vigència d'un model de creixement gens prometedora a mig termini.

Com s'ha apuntat abans, no es pot afirmar que la immigració sigui la causa de l'augment del nombre de llocs de treball quan aquest ha crescut molt més que no pas el total de treballadors estrangers. Una prova de la inconveniència d'aquesta imputació serà proporcionada quan el model de creixement entri en crisi, com sembla haver fet durant el primer semestre del 2008, sense que res no ho pugui explicar des de l'àmbit de la immigració. És cert, en canvi, que la immigració sí ha

JOSEPH STIGLITZ AL CERCLE

Andreu Morillas

Secretari general (1977-1978),
vocal de la junta directiva (1979-1989
i 1995-2002) i patró de la Fundació Cercle
d'Economia

Joseph Stiglitz, Premi Nobel d'Economia 2001, president del Consell d'Assessors Econòmics del president dels EUA, vicepresident del Banc Mundial i professor de la Columbia University, va ser al Cercle d'Economia el 28 de maig del 2002 per pronunciar una conferència en la qual qüestionava el funcionament de la globalització a la llum de la crisi argentina i de l'actuació de les institucions financeres internacionals.

D'aquesta i d'altres crisis financeres com les del sud-est asiàtic o del procés de transició en l'economia de mercat a Rússia, Stiglitz treu conclusions molt crítiques respecte de l'actuació de l'FMI, del Tresor nord-americà i de les recomanacions de la saviesa econòmica convencional.

És la presència de Stiglitz al Cercle un fet remarcable, però anecdòtic, aïllat? O podem intentar buscar alguna connexió més profunda, enroncada en la trajectòria del Cercle?

Probablement, un dels fets més característics del Cercle –que segurament destacaran altres comentaris– és la sàvia combinació que integra en els seus associats i en les successives juntes directives. L'origen del Cercle és un grup de joves empresaris, però l'element cohesionador és la preocupació pels problemes econòmics, polítics, socials i institucionals d'una Espanya aïllada i mediocre en la qual, no obstant, alguna cosa es mou i obre una finestra d'oportunitats.

Els fundadors del Cercle (Ferrer Salat, Mas

Cantí, Güell, Suqué...) ho van tenir clar i l'esperonament inicial va tenir molt a veure amb aquest disseny inèdit en aquells temps que partia d'assessors ideològics com Vicens Vives, Estapé o Sardà Dexeus.

L'element acadèmic entra amb força en la gènesi del Cercle i en la seva progressiva configuració i incorpora des d'un bell inici també en les seves activitats i relacions –que no en la seva governança– alguns dels escassos elements il·lustrats i liberals de l'Administració. Aquesta mescla d'empresaris inquietos, acadèmics de prestigi i una aproximació a la «intel·ligència» de l'Administració dota al Cercle d'un factor diferencial, «una manera de ser i de fer» que, al llarg de la seva història, li ha proporcionat capacitat d'anàlisi, criteri, independència, visió global i, de resultes, reconeixement. L'equilibri de les seves juntes directives ha exigut sempre la presència, no tan sols d'una àmplia pluralitat ideològica –dins d'un ordre– sinó d'aproximacions intel·lectuals plurals i diverses als problemes econòmics, polítics i socials. Com diria Stiglitz: el Cercle

Joseph Stiglitz acompanyat pel president del Cercle en aquell moment, Salvador Gabarró, durant la seva conferència al Cercle al maig del 2002.

d'Economia ha volgut evitar les asimetries d'informació a base de complementar-les. La resultant –i aquesta és una interpretació personal– ha estat una visió centrada, amb un tarannà liberal, atent a la sensibilitat socialdemòcrata i, de fet, ja en els anys seixanta, el Cercle se sent intel·lectualment proper a les concepcions d'un capitalisme amb el rostre humà de Servan-Schreiber o a la seva versió espanyola de l'economia social de mercat.

I, per tal de fer honor al propòsit d'aquest comentari, podríem trobar coincidències en els posicionaments habituals del Cercle i els d'un economista com Stiglitz.

El Cercle mai no ha estat un defensor acrític de les polítiques de reducció d'impostos o de la minimització del sector públic, sinó més aviat defensor d'un sector públic actiu, però eficient, capaç de proveir els serveis de benestar propis de les societats europees avançades (el salari social antigament) i els elements que impulsen la competitivitat d'una economia: infraestructures, educació, recerca... en la idea que el mercat, per si sol, no sempre assigna eficientment els recursos i es precisa de l'acció

de l'Estat per corregir externalitats.

A Joseph Stiglitz el va precedir Amartya Sen; a les reunions de Sitges és habitual la presència d'experts i acadèmics internacionals, entre els quals podríem citar Rudiger Dornbusch i més recentment, Stephen Roach, Edmund Phelps, Paul Krugman i Olivier Blanchard.

Aquest és un dels reptes que té davant el Cercle: afegir la internacionalització a la seva fórmula, que uneix empresa i món acadèmic. El seu prestigi i la qualitat i abast de les seves aportacions sens dubte es veuran reforçats.

1. *Lliçons de la crisi argentina. Funciona la globalització?*

tingut contribucions decisives en l'empenta econòmica del país de forma indirecta. Per una banda, ha permès reduir els costos laborals unitaris, en acceptar remuneracions més baixes. En segon lloc, ha proporcionat al sistema econòmic espanyol una flexibilitat de què estava dramàticament faltat, tant des de la perspectiva sectorial i empresarial com geogràfica. En tercer lloc, ha generat noves demandes, la qual cosa ha donat oportunitat d'ampliar i reforçar diferents sectors d'activitat. En quart lloc, ha donat suport de forma molt important al superàvit de l'Administració central de l'Estat i de la Seguretat Social gràcies al fet que les aportacions realitzades són força superiors a les despeses produïdes.

Tot plegat té contrapartides també molt clares. El sistema ha pogut sobreviure amb poques reformes perquè els governants s'han estalviat d'abordar el problema pendent, des de fa dècades, de la baixa productivitat i de la manca de competitivitat internacional. Les ineficiències en el mercat laboral i la rigidesa del sistema s'ha conservat sense canvis en la part fonamental del mateix. Ha estat ajornada, una vegada més, la reforma administrativa pendent, que hauria d'agilitzar les administracions públiques i eliminar les situacions de privilegi dels funcionaris, l'elevat absentisme i la manca de control de les prestacions realitzades. Ha contribuït a incrementar el dèficit exterior i les dificultats financeres de les comunitats autònomes. Ha fet possible, en fi, el manteniment d'un model de creixement inviable a mig termini.

La factura de les pensions

La gran intensitat de l'augment del volum de l'ocupació al llarg del període ha anat incrementant, de manera proporcional, el nombre d'afiliats a la Seguretat Social. En conseqüència, també ha crescut molt fortament el ritme dels ingressos d'aquest organisme. Però l'envelliment de la població crea una hipoteca inexorable a pocs anys vista: el deute implícit és real, encara que circumstàncies de caràcter transitori hagin permès ajornar-ne la plena incidència. Durant una gran part del període, l'augment de la despesa en pensions a Espanya ha estat força paral·lela al creixement del PIB, gràcies a l'augment de l'ocupació. Els superàvits aconseguits els darrers anys procedeixen de l'elevació dels tipus de cotització, però, sobretot, de la creació accelerada de nous llocs de treball nets i, de forma particular, del *boom* de la immigració.

Les despeses del sistema públic de pensions corresponen molt principalment al pagament de prestacions econòmiques als jubilats. Durant la segona meitat del període, l'augment dels perceptors d'aquest tipus de prestacions ha estat baix pel fet que arribaven a l'edat de la jubilació les cohorts molt minvades dels que varen néixer després del 1935, amb la particular caiguda provocada per la Guerra Civil i els baixos nivells relatius de la primera postguerra. Aquest efecte és, evidentment, transitori i es començarà a esgotar durant la dècada del 2010. Des d'aleshores, i amb intensitat fortament creixent, les cohorts de jubilats passaran a ésser molt més nombroses. Quan passin a l'edat de jubilació els *baby boomers*, nascuts entre el 1957 i el 1977, els equilibris que s'han mantingut amb certa comoditat passaran a ésser cada vegada més problemàtics.

Durant els darrers exercicis del període, el tancament dels comptes amb notables superàvit ha permès formar un fons de reserva, al qual el Govern ha afegit algunes dotacions complementàries, col·locat fonamentalment en renda fixa espanyola. La utilitat d'aquesta mena de reserves per fer front a eventuals dificultats momentànies no és dubtosa. Per altra banda, ha tingut efectes positius sobre el conjunt de l'economia en el sentit de reduir el cost del diner. Però no es pot considerar que hagi de permetre afrontar el desequilibri estructural quan aquest aparegui. Les polítiques públiques davant de la crisi futura de la Seguretat Social han estat molt poc decidides. Les autoritats econòmiques i els partits polítics han preferit defugir el tema, en la mesura que les dificultats hauran de recaure sobre els governs i organitzacions del futur. La promoció de plans complementaris i els estímuls a l'estalvi han estat molt poc decidits. De tota manera, la previsible modificació de la situació, tan bon punt s'aturi la creació de llocs de treball nets i la immigració, haurà de plantejar la urgència d'una profunda reforma en dates properes. Sembla clar que com més temps es perdi a afrontar el problema més gran es farà.

La dècada d'or de la construcció

La construcció ha estat l'autèntic sector director del creixement econòmic en el curs del període. Des del 1997, el VAB del sector ha crescut més que el de cap altre i que el del conjunt de l'economia. El nou cicle expansiu, després de la crisi de la primera meitat dels anys noranta, va començar el segon trimestre de l'any 1996. El creixement del producte del sector, en termes reals, ha estat del 6% anual, la qual cosa implicaria, de forma directa, la quarta part de l'augment total del PIB en el conjunt del període, a banda de la contribució a través dels efectes d'arrossegament sobre multitud d'altres branques d'activitat. La participació en el VAB total de l'economia ha passat del 7,2% l'any 1996 al 12,2 l'any 2006.

Essent un sector intensiu en treball, el gran creixement de l'activitat de la construcció ha revertit en un increment molt gran de la contractació laboral de les empreses. El nombre d'ocupats en aquest període, de solament deu anys, ha augmentat en més d'1,3 milions de llocs de treball, la qual cosa supera la xifra total d'ocupats del primer dels exercicis considerats. Segons estimació del Ministeri corresponent, el parc d'habitatges ha conegut el ritme de creixement més intens de la història, havent augmentat en més de 3 milions d'unitats durant els anys de 2001 a 2007. L'any 2007, els senyals d'esgotament del model eren evidents i durant els primers mesos del 2008 ja s'havia experimentat una caiguda molt intensa de la producció, que amenaçava d'ésser llarga, per causa de sobreoferta d'habitatges en el mercat, l'alça dels tipus d'interès i la previsible crisi de l'ocupació i dels salaris.

Els dos grans subsectors es varen alternar com a motors de l'activitat agregada del sector. El primer impuls procedia de l'obra civil. Les dotacions per a infraestructures procedents dels fons assignats per la UE foren de tal magnitud que haurien cobert, segons algunes estimacions, fins a un 40% dels quilòmetres d'autovia cons-

truits a tot el país. El pla d'infraestructures del govern del PP per al període 2000-2007, amb recurs a finançament parcial de la UE, aplicava xifres molt importants a grans treballs, entre els quals es pot destacar la construcció d'un seguit de línies de ferrocarrils de gran velocitat i l'ampliació dels aeroports de Barcelona i, sobretot, de Madrid.

L'edificació residencial va accelerar-se en la segona part del període. Fins a l'any 2000, el ritme de construcció d'habitatges nous era, de mitjana, de 350.000 l'any. Però, segons les dades dels visats dels arquitectes, en aquell any, i els dos següents, pujaven a uns 600.000, el 2003 i 2004 a uns 700.000 i durant els tres exercicis posteriors s'enfilaven fins a més de 800.000. Entretant, els preus de venda experimentaven una alça enorme, sense efectes negatius aparents sobre les decisions dels compradors. El *boom* immobiliari posterior al 1997, patent en la forta expansió de la demanda i dels preus de venda dels habitatges, s'ha produït a un molt ampli nombre de països desenvolupats, però no ha estat enlloc tan intens com a Espanya, tret, tal vegada, d'Irlanda.

L'extraordinari impuls de la demanda d'habitatges des de l'inici del segle XXI, gairebé tot a les grans ciutats i a la costa mediterrània, és resultat de la combinació d'un seguit de factors, en alguns casos difícilment repetibles. Es combinaren la recuperació d'un mercat residencial que duia diversos anys deprimat, els baixos tipus d'interès, les extraordinàries facilitats de finançament, la inversió de caràcter especulatiu, la incorporació com a compradors d'un gran nombre d'immigrants i les compres d'estrangers no residents.

El primer factor que explica la intensitat que ha arribat a assolir la demanda del subsector de l'edificació residencial radica en la llarga etapa de paràlisi del mercat, i de crisi del sector, que va patir l'economia espanyola durant la primera meitat de la dècada dels noranta. La variació real del VAB del sector de la construcció del 1996 sobre l'any anterior, encara va ésser de -0,7%. Existia, per aquests motius, una demanda continguda, tot esperant noves condicions de mercat. Addicionalment, el creixement de l'ocupació va procurar increments substancials a les rendes familiars, constitució de noves llars i expectatives fonamentades de condicions futures favorables.

En segon lloc, els baixos tipus d'interès, per sota dels increments dels preus i dels salaris durant una gran part del període, permetien una cobertura extremament còmoda de les condicions del finançament per a l'adquisició de l'habitatge. Únicament per aquest motiu, en un horitzó d'estabilitat i tipus baixos per a un període llarg de temps, la preferència per la compra de l'habitatge, en comptes del lloguer, prenia ple sentit. L'adquisició del propi habitatge en aquestes condicions resultava, a més, la millor forma d'obtenir un actiu protector, de cara a la previsible fallida futura del sistema públic de pensions.

Les entitats financeres espanyoles, en tercer lloc, han estat concedint crèdits hipotecaris a trenta anys i amb condicions molt favorables. Sovint proporcionaven quantitats superiors al valor de taxació dels habitatges de fins a un 10 o un 15%, per a la cobertura de les despeses de la transacció i per a l'adquisició del mobiliari i de l'equipament de la llar. La facilitat del crèdit s'explica perquè les entitats financeres estaven segures del creixement del valor de la propietat, a causa de

UN CERCLE NO TAN SOLS D'ECONOMIA

Antoni Brufau

President del Cercle d'Economia (2002-2005)

La complexitat de l'activitat econòmica a l'inici d'aquest convuls segle XXI confirma l'encert de la vocació històrica del Cercle per fer de la pluralitat un dels signes d'identitat més destacats. Pluralitat en les ocupacions professionals i inquietuds polítiques i socials dels seus associats, que es reflecteix en la composició de les seves juntes directives, integrades per persones expertes en els seus respectius àmbits professionals, i amb inquietud i curiositat intel·lectual per espais que no els són propis.

Conferència de Javier Solana al Cercle d'Economia durant el mes de juny del 2003, sota la presidència d'Antoni Brufau.

Aquesta és, sens dubte, una de les característiques més atractives del Cercle, que li permet constituir-se en un espai genuí de trobada i debat entre empresaris, acadèmics de diversos àmbits i persones amb responsabilitats públiques.

Gràcies a aquest fet, s'hi poden abordar qüestions que van molt més enllà del que seria un debat empresarial en sentit estret. Un diàleg indispensable ja que, per entendre avui dia l'empresa, cal incorporar consideracions no només econòmiques,

sinó també polítiques i socials, i no ser aliens a la ciència i la tecnologia, que hi tenen una influència directa, i cada vegada més gran, sobre el nostre quefer diari.

D'aquests diàlegs, durant els anys que vaig pertànyer a la junta directiva, en van sorgir opinions sobre temes tan diversos com ara educació, immigració, competitivitat o política exterior, sense deixar de banda les grans qüestions econòmiques i polítiques de cada moment. El Cercle va ser una de les primeres institucions econòmiques a abordar alguna d'aquestes qüestions, que actualment ja formen part de l'agenda política. I va ser així, precisament, gràcies a la curiositat intel·lectual que els acadèmics despertem en els representants del món empresarial.

Els vint anys transcorreguts des de la caiguda del Mur de Berlín, que va suposar un gran impuls per al procés de globalització, ens han servit per demostrar que les

interpretacions senzilles de la realitat condueixen a l'error i la frustració. Moltes veus coincidien a anunciar l'inici d'un món nou, més senzill, homogeni i global. Un món pla al servei d'una economia globalitzada, radicalment privatitzada, i d'unes pautes culturals globals. No ha estat així en absolut.

El Cercle, que sempre va dubtar d'aquesta interpretació i va manifestar la seva preocupació per les conseqüències de deixar-se dur per la mateixa, va convertir-se en un espai únic, diria que reconfortant, per a qui, des del món de l'empresa, ens negàvem a acceptar aquestes visions. L'aposta constant del Cercle ha estat clara: procurar pensar en llibertat. Potser per això se sent tan compromès amb Europa, no tan sols com a espai geogràfic, sinó com a idea i com a una manera d'entendre la convivència.

l'alça continuada dels preus, a ritmes propers al 15% anual, i que en poc temps superaria el muntant del préstec. Una gran part d'aquests recursos foren aconseguits per captació de les entitats espanyoles de crèdit en els mercats financers internacionals, mitjançant l'emissió de títols amb garantia hipotecària, cèdules o bons. La demanda de crèdit i el *boom* immobiliari han estat extraordinaris, havent arribat a una xifra de l'ordre d'1,5 bilions de pessetes, un 50% més que el PIB de l'any 2007.

Una part de les adquisicions d'habitatges ha tingut un caràcter purament especulatiu, com a resultat del transvasament de capitals procedents dels mercats financers cap a l'immobiliari. La caiguda de la borsa de valors, després de l'esclat de la bombolla tecnològica l'any 2000, va donar força a aquest corrent, que creia trobar seguretat en el «totxo». L'alça frenètica dels preus dels habitatges i un mercat extraordinàriament viu donava a la inversió immobiliària la seguretat dels guanys i una perfecta liquiditat.

En cinquè lloc, les compres dels immigrants. No ha estat el component més important de la demanda, però sí el més dinàmic. Per les seves característiques demogràfiques i laborals –arribada recent i alta taxa d'activitat–, els immigrants presentaven una propensió a constituir noves llars força més gran, de mitjana, que

la població autòctona. En molts casos, optaren per arrendar un habitatge de gran antiguitat i de baixa qualitat, fent possible l'accés dels propietaris a habitatges nous i de condicions millors. Una part dels nous residents, que ha arribat a ésser força considerable, ha accedit a la propietat, gairebé sempre amb crèdits hipotecaris de terminis molt llargs. Per als darrers anys, ha estat estimada una mitjana de 40.000 transaccions d'aquest tipus. Al voltant d'un 15% dels crèdits hipotecaris proporcionats per les caixes d'estalvis haurien tingut aquests destinataris.

Un altre factor que ha contribuït al dinamisme del mercat immobiliari, per últim, respon al fenomen de l'augment de les adquisicions de segones residències d'europèus a Espanya. Aquesta realitat, molt concentrada a les comunitats autònomes de l'arc mediterrani, es relaciona amb la seguretat d'un entorn macroeconòmic estable, que recolza en la moneda única, amb els tipus d'interès baixos, amb l'abundància de liquiditat en els mercats i les facilitats de crèdit i amb la reducció dels preus del transport, d'acord amb el sorgiment de companyies aèries *low cost*. El nombre de segones residències i d'apartaments turístics en mans de propietaris estrangers, a l'acabament del període, ha estat estimat prop de 1,7 milions.

Els efectes d'arrossegament del *boom* de la construcció sobre la resta de l'economia han tingut una contribució molt remarcable en el creixement econòmic general. El sector immobiliari ha estat directament implicat en la gestió del mercat de l'habitatge, però també el sector financer, a través dels préstecs hipotecaris, la qual cosa hi ha proporcionat un gran volum de negoci de forma sòlida i amb molt baixa morositat. La construcció de nous habitatges ha creat una gran demanda d'instal·lacions i serveis domèstics, com ara aigua, gas, electricitat, telèfons o assegurances. També ha incidit, en forma molt expansiva, sobre les indústries de fabricació de materials del tipus de ciment, vidre, rajola, maons, ceràmica, portes, material sanitari, material elèctric, cuines, escalfadors d'aigua, ascensors, sistemes de calefacció i refrigeració, aixetes i canonades, etc.

De la mateixa manera, l'estirada de la construcció i de l'immobiliari ha format un component essencial de la demanda interna de béns de consum domèstic: mobiliari, tèxtils de la llar, equipament de la cuina, sistemes i mitjans d'il·luminació, electrodomèstics, televisors, aire condicionat. A les administracions públiques, la dependència de la construcció s'ha produït a través de la percepció per part d'Hisenda i de les comunitats autònomes de la recaptació per IVA, societats i successions. Les administracions municipals han augmentat les recaptacions amb diversos instruments, des de l'IBI fins als plans de requalificació de sòl i d'urbanització. La Seguretat Social s'ha vist reforçada, en fi, per la gran elevació del nombre d'ocupats en el sector, i en les activitats que hi estaven relacionades, així com pel corresponent increment del nombre de cotitzants.

La feblesa del model de creixement

Un model de creixement basat en la construcció i en l'immobiliari té alguns elements de fortlesa, però també molts altres de gran debilitat. La demanda interna no ha de fer front a la competència internacional i no té gaires problemes quant

als nivells de productivitat. Però no pot créixer indefinidament. A l'acabament del període, en el primer semestre del 2008, els factors que s'havien combinat per promoure la gran expansió ja mostraven una situació d'esgotament gairebé absolut. La saturació del mercat, l'alça dels tipus d'interès, des del 2 i el 2,25% fins al 4% a la zona euro, l'enduriment del mercat financer per causa de la crisi internacional, la retirada de la inversió especulativa, la menor entrada d'immigrants i la minva de la inversió estrangera.

Des de la perspectiva del consum, les compres del sector immobiliari en el passat poden comportar importants elements de feblesa futura de la demanda interna. El deute familiar ha anat augmentant fins a ultrapassar la renda bruta disponible, integrada pels ingressos menys els impostos i les transferències corrents. L'endeutament de les famílies i la sobrevaloració de l'habitatge han impulsat un procés de creixement poc sostenible a mig termini, que hauria d'aturar-se inexorablement. A més, les empreses dedicades a la construcció i a la promoció immobiliària també sol·licitaven un finançament molt expansiu. La banca s'ha estat endeutant en el mercat internacional, especialment l'uropeu, per prestar a les famílies l'adquisició de l'habitatge i a les empreses la inversió avançada. En resum, no s'ha pagat res de tot allò que s'ha construït, o gairebé res, llevat dels interessos. En resta un deute desorbitat.

Des de l'any 2004, un seguit d'empreses del sector immobiliari han anat optant per diversificar les inversions, per tal de limitar riscos i afrontar, en condicions adequades, la reducció de la demanda que havia de produir-se en un termini no gaire llunyà. Les fórmules de la diversificació han estat, preferentment, l'adquisició de patrimoni, en particular d'edificis en renda per disposar d'una base sòlida davant d'un context de crisi de venda, i l'expansió a escala de tot l'Estat, en cerca de minvar l'exposició a una sola comarca o comunitat autònoma.

Algunes de les més importants empreses del sector han explorat l'expansió internacional per mitjà d'inversions immobiliàries a l'exterior, sobretot a l'Amèrica Llatina i a l'Europa occidental, particularment a França, i oriental. En alguns casos, les grans constructores, consolidades durant el *boom*, s'han diversificat cap a activitats distintes, en cerca d'elements d'estabilitat, com la gestió d'infraestructures (autopistes, ports, aeroports); transport (autobusos interurbans, ferrocarril, navilieres); serveis urbans (neteja, proveïment d'aigua, depuradores, senyalització, mobiliari urbà) i mediambientals (plantes de reciclatge de residus, dessaladores); energia (electricitat, eòlica, biocombustibles), serveis d'enginyeria i altres.

A la fi, res no va poder evitar la caiguda de constructores i immobiliàries a borsa, durant la primera meitat de l'any 2008. La major part eren molt sobrevalorades, per causa d'un increment borsari autènticament desafortat, i afectades d'un elevat endeutament. La crisi empresarial és inevitable, atès l'enduriment de les condicions de finançament que les entitats de crèdit es veuen obligades a aplicar per protegir-se del contagi.

El *boom* de la construcció emetia senyals incipients d'esgotament des del segon semestre de l'any 2006, travessava, amb dificultats creixents, l'any 2007 i ja manifestava una gravetat extrema al primer semestre del 2008. L'esfondrament del mercat immobiliari domèstic, la feblesa de la inversió pública, tan aviat hi baixin les recaptacions, i el venciment de la data de caducitat dels fons europeus per a

LA INTEGRACIÓ DE L'ECONOMIA ESPANYOLA EN L'ECONOMIA MUNDIAL

Rodrigo Rato

Vicepresident del govern i ministre d'Economia (1996-2004)

La primera vegada que vaig tenir la sort de ser convidat a participar en una sessió del Cercle d'Economia va ser el 1995, com a portaveu parlamentari del Partit Popular.

Llavors ja duia a l'esquena més de quinze anys de política activa, des del 1979, i gairebé tretze de vida parlamentària. Una gran part d'aquest temps l'havia dedicat al debat econòmic, defensant les idees del meu partit i treballant amb molts altres companys per tal de construir una alternativa a la política econòmica socialista que s'havia configurat des de l'arribada del PSOE al govern, el 1982, ja que de les seves propostes anteriors a aquesta data, ningú no se'n volia recordar. Presentar-se davant el Cercle era, doncs, una gran oportunitat i també un repte per a la credibilitat de les propostes econòmiques del Partit Popular en un fòrum que havia protegit tantes vegades la política econòmica espanyola dels anys vuitanta com l'única manera possible, confontent –segons el meu modest parer– possibilitat econòmica amb possibilitat política. Nosaltres preferíem pensar que l'una acabava duent l'altra, és a dir, que la formulació d'una proposta econòmica alternativa és l'únic camí per poder arribar a una realitat política alternativa que la posés en pràctica.

L'any 1995 era un any difícil per a l'economia espanyola. Patíem intensament les conseqüències de la crisi europea desfermada a final de l'any 1992, quan diverses economies europees es van veure obligades a abandonar els inicis d'una unió monetària. Però nosaltres patíem unes conseqüències pitjors que els altres perdedors. La nostra mala sort estava lligada a l'intent repetit i fallit de suposar que la voluntat política interna podia ser

substituída per uns ambiciosos compromisos europeus que acabarien forçant un consens intern. La veritat és que, a força de no passar mai de les paraules als fets, ens havíem ficat en un carreró sense sortida i tot es va posar de manifest per la tardor del 1992; quasi d'una manera tragicòmica, després d'engegar la casa per la finestra en aquell magnífic estiu de doblet olímpic i exposició universal del que tots vam gaudir i que ens feia sentir legítimament orgullosos.

El 1995 semblava que tot se'ns tancava. No havíem estat capaços de transformar la nostra economia durant els anys de bonança que vingueren després de la nostra entrada a l'Europa comunitària.

Avui sembla que tot això va passar fa anys i panys, però no en fa pas tants. Durant els anys de govern del Partit Popular vaig tenir ocasió de participar unes quantes vegades en reunions del Cercle. Van ser anys de reformes i de noves oportunitats per a l'economia espanyola. Gràcies a aquestes reformes, i als successius xocs d'oferta que van començar amb l'arribada dels fons estructurals, va començar un període d'expansió sostinguda des de mitjan dels anys noranta que va transformar el nostre país. Durant aquells anys el Cercle va ser, una vegada més, una important plataforma de debat econòmic. El Cercle sempre s'ha distingit per combinar el suport a les polítiques d'obertura econòmica amb polítiques que fessin costat a la competitivitat del nostre teixit productiu. Aquesta defensa de la integració de

l'economia espanyola en l'economia mundial ha estat una constant dels debats del Cercle. Així, obertura, modernització i progrés han estat la base d'una proposta econòmica que ha aconseguit suscitar un amplíssim consens econòmic i social a Espanya, que ens distingeix favorablement d'altres països europeus. No tinc cap dubte que sense l'impuls de la societat civil, aquest consens no hauria estat possible.

Al començament d'aquest any 2008 apareixen en l'economia espanyola signes d'alentiment que podrien arribar a ser molt intensos. De nou, una gran part de la solució radica en nosaltres. Les circumstàncies exteriors determinen el nostre marge de maniobra, i els nostres encerts dels últims 15 anys ens donen prou marge, però allò que determinarà si estarem al costat dels guanyadors o dels perdedors dependrà del que farem a partir d'ara. I el temps passa. El passat ens ha ensenyat que la decisió política tendeix a esperar que les decisions les prengui un altre, almenys fins que l'opinió pública està prou espantada per reclamar canvis profunds. Esperar té un cost, sempre l'ha tingut. Però en un món globalitzat el cost és substancialment més alt. Aquí és on la societat civil ha de fer el seu paper. Institucions com el Cercle són el

lloc on una anàlisi rigorosa i ambiciosa de la nostra realitat pot establir les bases per impulsar la decisió política.

Aquestes últimes dècades, l'economia espanyola s'ha transformat en moltes ocasions, gairebé sempre per millorar. Avui el nostre grau d'obertura i d'integració en l'economia europea, i a través de l'europea, en la mundial, ens marca el camí a seguir. Augmentar la nostra flexibilitat als xocs és la nostra millor garantia per superar de pressa i amb poc cost la desacceleració en què ja estem. El precipici que voregem és una crisi llarga que ens instal·larà en un creixement per dessota el creixement mitjà europeu, en què els avantatges de pertànyer a l'euro són menors. I, d'aquest precipici, se'n surt amb gran dificultat, com els nostres veïns poden testificar. Flexibilitat i no pas protecció, això és el que els nostres sectors necessiten. Això i un horitzó clar i decidit. Una vegada més, el Cercle pot impulsar aquest debat d'opcions i reformes per donar cobertura als nostres polítics més decidits i per posar-ho difícil als que no ho són tant. Aquest 50è aniversari és un moment immillorable per llançar-nos a la definició de la política econòmica espanyola del segle XXI. Moltes gràcies per convidar-me un cop més a donar la meua opinió.

infraestructures, a causa de les dues ampliacions de la UE, marquen l'acabament de la gran bonança. La llarga fase expansiva de l'economia espanyola finalitzava amb el mateix protagonista que n'havia marcat la trajectòria durant tota la seva durada. Solament el temps permetrà valorar què ha deixat tot aquest fenomen quant a la capacitat de generar riquesa de forma sostenible.

Un altre gran element de feblesa radica en el diferencial d'inflació i en la pèrdua de la competitivitat. Els sectors oberts a la competència exterior, particularment la indústria manufacturera, no han atret inversió de la forma en què ho havien fet en èpoques passades. El creixement del VAB industrial no procedeix d'una gran reestructuració productiva, cap a sectors més avançats des del punt de vista tecnològic, sinó del reforçament dels sectors tradicionals. La demanda generada per la construcció i l'equipament residencial, així com per l'augment del consum de les famílies, auxiliada per la moderació dels costos financers i laborals, es troben en la base de l'expansió.

La limitada despesa empresarial en R+D i la manca d'aportació dels centres públics de recerca i tecnologia a l'R+D+I industrial configuren un retard molt evident a través dels indicadors d'output del sistema nacional de ciència i tecnologia, com ara les sol·licituds de patents. La distància respecte de la mitjana europea i de la resta d'economies avançades, quant a la utilització de les tecnologies de la informació i de la comunicació (TIC), de conseqüències transcendents sobre la productivitat, s'ha mantingut massa gran. Es fa patent una pèrdua d'atractiu per a la inversió estrangera molt clara, des de la deslocalització de la producció fins a la reducció de la captació d'inversió estrangera directa.

El repte de la productivitat

Com ha estat explicat més amunt, tot el període 1996-2007 ha estat fortament generador de nous llocs de treball. Els grans increments d'ocupació s'han produït en construcció, el comerç i l'hostaleria i els serveis personals, sectors molt intensius en treball però amb escassa capacitat de generar valor afegit. La incorporació de sis milions de nous treballadors al sistema productiu, una gran part dels quals procedeix de la immigració, ha permès augmentar el PIB força per damunt de la mitjana europea. Fins a cert punt, la reducció dels costos laborals per la via del creixement de la contractació de mà d'obra barata, no obstant, constitueix un obstacle a la innovació estalviadora de treball.

El creixement de la producció ha estat resultat fonamentalment, de l'augment extraordinari de la taxa d'activitat de la població, de manera que ha crescut molt més el PIB per càpita que no el PIB per ocupat. Era ben positiu i estrictament necessari per aconseguir la convergència amb la mitjana europea, fer créixer el nombre total dels ocupats i reduir l'alta taxa d'atur que ha anat acompanyant l'economia espanyola des de l'any 1974. Però calia augmentar, al mateix temps, la qualitat i l'eficiència. Res d'això no ha succeït, deixant clara la gran feblesa del model de creixement que s'ha basat en sectors de reduït VAB per ocupat.

Durant el darrer període de la història econòmica, la productivitat a Espanya, segons dades oficials d'Eurostat, ha tingut l'increment més baix dels 27 països membres de la UE, amb molta diferència respecte de la gran majoria d'ells. Dins del conjunt dels països membres de l'OCDE, també figura com l'economia menys capaç d'incrementar-ne la productivitat, juntament amb Mèxic.

L'explicació oficial de la baixa productivitat del sistema econòmic concentra les crítiques sobre la formació i apunta als avenços insuficients en educació i en ciència i tecnologia. És una explicació insuficient, ja que el problema no resideix en la banda de l'oferta de treball sinó de la demanda. Només cal recordar que la gran majoria dels nous treballadors no han estat formats a Espanya, per la qual cosa difícilment podrien traduir presumptes deficiències del sistema educatiu, i que la mobilitat internacional del treball, que acompanya la fase històrica de la globalització, permetria fàcilment la contractació de personal altament qualificat d'origen exterior. L'autèntic coll d'ampolla del creixement econòmic espanyol resideix en el costat de la demanda de treball, és a dir, de la inexistència, o feblesa, d'empreses

d'alta i mitjana alta tecnologia i en la manca de condicions per al desenvolupament de sectors innovadors.

L'economia espanyola té molt escassa presència en els sectors intensius en innovació, que són, per definició, els relacionats amb la indústria. Arreu del món, de forma distinta segons cada onada de creixement, les activitats innovadores que dirigeixen el creixement econòmic general i augmenten la productivitat són distintes branques del sector industrial, en els quals s'acumulen les innovacions radicals. Són aquestes produccions innovadores les que reforcen les exportacions i, a través d'una elevada competitivitat internacional, proporcionen suport al creixement de la resta d'activitats que poden ésser valorades com a complementàries o de serveis. El teixit institucional, el sistema nacional d'innovació, el complex d'infraestructures físiques i intel·lectuals, l'acció dels governants i, fins i tot, l'opinió pública i els mitjans de comunicació s'orienten a incrementar i reforçar els avantatges comparatius dels sectors exportadors.

La història de l'economia espanyola, especialment des de la incorporació a la UE, sembla tenir orientats tots els estímuls i totes les gratificacions a l'inrevés. La inversió pública es governa preferentment amb criteris redistributius, que sovint significa fer les coses allà on no fan gaire falta i deixar de fer-les on es necessiten, i per prioritats de captura de suports electorals a curt termini. Des d'aquest punt de vista, l'actuació dels distints governs espanyols cara a la UE ha estat significativa: s'han donat grans batalles per obtenir fons estructurals i de cohesió que no podien durar gaire temps però lluien a la vista dels ciutadans, a canvi de la renúncia a la lluita per acollir seus d'organismes europeus importants, que resten sobre el territori i, eventualment, poden donar oportunitats de creació d'activitat productiva.

La despesa pública en R+D es concentra en àmbits bàsicament acadèmics i ben allunyats dels requeriments dels sectors econòmics, amb un caràcter més sumpuari que de reforç a les estructures productives. El sistema premia el compliment de les exigències d'avaluació burocràtica i penalitza els criteris d'eficiència i de productivitat efectiva. El valor del treball científic-tècnic no es mesura per la qualitat objectiva dels resultats, sinó per la «visibilitat», encara que es tracti de productes estrictament fungibles d'«usar y tirar». Els sistemes d'incentius gratifiquen l'habilitat per transitar pels complexos circuits d'una gestió administrativa laberíntica, però desconeixen el valor de les aportacions efectives, el judici del qual hauria de deixar-se al mercat.

Pel que fa al món del treball, la feblesa de la cultura de l'esforç i la manca de compromís pels resultats, són norma cada cop més general. L'absentisme laboral i la manca d'aplicació han passat a ésser cada cop més grans. Les promocions internes es reserven per als fidels i no per als creatius. La reducció de la jornada laboral, a través de tot tipus d'argücies, dies d'assumptes propis, malalties i depressions, visites a especialistes en qualsevol cosa i expedients de tot tipus proliferen més i més, especialment dins dels serveis públics.

El deteriorament estructural de la posició exterior de l'economia espanyola procedeix, en gran part, del diferencial de creixement dels costos laborals unitaris en relació a la zona euro, proper als vint punts percentuals durant el període considerat. El limitat augment de la productivitat i el deteriorament de la competitivitat

LA NOVA SEU DEL CERCLE D'ECONOMIA

José Manuel Lara Bosch

President del Cercle d'Economia (2005-2008)

La necessitat d'una nova seu social era un tema permanent a les juntes directives del Cercle d'Economia: a la il·lusió de posseir un local més espaiós i funcional s'hi afegien els problemes cada vegada que organitzàvem un acte de primera importància a la nostra seu.

Recordo amb diversió la por de diversos membres de la junta directiva quan, l'octubre del 2004, organitzàvem una conferència en la qual el president Pujol pensava presentar números concrets, per primera vegada, sobre el dèficit fiscal català. Allà es van esmentar tots els problemes habituals dels actes multitudinaris a la nostra seu: aglomeracions

a la porteria, cues externes als ascensors, amuntegaments a la sala, etc. En aquell moment algú va dir: «Si ho fem aquí, faré el mateix que el rei Balduí de Bèlgica quan va haver de sancionar la llei d'avortament: dimitiré (o abdicaré, si és el que cal) per 48 hores, per no ser responsable del que aquell dia pugui passar». Evidentment, es va decidir

Vicenç Oller, José Manuel Lara i Carles Güell de Sentmenat en la inauguració de la nova seu del Cercle d'Economia.

per unanimitat llogar un saló en un hotel de Barcelona.

El fet d'haver viscut aquell problema i aquella il·lusió pel canvi em va portar a incloure el propòsit de trobar un nou local com un objectiu principal de la meua candidatura.

Un cop vistos diversos locals, vam veure que no era tan fàcil de trobar-ne cap de prou espaiós (incloent-hi la sala de conferències); ben situat (si més no com l'anterior, prop del centre i amb bones comunicacions i aparcament); a un preu raonable (cèntric, però no en una milla d'or comercial); en una planta baixa i una casa emblemàtica, si podia ser, i fàcilment remodelable per al nostre ús. L'encàrrec de trobar-lo va ser encomanat a Pedro Fontana, que, amb l'ajuda de Josep Maria Loza, ens va oferir en poc temps el local actual; era ideal, en una casa emblemàtica enfront de la Pedrera, però no al passeig de Gràcia (caríssim), espaiós, en una planta baixa, remodelable, etc. Ens va semblar la solució ideal, però ara venia el segon gran problema: els diners, perquè entre la compra del local i les instal·lacions necessitàvem 4,5 milions d'euros, i no teníem més que els dos milions escassos

que podíem obtenir pel local antic.

Aquí va venir la nostra satisfacció més gran, perquè la resposta de tots aquells a qui vam demanar ajuda va ser immillorable, i això demostrava el prestigi, el respecte i l'afecte que inspirava el Cercle.

Vam seleccionar dotze patrons d'honor, i els vam demanar 100.000 euros a cadascun, i tots i cadascun hi van respondre afirmativament, sense necessitat de recórrer als suplents que teníem pensats. Seixanta de les entitats col·laboradores van aportar una mitjana de 10.000 euros cadascuna, i no pas menys que cinc-cents socis individuals, 1000 euros de mitjana. Teníem la seu i pràcticament sense endeutar-nos! Però el més important és que vam confirmar allò que ja intuïem: la gran resposta de tothom, deguda ni més ni menys que a l'excel·lent treball fet pels nostres antecessors.

Nosaltres no vam fer res més que recollir la collita que durant 50 anys han sembrat les diferents juntes directives del Cercle. Quina collita! En l'aspecte material (un local nou excel·lent) i en l'intangible, la confirmació del gran afecte i respecte que es té al Cercle d'Economia.

s'origina, sobretot, en la manca de flexibilitat del mercat laboral, que és un dels més rígids del món desenvolupat. L'àmplia difusió dels contractes temporals és el resultat de l'excessiva protecció dels contractes indefinits i fomenta perversament l'escalada salarial: els sindicats exigeixen augments excessius per als contractes indefinits, en el convenciment que l'ajustament en termes de menor creació d'ocupació afectarà els contractes temporals. La política adequada fora reduir la rigidesa dels contractes indefinits i no promoure fórmules d'extensió de la precarietat. Un llarg període gairebé sense increments de la productivitat del treball hauria hagut d'ésser un temps sense millores salarials, la qual cosa, encara que només fos per les formes de remuneració lligades a l'antiguitat, no és possible.

El repte no és pas, però, reduir les remuneracions, sinó incrementar la productivitat. L'experiència històrica evidencia que els grans increments de productivitat s'aconsegueixen a través de la creació i destrucció d'empreses –la destrucció creativa de capital de Schumpeter–, mentre que els guanys generats per l'augment de productivitat a les empreses ja existents són molt menors. En aquest context, canviar la dinàmica de la inversió i promoure la creació d'empreses en sectors alta-

ment innovadors, amb l'elevada dosi de risc que això comporta, sembla una tasca difícil. Cal tenir en compte, tanmateix, que la possibilitat d'aconseguir, a mig i llarg termini, increments de renda i de benestar, properes a l'esgotament les possibilitats d'augmentar la captació de mà d'obra barata per via d'immigració, depèn de l'evolució de la productivitat.

UN IMMENS DESEQUILIBRI EXTERIOR

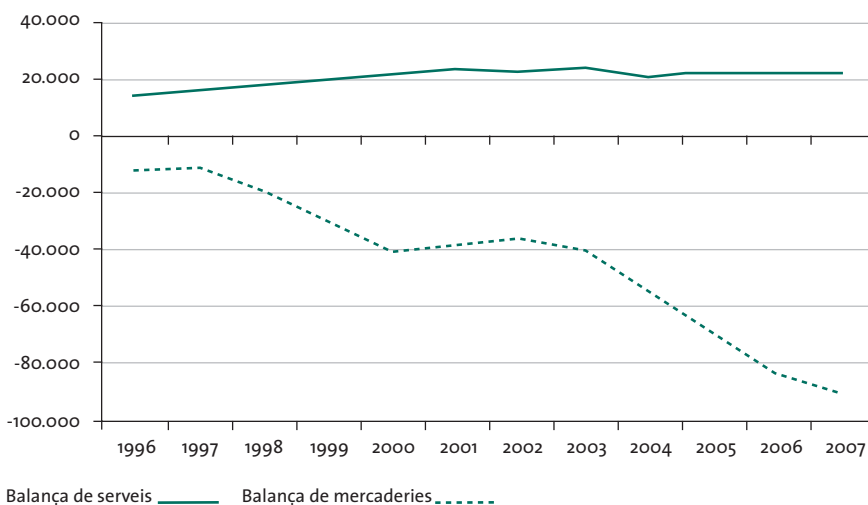
Durant la major part de la seva història contemporània, l'economia espanyola ha tingut en el dèficit de la balança de pagaments per compte corrent el més important factor limitador del creixement. Les grans decisions de la política econòmica, quant a reformes i mesures d'ajustament, han estat sempre producte de situacions de desequilibri exterior greu. La nova etapa de la història econòmica que s'inicia el 1996 coneix un dèficit per compte corrent d'entre un i dos punts percentuals del PIB durant els anys 1996-1998, assoleix entre un 3 i un 4 % de mitjana des del 1999 fins al 2004 i s'amplia durant els anys 2005-2006, per enfilar-se sense control el 2007. El darrer d'aquests anys, el dèficit per compte corrent va ascendir fins a 105.838 milions d'euros, la qual cosa constitueix, amb molta diferència, el màxim històric i arriba a ultrapassar el 10,1% del PIB, la proporció més gran del món desenvolupat. Solament Portugal i Grècia s'acosten a la magnitud relativa del dèficit espanyol, per bé que sense arribar a un nivell tan elevat.

L'augment del desequilibri per compte corrent, especialment greu des de l'any 2004, és la causa principal de l'increment de la necessitat de finançament de l'economia espanyola, que ha de recórrer a l'estalvi exterior per satisfer les exigències de la inversió i la despesa de consum interior. Això mateix, per altra banda, contribueix a fer més gran el dèficit de la balança de rendes i realimenta el desequilibri per compte corrent. D'aquesta manera, el sector exterior ha anat ampliant la seva contribució negativa al creixement. La contrapartida del dèficit exterior per compte corrent és l'endeutament dels agents econòmics privats.

Desequilibris exteriors molt menors produïts en altres èpoques, com als anys 1959, 1977-1978 o 1992-1993, varen provocar ajustos dràstics, amb la devaluació de la moneda i programes d'estabilització i d'austeritat. No obstant, a diferència de qualsevol temps passat, l'immens desequilibri dels darrers anys del període 1996-2007 no ha motivat impactes comparables. La integració de l'economia espanyola a l'àrea de l'euro ha eliminat la restricció exterior, derivada de la caiguda de la cotització de la moneda, si més no de manera transitòria, gràcies al superàvit de països com Alemanya i Finlàndia.

Les grans dimensions del dèficit per compte corrent, així com la seva progressiva ampliació amb relació al PIB, procedeixen d'una sèrie de transformacions molt importants que han experimentat les relacions exteriors al llarg del període i que s'han accentuat a l'acabament del mateix. La primera gran modificació és l'increment accelerat del dèficit de la balança comercial, perquè, si bé les exportacions han anat creixent, les importacions augmentaven encara més de pressa. La segona, el debilitament del ritme de creixement de les entrades netes per turisme

internacional. Com a conseqüència, el superàvit tradicional de la balança de serveis s'ha estancat i ha perdut capacitat de cobertura del dèficit comercial fins a menys d'una quarta part l'any 2007. El Gràfic 7.5 mostra la diversitat de les trajectòries de totes dues balances, amb l'esgotament del paper compensador del turisme sobre el dèficit del comerç exterior.

Gràfic 7.5. Dèficit comercial i superàvit de serveis en milions d'euros corrents

Altres mecanismes s'han combinat per agreujar la magnitud de la crisi exterior que amenaça acabar amb el model de creixement del període. Fins a dates recents, els fluxos de remeses dels emigrants espanyols a l'exterior i les transferències d'estalvis acumulats havien contribuït, si bé de forma decreixent, a suavitzar el dèficit comercial. El canvi de signe de la balança migratòria ha revertit també la direcció del flux net de remeses, que ha passat a ésser majoritàriament un corrent de sortida. Dins de la balança de transferències, diverses circumstàncies relacionades amb les darreres ampliacions de la UE, i amb l'augment de les aportacions espanyoles al pressupost comunitari, han motivat el debilitament de les transferències corrents, així com de capital, procedents de Brussel·les, que havien anat creixent des de l'any 1987. La balança de rendes ha accentuat la seva contribució al dèficit per compte corrent. Addicionalment, ha canviat la posició inversora internacional espanyola en allò que fa a la inversió directa exterior, ja que s'ha perdut atractivitat per al capital estranger, al mateix temps que ha tendit a augmentar la inversió directa espanyola a l'exterior.

Així doncs, a la immensitat del dèficit comercial s'hi ha afegit la pèrdua, en alguns casos segurament irreversible, de capacitat compensatòria de les balances restants. Mai abans el desequilibri exterior espanyol no havia arribat, ni de lluny, a aproximar-se a les immenses dimensions que ha assolit l'any 2007. En qualsevol

EL CERCLE I L'EDUCACIÓ

Joaquim Prats

Catedràtic de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona.
Soci del Cercle d'Economia

Des de fa unes dècades, les qüestions relacionades amb l'educació es consideren factors del màxim relleu en tots els aspectes que conformen l'harmonia social, el progrés i el desenvolupament econòmic. És per això que la formació dels nois i joves s'ha convertit en una qüestió de constant actualitat i forma part del debat sociopolític i econòmic dels països avançats.

El president de la Fundació Cercle d'Economia, Vicenç Oller, l'expresident de la Generalitat, Jordi Pujol, el conseller d'Educació, Ernest Maragall, Salvador Alemany, vocal de la junta directiva del Cercle, i Joan Mas Cantí amb els nois i noies de l'escola guanyadora del premi Ensenyament 2008 de la Fundació Cercle d'Economia.

Ja fa anys, el Cercle d'Economia va saber veure la importància de l'educació i es va decidir a incorporar-la en la seva agenda com a objecte de reflexió i anàlisi. En aquestes poques línies vull exposar la meua humil participació en aquest propòsit. Quan José Luis Oller Ariño i Jordi Alberich em van demanar que participés en una de les sessions de debat, haig de reconèixer que vaig creure que abordar aquesta problemàtica constituïa un fet ocasional i,

probablement, fora de programa. La realitat d'aquests anys ha demostrat el contrari. Aquella primera col·laboració, em penso que l'any 2003, va ser el pròleg d'una sèrie d'actes en què han participat diferents experts i als quals han assistit un bon nombre de socis i convidats. Conclusió d'aquestes reflexions va ser un interessant document en el qual s'enunciaven línies mestres i idees per millorar l'educació. Però la millor notícia per als qui creiem en

l'educació es va donar quan les persones que he citat anteriorment, juntament amb Vicenç Oller, Francesc Santacana i altres directius del Cercle, van considerar la possibilitat de passar de la reflexió a l'acció. Recordo una reunió per tractar d'aquesta qüestió. Entre els meus records de l'encontre sobresurt la clara preocupació pel tema i la ferma determinació dels assistents a col·laborar, ni que fos simbòlicament, en la millora del nostre sistema educatiu. Es va decidir que la institució contribuiria, de manera efectiva, a premiar, difondre i promoure la innovació educativa. El mitjà de què ens vam servir va ser instituir un premi amb una dotació apreciable. No són missió primordial del Cercle aquestes actuacions en àmbits tan específics, però entre els responsables hi havia la voluntat de testimoniar amb fets tangibles el desig de prestar suport a l'educació, considerada com un factor clau de la nostra millora social i econòmica. D'aquelles reunions es va passar a unes altres en què personalitats del món acadèmic, tant universitari com de l'educació secundària (Antón Costas, Rosa Nonell, Carles Mata, Joan Estruch, etc.) van contribuir al disseny del premi. El premi pretén potenciar les bones pràctiques en els àmbits escolars. Per aconseguir-ho, es proposa donar suport a projectes en centres docents a través de propostes pràctiques, nascudes de la realitat de les aules, que contribueixin a superar les dificultats que té actualment el nostre sistema educatiu. Quan aquest llibre sigui publicat, ja s'haurà concedit el premi en la seva primera edició. Amb aquestes actuacions i altres, es pot

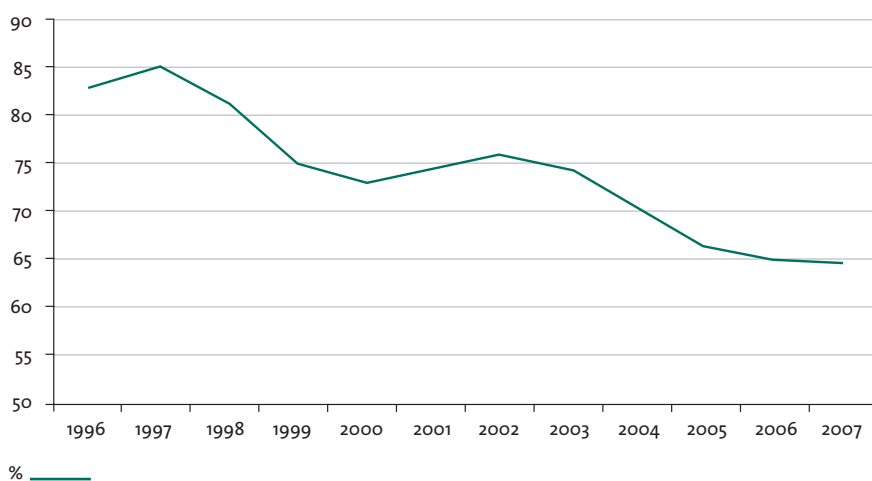
afirmar que el Cercle constitueix un bon exemple del que ha de ser una institució de la societat civil, que s'ocupa de les qüestions més vitals del nostre futur. Podria semblar que l'educació és una qüestió sectorial que no hauria de ser tractada més que per aquells que s'hi dediquen. La meua opinió és que es necessita un ampli debat social i una aportació d'idees que proveguin de les més variades perspectives i tradicions, professionals i intel·lectuals. El Cercle i la seva Fundació són un escenari excel·lent per facilitar aquest intercanvi d'opinions i sensibilitats, ja que permet incorporar una visió àmplia i oberta dels problemes. Alguns, com és el meu cas, hem intentat ajudar en aquest projecte, però és evident que els responsables de la institució són els que han convertit el que l'any 2003 va ser una idea en una realitat efectiva. Em sembla oportú d'assenyalar que parlar del present de l'educació és, al mateix temps, parlar del futur. Quan dic futur, no em refereixo pas al futur del sistema educatiu, sinó al futur de la societat que, entre altres elements també destacats, haurà de considerar la formació dels seus ciutadans com una peça clau per aconseguir una societat cohesionada, lliure i potent en el seu progrés social i econòmic. Aquests ciutadans que faran un país millor són els nostres actuals estudiants de primària, de secundària i universitat. Hem de treballar perquè arribin a una educació excel·lent i una òptima instrucció. En aquest projecte, el Cercle ha de mantenir i intensificar la seva preocupació ja demostrada. I, en aquesta obstinació, hi serem, col·laborant, molts dels seus socis.

altre període històric, les conseqüències ja haurien estat literalment dràstiques en termes d'empobriment general del país per la via de la devaluació del signe monetari i de multiplicació de l'atur. No existeix, però, experiència històrica de dèficit exterior corrent sense sobirania monetària. És obvi que la cotització de l'euro no és condicionada, com li succeïa a la pesseta, per l'equilibri exterior de l'economia. Per això, el recurs a la devaluació, que produïa un empobriment sobtat, però permetia una recuperació ràpida, ja no és disponible.

Un cop comprovat que el dèficit tendeix a fer-se més i més gran, caldrà combatre, una darrera l'altra, les causes de la crisi i posar-hi remei. Llevat que es produís alguna incidència imprevisible, amb efectes compensadors sobre els comptes exteriors, l'única sortida possible és una etapa llarga de desacceleració o davallada del PIB, durant la qual s'hauran de rebaixar costos i preus de mercaderies i serveis i incrementar-ne la competitivitat, la qual cosa exigeix l'elevació de la productivitat. Caldrà corregir la inflació, per a la qual cosa s'haurà de recórrer a reformes difícils i impopulars, especialment als serveis protegits de la competència i al sector públic. El teixit productiu espanyol no està gaire orientat en aquesta direcció, i el model de creixement que ha estat operatiu durant tot el període no ha transitat gens per aquesta via. L'experiència d'altres països, com el Japó i Itàlia, suggereix que caldrà acceptar un llarg període d'estancament productiu i de contenció de rendes.

El forat de la balança comercial

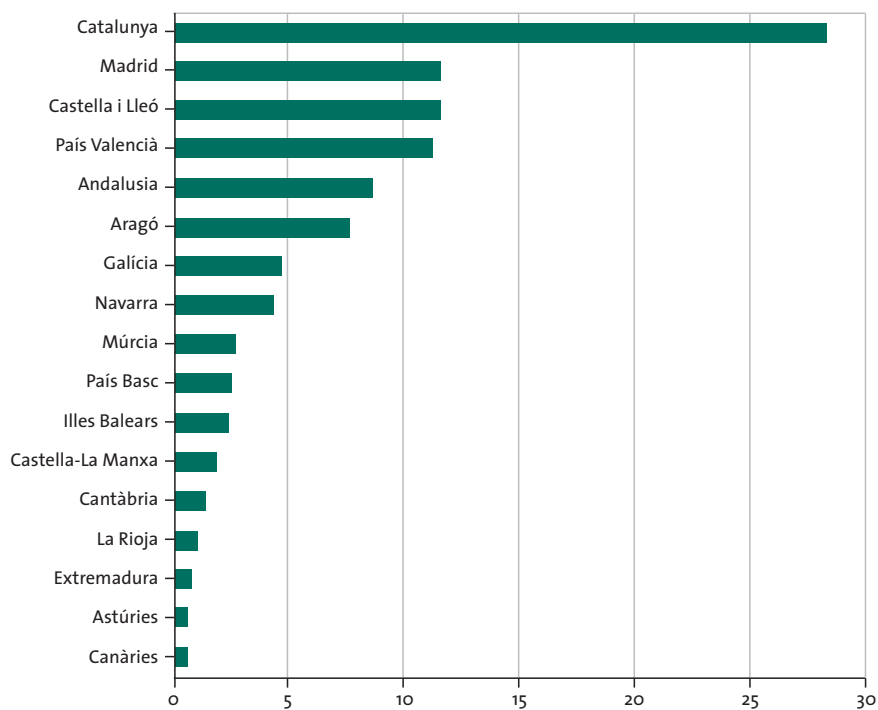
La causa principal del dèficit per compte corrent és el desequilibri comercial, que ha anat creixent a un gran ritme a causa del major dinamisme de les importacions que no el de les exportacions. La fortalesa de la demanda interna ha impulsat la compra de productes estrangers, molt per damunt de l'augment de les exportacions. La taxa de cobertura de les importacions per les exportacions ha baixat des del 85,3% l'any 1997 fins al 64,7% l'any 2007, amb més de vint punts percentuals de pèrdua en només deu anys. El Gràfic 7.6 en presenta l'evolució per a tot el període. Les dades disponibles els primers mesos de l'any 2008 assenyalen un deteriorament encara més intens per al futur immediat, dades, per altra banda, prou coherents amb l'extraordinari increment dels preus de petroli, d'altres productes primaris i dels aliments.

Gràfic 7.6. Taxa de cobertura de les importacions per les exportacions. Dades de duanes

Una part molt important de l'increment de les compres exteriors, i del dèficit, és imputable, en efecte, a l'augment dels preus del petroli, molt especialment als anys de l'acabament del període considerat. També contribueix a l'alça l'adquisició de productes associats a les noves tecnologies. Estimacions per als darrers anys del període conclouen, per altra banda, que les preferències pels béns d'importació en el consum dels immigrants quant als aliments i, sobretot, a les manufactures de consum durable, com ara automòbils, electrodomèstics o mobiliari, podria explicar més del 10% del dèficit de la balança comercial.

En qualsevol cas, la clau de la capacitat d'importar resideix en les exportacions. Per aquest motiu, és important l'anàlisi de la procedència regional de les exportacions ja que ha de proporcionar dades essencials per al diagnòstic sobre les oportunitats existents. El Gràfic 7.7 mostra la contribució percentual de cadascuna de les disset comunitats autònomes al creixement del total de les exportacions durant el període observat, entre 1996 i 2007. Pot ésser fàcilment comparat amb el Gràfic 6.2, en el capítol anterior, del qual és complementari. La interpretació torna a ésser, com en el cas del seu antecessor, molt simple: el creixement de les vendes exteriors de l'economia espanyola depèn molt majoritàriament de Catalunya. Solament Galícia, el País Basc, Madrid, Andalusia i, cada cop menys, el País Valencià apareixen com economies dotades d'un cert dinamisme amb repercussió sobre les xifres totals.

Gràfic 7.7. Contribució de les comunitats autònomes al creixement de les exportacions espanyoles entre 1996 i 2007, en tants per cent

EL CERCLE I LA CIÈNCIA

Jordi Camí

Catedràtic de Farmacologia de la Universitat Pompeu Fabra.
 Director del Parc de Recerca Biomèdica de Barcelona

Anna Veiga

Directora del Banc de Línies Cel·lulars del Centre de Medicina Regenerativa de Barcelona i directora científica del Servei de Medicina de la Reproducció de l'Institut Universitari Dexeus. Vocal de la Junta directiva del Cercle d'Economia (2002-2005)

L'obertura del Cercle d'Economia a àmbits diferents dels empresarials o econòmics s'ha anat fent palesa al llarg dels últims anys. Més freqüentment que mai, les conferències o els cicles que s'hi organitzen pertanyen a àmbits socials no directament lligats a l'economia o l'empresa.

En concret, el món de la recerca, el desenvolupament i la innovació (R+D+I) constitueix un cas especial. Ningú no dubta de la relació existent entre creixement econòmic i R+D+I, però també és cert que els esforços en R+D+I al nostre país ni són semblants als que es fan a altres països desenvolupats ni tampoc ho són en la mateixa proporció. El nostre país es caracteritza per la seva inversió moderada en R+D+I i pel paper menys protagonista pel que fa al sector privat. Tot i que la nostra inversió és moderada en termes relatius, cal reconèixer que en els darrers anys s'ha fet un esforç públic excepcional, per bé que llueix poc atès el nostre endarreriment històric i al fet que els altres països desenvolupats també segueixen invertint en R+D+I a ritmes comparables. A més, la participació del sector privat hauria de ser molt més important, més enllà dels problemes de relació existents amb el món acadèmic.

El fet d'incorporar un científic no economista a la junta del Cercle d'Economia és tot un senyal. Aquí la junta demostra la seva sensibilitat en relació amb la importància econòmica de la R+D+I i anuncia la seva pretensió d'incidir encara molt més en l'acostament entre el món de l'empresa i el de la universitat. I precisament amb aquesta incorporació és quan s'intensifiquen més les trobades i els debats al Cercle entre ambdós móns, un esforç rellevant de la junta atès que, més enllà dels problemes estructurals i culturals que dificulten la relació entre aquests dos móns, no sempre es troben espais privilegiats per a la comunicació i el diàleg. A Catalunya s'ha crescut de manera important en l'àmbit de la R+D+I en biomedicina i ciències de la salut. De fet és una àrea d'interessos estratègica al nostre país. A Catalunya hi ha un sector farmacèutic arrelat que fa esforços notables en innovació, més de la meitat de la

producció espanyola prové del nostre país. També hi ha una indústria sanitària creixent tant de components i instrumental, a la qual s'afegeixen les primeres empreses biotecnològiques creades a partir d'idees i emprenedors d'origen universitari. Els agents representants d'inversors en capital risc fa temps que estan instal·lats a Catalunya a la cerca d'oportunitats. En paral·lel i des del sector públic s'han creat nous centres de recerca amb vocació d'excel·lència i dirigits a cobrir temàtiques frontera, que van des de la bioenginyeria fins a la recerca en cèl·lules mare, passant pels nous desenvolupaments en genòmica i proteòmica. Aquest creixement de centres, gens aliè al món universitari, s'ha anat «clusteritzant» en parcs de recerca o parcs

científics, en la línia dels nous models d'organització de la recerca que es despleguen a les principals capitals europees i a ambdues costes nord-americanes. Al cap i a la fi es tracta que el dia a dia del món acadèmic convisqui amb el món empresarial innovador, tot assajant mecanismes d'interrelació i, fins i tot, creant estructures de valorització del coneixement amb caràcter mixt (públiques i privades). El Cercle d'Economia ha de seguir al capdavant d'aquest diàleg perquè el país no té gaires alternatives a l'hora de triar el teixit industrial que necessita la Catalunya del futur, perquè la interrelació universitat-indústria ja s'ha constituït com una nova responsabilitat social dels actors que hi estan implicats.

Les bases territorials de l'exportació semblen massa febles. L'autèntic problema del sistema és la manca de competitivitat de la producció, que es manifesta tant en el dinamisme de les importacions com en la relativa atonia exportadora, molt especialment des de l'any 2004. La quota de les exportacions espanyoles en el comerç mundial va augmentar de forma ràpida durant la primera part del període, des d'un 1,8% de l'any 1995 fins al màxim històric del 2,1% enregistrat l'any 2003. Però, immediatament després, ha enregistrat l'evolució contrària amb un ràpid descens fins a solament un 1,7% l'any 2007. És per aquest motiu, conjuntament amb l'augment dels preus del petroli, que el desequilibri comercial coneix una acceleració molt intensa entre 2004 i 2008.

Al llarg de tot el període, entre 1996 i 2007, les importacions han augmentat del 19,9% del PIB fins al 26,7, mentre que les exportacions solament han passat del 16,5% del PIB fins al 17,3%. L'augment extraordinari del dèficit comercial s'ha anat produint a tots els grups de mercaderies i també en els intercanvis espanyols amb totes les grans regions geogràfiques del món. Es tracta, per tant, d'un problema general del conjunt de l'economia i no pas sectorial o conjuntural. L'apreciació de l'euro és un obstacle per a les vendes a la resta del món. De tota manera, no ha tingut efectes semblants a països com Alemanya, França o Itàlia, que assoleixen superàvit comercial o petits dèficit. Les causes del mediocre comportament de l'exportació dels darrers anys del període no han de cercar-se fora d'aquesta.

En efecte, en aquest període, com en qualsevol altre de la segona meitat del segle xx, la inflació ha estat més intensa a Espanya que no a la majoria dels països de l'Europa occidental, havent superat, en mitjana anual, d'un punt percentual l'alça

global de la UE. L'increment dels costos laborals ultrapassa de vint punts percentuals la mitjana de la zona euro durant els mateixos anys. Una pressió fiscal excessiva sobre l'activitat de les empreses, a través d'un impost de societats i d'unes cotitzacions a la Seguretat Social superiors a la dels altres països membres de la UE, deteriora la competitivitat del sector industrial, que és el responsable principal de l'equilibri exterior. L'alça dels preus dels productes dels sectors de construcció i de serveis a les empreses debiliten també la projecció exportadora de l'economia i, cada cop més, la pròpia quota de les empreses nacionals en el mercat intern.

Canvis de perfil del fenomen turístic

El tradicional dinamisme dels ingressos exteriors generats pel sector turístic ha experimentat una progressiva desacceleració de forma que, des de l'any 2000, ha reduït la participació percentual en el PIB tots els exercicis. A partir del mateix any 2000, ja suposa directament un descens en termes reals. En sentit contrari, els pagaments realitzats per causa de les despeses de turisme i viatges a l'estranger dels residents espanyols han experimentat una evolució fortament ascendent, per bé que romanen encara en un nivell força inferior al dels ingressos. En conseqüència, ha anat minvant la important contribució que realitzava a la cobertura del dèficit de la balança de mercaderies. Com a resultat de la combinació d'ambdues tendències, el saldo dels pagaments turístics gairebé ha deixat de créixer i algun any ha arribat a caure, en termes reals, respecte de l'exercici anterior. Des del 4,4% del PIB de l'any 1999, el saldo dels pagaments turístics ha arribat a situar-se en només el 2,6% del PIB l'any 2007.

Les entrades per turisme varen créixer amb notable dinamisme durant els anys 1996-2000, però conegueren una evident desacceleració els anys 2001-2004, amb motiu de la feblesa de les economies europees de les quals procedeixen la major part dels visitants, i es recuperaren amb limitada intensitat els anys 2005-2007. En bona part, aquests fenòmens troben la seva explicació en els grans increments del turisme vacacional cap a noves destinacions emergents, com Turquia, el Marroc, Tunísia i Egipte. També han experimentat un impuls molt gran altres àrees de destinació, com ara les illes del Carib, Mèxic o el Brasil, on els preus relatius han tendit a caure per als turistes europeus, a causa de l'apreciació de l'euro enfront del dòlar i les altres divises americanes.

Els ingressos turístics reals per visitant experimenten un descens continuat, la qual cosa tradueix el deteriorament de la competitivitat-preu del sector a causa de la inflació. També és producte del debilitament del ritme d'ascens del nombre total de turistes i, sobretot, de l'estancament o caiguda, segons els exercicis, de la despesa mitjana per turista en termes reals. En el cas espanyol, el nombre de visitants que s'allotgen a establiments hotelers tendeix a caure percentualment de manera continuada. Aquesta tendència és reforçada per l'augment de les estades dels nombrosos estrangers que han adquirit una segona residència o bé d'aquells altres que disposen de familiars residents amb habitatge propi. També deriva, en fi, de la relativament baixa qualitat de l'oferta turística, amb escassos productes complemen-

taris i elements diferenciats d'acord amb les preferències de cada tipus de client, com ara ofertes culturals, esportives, de salut, etc.

En la base de la tendència a la baixa de la despesa real per visitant es troba, així mateix, un canvi en el turisme mundial, que es defineix per l'increment del nombre de viatges, recolzat en els vols *low cost* i la reducció de l'estada mitjana a les àrees de destinació. El model de turisme de «sol i platja», implementat a Espanya durant la dècada de 1960-1970, amb una forta dependència del majorista turístic i estades de durada llarga, es troba pràcticament esgotat. El turisme esdevé cada cop més individual i autosuficient i la fórmula del paquet organitzat tendeix a retrocedir. Dos altres factors contribueixen a explicar aquest fenomen. D'una banda, la reducció de les dimensions mitjanes de les famílies, amb la caiguda relativa del turisme familiar tradicional, la qual cosa suposa una molt més gran mobilitat i la cerca de noves expectatives d'oci. De l'altra, la desintermediació en la contractació, amb la irrupció d'Internet com a mitjà d'informació, elecció i reserva de les destinacions turístiques de forma directa pels consumidors.

Les causes del canvi creixent de destinació del turista resident mitjà, des d'Espanya cap a l'estranger, no són gaire distintes. Els baixos preus relatius a l'àrea del dòlar han impulsat un flux de visites turístiques cap a les destinacions barates a l'exterior de l'Europa de l'euro. Les sortides per turisme i viatges de residents a Espanya, s'han anat incrementant com a resultat del creixement del nombre d'immigrants extracomunitaris. Els fenòmens que han contribuït a modificar el canvi de perfil del turista, en totes dues direccions, semblen prou sòlids com per pensar que les noves formes tendiran a consolidar-se i que no és gaire probable, per tant, que el turisme internacional torni a tenir, en la mateixa proporció, la funció de partida equilibradora o compensadora del dèficit de la balança comercial que tingué en el passat.

Els ingressos per turisme han tendit a minvar en tant per cent del total dels ingressos en la balança de serveis espanyola, fins a situar-se decididament per sota del 50% els anys 2006 i 2007. En canvi, han anat creixent aquells altres que són produïts per les exportacions de serveis avançats a les empreses, com ara serveis informàtics, financers, culturals o d'assessoria. La internacionalització creixent de les empreses espanyoles col·labora a produir aquest resultat. Però, en molt gran part, l'exportació de serveis no turístics va també associada a l'exportació de mercaderies, a través de capítols com transport i assegurances. Per aquest motiu, la balança espanyola de serveis no turístics ha presentat sempre signe negatiu i durant els darrers anys del període ha incrementat la magnitud del dèficit. No es pot esperar una millora sostinguda d'aquest saldo si no s'aconsegueix canviar la trajectòria de la balança comercial.

L'explosió de les remeses d'emigrants

La balança de transferències ha estat tradicionalment una font d'ingressos nets per a l'economia, la qual cosa va resultar incrementada, com a resultat de les relacions pressupostàries entre Espanya i la Unió Europea, des del moment de la integració. Però el seu superàvit ha anat minvant sistemàticament des de l'inici del període fins

ELS SEGONS CINQUANTA ANYS DEL CERCLE

Salvador Alemany

President del Cercle d'Economia

La història del Cercle d'Economia al llarg d'aquest mig segle és la història d'un col·lectiu de persones convençudes que es podia i calia aspirar a una societat millor. Una història que va tenir el seu origen a la meitat del segle passat, quan el Tractat de Roma i el Pla d'Estabilització donaven consistència als anhels d'uropeus i espanyols per avançar cap a unes societats diferents de les que van conèixer les generacions precedents.

Europa va aprendre dels seus gravíssims errors, i el mateix espai on es van originar els més grans desastres del segle XX –el nazisme, el feixisme i el totalitarisme comunista– es transformà per constituir-se en el més gran espai de llibertat, justícia i progrés econòmic del món, tot i que no

podem oblidar la gran aportació dels Estats Units en aquest procés. I Espanya, conscient i coneixedora de les conseqüències de segles tancada en si mateixa, va decidir incorporar-se, tot i que tard, a aquest grup de nacions que apostaven per un projecte comú basat en la democràcia i l'obertura econòmica.

Intervenció de Salvador Alemany durant la Jornada Europa-Estats Units del 14 de gener del 2008.

I ha estat dins d'aquest marc ampli, portat per aquest esperit ambiciós, en el qual el Cercle s'ha desenvolupat durant cinquanta anys. Una trajectòria que recordem de manera especial amb motiu del seu cinquantenari. És, sens dubte, la història d'una aportació molt positiva, feta des de la societat civil, al nostre desenvolupament i a la nostra plena integració a Europa. Per tot això, els que assumim el repte de dirigir l'entitat en iniciar els seus segons cinquanta anys, hem d'incorporar la seva història i la seva personalitat més pròpia. Una personalitat que resultà útil al llarg d'aquestes dècades i que continua sent plenament vigent al principi del segle XXI, en un món diferent del de fa mig segle. Potser una de les diferències estigui en el fet que la nostra societat no manté el mateix convenciment que és possible un món millor al qual no podem renunciar. Pot ser que sigui conseqüència del benestar assolit però, paradoxalment, Europa es mostra capbaixa, la desconfiança entre Estats membres no

desapareix ni es reconeixen líders que consolidin la presència política europea en el món. En conseqüència, es posa en dubte la seva capacitat competitiva mentre el seu admirable model social pot derivar, per manca d'iniciatives de millora, en majors desigualtats i conflictes. Tot això, en un món globalment interrelacionat, on els desequilibris semblen més grans que mai, en superposar-se nous conflictes als ja seculars. A les noves generacions correspon recuperar el convenciment que és possible assolir un més gran i millor progrés, en el nostre entorn més immediat i, en el possible, a escala global. I a això ens hem de dedicar plenament des del Cercle en aquest nou mig segle que iniciem, comptant amb el prestigi, la personalitat i els hàbits d'una institució que té una llarga experiència d'enfrontar situacions complexes. De tots nosaltres, de l'inconformisme dels antics i dels nous associats, dependrà que el Cercle segueixi resultant un instrument eficaç al servei dels interessos generals de la societat.

a canviar de signe a partir de l'any 2004 i, per tant, perdre, del tot, la funció compensatòria del dèficit comercial. A més, el creixement del saldo negatiu d'aquesta balança els anys 2005 i 2006 ha estat molt gran. Les remeses d'emigrants i la balança fiscal d'Espanya amb la UE han registrat canvis molt importants.

En efecte, una altra de les grans transformacions que ha experimentat l'economia espanyola en el darrer període en el sector exterior consisteix en el canvi de signe del flux de les remeses d'emigrants, que s'ha convertit en deficitari, des de l'any 2004 i, amb intensitat ràpidament creixent, durant els exercicis posteriors. Una part de l'explicació resideix en l'afebliment relatiu dels ingressos per remeses dins del total de la balança per compte corrent, en consonància amb el debilitament que l'emigració espanyola havia anat coneixent des de molt temps enrere. Però la causa principal procedeix, evidentment, de l'enorme ampliació de les remeses de sortida. La traducció més visible en el sector exterior dels efectes de la immigració és la remissió d'estalvi que realitzen els nous residents cap als països d'origen amb relativa regularitat.

La velocitat del creixement d'aquest corrent de sortida de recursos des d'Espanya ha estat extraordinària, d'acord amb el també altíssim ritme d'augment de la immigració estrangera al llarg del període 1996-2008. Les estimacions del Banc d'Espanya situen la magnitud de les remeses realitzades des del país en 421

milions d'euros l'any 1996, per anar creixent amb més intensitat cada any fins a assolir 6.800 milions d'euros el 2006. El ritme d'augment, entre tots dos exercicis, hauria estat del 31,3% anual en mitjana, la qual cosa en fa el més dinàmic dels països occidentals i amb molta diferència. Per al 2006, darrer dels anys documentats, Espanya s'havia convertit en la tercera economia emissora de remeses del món, solament per darrere dels Estats Units i de l'Àrabia Saudita. La xifra espanyola tot just acabava de superar la britànica, aquell mateix any, i ja més que duplicava el muntant de les emissions des dels altres grans països de la UE, com Alemanya, Itàlia i França. El fet d'ésser una immigració molt recent explica que la propensió a enviar remeses per part dels nous residents a Espanya sigui força més gran que a altres països amb xifres relatives d'estrangers semblants.

La desagregació geogràfica de les remeses efectuades des d'Espanya mostra una reorientació del flux, a mesura que aquest s'anava incrementant. A l'inici del període es dirigia principalment cap a la resta de la UE, mentre que, de forma progressiva, es va anar desplaçant cap a l'Amèrica Llatina i el Carib, on ben aviat va concentrar-s'hi de forma primordial. Aquesta darrera regió va absorbir més del 69% dels pagaments, de mitjana els anys 2005 i 2006. Quant als països receptors, en els darrers dos anys documentats, els més importants foren Colòmbia, l'Equador, Bolívia, Romania i el Marroc, per aquest mateix ordre. És força probable, però, que, al darrer d'aquests països, la xifra disponible sigui particularment subestimada a causa de la proximitat geogràfica i d'una probablement major facilitat per a la utilització de canals informals d'enviament.

Convé tenir en compte, tanmateix, que les xifres recollides en les estimacions i estadístiques respectives no inclouen les sortides de fons que són producte de l'estalvi de treballadors amb una permanència inferior a un any de durada, que es classifiquen, en la balança de pagaments, com a rendes del treball o remuneració dels ocupats i no com a remeses. Les dades estimades són, segurament, molt infravalorades, ja que es desconeixen els volums de les trameses efectuades a través de canals informals com ara les empreses remesadores no enregistrades, el transport de l'estalvi en mà pels mateixos immigrants o l'enviament de béns en espècie cap als països d'origen. En tot cas, es presumeix que un tant per cent força elevat no viatja pels circuits financers oficials i que, per tant, no pot ésser comptabilitzat. El càlcul de les remeses que realment es realitzen, segons algunes estimacions privades, podria superar d'una tercera part les controlades per circuits regulars i situar-se l'any 2006 entorn d'uns 8.000/9.000 milions d'euros, gairebé prop de l'1% del PIB, encara que entre un 10 i un 15% restaria en mans d'entitats intermediàries.

El saldo financer amb la Unió Europea

Des de l'any 1987, Espanya és receptora neta de fons procedents de la Unió Europea en una molt elevada quantia. Al començament del període, l'any 1996, el saldo de la balança fiscal amb la UE, segons dades del Banc d'Espanya, ultrapassava els 6.000 milions d'euros. Aquesta xifra ascendia al 1,28% del PIB d'aquell exercici, la qual cosa, per si sola, ajuda a explicar el diferencial de creixement de l'economia

espanyola respecte de la mitjana comunitària. Per una altra banda, les entrades netes de recursos de Brussel·les d'aquell any permetien la cobertura del 50% del dèficit de la balança comercial.

L'any 1996, justament, hauria estat l'exercici en què el saldo assolía un més elevat tant per cent respecte del PIB. Des d'aleshores, amb alguna irregularitat, els increments del saldo ja començaven a ésser menors que els del PIB i molt menors que els del dèficit comercial. La Taula 7.4 reuneix les dades relatives a l'evolució de les relacions financeres d'Espanya amb la UE per als anys 1996-2006, segons dades del Banc d'Espanya. El mateix creixement econòmic havia de provocar augments substancials de l'aportació espanyola al pressupost comunitari i, per tant, erosionar el saldo financer. El major descens provocat per la millor posició relativa espanyola, patent a l'acabament del període, correspon als fons FEDER, aplicats a la reducció dels desequilibris regionals a l'interior de la UE. Al darrer dels exercicis considerats, la magnitud del total del saldo, diferència entre l'aportació espanyola al pressupost comunitari i els ingressos procedents de la UE, a penes superava el 0,2% del PIB i, a conseqüència de l'enorme increment del desequilibri exterior, a penes proporcionava una modesta cobertura del 2,6% del dèficit comercial.

Taula 7.4. Evolució de la balança fiscal Espanya-Unió Europea, en milions d'euros

	Aportació espanyola al pressupost de la UE	Ingressos procedents de la UE	Saldo financer de la balança fiscal amb la UE	Saldo en tant per cent del PIB	Taxa de cobertura del dèficit comercial pel saldo financer
1996	4.510	10.591	6.081	1,28	49,89
1997	5.482	10.675	5.193	1,03	43,99
1998	5.998	12.216	6.218	1,15	33,65
1999	6.415	13.536	7.121	1,23	25,85
2000	6.660	11.150	4.490	0,71	11,16
2001	6.777	12.013	5.236	0,77	13,56
2002	6.967	15.567	8.600	1,18	23,56
2003	8.193	16.510	8.317	1,06	20,88
2004	8.416	16.290	7.874	0,94	14,67
2005	9.583	14.498	4.915	0,54	7,16
2006	9.953	12.163	2.211	0,23	2,66

Aquesta situació ha d'acabar de modificar-se, de l'any 2007 endavant, a causa de l'entrada en vigor del nou marc financer de la UE, per al període 2007-2013, que resulta fortament afectat per la incorporació dels nous països membres, amb nivells de PIB per càpita molt inferiors a la mitjana dels 15. En la balança de pagaments, les transferències públiques recullen aquella part dels fons que Espanya rep de la Unió Europea aplicats a la promoció d'ocupació i a la formació professional, així com els pagaments per IVA. En canvi, els fons de cohesió, que reben els països amb el PIB inferior al 90% de la mitjana de la UE, i els de garantia agrària es classifiquen en el compte de capital.

Els ajuts agrícoles foren els més importants en relació amb el total de les despeses comunitàries a territori espanyol. Ha arribat a nivells molt elevats, així mateix, el volum dels recursos corresponent als fons per al desenvolupament regional (FEDER). També, amb un import global menor, el fons social europeu (FSE), així com els fons de cohesió i els del FEOGA-Orientació, destinats al desenvolupament rural.

La internacionalització activa

El deteriorament de les balances comercial, de serveis i de transferències ha anat acompanyat, encara, per un també molt ràpid agreujament del saldo negatiu de la balança de rendes, especialment els anys 2005 a 2007. El saldo negatiu ha crescut d'acord amb l'ascens dels dèficit comercial i de pagaments per compte corrent. La balança de rendes compara els pagaments per concepte de rendiments i interessos de les inversions estrangeres a Espanya amb allò que remeten cap al país les inversions espanyoles a l'exterior. Tradueix, per tant, l'exposició d'Espanya al finançament exterior, que és la que suporta el dèficit. El gran increment de l'any 2007 també tradueix l'encariment del crèdit del segon semestre de l'exercici per causa de la crisi financera, associada a les hipoteques d'alt risc als Estats Units. El saldo de la partida de rendes depèn, així mateix, de la inversió directa estrangera acumulada, que és molt superior a la inversió directa exterior emesa des d'Espanya.

Un dels elements més característics del fenomen de la globalització ha estat el gran increment de l'activitat multinacional, en les esferes productiva i financera, que ha tingut traducció en l'enorme volum i l'impacte corresponent, de les transaccions d'inversió estrangera directa (IDE). Dins d'aquest context general, l'economia espanyola ha enregistrat un altre dels seus grans canvis recents, en haver passat, durant el període considerat, d'ésser receptora neta d'inversió directa exterior a la posició d'emissora. La incorporació d'Espanya a la UE va suposar una immediata acceleració del flux d'entrada de nova inversió, així com una trajectòria d'elevació de la inversió espanyola a l'exterior. Des del 1996, el creixement prossegueix fins a l'any 2000 per mantenir posteriorment una evolució descendent, per bé que de forma irregular i amb un gran repunt, per a la IDE emesa, l'any 2006. En aquest darrer exercici, la sortida neta d'inversió directa hauria arribat no gensmenys que fins al 5,7% del PIB espanyol.

La mesura dels fluxos d'IDE es pot obtenir a Espanya de dues fonts d'informació distintes: les dades recollides en la balança de pagaments, que elabora el Banc d'Espanya, i les que s'obtenen del Registre d'Inversions Exteriors (RIE), que realitza el Ministeri d'Indústria, Comerç i Turisme. Les dades de totes dues fonts difereixen substancialment, per bé que mostren tendències semblants. En principi, les dades de la balança de pagaments són més àmplies, perquè recullen informacions també més diverses, i més homogènies, amb la informació d'altres països i dels organismes internacionals que se n'ocupen. En canvi, les dades del Registre permeten precisar més i millor les destinacions geogràfiques i sectorials i els àmbits de generació dins d'Espanya.

A partir de l'any 1997, segons el RIE, el saldo entre la IDE emesa i la IDE rebuda és de signe positiu. Amb les dades de la balança de pagaments, en canvi, l'any 2002 hauria tornat a ésser de superioritat del flux d'entrada sobre el de sortida, per bé que només de forma puntual. Totes dues fonts, en qualsevol cas, confirmen la posició inversora activa de l'economia espanyola durant el conjunt del període, provocada per la pèrdua d'atractiu per a l'entrada de capitals estrangers i per l'augment, si bé amb notable irregularitat, de la sortida d'inversions des d'Espanya cap a la resta del món. En la inversió estrangera en el sector immobiliari, que havia mantingut els nivells durant més temps, també s'ha enregistrat una flexió a la baixa de l'adquisició d'immobles per estrangers a partir del 2004.

La desagregació per grans àrees geogràfiques de les dades d'inversió emesa posa de manifest la gran preponderància dels fluxos cap als països de la UE de 15 membres i cap als de l'Amèrica Central i del Sud. Durant el conjunt del període, s'ha anat produint un canvi en la importància relativa de totes dues àrees. Del 1996 a 1999, predominaven les inversions dirigides a l'Amèrica Llatina, amb una participació mitjana sobre el total propera al 40%. Espanya es va convertir en el segon inversor exterior a la regió, únicament per darrere dels Estats Units, tractant d'aprofitar les noves oportunitats suscitées per la liberalització i la privatització d'empreses públiques en aquells països. La proximitat cultural i lingüística i les expectatives de creixement econòmic de la regió, d'una banda, i la necessitat per a les empreses espanyoles de guanyar dimensió per reforçar la posició en un mercat obert, de l'altra, haurien alimentat les preferències inversores en aquesta direcció.

Des de l'any 2000, el flux de la IDE espanyola cap a l'Amèrica Llatina es va reduir, al mateix temps que creixia amb força rapidesa la sortida de capitals cap als països membres de la UE i hi assolía una participació molt majoritària. La crisi del «corralito» a l'Argentina, de l'any 2001, i l'accés al poder d'Hugo Chávez, Evo Morales i d'un nombrós grup de polítics populistes a diferents països amenaçava l'estabilitat i introduïa dosis creixents d'incertesa en l'escenari llatinoamericà. La desviació del corrent inversor de les empreses espanyoles cap a la UE, per altra banda, diversificava riscos i reforçava l'estabilitat. De la resta de destinacions, solament els Estats Units d'Amèrica assolien una posició molt destacada, com a país, en alguns anys particulars, com 2002 i 2006. Les economies emergents de l'Europa oriental i d'Àsia, així com les de l'Àfrica i Oceania hi figuren sempre amb xifres relatives molt petites.

En allò que es refereix a la distribució sectorial, la inversió espanyola a l'exterior es dirigeix, en més de dos terços del total, cap a activitats de serveis, amb particular importància dels sectors financer i de telecomunicacions. En general, la IDE espanyola ha tingut entre les principals protagonistes les empreses financeres i aquelles altres, anteriorment de titularitat pública, que havien estat privatitzades. Les destinacions de la IDE espanyola semblen haver estat especialment rellevants, així mateix, en l'àmbit dels serveis públics i altres activitats altament regulades, com energia, aigua, elements de les xarxes de transports (aeroports, autopistes...), en les quals resulta comparativament menys important la disponibilitat de tecnologies pròpies de procés i de producte, d'acord amb el baix nivell tecnològic relatiu del país. La inversió manufacturera, tal vegada bastant infraestimada en les fonts estadístiques espanyoles, s'acostaria a una tercera part del total.

INTERVENCIONS EN EL SOPAR DEL CINQUANTÈ ANIVERSARI DEL CERCLE D'ECONOMIA

Palau de Congressos de Barcelona, 29 de maig del 2008

Intervenció de Carles Güell, president de la Comissió del cinquantenari

Majestat, autoritats, senyores i senyors,
amics tots del Cercle,
Per a tots nosaltres, avui és un dia
irrepetible.
En l'acte d'avui s'uneixen, d'una banda,
l'emoció i el record d'aquests 50 anys i, de
l'altra, la confirmació que avui el Cercle
d'Economia és una entitat vigorosa,
plenament conscient de les dificultats i
oportunitats del moment que vivim i
preparada per iniciar una nova etapa i
afrontar les exigències del nostre temps.

Això és sens dubte el que hauria desitjat
Jaume Vicens Vives.
En el terreny de l'emoció, voldria que les
meves primeres paraules fossin de record
a les persones decisives en la vida del Cercle,
que si avui fossin entre nosaltres viurien
també amb emoció i intensitat el nostre
cinquantè aniversari.
Em refereixo en primer lloc a Carles Ferrer
Salat, el nostre primer president i principal
impulsor i aglutinador del nucli inicial del
projecte. La seva pèrdua és irreparable. Em

Carles Güell de Sentmenat, president de la Comissió del cinquantenari, en el moment del discurs que va pronunciar durant el sopar de celebració del cinquantè aniversari del Cercle d'Economia.

refereixo també a un altre president, Juan Antonio Delgado, a qui va correspondre el mandat entre els anys 1980 i 1983, anys decisius per a la nostra democràcia. També vull recordar el nostre primer secretari general, Ernest Lluch, profundament compromès durant tota la seva vida amb el Cercle. Finalment, Leopoldo Calvo Sotelo, soci i amic del Cercle des de l'any 1965, que va intervenir amb agudesia i intel·ligència en moltes conferències i reunions fins a l'any 1999. Fa només unes setmanes, quan començàvem a organitzar aquesta celebració, estàvem segurs de la seva assistència.

Majestat, també vull recordar, perquè per al Cercle van ser molt importants, les diverses audiències i reunions que al llarg dels últims 45 anys hem tingut amb la Sa Majestat. D'algunes –ja en fa molts anys i en circumstàncies extremament difícils–, en vam sortir especialment enfortits en la convicció que el camí cap a Europa i la democràcia tindria en la Sa Majestat un

defensor ferm i permanent.

Vam poder comprovar també la vostra constant preocupació pel progrés econòmic posat al servei de la cohesió social i de la igualtat d'oportunitats. Aquestes també eren les nostres prioritats i, per això, la sintonia va presidir sempre les nostres trobades.

En alguna ocasió vam tenir l'oportunitat de manifestar la nostra convicció que Catalunya i la seva economia havien de tenir un paper determinant en el desenvolupament d'Espanya i la seva incorporació a Europa. Més endavant reflexionarem sobre el paper d'Espanya a Europa, i d'Europa en un món globalitzat. Sempre vam ser escoltats amb atenció i interès, fins i tot gosaria dir que amb plena sintonia.

Majestat, en el moment d'agrair la vostra presència en el nostre cinquantenari, m'ha semblat oportú d'agrair-vos també aquesta llarga relació de trobades que per al Cercle constitueixen una part molt important del patrimoni acumulat.

Moltes gràcies.

Intervenció de José Manuel Lara, president del Cercle d'Economia

Bona nit. Seré molt breu. Us voldria dir que no vaig conèixer el Cercle quan va ser fundat; encara anava a escola, era molt petit, però sí el vaig conèixer pocs anys després. D'això ja fa més de quaranta anys, quan anàvem a la Universitat i quan ens feia classe el professor Estapé, entre d'altres. El Cercle representava per a nosaltres una finestra oberta a Europa i al món i, quan podíem i ens deixaven, ens encantava anar a actes del que aleshores encara alguns anomenaven el Club Comodín, nom que recordareu perfectament els veterans. He de dir que personalment ha estat una satisfacció, un plaer i un honor presidir el Cercle en el moment del seu 50 aniversari. Vull agrair als socis, als col·laboradors i, especialment, a les quinze juntes directives que han portat el Cercle on actualment és, conservant la seva força, els seus principis i la seva vitalitat com si encara fos el primer dia. Quan vam decidir celebrar el 50 aniversari

i vam anar recuperant els documents del seu arxiu històric, vam veure que el Cercle sempre havia defensat el mateix que encara avui defensa. El Cercle sempre ha volgut crear opinió, recolzar en la mesura del possible la consecució de tres objectius: democràcia, Europa i progrés econòmic. I penso que, cinquanta anys després, era el moment de reconèixer algunes de les persones que han estat protagonistes de la seva història, els seus socis, els seus presidents, els seus directius i altres col·laboradors distingits per tot l'esforç que han desenvolupat entorn del Cercle. És per això que hem atorgat quinze Premis del Cinquantenari a quinze persones que han destacat per la seva acció decidida en la consecució d'un avenç a l'Espanya de la democràcia, la integració a Europa i el progrés econòmic. Sabem que els que estan, són, tot i que tots els que són no estan premiats. Solament hi havia quinze premis

José Manuel Lara, president del Cercle d'Economia, durant el discurs que va pronunciar en el sopar de celebració del cinquantè aniversari del Cercle d'Economia el 29 de maig del 2008.

per atorgar, corresponents a les quinze presidències del Cercle en la seva història. Molts altres també mereixerien un reconeixement. Cal també que digui que, cada cop que ens reuníem i discutíem el llistat, la ment de tots nosaltres anava a parar sempre cap a un espanyol que ha fet tant o més que tots nosaltres, com qui més, per la consecució d'aquests tres objectius que han guiat l'acció del Cercle: Sa Majestat Joan Carles I. A més a més, com ha dit abans el nostre degà de presidents, Carles Güell, el Cercle sempre s'ha sentit molt vinculat a Sa Majestat. Sa Majestat ha acceptat escoltar el Cercle, debatre amb el Cercle, atendre el Cercle. És per això que ens va semblar que Sa Majestat havia de ser el gran premiat d'aquesta nit. Però nosaltres no som ningú ni ens considerem ningú per premiar-lo. Però sí volíem demanar-li que acceptés l'original d'aquesta estatueta, que ha estat

reproduïda en quinze còpies per als guardonats d'aquesta nit. La hi obsequiem en nom de tots nosaltres com a reconeixement del Cercle a la seva incansable tasca per fer que Espanya hagi avançat, sense donar treva al descoratjament, cap a més democràcia, més Europa i més progrés econòmic durant aquests darrers 50 anys.

Paraules de Sa Majestat el Rei

Bona nit i moltes gràcies per unes paraules tan amables i per l'afectuosa rebuda! Gràcies també, de tot cor, pel reconeixement que m'ha volgut atorgar el Cercle d'Economia en aquest acte. Un reconeixement que com a Rei em permeto subratllar que és a tots els espanyols, als quals correspon, en primer terme, l'èxit d'haver construït junts l'Espanya moderna que avui tenim.

Em trobo especialment complagut de tornar-me a reunir aquest vespre amb vosaltres per presidir aquesta feliç commemoració del cinquantè aniversari del Cercle d'Economia. Compteu per endavant amb la meva felicitació afectuosa a les molt destacades personalitats a qui acabo de lliurar les distincions que el Cercle, amb tant de mereixement, ha atorgat.

Celebrem el valuós paper que ha tingut aquesta organització al servei de la modernització de Catalunya i de tot Espanya, estimulant el nostre pes i la nostra

presència a escala internacional. D'aquí ve el meu reconeixement i gratitud a tots els qui han abocat el seu millor esforç, talent i amplitud de mires en la labor del Cercle. Valuoses personalitats del món de l'empresa, de la universitat i de les administracions que el Cercle ha sabut aglutinar i que, al llarg dels anys, he tingut la fortuna de conèixer. Per això rendeixo un sentit homenatge de respecte als presidents, directius i socis que ja no són entre nosaltres.

Al costat d'això, vull dedicar la meua felicitació cordial al vostre actual president i als qui avui conformeu el Cercle, pel vostre treball renovat i constant.

El Cercle ha sabut aportar no tan sols propostes per atendre la nostra modernització econòmica i social, sinó anàlisis i reflexions destinades a arribar al més gran creixement i benestar. Al mateix temps, ha estimulat amb eficàcia l'extensió del teixit empresarial de Catalunya i la

Sa Majestat el rei Joan Carles durant el discurs que va pronunciar en el sopar de celebració del cinquantè aniversari del Cercle d'Economia el 29 de maig del 2008.

El president del Cercle, José Manuel Lara, obsequia a Sa Majestat el rei Joan Carles amb el guardó original del qual es van fer quinze còpies per als premiats de la nit.

millor col·laboració i sinergia entre els seus membres.

Un teixit empresarial que és un dels puntals fonamentals de l'economia espanyola i referent a tot Europa, clau per entendre les transformacions viscudes per Espanya en aquest mig segle. Una Espanya democràtica, dinàmica i moderna, orgullosa de la seva diversitat i que compta amb el valor de la unitat i de la cohesió per continuar progressant en un món cada vegada més complex i globalitzat.

En el marc d'aquestes transformacions, el lideratge del Cercle ha contribuït a promoure des de Catalunya l'obertura del conjunt de la nostra economia i, partint del seu compromís amb la construcció de la nostra democràcia, ha estat un dels grans exponents de la més diligent i activa integració d'Espanya a la Unió Europea. La plena implicació d'Espanya en les tasques de la Unió, com a soci constructiu i conscient dels seus interessos, s'ha basat en un constant afany d'aprofundir i eixamplar l'espai comú de pau, de prosperitat i llibertat que els europeus compartim.

Al llarg de cicles i de conjuntures ben diferents, heu comptat amb la valuosa suma

d'iniciativa, responsabilitat i afany emprenedor que distingeix les firmes integrades en la vostra entitat. Al mateix temps i des del vostre origen, teniu una provada capacitat per congregar reflexió universitària i empresarial.

Així, la vostra experiència en la relació universitat-empresa situa el Cercle d'Economia entre les primeres entitats que amb més intensitat han impulsat la incorporació d'Espanya a l'economia del coneixement.

En definitiva, la vostra tasca estimula la col·laboració necessària per reforçar la formació dels nostres recursos humans, la recerca i innovació i la presència dels nostres empresaris en el món.

Estic segur que el Cercle d'Economia sabrà continuar aportant idees i mètodes de treball als nostres emprenedors i a la nostra societat. Us animo a prosseguir en aquest camí, aprofundint els vostres encerts. Una tasca per a la qual, ho sabeu prou, compteu amb el meu ple suport i continu estímul.

En aquesta important commemoració, reitero de tot cor el meu agraïment més profund i la càlida felicitació per aquest mig segle de necessària i excel·lent activitat.

Epíleg

Les ciències socials no són ciències exactes. Els elements que configuren l'evolució econòmica de les societats no admeten explicacions úniques i inamovibles, sinó que, ben al contrari, poden ser interpretats des de diversos plantejaments i de formes molt diferents. En els capítols que integren aquest volum se sintetitza una determinada interpretació sobre l'evolució històrica de l'economia espanyola actual, no mancada d'aspectes polèmics o susceptibles de controvèrsia. Lògicament, han estat assumits punts de vista i valoracions de molt diversos autors, sovint citats de forma expressa al llarg del text, tot i que sense aparell erudit de cap mena. De forma habitual, han estat incorporades les versions més acceptades per la literatura, malgrat que, a causa de la proximitat temporal dels fets, mancava amb certa freqüència una anàlisi detallada. Però si no és possible comptar amb una explicació única de la història econòmica del passat, molt més difícil seria encara descriure o valorar els fets econòmics del futur. És evident que no s'intentarà aquesta aventura impossible en els escassos paràgrafs d'aquest epíleg. El que sí es farà serà presentar algunes conjetures en relació amb el panorama que es presenta per a l'economia espanyola durant les properes dècades.

El punt de partida per formular qualsevol tipus de projecció cap al futur ha ser el període més recent. Just aquest any 2008 Espanya es troba immersa en una

situació de crisi econòmica que interromp una fase llarga de creixement. Deixant de banda, de moment, les circumstàncies puntuals que es veuen com a motiu de les dificultats d'aquesta data, el període que ara es tanca apareix caracteritzat com d'esplèndida bonança econòmica. Els analistes coincideixen a aplicar a l'economia dels últims dotze anys, des del 1995-1996 en endavant, tot tipus de qualificatius encomiàstics. Sense esmentar els autors d'aquestes valoracions, val la pena deixar-hi testimoni d'algunes: «Un cicle de dotze anys de vaques grasses», «excepcional creixement», «portentós cicle alcista», «creixement econòmic estel·lar», «fabulosa festa econòmica»...

L'entusiasme dels economistes que col·laboren regularment amb els grans mitjans de comunicació en temes relacionats amb l'evolució econòmica espanyola del període més recent resulta gairebé il·limitat i, a més a més, contagiós. Convé acostar-se novament a les xifres per fonamentar el comentari en fets i no en paraules. La taxa mitjana de creixement del PIB espanyol en termes reals s'ha mantingut al voltant del 3,5% durant aquest període. És una xifra important però no arriba ni tan sols a la meitat del muntant que va assolir durant el període 1961-1973. Res semblant, doncs, al veritable miracle econòmic espanyol, que correspon, sens dubte, als *golden sixties*.

Una valoració més matisada del comportament de l'economia espanyola consisteix a relacionar la seva evolució amb la del conjunt de l'economia mundial. Des d'aquesta perspectiva, el creixement de la darrera etapa ha de ser, al mateix temps, relativitzat. El PIB espanyol augmentà a una taxa més baixa que el PIB mundial des del 1979 fins al 2007, amb un diferencial de 0,4 anual aproximadament. En la darrera etapa, des del 1996 fins al 2008, la taxa de creixement espanyol fou més baixa que la de l'economia mundial en tots els anys excepte en els que van del 1999 fins al 2001. Durant l'etapa «miracle», en canvi, el creixement de l'economia espanyola havia estat francament superior al de l'economia mundial en tots els anys sense excepció.

La comparança amb el conjunt de l'economia dels països de la Unió Europea o amb l'evolució de l'àrea de l'euro, contràriament, resulta favorable en els termes relatius a l'increment del PIB, que ha estat substancialment superior. El diferencial de les taxes d'augment del PIB d'Espanya i de la UE, o de la zona euro, s'acosta a un punt percentual anual. Hi ha hagut, doncs, una convergència econòmica real amb els nivells dominants en els països del nostre entorn. És sabut, però, que el creixement econòmic no es mesura per l'augment del PIB sinó pel del PIB per habitant. En aquests termes, l'apropament a la mitjana europea ha estat molt més modest perquè l'increment de l'activitat productiva a Espanya durant la darrera etapa ha tingut la seva base en un ús molt intensiu del factor treball, afavorit per la forta arribada d'immigrants.

En termes del PIB per càpita, una bona part del diferencial de creixement de l'economia espanyola respecte de la mitjana de la UE dels anys 1996-2007 desapareix. Espanya ha estat el país europeu que ha creat més nous llocs de treball durant aquest període i el que ha incrementat en major mesura la taxa d'activitat. És quelcom molt positiu, i molt més quan el país va patir, durant dècades, un nivell d'activitat de la població molt baix si es comparava amb les economies del món

desenvolupat. Però, al mateix temps, és també quelcom força preocupant: el valor afegit brut per actiu ha augmentat molt poc i, conseqüentment, els salaris també. Un procés d'augment de la producció que no es fonamenta en l'increment de la productivitat té poc futur i, en qualsevol cas, disposa d'armes poc adequades per al combat per la competitivitat dels seus béns i serveis en el mercat mundial. La seva capacitat de penetrar en els diversos mercats exteriors es veurà progressivament disminuïda en termes relatius, a la vegada que les seves quotes de participació en el propi mercat nacional tendiran a reduir-se ràpidament.

A mitjà termini, el resultat inevitable d'aquesta trajectòria és un dèficit galopant de la balança comercial i de serveis que provocarà un greu desequilibri exterior. Així estem. Al segon semestre del 2008, el dèficit exterior corrent és, amb diferència, el més gran de la història i també el més inflat del món desenvolupat. La conseqüència no podria ser altra que un enorme endeutament exterior, de l'ordre del 150% del PIB. El superàvit del sector públic es deu, en exclusiva, a un *boom* immobiliari, i els seus efectes d'arrossegament sobre els altres sectors productius, que ha desbordat els límits que aconsellaria el menor sentit de la prudència i que els responsables econòmics del Govern i publicistes de tot tipus encoratjaren mitjançant previsions i pronòstics d'un optimisme sense mesura. Tan aviat com faci fallida el motor del creixement dels darrers anys, com sembla que ja està passant durant 2008, les recaptacions es debilitaran ràpidament i començarà l'escassetat de recursos públics.

Restant encara en el període més recent, el canvi de segle i de mil·lenni, cal afegir altres dades molt importants per tal de valorar el potencial de creixement de l'economia espanyola segons està estructurada. S'ha fet referència ja, en els paràgrafs anteriors, a l'existència d'un notable diferencial de creixement entre l'economia espanyola i la mitjana europea en termes de PIB i a la forta reducció d'aquest diferencial si es mesura el PIB en relació amb la població total. Cal afegir, doncs, que, en aquests mateixos anys, l'economia ha resultat beneficiària d'una enorme injecció neta de recursos procedents de les actuacions de la Comissió Europea en territori espanyol, deguda a les aportacions de les economies europees més desenvolupades, fonamentalment Alemanya, però també de la major part de països que integraven la UE de quinze membres.

A la Taula 7.4. d'aquest volum queden recollides les xifres de la balança fiscal d'Espanya amb la Unió Europea de cada any. A la quarta columna de dades quantifica el percentatge del PIB espanyol que correspon al saldo entre la despesa dels organismes comunitaris en el territori i l'aportació espanyola al pressupost de la UE. Per valorar-ne la rellevància, hi ha prou amb destacar que entre 1995 i 2004 superà l'1% anual.

A partir del 2005, la magnitud relativa i absoluta de l'aportació neta dels fons de la UE a l'economia espanyola es va reduir dràsticament fins a desaparèixer: la incorporació dels nous membres desvià, com és lògic, el gruix del suport econòmic comunitari cap als nous ingressats amb la renda més baixa per habitant. Si queda descomptat el muntant de l'aportació comunitària, en atenció al fet que no responia a l'esforç productiu propi sinó al d'altres economies, el diferencial de creixement del PIB per habitant d'Espanya respecte de la UE o de la zona euro canvia de signe i

esdevé negatiu. En el cas que es produeixin més incorporacions, i molt especialment si es produeix la de Turquia, Espanya esdevindrà contribuent net i començarà a descomptar del seu propi PIB els fluxos canalitzats, mitjançant Brussel·les, cap als nous països membres.

És un fet que en els darrers anys Espanya figura per dret propi, com estableix la classificació elaborada a aquest efecte pel Banc Mundial, dins la categoria de les economies d'alta renda en el context internacional. Lluny de triomfalismes que no ajuden gaire en la interpretació correcta de la situació, convé afegir algunes altres raons que recomanen prudència i humilitat a l'hora de valorar les dades relatives al creixement econòmic espanyol en el període més recent. Una anotació imprescindible per no equivocar-se en excés sobre el moment de l'economia pot obtenir-se de l'anàlisi de l'excepcional cotització internacional de l'euro, que és, en realitat, un dels principals factors responsables de la molt favorable posició dels que tenen aquesta moneda davant la resta del món. Per això convé recordar la trajectòria històrica de les principals divises en els mercats de canvi.

Des que es declarà la no-convertibilitat total del dòlar el 1971 i es produí la seva primera devaluació, sota la presidència de Richard Nixon, la cotització internacional de la divisa nord-americana ha fluctuat davant les monedes fortes europees a l'alça i a la baixa alternativament per períodes d'entre cinc i deu anys. Des de l'any 2002 s'està depreciant de manera accelerada, fet que l'ha portat a desvalorar-se davant l'euro en gairebé un 50 %. L'altra cara del procés deixa veure que, en aquests mateixos anys, l'euro no ha deixat d'apreciar-se davant del dòlar i la resta de monedes del món que es relacionen estretament amb la moneda dels Estats Units.

Són abundants els indicis que mostren un dòlar en mínims històrics davant l'euro i que, en qualsevol moment, es podria invertir la tendència. La durada mitjana del cicle baix del dòlar està pròxima al seu final. La mateixa recessió de la zona euro col·labora a anunciar un nou gir en les relacions entre ambdues monedes. No hi ha cap llei inexorable que assegurï aquesta transformació, però sembla molt probable que el dòlar comenci un procés d'enfortiment que, eventualment, reduiria el valor de l'euro en els mercats mundials. L'efecte riquesa que ha estat produint el gran moment de l'euro durant la primera dècada del segle XXI podria deixar pas a una fase de, tal vegada, entre cinc i deu anys de caiguda de l'euro i d'efecte contrari en les relacions de l'economia espanyola i del conjunt de la zona euro amb la resta del món. De cop, Espanya, i tot Europa, perdrien gran part de la il·lusió de riquesa de què han gaudit fins ara.

En un horitzó temporal una mica més extens, tres sèries de fets semblen molt especialment destacats mirant al futur, per a Espanya però també per a tot el món. El primer punt que es mostra en l'observació de les tendències més probables del futur pròxim és la continuïtat de l'envelliment de la població, que progressa a gran velocitat, a causa de la caiguda de la fecunditat. La gran entrada d'immigrants no fa, gairebé, altra cosa que ajornar les dates en què la demografia registrarà l'estancament i, més endavant, la caiguda dels efectius. Però no pot evitar la continuada elevació de l'edat mitjana dels ciutadans. En aquest ordre de coses, la posició espanyola és particularment desfavorable en termes comparatius amb les societats del nostre entorn.

Les conseqüències d'aquest fenomen seran, probablement, molt diverses. D'una banda, elevaran més encara la taxa de dependència i hi haurà una població activa cada cop més reduïda, en termes relatius, per generar els recursos necessaris per mantenir els grups d'edat elevada, que són perceptors de pensions i grans demanants d'atenció mèdica i prestacions socials. En segon lloc, provocaran l'estancament o la caiguda del consum privat i la demanda de determinats béns com són l'habitatge o l'educació. En tercer lloc, produiran una reducció dels valors que orienten el creixement com són la capacitat d'innovació i la propensió a emprendre. Finalment, suposaran una forta consolidació dels valors més conservadors i, per la mateixa raó, més al·lèrgics al risc i a qualsevol tipus de noves iniciatives.

En segon lloc, la gestió pública, que desemboca en una estratègia de creixement, sembla respondre des de vàries dècades enrere a un joc d'improvisacions a la conjuntura i d'absència de projectes de futur. La despesa pública s'orienta gairebé de manera exclusiva en la redistribució, amb sacrifici de les apostes pel creixement que no proporcionen resultats de forma ràpida i visible. La inversió i la creació d'infraestructura no respon a criteris d'economicitat i d'impuls al creixement futur, sinó, primordialment, a criteris redistributius i a prioritats de caràcter electoral i polític a molt curt termini.

En tercer lloc, Espanya comparteix amb molts dels altres països europeus una posició força desfavorable en termes de competitivitat internacional, a causa de les generoses polítiques socials, poc al cas de la competència i l'eficiència productiva, de la forta pressió fiscal i de la molt elevada càrrega de burocràcia política i administrativa afavorida per un règim laboral privilegiat i per l'absència de controls efectius d'aplicació i d'eficiència.

Els països emergents, amb limitades polítiques socials i abundant mà d'obra barata, podrien disposar de notables avantatges comparatius. En les properes dècades, cal accelerar la reorganització del sistema productiu i comercial planetari, amb creixent protagonisme de les grans economies emergents, com ara l'Índia, el Brasil o Mèxic i, molt especialment, la Xina. L'exigència mundial d'igualtat, afavorida per formes de competència internacional cada cop més franca, impulsarà decididament el creixement econòmic de les economies emergents de la primera meitat del segle XXI. L'envelliment progressiu de les societats occidentals, probablement, continuarà reduint els avantatges relatius acumulats durant el segle XX. L'accés a les noves tecnologies, tant dins l'àmbit de la informació i les comunicacions com en el del conjunt de la producció manufacturera, serà molt més compartit i, segurament, tendirà a convertir-se en un actiu de creixement molt més universal.

És poc el que es pot aventurar en el camp de la pura prospectiva, però tal vegada el més clar és que Europa està mal col·locada per a aquesta nova situació per manca de decisió sobre el model institucional amb què li cal regir-se. Contribueix, pot ser, a una lectura poc optimista del futur més probable per al continent la debilitat del projecte europeu, mediatitzat per les elits polítiques instal·lades en l'aparell de l'Estat dels països membres de la UE i interessades en la perpetuació dels avantatges que dona tenir el poder. Aquest anomenat «model europeu» comporta una molt excessiva càrrega de burocràcia, que desvirtua les finalitats bàsiques del projecte i desemboca en ineficiència i incapacitat. No serà fàcil competir

amb economies millor organitzades i menys tolerants amb els excessos de la burocràcia i amb el parasitisme altament instal·lat en les societats europees, per la qual cosa pot intuir-se un descens gradual però incontenible del paper d'Europa en el món i una progressiva caiguda relativa del nivell de renda dels europeus amb certa rapidesa.

L'economia espanyola, tot i el relatiu dinamisme recent, pertany a l'àrea de baix creixement del continent europeu davant l'embranchida de les economies emergents. Als dèficits tradicionals d'energia i de productes primaris, provocats per la naturalesa i accentuats per les polítiques públiques, s'uneixen l'absència de controls d'eficiència i de responsabilitat de les actuacions dels poders públics, atents obligadament a les exigències electorals i abocats a prendre decisions, quant a inversió i infraestructures, sempre presidides per criteris electoralistes de curt termini.

És força dubtós que el generós suport de la UE durant el període 1986-2007, que ja ha arribat al seu final, hagi servit per millorar la posició competitiva espanyola. Un bon exemple d'això podria ser l'aïllament ferroviari: després de vint anys de rebre un suport financer extraordinari de la UE, Espanya segueix sent una illa ferroviària, sense haver posat remei a un aïllament de cent seixanta anys. Resulta qüestionable que els vint anys d'ajuts europeus hagin millorat substancialment la inserció espanyola en el continent. La debilitat del potencial competitiu de l'economia, patent en l'enorme forat de la balança per compte corrent que s'ha anat formant en la primera dècada del segle XXI amenaça molt seriosament les possibilitats de creixement futur.

Potser hagi arribat l'hora de procedir a un ampli conjunt d'ajustos. Caldria adoptar criteris d'economicitat, eficiència i suport decidit als sectors amb capacitat de contribuir substancialment al creixement econòmic del conjunt del país.

La inversió pública i la millora de les infraestructures materials haurien d'orientar-se per criteris dirigits a l'optimització del potencial de creixement econòmic, més enllà de les servituds electorals i d'aquells criteris de pretensió redistributiva, que es demostren aliens a l'eficiència i que conclouen amb l'empobriment de tota la societat, fins i tot d'aquells que en principi haurien de ser-ne afavorits a curt termini.

Índex de finestres

A

Alberich, Jordi. <i>Abocant-nos a un nou món. Rudiger Dornbusch</i>	331
Alemanya, Salvador. <i>Els segons cinquanta anys del Cercle</i>	429
Almunia, Joaquín. <i>El Document dels 13: visió i ambició europeista</i>	205
Arias, Jaume. <i>Touraine i Revel al Cercle</i>	261
Aznar, José María. <i>L'arribada de l'euro</i>	391

B

Birulés, Anna. <i>Les infraestructures com a oportunitat. Les infraestructures com a necessitat</i>	307
Borrell Fontelles, Josep. <i>El moviment europeista i el Cercle d'Economia</i>	107
Borrell, Joan-Ramon. <i>Leopoldo Calvo Sotelo i el Cercle</i>	264
Borrell, Joan-Ramon. <i>Programa EUS al Cercle d'Economia: una etapa de formació extraordinària</i>	303
Bricall, Josep Maria. <i>El Cercle i la Universitat</i>	111
Brufau, Antoni. <i>Un Cercle no tan sols d'Economia</i>	409

C

Cabana, Francesc. <i>Noticia Económica de Catalunya</i>	136
Cambra, Xavier. <i>La mudança: de la Costa Brava a Sitges</i>	386
Camí, Ignasi. <i>Juan Antonio Delgado (JAD)</i>	250
Camí, Jordi. (veure Veiga, Anna)	
Cercle d'Economia. <i>Societat i economia davant d'un context democràtic. V Reunió Costa Brava. Octubre del 1975</i>	230
Claret, Andreu. <i>Gestió o caos. La vigència d'un crit d'alerta</i>	208
Corominas i Vila, Enric. <i>El Cercle d'Economia com a lobby</i>	140
Costas, Antón. <i>Ernest Lluch i l'especificitat del Cercle</i>	397
Cuatrecasas, Carlos. <i>La creació del Centre Català</i>	235

D

Díaz-Morera, Eusebi. <i>Comissions Obreres i la conferència de Pere Duran Farell</i>	180
--	-----

E

Estapé, Fabián. <i>Joan Sardà Dexeus i el Pla d'Estabilització</i>	146
Estruga, Jordi. <i>L'editorial Oikos i la compra del pis del carrer Tuset</i>	125

F

Fabra, Paul. <i>L'advertiment espanyol</i>	278
Fontana, Pedro. <i>L'entrada a l'euro</i>	375
Frias, Fortunato. <i>Col·laboracions del Cercle d'Economia amb la premsa</i>	158

G

Gabarró, Salvador. <i>El Cercle i la formació d'opinió</i>	401
Garcia Milà, Teresa. <i>Josep Piqué, ministre del primer govern de José María Aznar</i>	371

Garrigues Walker, Antonio. <i>La tasca modernitzadora del Cercle</i>	283
Gasòliba i Böhm, Carles. <i>Les arrels europeistes del Cercle</i>	177
Granell, Francesc. <i>La influència del Cercle d'Economia sobre les primeres promocions d'economistes</i>	383
Güell de Sentmenat, Carles. <i>Acte d'homenatge a Carles Ferrer Salat, 1990</i>	318
Güell de Sentmenat, Carles. <i>L'equip de secretaria, un factor de continuïtat</i>	213
Guillermo, Salvador. <i>La Fundació Cercle d'Economia</i>	294

H

Hereu, Jordi. <i>El Cercle i Barcelona</i>	359
--	-----

L

Lara Bosch, José Manuel. <i>La nova seu del Cercle d'Economia</i>	417
López-Bulla, José Luis. <i>Els sindicats al Cercle</i>	247

M

Maragall, Pasqual. <i>Els Jocs Olímpics de Barcelona: el projecte d'una generació</i>	323
Mas Cantí, Joan. <i>El Club Comodín</i>	95
Mas Cantí, Joan. <i>La fusió de les Cambres</i>	171
Mercader, Jordi. <i>Vicenç Oller, un president conseller</i>	253
Molins, Joan. <i>La vocació productiva del Cercle</i>	335
Montilla Aguilera, José. <i>Catalunya i el Cercle d'Economia</i>	355
Morillas, Andreu. <i>Joseph Stiglitz al Cercle</i>	404
Muns, Joaquim. <i>L'opció europea per a l'economia espanyola</i>	286

N

Nonell, Rosa. <i>El país que volem</i>	343
--	-----

O

Oller, Vicenç. <i>II Reunió Costa Brava</i>	165
Oller, Vicenç. <i>La creació de la CEOE</i>	242
Oller Ariño, José Luis. <i>Manifest de l'OTAN</i>	299

P

Pàniker, Salvador. <i>La conferència de Servan-Schreiber</i>	191
Pintó Ruiz, Josep Joan. <i>Els juristes, el Cercle i la vocació productiva</i>	130
Piqué, Josep. <i>Debat entre Josep Borell i Carles Ferrer Salat</i>	275
Prats, Joaquim. <i>El Cercle i l'educació</i>	421
Pujadas i Domingo, Josep. <i>Jove Cambra Econòmica de Barcelona</i>	162
Pujol, Jordi. <i>La conferència de Vicens Vives el 1958</i>	120

R

Ramonedá, Josep. <i>De Servan-Schreiber a Glücksmann</i>	217
Rato, Rodrigo. <i>La integració de l'economia espanyola en l'economia mundial</i>	413
Ribas Montobbio, Manuel. <i>Primera conferència d'un ministre al Cercle d'Economia</i>	197
Rigol, Joan. <i>AEDME i la responsabilitat social corporativa</i>	339
Rodés, Leopoldo. <i>Davant d'un proper govern socialista. Reunió amb Felipe González</i>	257

Rodríguez Zapatero, José Luis. <i>Espanya i el Cercle</i>	353
Rojo, Luis Ángel. <i>Els Pactes de la Moncloa: el paper del Cercle d'Economia</i>	238

S

Salvadó, Sebastià. <i>La reforma tributària del franquisme</i>	103
Sampedro, José Luis. <i>Hacia una nueva política económica</i>	201
Santacana i Martorell, Francesc. <i>El programa EUS</i>	302
Solana, Javier. <i>Un Cercle impensable sense Europa</i>	349
Solbes, Pedro. <i>Plena integració d'Espanya a la CEE</i>	291
Solchaga, Carlos. <i>Un bany de realisme</i>	311
Suñol, Rafael i Èric. <i>Amartya Sen al Cercle</i>	378
Suqué, Artur. <i>La legalització del Cercle d'Economia l'any 1968</i>	184

T

Tapia, Joan. <i>A l'avantguarda de la modernització</i>	269
Tusquets, Carles. <i>Canvi generacional: el paper del Cercle en una jove democràcia pluralista</i>	315

V

Valls Jové, Juan Alberto. <i>Els estatuts del Cercle abans i després</i>	152
Vincens Rahola, Pere. <i>El Cercle d'Economia i el Foment del Treball Nacional</i>	225
Vilarasau i Salat, Josep. <i>Carles Ferrer, el Club Comodín i el Cercle d'Economia</i>	188
Veiga, Anna i Carní, Jordi. <i>El Cercle i la ciència</i>	425

Índex de gràfics

Gràfic 2.1. Reclusos a les presons espanyoles a 1 de gener de cada any.....	53
Gràfic 2.2. Coeficient d'obertura exterior de l'economia espanyola	75
Gràfic 2.3. PIB d'Espanya, en milions de pessetes de l'any 1958.....	76
Gràfic 2.4. PIB per càpita d'Espanya, milions de pessetes de 1958.....	77
Gràfic 2.5. Consum privat per habitant, en pessetes constants de l'any 1958.....	77
Gràfic 2.6. Salari real agrari mitjà (1935=100).....	81
Gràfic 2.7. Vehicles de motor matriculats a Espanya.....	85
Gràfic 3.1. PIB d'Espanya, en milions de pessetes de l'any 1958.....	129
Gràfic 3.2. Consum privat per habitant, en pessetes constants de 1958.....	133
Gràfic 3.3. PIB per càpita espanyol, en tant per cent del PIB per càpita europeu.....	134
Gràfic 3.4. Saldos migratoris acumulats (1951-1960), en milers de persones.....	135
Gràfic 3.5. Coeficient d'obertura exterior (tant per cent d'importacions més exportacions sobre el PIB).....	142
Gràfic 3.6. Taxa de cobertura de les importacions per les exportacions.....	143
Gràfic 3.7. Importacions i exportacions, en milions de pessetes de 1913.....	143
Gràfic 3.8. Ingressos d'Espanya per turisme exterior, en tant per cent del PIB.....	145
Gràfic 4.1. Taxes de creixement del PIB real d'Espanya i del conjunt de l'OCDE.....	157
Gràfic 4.2. PIB per càpita espanyol en tant per cent del PIB per càpita europeu.....	160
Gràfic 4.3. Saldos migratoris acumulats (1961-1970) en milers de persones.....	175
Gràfic 4.4. Tant per cent de les exportacions d'Espanya sobre el comerç mundial.....	203
Gràfic 4.5. Distribució de la demanda de treball: milers de llocs de treball efectius.....	212
Gràfic 5.1. Preus del petroli, en dòlars corrents per barril.....	229
Gràfic 5.2. PIB per càpita espanyol en tant per cent de l'europeu (1975-1985).....	271
Gràfic 5.3. Dèficit de les administracions públiques i càrrega per interessos del deute públic, en tants per cent del PIB.....	285
Gràfic 6.1. Dèficit de les administracions públiques, en tant per cent del PIB.....	314
Gràfic 6.2. Dimensions del comerç exterior espanyol, en tants per cent del PIB.....	329
Gràfic 6.3. Tant per cent de les exportacions espanyoles en el comerç mundial.....	333
Gràfic 6.4. Contribució de les comunitats autònomes al creixement de les exportacions espanyoles entre 1985 i 1996, en tants per cent.....	334
Gràfic 6.5. Dades del sector exterior a fi d'any, en milions de dòlars.....	345
Gràfic 6.6. PIB d'Espanya a preus de mercat, en milions d'euros del 1995.....	347
Gràfic 6.7. Evolució real dels principals agregats, en taxes de creixement.....	348
Gràfic 6.8. PIB per càpita d'Espanya, en proporció de la mitjana europea.....	348
Gràfic 6.9. Consum privat real per habitant, 1974-1995.....	354
Gràfic 7.1. Dèficit de les administracions públiques, en tant per cent del PIB.....	382
Gràfic 7.2. PIB a preus de mercat. Taxa de variació trimestral.....	394
Gràfic 7.3. PIB per càpita d'Espanya, en tant per cent de la mitjana de la UE 27.....	395
Gràfic 7.4. Entrades anuals d'immigrants estrangers a Espanya, 1996-2006.....	399
Gràfic 7.5. Dèficit comercial i superàvit de serveis, en milions d'euros corrents.....	420
Gràfic 7.6. Taxa de cobertura de les importacions per les exportacions. Dades de duanes.....	423
Gràfic 7.7. Contribució de les comunitats autònomes al creixement de les exportacions espanyoles entre 1996 i 2007, en tants per cent.....	424

Índex de taules

Taula 1.1. Nivells relatius del PIB per càpita d'Espanya.....	22
Taula 4.1. Comerç exterior i partides compensatòries acumulades del període 1961-1973, en milions de dòlars	199
Taula 4.2. Increment de les exportacions espanyoles des del 1964 al 1971 (Món=100).....	200
Taula 4.3. Indicadors de l'evolució del consum privat, 1960-1973.....	215
Taula 4.4. Dades del sector de l'automòbil de turisme, 1960-1973.....	216
Taula 5.1. Consum d'energia entre 1973 i 1985	260
Taula 5.2. Estructura del consum d'energia primària, en tants per cent.....	260
Taula 5.3. Partides compensatòries del dèficit comercial, en dòlars (taxes de creixement)	266
Taula 5.4. Taxes de creixement anual de la producció, en moneda constant.....	270
Taula 5.5. Població espanyola ocupada, en milers de persones (quart trimestre).....	274
Taula 5.6. Evolució del mercat de treball, en milers de persones.....	277
Taula 5.7. Evolució del mercat de treball, en tants per cent.....	277
Taula 5.8. Evolució del consum real. Taxes de creixement acumulatiu	281
Taula 6.1. Participació estatal en el capital d'empreses cotitzades a Borsa a l'any 1995.....	321
Taula 6.2. Evolució del saldo financer entre Espanya i la CEE en milions de pessetes.....	338
Taula 6.3. Projectes d'inversió directa exterior, en milions de pessetes	341
Taula 6.4. PIB a preus de mercat.....	346
Taula 6.5. Fluxos d'inversió directa exterior rebuda (1985-1995), en millards de dòlars.....	351
Taula 6.6. VAB, ocupació i productivitat dels sectors entre 1985 i 1995. Taxes de creixement acumulatiu anual.....	365
Taula 7.1. Evolució del PIB real i convergència amb la UE.....	393
Taula 7.2. Població de 16 i més anys en relació amb l'activitat econòmica.....	402
Taula 7.3. Llocs de treball, segons la Comptabilitat Nacional d'Espanya, en equivalència a temps complet.....	403
Taula 7.4. Evolució de la balança fiscal Espanya-Unió Europea, en milions d'euros.....	432

